ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ

Βιβλία, Δέκα.

ARISTOTELIS

ETHICORVM AD NICOMACHVM

Libri Decem.

Cum Dionysii Lambini Versione Latina,
à Matthia Bergio interpolata.

Acceſſerunt huic Editioni Loca Parallela, ex Magnis Moralibus, Eudemiis, Politicis, Rhetoricisq; libris: Singulorum capitum Summaria, & in Paragraphos ſectio.

CURA

SAMUELIS RACHELII

Phil. Moral. in Acad. Julia Prof. P.

Cujus etiam

Præmiſſa eſt in Vniverſam Ariſtotelis Philoſophiam Moralem
INTRODVCTIO.

HELMAESTADII,
Typis & ſumptibus HENNINGI MVLLERI,
Typographi Academici.

CIↃ IↃ C LX.

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

SERENISSIMIS
PRINCIPIBVS AC DOMINIS,

DOMINO AVGVSTO,
DOMINO CHRISTIANO LVDOVICO,
DOMINO GEORGIO WILHELMO,
DVCIBVS BRVNSVICENSIVM
ET LVNÆBVRGENSIVM,
DOMINIS SVIS CLEMENTISSIMIS,

Perfectæ Felicitatis
in
Vita Perfecta
Acroamaticum Opus
Philosophorum Principis,
Devotissimi animi tesseram,
Academicæ industriæ primitias,
Demandatæ Provinciæ levidense specimen,
Cum melius non suppeteret,
L. M.
Offert, Dicat, Consecrat,
Humillimus Subjectissimusque
Subditus ac Cliens
SAMUEL RACHELIUS.

Digitized by Google

SERENISSIMI PRINCIPES,
DOMINI CLEMENTISSIMI.

EX quo Vestris auspiciis exci-
tus docendi provinciam in Illustri Ve-
stra Academia Julia capessivi, id mihi in-
primis negotii dari credidi, ut cum aliis
meus labor probaretur, tum inprimis Summis no-
stri Julei Patronis: tantoque magis Spartæ ornan-
dæ incubui, quantò ejus dignitas aliis est splendi-
dior atque fructuosior. Illa enim jura exponere,
illa docere Officia, ad quæ universum mortalium
genus Natura obligavit, præclara non minùs quàm
utilis res est. Quod si quis eadem ex veris princi-
piis eruta accurata methodo tradat, & ad Scientiæ
amussim demonstrationumque soliditatem exami-
nata perficiat, opus omni laude majus exsequitur.
Felicissimè illud in hac etiam materia præstitit ad
miraculum omnium natus Aristoteles, palmam-
que omnibus aliis præripuit. Si enim veloci men-
tis agitatione Philosophorum sectas, quæ vel ante

vel

vel post eum floruerunt, percurramus; alios inconstanter ac dubiè, alios improbè impieque de Iusto & Honesto sensisse publiceque docuisse deprehendimus. At Stagirita Noster & verum Finem Hominis pervidit, & debita media istuc perveniendi præscripsit: quamvis (ut ipsius simili utar) in nonnullis dogmatibus etiam ejus Intellectus, tanquam Vespertilio ad solis radios, cœcutiverit. Hujus igitur perfectissimum de Moribus *Opus*, mea qualicunque cura ornatum, locupletatum, studijsque Academicis commodius redditum, Vobis, SERENISSIMI PRINCIPES AC DOMINI, ideo humillimè offero, Magnisque Vestris & ad immortalitatem duraturis Nominibus inscribo, quod nemini rectius id convenire arbitrer. Ubi enim mecum perpendo, & secundum Philosophi nostri doctrinam considero, Quid Quibus exhibeas; Virtutum ac Honestatis Disciplinam, Heroico splendore eminentibus PRINCIPIBUS illam deberi nullus dubitavi. Ecquis

Digitized by Google

enim majori animo ac Fortitudine Belli: ecquis majori Prudentia ac Justitia Pacis res administrat? Ubi sincerius ac religiosiùs Pietas exercetur? ubi frugalius vivitur, & corpora frequentiori labore firmata, otio & luxui eripiuntur, quàm in florentissimis Vestris provincijs? Ubi barbaries feliciori successu, ringente licet Invidia, profligatur, omnisque Sapientiæ cultura diligentiùs ac solidius excolitur, quàm in Vestra Academia Julia? Vobis itaque, SERENISSIMI PRINCIPES AC DOMINI, hanc omnem fortunam ac Felicitatem nostram acceptam ferimus, Vestræ Consummatæ Bonitati imputamus, quod nobis bene est: Vestræ Justitiæ, quod quisque suo securè tranquilleque utitur, fruitur: Vestræ Prudentiæ, quod immanis Belli flamma omnem ferè viciniam depopulata nos non corripuit. In Vestris etiam post Deum Virtutibus atque Autoritate omnem spem præsidiumque positum habemus, ut, sicuti Hercules Musageta suas Musas, Vos quoque, SERENISSIMI

SIMI PRINCIPES AC DOMINI, adversus Martis frementis iras minasque Vestrum Lyceum deinceps tueamini: quò Pietatis, Justitiæ ac Sapientiæ studia majus indies sub Vestra tutela incrementum capiant, & Vitiorum ac inprimis Atheismi peste excisa, Virtutum cum doctrina tum exercitatio magis magisque aucta efflorescat. Quam Morum culturam dum ego sive voce sive scripto urgeo, humillimum devotissimumque, SERENISSIMI PRINCIPES AC DOMINI, Clientem Vestrum clementissimo Vestro Patrocinio defendite quæso, serenaque, quem offero Librum, fronte accipite, Illustribus Vestris meritis non quidem ex asse respondentem, attamen convenientem. Quod si hanc insignem Clementiam impetravero, pro stimulo illa erit etiam per se cursuro, ut ad majora studia animum alacrius adjiciam. Servet interea Vos, PATRIAE PATRES, Deus ter Opt. Max. publico bono incolumes florentesque: firmet Ille Vestrum regimen saluberrimis consilijs, ubi omnia

mnia nutare videntur; perpetua Pace beet, licet omnia Bellonæ furor miscere ac sanguine humano cruentare desideret. Sic fiet, ut suus Virtuti honos semper constet, nec Honestas ab Utili absorbeatur, & Vos, SERENISSIMI PRINCIPES AC DOMINI, immortalem Nominum Vestrorum gloriam, decus, atque meritedem promeritam per omnes gentes ad omnes posteros diffundatis. Ex Academia Julia add. XII Kal. Mart. A°. CIↃ IↃ CLX.

SAMV-

SAMVELIS RACHELII
In
Philosophiam Moralem,
Aristotelis
INTRODVCTIO.

CAPVT I.

De Philosophiæ Moralis Naturâ & Strato, sive de Iure Naturæ in genere.

QVod iis accidere solet, qui ex diuturno carceris squalore densissimisque tenebris producti subitò Solis splendori exponuntur, ut ægrè conniveant, & medium aliquod inter lucem tenebrasque, se cernere putent; idem evenire illis videtur, qui ignorantiæ caligine paulùm discussâ nictantibus oculis Veritatis radios intuentur. Quia verò illam Philosophia sibi unicè propositam habet, operæ pretium fanè faciunt illi, qui cœcutientium imbecillitati subveniunt, & ciliis gramias exstergunt, quò aquilarum more irretorto oculo illius lucem ac splendorem adspiciant. Idem ego jam quoque facere constitui, ut tirocinium primamque in Philosophia Morali Peripatetica operam posituros de quibusdam præmoneam, ne in Lycei penetra-

Digitized by Google

netralia temerè irruant, sed necessariis instructi monitis ac præceptis ejus Antistitem Aristotelem cautè ac cum quadam veneratione adeant, qui viam commonstret, & in Virtutum sacraria deducat: quarum doctrinæ summa ad omnem vitam necessitas est atque utilitas, ex iis derivandæ fontibus, qui ex ipsa Dei Providentia admirabiliqúe ejus Bonitate ac Sapientia scaturiunt: ibi limpidissimum suum cursum sistentis, ubi Sanctitas habitat, Perfecta Iustitia & Felicitas. Nam, ut verbo dicam, hîc nihil aliud docetur, quàm ipsum Naturæ Ius quod appellamus, τὸ πρῶτον, ἀκίνητον, καὶ πανταχῆ τοῖς ἀνθρώποις ἔχον δύναμιν, *primum & æternum, immutabile, & ubi vis gentium eandem obligandi vim habens.* De quo quicquid Intellectus noster Practicus scit aut apprehendit, vel Principii, vel Conclusionis nomine venit. Quia verò hæc sine illo demonstrari nequit, Principia Practica cognoscere apprimè erit necessarium, quibus vita humana regitur. Sapientissimus enim rerum conditor Deus certas Hominis menti artium & scientiarum impressit notitias: κοιναὶς ἐννοίαις Græci, *communes & necessarias Intelligentias, primas notiones, igniculos, & semina mentis divinæ* Cicero vocat: quarum vi & adminiculo ad Veritatem cum Theoreticam tum Practicam pervenitur. Adeoque & ipsa illa Principia duplicia sunt, Theoretica & Practica, utriusq; Intellectus, Theoretici & Practici, facultatem perficientia. Sicuti verò Theoreticorum summum quasi caput hoc est: *Idem non potest simul esse & non esse*; Ita in Practicis est, *Honestum faciendum, Turpe autem fugiendum esse*. Iam quæ his comprehenduntur, ante primi Hominis lapsum plenè Intelle-

tellectus humanus cognoscebat, & Voluntas prompto faciliqué obsequio persequebatur. Postquam verò propter fructus vetiti degustationem Iustitia illa & Sanctitas primævà congenita evanuit, spississimæ errorum opinionumq́; nebulæ aciei mentis offusæ sunt, quas inter fluctuat, & modò huc modò illuc jactatur. Voluntatis quoque obsequium multis modis fuit impeditum, dum vel φαινόμενα pro veris bonis appetit, aut diversâ adfectuum vi ac colluctatione huc illuc impellitur. Sed neque tum immensa Dei bonitas cessavit. Etsi enim sublimem illum cognitionis & perfectionis gradum perdiderimus, igniculi tamen & scintillæ in nobis supersunt, quæ cognationem cum ipsa divina Mente habentes ad discrimen Honestorum & Turpium nos deducere poterunt, imprimis si debita cultura atque adsvefactione excitentur, & adversus succrescentes vitiorum viviradices firmo bonorum præceptorum sepimento muniantur. Nam hoc si fiet, vitia paulatim exstirpabuntur, & scintillæ istæ in magnam flammam adultæ lucem ac calorem suum diffundent, quo simul exsudet inutilis humor, & paulatim omnis ad pravitatem inclinatio superetur: secus si accidat, facili negotio velut infusa aquæ copia opprimentur exstinguenturque. Cum vero ex illis notitiis apta sit omnis vitæ humanæ felicitas, planius de iis agamus. Esse verò aliquod Ius Naturæ, supervacaneum forsan erit probare: quandoquidem sapientiores quique gentilium tale aliquod jus exstare uno ore fassi sunt; licet nec male feriati quidam defuerint, qui illud oppugnatum iverunt, veluti Carneades & alii. Vnum tamen ex Græcis, alterum ex

Latinis veriſſimum teſtimonium perhibentem audiamus. ἔστι γὰρ, inquit Ariſtot. 1. Rhet. c. 13, ὃ μαντεύονταί τι πάντες φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. Quibus mox ſubjungit inſignes Sophoclis verſus:

Οὐ γάρ τι νῦν τε κἀχθὲς, ἀλλ' ἀεί ποτε
ζῇ τοῦτο, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη.

Hæc ita Riccobonus reddit: *Eſt enim quoddam, quod augurantur omnes, natura commune juſtum & injuſtum, etiamſi nulla ſocietas invicem ſit, nullaq; pactio. Non etenim id nunc, & heri, ſed ſemper. Et nemo ſcit unde ejus ortus ſit.* Cæterum in quo verbo maxima probationis vis latet, Interpretem hunc & alios fugiſſe videtur. Μαντεύεσθαι enim & hîc & alibi paſſim ſignificat Ariſtoteli, ut & Platoni, *unanimi conſenſu & quaſi divino inſtinctu aſſerere*. Quæ explicatio ſi allato textui accommodetur, nihil ſolidius ac veritati convenientius dici poteſt. E Latinis unus inſtar omnium Cicero eſt, qui tam diſertè ac ſapienter cùm alibi tum imprimis lib. 1. de Legib. loquitur, ut illum auro cariorem habere meritò debeant quivis morum luriſque ſtudioſi. *Lex*, inquit, *eſt ratio ſumma, inſita in natura, quæ jubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetque contraria.* Et: *Nihil eſt profecto præſtabilius, quàm plane intelligi, nos ad juſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe jus.* Tentemus jam, an illius originem, quam vulgo ignorari dicebat Sophocles, indagare poſſimus. Scilicet ita eſt: Cum Deus univerſi hujus machinam immenſæ potentiæ vi condidiſſet, infinitaque creaturarum multitudine ac varietate repleviſſet, quaslibet ad certum

tum finem sapienter destinavit, omnibusque ac singulis eum adpetitum insevit, quô ad præstitutum finem ferrentur, ut in eo quælibet suam perfectionem ac felicitatem consequeretur, & inde excellens Dei bonitas undequaque se diffunderet, ut non solum specierum continua esset propagatio, sed & individuorum conservatio. Cum verò illa omnia, quæ ceraimus, in hominis usum condita sint, præcipuam sanè curam illius Deum habere videmus: quemadmodum etiam quilibet se teste haut difficulter fatebitur. Ideóque multo præclariorem finem ei proposuit, in quo summa Dei bonitas longe splendidius refulgeret, & præ cæteris creaturis Homo beatissimam felicitatem haberet. Sicuti vero ad ipsum mirifica illa Providentia finem omnia ordinat, ita sapientissimè convenientia cuilibet media indidit, quorum adminiculo illuc perducatur. Quapropter & homini animam rationalem divinæ suæ auræ particulam inspiravit, cujus luce ac inclinatione ad suum finem dirigeretur: quæ iis facultatibus prædita est, ut earum virtute scopum illum attingere queat. Et quamvis tota hominis vita continuata quædam actio est, certum tamen illum finem, Dei bonitati nostræque Naturæ ad exemplum illius conditæ convenientem, non nisi certis actionibus consequi datur: sic ut quæ ad hunc obtinendum faciunt, aut in illius fruitione operantur seseque agendo oblectant, contineant in se naturalem quandam moralemque bonitatem ac honestatem; aliæ ab eo abducentes atque alienæ, moralem quandam turpitudinem ac vitiositatem. Vt hinc appareat, Providentiam Dei quandam parendi necessitatem

actionibus noſtris impoſuiſſe, ut quædam actiones in ſe Debitæ ſint ac Honeſtæ, aliæ per ſe Illicitæ ac Turpes: ut item iſtæ præmium, hæ pœnam mereantur: quo nomine Iuſtæ dicuntur & Injuſtæ: ut ita tales actiones non Bonæ & Iuſtæ ſint, quia jubentur (id quod in poſitivis legibus locum habet) ſed quia in ſe tales ſunt, ideò jubentur. Et propter hanc obligationem ab æterno in mente Dei conceptam, juxta quam homo per certas actiones ad finem ſuum perveniret, Providentia illa *Lex Dei æterna* dicitur: quam crederes eſſe Platonis αὐτοδικαιοσύνην ſeu αὐτοδίκαιον, quod Ariſtoteles ſimpliciter immutabile eſſe ait lib. 5. Nic. c. 7. Hac enim re differt Lex illa æterna à Providentia divina, quod hæc res omnes in ſuos fines, maximè ultimum naturæ cujuſque ac Dei bonitati convenientem dirigat: At iſta eodem deſtinet, quatenus neceſſitatem & obligationem ad id imponit; à libero Dei decreto, hoc ordine & modo ad bonum finemque ultimum contendendum eſſe, ſtatuentis. Cui legi licet omnes res creatæ ſubſint, rationem tamen præcepti proprie non habet, niſi in iis, qui ratione præditi libero voluntatis arbitrio actiones producunt. In ſpecie vero ad hominem pertinet, cujus natura ita condita eſt, ut quidem ab æterno à Deo ad honeſtatem ac juſtitiam deſtinata ſit, propter libertatem tamen voluntati ejus inſitam non minus Inhoneſti & Injuſti actiones ejus capaces eſſe poſſint. Ne igitur is ſua libertate ad malum abuteretur, ad quod alioqui tot ſtimulis incitatur, Lege adſtringenda fuit, quæ ideo *Lex naturæ* appellatur, jus illud Naturæ, quod dicitur, in ſe continens. Quippe ipſa Natura rationalis

nalis Intellectu & Appetitu rationis præ aliis ornata, ex se & intrinsecè flagitabat regulam quandam normamque actionum ad suum finem dirigendarum. Iisque facultatibus ea vis à Deo fuit impressa, ut accedente aliqua adsuefactione, haut ægrè Iuris illius propositionibus, seu principiis, imprimis communioribus, adsentiretur Homo, eaque ceu regulas vitæ adgnosceret atque usurparet. Non enim inficias imus, non æquè facile quælibet hujus juris præcepta quibuslibet cognita esse, adeoque magnam Revelationis divinæ in S. Codice factam circa hæc probanda esse autoritatem; Ea tamen simpliciter Lex illa non indiguit, cujus rei testis ipse Apostolus c. 1. ad Rom. esse poterit, qui graviter sic scribit: διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. h. e. *Illud quod de Deo cognosci debebat, manifestum illis est redditum. Ipse enim Deus illis manifestavit.* Etsi enim quædam Dei cognitio homini sine gratiosa revelatione plane sit ignota, unde Athenis aram Ignoto Deo inscriptam invenit Apostolus; ex parte tamen gentiles Deum cognoscere potuerunt per rationem. *Manifestum enim est in illis*, h. e. manifestum est eis, ex eo, quod in illis est, id est, ex lumine intrinseco: uti recte ad h. l. D. Thomas scribit. Quemadmodum vero homines animi sui notiones per signa quædam externa, puta voces articulatas aut Scripturam, explicant; ita & Deus dupliciter se manifestavit gentilibus; uno modo infundendo lumen interius, cujus luce ad sublimiora potuissent provehi: alio modo, proponendo sapientiæ ac bonitatis suæ signa exteriora h. e. visibiles creaturas, quas inspicientes Deum, cognos-

gnoscere, venerari atque admirari potuissent, debuissent. Vnde addit Apostolus, τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. i. e. *Siquidem quæ sunt invisibilia illius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur pervident, ipsaque æterna ejus potentia ac divinitas in hoc, ut sint inexcusabiles.* Quibus adde ejusdem D. Thomæ in Summa contra gentiles lib. 1. c. 30. *de similitudine creaturæ ad Deum.* Eo ipso igitur quo hominem ratione præditum nasci facit, sui quoque notitiæ radios immittit, inque illius mente cum effectu Lex illa tum demum promulgatur, quando rationis usus & intellectus Practici notiones scintillare seseque exserere incipiunt, quæ si debita cultura foveantur & excitentur, magis magisque succrescunt; illa vero neglecta, aut etiam prava adhibita, vitiorum

--- --- --- subit aspera sylva,
Lappæq; tribuliq; : interq; nitentia culta
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.

Talesque tunc adolescunt homines, qui iis moribus, ea barbarie pectora obsita habent, quales nobis describuntur illi Terræ filii, Gigantes, qui Diis ipsis â Poëtis bellum intulisse, & aggestis montibus cœlum expugnare voluisse dicuntur. Quales item sunt & fuerunt Anthropophagi, Sodomitæ, Idololatræ, Dæmonum, simiarum, serpentum fœdissimi cultores, ac victimarum humanarum immolatores. Quapropter Apostolus illos pronunciat ἀναπολογήτους, *inexcusabiles.* Διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ

σαν ἢ

σαν ἢ διχαείσησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν. *Propterea quod cum Deum cognoverint, non ut Deum glorificaverunt, neque grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum. Cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt, & mutaverunt gloriam immortalis Dei per imaginem, non solum ad mortalis hominis similitudinem effictam, verum etiam volatilium & quadrupedum & reptilium.*

Nullam igitur ignorantiam suæ impietati ac injustitiæ obtendere Ethnici poterunt, quod illa non excuset, nisi fuerit talis, quæ nulla humana industria averti ac vinci possit. Cognoverunt enim ex obviis quibusque rebus excellentiam ipsius & immensam bonitatem; & tamen eam, quam hoc nomine debebant, venerationem ac gloriam Deo non tribuerunt, sed potius udo cerebro ac ingenio suo confisi sunt. Vnde porro factum, ut veræ sapientiæ lumine privati in vanitatem ac stultitiam inciderint, & turpissima divini cultus deliria somniaverint. Qui cum Deum ita dehonestaverint, ingentem illius iram in se concitaverunt, unde paulò antè Apostolus ita loquebatur: Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. *Palam fit enim ira Dei de cœlo, adversus omnem impietatem & injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detinent.* Cum verò omne jus sit quædam necessitudo officiorum, quibus

aliqua ſocietas continetur; ſine dubio jus Naturæ præcipuum ac firmiſſimum ſocietatum erit vinculum. *Prima* autem, inquit eleganter Cicero 1. de Leg. *homini ſocietas eſt cum Deo.* Et lib. 2. de Nat. deor. *Eſt Mundus quaſi communis Deorum atque hominum domus aut Vrbs utrorumque.* Deinde altera eſt Homini ſocietas cum Homine, qua tali: *Vt,* inquit idem ſub fin. iſtius 1. de Legg. Libri, *ſeſe non unis circumdatum mœnibus, populare alicujus loci, ſed civem totius mundi, quaſi unius urbis, adgnoſcat.* Sunt deinde aliæ ſocietates, Conjugalis, Paterna, Herilis, & maxime Civilis, quæ ſingulæ etiã peculiari quodam jure continentur, propriiſq; officiis reguntur. Hac ſocietatum diviſione præmiſſa, judicium fieri poterit, quomodo homines à jure naturæ ſint obligati. Dicit enim Philoſophus, Φυσικὸν δίκαιον εἶναι τὸ πανταχῆ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή. h. e. *Ius naturale eſſe, quod ubique eandem vim habet, & non quod ita videatur,* velſcus. Nimirum ad illa officia & jura, quibus prima illa atque altera ſocietas conſervatur, quilibet obſtrictus eſt, qui humana conditione animaque rationali ſe natum meminerit. Et licet hujus juris Naturæ communis uſus fortaſſis apud moratiores cultioreſque ſolum gentes deprehendatur; obligatio tamen illius æquè ad omnes pertinet. Eſt enim in ſe immutabile, quia auctoritatem ſuam non ab hominum placito ac inſtituto, ſed ab ipſa Natura ſeu Deo accepit. Non igitur in ullius hominis arbitrio poſitum, velitne hac lege prima atque æterna teneri; quia per ipſam naſcendi conditionem ad ejus obſequium eſt alligatus; Menti enim ipſius characteres luris illi-

us rudiori typo licet impressi sunt, nullam aliam ob causam, quam ut his obediret. Merentur profecto hic legi Ciceronis verba ex lib. 3. de Rep. à Lactantio l. 6. c. 8. petita, quibus nihil solidius ad præsentem causam quispiam attulit aut adferre poterit. *Est verò*, inquit, *Lex recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat, nec improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut Interpres eius alius: nec erit alia Lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: sed & omnes gentes, & omni tempore, una lex & sempiterna & immortalis continebit: unusque erit communis quasi Magister & imperator omnium Deus ille, Legis hujus inventor, disceptator, lator: cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur: atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia, quæ putantur, effugerint.* Quod si fortè, uti fit, illi characteres perversa educatione & moribus plus quam ferinis in ipsa protinus pueritia obliterentur, antequam debitum de rebus agendis aut omittendis judicium ferre potuerint, hi sane homines aut populi nullum inde patrocinium petere poterunt: sed quia proculcatæ malitiæ adsensum præbuerunt, aut fœdas vitiorum maculas non eluerunt, nec illam industriam attulerunt, ut prælucente rationis face ex his tenebris emergerent: imò cum id egerint potius, ut illam magis magisque obfuscarent; accidit, ut iræ divinæ impetus ac torrens tales inundaverit. Tremenda hanc in

rem exstant verba Apostoli ad Rom. c. 1. τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. καὶ καθὼς, οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ. Μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας. ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας. οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. *Et præmium quod oportuit erroris sui in se recipientes. Et quemadmodum non probaverunt, ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent quæ non conveniebant, repleti omni iniustitia, scortatione, versutia, avaritia, malitia, pleni invidia, cæde, contentione, dolo, malis præditi moribus, susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumeliosi, elati, glorioſi, excogitatores malorum, parentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, pactorum haut quaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, nescii fœderis, immisericordes. Qui cum Dei justitiam noverint, nempe quod ii, qui talia faciunt, digni sint morte, non solum qui ea faciunt, verum etiam adsentiuntur iis, qui faciunt.* Hæc igitur vitia sua culpa ac malitia sibi contraxerunt, quod notitias de Deo noluerint excolere. Etsi enim illas ex ipsis creaturis facile colligere potuissent, repudiaverunt tamen illas, ne quod frenum suæ nequitiæ injiceretur: quin alii de Deo

tam

tam impiè ſenſerūnt, ūt crederent, res hominum ad illius notitiam ac cenſurā minime pervenire; adeoq; penitus corruptum fuit illorum judicium practicum, feceruntque ea, quæ à recta ratione diſcordant, retributionem accipientes in ſemetipſis, id eſt, in deformatione ſuæ naturæ, ut omni vitiorum generi immerſi nullo fine libidinum fas atque nefas diſcernerent. Et quamvis per vitioſos habitus ignorantia boni animis illorum inoleverat; iræ tamen Dei obnoxii ſiunt, quod olim rectius hæc intellexerint, vel ſaltem intelligere potuerint: non ſolum, qui talia patrarunt, ſed & qui laudarunt, opem, conſiliū ac favorem contulerunt: imo quſi talia non impediverunt, cū potuiſſent ac debuiſſent. His adde, quæ cap. 2. ſequuntur, violento fulmini æquiparanda. λογίζῃ ὦ τᾶτ', ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τὰς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τᾶ θεᾶ; ἢ τᾶ πλάτους τῆς χρηστότητος αὐτᾶ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τᾶ θεᾶ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει: κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σε, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τᾶ θεᾶ. ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτᾶ. τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθᾶ, δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργὴ, θλῖψις καὶ στενοχωρία, ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου, τὸ κατεργαζομένου τὸ κακόν. Paulò pòſt cum dixiſſet, nullum inter Iudæos & Græcos diſcrimen habitum iri, ita pergit: ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρ-

τν, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται. καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοῖς εἰσὶ νόμος. οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. *Cogitas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos qui talia faciunt, & facis eadem, quod tu suffugies iudicium Dei? aut divitias bonitatis illius, ac tolerantiæ lenitatisque contemnis, ignorans quod bonitas Dei ad pœnitentiam te invitat? sed juxta duritiem tuam, & cor pœnitere nescium, colligis tibi ipsi iram in die iræ, quo patefiet iustum iudicium Dei: qui redditurus est unicuique iuxta facta sua; his quidem qui perseverantes in benefaciendo gloriam & honorem, & immortalitatem quærunt, vitam æternam: iis verò, qui sunt contentiosi, & qui veritati quidem non obtemperant, sed obtemperant injustitiæ, ventura est indignatio, & ira, adflictio & anxietas adversus omnem animam hominis malum perpetrantis. --- Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege & peribunt. Et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim qui audiunt legem, iusti sunt apud Deum, sed qui legem factis exprimunt, iusti habebuntur. Nam cum gentes, quæ legem non habent, natura quæ legis sunt, fecerint, eæ legem non habentes sibiipsis sunt Lex. Qui ostendunt, opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia & cogitationibus inter se accu-*

santi-

santibus in eo die, cum judicabit Dominus occulta hominum.

Ex his cuivis abunde manifestum fieri existimo, quomodo *jus* illud Naturæ commune omnes omnino homines *sibi devinctos* teneat, nemoque ex iis sese illius nexui eximere aut subtrahere possit. Illa autem Iuris Naturæ officia, quibus reliquæ societates continentur, non æquè omnibus, sed iis solis incumbunt agenda, qui harum societatum membra sunt, sic ut quantum amicitiæ ex iis percipiant, tanta quoque sit juris & officiorum communio, quæ pro diversa societatum natura, fine ac regimine varia esse possunt. Hi sunt Iuris Naturæ fontes & incunabula, incrementa, vincula & effectus: unde ejus formam jam licet colligere & in genere illud describere. Sapiens ille Melanchthon *in Enarr.* lib. 5. Eth. Arist. Dialecticè Legem Naturæ describit, quod sit Notitia in mentibus humanis nobiscum nascens, & divinitus insita, de Deo, & de bonis moribus, seu discrimine honestorum & turpium. Grotius ita definit lib 1. de Iure B. & P. c. 1. §. 10. Ius naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa Natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab autore Naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi. Gregor. de Valentia planius etiam videtur definire voluisse Tom. 2. disp. 7. q. 4. p. 1. Lex naturalis est naturale rationis nostræ judicium seu dictamen, quo per lumen nobis ab æterna Lege impressum ac inditum evidenter cognoscimus, ea esse facienda, quæ ita sunt recta & naturæ nostræ consentanea, ut ea negligere sit deforme & naturæ repugnans: & contrà ea esse vitanda, quæ facere turpe sit & naturæ rationali

mali minimè congruum. Plurium definitiones non adfero, cum hæ ad rem ipsam cognoscendam sufficiant; Etsi non diffitear, multa ex his etiam posse subtiliter disputari. Nam sane, quod generis loco ponit Grotius, Dictamen, paulò obscurius est. Rectius Iudicium aut Notitia regularum practicarum. Nam ipse Apostolus ait, notitias has captivas teneri ab injustis adfectibus. Sed de his aliàs. Sic tamen hæ notitiæ nobiscum natæ nostræque naturæ insitæ videntur, ut debita adsvefactione excitandæ, adjuvandæ atque excolendæ sint. Nam principia secundum Philosophi adsertionem lib. 1. Nic. 7. triplici præcipuè modo colliguntur. τῶν ἀρχῶν, αἱ μὲν ἐπαγωγῇ θεωροῦνται. αἱ δ' αἰσθήσει, αἱ δὲ ἐθισμῷ τινί. καὶ ἄλλαι δὲ ἄλλως. *Ex principiis alia quidem inductione considerantur, alia sensu, alia consuetudine aliqua.* Nec frustra sunt posita illa, quæ lib. 2. cap. 1. in f. leguntur: ὐ μικρὸν διαφέρει τὸ ὅτως ἢ ὅτως ἐυθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ. μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν. *Non parum refert, sed perquam multum; sicne an sic à pueris adsuescamus: immo verò totum in eo positum est.* Quia vero hominum animus valde obscuratus est, ut primæ illæ voluntatis Legisque divinæ notitiæ multis sæpè erroribus turbentur, perversa educatione item corrumpantur, imo in multis penitus deleantur; operæ pretium fuerit præcipua Iuris Naturæ capita in vnum fasciculum colligere, quæ quilibet homo scire sive indagare potest & debet; sic ut per illorum cognitionem, finem suum, ad quem à Deo conditus est, non solum adgnoscat, sed & reapse actionibus debitis eò contendat; si verò hujusmodi industriam non adhibeat, & sua culpa aut

culpa aut consensu notiones illas depravari patiatur, aut ipse suis moribus ac vitiis exstinguat, in gravissimam Dei iram incurrat, sitque ἀναπολόγητος.

CAPVT II.

Principiorum quorundam Practicorum specialis explanatio. Et quidem primo DEVM *esse.*

SIcuti omnium virtutum honestatisque caput est Dei agnitio; ita omnis impietatis ac turpitudinis ἀκρόπολις est Atheismus. Qui itaq; rectè de actionibus humanis docere easque informare cupiunt, iis tanquam certissimum primumque omnium supponendum est Deum esse. Qualis vero ille sit secundum essentiam suam, eadem Naturæ Lex indubiis testimoniis significat; videlicet mentem æternam, immensæ potentiæ, sapientiæ & bonitatis: à quo omnia alia sunt, & divinæ illius bonitatis emblemata impressa servant. Facile enim Ratio adgnoscit, res hujus universi, ipsamque mundi molem, non casu exstitisse, nec temere interire, sed à prima illa atque intelligente causa reliquarum seriem aptam esse, & vi hujus primi Motoris moveri agitarique omnia. Id quod ipse Aristoteles quoque adgnovisse videtur lib. 12. Metaph. c. 7. ubi expresse illam primam causam vocat Deum. Quam quæso causam hujus universi, quem tam concinni ordinis ac regiminis moderatorem dicet, qui hæc attentius consideraverit, quem inquam, nisi Deum? nec enim ab homine aliave creatura tale quid fieri posse, quisquam, nisi fortè insaniat, profitebitur. *Quis est tam vecors*, inquit Cicero de Aruſp. resp. *qui aut cum suspexerit in cælum, Deos esse non sentiat, & ea quæ*

tanta mente fiunt, ut vix quisquam arte ulla ordinem rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet: aut cum Deos esse intellexerit: non intelligat, eorum Numine hoc tantum imperium esse natum & auctum, & retentum. Maximam quidem hoc demonstrandi ac adversariorum pertinaciam convincendi vim sine dubio verbum revelatum sufficere posset; quo tamen impræsentiarum non utemur, sed periculum faciemus, possimusne fundamenta, quæ à nobis ponentur, quibus omnis Civilis felicitas ac doctrina innititur, Optimorum Prudentissimorumque Virorum consensu corroborare, atque ita Naturæ rationalis ductum sequentes veritatem secus sentientibus demonstrare, & horum sive errores sive improbitatem denudare. Perplacet enim nobis insigne illud pronuntiatum Aristotelicum, firmissimi Axiomatis instar habens: ὃ πᾶσι δοκεῖ ἔστ᾽ εἶναί φαμεν. ὁ δ᾽ ἀναιρῶν τοῦτο τὴν πίστιν ἢ πάνυ πιστοτέραν ἐρεῖ. *Quod omnibus videtur, ita esse statuitur. Nec qui communem illum consensum tollit, probabiliora allaturus est.* lib. 10. Eth. Nic. c. 2. §. 23. Idem docet lib. 1. c. 8. §. 2. τὸ μὲν ἀληθὲς πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα, τὸ δὲ ψεῦδος ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές. *Quod verum est in hoc genere, cum eo congruunt omnia, quæ exstant inter homines: à falso autem cito verum dissidet ac discrepat.* His plane consentanea legimus apud Cicer. 1. de Natura deorum. *De quo omnium natura consentit, id verum esse necesse est.* Sed fortassis hoc effatum non ab omnibus ratum habetur. Quid enim, si quis cum Cotta ita differeret d. l. *Placet omnibus fere, mihique ipsi imprimis, Deos esse. Itaque non pugno; rationem autem eam, quæ à te adfertur, non satis firmam*

mam puto. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum argumentum dixisti, cur esse Deos confiteremur. Quod cum leve per se, tum etiam falsum est. Primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio Deorum sit. Quid? Diagoras Ἄθεος qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne apertè Deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cuius à te mentio modo facta est, Sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sui sic posuisset: De Diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere; *Athenienſium jussu urbe atque agro est exterminatus, librique eius in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset.* Nec solum circa primum, sed & circa reliqua Principia â nobis recensita, aut recensenda, eadem semper recurreret dubitatio. Sciendum itaque est hujusmodi perversa hominum quorundam judicia Rationi Practicæ opposita instar monstrorum esse, si illa cum naturalibus perfectis corporibus compares. Sed & aliud valde elegans simile ex lib. 10. Eth. c. 3. §. 31. licet huc transferre: *Non si qua hominibus male adfectis iucunda sunt, absolutè & sua natura etiam sunt talia. Sicuti nec ægrotis salubria, dulcia vel amara absolute talia sunt: neque etiam lippientibus alba putata verè talia sunt.* Attendendæ igitur non sunt vanissimorum aut improborum hominum opiniones, sed bonorum recta ratione utentium. Sed quænam est Recta ratio? Illam philosophus 6. Eth. c. ult. dicit esse Prudentiam. Bono-

rum igitur & Prudentum, veritatem Practicam acutissimè cernentium consensus solus hic respiciendus; quandoquidem hi, adserente aliquoties nostro Magistro, virtutum omnisque honestatis norma sunt & regula. Inprimis notari hic merentur & diligentius expendi aurea Philosophi verba, quæ lib. 3. Eth. Nicom. cap. 4. §. 6. seqq. leguntur: εἰ δὴ ταῦτα μὴ λέγεται, ἄλλα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν. ἑκάστῳ δέ, τὸ φαινόμενον. τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι. τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινά ἐστι τὰ κατ' ἀλήθειαν τοιαῦτα ὄντα. τοῖς δὲ πονοῦσι, ἕτερα. ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυκέα, καὶ θερμὰ, καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα. Ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται. κατ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν, ἴδιά ἐστι καὶ καλὰ καὶ ἡδέα. καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος, τῷ ἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν. *Quod si hæc minus probanda sunt, dicendumne est absolute & revera sub voluntatem cadere verum bonum? At vero unicuique volendum sive volitum esse bonum apparens, seu id quod speciem boni habeat? Ac bono quidem viro id esse volendum, quod revera bonum est; vitioso autem quidquid fors obtulerit. Ut & corporibus bene quidem constitutis salubria sunt ea, quæ revera talia sunt: morbosis autem & ægris alia: itemque amara, dulcia, calida, gravia & cæterorum unumquodque. Nam vere de singulis rebus judicat vir bonus, & ei statim, quod in unaquaque re veri est, elucet. Ex uniuscujusque enim habitu honesta & jucunda finguntur. Atque eo ipso fortasse lon-*

se longe præstat reliquis vir bonus, quod singulis in rebus verum perspicit, quasi earum norma sit & mensura. Optimè igitur disputat Cicero 1. de Nat. Deor. ita: *Cum non instituto aliquo, aut more aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio; intelligi necesse est, Esse Deos: quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necessum est. Esse igitur Deos confitendum est.* En præclaram hominis gentilis confessionem! Sed & alteram audiamus Philosophi nostri lib. 1. de Cœlo c. 3. πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν, καὶ πάντες τὸν ἀνωτάτω τῷ θείῳ τόπον ἀποδιδόασι, καὶ βάρβαροι καὶ ἕλληνες, ὅσοι περ εἶναι νομίζουσι θεὸς, δηλονότι, ὡς τῷ ἀθανάτῳ τὸ ἀθάνατον συμπεπτωκός. Hæc Argyropylus ita transtulit: *Omnes homines de Diis existimationem habent, & universi, qui Deos esse putant, tam Græci, quam Barbari, ipsum supremum locum Diis tribuerunt, propterea quod immortale ad immortale est accommodatum.* Hunc locum designare videtur Grotius lib. de Verit relig. Christ. non longe à pr. his verbis: *Alterum argumentum quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane exstincta sunt, inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minimè credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat &c.* Vbi velim addantur & reliqua, quæ de Deo hic disputat. Quam Aristoteles

προλήψιν hîc, Epicurus in Regula sua πρόληψιν adpellat: qua voce quid significare voluerit, discamus sanè à Cicerone d. l. *Quæ gens est, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam Deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est, anteceptam animo quandam informationem, sine qua nec intelligi quicquam, nec quæri nec disputari possit.* His si quis nondum adsentiri velit (adsensurum autem puto, nisi extremè impius & insanus sit) cogitet velim, quanta rerum omniũ futura sit confusio & absurditas. Si enim Deum esse non concedis, tollis omnem religionem, sanctitatem, justitiam, fidem, omnem honestatem; sic ut bonarum actionum nulla sit futura remuneratio, malarum nulla pœna: Atque ita pejor esset conditio Hominis, quam ullius bestiæ, & ima summis mutarentur. Qualia sanè vel leviter opinari, dubito, sitne majoris dementiæ quam impietatis. Vid. Sex. Empir. lib. 8. adv. Mathem. Nihil quenquam etiam paucorum hominum, (si homines dicendi sunt) qui olim Deum esse negarunt, exemplum potest movere, cum ratione ac autoritate destituatur, & monstriferam sententiam ipsa paucitas arguat. De primo hæc sufficiant; non enim omnia, quæ de hoc argumento dici possunt, hic sunt conglomeranda.

CAPVT III.

De Dei Providentia.

QVi Deum esse profitetur, Providentiam autem illius negat, ille quod scit, nescit. Nec enim divina Natura sine Providentia, neque hæc sine illa esse potest. *Etenim si est Deus*, inquit Lactant. lib. de Ira Dei c. 9.

c. 9. *utique providens est, ut Deus; nec aliter & potest divinitas attribui, nisi & præterita teneat, & præsentia sciat, & futura prospiciat. Qui igitur providentiam tollit, etiam Deum esse negat. Qui autem Deum esse profitetur, & Providentiam simul esse concedit; Alterum enim sine altero nec esse prorsus, nec intelligi potest.* Quapropter hoc alterum nobis suppeditatur Principium Practicum, esse aliquam Dei Providentiam, juxta quam Deus omnes res conditas, præcipue Hominem ad debitum & naturæ cujusque convenientem finem ordinet dirigatque; ut sanè nemo sanæ mentis sibi persuadeat, hanc machinam incerto ferri impetu, aut actiones humanas nullum habere arbitrum. Protinus enim hujusmodi absurditates confutat pulcherrimus Naturæ ordo, quo omnia ad destinatum sibi finem contendunt, inque illo cœlestis bonitatis promulsidem delibant. Hujus verò ordinis necesse est aliquam præexstitisse Ideam in alicujus mente: quam præter divinam fuisse ullam quis adseret? Si item Dei concursum spectemus, sine quo ne digitum pallio exserere possumus, & à cujus influxu omnis motus regitur, continuò summum aliquem & æternum rerum moderatorem persentiscimus. Laudamus in apibus, in formicis aliisque creaturis illam ædificandi concinnitatem, illam exactissimam operandi victumque quærendi industriam, illam accuratam Reipublicæ suæ, ut ita dicam, administrationem: Homines item, qui singulari dexteritate ac prudentia societatis cujusdam commoda procurant, invidendis ornamus elogiis; At quanto magis hæc in Deo admiramur, cujus ea est eminentia, ut quæ in aliis bona cernimus, penes ipsum

in per-

in perfectissimo sint gradu, non verbis exprimenda, sed religiosa veneratione prosequenda. Quod si res gestas & Historicorum scripta expendamus, quomodo imperia hæc quidem conservata, alia mutata aut eversa fuerint, quis non supra humanam Prudentiam divinam protinus Providentiam adgnoscit? Bone Deus! quibus sæpe artibus, quàm bene meditatis consiliis, quam firmis copiis aliquis Princeps grandia incepta adgressus est: quæ ubi Deo probata non fuissent, admirabili ratione, & re sæpe parva, ab humana ratione vel non prævisa, vel planè neglecta, interrupta aut penitus corrupta fuerunt. Vbi verò Deus calamitatibus bellicis scelera alicujus gentis vindicari instituit, suæ justitiæ exsecutorem adhibere videmus, non semper ingentibus subnixum viribus Regem aliquem Assyrium, aut Cæsarem Romanum; sed homines etiam obscuros ac plebejos, exiguis opibus instructos: quorum cepta etsi primum quidem exilia sint, illam tamen rerum novitatem Deus inducit, ut progressus faciant maximos, quò tandem quilibet suæ compos mentis homo in harum molitionum mutationumque exitu admirandam Dei Providentiam luce meridiana clarius intueatur atque veneretur. Si quis igitur sive veteres sive recentiores historias adeat, verum esse cognoscet, quod sapientes olim viri dixerunt, historicorum monumentorum conditores divinæ Providentiæ ministros esse. Cum vero Hominem suam Felicitatem ultimumque finem in actionibus Virtutum (hic enim finis verè illius Naturam condecet) quærere eadem Providentia voluerit, mos illi gerendus est in omnibus, juxta discrimen honesto-

rum & turpium à vero judicio Practico nobis propositum; ista sectando, hæc fugiendo: planè ut si hic ordo per malitiam hominum invertatur, pœna indubitatò in improbos, sicuti benefica in probos remuneratio sit ab eadem redundatura. Et quamvis non celeri malitiam pede, sed claudo sæpe pœna sequatur, probitasque laudetur & algeat; non tamen eapropter ambigere de Dei providentia debemus, uti Claudianus olim fecit, cujus hanc in rem elegantissimi versus exstant in Rufin. lib. 1. qui adponi hic quoque legique merentur:

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cum dispositi quæssissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno jusserit igne
Compleri Solemque suo: porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat
Religio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo qui currere semina motu
Adfirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi: quæ Numina sensu

Ambiguo, vel nulla putat, vel uescia nostri.
Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos: jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror; tolluntur in altum,
Ut lapsu graviore ruant. &c.

Omnia, inquam, per divini Numinis διοίκησιν regi, & ad debitum finem ordinari certum est; sive illa corruptioni obnoxia sint, sive non sint; sive species, sive individua; sic sane ut nulla tamen absoluta necessitate res, cujuscunque generis sint, ullave per illam fatali serie rapiantur, sed quodlibet ad eum finem contendat, quem natura præscripsit: eo etiam ordine, quo sapientissimus mundi conditor singula agitari voluit. Is enim

Continuo has leges æternaque fœdera rebus
Imposuit:

Imo & conservat quoque in suo genere: ut, quorum natura contingens est, semper eandem retinerent, hominisque semper liberum esset arbitrium agendi aut non agendi, agendi item hoc, aut aliud. Hæc item cordatorum quorumque virorum consensu adstruuntur. Plato quidem lib. x. de leg. in hanc sententiam differit: ATH. *Quid verò? cum Medicus totum corpus curare velit ac possit, si magnis providerit, parva contempserit, an bene hic unquam se totum habebit?* CL. *Nunquam.* ATH. *sed nec gubernatores, nec imperatores, nec patres familias, neque civitatum moderatores, neque ulli omnino tales paucis ac parvis neglectis rectè multa & ingentia regnabunt. Nam lapides quoque magnos sine parvis bene strui negant Architecti.* CL. *Certè.* ATH. *Caveamus autem, ne Deum mortalibus opifi-*

opificibus viliorem putemus. Isti sanè quanto peritiores sunt, tanto arte unain propriis ipsorum operibus & parva simul & magna exquisitius absolutiusque perficiunt: Deus vero, qui sapientissimus est, & curare potest ac vult, magnis quidem providebit solum, parva autem quæ facilius gubernari possunt, propter pigritiam & ignaviam negliget? CL. Nullo modo hanc, Hosspes, de Diis opinionem admittendam putamus; Nefaria enim hæc & falsa penitus cogitatio. Addat qui volet reliqua, quæ his & præmittuntur eademquo subsequuntur, valde eruditè disputata. Quid Noster? Ejus hæc sunt verba lib. 10. Eth. Nic. c. 8. § 54. εἰ γὰρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἰκὸς ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐτοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ τῷ συγγενεστάτῳ h. e. *Etenim si Dii aliquam curam habent rerum humanarum (ut eos habere certè verisimile est) illud etiam probabile erit, delectari illis parte hominis longe optima sibiq. cognatissima.* In libro de Mundo hæc deprehendas pronunciata: Mundum à Deo esse, & ab eo contineri: Deum tenere rerum omnium principium, finem, & media. Deum in mundo esse ut gubernatorem in navi. Non equidem nescio à Doctis de vero hujus Libri Autore dubitari: ea tamen sunt Bonav. Vulcanii, qui illum Commentario eleganter ornatum edidit, argumenta, quæ Aristotelicum fœtum esse probabiliter ostendunt. Apud Photium in Biblioth. tm. 251. testatur Hierocles, Platonem & Aristotelem in eo convenire: *Deum omnium rerum esse Architectum & Patrem, & hoc paternum ejus imperium Providentiam esse, unicuique generi convenientia distribuentem.* Sed de Platone & Aristotele infra speciatim dicemus. Plura vero ibi-

præclarè ab Hierocle scripta legere licet de Providentia, ordine, & libertate agendi humana: quod illa facultas sit juxta Dei Providentiam, cum sua natura ita liberè regatur, tantum abest, ut per illam necessario aliquo nexu constringatur aut impediatur. Non tamen possum, quin quædam ex libro ejus 3. c. 10. adjiciam: *non frustra*, inquit Hierocles, *Leges conduntur hominibus, neque ratio iis temere data, neque voluntas frustra est. Nec vota facere supervacaneum, si res humanæ Providentia regantur: Iustitia & Lege mercedem liberis actionibus tribuente.* Paulo post: *Providentia existente, etiam Leges necesse est, Rationes & vota plurimum nobis prodesse: illa vero sublata non solum nihil profuerint, sed nec rueri quidem Resp. imperiumque poterunt. Propterea quod in nostra est potestate, providentiam inducit: & vicissim Providentia id, quod in nostra est potestate.* Instituti nostri ratio non patitur omnium testimonia adducere: dicat pro multis sententiam Cicero ex lib 1. de Natura deor. pr. *Sunt*, inquit, *Philosophi, & hi quidem magni ac nobiles, qui Deorum mente atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque vero id solum, sed etiam ab iisdem vitæ hominum consuli, & providari. Nam & fruges & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à Diis immortalibus tribui generi humano putent, &c.* Post aliqua: *Est admirabilis quædam continuatio serieque rerum, ut alia ex alia nexa & omnes inter se aptæ colligatæque videantur.* Hinc Himerius sophista in Declam. cui titulus est, Epicurus providentiam negans impietatis accusatur; *Omnia*, inquit,

ordine procedunt, quod maximum Providentiæ argumentum puto, omnia scilicet conservari: nam inordinatio corruptionem, ordo verò conservationem inducit. Græca Autoris verba reperiuntur apud Phot. tm. 243. Cæterum Cicero prolixius etiam & accuratius de illa disputat lib. 2. de Nat. Deor. *Dico*, inquit, *Providentia Deorum mundum & omnes mundi partes & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eamque disputationem tres in partes nostri* (loquitur Balbus Stoicus) *ferè dividunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet, esse Deos: quo concesso, confitendum est, eorumq; consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, omnes res subjectas esse naturæ sentienti, ab eaque omnia pulcherrimè geri. Quo constituto, sequitur ab animantibus principiis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium atque terrestrium.* Singula deinde capita prolixè prosequitur, & imprimis ultimum mirificè exornat, maxime spectabiles percensendo creaturas, earumque ordinem, ac concinnam connexionem, quæ sine divino quodam Numine ita regi nequeant, quantoque consilio gerantur, nullo humano consilio investigari posse ostendit. Non libet plura adducere ex eloquentissimi Philosophi illius libris: quos qui volet adeat, seque istis mellitissimis deliciis oblectet. Quod si adhuc quis animi pendeat, & hactenus allata admittere nolit, velim sane cogitet, in quantos errores se præcipitet, sive Providentiam omnino tollat, sive sequius de illa statuat. Illorum, à quibus planè negatur, manifesta ex superioribus est absurditas. Si quis verò cum Platonicis Cœli orbibus vel totam vel ex parte il-

lam involvet: aut cum Aristotele ad omnia singularia extendere nolit, aut cum Stoicis fatali necessitate sufflaminare: ubivis se in difficultates inextricabiles induet; sicuti suo loco ostendetur. Claudat jam hoc Caput Lactantius, cujus hæc sunt præclara verba lib. 7. c. 3. sub f. *Cum mundum omnesq; partes ejus videmus, quemadmodum mirabilis ratio gubernet: cum cœli temperatio, & æqualis in ipsa varietate cursus astrorum luminumq; cœlestium, temporum constans ac mira descriptio, terrarum varia fœcunditas, plana camporum munimenta, & aggeres montium, viriditas ubertasq; sylvarum, fontium saluberrima eruptio, fluminum oportuna inundatio, maris opulenta & copiosa interfusio, ventorum diversa & utilis adspiratio, cæteraque omnia ratione summa constent; quis tam cæcus est, ut existimet sine causa esse facta, in quibus mira dispositio providentissimæ rationis elucet? Si ergo sine causa nec est, nec fit omnino quidquam; & providentia summi Dei, ex dispositione rerum; & virtus, ex magnitudine; & potestas, ex gubernatione manifesta est: Hebetes ergo & insani, qui Providentiam non esse dixerunt. Non improbem rem, si Deos idcirco non esse dicerent, ut unum dicerent: cum autem ideo, ut nullum; qui eos deliraſſe non putat, ipse delirat.*

CAPUT IV.

De Immortalitate Animæ.

NE quem vero turbet tot tantorumque in hac vita scelerum impunitas, tertio ponimus hoc immotæ & à quibusvis recto rationis usu præditis adprobatæ veritatis Principium, Animam hominis esse immortalem. Hoc enim nisi quis firmo adsensu amplecta-

tur,

tur, omne Iusti & Injusti, Honesti & Turpis discrimen tollit, Legum repagula confringit, omnia miscet, scelerumque conflugi ingentem fenestram aperit. Quo enim quisque esset robustior, potentior aut nequior, eo foret in hac vita felicior rebusque omnibus florentior, spe plenus se satis præsidii in violentia ac nequitia habere, nihilque post vitam supereſſe, quod expaveſcat. Imo ea rabie multi laborant, ea improbitate, ut si litare modo possint suis cupiditatibus, vitam libenter profundere, & apum instar unà cum stimulo animam ipsam ultioni ac voluptatibus infixam perdere velint. Non possum, quin mirifice hanc rem illustrantes aureos sive Philemonis sive Diphili Iambos adponam:

Οἴει σὺ τὰς θανόντας, ὦ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἀπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ
Πεφυλάχθαι τὸ θεῖον ὡς λεληθότας;
Ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Καὶ γὰρ καθ' ἕδλω δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων, χατέρᾳν ἀσεβῶν ὁδόν.
Εἰ γὰρ δικαιοῦ καὶ σεβοῦς ἔξεστιν ἔν,
Ἢ γῆ σ' ἂν καλύψει τὸν δύο τῷ παντὶ χρόνῳ,
Ἅρπαζ' ἀπελθών, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα.
Μηδὲν πλανηθῇς. ἔστι κἂν ἅδῃ κρίσις,
Ἥντ' ποιήσει θεὸς ὁ πάντων δεσπότης,
Οὗ τ' ὄνομα φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ,
Ὃς τοῖς ἁμαρτάνουσι σκοτὸς μὴ καὶ βίον δίδωσιν.

Hos

Hos eleganter ita transtulit H. Grotius in Prolegomenis ad Ioh. Stobæi Comica:

Tune arbitraris Mortuos, Nicerate,
Queîs omnis vita satura deliciis fuit,
Effugere posse tanquam non memorem Deum?
Iustitiæ vigil est oculus, qui nil non videt.
Ideo Silentum credimus calles duos,
Quorum ille iniquos teneat, iste autem pios.
Nam si tantundem referent malus atque innocens,
Et utrosque tellus pondere æterno premet;
I, rape, furare, defrauda, misce omnia.
Sed ne te falle. Sua & in Orco notio est,
Quam Deus instituet rerum Dominus omnium,
Cujus tremendum nomen, nec fandum mihi:
Qui spatia profert quamlibet peccantibus
Mortalis ævi.

Adhuc dubitas? Inspice quæso cum bonorum tum malorum de se judicia ac conscientias. *Magna quippe vis est conscientiæ, & magna in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarunt*: inquit Cicero pro Milone. *Cur*, uti Seneca ait ep. 43 *bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est? Scilicet sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum Furiæ, ha flammæ, hæ faces.* Cic. in Pison. Ita igitur sceleribus impiati homines ipsi se accusant, se testibus convincunt, se judicibus damnant, & cum horrore ac trepidatione sententiæ exsecutionem exspectant: quod

sane

sane non ita evèniret, nisi animæ immortalitatem vel hac ratione etiam Natura proderet. Nam quamdiu corporis quidem exuviis tecti superstites sunt, in deliciis fere ætatem agunt, abundant opibus, ac feminis fruminisque libidine fruuntur. Interim tamen inter omnem hanc rerum affluentiam mens illos habet attonitos & surdo verbere cædit ac torquet. Quam verè noster Aristoteles horum hominum χαρακτῆρα repræsentat lib. 9. c. 4. §. 30. cum seqq. *Qui multa & atrocia facinora admiserunt, propter improbitatem vitam oderunt ac fugiunt, sibique manus inferunt. Et vitiosi homines atque improbi quærunt, quibuscum dies totos traducant: seipsos autẽ fugiunt. Multa enim gravia atque horrenda recordantur, taliaque altera, cum soli sunt, exspectant: tantisper autem, dum cum aliis sunt, obliviscuntur. Et cum nihil sit in eis amabile, nullo erga se amoris adfectu commoventur. Non igitur, qui tales sunt, secum ipsi aut lætantur, aut dolent. In eorum enim animo discordiæ & seditiones concitantur: & interdum homo improbus propter pravitatẽ dolore adficitur, abstinens à quibusdã rebus, interdum lætatur: & una pars huc ipsum trahit, altera illuc, tanquam ipsum divellendo ac distrahendo. Quod si fieri non potest, ut quis simul doleat ac lætetur, at certe paulo post, quod lætatus sit, mœrore conficitur, nolitque hæc sibi voluptatem attulisse. Malarum adsidue actionum suarum pœnitet.* Sed hæc quoque sapientum consensu comprobari certum est. Adseruit Animæ immortalitatem Pythagoras, teste Pherecyde apud Cic. 1. Tusc. Quis nescit, quam gravibus disputationibus illam inculcet Plato in Phædone, X de Rep. in Timæo, Philebo, & alibi passim: Cujus verba cum prolixiora sint, ex-

ſcribere nolo. Quod ſi forte cuipiam dubium ſuperſit, adeat ſane illum & ſatiabitur illius deſiderium affatim. Ariſtoteles verò paulo ſubtilius de hac re docet, dum ſolam Mentem ſeu Intellectum Agentem, non uno in libris de Anima loco, pronunciat eſſe ἀΐδιον, ἄφθαρτον, ἀπαθῆ καὶ ἀθάνατον. Vnde in diverſas abrepti opiniones ex antiquis Interpretibus Alex. Aphrodiſienſis & Averroes, ex recentioribus complures. Colligit verò adſertionem ſuam Ariſtoteles ex admirandis Mentis operationibus. Nam quaslibet res concipit, cognoſcit, intelligit, deque iis judicat. Si contempletur res immateriatas & ſpiritales, nihil læditur, ſed magis etiam perficitur: corporeas vero abſtractione facta conſiderat. Ipſa quoque Voluntas, appetitio rationis, ſemper in bonum fertur, & jucundis actionibus delectatur, contrarias averſatur. Cum autem actus & potentia proportione quadam ſibi reſpondeant, nullaque alia potentia hujuſmodi operationes circa objectum, ſive re ſive ratione â materia ſeparatum, exerceat; concludit hinc Philoſophus, hanc facultatem intelligendi eſſe immateriatam & ſpiritalem: unde ſimul ſequitur, quod ipſa ſubſtantia ſit ſimplex, materiæ & corruptionis expers. Quemadmodum enim operatio potentiæ, ita hæc ſubſtantiæ conveniens & cognata eſt. Ciceronis ſententiam ex compluribus locis petere licet. In Lælio ita πλατωνίζει: *Non adſentior iis, qui hæc nuper diſſerere cœperunt, cum corporibus ſimul animas interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum autoritas valet, vel noſtrorum majorum, qui mortuis tam religioſa jura tribuerunt: quod non feciſſent profectò, ſi nihil*

nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam, quæ nunc quidem deleta est, tum florebat institutis, & præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, Animos hominum esse divinos: iisque, cum è corpore excessissent, reditum ad cœlum patere, optimoque & justissimo cuique expeditissimum. In eandem sententiam illum disputantem videas 1. Tusc. qu. Sub finem Orationis pro Archia adserit, sapientissimos quosque homines ita de Anima statuisse. Stoicorum princeps Seneca nullum argumentum fervidius ac vehementius urget, & sæpe indignabundus, quod corporis compage Anima clausa teneatur, jam nunc evolare, seque in libertatem, ut ille loquitur, adserere discupit. Liceat etiam propter sententiæ gravitatem adscribere verba Tertulliani de Resurrect. carnis: *Quædam*, ait, *& natura nota sunt, ut Immortalitas animæ penes plures, ut Deus noster penes omnes.* De eadem re loquitur Isidorus Pelus. lib. 4. ep. 125. ita: εἰ γὰρ καὶ ἄλλα τινὰ διήμαρτον τῆς ἀληθείας, ἀντὶ τούτῳ κατὰ σκοπὸν ἠνέχθησαν. h. e. *Etsi quidem in aliis quibusdam à veritate aberraverint; quod hoc attinet, ad scopum rectè delati sunt.* Collecta sunt hujus adsertionis plurima ac locupletissima testimonia ac confessiones gentium barbararum, Græcorum, Philosophorum, Poëtarum, aliorumque à Grotio d. lib. 1. de verit. relig. Christ. quæ ibi legat, cui hoc volupe est. Quod si quis tam pertinax sit, ut his rationibus ac consensui fidem dare nolit, facile monstrosi erroris convinci potest, si, ex hujus Principii remotione quæ flagitia ac scele-

ra sequantur, quis ostendat: id quod jam initio hujus Capitis fecimus. Quibus & hoc addi potest, quod quam arcte cum Dei essentia Providentia cohæret, tam indissolubili vinculo cum hac contineatur Immortalitas animæ. Hoc quod jam dixi paucis explanat Clem. Alexandr. lib. 4. Strom. pluribus Lactantius lib. 3. c. 17. *Nec honores*, inquit Clemens, *post mortem eorum qui sanctè vixerunt, nec supplicia eorum qui injustè & libidinosè se gesserunt, volunt intelligere Ethnici: non ex nostris solum dico scripturis; hæc enim omnia ferè mandata significant: sed nec suorum scriptis volunt aures præbere: Scribit enim Theano Pythagorica:* ἦν γὰρ τῷ ὄντι τοῖς κακοῖς εὐωχία ὁ βίος, πονηδυσαμβροις, ἔπειτα τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἐρμαῖον ὁ θάνατος. *Esset enim revera malis vita epulum, qui postquam omnia commiserunt scelera, deinde moriuntur; & si non esset anima immortalis, mors esset lucrum.* Lactantii verba lectu longe dignissima omitto: ut & complurium aliorum argumenta ac demonstrationes, quod sciam de Immortalitate animæ multa diversorum Autorum exstare integra Volumina per quã erudita. Cum itaq; ex hactenus dictis constet, individua copula hæc tria Actionum humanarum moralium Capita juncta teneri; eadem quoque communissima, verissima atque οἰκειότατα earundem fundamenta esse nullum dubium est.

CAPUT V.

Aperitur via ad Iura Naturæ Societatum cognoscenda.

PRæterea cum Homini Natura præter Rationem etiam Orationem tribuerit articulatam, significantem, decla-

declarantemque quid sibi prosit, aut obsit, quid jucundum, quid sit molestum, sic ut præ omnibus aliis animantibus Boni & Mali, non solum sensum habere, sed aliarum rerum notiones aliis aperire voceque exprimere possit; hinc sane perspicuè colligere est, non frustra hoc à Natura ita institutum, sed sine dubio ut arctioris societatis cum aliis incundæ esset instrumentum. Arist. 1. Pol. 2. p. 7. Est vero maxime communis Societas homini cum homine, sub quacunque cœli regione is etiam degat. Si hoc concesseris, Ius quoque aliquod & amicitia inter illos, qua tales, fuerit. Atque ita diserte docet Philosophus lib. 8. Nic. c. 11. §. 17. δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης. καὶ φιλίας δὴ, καθ' ὅσον ἄνθρωπός. *Nam omni homini cum eo, cum quo pactionum & rerum contrahendarum ratio nobis esse potest, jus aliquod intercedere videtur. Ergo & amicitia, in quantum homo est.* Cum itaque Natura ad hanc societatem nos ducat, ad omne id, quo talis societas constitui aut stabiliri potest, Hominem obligasse videtur. Proinde nemo hominum sine justa ac necessaria causa lædendus; sed invicem Indigentiæ mutuis sive commerciis sive beneficentiæ officiis sublevanda est. Non ita simpliciter Græco in Barbarum, moribus aut lingua discrepantem, Hispano in prædivitem Indum, non Religiosis Ordinibus in Paganos belli gerendi jus est: sed potius ab aliorum injuria ac violentia hominem Homo securum præstet, omnemque læsionem iniquè intentatam necessaria defensione propulset, quandocunque potest & debet. Quilibet igitur diligenter animo suo meditetur, ut,

quod sibi fieri nolit, id alteri ne fecerit, ut Honestè vivat, Neminem lædat, Suum cuique tribuat, omniaque illa impleat, quæ Officii nomine veniunt. Sed etiam ad alias societates ineundas Homini Natura instinctum cupiditatemque impressit, arctiori nexu cum Iuris tum Amicitiæ colligatas. Audiamus etiam de his Nostrum Philosophum: Ἀνάγκη δὴ, inquit 1.Polit.c.2. p.3. πρῶτον συνδυάζεσθαι τὰς ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι. οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἕνεκεν, καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτὸ τιθέντα καταλιπεῖν ἕτερον. h.e. *Necesse jam est primum copulare eos, qui sejuncti esse non possunt, ceu Feminam & Marem, procreandi causa: atque hoc non consilio & voluntate, sed quemadmodum & in aliis animantibus ac stirpibus natura datum est appetere, quale ipsum est tale relinquere alterum.* His jungantur illa, quæ habet 8. Eth. cap. 12. §. 31. Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. Ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν. καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζώοις. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν. οἱ δὲ ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον. &c. *Iam vero quæ inter Virum & Vxorem amicitia est, maximè secundum naturam videtur esse. Homo enim magis ad conjugium factus est à Natura, quam ad societatem civilem: & tanto quidem magis, quanto prior magisque necessaria est Domus quam Civitas, quantoque filiorum procreatio animantium omni generi*

commu-

communior est. *Atque in cæteris quidem hactenus progreditur communitas, quod procreationis causa coniunguntur. Homines autem non solum ad procreandos liberos communi Domo utuntur, sed etiam, ut eorum, quæ ad Vitam pertinent majorem habeant facultatem.* Duas igitur præcipuè ob causas hæc Societas Oeconomica fuit instituta, sobolis procreandę & indigentiæ rectius subveniendæ gratia. Etsi verò pari appetitu ad hanc copulam Homo cum brutis ferri dicatur, minime tamen pari more modoque. Homines enim mutua fide se obstringunt: hæc promiscua libidine lasciviunt. Videmus item quomodo natura Homines, si ad honestatem vel leviter sint compositi, protinus fœditatem adgnoscant, & in illorum concubitu refugiant, qui ipsorum quasi partes sunt, οἷον ἕτερόι αὐτοὶ *tanquam alteri ipsi* lib. 8. Eth. c. 12. Multo maximè autem Natura hominis diversa cum specie conjunctionem damnat ac abominatur: nec minus, in eodem sexu si quid tale tentetur, ceu turpissimam rem detestatur. Appareat hinc quanta sint vagæ ac nefandæ libidinis, adulteriorum, incestuum, Sodomiticæ aut præposteræ constuprationis crimina: quæ gravissimis pœnis à castissimo Numine à condito orbe usque castigata leguntur, sive sacram sive profanam Historiam consulamus; sic ut sæpe totarum gentium excidio, per bella, diluvia, pestesque, fuerint exstirpata. Dei quoque exemplum & rectæ rationis judicium sapientes secuti Legislatores hujusmodi flagitia severissimis suppliciis vindicant, quò suus matrimonio honos pudorque constet, & soboles legitimo sanguine progenita, sine ulla alieni fœdique thori contaminatione, per integras familias

milias crescat ac propagetur. Quod si ea fide intaminatoque amore conjugia colantur, facile & reliqua felicitatis Domesticæ pars obtinebitur. Conjuges enim, inquit Noster l. c. propria in commune conferunt, & ad rem familiarem custodiendam & locupletandam dispertita habent opera. Facit hic suum officium Maritus cum quadam ὑπεροχῇ, veluti Optimas quidam: adjuvat in partem domum, convenientibus sibi studiis & laboribus Vxor, partaque tuetur & adservat. Vnde non minor utilitas quam jucunditas hujus est societatis: cujus præcipuum vinculum sunt Liberi, constantis amoris obsides, familiæ propagatores, & in bona communi ope quæsita post patris obitum successores. Adest quoque Servus, ejusve loco bos arator, quibus tanquam instrumentis animatis Paterfamilias ad suam rem utitur, & robusto Vernæ corpori ferè pro anima est. Hi igitur, uti apparet, specialibus quibusdam juris Naturæ regulis sunt inclusi, in quarum observatione salus harum societatum vertitur. Conjuges sibi mutuum amorem & auxilium sive in re familiari, sive in aliis cum secundis tum adversis rebus præstent. Quod ipsam sobolis procreationem, aut numerũ illius minuat, nihil debet committi, nisi sontica fuerit causa, & Naturæ nõ adversa. Matrimonii onera opibus ac operis benignè collatis leventur. Quamvis hoc caput multas vel ex lege civili, vel pactione privata restrictiones admittat. Prolis generatio uti communis, ita ejusdem educatio communi utriusq; parẽtis cura ac sedulitate promoveatur. Plura hujusmodi jura legi colligique poterunt apud Io. Ludov. Vivem libro de officio Mariti; & ejusdem libris tribus

de in-

de Institutione Feminæ Christianæ. Liberi parentes sincere ac constanter ament: illis pietatem omnemque honorem exhibeant: in rebus honestis mandatisque talibus exsequendis sine ulla morositate obsequium præstent: rem familiarem ex arbitrio parentum adjuvent: si quam in familiam recepturus per connubium sit Filius, aut in aliam transitura Filia, ne id fiat insciis aut invitis parentibus, atque ita erga illos ingratus sit. Locum tamen hic habet illud Donati ad Andriam Terentii: *Summa potestas nuptiarum in Patre puellæ est.* Si res ita ferat & necessitas, debent quoque Parentibus Liberi ἀνυπερλάφησιν: & si quæ sunt alia his paria. Hos vicissim Parentes ament, foveant, ab injuriis defendant, alant, victumque necessarium, quem per ætatem aut *infirmitatem* aliamve causam quærere ipsi nequeunt, suppeditent, inprimis verò ad virtutem ac honestatem instituant, & ad rectæ rationis normam mores vitamque omnem examinent, ut principia practica, per naturam ipsam quidem illis insita, rectè explicentur excolanturque. Conjugia illorum nec impediant, nec ad illa eos cogant importunius sineque gravi causa. A bonorum successione neque per abdicationem neque per exheredationem iniquam excludant. Hic desideramus M. Terentii Varronis librum, cui titulum fecerat Cati, in quo de liberis educandis docuit. Pollicitus quoque olim est, teste Gesnero, M. Antonius Majoragius librum de Officio Parentum & Filiorum. Tanta vero officiorum necessitudo inter Herum & Servum non intercedit. Hic enim si mancipi nexu tenetur, debetur illi victus necessarius: deinde si liberaliter serviat, ut sit justa

ac clemens illi servitus. Absit inhumanitas omnis à pœna; & si forsan in officio, fide ac taciturnitate negligentior futiliorque fuerit, castigatio adhibeatur ad emendationem, non ad ultionem aut sæviendi voluptatem; quilibet enim herus id cogitet, quod Plato in Phædone monet, nos omnes esse mancipia Dei: id quod etiam Platone longè excellētior Apostolus inculcat: si vero desperatæ nequitiæ, ut Davus, aut vinolentus, ut Syrus Terentianus, aut profligatæ improbitatis fuerit, res ipsa supplicii speciem ac gravitatem dictabit. Servus vicissim cum pars domini, & omnino sit sui totius, ex ipsius nutu & arbitrio pendeat, sedulo mandata expediat, observatis iis virtutibus, quas paulo antè memini. Quod si vero serviat pro mercede, ex locationis conductionis natura utriusque officia æstimabuntur, ut utrinque bona fides attendatur. Sed cum secundum Aristotelem in hac Domestica Felicitate non sit plena αὐτάρκεια, ejusdem Naturæ ductu Homo ad civilem societatem adspiravit. Domus enim suppeditabat maximè necessaria tantum ad victum quotidianum: Civitas vero est κοινωνία πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας, γινομένη μὲν ἕνεκεν τοῦ ζῆν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. *Hæc*, inquam, *omnis ubertatis extremum nacta est, orta quidem vivendi, permanens vero bene vivendi causa.* Sicuti vero Artes secundum perfectissimam Ideam opera effici jubent; ita sane multo magis Natura ad perfectissimum operum suorum gradum contendit: adeoque Homini perfectissimæ societatis desiderium instillavit. Quod si sane quispiam nullo tali desiderio adficiatur, vel belua erit, vel Deus aliquis. Quando verò quis particeps

factus fuerit hujus perfectissimæ Societatis, facilè apparet, in tanta hominum communione, & tam multiplicibus eorundem commerciis, plura virtutum officia, majorem justitiam, probitatē atq; amicitiam exigi, ut ea privatorum quorumque studia sint, ex quibus publica totius universitatis coalita Felicitas efflorescat, fructusque suos in omnes diffundat. Absq; his enim si fuerit, mutuis injuriis ac querelis irritata civitas crepabit, ac dissiliet. Ὥσπερ γὰρ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ἄνθρωπός ἐστιν. οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων. χαλεπώτατα γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα. ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, ἧς ἐπιτάναντία ἐστὶ χρῆσθαι μάλιστα. διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὰς χείριστον. ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν. ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν. i. e. *Quemadmodum enim perfectum optimum animalium Homo est: sic secretum à lege ac justitia, pessimum omnium. Molesta enim maximè injustitia est, quæ arma habet. Homo autem armis munitus nascitur, solertia, & ad generosas actiones naturali vi atque inclinatione: quibus ad contrarias res uti licet maxime. Quare sceleratum ac ferum maximè est sine virtute, & ad Venerem ventremque deterrimum. Justitia autem accommodata est civitati. Ius enim civilis societatis ordo est.* 1. Pol. 2. sub f. Quæ cum ita sint, cuivis manifestum est, quæ præcepta civibus incumbant, ab ipsa Natura societatis civilis Magistra & Tutrice præscripta: Contractus & quarumlibet rerum commercia sine fuco, fraude ac mendacio esse instituenda: Omnia bona fide agenda: Pactiones, Le-

ges, conventiones sanctè habendas: Iuramenta religiosè observanda; grave enim inprimis est horum fidem fallere. Ordo imperantium & parentium minimè est confundendus, aut præter Reipublicæ naturam ac statum turbandus. Si quam emendationem tamen illa exigat, sine motu ac concussione id fiat, & ab iis, quibus hoc competit. Magistratus in honore sunt habendi: illorum edictis mos est gerendus: præsunt enim hi publicæ saluti ac securitati, & omnia sua consilia sive Pacis sive Belli negotia spectantia eò dirigunt. Hanc publicam salutem privatis studiis quoque intendere debent Cives; eadem enim est Felicitas unius hominis & totius Civitatis, inquit Magister noster lib. 7. Pol. c. 3. f. Proinde defendenda ac juvanda fortiter Patria, non solum bonorum, sed, si res exigat, ipsius vitæ impendio, &, ut uno dicã verbo, omnia virtutum officia, cum primis justitiæ, gnaviter, constanter ac prudenter exercenda sunt. Fugienda verò sunt omnia, quæ his vel directè adversantur, vel alias dissidiis ansam dare, aut Felicitati hujus societatis quidquam detrahere possint. Etsi igitur propriæ telluris horum natura nec illum, nec me, nec quemquam fecerit, nec signare quidem olim, aut limite provincias vel campos partiri fas fuerit, sed in medium homines tum quæsierint; dominiorum distinctionem tamen arbitrio hominum factam ita ratã eadem habet, ut sine summa injuria, & juris ipsius Naturalis læsione alter alteri suum eripere aut extorquere nequeat. Tali igitur Benevolentia, Concordia ac Beneficentia si sociati Cives fuerint, si eo jure ac sanctitate res suas administraverint, Optima existet Respublica, omni-

que

que ex parte felicissima; cujus licet sex Romuli capax non sit, Naturæ tamen destinationem ad hanc perfectionem adspirare certum est. Atque hoc ipsum est, quo semper respicit *in* scientia sua Practica Philosophus: & ad hanc perfectionem indipiscendam, actionibusque exprimendam, ubivis informat ζῶον suum πολιτικόν. Plura de societatum juribus, eorundemque interpretatione qui volet, adeat Ciceronis libros de Officiis, non Scholis trivialibus, uti umbratici doctores putant, sed maximis ingeniis & Civitatum Rectoribus inprimis scriptos.

CAPVT VI.

De Variis Sectarum Philosophicarum successionibus, & in Ethicis Opinionibus.

NVnc age percurramus præcipuas Philosophorum sectas, quid quælibet de rebus Moralibus docuerit; sic enim apparebit, si quid veri rectique protulerint, præmissis fundari principiis: sin ab illo aberraverint, causam vix inventum iri ullam aliam, quàm quod horum veritatem agnoscere vel malitiosè noluerint, vel prava educatione moribusque corruptis occœcati nequiverint. Sectarum, uti notum est, antiquissimæ à gente, posteriores à principe quodam Doctore nomen acceperunt. Hinc summa illarum divisio est in Barbaricam & Græcanicam. Ista hac antiquior, frustra Græculis quibusdam obstrepentibus; sicuti vel unicus ille liber testabitur, Μαγικὸς inscriptus, à Plinio & Laërtio Aristoteli tributus. Ad Barbaricam sectam, more Græcorum, referimus illos, qui moribus ac lingua ab ipsis diversi erant: quales erant, Chal-

dæi, Babylonii, Cananæi, Atlantici, Libyci, aliique ab Augustino l. 8. de C. D. c. 9. recensiti, qui ferè Astrologiæ ac theoreticis studiis erant intenti. De Iudæis nil addo, cum de iis aliunde constet. Celebrantur quoque Phœnices, quorum Theologiam patria lingua scripsit Sanchuniaton Berytius. Theologia vero istis temporibus erat simul Philosophia gentium: iidemque Sacerdotes & Philosophi. Quales apud Persas aliosque Orientales populos erant Magi. Nam teste Luciano in Macrobiis non solum Persis sui erant Magi, sed & Parthis, Bactrianis, Chorasmiis, Ariis, Saycis & Medis, καὶ πολλοῖς ἄλλοις βαρβάροις. Apud Indos celebres erant Gymnosophistæ, Brachmanes: & hi in varios ordines divisi Germanarum, Hylobiorum, Samanæorum: de quibus Strabo lib. 15. aliique videantur. Supersunt hodie quoque Brachmanes Philosophi: de quibus præter Linscotanum legi meretur Abrah. Rogerius, qui peculiarem de iis librum lingua vernacula scriptum edidit Lugduni Anno clɔ Iɔc LI. Is enim cum auspiciis Societatis Indiæ Orientalis in provinciam Chormandel missus esset, ut colonis & indigenis verbum Dei prædicaret, totos XV annos hoc munere functus est, & interea familiariter cum Brachmanibus vixit, omnemque eorum Philosophiam expiscatus est. Quanto in pretio, etiam hoc ævo, Sinensibus sit Tetrabiblion Morale Confutii, maximi inter illos Philosophi, quique 551. annis ante C.N. vixisse creditur, prolixe apud socios Iesuitas, Riccium & Nic. Trigautium in descriptione Expeditionis Christ. apud Sinenses, legere est. Nec destituti fuerũt suaPhilosophiaMoraliPhryges,

Ægy-

Ægyptii, apud quos celebrantur Isis, Osiris, Vulcanus & Mercurius: nec Thraces, apud quos floruit Zamolxis, Orpheus, Aglaophemus & Onomacritus. Nec Æthyopes, nec Schythæ. Apud hos enim, teste Iustin. lib. 2. boni mores plus valuerunt, quàm alibi bonæ leges. Nec veteres Celtæ, qui suos prædicant Bardos, Vates ac Druidas. Quomodo horum Philosophia omni exparte se habuerit, nemo forsan explanare poterit; cum pauca illius præcepta scriptis mandata, plurima moribus expressa fuerint: Et scriptorum non nisi centones & parietinas apud Historicos alioque Autores nonnullos reperiamus. Pergo ad Græcanicam: quæ in tres classes secernitur, Ionicam, Italicam, Eleaticam. Ionicæ princeps laudatur Thales Milesius, qui ferè Theoreticæ philosophiæ deditus fuit. Successores habuit Anaximandrum Milesium, Anaximenem Milesium, Anaxogoram Clazomenium, Archelaum Atheniensem, Socratem, qui primum Philosophiam (Theoreticam) ex cœlo in terram devocavit, & in urbibus collocavit, & in domos etiam introduxit, & coëgit de vita & moribus, rebusque bonis & malis quærere. Cic. 5. Tusc. qu. Thaletem primum animarum immortalitatem statuisse, testis est Laertius. Optimè vero omnium Socrates, uti quidem in illis tenebris potuit, de pleriſque capitibus à nobis propositis sensit: cujus doctrina apud Platonem & Xenophontem cognosci potest. Hic varios reliquit sectatores, qui pene seorsim singuli sibi Scholam condiderunt. Sed prius de Italica & Eleatica. Istius conditor est Pythagoras, qui illa Italiæ parte, quæ Magna Græcia dicebatur, (sub qua tunc etiam

com-

comprehendebatur Sicilia, uti ex Livio & Strabone Cluv. descr. Ital. ant. colligit) docuit. Hic grandem illum de transmigratione Animæ errorem ab Ægyptiis hausit, quam Græci μετεμψύχωσιν, μετενσωμάτωσιν & παλιγγενεσίαν appellant: Laertius τῆς ψυχῆς ἀποίκησιν vocat. Qui error plures peperit, ut carnium esu abstinerent, ne fortè sanguine propinquos devorarent. Sed probabiliter & hoc moris Ægyptii fuisse videtur, *qui multas volucresque feraſque proposuere deos.* Io. Reuchlin. l. 2. art. Cabal. hæc omnia symbolicè explicat. De reliquis quid statuerit Pythagoras, non item manifestum est, cum scripta ejus dudum ævo obliterata sint. Supersunt tamen quædam Pythagoreorum fragmenta Laertianis Vitis à Casaubono subnexa. Eleatica secta autorem habet Xenophanem Colophonium, quod dogmata attinet. Nomen accepit à Parmenide & Zenone Eleatis. Hunc secuti sunt Xenophanes, Parmenides Eleates, Melissus Samius, Zeno Eleates, Leucippus, Democritus Abderita, πένθλος dictus: cujus cognominis causam vide sis apud Laert. Epicuro per scomma Λημόκριτος, vel secundum alios Λημόκειτος appellatus. Protagoras Abderita, Metrodorus Chius, Diogenes Smyrnæus, Anaxarchus Abderites. Ex his Xenophanes quidem impiè de moribus docuit, & primum ἀκαταληψίαν statuit, fœcundissimum impietatis seminarium. Democritus finem Vitæ statuebat τὴν εὐθυμίαν, animi tranquillitatem, quæ illi etiam dicebatur ἰυστώ, qs. d. bonus rerum status: vel ἀειστώ, perpetuus rerum status. Protagoram jam suprà audivimus ex Cicerone professum esse, de Diis se non posse certi quid

statu-

ſtatuere, ăn ſint, vel non ſint. Anaxarchus vero dicebat, ſe ne id quidem ſcire, quod nihil ſciret. Hinc deſcendit ſecta Pyrrhoniorum, autore Pyrrhone Elienſi. Cognominabantur alias Ἀποφθικοὶ, ζητητικοὶ, ἐφεκτικοὶ propter ſuam ἐποχήν. Statuebant enim res omnes eſſe incertas, nec magis verum eſſe hoc quàm illud. Hoc appellabant etiam ἀρρεψίαν, ſi neque in hanc neque in illam partem vergeret ſententia: item ἀφασίαν, & ἀδιαφορίαν. Hinc auſi adſerere, nihil revera eſſe Honeſtum vel turpe, juſtum vel injuſtum, ſed homines judicium ferre pro legum inſtituto, vel conſuetudine; cum unũ non magis ſit quàm alterum. Circa hoc & illud notandum, quod maxima iis cum Academia Media ſit adfinitas, ut vix diſcrimen inter has ſcholas deprehendas. Hanc excipiat æquè pulchra ſcilicet ſecta, ab Epicuro Epicurea nuncupata, qui dogmata ſua ex Eleatica ſchola, inprimis à Democrito accepit. Hic ſummum bonum conſtituit in Voluptate, quam alii de voluptate corporis, alii de Animi voluptate ἀταραξίᾳ illi dicta, intelligunt: Laertius utramque illum complexum fuiſſe ait. Vt ut ſe hoc habeat, pernicioſiſſimus error fuit ille, quo omnem Dei Providentiam mortaliumque rerum curam negavit. Interim tamen quod maximè dolendum, id incrementum nacta hominum deſperata improbitas eſt, ut nulla ſecta frequentiores ſive inter Veteres Græcos & Romanos, ſive inter recentiores noſtrique ævi homines ſectatores conſecuta ſit.

Poſt hos revertemur ad Socratis Auditorium, quinam ex eo prodierint, quidque de moribus vel rectè vel malè tradiderint. Primus ſit in hoc ordine Ariſtippus Cyrenai-

renaicus, qui sectæ Cyrenaicæ nomen dedit, cujus triplex est propago, Hegesiaca, Anniceria, & Theodoria. Huic successit filia Arete : tum Aristippus filius μητροδίδακτος : post hunc Theodorus Ἄθεος, Hegesias πεισιθάνατος, Anniceris secuti sunt. Aristippus in voluptate finem Hominum constituit: unde apud Laertium dicitur, quod finem definiverit lenem motum ad sensum emanantem. Quam ob causam Galenus hanc sectam vocitatam ἡδονικὴν ait, & Auditores, ἡδονικούς. Arete in eadem sententia perseveravit, Summum bonũ in Voluptate sensum maximè movente, ponens. Theodorus & Hegesias quorum studiorum fuerint, ex cognomentis clarum est. Hos Cic. 3. de Natura Deor. Asotos appellat: cui & nos subscribimus. Memorantur etiam Eliaca & Eretrica sectæ : illius Phœdo Eliensis, cui Plato insignem de Animæ immort. dialogum inscripsit : hujus conditor fuit Menedemus Eretricus. Hi Socraticæ doctrinæ videntur adhæsisse. Sequitur Secta Megarica, quæ nomen traxit ab Euclide Megarico Socratis auditore. Successores habuit Eubulidem Milesium, Clitomachum Thurium, Stilponem Megarensem, Alexinum Eliensem, à contentionis studio ἐλεγξῖνον dictum : Apollonium τὸν Κρόνον, Diodorum illi cognominem. Hi ferè Dialectices fuerunt studiosi, unde διαλεκτικοὶ appellati. Euclides verò Bonum voluit esse unum quid, quod diversis nominibus comprehenderetur, & modo Prudentia, modo Deus, modo Mens, modo alio nomine diceretur. Hos ponè sequitur Cynica Secta, cujus autor fuit Antisthenes Socratis discipulus, sectatoresque habuit Diogenem Sinopensem, Onesicritum, Cratetem Thebanum, Metroclem, Menippum

Phœnicem: cujus libri quod multis facetiis essent referti, Varro Satyras suas Menippeas adpellavit. Celebratur etiam Demetrius quidam Cynicus, qui sub Domitiano vixit, atque omnem Cynicorum doctrinam complexus fuit, teste Philostr. in vita Apollon. c. 8. Quæ hujus Nationis instituta fuerint, prolixè ac egregiè narrat Arrian. in Epictet. lib. 3. c. 22. περὶ κυνισμοῦ. Finem suæ Philosophiæ dicebant esse, vivere ex Virtute: quocirca spretis honoribus, nobilitate, opibus, parcè ac duriter vitam agebant, oleribus vescentes ac herbis, frigidam bibentes, & sine calceamentis obambulantes. Iulianus Apostata Orat. 6. finem eorum fuisse inquit Ἀπάθειαν, quod ipse perinde esse ait, ac Deum fieri. Qualis sane doctrina non est Philosophica, sed perquam superba & blasphema. Paulò post idem Imper. ita loquitur: Cynicæ sectæ idem est, qui universæ Philosophiæ finis, Beatitudo, τὸ εὐδαιμονεῖν: Ea vero consistit in hoc, ut secundum naturam, non ex multorum opinione vivamus. Sed & plura alia ibidem de his legi poterunt. Cæterum cum non minus exemplo quam ore corrigere mores hominum studerent, quædã agebant, quæ ab humanitate abhorrebant. Hinc Sen. de brevit. vitæ c. 14. ait, *Stoicos hominis naturam vincere, Cynicos excedere.* Ab his rectà nos convertimus ad Stoicã Scholam ex Cynica natam, cujus princeps fuit Zeno Citticus. Hic enim cum Cynicam impudentiam haut æquo animo ferret, dogmata autem ferè amplecteretur, peculiarẽ sectam instituit, cujus φοιτηταὶ primum Zenonii, pòst à loco Stoici dicti sunt. Quædam tamen etiã ex veteri Academia retinuit, Cratete Athenensi & Polemone in ea auditis. Vul-

tus ejus fuit tristis & acerbus. Corrugabat frontem, & ora contrahebat. Vsus est simplicissimo victu, crudis cibis, tenui pallio, eratque omnino patientissimus. Discipuli illius celebrantur Persæus Cittieus, Aristo Chius, Athenodorus Solensis: sed hoc nomine tres feruntur Stoici, omnes Cilices. Erillus Carthaginiensis, qui tamen à Zenone defecit. Finem dixit esse scientiam. Dionysius Metathemenus, qui item à Magistro desciuit ad Cyrenaicos, & in voluptate finem posuit. Cleanthes Assius, genuinus discipulus, & in schola successor: Pater Stoicorum, & Majorum gentium Stoicus Ciceroni. Hujus auditor fuit Sphærus Bosphoranus. Item Chrysippus Solensis: cujus numerantur Laertio volumina 705. quæ scripsit. Hunc audivere Diogenes Babylonius, cum Carneade publici negotii causa ab Athenienſibus Romam missus bello Punico II. Cic. 4. Tusc. Et Antipater Sidonius, quem Cic. 3. de Offic. Acutissimum hominem vocat, eumque laudat Sen. ep. 92. Hujus auditor fuit Panætius Rhodius, clarus libris de Officiis, quorum Cicero in suis frequenter meminit, eumque Principem Stoicorum appellat 4. Acad. Familiaris Lælio, & Scipioni Africano Minori, qui eo semper comite usus est. Antipatrum etiam audivit Posidonius, Apameæ in Syria natus, quem Pompejus, cujus historiam eum scripsisse meminit Strab. lib. 11. magnifecit. Ipse quoque Strabo ait, illum fuisse sui ævi virum πολυμαθέστατον. Hi sunt, qui in Græcia docuerunt, quorum ætas ad Augusti imperium se extendit. Nec jam ultra quæremus. Ex Romanis nobilissimi Viri hanc sectam admirati sunt: Tubero, & præcipui ICtiali. In-

signi-

signior aliis Cato, item Varro. Post hos Thraseas Pætus, Helvidius Priscus; Rubellius Plautus: de quibus consuli poterunt Taciti Annales. Ipse quoque Imp. Antoninus: quo imperante plures Stoici fuisse perhibentur, quàm alius cujuspiam sectæ. Præprimis memorandi sunt, qui Neronis tyrannide floruerunt, Epictetus Hierapolitanus, & Seneca. Laudantur etiam ante hos Archidemus & Sotion: hunc quidem Seneca audivit. Ex antiquis Theologis etiam nonnulli in hac schola profecerunt. In his Pantænus Alexandrinus Episcopus, ad Brachmanas missus, ut eos converteret, teste Hieronymo. Hujus discipulus fuit Clemens Alexandrinus, non uno loco sectam prodens. A Stoa ad Academiam Veterem pergimus. Hujus caput Plato est, olim *Aristocles dictus*: qui cum præstantissimis usus fuisset Doctoribus, Athenas rediens in Academia docuit, â qua Secta Academica nomen obtinuit: Cumque postea plures Academicæ scholæ instituerentur, hæc discriminis causa Vetus fuit cognominata. Hic Plato superiores omnes divino ingenio superavit, claritatemque eorum restinxit, exortus uti æthereus sol: quod Lucretii elogium rectius sane huic, quàm Epicuro, debetur. Moralem quod attinet Civilemque Philosophiam, plurimis ac eruditissimis eam libris illustravit, in qua tantò felicius versatus fuit, quod omnia nostra Principia ferè rata habuerit, & iis, uti par erat, plurima superstruxerit, paucis exceptis. Eminent autem inter ejus scripta Politica, x. de Repub libri, & xii. de Legibus. cum sua Epinomide. In quibus non solum de Honesti ac Iusti principiis solidissime disputat, sed & de iis omnibus officiis, quæ

ad societatum conglutinationem ac felicitatem inprimis faciunt; si unum eumque grandem errorem excipias: de quo infra. Successit illi in schola sororis filius Speusippus: huic Xenocrates Chalcedonius, cujus libellus de Morte supereſt, quem Marſ. Ficinus, de hac schola optimè meritus, latine translatum Petro Cosmo dedicavit. Hunc excepit Polemo: tum secutus Crates Athenienſis: post hunc Crantor Solenſis. Hunc primum fuisse omnium, Proclus in Timæum adfirmat, qui in Platonem commentatus est. Hæc vetus Academia Magistros habuit, qui omnes Platonis vestigiis institisse leguntur. Academiam Mediam instituit Arcesilaus, seu Arcesilas, Pitanæus ex Æolide. Hic ex Platonicis primus de omnibus dubitavit, & ἀκαταληψίαν καὶ ἐποχὴν amplexus est, h. e. nihil verè posse percipi, adeoque adsensum esse cohibendum. Socrates quidem & Plato etiam sæpe εἰς ἑκάτερον disputabant, sed ut verum invenirēt, eoque dogmaticis accensendi: At Arcesilas omnia dixit esse ἀκαταλήπτα, incomprehensibilia. Et quamvis Socratis se exemplum sequi professus sit, qui solitus erat dicere, se nihil scire; hoc modestiæ gratia à Socrate, Sophistas suos premente, factum esse censendum est potius, non quod nihil decerneret; cum sæpe id factum ab ipso esse legamus. Successores illius Lacydes, Telecles, Evander, Hegesinus Pergamenus, Clementi Alex. Hegesilaus, homines inglorii fuerunt. Novæ Academiæ autor fuit Carneades Cyrenaicus, qui Stoicorum & inprimis Chrysippi libris perlectis, modice illis reluctatus est, inquit Laert. Successorem nactus est Clitomachum Carthaginiensem, qui patria lin-

gua

gua Asdrubal dicebatur. Inter hanc Novam & Mediam id erat discrimen: quod hæc omne è rebus verum tolleret; illa autē Verum aliquid aut Falsum esse concederet quidem, sed à nobis percipi non posse. Non enim nobis illa κριτήρια adesse, quorum adminiculo & vi verum à falso secernatur: Adeoque propter rerum incertum, ἐποχὴν quoque adprobabat; sic tamen ut probabilis de vero aut falso disputatio esse posset. His Sex. Empiricus lib. 1. cap. 33. Pyrrhon. hypotyp. Quartam & Quintam aggregat Academiam. Quartæ conditores sunt Philo & Charmidas: quorum schola propius ad veterem Academiam accessit. Tribuerunt enim Sapienti δόξαν Opinionem, ac esse quædam καταλήπτα statuerunt; quæ tamen κατάληψις facile possit labefactari. Quintam instituit Antiochus, Philonis auditor, qui veterem Academiam restituere moliebatur: at κριτήρια quod concernit, Stoicis adhærebat; imò his ferè semper fuit propior, licet maximè Veteri Academiæ addictus haberi vellet. Vixit Ciceronis ætate, qui ejus meminit 4. Acad. Qu. His quædam cognitu sane longè utilissima attexere lubet de Platonicis Iunioribus; quod hæc tractatio ab instituto nostro non erit aliena: ut eo distinctius percipiamus, quomodo vel Platoni suo adhæserint, quibusque studiis ac opinionibus dediti fuerint alii præ aliis, & quomodo nonnulli cum Peripateticis posterioribus collisi fuerint. Strictim vero & hos persequemur. Cum tot, uti dictum est, modis Vetus Academia mutasset, & non unam maculam contraxisset, posteriori ætate qui Platonis Philosophiam amplexi fuerunt, non Academici, sed Platonici di-

ci vo-

ci voluerut, tanquam Platonis γνήσιοι sectatores, ut ita Academicorum exosam homonymiam à se declinarent. Creditur autem hoc nomen natum Alexandriæ; Nam Philo Iudæus, qui Impp. Caligula & Claudio vixit, Platonicus fuit: unde de eo hoc celebratur adagium: ἢ Πλάτων Φιλωνίζει, ἢ Φίλων πλατωνίζει. Tribui illi solet Liber, inprimis Moralis, qui Sapientiæ dicitur in Bibliis. Apulejus Afer nobilis quoque inter hos fuit, qui ætate Divorum Fratrum Impp. claruit. Lactantius, Hieronymus & Augustinus illum Apollonio Tyaneo, & hujus farinæ Magis annumerant: ut videri potest apud Elmenhorst. in vita Apulei. Maximus Tyrius Romæ sub Commodo floruit, cujus Sermones Platonicos aliaque scripta post Cosmum Pactium & Henr. Stephani, nitidissime edidit Dan. Heinsius. Laudatur quoque Chalcidius Grammaticus, cujus exstat Commentarius in Timæum Platonis. Hoc fortassis major fuit Plotinus, Lycopoli Ægypti opido natus. Floruit sub Gallieno, & Præceptorem habuit Ammonium. Vita illius ab Eunapio descripta legi potest. Hujus & Amelii discipulus fuit Porphyrius, Origenis condiscipulus, gente Tyrius, patria lingua Malchus dictus, qui sub Aureliano celebris fuit. Longinum Cassium quoque audivisse dicitur: quem Eunapius βιβλιοθήκην ἔμψυχον καὶ περιπατοῦν μουσεῖον appellat: *Vivam Bibliothecam & Musæum ambulans.* Sequitur Iamblichus, Chalcide Cœlesyriæ opido natus, qui Imp. Constantino M. liberorumque ejus & Iuliani ætate vixit, Porphyrii auditor, vir fuit superstitiosissimus; & si vera sunt, quæ de illo apud Eunapium exstant, damnata ope in plerisque usum fuis-

se,

se, credibile est. Familiariter vixit cū Anatolio, Laodiceæ Syriæ, uti Gesnerus putat, Episcopo. Præcipuos habuit discipulos, Sopatrum Syrum, Ædesium, Eustatium Cappadocem, Theodorum & Euphrasium, Græcos. Hunc excipiunt Alcinous, & Syrianus Alexandrinus, quorum hic (nam de prioris ætate ambigunt) vixit circa A.C. 470. Hunc audivit Proclus Lycius, floruitq; circa finem Seculi V: Διάδοχος ob successionem in Schola Plat. κατ' ἐξοχήν cognominatus. Habuit discipulum & successorem Marinum, qui illius vitam scripsit. Præter jam enumeratos celebres fuerunt superioribus seculis etiam Georgius Gemistus Pletho, Constantinopolitanus, qui circa Friderici III. tempora vixit. Hic inter alia Libellum edidit de iis, in quibus Aristoteli cum Platone *non convenit*, & quod potior sit Platonis sententia. Huic *quidam* se opposuit Georg. Scholarius, qui Aristotelem *defendit*: quem Gemistus alio libello edito refutare instituit. Gemistus reliquit discipulum Bessarionem, gente Græcum, Ecclesiæ Rom. Cardinalem & Patriarcham Constantinop. qui clarus fuit circa A. C. 1473, sedente Nicolao V. Pont. Hic Vatinianum illud Platonicorum & Academicorum dissidium fovit, Platonem propugnavit, Aristotelis Philosophiam quibus potuit modis extenuavit, carpsit, damnavit. Huic magna animi contentione se opposuit Georg. Trapezuntius, de quo infra. His inter Latinos recentiores jungo præclarissimum Platonicum Marsilium Ficinum, Florentinum, qui circa Maximiliani I. tempora vixit, cujus ingens fuit labos ac felicitas in transferendis e-

dendisque scriptoribus Platonicis: ipso inquam Platone, Plotini Enneadibus, Xenocratis libro de Morte, Speusippi, Alcinoi & Pythagoræ etiam opusculis: item Dionysio Martyre, quem falso Areopagitam nominant. Ne quid dicam de Libris ejus, quos ipse ex suo ingenio condidit. Quantus ille Vir fuerit, hinc facile colligere est; uti & ex volumine Epistolarum à se, & Angelo Politiano editarum. Ab his tandem nos conferimus ad Lyceum, in quo floruit Secta Peripatetica, cujus princeps fuit ὁ δαιμόνιος Aristoteles, Stagira Macedonico opido oriundus. Non fuit auditor Socratis, uti perperam nonnulli putant; hic enim obiit anno 1. Olymp. xcv: Aristoteles vero natus est anno 1. Olymp. xcix. Platonem audivit integrum vicennium: qui illum propter legendi adsiduitatem Ἀναγνώστην, propter ingenii acumen Νοῦν suæ scholæ appellavit, uti tradit Ammonius. Quantam ille rerum omnium cognitionem, quamque accuratam, habuerit, testes sunt Libri ejus superstites, & Index Laertianus: De quibus qui plura scire desiderat, adeat Ammonium in vita Aristot. & scriptorem Anonymum Vitæ Aristotelicæ à Nunnesio editum. Antequam vero de doctrina hujus morali dicamus, age verbo attingamus successores illius, ne quis fortè illos desideret, cum in cæteris hanc operam posuerimus, atque etiam hæc enumeratio magis sit profutura, lucemque fœneratura sequentibus. Aristoteles igitur successorem sibi constituit Theophrastum Eresium seu Lesbium; Eresus enim sive Eressus Lesbi opidum est. Videatur hac de re elegans narratio Gellii lib. 13. c. 5. Olim dicebatur Tyrtamus, propter elo-

eloquentiæ ſuavitatem à Magiſto Theophraſtus dictus, teſte Strab. lib. 13. Scripſit plurimos libros, quos videre eſt apud Laertium, etiam Morales, ex quibus ſuperſunt χαρακτῆρες ἠθικοὶ, nec hi tamen integri. Celebres poſt hunc fuere duo Eudemi, Cyprius unus, cui defuncto Ariſtoteles Dialogum de Anima conſecravit: alter Rhodius, cui Ethica Eudemia dedicaſſe creditur. Hujus frater Paſicrates eandem ſcholam frequentavit. Sequitur Theodectes, ad quem libros quoſdam Rhetoricorum miſit Ariſtoteles. Dicæarchus Meſſenius, Siculus, inter præcipuos Lycei auditores; à Magiſtro tamen turpiter in eo recedens, quod animum dixerit eſſe nihil, referente Tullio 1. Tuſc. qu. Ariſtoxenus Tarentinus, Theophraſti æmulus. Phanias Ereſius ſeu Leſbius. Clearchus Solenſis. Hipparchus quidam, auditor & conſanguineus Ariſtotelis. Calliſthenes item, illi genere propinquus. Hic cum Alexandrum M. auſteritate ſua irritaſſet, fidemque illi ſuam ſuſpectam reddidiſſet, miſerè periit. Sequitur Nicanor non ſolum literis à Philoſopho imbutus, ſed & in familia educatus, cui teſtamento filiam ſuam Pythiam nuptum dedit. Hermias Eunuchus, qui de immortalitate Animæ ſcripſit, teſte Suida. Præter hos quoque recenſentur Æſchrion Mitylenæus, Palæpharus Abydenus, Philo quidam, Socrates Bithynus, Plato Iunior, Satyrus, Leo Byzantius, Mneſon Phocenſis, Meno, Antipater Iolai, qui in Macedoniæ regnum ſucceſſit. Hi fuere præcipui Ariſtotelis diſcipuli. Theophraſtum audiverunt Strato Lampſacenus, Phyſicus appellatus, qui Magiſtro in ſchola ſucceſſit. Lyco, Aſtyanactis filius, Troadenſis, ſuc-

cessor in Schola, propter suavitatem dicendi Glycon à nonnullis dictus. Ad hujus usque obitum Peripateticorum successionem ex Diogene Laërtio habemus: Pertexemus igitur ex aliis seriem hujus classis. Demetrius Phalereus, Theophrasti auditor fuit, Athenas rexit decennium, æneis statuis honoratus 360, quas invidia postea prostravit. Strab. lib. 9. Aristo Ceus Lyconi in schola successit, Cic. 5. de Fin. Huic Critolaus Phaselites: de quo Cic. de Orat. & Gell. l. 7. c. 14. videantur. Hunc excepit Diodorus, qui Clementi Alex. in successionis ordine sextus ab Aristotele dicitur, hac serie, Theophrastus, Strato, Glyco, Aristo, Critolaus. Inter hunc Diodorum & Andronicum Rhodium quatuor alii in Peripatetica schola doctores fuerunt. Ammonius enim lib. de Interpret. ait, Andronicum ab Aristotele fuisse undecimum. Cum vero præter hos quatuor etiam alii laudentur Peripatetici, eorum quoque nomina recitabimus. Vixerunt autem omnes intra Stratonis & Andronici tempora. Hieronymus Rhodius, cujus magnum nomen fuit. Aristones duo, præter illum Ceum: quorum alter Alexandrinus, alter ab Ilio. Demetrius Byzantius, Aristobulus Judæus, Phormio, Agatarchides Cnidius, Staseas, Cratippus: quem Cicero Athenis docentem audivit. Post hunc est Andronicus Rhodius, de quo plura infra. Boëthus Sidonius, Aristo Cous, Nicolaus Damascenus, qui Augusto Imp. floruit, vir admodum illustris. Eodem regnante laudantur Athenæus & Xenarchus. Strab. l. 14. Alexander Ægæus: Suidæ Peripateticus, Neronis præceptor. Patricius in suis Discuss. Stoicum fuisse adfirmat p. 137. Sotion Alexandrinus,

drinus, Achaicus, Phavorinus Arelatensis, Gallus, qui sub Trajano & Hadriano claruit. Taurus Berytius sub Antonino vixit: qui primus, Suida teste, de dogmatum Platonis & Aristotelis differentia scripsit. Alii hunc Platoni cum fuisse volunt. Adrastus Aphrodisiensis, Aspasius, Herminus, Aristocles Messenius, Alexander Aphrodisiēsis, Claudius Galenus, Ammonius Alexandrinus, sub Commodo Imp. Olympiodorus, diversus ab illo Olympiodoro, qui in Platonē commentatus est, uti monet Patricius: quos tamen Gesnerus confundit. Themistius sub Iuliano & Iloviniano claruit. Eodem tempore vixit Didymus Alexandrinus, Cæcus, Peripateticus & Platonicus. Post hos celebris fuit Proclus, & Ammonius Hermiæ à patre cognominatus, ad differentiam veterum duorum, *Ammonii* Sacci, & *Ammonii* Ægyptii. Hujus auditor Simplicius Phryx fuit, imperante Iustiniano. Io. Grammaticus, qui adsiduitate Philoponi cognomen meruit. Asclepius Trallianus, eorundem condiscipulus. *Ab* eo tempore usque ad imperium Michaelis Theophili filii præter Io. Damascenum vix cujusquam Philosophi nomen reperitur. Fuit autem is sub Leone Isauro & Constantino Copronymo circa A. C. 740. Cur vero Scholæ Philosophicæ ista tempestate ita obticuerint, in causa fuerunt Saraceni, qui gravi expeditione suscepta Græciam terra marique adgressi sunt. Fuerunt inter hos viri ingenio minimè barbaro, ac industria præcellenti, qui, cum in Philosophorum Græcorum libros incidissent, Mathesin primo adamare, mox reliquas Philosophiæ partes excolere & in Arabicam linguam transferre cœperunt: inque his, temporis progressu diligentis-

simè se exercuerunt, alioſque erudierunt, Academiis publicis conſtitutis Tuneti, Tripoli, Conſtantinæ, Marocci & Feſſæ. vid. Io. Leon. Hiſtor. Afric. Poſtea cum imperio Philoſophica ſtudia etiam in Hiſpaniam protulerunt, celebreque Gymnaſium Cordubæ excitarunt. Vbi clari præ aliis fuerunt Avicenna Hiſpalenſis, gente Arabs, quem Andreas Alpagus, qui xxx annos Arabicæ linguæ ſtudio in Syria impendit, & hujus Philoſophi ſcripta tranſtulit ac edidit Ebenſinam appellat. Etſi vero Muhammedanus fuerit, religionem quod attinet, Librum tamen ſcripſit, Machad, i. e. de loco, quò poſt mortem Anima ſe ſit receptura, & ſimul de reſurrectione corporis diſſeruit. Alter eſt Averroës, Thomæ Erpenio Ibno-Rafiidus, ἐξηγητὴς cognominatus, propter eruditiſſimas in Ariſtotelicos libros commentationes. Oppreſſa igitur à Theophili tempore fuit Græcorum Philoſophia, uſque ad ætatem Michaelis, qua Bardas deſignatus Cæſar, præter legum civilium etiam iſtiꝰ ſtudia ex tenebris in lucem protulit circa A. C. 950. qua de re videri poteſt Zonaras. Poſt hos Impp. floruit Euſtratius Archiepiſcopus Nicenus. Cum in Oriente Michaël Stratiotes, in Occidente Henricus IV imperio præeſſent, floruit Michael Pſellus, Platonicæ & Peripateticæ doctrinæ ſcientiſſimus, præfectus ſtudiis Michaelis Ducæ circa A. C. 1058. Vid. Leo Allat. diſſert. de Pſellis. Circa eadem tempora claruere Michaël Epheſius, & Magentinus Metropolita Mitylenæus: poſtque hos ſemper fuere in Græcia, qui Peripateticam Philoſophiam interpretarentur, uſque ad Conſtantinopolis miſerabilem ἅλωσιν, quæ contigit ſub Conſtanti-

ſtantino Palæologo, & apud nos Friderico III. Impp. Celebres iſta ætate fuere inprimis hi: Nicephorus Blemmida, imperante in Oriente Ioanne Duca, apud Germanos Friderico *II.* Gregor. lib. 5. hiſtor. Byzant. Georgius Pachymerius, παχυμερὴς, cognomine Hieromnemon, circa A. C. 1280. Theodorus Metochita, apud Andron. Palæologum magnus Logotheta, qui provixit ad A. C. 1332. Nicephorus Gregoras, qui circa A. C. 1360. floruit. Poſt hos vixit Maximus Planudes, Monachus Conſtantinopolitanus, circa A. C. 1370, ſecundum Genebrardum in Chronicis ſuis. Circa hanc tempeſtatem celebre quoque fuit nomen Theodori Gazæ, qui obiit circa A. C. 1478. Hunc ponè ſequuntur Ioannes Argyropylus, Byzantius: & Georg. Trapezuntius. Quorum *poſtremus* adverſarius fuit Beſſarionis: uterque ſanè, tanquam duo galli gallinacei commiſſi, acerrimè de Magiſtrorũ ſuorũ dignitate dimicaverunt. Pro Ariſtotele tres libros ſcripſit Trapezuntius, quos edidit Venetiis Auguſtinus Claravallis Eremita *Anno* 1523, quibus comparationem inſtituit inter duos illos Philoſophos, eo eventu, ut non ſolum inferiorem Ariſtotele Platonem judicet, ſed Epicureis & Muhammedanis maxime adfinem ſcribat. Qua indignitate commotus Beſſarion, viciſſim in adverſarium calamum ſtrinxit, veritus, ne, reſponſione intermiſſa, Platonis manibus doctorum excideret. Quæ hos exceperunt tempora, nonniſi barbarie & immanitate Turcarum nota ſunt: ut quidem illorum inundatione omne literarum ac philoſophiæ in Græcia decus abſorptum ſit penitus ac deletum. Sed hæc hactenus.

Cap.

CAPVT VII.

Instituitur brevis Censura circa enumeratarum Sectarum præcipua Placita Moralia.

EXserto quasi digito variarum sectarum placita demonstravi, & inprimis quæ ad doctrinam Moralem pertinere videbantur attigi. Etsi enim de singulis plura alia adferri possent, nostro tamen negotio sufficere arbitratus sum, si hæc solum indicarentur. Quæ si quis attentius examinet, protinus intelliget illa Aristotelis, quæ lib. 1. c. 3. §. 3. leguntur: τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Est vero in iis rebus, quæ honestæ & justæ sunt, quas civilis scientia considerat, tanta varietas, tantaque in eis versatur erratio, ut lege modo, non autem natura constare videantur.* Nec vero sine causa quis miretur tantam sententiarum discrepantiam ac studiorum diversitatem, cum idem Ius Naturæ scriptum sit omnibus, eademque Iudicij Practici vis à Deo humanæ Rationi sit indita. Præcipua igitur hujus rei causa est, quod illam vel prava educatione obfuscaverint, vel pertinaci malitia exstinxerint, ut Veritatem Practicam cernere amplius nequiverint. Quicunque enim rectum actionum humanarum finem non ponunt, non possunt non cæcutire, & tanquam Andabatæ temerè disputationum tela miscere. Imo non solum diversos sibi fines præfixerunt multi, sed planè de actionum humanarum meta incerti fuerunt ac dubii: unde non potuit non sequi ingens illarum confusio ac improbitas. Nam πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτῶ μεγά-

μεγάλω ἐχειροπήν. καὶ καθάπερ τοξόται, σκοπὸν ἔχοντες, μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος. *Finis cognitio magnum ad vitam degendam habet momentum: & hoc perspecto, scopum certum nobis propositum habentes tanquam sagittarii, id, quod expetere nos oportet, facilius consequemur*; ait Philosophus lib. 1. c. 2. §. 2. Quando igitur vel non verus, vel nullus actionum finis constituitur, paulatim earundem principia communissima negliguntur ac evertuntur, ut alii vel Deum non agnoscant, vel ejus Providentiam irrideant, vel eodem busto animam cum cadavere condant. Cæterum si secundum eandem seriem in singulis sectis graviores errores verbo tangam, officio meo demum satisfecero. Barbari quidem etsi egregias quasdam παραινέσεις habuerint, fœdissimis tamen erroribus suam sive Theologiam sive Philosophiam conspurcarunt. Ita de Babyloniis refert Herodotus lib. 1. quod illorum mulieres oraculi cujusdam monitu apud Veneris fanum solitæ fuerint cum hospite corpus miscere. Strabo lib. 2. de fano Veneris Corinthiaco memorat, quod plures quam mille habuerit sacrorum famulas meretrices. Persæ promiscua usurpabant connubia cum matribus, sororibus, filiabus. Massagetæ senes decrepitos mactabant & comedebant. Tibareni illos è rupe præcipites dabant. Hircani & Caspii devorandis hominum cadaveribus canes alebant. Derbices eos, qui LXX annum excessserant, jugulabant, carnes genere proximi absumebant: vetulas strangulabant, inde sepeliebant: vti refert Ælian. lib. 4. c. 1. Scythæ illos, quos defunctus quispiam olim amasset vivos cum eodem infodiebant. Id quod Americani

nonnulli hodie faciunt, qui se comburendos eidem rogo injiciunt, cui cadaver est impositum, magno cum tripudio, amorisque sinceriſſimi elogio. Quot fuere gentes, qui homines, imò liberos, virgines aut nobiliores è populo idolis immolarunt. Phœnices, hosque peſſimo exemplo imitati Iſraëlitæ; Carthaginienſes, & exprisciſ Græciæ populis nonnulli Arcades, Ioneſque. Idem narratur de Tauroſcythis, & de Gallis. l. Cæſar lib. 6. Ægyptiorum, bone Deus! quàm horrida fuit religio, quos etiam Satyra xv. perſtringere voluit Iuvenalis:

Quis neſcit, Voluſi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocod. lon adorat
Pars hæc: illa pavet ſaturam ſerpentibus Ibin.
Effigies ſacri nitet aurea Cercopitheci.
Illic æluros, hic piſcem fluminis, illic
Opida tota canem venerantur, nemo Dianam.
Porrum & Cepe neſas violare, ac frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina! Lanatis animalibus abſtinet omnis
Menſa. Neſas illic fœtum jugulare capellæ,
Carnibus humanis veſci licet. &c.

Quis non deteſtetur illos, qui Febrem, Scabiem, Voracitatem, Cloacinam, Stercutium, aliaque hujus generis in Deorum Dearumque numerum retulerunt. Et quis omnem impietatem vanitatemque gentium enumerabit? Pleni his ſunt Hiſtoriarum libri cum veteres, tum quibus utriuſque Indiæ deſcripti leguntur hodie mores. De Pythagorica non licet multa differere; cum ſcripta nobis deſint,

& ob-

& obscurissimis omnia ænigmatibus fuerint involuta. Mirum tamen in modum veram de animæ immortalitate sententiam sua μετεμψυχώσει inquinavit: unde grave ludibrium debet acerbissimo Censori Luciano, qui in Somnio suo ita loquentem facit Gallum cum patrefamilias Micyllo, ut diceret varias se personas tempore belli Trojani sustinuisse, pòst factum esse Pythagoram, ex hoc Aspasiam meretricem, tum Philosophum ex scorto, Cratetem Cynicum. Deinde, inquit, factus sum Rex: mox pauper: paulò post satrapes, dehinc equus, graculus, rana, aliaque innumerabilia; perlongum enim fuerit singula recensere. Postremo Gallus, atque id sæpius; nam hoc vitæ genere sum delectatus. Interea & aliis diversis mortalibus servivi, Regibus, pauperibus, divitibus, postremo nunc tecum vivo, rideoque quotidie &c. Damnanda quoque est Eleaticæ secta ἀκαταληψία, qua Protagoras inductus videtur, ut de Diis nil certi se statuere posse profiteretur. Pejor hac fuit Pyrrhoniorum ἐποχὴ & ἀπραξία. His enim maximè necessaria actionum principia vel dubia reddebantur, vel penitus destruebantur; quibus tamen

Fidere tam fas est, quam dubitare nefas.

In his enim qui animi pendet, nihil potest rectè de vita sua statuere, sed omne Naturæ jus conculcat & à vaga hominum opinione omne honestum ac turpe æstimat, quo nihil absurdius & à Philosophica veritate alienius esse potest. Epicurei cum in Voluptate appetitus terminum constituissent, quomodo potuerunt rectæ rationi convenienter vivere? Etsi enim benignissima explicatione hoc decretum

adjuvetur, tam variè tamen de eo locuti sunt, tamque periculosè, ut quamplurimi non honestam animi, sed fœdissimam corporis voluptatem & intellexisse & sectati fuisse videantur. Minime omnium vero tolerandum est, quod Dei Providentiam pernegaverint: unde quæ mala proveniant, nemo rectius Cicerone edisseret. Ejus hæc sunt verba 1. de Nat. Deor. *Sunt Philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerũ procurationem Deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ sanctitas, quæ religio? hæc enim omnia purè ac caste tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animadvertunt, nec est quod ab his ad hominum vitam permanare possit; quid est, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In speciem autem fictæ simulationi, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitæ sequitur, & magna confusio. Atque haut scio, an pietate adversus Deos sublata, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus, Justitia, tollatur.* Nec magis probanda est Cyrenaicorum doctrina Ethica, cum in illorum Schola enata fuerit ἀθεότης, ἀυτοχειρία & in Voluptate sensum maximè titillante, finem ac felicitatem summam constituerint. In secta Megarica cum Euclides Bonum voluit esse unum, diversis nominibus solũ distinctum, sine dubio multa non sine veritatis ac probitatis jactura miscuit, ac confudit. Quid dicam de profligata Cynicorum

inverecundia, qui in propatulo coibant; quemadmodum de Cratete ejusque uxore Hipparchia legimus. Bene hac de re disputat Cicero 1. Offic. *Corporis nostri magnam Natura ipsa videtur habuisse rationem, quæ formam nostram reliquamq; figuram, in qua esset species honesta, eã posuit in promptu: quæ autem partes corporis ad naturæ necessitatem datæ, adspectum essent deformem habitaræ atque turpem, eas contexit atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ enim natura occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, removent ab oculis, ipsique necessitati, dant operam, ut quàm occultissimè pareant: quarumque partium corporis usus sunt necessarii, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus adpellant; quodque facere non turpe est, modo occultè, id dicere obscenum est. Itaque nec actio rerum illarum aperta petulantia vacat, nec oratio obscenitate.* His ita positis, in sequentibus Cynicos exterminat his verbis: *Cynicorum natio tota ejicienda est; est enim inimica verecundiæ; sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum.* Add. etiam Luciani Cynicum. Stoicos, pene Cynicos secundum Ciceronem, nescio profecto cur tantopere nonnulli laudent. Haut equidem diffiteor, fuisse nonnullorum huic sectæ addictorum doctrinam longe gravissimam, verbis ac sententiis supra modum magnificam, & ad utriusque Fortunæ casus, variamque rerum humanarum conditionem sic satis compositam: at si nucleum magis inquirere, quàm verborum corticem legere malimus, fundamentis nititur illa nimis quàm imbecillibus planeque siculneis. Si enim ad fatuitatem Fati omnia revocaveris, necessario impetu cuncta ferentis, quid quæso

in actionibus hominum potest esse boni aut mali, quibus ea ratione omnem libertatem demis. vid. Gell. l.6. c.2. Hinc Seneca alicubi, Sive, inquit, Deum dixeris, sive Providentiam, sive Fatum, sive Necessitatem, idem semper dices. Quid quod ad αὐτοχειρίαν tanquam sacram ancoram toties in scriptis factisque ipsis confugiant, facinus Deo & rectæ Rationi maximè exosum, imo quo complura illorum Decreta alia everruntur: sicuti ostendimus in Diatriba nostra περὶ Αὐτοχειρίας. Quid quod nec de Deo satis pie senserunt, cui nonnunquam suum Sapientem præferunt, quod hic ex virtute, Deus per naturam sua felicitate fruatur. Et quando modestissime loquuntur, EX PARI Sapientem cum Deo vivere, adserunt: Hunc etiam in tormentis beatum esse, propter ἀπάθειαν & ἀναλγησίαν; adeoque Adfectus omnes esse vitiosos atque exstirpandos: quo ipso Naturæ sapientiam in hoc Μικροκόσμῳ impudenter cavillantur. Plura sunt hujus notæ ipsorum Decreta, quæ verbis ingeniosis incrustata insignem splendorem mentiuntur; at si penitius inspicias, facile personatos magistros, vanitatemque doctrinæ adgnoscas, partim impietate, partim stoliditate refertæ: ut sine injuria Stoicos insanire dicere liceat, cum omnes stulti, ut ipsi ajunt, insaniant. Quod si vero horum παραφυάσεις veris quis principiis accommodet, plurima non solum toleranda, sed & in deliciis habenda fuerint: At si domesticis superstruere eadem velis, vacillabunt omnia & tantum non collabascent. Pauca etiam de Academicorum opinionibus dicamus. Nullum vero dubium est, quin Plato omnes superiorum ætatum Philosophos superaverit,

& lon-

& longe majores gradus in Sapientiæ ſtudiis fecerit. Noſtrã quod concernit, ingenium ſuum acre ac ſublime ad miraculum uſque in iis exercuit; niſi quod in quibuſdam ab eo deſtitutus fuiſſe videatur. Qua de cauſa merito grandem illum fœdumque errorem notamus, de rerum communione, quo omnia ſatis concinne hactenus atque affabrè exſtructa diruuntur ac ſolo æquantur. Illam inquam rerum communionem, qua & uxores & liberos comprehendi voluit: quo nihil abſurdius, & ad res humanas peſſundandas majus inſtitutum excogitari queat. Quo nomine etiam ab Ariſtotele in Politicis haut perfunctoriè reprehenditur. Sed & ipſum Platonem poſtea hujus ſententiæ pœnituit: ſicuti videre eſt ex lib. 6. de Legg. ubi illam revocat. Ex quo loco nævus ille libris de Rep. impreſſus eluendus ac emendandus eſt. Deinde & ipſe εὐλόγε ἐξαγωγῆς ſive inculpatæ ἀνοχαιρίας cauſas aliquot admiſit, in Phœdone & lib. 9. de Legg. Sed etiam hoc in illo deſideratur, quod de Deo, ejuſque Providentia non ſatis conſtanter recta docuerit. Hanc enim ſæpe cœli orbibus implicat, quorum circumvolutioni peculiares dæmones præficit. Quod ſi iis Deum indigere putavit, multum illi detraxit: cum ipſe omniſcius ſit ac omnipotens, ut ea, quæ aguntur aut agenda ſunt, probè cognoſcat, eaque potentia præditus ſit, ut ipſe eadem temperare ac regere poſſit. Si vero Deum non niſi maxima curare voluit, inferiora autem à dæmonum orbibus pendentia regi; item impietas eſt. Aut ſi actiones noſtras ab Aſtrorum influxu ac neceſſitate nectere cogitavit, in Scyllam incidet. Cæterum no-

lo jam omnia ad vivum resecare, sed oportuniori etiam tempori quædam pressius examinanda reservare. De Academia Media quid statuendum sit, ex iis liquere potest, quæ de Pyrrhoniis diximus: utrisque enim illa ἐποχὴ placuit. Qualia item Novæ Academiæ decreta fuerint, ipsum autoris ac Magistri Carneadis nomen indicat. Hic enim etiam omnia in dubium vocabat, & εἰς ἑκάτερον de rebus disputabat: quatuorque eo nomine libros de sustinendis assensionibus olim conscripsit. Hinc igitur sequi *Omnis vitæ eversionem*, rectè colligit *Lucullus* apud Cicer. Acad. quæst. 4. Quod si quis hanc Philosophorum turbam Atheniensium mœnibus concluſam animo sibi proponat, & attentius consideret, quomodo in suis collegiis, in porticibus, circulis, conviviis ac familiaribus congressibus tam varias disputationes miscuerint; crederes profecto te tot pene agmina Quacerorum, qui nostro ævo dicuntur, videre. Cumque illi homines non minus de divinis quam humanis rebus creverint, plurimum momenti illorum διατριβαὶ habuerunt ad Remp. labefactandam, motusque in civibus illis Democraticis excitandos: ut mirer, modum huic rei non fuisse lege statutum per Prudentiam ἀρχιτεκτονικὴν, idemque aliis etiã accidisse, quod Protagoræ de Diis dubio, non minori sæpè improbitate infamibus. Critias quidem odio Socratis occasionem arripuit, ut non solum abusum rei per se optimæ atque utilissimæ, sed illam ipsam omnino tolleret. Testimonium hujus apud Xenoph. lib. 1. memorab. habemus. *Quibus de causis*, inquit ex versione Leunclavii, *usque adeò Socratem Critias oderat, ut cum*

Triginta

Triginta virûm unus esset, & cum Charicle cura legum condendarum ei mandata fuisset; hoc ipsum in memoriam ei revocarit, atque in legibus perscripserit, tradi artem eloquentiæ non debere. Quo ipso notare ignominia Socratem volebat, quum ansam reprehendendi non haberet, ideoque torqueret in eum, & apud multitudinem criminaretur id, quod vulgo in philosophis reprehenditur. Cæterum hanc Legem, λόγων τέχνην μὴ διδάσκειν rectius interpretatur Samuel Petitus Comment. in Leges Att. tit. 8. his verbis, *Philosophiam ne quis doceto.* Sed ista Critiæ lex ex privato odio nata post abrogata est, cum etiam omnia τὰ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἄκυρα facta sint: Vnde iterum Philosophi Athenis docere cæperunt, ceu ex Latinè loquente Menandro apparet:

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,
Vt animum ad aliquod studium adjungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad Philosophos.

Post illa tamen Critiæ exemplum secutus Sophocles Sunienſis Amphiclidæ filius, Legem tulit, qua vetuit Philosophos Scholam habere, nisi Senatui populoque Athenienſi suam doctrinam probassent. Lex ita erat concepta: Μηδένα φιλοσόφων σχολὴν ἀφηγεῖσθαι, ἂν μὴ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ δόξῃ· εἰ δὲ μή, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν h. e. *Nemo Philosophus scholam habeto, nisi senatui populoq; Athenienſi ita videatur; qui secus faxit, capital esto.* Hanc laudat Laertius in Theophrasto. Et mentionem ejus etiam faciunt Pollux lib. 9. c. 5. & Athen. lib. 13. quorum hic ait Philosophos

 planè

planè urbe pulsos fuisse. Alexis Comicus dramate Ἵππῳ item commendat hanc Legem his versibus:

Τοῦτ' ἔστιν Ἀκαδημία, τοῦτ' Ξενοκράτης,
Πολλ' ἀγαθὰ δοῦεν οἱ θεοὶ Δημητρίῳ,
Καὶ τοῖς Νομοθέταις, διὰ τοὺς τοὺς τῶν λόγων,
Ὡς φασι, δυνάμεις ἀναδιδόντας τοῖς νέοις
Ἐξώρακας αἴρειν φασὶν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Horum sententiam his do verbis: Hoc est Academia, hoc Xenocrates. Omnia prospera eveniant à Diis Demetrio & Nomotheris, quod illos qui Iuvenibus Philosophiæ, ut ajunt, Facultates tradere solebant, in malam crucem ire jusserint ex Attica. Sed neque hæc lex diu obtinuit; nam altero post ἐπιχειροτονίαν anno abrogata, ipsique Sophocli multa quinque talentorum irrogata est. Credo autem voluisse hanc postremam Legem compescere non promiscuè omnes, sed solum futiles illos & minutos, nomineque tenus Philosophos. Romæ quatuor fere tolerabantur Sectæ, Academica, Peripatetica, Stoica & Epicurea. Singulæ quomodo suos Auditores adfecerint, & ad quæ studia informaverint promptosque reddiderint, Historia nos erudit. Cæsar, cum dominatum invaderet, nondum vero eum pacatum ac securum haberet, monebatur, ut sibi caveret à pallidis & macilentis. Rectius ille monitor & causæ propius dixisset, si suasisset, ut ab Epicureis & Stoicis sibi caveret: tales enim erant Cassius & Brutus. Nec meliores erant illi, qui nihil certi in vita humana statuebant: quarum partium forte ipse Cæsar erat, cui pro regula illud Euripideum erat:

Si vi-

Si violandum est jus, imperii gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Hæc ita placuerunt Cæsari, ut Cic. 3. de Officiis testis sit, ipsum perpetuo in ore illa habuisse. Suet. in Cæs. c. 30. Quod si hos cum Quaceris nostris contendas, & quinam ab his motus excitentur consideres, haut planè disparis notæ blaterones esse reperias. De talibus igitur rectè pronuntiavit olim Varro:

Postremò nemo ægrotus quidquam somniat
Tam infandum, quod non aliquis dicat Philosophus.

CAPVT IIX.

De Aristotele, ejusque in Ethicis navata opera, & Erroribus quibusdam.

NVllam docendi rationem sine debito ordine feliciter procedere certum est: in quo sicuti omnibus palmam præripuit Aristoteles, ita in docendo argutissimus fuit ac felicissimus. Ante illius ætatem certè varia, incerta ac perplexa erat philosophandi ratio, ut in diversissimas sæpe partes abirent, aliique nihil sciri posse contenderent, ac nulla veritatis κριτήρια adgnoscerent, alii contra omnium rerum scientiam ambitiosè venditarent: qui Sophistæ dicebantur, inter quos celebres præ aliis erant Gorgias, Hippias & Thrasymachus. Sequebantur vero præcipuè illum disputandi morem, quem Parmenides & Zeno Eleatæ in suis Dialecticis tradiderant, ut problematis cujusdam allati partem alterutram vellicarent, & versutis quæstiunculis Respondentem exercerent. Etsi vero Zeno in callidæ futilitatis usum præcepta sua non

condiderat, unicè tamen id Sophistæ agebant, ut quavis arte adversario supplantato, gloriolam ex acutis affaniis caperent, suique apud imperitos nobiliorem opinionem excitarent. Horum insolentiam artemque ἐριστικὴν primus reprimere studuit Socrates, qui Dialecticæ peritissimus magna solertia illis obviam ivit, vanorumque Sophistarum nomen valde imminuit. Vestigia harum disputationum luculentissima exstant apud Platonem in Dialogis Ἀνατρεπτικοῖς, Πειραστικοῖς, & Σοφιστικοῖς. Etsi vero Socrates tanto acumine Sophistarum fastum retuderit, veritatis tamen inquirendæ methodicam disciplinam numquā tradidit, teste Philosopho lib. 13. Metaph. c. 4. Hujus vestigiis Plato quoque institit, & methodica differendi præcepta nulla composuit. Fuere quidem in Megarica secta, qui hoc opus aggressi sunt, sed currente rota pro amphora urceus exivit, hoc est, pro veritatis indagatrice, disciplinam contendendi & litigandi reliquerunt. His tandem supervenit Aristoteles, qui ingenii sagacitate & judicio exactissimo hanc Philosophandi artem in ingeniosissimam methodum redegit, tantaque felicitate perfecit & absolvit, ut, qui nihil ab aliis adjumenti, nisi confusum chaos & indigestam disputationum molem accepisset, nihil tamen prætermisisse videatur, quod aliorum operam desideret: Deprehensa itaque rerum varietate, duplicem cognoscendi viam commonstravit, unam τῶν ἐνδόξων, quæ probabilem fidem & adsensum parerent, de quibus in Topicis: alteram rerum necessariarum, quarum veritas ex certissimis principiis elicita colligeretur: de quibus in Analyticis. Vt vero os strepe-

perum

perum Sophistarum obthuraret, de Sophisticis elenchis præcepta adjecit, quibus illorum argutiæ facili negotio dilucrentur. Quo quidem invento an ab ullo homine majus, aut ingeniosius, aut ad omnem scientiam comparandam aut intelligendam fructuosius reperiri potuerit, dubito; imò, non potuisse idipsum fieri, adsero. Cum enim quilibet homo sciendi cupidus sit, ejusque rei gratia mentem intelligentem à Deo nactus sit, ut vera à falsis discernere, & bona à malis dijudicare possit; quid quæso ad ejus perfectionem aut desiderium possit accedere præclarius, quam si etiam expeditam ad veritatem viam habeat? Vt merito dicas, Aristotelis calamum, cum hæc scriberet volumina, Mente tinctum fuisse, non atramento, & quod revera fuerit θηρευτὴς τῆς ἀληθείας. Sed quorsum hæc? ut constaret, Aristotelem hoc veritatis ὄργανον non solùm accurata methodo concinnasse, sed omnia sua scripta, inprimis Acroamatica quæ dicuntur, omnesque Scientias, sive Theoreticas sive Practicas juxta eandem Ἀνάλυσιν consignasse: sic ut nec ullus quisquam sine prævia illius cognitione in scriptis ejus explanandis dextre expediteque versari possit. Vnde ille etiam in Ethicis requirit Auditorem Lectoremve πεπαιδευμένον h. e. *scientia Analytica imbutum*, & passim damnat ἀπαιδευσίαν, illius scientiæ ignorantiam. Primum itaque hoc est, quod præ aliis in Morali disciplina præstitit Philosophus, ut theoriam Πρακτικὴν accurata methodo observaverit: de qua plura in sequentibus. Deinde & hoc venit probè æstimandum, quod rerum civilium debitum Finem adgnoverit, eumque in bonis ac honestis

virtutum functionibus ac officiis collocaverit. Quo posito, convenientia etiam illi fini media reperit, diligenterq; proposuit; ut scilicet actiones quilibet, ad hanc metam contendens, ita dirigat ac moderetur, ne cupiditatum stimulis plus æquo indulgeat, sed intra Mediocritatis terminos à Prudentis ratione definitos cohibeat. Quæ doctrina etsi à magnis etiam viris fuerit arrosa, nihil tamen erroris habere videtur, si rem ex principiis à Philosopho positis rectè erutam examines. Melanchthon sane pluris etiam inde fecit Ethica Aristotelis: *Quid quod hoc nomine*, inquit præfat. Epit. Mor. *etiam amanda sunt Aristotelis Ethica, quod unus vidit ac deprehendit virtutes esse Mediocritates?* Vt vero hujus Medii centrum quis contingat, ipse quoque agens certo modo adfectus esse debet, ut agat εἰδὼς, deinde προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτὰ, denique βεβαίως καὶ ἀμεταπτώτως h. e. *sciens, præeligens, & propter ipsam honestatem, quæ iis ineſt, actiones bonas præeligens, constanter ac immutabiliter.* lib. 2. Eth. Nic. c. 4. §. 8. seq. Inprimis vero προαίρεσις inspicitur. Τῆς ἀρετῆς γὰρ καὶ ἡ ἕξις ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον, inquit lib. 8. c. 13. §. ult. h. e. *virtutis enim & morum ratio atque vis omnis in consilio est atque proposito.* Ab illa enim apta est omnis moralitas: hinc pœnæ præmiaque æstimanda veniunt. Sed hic quis non immerito id quærat, An hæc omnis de Moribus disputatio Aristotelica iis innitatur fundamentis, sine quibus nihil solidi de his dici aut doceri posse suprà memini. Antequam ad hanc Quæstionem respondeam, Aristotelis verbis contra Aristotelem uti cogor, & illam arduam esse ac difficilem fateor, vel hoc nomine, quod con-

rra

tra Virum alioqui amicum nobis hic disputandum sit. *Verum praestat scilicet atque adeò oportet etiam, veritati ita esse addictos, ut præ illa vel nostra ipsorum decreta evertere non dubitemus: præsertim cum Philosophi quoque simus. nam cum utraque chara sint, pium est tamen, antiquiorem habere Veritatem.* lib. 1. Eth c. 6. pr. Quod igitur primum Principiu attinet, Deum esse, omnino persuasum fuisse Aristoteli videtur: uti suprà paruit. De altero quid existimarit, ex uno alteroque textu apparebit. Libro 2. Magn. Mor. hæc leguntur. διὸ ἡ ἔπλεις ἢ νῦς καὶ λόγ ἢ, ἐνταῦθα ἐλαχίστη τύχη. ἔστι πλείστη τύχη, ἐνταῦθα ἐλάχιστ ἢ νῦς. ἀλλ' ἆρά γε ἡ εὐτυχία ἐστὶν ὡς ἐπιμέλειά τις θεῶν, ἢ τοῦτ' οὐκ ἂν δόξειεν; τὸν γὰρ θεὸν ἀξιοῦμεν κύριον ὄντα τῶν πιστῶν, τοῖς ἀξίοις ἀπονέμειν καὶ ταγαθὰ, καὶ τὰ κακά. ἡ δὲ τύχη, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς τύχης, ὡς ἀληθῶς. ὡς ἂν τύχη γίγνεται. εἰ δέ γε τῷ θεῷ πιστὸν ἀπονέμωμεν, φαῦλον αὐτὸν κριτὴν ποιήσομεν, ἢ οὐ δίκαιον; καὶ τοῦτ' οὐ προσῆκόν ἐστι θεῷ. h. e. *Idcirco ubi mens plurima ac ratio, ibi fortunæ minimum: ubi plurima fortuna, ibi mens perexigua. At numquid secunda fortuna est, ut Deorum quædam cura, an id minimè videri debet? Talium siquidem dominum facimus Deum, ut bona malaque meritis distribuat. At fortuna, & quæ à fortuna, prorsus, ut nomen indicat, ut fors tulerit fiunt. Quod si hujusmodi distributori Deo adscripserimus, malum ipsum Iudicem faciemus neque justum: id nefas Deo deputare.* Ea scilicet re offensus fuit, qua multi etiam pii, uti videre est inprimis ex Psalmis Davidicis, improbos opibus externis cumulatos florere, probos contra sæpe in tenui esse for-

tuna

tuna, & tantum non extrema neceſſitate ac ærumnis adfligi. Alter locus eſt 7. Polit. 3. prope fin. σχολὴ γὰρ ἂν ὁ Θεὸς ἔχοι καλῶς, καὶ πᾶς ὁ κόσμος, οἷς οὐκ εἰσὶν ἐξωτερικαὶ πράξεις πρὸς τὰς οἰκείας τὰς αὐτῶν; i.e. *Quomodo enim Deus ſe bene haberet, & totus Mundus, quibus non adſunt exteriores actiones præter ſuas & proprias ipſorum?* Quæ verba præ aliis elegantí commentatiuncula incruſtare nititur Sepulveda. At fruſtra, ut puto. Videtur enim Ariſtoteles id indicare, Deum in ſui contemplatione & reflexiva, ut quidam loqui amant, intuitione acquieſcere, nec majeſtatem ac eminentiſſimam ejus felicitatem ſeſe ad inferiora aut ſingularia demittere. Quam explicationem nollem etiam confirmari alio loco ex lib. 12. Metaph. c. 9. petito, ubi de Mente divina ita proponit: ἢ καὶ ἄτοπον τὸ διανοεῖσθαι περὶ ἐνίων; δῆλον τοίνυν, ὅτι τὸ θειότατον καὶ τιμιώτατον νοεῖ, καὶ οὐ μεταβάλλει, εἰς χεῖρον γὰρ ἡ μεταβολὴ, καὶ ἡ κίνησίς τις ἤδη τοιοῦτον, *An vero de quibusdam ipſam* (Mentem divinam) *etiam & cogitare abſurdum eſt? Manifeſtum itaque eſt, quod illud quod intelligit diviniſſimum, honorabiliſſimumque eſt, neque mutatur: in deterius namque mutatio fieret, ac motus, quod hujusmodi jam eſſet.* Apud Laërt. in Vita hæc legas: *Deum* (ſicut & Plato) *incorporalem definivit, ejuſque Providentiam ad cœleſtia uſque pertingere, ipſum vero immobilem eſſe. Porro terrena omnia ad cœleſtium congruentiam ordinemque diſponit.* Si hæc cum ſuperioribus de Providentia teſtimoniis Ariſtotelicis contendantur, quis non videt, quomodo hic fluctuet Ariſtoteles, quam meticulosè ac inconſtanter de his loquatur, ut nec cœlum nec terram tangere videatur. Si loqui licet,

(licen-

(licentiam vero Veritatis amor dat) non quidem ille omnem omnino Dei providentiam è medio sustulisse; aliud enim nos illius verba alia docent: at vim ejus ad inferiora & singularia quævis pertinere, vulgi fabulam existimasse videtur. Qui error capitalis est, & gravi animadversione dignus. Nam & singularia ad suum ordinantur finem, quod sine cura divina fieri nequit; ipsius enim scientia est infinita, etiam singularia cognoscens, eademque cognita ad suum finem dirigit. Imò cum universalia à Deo gubernari & alii concedant, quidni & singularia, cum ista in his subsistant: adeoque si singularia Dei providentia destituta nutant, lubrico quoque lapsu ipsa universalia periclitantur. Si quis vero mihi dicam scribat, quod summo Philosopho tantum crimen impingam, primum velim experiatur cum Nemesio Philosopho & Episcopo erudito, qui eo nomine Aristotelem refutat lib. de Providentia; qui olim cum aliis ejus generis libris Gregorio Nyssæ Episcopo perperam fuit tributus: uti ostendit Nic. Ellebodius, cui suffragatur Rivetus in Critica sua sacra. Sin hunc sibi delegari nolit, velim aliquis Lycetus mihi pietatem Aristotelis evidentius demonstret. De immortalitate animæ jam professus sum illum nimis subtiliter disputare: ut non solum Alex. Aphrodisiensis & Arabs Averroes à se hoc nomine discessionem fecerint; sed & antiquiores multò in diversas ierint sententias. Meminimus enim supra Dicæarchum Messenium docuisse, Animum esse nihil. Hermiam verò Eunuchum Immortalitatem animæ scripto adseruisse. Non jam vacat hasce subtilitates examinare: ipsaque rei gravitas

proeraſtinationem efflagitat. Sed & hoc merito quis in Ariſtotele reprehendat, quod habet lib. 7. Polit. c. 16. ubi docet liberos mancos mutiloſve eſſe necandos; hoc enim ſignificat ibi ἀπόθεσις. Deinde ſi quis exceſſurus ſit legitimum ſobolis numerum generando, ut tunc ὑποτρέμουσι potius abortu, quam animati expoſitione averterentur. Hæc ſanè Iuri Naturæ ſocietatum omnino reluctantur, & vulgarem illum cum Græculis ſuis hic erravit errorem. His enim non tantum liberorum τὰς πεπηρωμένους, ſed etiam quos libebat ſanguinolentes licebat vel necare, vel, quod idem eſt, exponere. *Necare enim videtur non tantum is, qui partum præfocat, ſed & is, qui abjicit, & qui alimonia denegat, & is, qui publicis locis miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non habet;* inquit ICtus l. 4. D. *de adgnoſc. liber.* Paſſim etiam de hoc peſſimo more cum in Græcorum, tum in Latinorum palliatis fabulis, quibus mores Atticos repræſentabant, legimus: Ariſtoph. in Ranis hanc rem ita explicat: ὅτε δὴ πρῶτον μὲν αὐτὸν γενόμενον, χειμῶνος ὄντος ἐξέθεσαν ἐν ὀστράκῳ. h. e. *ſimulac natus erat, hiberno tempore illum in teſta expoſuerunt.* ubi monet Scholiaſtes: ἐπεὶ ἐν χύτραις ἐξέπθεσαν τὰ παιδία, i. e. *quippe in vaſis teſtaceis ſeu figulinis tenellos infantes expoſuerunt.* Vnde infantes exponere χυτρίζειν dixerunt. Apud Lacedæmonios, ſi quis valde deformis aut membris neceſſariis orbatus, aut quoquo modo natura depravatus naſceretur, lege ali vetabatur; juſſu verò magiſtratuum, qui huic officio inſpiciendiſque fœtibus præerant, in barathrum projiciebatur. A qua in humani-

tate

tàte nec Plato nec Aristoteles videntur planè abhorruisse. Nostrum quidem, imo in talibus non nostrum, excusare connituntur Commentatores, viri valde eruditi, sed ingenio suo hac in re abutentes. Videatur, si placet, optimæ notæ Libellus Plutarchi de στοργῇ Parentum erga prolem; ex cujus lectione hæc barbaries protinus manifesta erit. Thebani etiam morem hunc passim vagantem lege lata repressêrunt, de qua ita Ælian. lib. 2. var. c. 7. Νόμος ἦν Θηβαϊκὸς ὀρθῶς ἅμα καὶ φιλανθρώπως κείμενος ἐν τοῖς μάλιστα. ὅπ ἐξεῖναι ἀνδρὶ Θηβαίῳ ἐκθεῖναι παιδίον, ἢ δὲ εἰς ἐρημίαν αὐτὸ ῥίψαι, θάνατον ἀυτῷ καταψηφισάμενος. *Lex, inquit, à Thebanis & rectè & humanitati inprimis conveniens fuit lata; ut ne cui civi Thebano liceret infantem suum exponere, neque in solitudinem projicere, sub comminatione ultimi supplicii plebiscito statuti.* Sed & abortum Naturæ Societatis Domesticæ repugnare edico. Et quamvis etiam ICtos sequi sciam Philosophi distinctionem, ut attendatur, num fœtus animatus an inanimus fuerit abactus; dubito tamen vehementer, an immotæ veritatis fundamento illa innitatur; de quo si hac in re quis non sit certus, etiam dubia conscientia graviter peccat. Hujus itaque rei indignitate commoti nonnulli sapientes viri parricidio aut saltem homicidio illud facinus æqui pararunt. *Conceptum utero*, inquit Tertull. Apolog. c. 9. *dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet. Homicidii festinatio est, prohibere nasci: nec refert, natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: Homo est, & qui est futurus, & fructus omnis jam in semine est.* Minutius Fel. scripsit Dialogum Chri-

stiani & Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur, in quo ita loquitur: *Nos (gentes) video, procreatos filios nunc feris & avibus exponere, nunc adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis exstinguant, & parricidium faciant, antequam pariant.* In his igitur videtur defeciisse summus aliàs Philosophus, qui cum acutissimè omnia perscrutari didicisset, hic tamen ἡ σοφία αὐτῷ ἐμαραίνετο. Nam si ille planè certus fuisset de nostris Principiis illis, multò firmiores atque evidentiores demonstrationes in Ethicis quin haberemus ab ipso, nihil dubito. Ea tamen methodo iisque argumentis in hac disciplina usus est, ut reliquarum sectarum Doctores omnes longè post se reliquerit. Imò, pauca si excipias, tam solidè hanc doctrinam tractavit, ut multis vix suspicio denegatæ fundamentis nostris fidei in illa appareat. Quæ cum ita sint, nos merito, repudiatis cæteris, hunc amplectimur ac juventuti diligentissimè commendamus: cui si quid desit, facilè rectius edocti supplere, & ruinoso aliàs ædificio tibicines subjicere poterimus, quibus perpetuo id duraturum incumbat. Quapropter nostra facimus illa Melanchthonis, (quē non pigeat toties audire, cum illius lectio publica Lege etiam nobis sit commendata) quæ scripsit Christiano Pontano: *Scio quosdam mirari alias sectas. Nam Stoicos suspiciunt nonnulli tanquam semideos. Valla cum reliquos Philosophos rabiosè exagitet, Epicuro tamen non obscurum plausum dat. Ego vero qui has sectarum controversias diu multumque agitavi, ἄνω καὶ κάτω στρέφων, ut Plato facere præcipit, valde adhortor adolescentes, ut repu-*

repudiatis Stoicis & Epicureis, amplectantur Peripatetica. Nam etiam cum gnaviter defenduntur, & ut ita dicam, mangonizantur Epicurea & Stoica, necesse est plurimum admiscere Sophistices, juxta illud Euripideum, ὁ δὲ ἄδικος λόγῳ, νοσῶν ἐν ἀνδρὶ, φαρμάκων δεῖται σωφῶν. *Porro & moribus nocent falsæ opiniones, & ipsa consuetudo sophistices multis modis perniciosa est, corrumpit judicia, abducit animos ab amore & studio proprietatis, & simplicis veritatis; adsuefacit ingenia, ut ament monstrosas opiniones, ut non explicare res, sed involvere studeant. At in Aristotele methodus gubernat disputationem, & quasi intra metas coërcet, ne à demonstrationibus & à recta via deerretur; quare eruit veras sententias, easque ordine & propriè explicat. Proinde & propter veras sententias & propter methodi exemplum Peripatetica sunt utiliora. Aristoteles ipse inquit, repudiandas esse opiniones, quarum nullus est usus in vita & moribus. Tales autem sunt Stoicæ multæ, videlicet de Apathia, de Fato, & pleræque aliæ. Et cum quispiam gloriaretur, se multos annos audisse Carneadem; alius quidam subjecit, non quamdiu audisset spectandum esse, sed an senem audisset, cum jam Carneadis disputationes non ad ostentationem, & captandos plausus comparatæ essent, sed ad utilitatem & ad rerum explicationem, seu ut Plutarchus ait,* πρὸς τὸ χρήσιμον καὶ κοινωνικόν. *Cum igitur in deligendo doctrinæ genere, recta, vera, simplicia, firma, explicata, utilia vitæ eligenda sint, censeo tenera ingenia præcipue imbuenda esse Aristotelica doctrina, quæ his dotibus vincit reliquas sectas.* Idem inquam nos propter easdem causas existimamus. Iam vero pergendum est ad alia.

CAPVT IX.

Specialis consideratio Librorum Moralium ab Aristotele conscriptorum instituitur.

REfert Laertius sub finem vitæ Aristotelis, hunc Philosophum varii argumenti complures scripsisse libros, qui ad quadringentorum numerum ferè perveniant, & de quibus nihil ambigatur: præter hos etiam alios multos adhuc illi tribui. In isto Laërtiano Indice Libri Moralis argumenti recensentur plurimi: at eorum qui nobis superstites sunt, nulla plane fit mentio; id quod merito quis miretur. De iis, qui temporum injuria perierunt, non est quod sermocinemur. Titulos legat apud Laërtium, qui volet, & tantam jacturam nobiscum doleat. Quod vero superstites illo Catalogo non sint comprehensi, manifestò illius corruptionem indicat. Nam de Indicibus Laertii quid sentiant Docti, notum est; non enim solùm in numeris à librariis, sed sæpe in ipsis Libris vel ponendis, vel positis, ab ipso Diogene peccatum fuit. Aristoteleum illius Indicem quod attinet, multa in eo desiderat præter alios etiam Casaubonus. Multos etiam Moralis argumenti libros enumerat Fr. Patricius tom. 1. lib. 5. p. 51. Discuss. peripat. quos frustra in Laërtio quæras. Imò ipse Laërtius in Proœmio nonnullos Aristoteli Libros tribuit, quos deinde in Catalogo scriptorum ejusdem omisit; id quod inprimis observandum est. Cæterum hac de re magno cum fructu legi possunt, quæ pereruditè suo more docet ὁ πάνυ Conringius Noster cap. 2. Introduct. in Polit. Arist. Supersunt verò ho-

rò hodie Libri Morales, Aristotelis nomen præse ferentes, Nicomachii, Magna Moralia, Eudemii, & Libellus de Virtutibus. Nicomachii cum præcipui sint, sive πραγματείαι, sive operis perfectionem inspicias, primo etiam loco de iis agendum est. Dubitatum verò fuit non solùm à Veteribus, sed & recentioribus quibusdam, sitne illorum Autor Aristoteles, an verò filius illius Nicomachus, aut alius quidam. Hic primum se offert Cicero, qui nescio quo errore inductus ita 5. de Finib. scribit: *Quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum, cujus accurate scripti de Moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis; sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius.* At, mi Tulli, si non habes aliam tuæ conjecturæ rationem firmiorem, neminem facilè Te in sententiam tracturum existimo. Illam tamen alia conjectura adjuvat Fr. Patricius tom. 1. lib. 4. p. 47. quod Ciceronis ætate Andronicus Rhodius Aristotelis libros protulerit in lucem atque emendaverit. Videtur hoc velle, Ciceronem ita ab Andronico accepisse; at verò idoneo aliquo testimonio hoc erat corroborandum: imò si ita esset, vix puto Ciceronem hoc neglecturum; sed potius pro suo candore Andronici nomen expressurum fuisse. In eadem opinione fuit Diog. Laërtius, qui in Eudoxi vita ait, Nicomachum Aristotelis filium in Ethicis scribere, quod Eudoxus Voluptatem bonum esse docuerit. Iam vero hæc Eudoxi sententia proponitur in Ethicis Nicomachiis, uti notum est; quorum adeò autorem non Aristotelem, sed filium ejus constituit. Et fortè hæc causa est cur hoc opus Indici Aristoteleo non fuerit ab eo-

dem

dem insertum. At verò nec hujus autoritas tanti est, ut veritatem destruere, aut falsam opinionem tueri possit. Etsi enim Laërtius se ex undequadraginta Autoribus veteribus Vitam Aristotelis consarcinasse profiteatur; cur igitur in re tanti momenti non ad fidem aut saltem nomen alicujus boni Autoris provocat? Nec enim profecto ῥαψῳδὸς Laërtius ille est, cum quo in tenebris mices, cum passim illius inertia ac incuria in tanta veterũ scriptorum, quos habuit, copia deprehendatur, & ab aliis notata sit: nequid dicam quantum ab imperita librariorum aut temporum injuria passus sit. Inter recentiores nostræ sententiæ adversantes eminet Franc. Patricius, qui jam memorato loco nullum non movet lapidem, ut Nicomacho hos libros adserat, magis contradicendi, ut puto, quam veritatis studio. Argumenta enim illius tam levia sunt, ut otio & opera abusus fuisse videatur. Itaque

Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.

Primo allegat Bapt. Guarini Veronensis, qui de secta Epicurea scripsit, testimonium, qui arbitratus sit à discipulo quodam Aristotelis fuisse hos libros profectos; à quo autem, ipsum non addere. Scilicet eundem errorẽ imbiberat Guarinus, quem tamen nullo teste aut documento fide digno abstruere poterat; adeoque hoc quidem argumentum nauci est. Altera dubitatio petitur ex lib. 2. Pol. c. 1. ubi hæc sunt verba: *διόπερ ἡ τὸ ἴσον τὸ ἀνταπεπονθὸς σώζει τὰς πόλεις, ὥσπερ ἐν τοῖς ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον. Quapropter æqualitas Talionis conservat civitates, sicuti in Ethicis prius di-*

ctum

ctum est. At, inquit Patricius, in Ethicis hoc non fit, quinimò ibi contrarium docetur. Videlicet 5. Nicom. cap. 5. §. 3. τὸ δ' ἀνταπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, ὅτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, ὅτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν. *Reciproca perpessio neque ad id jus, quod in distributione bonorum versatur, neque ad id, quod ad emendationem factorum valet, accommodari potest.* Sed si utriusque loci textus rectè inspiciatur, facilis est responsio; nam in Ethicis de simplici Talione Pythagorica sermo est, in Politicis de illa, quæ præviam habuit proportionem. Et si sequentia in isto cap. 5. verba vel leviter voluisset considerare, omnibus modis sibi Aristotelem constare in his deprehendisset. Præterquam autem quod ipsi textus hanc explicationem suppeditent, comprobant eandem Oct. Ferrar. lib. de Sermon. Exoter. p. 45. & Cl. Conringius Introd. Pol. c. 1. p. 561. Tertium argumentum eruit ex 4. Pol. c. 2. ubi hæc sunt verba: *Si enim rectè dictum est in Ethicis, vitam beatam esse eam, quæ secundum virtutem non impedita est.* Horum verborum sententiam in Nicomachiis quidem doceri haut negat, sed eandem etiam in Eudemiis magnisque Moralibus contineri ait; atque ita cujusvis Peripatetici esse posse. Adducuntur deinde ab ipso etiam loca ex 7. Polit. ubi Ethici libri allegantur: ad quæ eodem modo respondet. Hoc verò non est argumentari, sed quovis modo argutari. Patiatur itaque sanè, ut inversione utamur, atque ita concludamus: si idem docetur & in Magnis Moralibus, & in Eudemiis, quod in Nicomachiis; ergo sunt unius Autoris: quem Aristotelem non fuisse, hactenus ne quidem verisimiliter ostendere potuit.

Præterea adfert verba Attici Platonici, qui Magna Moralia, non autem Nicomachia aut Eudemia Aristoteli adjudicet. Ego verò, quomodo hoc inde exsculpat bona fide Patricius, non video. Sed illius Attici verba paulò pòst adscribam. Tandem hoc proponit argumentum fortissimum, quô se maximè torqueri fatetur. Aristotelem ait moriturum ex uxore Pythiade ejusdem nominis filiam reliquisse, ex Herpylide concubina Nicomachum; in testamento filiæ destinasse sponsum Nicanorem, utriusque curatores. Cum itaque Nicomachus natu fuerit minimus, non sibi verisimile videri, libros tam magnos, tamque arduos scripsisse puerulo. Sed & hæ sunt meræ conjecturæ. Esto, fuerit puerulus; quã quæso sui amoris paternæq; curæ potiorẽ tesseram aut hereditatem poterat filio relinquere, quàm bonæ educationis ac virtutum accuratissima præcepta? Hac nihilominus ratione cum superioribus Ciceronis & Attici, nec non locis ex Politicis depromptis conjuncta, se in eam sententiam penitus adductum ait, ut credat, Nicomachios libros Aristotelis minime esse: & si sint, eos non fuisse ad puerulum Nicomachum scriptos, sed debere Magna Ethica vocari: & ea, quæ Magna hactenus sunt vocata, adpellanda esse Nicomachia. Neque enim nomen illud, Magna, illis parvis, atque epitomis congruere: & si quid Aristoteles filio scripserit, epitomen potius ac synopsin morum felicitatisque, quam diexodicam doctrinam dedicasse. Vah, quanto conatu quantas ille nugas agit! quomodo id operam unicè dat, ut omnia turbet. Ego enim, quo minus optima ac perfectissima morum præcepta Filio dedicaverit,

nihil

nihil planè video impedire. Numquid igitur tam absonum hoc fuerit, si Pater dilectissimo conjugii pignori perfectissimum sui ingenii fœtum, paterni adfectus pignus conseceret? Abreptus scilicet cavillandi fervore fuit Patricius, cum ipsemet tom. 1. lib. 10. p. 132. Ethica hæc scripta ab Aristotele, à Nicomacho vero esse edita, concedat. Bene est; parum enim refert, à quo fuerint edita. Sed antequam de reliquis dicamus, Nicomachii quidem prius Aristoteli adserendi sunt. Solet verò legitimorum librorum nota inprimis peti, vel ex ipsius scripti conditionibus, vel testimonio aliorum. Primum requisitum quod attinet, nemo inficias ibit, modo perparum in lectione Aristotelis fuerit versatus, λέξιν Nicomachiorum planè esse eandem cum aliis ejus scriptis: quæ cum peculiaris fuerit Aristoteli, sineque exemplo, facilè etiam deprehendere licet τὴν τῶν ἐννοιῶν πυκνότητα καὶ τὸ τῆς φράσεως συνεσταλμένον, uti loquitur Philoponus. Et sicuti in aliis, ita certe in his est κατά τε τὸν νοῦν καὶ τὴν λέξιν συνεσταλμένος, καὶ νοερὸς καὶ γοργὸς: uti de illius dictione censet Simplicius. Deinde præter hanc βραχυλογίαν dogmata his Nicomachiis trâdita omni, ni fallor, ex parte cum reliqua ejus doctrina conveniunt. Præterea non semel ad Analytica sua nos remittit, ut qui istorum Autor est, Nicomachiorum quoque omnino haberi debeat. Quid quod cum Politicis eadem methodo continuentur & in his sæpe eorundem fiat mentio: ut qui alterutrius Aristotelem, eoipso utriusque Autorem faciat. Hoc ut prolixè demonstrem, nulla urget difficultas, modo initium & finis Operis Nicomachii rectè per-

pendatur. Denique omnes veteres Interpretes, quos inter Alexander eminet, sua testimonia in Aristotelem congerunt, eumque tam præclari operis, uno ore Autorem faciunt. Patricii argumenta non amplius vellicabo, aut ipsum premam; hoc tamen addere fas sit, Nicomachum non videri horum librorum conditorem vel inde, quod juvenis obiisse memoretur. At vero juvenile judicium hi non sapiunt; imò juvenes à suorum ἀκροάσει excludunt. Accedit, quod, ubi libro 1. disputatur contra Ideas, profiteatur Autor, se, amico suo Platoni contradicturum, rem difficilem adgredi: quæ sanè haut commodè in Nicomachum conveniunt. De Magnis Moralibus quid statuat Patricius jam tum accepimus. Idem ex Eusebii libro contra Philosophos c. 3. Attici Platonici verba, quorum ante meminimus, ita proponit: *Aristotelis igitur hac de re libri, inprimis vero Magna Moralia Ethica quos inscripsit, exiguum quiddam & humile, imò vulgare prorsus, nec amplius, quàm idiota aliquis, & homo indoctus, aut adolescens, sive mulier aliqua sentiret, &c.* Hunc hominem si ineptire dicam, mollius loquerer, si calumniari, verum enuntio. Quis enim hic non videt partium studia? Quapropter nemo horum refutationem exspectet, cum hæc narrasse sit refutasse. Si tamen mihi copia fieri potuisset istius Eusebiani scripti, diligentius in ipsum Atticum, & rem, de qua ipsi sermo est, animadvertissem. Sanè, uti nunc Magna illa Moralia legimus, talia ab Aristotele profecta fuisse, haut adserere ausim. Dogmata certè conveniunt, paucis exceptis, quæ temporum injuria, vel ab aliena fortè manu fuerunt depravata. Sæpe attentiùs le-

gens

gens quis etiam λέξιν Aristotelis in iis desideraverit, frequentius etiam methodum: cujus cum optimus artifex ille fuerit, opus hoc multis partibus mutilum, aut Magni alicujus operis Excerpta, aut διατύπωσιν quandam doctrinæ Moralis Aristotelicæ crediderim. De Eudemiis hæc est Patricii sententia, illa esse scripta ab Eudemo Rhodio; de quo suprà. Qui cum alia opera exemplo Præceptoris consignaverit, videlicet Categorias, περὶ ἑρμηνείας, Physica; verisimile sibi videri ait, etiam Ethica ab ipso scripta esse, & ab Autore Eudemo esse denominata, ad exemplum Analyticorum Eudemiorum: Sed hæc ratio minimè sufficit ad faciendam fidem, ab Eudemo hos profectos esse Libros. Interim hi tam malè sunt habiti, ut', quales jam habemus, illorum Autorem Aristotelem facere sine metu nequeam. Major enim in iis penè φράσεως dissimilitudo apparet, frequentior sententiarum diversitas: ne quid dicam de plurimorum locorum desperata mutilatione; qua de re etiam antehac questus est Frid. Sylburgius Ant. Mureto. Verumenimvero haut immerito quis ita dubitet; Si hi libri adeò manci sunt, & injuriæ temporum fuerunt obnoxii, ut veteres ob hanc causam Eudemios etiam ex Nicomachiis per integra volumina supplere voluisse videantur; tanto verisimilius est, esse illos Aristotelis; siquidem dogmata ferè Nicomachiis consentiant, & solum de nitore ac integritate quædam per putredinem aliamve injuriam perierint. Nihil repugno, &, si vis, adsentior. Libellum vero de Virtutibus & vitiis non puto esse Aristotelis; nec enim hæ definitiones cum iis conveniunt, quæ in perfe-

diſſimo Opere Nicomachio habentur, nec ἀκρίβειαν aut ingenium Philoſophi redolent. Teſtantur etiam Viri eruditi, quos inter I. Pacius eſt, hunc Libellum in aliis veteribus Codicibus Ariſtotelis nomen ne quidem præferre.

CAPVT X.

Vtrum libri Morales Ariſtotelis ſuperſtites ſint Acroamatici, an Exoterici: qua occaſione ſimul utrorumque natura & differentia explicatur.

QVm plurima ex ſcriptis Ariſtotelicis, ad mores pertinentibus, ad nos nunquam pervenerint, Magna vero Moralia & Eudemia non niſi manca; habemus certe, quod nobis gratulemur de Nicomachiis, Opere Ethico limatiſſimo & minus damnum paſſo. Quia verò Philoſophus duplicis generis libros, Acroamaticos & Exotericos compoſuit, interque hos maxima ſit differentia; cognitu non ſolum utile ſed neceſſarium planè fuerit diſpicere, utram ad claſſem ſuperſtites Morales, inprimis Nicomachii, ſint referendi. Quod ut rectius procedat, breviter quædam de hac differentia in genere erunt dicenda; imò repetenda, cum eruditè hæc jam tradita ſint ab Octaviano Ferrario lib. de Exoter. ſermonibus, Mich. Piccarto Iſag. Philoſ. Ariſt. aliiſque. Cum Ariſtoteles duplicem viam aliquid cognoſcendi deprehendiſſet ἐνδοξαστικὴν unam, alteram ἐπιστημονικὴν, ipſe quoque utraque in docendo inceſſit. Prior illa fuit popularis docendi ratio, ſecundum plurium, aut ſapientum δόξας: tum ut de rebus diceret ex communibus & ge-

nera-

neralibus quibusdam principiis. Posterior verò subtilem & accuratam docendi rationem requirebat, qua veritas ex domesticis principiis exquisitissima methodo eruebatur. Hujus rei diversitatem Aristoteles passim indicat, quando dicit, se λογικῶς, διαλεκτικῶς, παχυλῶς, ὡς ἐν τύπῳ, ἐκ τρόπου ἐμβριθοῦς (*ut homines loqui solent*) differere: At ubi ex veris & primis causis Veritatem eruere studet, πραγματικῶς se docere profitetur, κατ' ἀλήθειαν, ἀκριβῶς, ἀναλυτικῶς, φιλοσοφικῶς. Hinc quoque fit, quod diversis appellationibus utriusque methodi argumenta designet. Argumentationes enim Dialecticas vocat ἔξωθεν λόγους, *foris petitas*, λόγους ἀλλοτρίους, λόγους κοινοὺς &c. Alteras verò illas vocat λόγους οἰκείους καὶ συγγενεῖς, λόγους κατὰ φύσιν καὶ ἀλήθειαν, ἐπιστημονικούς, ἀποδεικτικούς, φιλοσοφήματα, λόγους ἀναλυτικούς. Atque ex hac diversa Aristotelis docendi ratione, nata est celebris illa distinctio, qua ejus scripta dividi solent, vel in Exoterica, vel in Acroamatica: quorum hæc Cl. Alexandrino etiam dicuntur Ἀκροαματικά. Illa crassa Minerva, hæc subtili filo sunt contexta. Quamvis enim Clarissimi Viri de hoc discrimine variè antehac disputarint; ita tamen rem se habere, ut diximus, ratum jam esto. Cæterum inquirendum nihilominus erit amplius in utrorumque naturam. Philoponus comm. in I. de Anima ita ait: διὰ τοῦτο ἐξωτερικὰ κέκληται, ὅτι οὐ πρὸς τοὺς γνησίους ἀκροατὰς ἐγράφη, ἀλλὰ εἰς τὸ κοινὸν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. *Ideo Exoterica adpellantur, quia non scripta erant ad genuinos discipulos, sed in promiscuum multorum u-*

sum

sum. Ex quibus apparet Auditores Aristotelis duplicis fuisse ordinis, & in duas quasi classes discretos, in quibus erudiendis duplici usus est ordine; etiam diverso tempore; unde ipse suum περίπατον distinguebat in ἑωθινὸν, & δειλινὸν, referente Gellio lib. 20. c. 4. Ammonius hæc scripta ita discernit: quod alia fuerint διαλογικὰ, alia αὐτοπρόσωπα. Vnde colligitur Exotericos libros scriptos esse Dialogicè, ut Plato antè fecerat. Et hinc Patricius in suis Discussionibus p. 64. observat, omnibus locis, quibus Exoterici allegantur, non libros, non tractatus, non opera, sed λόγους ἐξωτερικοὺς, sermones exotericos allegari. Hoc tamen discrimen Oct. Ferrar. p. 62. inter Dialogos Aristotelicos & Platonicos fuisse putat, quod in his docendi partes sustineat plerumque Socrates, in istis ipse philosophus. Hi libri Exoterici adpellantur etiam ab Aristotele cum alibi, tum 1. Nicom. 5. ἐγκύκλιοι: Videlicet, quos ediderat, ut vulgo legerentur, atque ex iis in circulis, ut fieri Athenis solebat, auditores dissererent. Id quod perspicuè probat Simplicius 1. de Cœlo: ἐγκύκλια φιλοσοφήματα καλεῖ, τὰ κατὰ τάξιν ἀπ' ἀρχῆς πολλοῖς πεπαιδευμένα, ἅπνα καὶ ἐξωτερικὰ καλεῖν εἴωθεν. Et hanc ob causam Aristoteles in epist. ad Alexandrum illos quoque vocat ἐκδεδομένους, *vulgatos:* Quo nomine etiam ab ipso Philosopho allegantur in lib. de Art. Poët. Add. Gell. d. l. Ex jam dictis facile est colligere, quinam fuerint Acroamatici libri: Illi videlicet, qui primò quanta fieri poterat accuratione erant conscripti. Deinde in quibus firmis de-

mon-

monstrationibus, quales quidem argumenti conditio suppeditaret, Veritas adstrueretur. Et hinc est, quod Cicero 5. de Finibus hos *limatius scriptos* asserat, cum Exotericos *popularitèr compositos* dixisset. Denique præcipua nota illorum erat, ut illorum non quilibet esset idoneus auditor, nec etiam in istud Auditorium, ubi hæc prælegebantur, promiscuè reciperetur. Atque idcirco in Ethicis Nicomachiis requirit οἰκεῖον ἀκροατὴν, & πεπαιδευμένον, *genuinum Auditorem, & præceptis Analyticis imbutum.* Hi ipsi Libri dicebantur etiã ἐποπτικοὶ h.e. quibꝰ *res abscondita & paucis visa significantur.* Plutar. in Alex. qui Autor in Demetrio sacra quædam & recondita mysteria Epoptica adpellata fuisse narrat. Fuerunt quidam, qui horum librorum discrimen in eo positum putabant, ac si in Exotericis res vulgares, in Acroamaticis subtiliores fuissent tractatæ. Quo errore inducti in plurimos alios inciderunt, dum pro Exotericis habuerunt illos, qui maximè sunt Acroamatici. Sæpe enim Aristoteles de uno eodemque argumento utroque docuit modo. Ita de Anima scripsit Dialogum ad Eudemum Cyprium, & alios tres libros, quos habemus, Acroamaticos. Non igitur hi Libri ex materia, sed ex diverso tractandi modo sunt dijudicandi. Deinde observandum est, hunc modum ita esse diversum, ut in Acroamaticis omnia exquisitè & ἀπηρμονικῶς proponantur; in Exotericis διαλεκτικῶς. Denique fructus Exotericorum est δόξα, *Opinio*, Acroamaticorum γνῶσις τῆς ἀληθείας *Veritatis cognitio.* Atque hinc fit, quod plurima in libris Acroamaticis nobis videantur tam obscura ac contorta, ut acutissi-

tissima ingenia vel in solo sensu enucleando sæpe se graviter exerceant. Nam in istis libris videtur Philosophus aliquid ex consuetudine veterum retinuisse, qui doctrinas suas vel fabulis involutas, vel numeris illigatas tradebant. Vnde Iamblichus testatur, Pythagoram & Platonem symbolicam suam Philosophiam ex columnis Mercurii didicisse. Pythagoras quidem numeris, Plato & his & fabulosis ænigmatibus sua dogmata intricavit. Aristoteles verò hunc morem hactenus imitatus fuisse videtur, ut alios quidem libros soloci filo ductos evulgaret, alios secretos haberet, ad quorum ἀκροάσεις pauci & non nisi explorati admittebantur. Hinc est illa usitata Philosopho βραχυλογία, & εἰς ἀπόρρητον μεμηχανημένη λέξις, uti Themistius loquitur, ut hebetiores ac tardioris ingenii ab illorum lectione repelleret. Quæritur jam, quinam ex libris Aristoteleis sint Acroamatici, qui Exoterici? Hic primo notandum est, Philosophum Acroamaticos aut Epopticos in iis, quos hodie terimus libris, nusquam nominasse: Exotericos vero novies, Encyclios bis, Ἐκδεδομένους semel. Loca collegit Patricius. p. 63. Sed quæso quæ hujus rei causa est? Illam observavit Strabo lib. 13. qui Augusto & Tiberio I mpp. floruit. Is testatur, Peripateticos post Theophrastum paucos habuisse Aristotelis libros, & ferè solos exotericos, adeoque non potuisse πραγματικῶς philosophari, sed tantum θέσεις ληκυθίζειν: quam ῥῆσιν variè Docti explicant. Add. Straboni Plutar. in Sylla: de quibus infrà etiam pluribus. Hinc apud Cicer. 5. de Finib. hæc legimus: *Aristotelis & Theophrasti posteri ita degenerant, ut ipsi*

exse

ex se nati videantur. Postquam enim hi destituti fuerunt libris Acroamaticis, tam protritæ ipsorum disputationes visæ fuerunt, ut haut agniti fuerint, quod ex Aristotelis aut Theophrasti Schola prodiissent. Cæterum postquam principum horum Doctorum bibliotheca, Athenis expugnatis, à Sulla Romam fuit transportata, primum quidem in manus Tyrannionis Grammatici incidit: deinde temporis successu operam suam in libris Aristotelis colligendis ac ordinandis præcipuè posuerunt Hermippus Smyrnæus, Andronicus Rhodius, & Adrastus Aphrodisiensis. Atque hæc est causa, quod solos ferè habeamus Acroamaticos, Exotericos perpaucos. Nam uti suprà intelleximus, cum Exoterici διαλογικῶς fuerint compositi, sequitur, si non omnia, saltem pleraque Exoterica periisse. Cæterum hic se nobis offert Gellius, qui lib. 20. c. 4. dicit, Exotericis comprehensas fuisse *Rhetoricas meditationes, facultatem argutiarum, civiliumque rerum notitiam.* Cum verò is Athenis vixerit, Et Peripateticorum consuetudine usus sit, sicuti ex disputationibus per Noctes illius sparsis patet, harum rerum ignarus esse non potuit. Cui etiam suffragari videtur Plutarchus in Alexan. qui Ethicos & Politicos libros Acroamaticis opponit. Ex illorum itaque verbis quis colligeret, Dialecticam, Rhetoricam & Politicam, cujus pars secundum Aristotelem est Ethica, exotericè fuisse tractatas. Hac igitur in re facile istis fidem habeam; si vero id intelligatur de iis libris, qui de hoc argumento nobis reliqui sunt, nequaquam. Dialecticam quidem quam habemus, cujus partem facimus Elenchos Sophisticos, ἐξωτερικὸν

esse scriptum concedimus, cum tota illa tractatio circa ἔνδοξα sit occupata: id quod Alex. Aphrodisiensis autoritate confirmatur. Rhetorica autem nostra non est omnino talis. Multas quidem ex Dialecticis habet quasi mutuo sumptas propositiones & argumenta probabilia; atque hactenus ἐξωτερικὰ in illis reperiri non repugnabimus: imò hanc ob causam ῥητορικὴ à Philosopho ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ dicitur. At quæ ibidē de Adfectibus & Moribus docentur, inque ipsis rebus verè deprehenduntur, quomodo item præcepta artificiosè ad usum accommodanda sint; hæc planè acroamatica videntur. Inter Exoterica etiam quidam referunt Problemata Aristotelis quæ dicuntur. At horum forsan vel nulla, vel pauciſſima eum habent Autorem: Historiam quoque Animalium in hanc classem nonnulli referunt: quibus pro lubitu per me, ut addat vel demat quilibet fidem, licet. Politica quod sint Acroamatica, non Exoterica prolixè demonstrat ὁ πολιτικώτατος Conringius cap. 3. Introd. Polit. Superest jam ut de Ethicis, præprimis Nicomachiis dicam, cujus notæ sint. Vbi protinus illud observari poterit, si Politica sint Acroamatica, talia quoque esse Nicomachia, cum idem Opus non nisi eadem tela potuerit aut debuerit pertexi. Colligitur vero idem ex accuratissimo πραγματείας modo, quem qui non videt, vel ignorantia vel malitia occœcatam mentem habet. Vt sanè mirer frontem Genesii Sepulvedæ Cordubensis, qui in suis ad 3. Pol. annot. c. 4. p. 125. publicum errorem vocat, quod certum scribendi docendique genus in iis contineri adseratur. Quam verò insubidè temereque ille

hæc

hæc effutiat, ex superioribus manifestum est. Primum autem argumentum ejus, quo Nicomachios probet esse Exotericos libros, hoc est: Quod Arist. 3. Pol. d. c. ita loquatur; *Neque verò difficile est imperii modos adpellatos discernere; de his enim sæpe in Exotericis sermonibus disseruimus.* Hoc ille ita interpretatur, ac si illud factum sit 8. Eth. ac proinde illud opus esse Exotericum: Verum enim vero in 8. Eth. Nic. principatus non tam sæpe dividuntur, quam communionis & Societatis partes enumerantur in quibus Regnum est & Tyrannis, optimatum & paucorum potestas. Hæ sunt communiones quædam & Societates: in omni autem Communione ac Societate Ius est & Amicitia. Itaque in omni societate civili, quæ Respublica dicitur, jus insit oportet atque Amicitia. De his igitur in isto libro agitur, de Principatu vero ex instituto nihil. Sicuti hæc recte explicat Octav. Ferrar. p. 43. Alteram machinam petit ex Eudemiis, ubi ita legitur: *Multis autem modis de Idea consideratum est tum in sermonibus Exotericis, ἢ ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν, tum in eis, qui habiti sunt de Philosophia.* Hic verò iterum se prostituit Sepulveda, quando ait de Idea tractatum fuisse in Ethicis Nicom. ac proinde illos esse Exotericos; per vocabulum enim Philosophiæ intelligi primam Philosophiam seu Metaphysicam. Cæterum cuivis patet, τὰς ἐξωτερικὰς hîc opponi τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν libris. Ait igitur Aristoteles, se de Idea duplici ratione jam docuisse, in Exotericis populariter, & in libris κατὰ φιλοσοφίαν h.e. *philosophicè & acroamaticè scriptis*, videlicet Nicomachiis; hi enim tales sunt. Vitiosa igitur ejus est

interpretatio, quando κατὰ φιλοσοφίαν hic vertit *de Philosophia*; cum illa significent, φιλοσοφικῶς ea dere jam à se actum esse. Tertium ejus argumentum est, quod soli Libri Physici titulum Ἀκροάσεως acceperint, cæteros itaque promiscue notæ esse. At illam adpellationem suis Physicis non Aristoteles, sed ejus discipuli indiderunt. Atque ita & hic aries corruit. His ita rejectis, adsertionem nostram argumentis breviter collectis adstruamus. Ipsa sanè disputationis ratio & methodus vel sola hoc evincit: unde etiam juvenem initio Operis tanquam ineptum auditorem arcet. Deinde esse Nicomachios Acroamaticos ex eo ipso lib. 1. ad Eudem. contra nos paulò antè allato appareret. Cujus libri vel solum Caput VI. nihil nos dubitare sinit, lectu longè dignissimum: in cujus fine etiam ad Analytica provocat. Præterea Philosophus in Politicis aliquoties suo nomine τὰ ἠθικὰ citat. Et quidem in ipso lib. 3. Polit. (unde libros Nicom. Exotericos esse probare vult Sepulveda) quintum eorum his verbis designat: καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς ἠθικοῖς. Item in 7. Polit. refert se ad 1. Ethic. Nicom. Ex quibus apparet, Politicis libris priores esse Ethicos, hosque inter se velut eodem filo contextos cohærere. Nicomachii autem ex omnibus aliis Ethicis libris soli Politicos præcedunt; hos enim solum Politicis ab eo præmitti & conjungi videmus. Nulla verò probabilis causa reddi potest, quamobrem Exotericos dicat appellatione immutata, quos in eodem opere sæpius; in illo ipso autem de Rep. 3. semel atque iterum Ethicos vocaverit. Ibi enim inter alia hæc sunt verba: δοκεῖ δὲ πᾶσιν

ἰσόπη τὸ δίκαιον εἶναι. καὶ μέχει γέ πνος ὁμολογεῖσι τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις, ἐν οἷς διώρισαι περὶ τῶν ἠθικῶν. Si igitur de Ethicis actum fuit κατὰ φιλοσοφίαν h. e. philosophicè seu acroamaticè; ubi quæso id magis factum apparet, quàm in nostris Nicomachiis? Magna Moralia & Eudemia in eundem censum refero: quamvis majori temporum injuriæ & calamitati obnoxia fuerunt. Facilè enim quivis videt, illa non esse populariter scripta; sed graviter, constanter & methodicè, multisque demonstrationibus esse referta: quæ sunt genuinæ Acroamaticorum notæ. Quod si vero ubivis hæc methodus non sese prodat, ex superioribus velim in memoriam tibi revoces, quæ horum librorum fata fuerint. Hoc tamen addo, ac ingenuè fateor, non solum in his, sed & Nicomachiis, passim dialecticè, adeoque exotericè, multa disputari, sive quod ubique materia ἀκριβύχιαν illam ἐπιστημονικὴν non sustineret, sive quod Philosophus non omnia eodem tempore tam exactè perpolire potuerit, volueritque quædam primum διατυπῶσαι; eademque altera adhibita cura διαρθρῶσαι: uti ipse in Ethicis nostris loquitur. Quod si conjecturæ etiam aliquis locus dandus est, notum est, scripta Aristotelica in lucem protracta multis modis fuisse mutilata atque à putredine exesa: studuisse autem Grammaticos ac Philosophos hunc defectum restituere; unde inquam verisimile fieri non nemini posset, has Acroamaticorum lacunas ex Exotericis ab illis fuisse suppletas. Credibile enim est, illos ex Aristotelicis qualibuscunque voluisse Aristotelis libros integros dare, quam ex suo ingenio

interpolatos. Sed hæc, uti dixi, quædam conjectura est.

CAPUT XI.

Quo docendi genere in tradendis Moralibus usi fuerint veteres.

PHilosophiæ Ethicæ hæc sunt præcipua officia, ut Intellectum Practicum instruat ac perficiat, quò Bonum & Malum quid sit rectè cognoscat, & vero judicio alterum ab altero secernere & conclusiones practicas colligere ex principiis talibus possit. Deinde ut Appetitus paulatim adsuefaciendo ita dirigatur, quò promptè ac cum voluptate Rationi Practicæ obtemperet, & bonum ab illa judicatum eligat ac persequatur: Malum contra aversetur ac fugiat. Vtrumque ut obtinerent, veteres Philosophi duplicem instituere ferme viam hanc disciplinam tradendi, videlicet per δόγματα, & παραινέσεις. Vnde nata fuit distinctio Ethicæ Dogmaticæ & Paræneticæ. Dogmata cum Seneca & aliis possis Latine adpellare *Decreta*, *Scita* vel *Placita*: Apulejus *Consulta* vertit. Complectebantur illa accuratam de Moribus doctrinam, ad quam reliqua pronunciata omnia tanquam ad κυρίας δόξας erant examinanda. Vt enim tanto rectius majorique cum fructu hujus illiusve ordinis hominem sui officii commonefacere possis, docendus etiam est, quid sit officium, quid Honestum, quid Turpe. Paræneticum dicendi genus proponebat cohortationes ac præcepta, quibus tanquam stimulis homo ad bene agendum excitaretur. *Nam & discas oportet, & quæ didiceris agendo*

gendo confirmes, ait Seneca ep. 95. Tales v.g. παραινέσεις erant: Parce tempori, γνῶθι σεαυτὸν, Ἀνέχου καὶ ἀπέχου, & hujusmodi alia. Sicuti verò Dogmaticum genus verè atque unicè ad Philosophum spectat, naturam, principia, definitiones, finem ac officia Virtutum vitiorumque exquirentem: ita Paræneticum ad plures alios pertinet. Nam & Legislatores omnium virtutum præcepta suis civibus præscribunt; quæ tamen non sunt simplices παραινέσεις, sed vim cogendi ac pœnæ infligendæ inclusam habentes. Historici etiam sæpe ex rebus verè gestis occasionem arripiunt, sua monita infarciendi, atque exemplorum luce illustrandi: unde eleganter ab elegantiarum Optimo Autore, Magistra vitæ Historia adpellatur. Poëtæ partim apertè sua præcepta dictarunt, partim quibusdam fabularum involucris subindicarunt, ut his ingeniosis figmentis ac numeris blandius obrepant, & in animos legentium quasi influant. Qua causa impulsus Basilius M. Commentarium scripsit, quomodo legendi sint Poëtæ, ut verus ex iis fructus percipiatur. Satyrici vero medio quasi digito vitiorum turpitudinem infamant, salsissimè rident, acerbè insectantur, eaque libertate sæpe exprobrant, qua committuntur. Tragici inprimis adfectuum vim cum grandi cothurno in theatrum producunt. Comici molliori socco incedentes hominum mores in scena repræsentant. Quamvis Vetus Comœdia pari cum Satyris acerbitate usa fuerit; quod ex Aristophanis fabulis colligere in promptu est. Mimi ad Satyricos penè accedunt, nisi quod sint paulò verecundiores. Fabularum scriptores & Mythologi huc quo-

que pertinent: inter quos excelluit Æsopus Phryx. Gell. lib. 2. c. pen. Cujus fabulæ tanti sunt ab omnibus sapientibus semper habitæ, ut etiam à Socrate ipso Æsopi λόγους versibus redditos esse Cebes apud Platonem profiteatur: uti annotat P. Pithœus præfat. ad fab. Phædri. Has Socratis descriptiones græcis Iambis Babrias (aliis Gabrias) repetiit, inque duo volumina coarctavit. Vbi tamen & illud obiter notari debet, non omnes fabulas, Æsopicas vulgò dictas, ipsum Æsopum habere autorem. Inter Latinos laudantur Phædrus Augusti Cæs. libertus, Rufus Festus Avienus, qui Gratiano ac Theodosio Impp. vixit, &, quem veteribus meritò æquiparare possis, Gabriel Faërnus Cremonensis; quamvis non desint, qui suspicentur eum veteris cujusdam Poëtæ fabulas pro suis edidisse. Quæ si vera est suspicio, grave Faërno crimen impingeretur. Horatius quoque bene multas fabulas suis carminibus insperſit, eaque hoc quasi sale condiit. Est autem hoc per Fabulas philosophandi genus antiquissimum, cujus usus etiam in S. Codice deprehenditur, & aliquot seculis ante Socratem usurpatũ est. Et vero si perversa hominum ingenia consideres, & crudos inprimis ac inconditos barbarorum mores, fuit hæc Ethica præcepta tradendi consuetudo valde accommodata; nam cum alii, tum Iuvenes monitoribus asperi solent esse.

Ac veluti pueris absynthia tetra medentum
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Vt puerorum ætas improvida ludificetur

Labro-

Labrorum tenus: interea perpotet amarum
Absynthi laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat;

Sic etiam ad eandem metam contendebant Fabularum scriptores, sed aliis itineribus proficiscebantur. Huc quoque pertinet Ænigmatica, Hieroglyphica & Symbolica mores emendandi & virtutes docendi ratio. Prioris generis reliquiæ quàm plurimæ apud Platonem & Platonicos legi poterunt. In Hieroglyphica & Symbolica doctrina excelluere Ægyptii, qui omnem suam Philosophiam, Theologiam, Politicam, Medicinam & Alchimiam symbolicè tractarunt. Philosophiæ Moralis hoc capite exemplum, petitum ex Athanasii Kircheri Oedipo Ægyptiaco, Syntagm. 2. c. 6. p. 144. Is ex Synesii lib. 1. de Provid. demonstrat, illam de Osiride, Isíde, Horo & Typhone historiam repræsentare Ethicam. Sub Osiride Sol, sub Isíde colebatur Luna. Horus erat Musicæ & Harmonicæ proportionis inventor, ac Apollo quidam. Huic repugnat Typhon, & motus excitat. Sicuti jam Solis & Lunæ inoffensa conjunctione & operatione omnia inferiora reguntur & sustentantur; ita in hominibus moraliter consideratis Intellectus & Voluntatis concordia per Osiridem & Isídem repræsentantur. Sicuti etiam Sol seu Osiris illuminando & calefaciendo mundum inferiorem idoneum facit ad generationes; sic Intellectus Voluntatem seu Isídem illuminat, quæ per boni alicujus repræsentationem ad actiones producendas incitatur. Quod si verum bonum ab Intellectu Voluntati sit propositum, idque hæc adpetierit, oritur inde Horus, h. e. Voluntatis

tis cum Intellectu amica concordia ac Harmonia, sic ut inferiores facultates sensitivæ amicè in bonam actionem cum superioribus conspirent. Sæpe tamen fit, ut interveniat factiosus ille Typhon, id est, Adfectuū rebellio, qui vel Osirin occidat, aut in mare conjiciat: unde Isis luget, & Osiridem quærit, hoc est, Voluntas Intellectu prostrato, bonum quidem verum adpetit ac quærit; sed quia duce ac judice destituta est, illud reperire nequit. Adfinis huic ratio erat doctrinæ moralis Symbolicæ, quam etiam ad alios usus adhibuere veteres. Vt cum Indathyrsus Rex Scytharum, Dario trajectum Danubii minitanti, pro responso misit, murem, ranam, gallinā, sagittam, aratrum. Quæ symbola quàm variè fuerint exposita, videre est apud Clem. Alexand. 5. Strom. Vid. etiā Casaub. ad Æneæ Tacticā. Huc quoque referas Emblemata moralia. Est verò Emblema ingeniosa quædam pictura, aliud oculis, aliud animo exhibens: cui sæpe additum lemma est, seu Inscriptio. Hanc inventionem non nescivere Veteres, exculta verò magis est à recentioribus, viris acutissimi ingenii; inprimis Italis, quibus dicitur l' *Impreſe*, & inde nata vox Opica *Impresia. Peculiare enim hoc habent Itali præ omnibus, ut in celebrioribus Vrbibus plerisque, communi doctorum conspiratione, certa quædam conventicula, quas Academias vulgo vocant, instituant, in quibus statutis temporibus de iis maximè studiis, quæ vel ad ingenii vel ad morum, aut humanitatis culturam pertinent, laudabili instituto tractari solent. Quæ quidem Academiæ cum variæ sint & multæ, ita variis quoque Φρενοχήμασι seu argutis quibusdam insignibus inter se, & à plebejis discernuntur, & ab illo*

sym-

ſymboloſe denominant. Verba ſunt Kircheri Oedip: Ægypt. Tom. 2. claſſ. 1. c. 2. Supereſt docendi genus Characteriſticum, quo primum uſus eſt Theophraſtus Ereſius. Quod quidem valde eſt amœnum, & ab admodum ſene prudenter conſcriptum: cujus operis reliquiæ & ἀποσπασμάτα ſolùm nobis ſuperſunt. Eſt autem medii cujuſdam inter Philoſophorum & Poëtarum ſcripta generis, Caſaubono judice in ſuis prolegomenis. Præcipuè vero adfine eſſe videtur Comicis, qui optimi exprimendorum morum artifices eſſe ſolent. Magni verò hoc ſcribendi genus æſtimatum fuit ab eruditis quibuſque; ſic ut Cicero, teſte Plutarcho, Delicias ſuas Theophraſtum adpellarit. Nam morum χαρακτῆρες, εἰκονισμοὶ, Senecæ *deſcriptiones*, ſeu, ut Ciceroni dicuntur, *Notationes*, tanquam in ſpeculo exhibentur, in quo pulcherrimam Virtutis faciem, & fœdam vitiorum deformitatem licet intueri. Nuper etiam quidam Gallus Sr. de la Chambre ad Theophraſti exemplum lingua patria Characteres Adfectuum ſcripſit. Hoc vero genus non planè à ſuperioribus diverſum eſt, ſed partim ad Dogmaticum, partim ad Paræneticum referri poſſe, cum aliis exiſtimo.

CAPVT XII.

Quo docendi genere ac Methodo Ariſtoteles in Nicomachiis uſus fuerit. Vbi de Scientia ac Demonſtrationibus Practicis. Simulq; totius Operis Oeconomia exhibetur.

EX ſuperioribus cuivis, nifallor, perſpicuum eſt reddi-
tum, Nicomachium opus eſſe Dogmaticum. In quo id unice obſervandum eſt, quod Ariſtoteles in iis de

rebus Practicis egerit μεθοδικῶς atque ἐπιστημονικῶς. Vnde diligenter τὸ ἐπιστητὸν à πρακτῷ, quà tali, est distinguendum. Nam ita videmus illum, positis quibusdam principiis per inductionem collectis, aut etiam Hypothesibus, semper ferè progredi, ac demonstrationibus uti. Iam vero ubi est demonstratio, ubi inquam adfectio de subjecto per principium veramque causam demonstratur, ibi Scientia est. Quæ tamen voces benignè interpretandæ sunt, ut tales sint rerum agendarum demonstrationes ac scientiæ, quales materiæ practicæ, videlicet rebus ut plurimum contingentibus, competunt. Nec enim hujus doctrinæ stratum eam habet necessitatem, qualem Numeri & Figuræ Mathematicorum, nec qualem res meræ Naturales, quarum nulla est γένεσις; attamen habet aliquam. Omnis enim Lex est quædam propositio, cujus subjectum ita est comparatum, ut de eo dicatur, quid sit faciendum, quid omittendum: Prædicatum vero ipsam jussionem aut prohibitionem continet. Iam hoc loco id repetatur, quod suprà dixi, hanc scientiam versari circa ipsa Naturæ jura: quorum Leges seu propositiones jubent aut vetant de rebus ut plurimum contingentibus: hoc est, res illæ ferè ejus sunt conditionis, ut prædicatum suâ naturâ magis inclinet ad inesse subjecto, quam non inesse; fieri tamen nonnunquam potest, propter multiplicem rerum varietatem ac circumstantiarum mutabilitatem, ut in certis casibus, ut cum vulgo loquar, aliter hoc se habeat. Talis Legis naturalis propositio hæc est: Depositum est reddendum. Nam, ut depositarius depositum reddat depositori, naturæ hujus rei (Depositi) magis

est con-

est conveniens, eoque ut plurimum propendet. Si vero depositor in furorem actus gladium depositum reposcat; cessat tum hujus Legis vis, adeoq; propter majus aliquod Naturæ præceptum, depositum non est reddendum. Etsi verò sint plurima hujus generis; sunt tamen alia, quæ nullo casu mutantur. Vt enim ulla ex causa adulterium committere liceat, rationem video nullam; etsi secus senserit Eustratius. Atque ita videmus quarundam Legum Naturalium propositiones planè categorica necessitate fundari. Hoc movit Melanchthonem, ut ita scriberet: *Vt mens ipsa sua luce cernit hanc propositionem veram, certam, & immotam esse, bis quatuor sunt octo; sic vera, certa & immota est hæc sententia: Adulterium est turpe & vitandum.* Etsi vero in hoc aliisque ejusmodi præceptis tam immota deprehendatur veritas; sunt tamen complura, quæ aliquando deficiunt. Hæc si vera sunt, quomodo inquies Ius Naturæ dicitur immutabile? sed nihil hoc obstat; nam in se semper quidem tale est: fit autem nonnunquam ut inferioris præcepti vis propter communiorem superioris obligationem suspendatur. At vim inferioris præcepti non suspendi instabis, sed mutationem in materia fieri dices, circa quam Natura alioqui jubet quid aut vetat. Hoc sanè sæpe accidere, non eo inficias, uti factum est in vasis Ægyptiorū ab Israëlitis absportatis: at toties recipere mutationem illam materiā, quoties legis generalius conceptæ vis forsan interdum circa illam cessaret, nondum apparet. Nam, ut proposito exemplo iterum utar, depositum est utique & manet tale, sive depositor compos sit mentis sive impos: nec ipse desinit esse depo-

sitor

sitor, nec alter cujus custodiæ gladius est commendatus, depositarius. Non igitur ausim in universum de omnibus Legibus Naturæ necessitatem Mathematicam promittere: at certè non esse nullam illam, ex his paucis manifestum est. Quando igitur Philosophus 6. Eth. Nic. & in Analyticis Scientiæ ac Demonstrationis materiam absolutè necessariam esse vult, quæ nullo modo se aliter habere possit, intelligendum hoc est de Scientia ac Demonstratione κυρίως ita dicta. Hæc enim vocabula, vti plura alia, dicuntur ἀφ' ἑνός. Et ita sua verba accipi vult ipse quoque Philosophus, quando 1. post. Anal. cap. 27. edit. Pac. docet, fortuitorum aut singularium, quæ sensu cognoscuntur, non esse demonstrativam scientiam; sed esse rerum vel necessariarum simpliciter, vel quæ plerumque (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) eveniunt. Cui gemina sunt verba 6. Metaph. c. 2. sub f. posita: *Omnis scientia ejus est, quod aut semper, aut ut plurimum est.* Sunt quidem cum alibi tum in ipsis Ethicis nostris loca nonnulla, quæ hæc destruere videntur: at si commoda explicatio accesserit, nihil periculi subest. Est vero illa petenda ex Analyticis, quia ipse Philosophus 6. Ethic. nos eò remittit. Cur igitur, inquis, toties tamque solenniter ille protestatur, se docturum de his pro materiæ conditione, οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ. Sed hic meminisse oportet, quosnam ἀκριβατὰς habuerit. Erant illi Mathematicis scientiis, pro istius ævi recepto more, imbuti; adeoque monet Philosophus, ut ne exspectent tales demonstrationes, quæ ἀκρίβειαν Mathematicarum exæquent, sed quales hæc materia suppeditare possit: & vero auditorem πεπαι-

δευμέ-

δευμένον, *Analyticis præceptis instructum*, his acquiescere, non importunè atque imperitè Mathematicas demonstrationes efflagitare debere. Cum vero Scientia consideret universalia, τὰ πρακτὰ vero sint singularia, dubium adhuc est, an talem theoriam hæc admittant. Sciendum itaque est, τὰ πρακτὰ, atque eodem modo τὰ ποιητὰ, quà sunt talia, hoc est, uti vel actione exprimenda aut efficienda fuerint, non consistere tum in consideratione θεωρητικῇ. Sunt enim tum planè singularia. Quia verò certum est, utrarumque, rerum inquam sive agendarum sive efficiendarum multa esse universalia, dogmata ac decreta, principia ac regulas; alius considerandi modus in his objectis sese offert; qui proinde duplex erit, Theoreticus & Practicus. Diserte enim cum alibi, tum 6. Nic. 7. § 23. dicit Prudentiam non solùm universalium, sed etiam singularium esse. Eadem est Artis ratio. Quando igitur hæc universalia practica sive effectiva, quà talia, considerantur, & ad res agendas vel efficiendas transferuntur, rectè dicitur circa hæc versari Prudentia & Ars. Quando vero horum Objectorum τὸ θεωρητὸν theoreticè in præceptis ac demonstrationibus proponitur, ac à rebus singularibus per abstractionem secernitur; tum rectè horum dicitur esse scientia, ad quam propriè hujusmodi θεωρία atque ἀπόδειξις pertinet. Vt sane nihil obstet, quin scientia suam vim explicare possit non solum in theoretico, sed & practico atque effectivo objecto. Id quod Aristoteles ipse comprobat pluribus locis, ubi Scientias dividit in Theoreticas, Practicas & Effectivas. Quia verò hæc omnis disputatio

accuratissimè ab Amplisſ. Conringio Noſtro pertractata eſt cap. 8. & 9. de Civili Prudentia; atque etiam uberius, uti intellexi, pertractabitur; malo hoc oraculum adeant, quam ut meam opellam Civilis Philoſophiæ ſtudioſi requirant, actumque me agere cupiant. Hoc tamen in illorum gratiam libenter faciam, ut ſumma ſequens faſtigia rerum moralium in Nicomachiis explicatarum oſtendam, quomodo μέθοδον ἀποδεικτικὴν obſervarit Philoſophus: ut ita tanto evidentius ingens illud diſcrimen inter τὸ ἀποδεικτὸν & πρακτὸν hujus diſciplinæ appareat, multæque controverſiæ, hac diſtinctione obſervata, facilius diſſipentur. Cum omnis demonſtratio ex cauſis veritatem colligat, atque hæ quatuor ſint, Efficiens, Materialis, Formalis & Finalis; hinc Philoſophus doctrinæ Moralis initium facit à Fine. αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ τῶν πρακτῶν, τὸ δ' ἕνεκα τὰ πρακτά. *Eorum enim quæ ſub actionem veniunt, principia, ſunt eæ res, quarum gratia ſuſcipiuntur illa, quæ ſub actionem veniunt:* inquit 6. Nic. 5. §. 14. De hoc ipſo autem Fine, ἀκριβαμαπικῶς καὶ μάλιστα φιλοσοφικῶς dicere orditur, tali principio poſito: *Omnis ars, omnisque ſcientia, ſimiliterque actio & agendi conſilium ſeu προαίρεσις, bonum aliquod appetere videtur.* Cumque actionum humanarum ſit aliquis ultimus finis & conſummata Felicitas, qua expleatur hominis appetitus: isque à Natura conditus ſit ζῶον πολιτικὸν; hinc idem eſt Finis cuilibet Homini, & cuilibet Beatæ Reip. Civi propoſitus; ſic tamen, ut hic iſti præſtet, tanquam publicus communiſque privato lib. 1. Nic. cap. 2. §. 9. Etſi

vero

vero formalis Summi Boni ratio in exercitio virtutum consistat, ad complementum tamen ejus ac exactissimam perfectionem requiruntur bona externa, sive fortunæ, sive corporis. *Quædam enim res sunt, quibus si careant homines, felicitatis splendor obscuratur atque inquinatur: ut sunt nobilitas generis, felix soboles, pulchritudo. Neque enim ei facile est, vitam beatam consequi, qui insigniter deformis, aut obscurissimo loco natus aut solitarius & orbus sit. Ac multo etiam minus fortasse, si cui sint liberi omni vitiorum genere cooperti, aut hujusmodi amici: aut, cum boni essent, excesserint è vita.* 1. Nic. c. 8. §. 30. seq. Etsi vero Beatitas sine his esse ἀυτάρκης nequeat; non tamen illius partes essentiales sunt. *Neque enim sanum esse, & id, quo sine nequeat consistere sanitas, pro eodem reputari debent. Ità nec rectè vivere idem cum eo est, citra quod id nemo consequatur*: Inquit 1. Eudem. 2. Requiruntur autem partim tanquam instrumenta, quibus virtutis exercitium adjuvetur, partim tanquam ornamenta, quibus illarum decus illustrius reddatur. Si itaque poscar talem Hominem Beatum ostendere, & fortè neminem inveniam, quem hoc nomine insignire verè queam; tantum abest ut idcirco doctrina Aristotelica falsa sit censenda, ut potius illum juxta methodum ἐπιστημονικὴν felicissimi omni ex parte hominis ideam sibi proponere oportuerit. *Omnis enim scientia, & facultas omnis, ad id quod continet præstantissimum omnium referri videtur*: ait 6. Topic. 3. Qui Canon cum etiam sequentibus sit aptandus, audiamus sanè egregium Iac. Schegkii ad illum Commentarium p. 840: *Cum*, inquit, *una sit unius definitio, & nonnunquam unum de*

pluribus perfectione & imperfectione prædicetur differentibus, quod perfectissimum eo in genere definiendum erit Perfectissimum enim Mensura est, & tanquam Canon Polycleti, quo minus perfecta cognoscuntur. Vt solo Recto obliqua omnia discernimus, ipsum autem per se Rectum & perfectum unum est, & unius quidem nonnisi una definitio existit. Quando definienda est Sanitas, perfectissima est explicanda, & quando Eloquentia, Idea ipsius, ut Cicero inquit in Orat. definiendo comprehendi debet. Quidquid est igitur, de quo ratione & via disputatur, id est ad ultimam sui generis formam seu speciem redigendum. Perfectam virtutem, ut καλοκαγαθίαν definire debemus. Iustitiæ Ideam Plato describit, cujus effigiem in solo Domino & Redemptore nostro Iesu Christo expressam noscimus. Plato in libro de Regno Ideam Regis & præsidis summi in Rep. describit. Et Philosophi in Theæteto. Et Sophistæ in Dialogo, qui inscribitur Sophista. Si Civitas aut Civis definiendus sit, perfectissima species consideranda. Perfectionem virtutis Aristoteles prudentia definit. Peregregiè profecto hæc omnia & verissimè Ille: quæ si nostris applicentur, omnis, ut puto, tolletur dubitatio. Constituto ita fine civilis Felicitatis, progreditur ad investiganda media, quorum beneficio is queat obtineri. Illa demonstrat esse virtutes morales, quibus perficiatur Facultas Appetendi. Cum enim Natura Facultates sive Potentias ad certos usus & opera dederit, perficiendæ illæ sunt industria atque adsuefactione: quæ perfectio Virtus illarum dicitur. Idem obtinet in moribus. Si enim appetonum, ut veteri verbo utar, cupiditatem bonis actionibus adsuefacias, boni; sin malis, mali efficientur. Facultas igitur illa

adpe-

adpetendi Naturalis indifferens est recipiendi bonum habitum, qui ejus est Virtus, & malum habitum, qui est Vitium. 2. Nic. c. 1. Generantur autem illi habitus ex similibus actionibus. Sicuti vero virtus subjectum suum bene adfectum reddit, opusque illius bene efficit; ita eandem videmus, quemadmodum & alias res, ab exsuperantia & defectu corrumpi: unde sequitur virtutem in medio consistere. Nam & extrema & medium hujus disciplinæ objecta, Actiones & Adfectus, recipiunt. Quod si est igitur Virtus medium, non certe rei, sed rationis erit Medium: quod cum nonnisi uno modo, tanquam circuli centrum, contingere detur, secundum rationem viri Prudentis singula actionum momenta ponderanda, & ad hunc scopum dirigenda sunt. Tam exactam enim definitionem requirebat methodus. Licet vero virtus ab aliis in fastigio, non in medio collocetur; nil tamen à vero aberravit Philosophus. Nam, inquit l. 2. c. 6. §. 29. *Virtus ex sua essentia & ratione ea, quæ quod res est adsignat, medium est seu medietas: ex præstantia autem ac perfectione summum.* Cum vero Medium semper sit duorum extremorum: Virtus quoque quælibet duorum extremorum erit, quorum alterum est in Excessu, alterum in Defectu: utrumque dicitur Vitium; quod tamen paulò aliter propter specialem rationem se in Iustitia habet. Etsi igitur nonnulla extrema, veluti ἀοργησία, ἀναισθησία, haut facilè in hominibus deprehendantur; nihil tamen falsi subest: cum solidis principiis positis Methodus id evicerit, eoque ipso Aristotelem impulerit, ut illa extrema, alioqui ἀνώνυμα, nominibus rei convenientibus

insigniverit. Hinc ita loquitur lib. 2. c. 7. §. 10. *Sanè per-permulta ex his nomine carent: Est verò danda opera, ut eorum, quemadmodum & aliorum, nomina fingamus, tum perspicuitatis gratia, tum ut melius rem omnem possimus consequi.* Vltimum comma voluit exprimere illa, ἡ δ' εὖ παρακολουθήτως ἔνεκεν: sed malè. Illud enim significat, quod diximus, ut scilicet specialis Virtutum ac Vitiorum διαγραφὴ principiis positis respondeat, & quælibet Virtus utrinque sua habeat Extrema. Quia verò Habitus morales ex actionibus generantur & per contrarias corrumpuntur, non sane hoc fit ex qualibuscunque, sed quæ certa προαιρέσει suscipiuntur, adeoque ipsa Virtus hinc nascitur, habitus προαιρετικός. In qua generis determinatione cum maxima vis posita sit, & ex illa omnis actionum moralitas æstimetur, accuratissimè illam, eique adfinia Actionum humanarum principia explicat, non solum priori libri 3. parte, sed & lib. 5. & 6. alibique sparsim. In his fundantur cum alia plurima, tum diversitas Temperantiæ ac Continentiæ, Intemperantiæ ac Incontinentiæ. Hinc etiam id fluit lib. 5. positum, quod qui lucrandi gratia adulterium committat potius Avarus, quàm Intemperans sit dicendus. Et quis omnia colligeret, quæ ex his fontibus derivantur. His ita explicatis, specialem de virtutibus doctrinam instituit, quam cum haut ita difficilem esse animadverteret, ὡς ἐν τύπῳ & ferè διαλεκτικῶς sive ἐξωτερικῶς illam pertractavit. Vnicam excipio Iustitiam, cujus dignitatem cum cæteris anteire, ejusq; naturam difficiliorem esse videret, peculiari

liari libro, eoque admodum erudito, priori methodo exposuit. Cum igitur hanc præcipuè illius naturam esse vidisset, ut alios respiciat, Societatum hoc præcipuum vinculum esse deprehendit. Cum verò Civilis Societas omnium sit perfectissima; omnis etiam generis virtutes & officia in illa legibus exigantur, quibus qui obtemperat universaliter justus est: ut ita Iustitia hæc globo virtutum insidens vsum illarum in bonum cum publicum tum privatum civium diffundat. Atque hæc est illa ὅλη ἀρετὴ, illa τελεία, Philosopho nuncupata: quam etiam in definitione Summi Boni, nisi admodum fallor, designare videtur; quod Homo, ζῶον πολιτικὸν, tum demum adsecuturus sit solidam in operatione virtutum felicitatem, si in perfectissima societate vivens omnis generis officia usumque virtutum omnium in alios extendat. Iam cum contrarius habitus ex contrario cognoscatur, non poterat non sequi, Injustitiam universalem esse ὅλην κακίαν, omniumque vitiorum ἄθροισμὸν atque cumulum. Etsi vero Iustitia illa Vniversalis haud facilè in durum Deucalionis genus cadet: etsi etiam Injustitia Vniversalis per naturam contrarietatis, quæ in diversis est extremis, in uno subjecto simul esse nequeat; ex principiis tamen positis verissimè sequitur, hoc ὑπερμοσικόν. Non jam dicam, quàm exacta ratione Iustitiam Particularem, ejusque species pertractarit, earumque naturam, Hypothesibus Mathematicis suppositis, enuclearit: dolendum vero est, quod passim hic utilissimus Liber lacunis ac verborum disjectione sit depravatus. Quam ille

egre-

egregiè juris fontes aperit, & Iuris legitimi quidem correctionem, Æquitatem, demonstrat. Hac itaque speciali doctrina absoluta, supererat ad virtutis moralis naturam penitus investigandam, quæ sit illa Prudentis ratio, secundum quam actionum adfectuumque mediocritas sit definienda. Qua occasione methodus illum deduxit ad explicationem Virtutum Dianoëticarum, quarum reliquas strictim attigit, at Prudentiam diligentissimè explicavit, ejusque species partesque limatissimè examinavit; quod hujus causa hæc omnis πραγματεία inprimis suscepta fuerat: cujus natura non satis poterat perspici, nisi etiam planum fuisset factum, qua parte ab aliis Intellectus habitibus differret. Vtinam vero atque iterum utinam, hunc librum haberemus integrum, quem jam fœdè laceratum mutilumque legimus: qui, nisi tot partibus hiaret, foret omnium præclarissimus. Cum vero nulla virtutis actio subsistere, aut talis haberi queat, sequebatur id quoque vi Methodi, Prudentiam artissimo nexu cum virtute esse colligatam. Iam si Prudentia adsit, & circa diversarum virtutum diversa Objecta operatio sit exercenda, neque harum moderationi Prudentia deerit: adeoque ubi Prudentia est, ibi omnium virtutum erit ἀνακολουθησις. Hoc θεώρημα his verbis exprimit lib. 6. c. ult. §. 24. *Ex iis igitur, quæ dicta sunt, perspicuum est, nec sine prudentia quenquam propriè virum Bonum esse posse: nec Prudentem sine virtute ea, quæ ad mores pertinet.* Et §. 29. *Vnà cum Prudentia, quæ una est, cæteræ omnes præsto aderunt.* Huc usque suam doctrinam jam deduxerat, cui tamen ex rei natura attexere voluit alia, cognitu

gnitu non minus necessaria. Acute enim perviderat, Moralitatis varios esse gradus. Ita enim videmus in quibusdam hominibus Rationis Practicæ vim supereſſe, ei tamen non nisi cum aliqua difficultate ac velitatione morem geri ab appetitu. Hi Continentes ac Tolerantes dicuntur. Sunt alii, quibus & judicium Practicum integrum est, & Appetitum planè domitum morigerumque habent, sic ut & finem bonum sibi habeant propositum, & προαίρεσις facili obsequio debita media eligat ac persequatur. Hi Boni sunt & Prudentes. Sunt denique nonnulli, teste experientia, qui humanam conditionem admirabili virtutum splendore quodammodo excedere, & caput astris inserere videntur: & hi Heroës Græcis Latinisque fuere adpellati. De mediis iisque oppositis hactenus egerat. Methodus itaque postulabat, etiam reliquos duos gradus eorumque cõtrarias διαθέσεις proponere: id quod ille exsequitur libro VII. pereruditè. Quia verò & hoc & superioribus libris de Voluptate ac Dolore sæpe fuerat dictum, hæc Virtutum Vitiorumque, Continentiæ atque Incontinentiæ πάθη docere item debuit. Videri multis potuisset jam defunctus suscepto negotio: at vero Idea Πραγματικὴ requirebat exactam pertractationem, ut nihil, quod ad mores vitamque humanam pertinere videbatur, intactum relinqueretur. Tale vel inprimis erat Amicitia, cujus naturam cum virtutibus, inprimis Iustitia, cognationem, species, partes, officia in omnis generis societatibus tam subtiliter, copiosè ac scienter tradidit, ut hujus notæ in hoc argumento scriptum nec ante nec post eum unquam fuerit

proditum: Imò plurimi ne quidem adsecuti sunt profundam Philosophi mentem, cur hanc Appendicem integris duobus libris explanaverit; qui cum jurium Naturæ, quibus societates hominum continentur, planè essent imperiti, tam jejunè ac frigide de iis judicarunt, eademve interpretati sunt, ac si de combibonum quorundam amicitia, propinato poculo contracta, hîc solum ageretur. Quod si τὸ Πραγματικὸν in his duobus libris, VIII. & IX, percensere velim, singularum societatum Iura, amicitias, communionem, officia, aut considerare Virum Bonum ceu regulam actionum bonarum, aut vitiosorum anxietatem demonstrare, ab instituto nimis recederem. Quamvis autem Finis agendi sit principium, in executione tamen ultimum est: ideoque ordinis observantissimus Aristoteles ad Finem hominis redit, inque ejus explicatione clausulam hujus Operis facit. Quia vero semper hactenus ad Civilem Beatitatem respexerat, atque huc telæ suæ fila duxerat; addit jam hoc Libro X. quædam de Felicitate Theoretica, ut tantò rectiùs utriusque discrimen, dignitatisque inæqualitas appareret. Antequam vero hoc exsequitur, iterum de Voluptate docet, quod hæc morum non solum sit pedisequa, sed etiam ex ipsa Felicitate efflorescat. Ne vero quid dissimulem, non sanè hoc videtur μεθοδικὸν, in eadem disciplina de uno argumento bis & quidem tam operosè agere; minimè omnium hoc videtur Aristotelicum. Nolo jam hîc meum judicium interponere, sed ejus loco substituam, quæ Guil. Du-Vallius ad cap. II. lib. 7. annotat, eaque Lectoris arbitrio permittam: *Suspecta*, inquit, *quibusdam est ista loco*

tota hæc de Voluptate disputatio, quæ Librum hunc (VII designat) claudit. Nam proprius ejus disputationis locus est lib. x. ubi Philosophus de Voluptate tractat ex professo, & accuratius. Non solet autem Aristoteles in eodem Opere ex professo rem eandem bis explicare, tam multis præsertim. Neque sanè aut in Magnis Moralibus, aut Eudemiis, de Voluptate duobus locis ab eo actum. Fortasse igitur ex Eudemiis malè fuerunt ista jam olim huc à quibusdam translata; qui cum viderent VII. *hunc Librum eundem prorsus esse cum Sexto illius Operis; nisi quod hæc amplius Sextus Eudemiorum haberet, quam istæ, adsuenda illa hic quoque putant: haut animadvertentes, ibi quidem necessario ista legi, quia non alibi in Eudemiis hæc tractantur; hic non ita: cum alius locus in hoc Opere ei quæstioni sit destinatus. Atque ut hoc probabiliter dici potest: sic nec aliter sentientibus suæ rationes desunt.* Hactenus περὶ ἡδονῆς librorum Nicomachiorum, in cujus succincta explicatione simul comprehensa eorundem generalis διάταξις seu Dispositio legi poterit.

CAPVT XIII.

De Rebus agendis & Prudentia.

ESt apud Gellium lib. 13. c. 8. insignis Pacuvii versus,

Ego odi homines ignava opera, & philosopha sententia:

quem Philosophus quidam Macedo scribi debere censebat pro foribus omnium templorum. Nihil enim fieri posse indignius, neque intolerantius dicebat, quàm quod homines ignavi ac desides, operti barba & pallio, mores & emolumenta philosophiæ in lin-

quæ verborumque artes converterent: & vitia facundissimè accusarent, intercutibus ipsi vitiis madentes. Scilicet hoc ipsum est, quod Aristoteles noster toties tamque diligenter inculcat. Iusta enim & honesta agendo nos reddi justos honestosque; sicuti citharam frequenter pulsando citharœdos, & crebrò ædificando architectos fieri videmus. Etsi igitur præcedenti Capite ostenderim ex parte, quomodo τὸ ἐπιστημονικὸν passim in hac disciplina deprehendatur, eòque sine ullo errore Scientia dici possit; non tamen eo id factum est sine, ac si hæc dogmata scire sufficiat; sed illud vel inprimis requiritur, ut actionibus exprimantur: cujus rei gratia non absolutè Scientia, sed Practica dicitur Scientia. Aliter de hac doctrina sentientes, audi quæso, quibus verbis increpet Noster lib. 2. c. 4 §. 17. seqq. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ, ταῦτα μὲν ὰ πράττουσιν. ἐπὶ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ ὅτως ἔσεσθαι σπουδαῖοι, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῷ ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων. ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκεῖνοι εὖ ἕξουσι τὸ σῶμα, ὅτω θεραπεύσονται, οὐδ' ὅτι τοιοῦτω ψυχὴν, ὅτω φιλοσοφοῦντες. *Sed multò maxima hominum pars cum hæc agere minimè curet, ad verba confugiendo philosophari se arbitratur, itaque sperat futurum, ut boni sint ac virtute præditi: quales non multum ab ægrotis differunt iis, qui Medicos studiosè quidem ac diligenter audiunt: at nihil eorum, quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt. Porro quemadmodum ægrotis talibus nunquam valetudo bona constatura est, dum ita curantur: sic neque istis animus rectè erit affectus, dum hoc modo philoso-*

phantur. Cum igitur hujus disciplinæ materia non solùm θεωρίαν ἐπιστημονικὴν & ἀποδείξεις admittat, sed ad πρᾶξιν omnem disputationem, tanquam proprium ac genuinum finem revocet; hinc fit, ut illa ipsa non uno nomine veniat, sed modo Scientia, modo Prudentia appelletur. Prius nomen cur nacta sit, jam explicatum est: Posterius verò, quia omnium πρακτῶν moderatrix est Prudentia, ipsaque Virtus secundum Prudentis judicium, ejusq; mediocritas rationis definiri debeat. Imò alteruter etiam Habitus nonnunquam utrumque comprehendit, & τὸ θεωρητικὸν, & τὸ πρακτικὸν, diversa licet ratione. Non invidebo Lectoribꝰ egregia præclarissimi Peripatetici, Ant. Montecatini verba, quæ in Præfatione illiꝰ ad Politica Arist. inveniuntur, quibus jam utemur, quod fortassis frustra illius in Ethica Præfationem & Commentationes desideramus. *Ego*, inquit, *in ea Præfatione librorum ad Nicomachum declaravi, hujusmodi vocabula Græca cum Actualium tum Effectricium artium & facultatum*, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, ἠθικὴ, ἰατρικὴ, ῥητορικὴ, *& reliqua, aliquando cognitionem, & præcepta, & regulas, & rationes generales, i.e. uno verbo τὸ θεωρητικὸν per se solum ejusmodi artis & facultatis significare: Aliquando significare totum illud, quod ἐκ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ*, h.e. *ex cognitione actioneque constat: aliquando etiam significare τὸ πρακτικὸν tantum, sine cognitione & ratione, quæ perfecta sit; sed solis experimentis, usu, exercitationeque rerum singularium nixum cum recta quadam opinione: quem tertium modum ἐμπειρίαν, i.e. Experientiam seu Peritiam appellant. Quanquam enim sunt*

vocanturque propriè à fine hæc genera facultatum ποιητικὰ ἢ πραχτικὰ: tamen ut perfecta sint, & probè suum finem adsequantur, antecedere continerique in iis oportet considerationem & θεωρίαν quandam, quæ opus dirigat. Nominatim in genere actuali, de quo nunc est sermo institutus, quum dicuntur πραχτικὴ, ἠθικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ h. e. Actualis, Moralis, Civilis, Domestica; addi subaudirive solet, vel Philosophia, vel Facultas, vel Ratio, vel Scientia, vel Disciplina, vel Doctrina, vel Experientia & Peritia. Et Philosophiæ quidem, Facultatis, Rationis nomina designant unà Contemplationem & Operam i. e. θεωρητικὸν ἢ πραχτικὸν, quæ ad actiones nostras, & ad finem bene vivendi hujus generis pertinent. Sicut enim qui nulla doctrina, nulla contemplatione antecedente, nulla perfecta ratione eorum, quæ exped unt; sed solum quia vel adsuefactus, vel ingenii bonitate, vel fortuna, & sorte quadam divina agit; licet rectè agat, non tamen appellatur, nec generaliter Actualis, nec specialiter Moralis, vel Civilis vel Oeconomicus Philosophus, ejusmodi ve rationum aut facultatum compos: ita nec qui illa norunt contemplativè tantummodo sunt, vocari sic poterunt, nisi simul & virtutem habeant agendi, & hac ipsa utantur virtute, ubi res ac tempus postulaverint. Faciuntque utrique his sanctissimis nominibus injuriam, & qui vacui doctrina, & qui vitiis imbuti, vocant se Civiles, aut Oeconomicos, aut Morales, aut demum Actuales Philosophos, & viros iis facultatibus rationibusque absolutè præditos, illi, quia eventa aliquando respondeant succedantque, sicuti succederent, si ratione peragerentur: isti, quoniam de virtutibus & vitiis, adfectibus, officiis, actionibus, rebus opportunis, importunis, expetendis, fugien-

giendis, bonis, malis subtilissimè & verissimè differant: de quibus omnibus dictum est in exitu x. c. 5. ad Nicom. Adhæc Prudentia non solam actionem complectitur, non contemplationem solam, sed ambas; est enim habitus cum vera ratione activus, ex VI. ad Nicom. Fit autem perspicuum considerantibus, colligiturque ex eodem VI. ad Nicom. præsertim ex cap. ejus 8. unumquodque horum trium vocabulorum, Ratio, Facultas, Philosophia actualis, eandem rem significare, quam significat Prudentiæ vocabulum: modum tantùm esse differentem, quod Prudentia aliquanto plus in actionem; Ratio, Facultas, Philosophia aliquanto plus in contemplationem vergere videantur. Et sanè illo in loco, VI. ad Nicom. eodem tandem modo divisit Prudentiam Aristoteles, quo divisa est Philosophia, seu Ratio & Facultas actualis, i. e. in Moralem, qua sibi quisque & uni providet; in Civilem, qua Civitas; & in Oeconomicam, qua Domus regitur: licet alias etiam adferat divisiones. At nomen ἐμπειρίας i.e. peritiæ seu Experientiæ adjunctum subauditumve in vocabulis, Civilis, Oeconomica, Moralis, Actualis, refertur πρὸς τὸ πρακτικὸν, ad actionem solam, exclusa contemplatione & Scientia. Significat enim virtutem quandam sine vera ratione & doctrina, sed cum quadam recta opinione duntaxat ab usu exercitationeque profecta, aut confirmata: qua virtute multi, quos bonos & peritos viros civesque antiqui appellarunt nostri, nescio an melius, πρακτικοὺς vocant; seipsos & domos, & civitates gubernant suas. Ita sane Plato in Menone, in Theage, & aliis in locis: Platonemque secutus Aristoteles in exitu x. Nicom. Politicos viros nominarunt eos, qui in Rep. sine doctrina versarentur: quos non esse virtutis Civiliumque rerum idoneos magistros demon-

monstrant. Reliqua tria Nomina; quæ sunt Scientia, Doctrina, Disciplina, in actuali genere, ejusque partibus, Morali, Civili, Oeconomica, significant τὸ θεωρητικὸν i.e. cognitionem ipsam & præcepta, & rationes agendi generales, sine praxi, quæ in singularibus rebus, earumque administratione, atque usu tantummodo cernitur. Hæ rationes generales seu Scientiæ, & Doctrinæ τῶν πρακτῶν solæ sunt, quæ meditatione inveniuntur; inventæ sermone scriptuaque aut aliis traduntur, aut ab aliis hauriuntur. Hactenus ille: cujus verba licet prolixiora fuerint, hautquaquam tamen ingrata ea fore crediderim, ubi vel raritatem Libri istius, aut sententiæ gravitatem specto. Percipi, nisi me animus fallit, ex his generalis quædam Prudentiæ cognitio poterit; cujus tamen natura quomodo ad res agendas se extendat, plenius paulo excutienda erit. Harum enim uti magna est varietas, ita ejus vis non uno in illas modo diffunditur, nec eodem moderamine omnes dirigit. Vtinam verò hic integram incorruptamque Philosophi nostri de hoc argumento doctrinam haberemus, & facilior nobis & exactior hæc foret opera. Eam vero Liber VI, ejusque præcipua, quà de Prudentia agere instituerat, pars calamitatem ac detrimentum passa est, ut plurima deesse, alia disjecta, multa depravata manifesto deprehendantur. Nos igitur qua possumus futura illos centones colligabimus, eorumque quandam σύνοψιν dabimus. Cum itaque *Prudentia*, Φρόνησις sit ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά: *habitus cum ratione vera conjunctus, ad agendum idoneus, in iis occupatus, quæ homini bona & mala sunt.* lib. 6. Nic. c. 5. §. 9. Licebit illam

illam considerare vel ratione subjecti vel objecti. Subjectum illius est *Intellectus Practici facultas*, cujus illa perfectio seu *Virtus* est. Quod si illa unius cujuspiam hominis intellectus sit instructus, ut sibi rectè prospicere, & de bonis ac malis ita dextrè consultare possit, quo vitæ beatitatem consequatur; dicitur illa Eustratio & Paraphrastæ Græco Prudentia ἠθικὴ, *Moralis* & Privata: quod scilicet secundum horum sententiam disciplina Moralis doceat, quomodo singuli homines possint esse felices. Etsi vero extra Domesticam aut Civilem societatem Homines tanquam segreges aut solitarii concipi possint; non tamen reapse ita esse videtur, cum ingens sit illorum societas, eorumque universo generi & singulis in eo Individuis sua officia Ethica disciplina præscribat, tantamq; cognationem Natura inter illos constituerit, ut istorum maxima requiratur communio. Aristoteles autem cum Hominem in sua contemplatione sibi semper proponeret tanquam ζῶον πολιτικὸν, hanc Prudentiam privati hominis veram esse negat, quod nemo rectè suis rebus consulere possit, nisi vel Domesticam vel Civilem societatem respiciat; cum per Naturæ destinationem unius hominis & totius Civitatis idem sit Finis eademque Felicitas. Deinde non unius sed plurium sæpe hominum collata Prudentia societates regi videmus, quarum beatitas communicatis consiliis, boni publici seu communis gratia, procuratur. Atque eo nomine dicitur ipsa *Communis* seu *Publica*. Objectum Prudentiæ dispescere liceat in Res & Personas. Res voco ipsam Prudentiæ materiam, τὰ πρακτὰ: quæ duplicem tractationem admittunt,

Theoreticam, quæ pertinet ad Scientiam Moralem, de qua cap. præcedenti: Deinde Practicam, quæ Prudentiæ propria est. Nam non minus Vniversalium, quàm Particularium Prudentiam esse, confirmat Philos. lib. 6. c. 7. §. 23. Nam Prudentia demonstrationibus ἀποδεικτικαῖς, & propositionibus universalibus utitur, quatenus sunt Practicæ, & singularibus accommodantur: ut actio quæ in Syllogismi practici conclusione continetur, vel tanquam honesta demonstrata exerceatur, vel tanquam turpis ostensa vitetur. De his enim est Prudentis consultatio, in qua maximè ejus vis cernitur, & finem principii loco habet; quemadmodum in Theoreticis scientiis est Hypothesis. 2. Eudem. 10. Qui locus respondet illi, qui est 7. Nic. 8. §. 13. ἐν ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή. ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις. *In actionibus id, cujus gratia illæ suscipiuntur, principium est; ut in mathematicis ea, quæ posita & concessa sunt.* Et vero quia ita syllogismorum Practicorum beneficio deliberat Prudens, & universali Majori alteram πρότασιν, Minorem singularem, subjicit, ejus habitus dicitur conjunctus *cum recta ratione*: qui λόγῳ, cap. 7. lib. 6. non non procul à fine dicitur λογισμὸς: ut quomodo vniversalium sit Prudentia, hinc liquido appareat. Quæ etsi ita se habeant, maximè tamen Prudentiæ vis ac moderamen in singularibus observari potest, ut quaslibet actiones earumque circumstantias ac momenta debita lance examinet, easque ad ultimum finem rectæ rationis discerniculo determinatas dirigat. Cum igitur Intellectus Practici fa-

cultas Prudentia perficiatur, & hæc cum circa universalia tum singularia πρακτὰ versetur, hinc de ipso Intellectu ita loquitur lib. 6. c. 11. §. 11. seqq. Ὁ νοῦς τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφότερα. καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων, καὶ τῶν ἐσχάτων νοῦς ἐστι, καὶ ὁ λόγος. ὁ μὲν κατὰ τὰς ἀποδείξεις, τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων. ὁ δ' ἐν ταῖς πρακτικαῖς, τοῦ ἐσχάτου καὶ ἐνδεχομένου, καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως. *Mens extremorum est in utramque partem. Est enim Mens & primorum terminorum, i. e. principiorum universalium, & extremorum i. e. singularium, & non ratio. Ea Mens quidem, quæ in demonstrationibus occupata est immobilium & primorum terminorum: altera autem, quæ in Practicis conclusionibus versatur, extremi, & ejus, quod esse & non esse potest, & alterius propositionis, Minoris videlicet &c.* Quia vero Prudentia in Vniversalibus & Singularibus occupata est; hinc item fit, ut circa utraque consultando peccari possit: uti ipse testatur Philosophus cap. 8. §. 20. Neutrum ne accidat, & universalium cognitio per doctrinam, & singularium per experientiam parari debet. Ipsa enim illa Principia Practica per Inductionem ex singularibus fuere collecta, indeque magnam partem hujus disciplinæ methodica præcepta conflata sunt: & vicissim his illa applicantur: ut sive adscendas, sive descendas -- *Alterius sic*

Altera poscat opem res, & conspiret amicè.

Cum vero Experientia longum tempus requirat, cui non una hominis ætas sufficit, Magistra vitæ, Historia consulenda est: quæ cum singulares omnium ordinum, ætatum, sexus ac dignitatis hominum res gestas tradat, iterum iterumque moneo, monumenta Historica

Pergo jam ad alterum Objecti membrum, quomodo ratione Personarum suum faciat officium Prudentia, in societatibus viventium, ut singulis ita prospiciat, quatenus partes sunt universitatis, atque ita ex hujus fine membrorũ apta sit Felicitas. Cum itaque Domus prima sit natura Societas, illorum actiones, qui in hac vivunt, ad beatitatem domesticam ducuntur adminiculo Prudentiæ, quæ inde dicitur, Oeconomicæ seu Domesticæ. Etsi vero primitus sic satis commodè homines in illa degerent, nondũ orto inter frugalissimos homines luxu, & ex hoc avaritiæ peste; Methodus tamen ipsum Naturæ perfectionis studiosissimæ ductum secuta, pleniorem in Civitate *αὐταρκειαν* cum prospiceret, hujus quoque Prudentiam credidit verè demum definitioni respondere; Nec enim, inquit lib. 6. c. §. §. 15, quisquam sibi prudenter de bonis providere potest suamque utilitatem procurare sine prudentia Domestica: neque hæc suis membris sine Civili. Quemadmodum igitur complura alia, ita Prudentiæ vocabulum *ἀφ' ἑνὸς* dicitur, primariò competens Politicæ Aristoteli in genere dictæ, quæ actiones Civium ad felicitatem civilem gubernat. Hæc tamen Politica seu Civilis Prudentia ita est intelligenda, ut Pars ejus Communis, Ethica inquam seu Moralis, includatur. Homo enim ab Aristotele dupliciter consideratur, vel uti quidem est à Natura destinatus ad Societatem Civilem, sine respectu tamen stricto ac peculiari ad illam: vel uti reapse in illa vivit, & tanquam membrum ejus ad commune Civitatis bonum unà cum aliis civibus conspi-

rans

rans aut deducendum. Hæc Prudentia Civilis est duplex: Architectonica una, altera Politica specialiter dicta. Ista aliàs dicitur, Nomothetica, Latinis Legislatoria, quæ actionibus civium Leges præscribit, vel à Natura ipsa, vel à pactione & consensu obligationem habentes, variisque determinationibus circumscriptas fert ac promulgat. Cum vero illæ partim statum ipsius Reip. & commune bonum concernant, unde Ius Publicum nascitur; dicta fuit ἀρχιτεκτονική. Etsi enim Reip. forma non simpliciter ex Legibus sit æstimanda, quod multa vel temporis diversa ratio aut consvetudo iis vel apertè vel sensim sine sensu detrahat; certum tamen est, vel inprimis illam Legibus constitui, firmari, conservari. Quod si illæ privatis Civium rebus, aut collegiis certis, aut ætati, aut sexui, aut ordini Iustum statuant, Ius inde oritur Privatum. At Prudentia Politica specialiter dicta, ἡ κοινὸν ἔχουσα ὄνομα, *communi nomine gaudens*, dispescitur in Βουλευτικὴν & Δικαστικήν. Illa Latinis Deliberativa & Senatoria dicitur. Sicuti vero Nomothetica in primis Iustum; ita hæc Vtile Civibus Reique publicæ meditatur: ut in Senatu deliberatio instituatur cum de aliis, tum inprimis, de Pecuniis parandis & Vectigalibus, de Bello & Pace, de Custodia ac securitate regionis, de Legibus & Fœderibus, de importandis & exportandis mercibus. Altera illa Latinis dicitur Iudiciaria seu Forensis. Hæc Prudentia ferè in duobus consistit: Primò, ut factis ac controversiis Leges exactè adplicet: id quod sine Interpretatione debita fieri nequit, quæ adeò huc propriè pertinet. Deinde si videat, Legem ita universaliter esse conceptam, ut res

controversa per naturalem rationem Legi ita generaliter loquenti subjici non possit; restrictione adhibita singulare illud factum Legis rigori eximat, deque illo ita statuat, sicuti facturus fuisset ipse Legislator, si tale quid prævidisset h. e. ut uno dicam verbo, non sit ἀκριβοδίκαιος, sed Æquitatis studiosus. De singulis Prudentiæ speciebus differendi quam spatiosus nobis pateat campus, quis non videt? sed pro συνόψει, quam de his promisi, jam allata sufficere poterunt. Nisi fortè & illud adjiciendum fuerit, inter ipsum Virtutis habitum & Prudentiam hoc esse discrimen, quod Virtus scopum actionum humanarum rectum reddat, quando Appetitus recta adsuefactione informatus nonnisi Honestum, idq; constanter ac cum voluptate persequitur. Prudentia vero moderatur illa, quæ ad hunc scopum collimant. Vt etiam hinc intelligi possit, quænam sit Recta Ratio, de qua supra pluribus dictum; videlicet cujus vi ac beneficio & verum Finem eligere, & debitis ad illum mediis contendere novimus volumusque.

CAPVT. XIV.

De præcipuis Operis Nicomachii Commentatoribus.

HOc argumentum ut rectius persequamur, de varia Aristotelicorum librorum fortuna aliquid ex Historia repetendum est: inprimis ex maximè notabili loco Strabonis lib. 13. & Plutarchi Sylla. Cum Aristoteles supremum diem sibi imminere videret, Theophrastum, uti supra dictum est, successorem sibi constituit, eique simul bibliothecam suam & scholam commendavit. Theophrastus vero Neleo, Coriſci Socratici

cujus-

cujusdam Filio, suo & Aristotelis auditori, & suam & Aristotelis bibliothecam testamento legavit: id quod etiam à Laertio confirmatur. Fuerunt autem hæ Bibliothecæ pretiosissimæ, non solum propter Magistrorum autoritatem, sed & quod Aristoteles primus omnium bibliothecam collectis libris composuit, idemque Ægypti reges facere docuit. Neleus ille libros Scepsin, opidum quoddam Phrygiæ haut procul ab Idæ monte, translatos posteris suis reliquit, hominibus planè ineruditis, qui illos negligenter positos sub clavibus retinuerunt. Parebat isto ævo Scepsis Regibus Attalicis, quorum magna tum erat industria in comparanda augendaque Bibliotheca, quæ Pergami erat. Cum Nelei posteri hoc Regum studium intellexissent, ex fossa quadam subterranea, ubi hactenus delituerant, libros protraxerunt, tineis ac putredine multis modis vitiatos, eosque magno argento emptos unà cum Theophrasti libris Apellicon Tejo vendiderunt. Hic cum magis librorum quàm Philosophiæ studio caperetur, libros illos male habitos in nova exempla transtulit, & cum lacunas ac corrosiones supplere studeret, multis modis in iis hallucinatus est, ediditque libros mendorum plenos. Antequam ea ratione libri isti in lucem fuere producti, jejuna fuit veterum Peripateticorum philosophia, quibus præter Exoterica scripta nihil erat relictum. At posteriores, editis his Acroamaticis, paulatim pristinum robur ac autoritatem Peripateticæ Scholæ restituerunt. Et licet illis solidior tum Philosophia, & ad veritatem indagandam convenientior, fuisset reddita, de multis tamen nonnisi probabiliter propter

men-

mendorum multitudinem differere potuerunt. Postea flagrante bello Mithridatico L. Sulla Athenas victor ingressus Apelliconis Teii nuper defuncti bibliothecā sibi eximit Romamque misit. Vivebat tum Romæ Tyrannio Grammaticus, Aristotelis admirator, isque à bibliothecæ illius præfecto usum librorum impetravit, eosque descripsit. Inventi etiam fuerunt homines, qui ex horum librorum venditione quæstum occeperunt, ejusque rei gratia librarios conduxerunt, homines sæpe rudes ac ineptos, qui unum exemplum ex alio transcripserunt, cum veteri autographo nunquam illa conferentes: quod tum non solùm Romæ, sed & Alexandriæ factitatum fuit: plurimisque libris idem accidit, qui vendendi causa exscribebantur. A Tyrannione exemplaria nactus est Andronicus Rhodius, undecimus ab Aristotele doctor, qui illa edita in lucem protulit, nobisque, quæ hodie circumferuntur volumina, emendata communicavit. Hæc est illa librorum Aristotelicorum antiquissima fortuna: quæ mihi conjecturam illam sub finem cap. x. positam suppeditavit. Hujus *Andronici* nomine circumfertur Paraphrasis græca Ethicorum nostrorum, quam primus edidit Dan. Heinsius, cujus accessit latina translatio, elegans quidē, non tamen ubiq; fidelis. Huic editioni junctum videmus etiam libellum περὶ παθῶν, ab Hœschelio ante hac editum sub ejusdem Andronici nomine. Cæterum quid de utroque sentiendum sit, legatur in Cl. Conringii Introd. Polit. cap. 1. p. 566. Post hunc est *Aspasius*, cujus quendam discipulum se audivisse Galenus memorat, qui Antonini Pii tempore floruit. Hic commenta-

tus est.

tus esse dicitur in 2. 7. & 8. Eth. Nic. Estque editus cum aliis Græcis interpretibus, de quibus item dicendum erit. Horum unus est *Eustratius* Archiepiscopus Nicenus, qui Seculo x. vixit, & excitatus à Regina quadam, sive Cypri, sive alia, Librum 6. Eth. Nic. alioque erudito commentario illustravit. De hoc tale extat judicium Simonii: *Eustratius non tantus est in primo libro, quantus in Sexto interpretando: quamvis utrobique magnus. Sed ipse quoque multa magni per se ipsa momenti, nec non ad disputationem Felicitatis illustrandam, ad progressum & Artem Aristotelis in ea aperiendam, ad verborum nexum alioquin implicitum explicandum, prætermisit.* In Quintum vero scripsit *Michaël Ephesius*. Cæterum hi omnes græcè sua Commentaria condiderunt, quæ eleganter doctèque transtulit in Latinam Linguam Io. Bernardus Felicianus, operamque suam Cardinali Alexandro Farnesio dedicavit: quod ideo addo, quia hujus translationis editioni Basileensi annus nullus adscriptus est. Græcè verò editi sunt ex officina Aldina Anno 1536. Nisi tamen valde fallor, alia quadam editione, aut certe MSto exemplo usum esse puto Felicianum præ illa Aldina. Movet me inprimis, quod Græca Aldina nonnullis libris alios, alios Basileensis Latina det Autores. Seriem utriusque Codicis adjiciam. Aldina Græca tribuit Librum I. Eustratio, II. Anonymo, vel juxta quorundam conjecturam Aspasio, III. Anonymo, IV. Aspasio, V. Michaëli Ephesio, VI. Eustratio, VII Aspasio, IIX. Aspasio, IX Eustratio, X eidem. Basileensis Latina I Eustratio, II. Eustratio, quem alii Aspasio, alii Incerto tribuunt, III. Eustratio, ab aliis Incerto adscriptum, IV. Eustratio,

tio, cujus alii Aſpaſium Autorem faciunt. v Mich. Epheſio, vi Euſtratio, vii. Aſpaſio, iix Aſpaſio, ix Euſtratio, vel, ut alii volunt, Mich. Epheſio. x Euſtratio, vel ſecundum alios Mich. Epheſio. Præter hanc Autorum diverſitatem, aliam deprehendo in fine libri iii, qui in his editionibus diſcrepat. *Georgius Pachymerius*, Hieromnemon cognominatus, qui circa Anno Chriſti 1280. vixit, ſcripſit Commentarium ſeu paraphraſin in libros Ethicorum Ariſtotelis, quam Geſnerus in ſua Bibliotheca exſtare ait apud Hurtadum Mendozam. *Ioannis Cantacuzeni*, ex Imperatore monachi facti, Paraphraſis in quinque Libros Ethicorum Ariſtotelis ſervatur græcè Venetiis, in bibliotheca S.S. Ioannis & Pauli. Claruit A.C. 1360. teſte eodem Geſnero in Bibl. Hi ferè ſunt, qui ex Græcis celebrantur. Averroes Arabs in omnes libros Morales Ariſt. ſcripſit: cujus opera latinè edita ſunt Venetiis A.C. 1552. De hoc brevem hanc cenſuram adfert Simonius: *in Averroë, qui paraphraſten hoc in loco agit, non multa ſunt requirenda.* Latinorum Commentatorum numerus pene eſt innumerus. Nos præcipuos indicabimus. Primus occurrit *Albertus Magnus*, Epiſcopus Ratisbonenſis, qui libros xvi Philoſophiæ Moralis ſcripſit, in quibus multa ex Ariſtotelicis habet. De his tale eſt judicium Simonii: *Albertum ut Magnum in quibuſdam ſuis Logicis & Phyſiologicis plurimi duco, hic ut Minimum planè nihili faciendum eſſe exiſtimo.* Hujus auditor *Thomas Aquinas* item in his ſuum ingenium exercuit, & Lectiones in Nicomachios libros ſcripſit: de quibus ita judicat Simonius: *Thomas nobiſcum æquè ac cum pueris agit: quare verba Ariſtotelis diligen-*

ter

ter construit, nil præterea annotatione magnopere dignum attingit. Floruere hi duo circa tempora Rudolphi Habspurgensis. *Gualterus Burley*, Anglus, circa A. C. 1337. jam sexagenario major erat, quando in hos libros commentatus est; sed modo memoratos ferè sequitur, eorumque interpretem agit. Reliquos Scholasticos commentatores prætereo. *Io. Argyropylus* Byzantius, Seculo xv. docuit Florentiæ, & Aristot. libros Ethicos Nic. etiam interpretatus est. Quæ ex ore docentis exceperat, collegit ediditque *Donatus Acciajolus* Florentinus, quem immerito plagii accusat Gabr. Naudæus. De his aliisque ita loquitur Simonius: *Pudet fere me de quibusdam Italis nostris loqui, ut Foglicio*, (qui Italicè scripsit) *Acciajolo, aliisque nonnullis eorum similibus, quorum scripta apud me sunt. Omnes enim Simiarum instar, satis se muneri suo fecisse putarunt, si flosculos quosdam ex Eustratii doctrina desumptos, verbis paulum immutatis, referrent, cætera omnia neglexerunt. Verum quid agerent, homines præsertim illi duo, à me nominati, qui, ut audio, in Aristotelis lectione vix ac ne vix quidem versati erant, aut esse etiam poterant?* Scripsit etiam Philosophiam moralem, & quæstiones in libros Aristotelis, nec non Enarrationem in v. Nicomachiorum Chrysostomus Iavellus Canapucius. De hoc laudati Autoris censoria verba item adferam: *Iavellum aliosque nonnullos excuso ut Monachos, qui Ethicam doctrinam, quæ de conformando Appetitu coercendisque affectionibus agit, olfacere quidem, sed inviti potuerunt.* *Conimbricensium* penè oblitus fueram, quorum aliquot disputationes in libros Nicom. exstant. Horum sanè levis mihi videtur opella;

Nec ipsi hoc diffitentur in Proœmio: & fere ubivis suo Thomæ inhærent. Non contemnendus est *Iac. Fabri Stapulensis* commentarius, multis Poëtarum aliorumque bonorum Autorum flosculis exornatus. Introductio vero illius in Ethicen nec ipsi argumento, nec spei aut desiderio lectoris satisfacit. Illustrare quoque hos Philosophi libros instituit *Petrus Martyr Vermilius*, Florentinus; sed per librum Primum & Secundum ad initium Tertii suum commentarium solùm perduxit: de quo ita Simonius: *D. Martyr noster piæ memoriæ, diligentior quidem aliis in quibusdam locis esse voluit, sed in iisdem omnia perturbatè proponit, in reliquis sat egisse sibi visus est, si, quæ Eustratius diceret, ipse recensseret. Quare non ita bonus Philosophus, ut optimus Theologus haberi debet. Quanquam in eo sit magnopere laudandus, quod Aristotelem, quem Theologastri quidam fugiunt atque oderunt, summopere charum familiarissimumque veris Theologis esse debere, sua illa interpretandi Aristotelis provincia suscepta, tacitè monuit.* *Antonius Montecatinus* Ferrariensis in luculenta præfatione commentariorum in Politica Arist. aliquoties lectorem remittit ad Præfationem & Commentarium Nicomachiorum. Ego verò fateor, me hactenus istum Librum non vidisse: quem tamen tanto ardentius desidero, quantò ille in Peripatetica Philosophia acutius omnia pervidit. Laudandus quoque hic est præclarus *Simonis Simonii*, Lucensis, Commentarius in Librum Primum Nicom. qui ea Peripateticæ Philosophiæ peritia & doctrina se commendat, ut merito in reliquis idem ab ipso præstitum fuisse exoptaverimus: quamvis non tantū ipse præstare, quantū in aliis desi-

dera-

derare videatur. Ejusdem libri primi paraphrasin scripsisse *Celium Calcagninũ*, Gesnerus memorat. Quia vero iterum de paraphrasi sermo est, monendũ verbo erit, legi etiam quandam lingua Gallica, quam quidam *Benevent* Reginæ Margaritæ dedicavit. Editio posterior prodiit Rothomagi Anno 1644. Legimus etiam Phil. Melanchthonis Enarrationes in I, II, III. & V. Libros Nicom. in quibus haut contemnendam operam posuit Eruditissimus ille Vir; & paucis multa solidè ac præclarè docet. *Io. Magirus* etiam hos libros sic satis accurata Analysi locupletavit, quæ magno usui lectoribus esse potest. Theophili quoque Golii studium in his Libris per Quæstiones ac Responsiones resolutis positum, perspicua brevitate ac elegantia, inprimis tironibus, se commendat. Præter hos sunt alii, qui egregiam impenderunt operam ipsis verbis ac textui explicandis, ut sententia Philosophi facilius perciperetur. Talis est accuratissima Eth. Nicom. explicatio *Ioach. Camerarii*: & *Petri Victorii*, qui jam octogenario major in hos libros commentatus est. Facile autem reliquos omnes superat *Hubertus Gifanius*, quo nemo felicior exstitit, in vero Philosophi sensu enucleando. Huc quoque refero *M. Antonij Mureti*, *Lambini* & *Riccoboni* Commentaria: quamvis horũ ultimus Paraphrastæ ferè sit similior. *Zuingeri* etiam vegrandes Tabulæ huc fortè pertinent. Sane si Intellectus, ut ait Arist. est nuda Tabula cui quidvis inscribi possit, necesse est ut valde sit expansa, quo has Tabulas capiat. Vtrumque præstare voluit, & sensum inquam & dogmata Aristotelis extendere haut ita pridem *Tarquinius Gallutius Sabinus*.

Sed profecto pauca tam grandi volumine reperias, quæ non jam omnia ab aliis explicata, imò ex iis petita sint. Pareſto judicium de *Roberti Balfourei* Commentario, qui Lugduni prodiit. A.C. 1652. Scripſit etiã in hoc opus commentarium inſignis Philoſophus Peripateticus *Iacobus Schegkius*, de quo quid ſentiendum ſit, ex ipſo nomine facile colligitur, & quod frequenter illo uſus fuerit Gifanius. Sunt alii complures, qui vel commentationes, vel annotationes vel Quæſtiones horum librorum ſcripſerunt: de quibus verum crediderim Simonii teſtimonium, quod ideo toties adduco, quoniam alieno eoque gravi, quam meo judicio, horum ſcriptorum pretium æſtimari malo. Loquitur igitur ita: *Exſtant annotata quædam aliorum Doctorum virorum, quæ ut non omnino improbo, ita non multum probo, quod de minutioribus laboraverint, de iis, quæ difficiliora erant, nihil.* Tantum hac vice de his: aliàs plura.

CAPVT. XV.

De verſionibus Librorum Nicomachiorum.

IN Linguarum translatione triplici ferè modo Interpretes uti videas. Sunt enim, qui preſſe textui inhærentes verbum verbo exprimere laborant, tum demum rati ſuo ſe munere rectè defunctos, ſi tam fideles fuiſſe deprehendantur. Alii in contraria currentes alterum extremum arripiunt, & authentica lingua vel leviter inſpecta, vel vi illius nativa neglecta, liberrimo ſtylo utuntur, plurimumque ſibi indulgent. Sunt alii, qui media incedunt via, &, cujuſque linguæ genio diligenter obſervato, id agunt, ut præprimis genuinum ſenſum erutum

sum exprimantiis, quibus possunt verbis: quæ si authenticæ linguæ omni parte possint esse accommodatæ, bene hoc attenditur: sin Linguæ, in quam fit translatio, genius aliquid quid exigat, (uti fere fit) libertatę sua utuntur, & verbis quibus possunt sententiam fideliter reddunt. Qui postremus modus uti merito nobis probatur, ita reliqui duo non carent vitio suo ac vituperio. Priores enim illi non textus Interpretes, sed Servi sunt; Alteri illi, vera norma spreta, exorbitant evaganturque. Idem accidisse animadvertimus Ethicis Nicomachiis, quæ cum præcipuum inter Moralia Aristotelis opus sint, complures illud in Latinam linguam transferre studuerunt, eo successu, ut triplex illud genus interpretandi in his versionibus cernere liceat. Primum verò illud ipsa Aristotelica dictio concisa, pressa ac contorta respuit, ne doctrina alioqui involuta magis magisque obnubiletur. Nec magis alterum admittit; quia sic multum detrimenti ipsa veritas & Philosophi methodus esset passura. Medium igitur cursum qui hic tenuerunt, præ aliis sunt in pretio habendi. Dicemus tamen hac occasione de quibuslibet, quas nacti sumus, versionibus. Quæ Philosophiæ cum Græcorum tum speciatim Peripateticorum fortuna fuerit superioribus seculis, suprà jam tetigimus; videlicet in suam cum ipsa terra potestatem illam tandem redegisse Saracenos, qui magna diligentia ac industria cum alios tum Aristotelicos libros in Arabicam linguam transtulerunt. Initio itaque Seculi XIII. Fridericus II. Imp. fortissimus, in gratiam Academiæ Bononiensis, ubi exoticarum linguarum nulla erat peritia, libros philoso-

phicos

phicos, inprimis Aristotelicos, ex Arabica lingua transterri curavit, *verborum fideliter servata virginitate*: uti Petr. de Vineis l. 3. ep. 67. loquitur, & dictæ Academiæ consecravit. Qua Cæsaris munificentia Philosophica studia in Academiis Italiæ & mox Galliæ renata fuerunt. Inter alios hac ex Arabica lingua versione usus fuit Albertus Magnus, qui octuagenarius obiit Coloniæ Anno 1280. Hujus discipulus Thomas de Cantiprato, gente Brabantinus, qui Aventino lib. 7. p. 707. edit. Ingolst. Henricus Brabantinus, Dominicanus, dicitur, rogatu D. Thomæ Aquinatis è Græco in linguam latinam de verbo ad verbum transtulit omnes libros Aristotelis. Id quod factum Historicus ille memorat Anno 1271. Duæ jam erant versiones Latinæ, una ex Arabica, altera ex Græca lingua, translatæ: quarum ut discrimen esset, prior illa Vetus, posterior Nova dicebatur. Veterem illam etiam Boëthianam adpellarunt: quod illius Autorem Boëthium fecerint, nulli suffulti Historici aut alius idonei Scriptoris testimonio. Quod vero non nemo putat, illum à Patricio Matthæum adpellari, error est. Patricius enim Tom. 1. discuss lib. 11. p. 136. hoc dicit, Matthæum, alioſque Arabes Aristotelem ex græco suæ gentis feciſſe, non in Latinam linguam transtuliſſe. Circa A. C. 1415. novam Ethicorum versionem edidit Leonardus Brunus, ab Aretio Tusciæ opido Aretinus aliàs dictus, quæ superioribus istis tersior est & elegantior. Quæ cum iis præferri cœpisset, Thomæ versio Antiqua dicta est: illa vero Vetus Alberti, cujus minor jam usus erat, antiquata penitus fuit; sic ut hodie etiam fere ignoretur. Cantapra-

tensis

tensis vero illa Thomæ Lectionibus in Nicomachia junc̃a est; quæ multis partibus propter Græcæ linguæ imperitiam laborat. Interim magnus ejus usus in emendando textu existimatur, quod bono veterique græco exemplo Interpres usus verbum verbo exprimere conatus sit. Aretini verò translatio non est contemnenda, & præcedentibus omnibus præferenda; hanc tamen laudem illi minuit Io Argyropoli versio: qui cum utriusque linguæ callens esset, limatiorem nobis illam dare potuit. Et certè talis ea est, quæ non solum prioribus, sed & recentioribus multis sit præferenda. Post hos magna æmulatione in idem negotium incubuere complures eruditi Viri, Io Bernardus Felicianus, cujus profecto felicissima fuit opera, Latinæ Averrois editioni & Scholiastis Græcis adjecta. P. Victorius, qui eruditè idem & graviter præstitit, nisi quod verbis sæpe quã sensui fuerit addictior. Ioachimus Perionius, qui quanto Ciceroni ubertate ac elegantia studet esse propinquior, tanto ab Aristotelis sententia est remotior: suaque luxuria effecit, ut gloriam, quam Argyropyli ruina augere cupiebat, planè perdiderit. Victorinus Strigelius pro Interprete non est habendus, cum pluribus omissis, illa solùm latina fecerit, quæ ipsius ingenium maximè adfecerunt. Qua in re quidquid etiam præstitit, perspicuitate valde se commendat; etsi cuivis facilè licet esse perspicuo, si pro lubitu textus collocatus vertatur. Perionium vero cives illius Nicolaus Gruchius Rotomagensis & Dionysius Lam-

 binus

binus Monstrolienſis planè obſcurarunt. Iſte enim libros Ariſtotelis à Perionio translatos correxit ac emendavit. Hic vero textui græco accommodatiſſimam verſionem reliquit, perſpicuitate & elegantia ubique retenta. Deſideravit tamen in illa bene multa Matthias Bergius, eamque paſſim interpolavit, ut planiorem etiam textum legentibus faceret, & ubi pluſculum ſibi indulſerat Lambinus, ad Ariſt. ſententiam verſionem illam Latinam revocaret. Lambiniana ſanè tanti fuit Simonio, emunctiſſimæ naris homini, ut illam nulli poſtpoſuerit; Adriani Turnebi tamen illi parem fecerit. Hujus ſi eſt illa, quæ olim Baſileæ, poſt Magiri Commentariis aucta Francofurti prodiit Anno 1627, fateor, quod vim φράσεως rectè adſequatur in multis. Ea tamen illius eſt obſcuritas, ac penè adfectata inæqualitas, ut diſcentibus parvo poſſit eſſe uſui: quod, ſi opus eſſet, pluribus exemplis comprobarem. Atque his cauſis adductus vix mihi perſuadere poſſum, illã eſſe Turnebi; idq; tanto minus facere queo, quod ipſe hanc operam literarum ſtudioſo, non ſibi tribuat, nec etiam in Indice operum illius iſtam reperiamus. Laudanda quoque eſt Ant. Riccoboni translatio, Lambiniana licet multum inferior. Hæc enim uti nonnunquam juſto liberior, ita illa addictior fuit, & in plurimis Philoſophi mentem haut penetravit. Poſt hos ante annos non ita multos eoſdem libros latinè expreſſit Tarquinius Gallutius Sabinus, doctè & eleganter, verbis & ſententiæ plerumque conveniens; quod tantò facilius factu illi fuit,

quan

quanto plures eruditissimi Viri præiverant, & glaciem fregerant. Hi sunt præcipui, qui toti Operi transferendo manus admoverunt. Alii vero in partibus illud præstiterunt: inter quos est Iacobus Lodoicus Strebæus, Rhemensis, cujus versionem non vidimus. Gesnerus in genere loquens dicit eum libros Ethicorum vertisse. Simon Simonius librum primum, eundemque Audomarus Talæus nova latinitate donarunt. Petrus Martyr librum primum, secundum initiumque tertii interpretatus est, reliquum illius Operis textum Ioach. Camerarius eruditè pertexuit. Quintum librum transtulisse dicitur Phil. Melanchthon, Vitus Amerbachius, & qui omnibus palmam dubiam facit M. Anton. Muretus. Hos præcipuè interpretes Latinos Nicomachium Volumen nactum est, nobis quidem hactenus cognitos. Et licet præter hos alii etiam nonnulli citentur, hos jam consultò præterivimus.

CAPVT XVI.

Quid in hac editione à Nobis præstitum sit breviter exponitur.

DVra quidem Moralis Argumenti capita sunt, de quibus in hoc vestibulo haut inutiliter φιλη-θικοὶ monerentur. Sed de quibusdam jam ante nos alii prolixe atque eruditè dixerunt: nec nobis occasio deerit, deinceps etiam peculiaribus διατρίβαις de reliquis agendi. Nunc verbo solum addendum erit, qua

partè meliorem hanc editionem reddere voluerimus. Primò itaque Textum græcum diligentissimè emendavimus secundum Florentinam P. Victorii, & Francofurtensem Fr. Sylburgi editionem. In quibus si quid adhuc se offeret, quod protinus probari nequeat, ejus rationem vel in Bergii Annotationibus reperies, vel si omnino erratum est, Typographi præcipiti manui imputabis, quæ etiam post ternam correctionem nonnunquam vacillare solet. Vbi vero vel varia lectio vel quædam annotatiuncula sit consulenda, asteriſco significatur. Versionem elegimus Matthiæ Bergii, quod hic optimã Lambini versionem meliorem reddere studuerit, obscuris locis planius propositis, & revocata ad mentem Aristotelis aberrante vel evagante Lambiniana versione. Quemadmodum vero Bergius cum Gifanio facit, qui à bono Interprete hæc exigit, ut versio sit propria, pura ac fidelis, εἰκεῖ, & denique Autori accommodata; ita hæc omnia à se præstita esse existimare videtur. Quod Nonum & Decimum librum concernit, ipsa Bergii verba apponam: *Noni libri particulam cum Decimo toto nihil admodum habet de Lambinico contextu; idq; casu factum, ea videlicet parte operis ita, ut hic exprimitur, in Latinum conversa, antequam susciperetur consilium interpolandi Lambinica, qua versione huius partis cum Autoris sensa perspicuè expressa viderentur, non est existimatum, operæ pretium factum iri, si tempus impenderetur, interpolandis hic quoque Lambinicis.* Illud igitur quod præprimis quæsivit & obtinuit, Perspicuitas est: quo no-

mine

mine etiam nobis placuit. Eum verò, quò perspicuitatem illam adsecutus est, modum ipse damnaverat: & si eodem uti voluisset Lambinus, parum puto negotii superfuisset Bergio. Hic enim passim non verborum interpretem sed Paraphrasten agit: uti facilè attentiùs legentibus parebit. Præterea, ut hæc Editio omnium usui esset accommodatissima, in paragraphos seu incisa textum Latinum dispescui: qua in re nec superstitiosus fui, nec negligens aut temerarius. Quin potius id operam dedi, ut Principium ab ipsis Inductionis singularibus, argumentum unum ab alio, res à re, distinctis numeris secerneretur: qui si in lectione observabuntur, magno poterit hæc opera esse adjumento. Quia etiam insignem usum locorum parallelorum collatio adferre potest; ex libris maximè cognatis, Magnis, inquam, Moralibus, Eudemiis, Politicis & Rhetoricis illos in margine adscripsi: quæ notulæ etsi leves cuipiam prima fronte videantur, labore tamen mihi satis magno constiterunt, usumque præbebunt haut minorem. Multa enim hi libri adscripti habent, quæ vel plane desunt Nicomachiis, aut minus accurate in iis fuere tradita. Exemplis jam abstineo. His porrò etiam id addere volui, ut cujusque Capitis πραγματείαν pauca verba argumenti loco declararent. Illud enim protinus ad faciliorem intellectum Lectoris animum præparat, & intentum reddit, qui alias rei tractandæ exspectatione fluctuans distraheretur. Tandem etiam hanc Isagogen præmittere mihi decretum fuit, qua verum

hujus Scientiæ ſtratū cognoſceretur, ejuſq; genuini fontes aperirētur. Illos enim ſi quis vel neſciat aut negligat, haut quaquam animo comprehendere poſſum, quomodo verū de rebus agendis judicium fieri, illæve ſolidè doceri queant. Bono publico hunc omnem laborem conſecravi, cui ſi vel leve incrementum hinc acceſſerit, ſtudii mei me non pœnitebit, ſed læto ſucceſſu erectus ad alias meditationes excitabor. Si omnibus non ſatisfecero, nihil mihi novi evenit, & quidem idipſum, quod animo jam præceperam. Ego vero meliora ab aliis exſpecto, & interim δαπέρας φερνίδας mihi reſervo.

Fratri Germano meo

DN. SAMVELI RACHELIO

Ethica Aristotelis edenti.

Quid sacra Vatum centies oracula,
Quid Iuris amplos ter quaterq; Codices
Volvisse refert? quidve certos siderum
Novisse motus, totq; descriptum orbibus
Orbem universum? Matris alma viscera
Quid perperam scrutamur, atque absconditas
Vires? Quid auras rerum inanes Rhetorum
Ex officina fundimus? Quid nexibus
Mille implicamus veritatem simplicem,
Parumq; techna callidos eludimus?
Quò vergit omnis literarum gloria,
Si viva Virtus, verba factis exprimens,
It exulatum? Si crepamus Nestoras,
Sed heu! Nerones vivimus; Si luxui
Veneriq; corpus mancipamus languidum,
Irave mentem tam citò effrenem damus,
Si clam furamur callidè, aut rapimus palàm.

Tu

Tu perge, Frater, &, quod audes, sedulò
Præcepta morum, quæ Magister ambulans
Dedit Lyceo, redde, transcribe, explica,
Vrgeq; solers. Namq; si quis literas
Est mente prava consecutus optimas,
Ter peior is fit indies, & (do fidem)
Bonas per artes repperit magnum malum.

Joachimus Rachelius
Londinensis.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ τὸ Α.

ARISTOTELIS ETHICORVM NICOMACHIORVM LIB. I.

CAP. I.

Dari ultimum quendam actionum humanarum finem.

ΠΑΣΑ τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξίς τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινος ἐφίεσθαι δοκεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τἀγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται. Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν· τὰ μὲν γὰρ εἰσιν ἐνέργειαι· τὰ δὲ παρ' αὐτὰς, ἔργα τινά. ὧν δ' εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ ταύτας πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα. πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, καὶ τεχνῶν, καὶ ἐπιστημῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη. ἰατρικῆς μὲν γὰρ, ὑγίεια· ναυπηγικῆς δὲ, πλοῖον· στρατηγικῆς δὲ, νίκη· οἰκονομικῆς δὲ, πλοῦτος. ὅσαι δ' εἰσὶ τῶν τοιούτων ὑπὸ μίαν τινὰ δύναμιν, καθάπερ ὑπὸ τὴν ἱππικὴν χαλινοποιητικὴ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τῶν

OMnis ars, omnisq; ratione descripta institutio, similiterq; actio & agendi consilium seu proæresis, bonum aliquod appetere videtur. ideoque scitè veteres id esse bonum definierunt, Quod omnia appetunt. Videntur autem fines inter se discrepare. Alii enim sunt energiæ: alii præter eas opera quædã. Quarum autem rerum præter actiones aliqui sunt fines, in his opera sunt actionibus meliora natura. Iam cum multæ sint actiones, artes, & scientiæ, multi quoque existunt fines. Nam medicinæ finis est bona valetudo: artis constructendarum navium, navis: artis imperatoriæ, victoria: rationis ejus, quæ in re familiari tuenda versatur, divitiæ. Quæcumque autem artes hujus generis uni alicui facultati subjectæ sunt (ut equestri ea, quæ in frenis conficiendis occupata est, cæteraque omnes, quæ sunt ad instrumenta e-

1 1 M.M.1.

1 Eu. c.1.

2

1 Pol. c.1.
1 Rhet.6. & 7.

3

2 Rhc. 23.
1 M.M.c.3

1 Rhet.6.

4

5

6

7

questria comparatæ: atque hæc ipsa equestris, omnisque actio militaris, arti
1 M.M.c.2. imperatoriæ: itemque aliæ aliis) in iis omnibus fines earum, quæ principem
§ Rhet. 7. locum obtinent, illarum, quæ eis subjectæ sunt, finibus sunt magis expetendi. Nam horum causa illi quoque ex-
8 petuntur. Nihil porro interest, utrum ipsæ energiæ actionum sint fines; an præter has aliud quippiam: quemadmodum apparet in iis scientiis, quas modo diximus.

ἱππικῶν ὀργάνων εἰσίν· αὕτη ἡ καὶ πᾶσι πολεμικὴ πρᾶξις ὑπὸ τὴν στρατηγικήν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἄλλαι ὑφ' ἑτέρας· ἐν ἁπάσαις δὲ τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλη, πάντων ἐστὶν αἱρετώτερα τῶν ὑφ' αὐτά· τούτων γὰρ χάριν καὶκεῖνα διώκεται. Διαφέρει δ' οὐδὲν τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἢ παρὰ ταύτας ἄλλό τι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λεχθεισῶν ἐπιστημῶν.

CAPVT II.

Finem Politicæ esse illum extremum finem.

1 SI quis igitur est rerum agendarum finis, quem propter se velimus, cætera autem propter hunc, sique non omnia propter aliud eligimus (sic enim res progrederetur in infinitum, ut proinde noster appetitus inanis sit futurus) perspicuum scilicet est, hoc futurum esse summum bonum, atque adeo bonorum omnium optimum.
2 Hujus ergo cognitio an non magnum etiam ad vitam degendam habitura sit momentum? &, an non hoc perspecto scopum certum nobis propositum habentes tanquam sagittarij, id, quod expetere nos oportet, facilius conse-
3 quemur? Jam si hoc ita est, danda erit opera, ut pingui & plana ratione illud complectamur: hoc est, ut quid, & cujus scientiæ aut facultatis sit illud, o-
2 M. M. 4 stendamus. Videri porrò possit is finis, quem dico, esse scientiæ reliquarum facultatum longè principis ac dominæ, cæterisque imperantis.
5 Ac talem esse ipsam politicã nemo dubitat. Nam & quas in civitatibus

Εἰ δή τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν, ὃ διὰ αὐτὸ βουλόμεθα, τὰ δ' ἄλλα διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἱρούμεθα· πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν· δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον. ἆρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπὴν καὶ καθάπερ τοξόται, σκοπὸν ἔχοντες, μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος; εἰ δ' ὄντως, πειρατέον τύπῳ γοῦν περιλαβεῖν αὐτό τί ποτ' ἐστὶ, καὶ τίνων τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων. δόξειε δ' ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. * τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ φαίνεται.

πῶς

τίνας δὲ δεῖ εἶναι χρεὼν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ τίνας ἑκάστους μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, αὕτη ἁρμόττει. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας· οἷον στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, ῥητορικήν. χρωμένης δὴ ταύτης τοῖς λοιποῖς πρακτικοῖς τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετούσης τί δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ τούτου τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων. ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τἀνθρώπινον ἀγαθόν. εἰ γὰρ καὶ ταὐτὸν ἑνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν· ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ· κάλλιον δὲ καὶ θειότερον, ἔθνει καὶ πόλεσι. ἡ μὲν δὴ μέθοδος τούτοις ἐφίεται, πολιτική τις οὖσα.

scientias esse oporteat, & quas quisque discere debeat, & quatenus; ea statuit ac præscribit. Facultates autem etiam eas, quæ summo in honore sunt, ut artem imperatoriam, & rationem tuendæ rei familiaris, & bene dicendi facultatem, huic esse subjectas videmus. Porrò cum hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione versantur, utatur; legibusque latis quid agendum & à quibus abstinendum sit præscribat: ejus certe fine reliquarum artium fines contineri fatendum est. Itaque hoc erit summum bonum hominis. Etsi enim idem sit bonum hominis, & civitatis: tamen civitatis bonum cum consequi, tum conservare majus quiddam esse ac perfectius videtur. Præclara enim cum res sit, vel uni soli, id, quod dicimus, contingere: longè certè est præclarius ac divinius, gentibus ac civitatibus illud conciliari. Istorum ergo explicatio susceptæ huic institutioni est proposita: cum ars quædam civilis sit, totisque civitatibus consulere velit.

1 M.M.c.1. 1 Pol.c.1. 6 7 8 1.M.M.c. 1. 9 7 Pol.1.f. & c. 2. 10

CAPVT III.

Non dari, nec exigi debere in hac Scientia accuratissimas demonstrationes: & quis illius idoneus sit auditor.

Ἱκανῶς δ' ἂν ἔχοι, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἀκριβοφανθείη. τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ζητητέον, οὐδὲ τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ

INstitutio porro hæc tum satisfecerit officio suo, cum pro rei subjectæ natura unumquodque explicaverit. Non enim in omni disputationis genere peræque accurata subtilitas requirenda est: quemadmodum nec in operibus mechanicis. Est vero in iis re-

11 Nic.c.3 1 M.M.c. 1.sub f. 1 Eu.c.6. 2 3

bus, quæ honestæ & justæ sunt, quas civilis scientia considerat, tanta varietas, tantaque in eis versatur erratio, ut lege modo, non autem natura constare videantur. 4 Similisque inconstantia ac mutatio versatur etiam in ijs, quæ ut bona expetuntur: Idque propterea, quod ex his multi detrimenta capiunt. Reperti enim sunt, quibus divitiæ, etiam quibus robur 5 corporis exitio fuerit. Satis itaque erit, si, cum de ejusmodi rebus, ex rationibus item ejusmodi explicatio instituatur, rudi quadam & crassa forma verum declaremus: satis item, si (cum & de rebus quæ plerumque eveniunt, & vero etiam ex talibus rationibus disputationem instituamus) ad talem 6 quoque modum concludamus. Eodem autem modo etiam accipi oportebit, 7 quæ hic dicentur. Est enim bene instituti hominis, tantam in unoquoque genere disputationis subtilitatem desiderare, quantam rei ipsius 8 fert natura. Vt enim ridiculus sit, qui mathematicum probabilibus rationibus utentem probet: ita is quoque, qui ab oratore demonstrationes 9 postulet. Recte porro ac vere judicat aliquis de iis demum, quæ habet perspecta & cognita: & horum est bonus judex. De una quavis igitur re recte judicabit is, qui in una quavis est bene eruditus: absolute vero & universè de omnibus qui est in omni do- 11 ctrinæ genere bene eruditus. Ob hanc rem juvenis non est ad civilem 12 scientiam accommodatus auditor. Est enim actionum quæ in vita ver- 13 santur imperitus. Atque ex his manat & de his est omnis, quæ hic ha-

καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μηδέν. τοιαύτην δέ τινα πλάνην ἔχει καὶ τἀγαθά, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ διὰ ἀνδρείαν. ἀγαπητὸν οὖν, περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθῆ ἐνδείκνυσθαι· καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἀποδέχεσθαι χρεὼν ἕκαστον τῶν λεγομένων· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον ἀκριβεῖς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· φαίνεται γὰρ παραπλήσιον μαθηματικῷ τι πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. καθ' ἕκαστον ἄρα ὁ πεπαιδευμένος· ἁπλῶς δὲ, ὁ περὶ πάντα πεπαιδευμένος. διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκρατὴς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων· οἱ λόγοι δὲ ἐκ τούτων καὶ περὶ

τούτων

τούτων. ἔτι δ', τοῖς παθητικοῖς ἀκολουθητικὸς ὢν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν, οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις. διαφέρει δ' οὐδὲν οὐδ' τῷ νέῳ τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸν ἦθει νεανικόν· οὐδὲ τοῦτο τὸν χρόνον ἡ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν, καὶ διώκειν ἕκαστα. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόητος ἡ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσι. τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμένοις καὶ πράξουσι, πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι. καὶ περὶ μὲν ἀκροατοῦ, καὶ πῶς ἐπιδεκτέον, καὶ τί προειρημένα, προοιμιάσθω τοσαῦτα.

betur, disputatio. Præterea verò cum juvenis affectibus animi serviat & obtemperet, inanem atq; inutilem operam in audiendo sumet. Quandoquidem finis prudentiæ civilis in actione, non in cognitione consistit. Porro an ætate aliquis sit juvenis, an moribus, nihil refert. Non est enim à tempore qualitas illa, quam hic æstimamus: sed ab eo quod pro eo, ut perturbationes ferunt, ita vivit, & unumquodque persequitur. Huiusmodi enim hominibus inutilis cognitio est: perinde ut incontinentibus. Qui verò ratione suas appetitiones & actiones dirigunt, ij fructum ex ea uberrimum capere possunt. Ac de auditore quidem, qualis is esse debeat, quoque modo rationes hæ spectandæ, & quid nobis explicare sit propositum, tanquam in proœmio dictum sit hactenus.

14 15 16 17 18 19

CAPVT IV.

Finem Politicæ esse Felicitatem, eamque ex civilibus actionibus cognosci posse. Quorum principiorum hic usus sit. Quæ Auditoris debeat esse educatio.

Λεγώμεν δ' ἀναλαβόντες, ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος ὀρέγεται, τί οὖν λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι, καὶ τί τ' πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθόν. ὀνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται· τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ, καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσι· τὸ δ' εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταὐτὸν

DEinceps autem repetita summa eorum, quæ supra diximus, illud explicemus: Quoniam omnis cognitio, omneque adeo agendi consilium bonum aliquod expetit, quidnam est illud, quod ponimus à civili scientia expeti? & quodnam omnium rerum agendarum summum bonum statuimus? De nomine quidem illius fere inter omnes convenit. Beatitudinem enim & vulgus & eruditi politique homines appellant, ejusque verbi hanc

1 2

esse vim statuunt, ut idem valeat, quod
3 Bene vivere, & Bene rem gerere. At verò quænam res sit Beatitudo, de eo est non parva controversia: neque vulgus & sapientes similiter eam declarant.
4 Alij enim eo loco habent aliquid rerum omnibus notarum & manifestarum: verbi gratia, voluptatem, aut divitias, aut honorem: alijque et-
1 Eu.c.3. 5 iam aliud: ac sæpenumero etiam unus & idem aliud atque aliud. æger enim bonam valetudinem, pauper divitias eo loco habet: ignorantiæ sibi conscij qui sunt, eos admirantur, qui magna quædam & ipsorum facultate superiora loquuntur. Quidam vero præter
6 ista multa bona (singularia videlicet) aliud quoddam per se bonum esse censent, quod & his omnibus cur bona
1 Eu.c.3. 7 sint, causa sit. Atque omnes quidem, quæ feruntur opiniones ad calculos revocare fortasse operæ pretium non fuerit: satiusque erit, eas potissimum, quæ sunt insigniores, quæque aliqua ratione niti videntur, in medium pro-
8 ferre. Sed hoc loco illud ignorare non debemus, multum interesse inter ea, quæ sunt, disputatio quæ est à prin-
9 cipijs, &, quæ ad principia. Recte enim ac bene & Plato de hoc dubitabat, & quærebat, utrum (in hac doctrina) à principijs ad orta ex his, an contra à principiatis ad principia sit eundum: velut in stadio, ab ijs, qui præmia proponunt, ad metam, & contra
10 itur. Etsi enim dubium non est, quin ducendum sit initium ab iis rebus, quæ notæ sunt: quia tamen bifariam dicitur Notum (manet etiam sic difficultas) Aut enim notum dicitur, quod est nobis tale:
1 M.M. 11 c.13.sub f. aut quod est tale per se & absolutè. Fortasse igitur in hac doctrina

ὑπολαμβάνουσι τὴν εὐδαιμονίαν· περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, τίς ἐστιν ἀμφισβητοῦσι· καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. οἱ μὲν γὰρ, τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμὴν· ἄλλοι ἄλλο· πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον. νοσήσας μὲν γὰρ, ὑγίειαν· πένης ὢν, πλοῦτον· σωιεδότας ἑαυτοῖς ἀγνοίαν, τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. ἔνιοι δὲ παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ, ἄλλό τι καθ' αὑτὸ εἶναι, ὃ καὶ τοῖσδε πᾶσιν αἴτιόν ἐστι τὸ εἶναι ἀγαθά. ἀπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς δόξας, μᾶλλον ὅσον οὐδὲν ἴσως ἐστὶν· ἱκανὸν δὲ τὰς μάλιστα ἐπιφανεῖς ἐπελθόντας, ἢ δοκοῦσάς τινα λόγον ἔχειν. μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς, ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι, καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς· εὖ γὰρ καὶ Πλάτων ἠπόρει τοῦτο καὶ ἐζήτει, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐστὶν ἡ ὁδός· ὥσπερ ἐν τῷ σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ ἀνάπαλιν. ἀρκτέον μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων. ταῦτα δὲ διττῶς· τὰ μὲν γὰρ ἡμῖν, τὰ δὲ ἁπλῶς. ἴσως οὖν ἡμῖν γε ἀρκτέον

ἀπὸ

ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων. διὸ δεῖ τῆς ἕξεως ἢ χθαι καλῶς τὸν περὶ καλῶν καὶ δικαίων, καὶ ὅλως τῶν πολιτικῶν ἀκροάσομενον ἱκανῶς. ἀρχὴ γὰρ τὸ ὅτι. καὶ εἰ τοῦτ' φαίνοιτο ἱκανῶς, οὐδὲν προσδεήσει ἐπὶ διότι· ὁ δὲ πεπαιδευμένος ἢ ἔχει, ἢ λάβοι ἂν ἀρχὰς ῥᾳδίως· ᾧ δὲ μηδέτερον ὑπάρχει τούτων, ἀκουσάτω τῶν Ησιόδε,

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ἥσσιν ἀμείνω·
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
Ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

initium ab ijs sumendum est, quæ sunt nobis nota. Eamque ob rem qui de rebus honestis & justis, & ut semel dicam, de civilibus utiliter auditurus est, eum oportet esse more & consuetudine recte ductum. Principium enim omnis hujusce operæ atque occupationis in illo est, quod vocamus τὸ ὅτι: & hoc si sit satis perspicuum, tum vero alterum, quod est τὸ διότι, non magnopere desiderabitur: & is, qui τὸ ὅτι habet, aut jam tenet principia, aut ea facile percipere poterit. Cui vero neutrum horum suppetit, Hesiodi versus ad se pertinere sciat:

Omnia qui per se sapit, est longè optimus unus,
Multo antè expendens quid iam, quid postmodo prosit.
Frugi etiam est alter, qui paret recta monenti.
At, qui nil per se sapiens, nec mente reponit
Ex aliis audita, ad partem haud utilis ullam est.

12 13 14 15 1 Rhet. 10. & 12.

CAPVT V.

Quod Felicitas non sit Voluptas, nec Honor, nec Virtus, nec Divitiæ.

Ἡμεῖς δὴ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. τὸ γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἀλόγως δοίκασιν ἐκ τῶν βίων ὑπολαμβάνειν· οἱ μὲν πολλοὶ καὶ φορτικώτατοι, τὴν ἡδονήν. διὸ καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν. τρεῖς γάρ εἰσι μά-

SEd nos persequamur id, unde digressi sumus. Sane vero summum bonum & beatitudinem non sine ratione ex varijs vitæ generibus existimare videntur. Ac vulgus quidem & stultissimi ineptissimique homines illo loco habent voluptatem: ideoque eam quoque vitam amplectuntur, quæ tota in perfruendis voluptatibus consumitur

1 Eu. c. 4. & 5. 1 Pol. 5. 2 3

4 mitur. Tria enim sunt vitæ genera, quæ maxime excellunt: Vnum quod modo diximus: alterum civile: tertium quod in contemplatione & cognitione rerum versatur. Vulgus ergo
5 hominum, ut dixi, mancipiorum videtur esse simillimum, ut quod pecu-
6 dum vitam cæteris anteponat. (cæterum quod aliquo in numero illud est, inde fit, quod plerique eorum, qui potestate & auctoritate præditi sunt, similiter Sardanapalo ætatem degunt)
7 Politi vero homines & ii qui ad agendum se contulerunt, beatitudinem in honore positam esse putant. ferè enim vitæ civili hic propositus finis est: cum
8 tamen honos videatur aliquid esse eo, quem quærimus, fine infirmius, minusq;
9 stabile: quod in iis sit potius, qui honorem deferunt, quam in eo, qui honore
10 afficitur: Summum vero bonum proprium quiddam & ejusmodi, quod haud facile eripi possit, naturaliter statua-
1 Ret. s. 11 mus. Præterea vero honorem eo per-
& 7. sequi videntur, ut homines credant,
12 ipsos bonos esse. Certe quidem coli se volunt, & honore affici à prudentibus, & ab iis, quibus noti sunt: idque
13 virtutis nomine. Perspicuum igitur est, si horum spectetur judicium, vir-
14 tutem esse aliquid melius. Ac fortasse aliquis censeat, meliori jure virtutem vitæ civilis finem statui, quam
15 honorem. Sed videtur hæc ipsa quoque imperfectius aliquid esse, quam ut
16 finis ille putari queat esse. Contingere enim posse videtur, ut qui virtute sit præditus, aut dormiat tota vita, aut nihil penitus agat:
17 prætereaque ut maximis in malis & calamitatibus versetur. Eum

λιστα οἱ περέχοντες, ὅ, τινῶν εἰρημένων, καὶ ὁ πολιτικὸς, καὶ τρίτον ὁ θεωρητικός. οἱ μὲν οὖν πολλοὶ παντελῶς ἀνδραποδώδεις * Φαίνονται, βοσκημάτων βίον προαιρούμενοι· τυγχάνουσι δ' λόγου, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλῳ. οἱ δ' χαίροντες καὶ πρακτικοὶ, τιμήν· ἔστι γὰρ ὁ πολιτικὸς βίος χαρίεν τοῦτο τὸ τέλος· φαίνεται δ' ἀπολαύσεως εἶναι ἕνεκα ζητούμενον. δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ. τἀγαθὸν δὲ οἰκεῖόν τι καὶ δυσαφαίρετον εἶναι μαντευόμεθα. ἔτι δὲ ἔοικασι τῷ τιμᾶν διώκειν, ἵνα πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. ζητοῦσι γοῦν ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γιγνώσκονται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ. δῆλον οὖν ὅτι κατά γε τοὺς τιμῶντας ἡ ἀρετὴ κρείττων· τάχα δὲ καὶ μᾶλλον ἄν τις τέλος τὸ πολιτικὸν βίον τοῦτον ὑπολάβοι. φαίνεται δὲ ἀπλουστέρα καὶ * αὐτή. δοκεῖ γὰρ ἐνδέχεσθαι καθεύδοντα ἔχοντα τὴν ἀρετὴν, ἢ ἀπράκτειν διὰ βίου. καὶ πρὸς τούτοις κακοπαθεῖν καὶ ἀτυχεῖν τὰ μέγιστα· τὸν δὲ

οὕτω

οὕτω ζῶν τῷ ὑδεὶς ἂν ἐυδαιμονίσειεν, εἰ μὴ ἧσιν Ἀναξαγόρου. καὶ ἴσως μὲν τάυτα ἄλις. ἱκανῶς γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις εἴρηται περὶ αὐτῶν. τρίτον δέ ἐστιν ὁ θεωρητικὸς, ὑπὲρ οὗ τὴν ἐπίσκεψιν ἐν τοῖς ἑπομένοις ποιησόμεθα· ὁ δὲ χρηματιστὴς, βίαιός τίς ἐστι, καὶ ὁ πλοῦτος ὄηλον ὅτι οὐ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν· χρήσιμον γάρ, καὶ ἄλλου χάριν. διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι. διὰ αὐτὰ γὰρ ἀγαπᾶται φαίνεται δὴ οὐκ ἐκεῖνα. καίτοι πολλοὶ λόγοι περὶ αὐτὰ καταβέβληνται. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

autem, qui ita vivat, nemo in beatis numeraverit: nisi fortè ex scholasticæ exercitationis more, ad victoriam hujusmodi aliquid defendat. Ac de his 18
quidem satis: nam de eis satis multa etiam in encyclijs dicta sunt. Tertium 19
vitæ genus est, quod in rerum contemplatione cognitioneq; consumitur: quod posterius videbimus. Quæ autem vita in 20 Pol. 11. 8.
pecuniæ quærendæ studio consumitur, ea 7 Pol. 1.
latrocinium sapit; & certè divitiæ non 21 3 Rhe. 8.
sunt hoc summum bonum, quod quærimus: Illæ enim sunt duntaxat in iis, quæ 22
utilia proprie dicimus, aliorumque gratia expetuntur. Quapropter præ ipsis illa 23
potius quæ supra exposuimus, fines esse merito quis existimaverit. Propter se enim illa adamantur. Verumtamen ne 24
illa quidem videntur esse finis: ut maximè multis rationibus ad ea pro summo bono constituenda sit disputatum. Sed hæc missa faciamus.

CAPVT VI.

Non esse unam Boni Ideam: nec Felicitatem in illa positam.

Τὸ δὴ καθόλου, βέλτιον ἴσως ἐπισκέψασθαι, καὶ διαπορῆσαι πῶς λέγεται, καί ἐξ ποίας τῆς τοιαύτης γινομένης ζητήσεως, διὰ τὸ φίλους ἄνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἴδη. δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι, καὶ δεῖν ὅλη σωτηρίαν γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἄλλως τε δὴ φι-

FOrtasse autem utilioris fuerit operæ, 1
videre de illa sententia, quæ ideam 1 M. M. 1.
facit illud bonum, quod quærimus; 2 1 Eu. 6. 8.
tametsi nobis sit hæc lubrica sane atq; ardua futura disquisitio: propterea quod homines nobis amicissimi ideas introduxerunt. Verum præstat scilicet atq; 3 1 Rhet. 1.
adeo oportet etiam, veritati ita esse addictos, ut præ illa vel nostra ipsorum decreta evertere non dubitemus: præsertim cum philosophi quoq; simus. Nam cum

utraque chara sint, pium est tamen, antiquiorem habere veritatem. Qui porrò hanc opinionem venditarunt, non faciebant earum rerum ideas, in quibus prius & posterius aliquid esse diceretur: quam ipsam etiam ob rem numerorum ideam non constituebant. At verò bonum in Substantia dicitur, & in Qualitate, & in eo, quod est ad aliquid. Id autem quod per se est & substantia, illo, quod est Ad aliquid, prius est natura: hoc enim accessorio, eique rei, quæ illi, quod est, accidet, simile est. Itaque nec possit in his esse idea aliqua communis. Præterea quoniam bonum totidem modis dicitur, quot modis Ens (nam & in substantia dicitur, ut Deus & mens: & in eo, quod est Ad aliquid, ut utile: & in Quando ut occasio: & in Vbi, ut domicilium: & alia hujus generis) perspicuum est, commune aliquod, & universum, & unum, ipsum bonum esse non posse. Tum enim non in omnibus categorijs, sed in una sola diceretur. Præterea quoniam eorum omnium, quæ una idea continentur, una etiam scientia est: necesse quoque esset (Platonica hac sententia stante) bona omnia una scientia comprehendi. Atqui sunt scientiæ plures vel eorum etiam, quæ sunt uni Categoriæ subjecta. verbi gratia opportunitatis scientia est, in bello quidem imperatoria, in morbo autem medicina. Sic mediocritatis scientia est in victu quidem medicina: in laboribus autem ars ea, quæ ad exercitationem corporis pertinet, id est gymnastiλεσόφως ὄντας. ἀμφοῖν γὰρ ὄντοιν φίλοιν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, οὐκ ἐποίουν ἰδέας ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔλεγον. διόπερ οὐδὲ τῶν ἀριθμῶν ἰδέαν κατεσκεύαζον. τὸ δ' ἀγαθὸν λέγεται καὶ ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ ἐν τῷ πρός τι. τὸ δὲ καθ' αὑτὸ καὶ ἡ οὐσία πρότερον τῇ φύσει τοῦ πρός τι. ἀποῤῥοίᾳ γὰρ τοῦτ' ἔοικε, καὶ συμβεβήκοτι καὶ ὄντι. ὥστ' οὐκ ἂν εἴη κοινή τις ἐπὶ τούτων ἰδέα. ἔτι, ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι. καὶ γὰρ ἐν τῷ τί λέγεται, οἷον ὁ θεὸς, ἢ ὁ νοῦς· καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ λῆψεις ταί. καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ μέτριον· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν χρόνῳ, καιρός· καὶ ἐν τόπῳ, διαίτημα, ἢ ἕτερα τοιαῦτα. δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καθόλου καὶ ἓν. ἐπὶ γὰρ ἂν ἐλέγετο ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ· ἔτι δ', ὅσα τῶν κατ' μίαν ἰδέαν μία καὶ ἐπιστήμη. καὶ τῶν ἀγαθῶν ἁπάντων ἂν μία τις ἐπιστήμη. νυνὶ δ', εἰσὶ πολλαὶ καὶ τῶν ἐπὶ μίας κατηγορίας· οἷον καιρῷ, ὁ μὲν πολέμῳ ἐστὶ, στρατηγική· ὁ δὲ νόσῳ ἰατρική· καὶ ὁ μὲν προφῇ μὴν, ἰατρική· ὁ δὲ πόνος δὲ, γυμνα-

δὲ, ἰατρική. καὶ ὁ μὲν μέτρῳ, ὁ μὲν προφῇ μὴν, ἰατρική· ὁ δὲ πόνος δὲ, γυμνα-

γυμναστική. ἀπορήσαι δ' ἄν τις τί ποτε καὶ βούλονται λέγειν αὐτίκασιν. εἴπερ ἔν τι αὐτοανθρώπῳ καὶ ἀνθρώπῳ καὶ ὁ αὐτὸς λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ ἀνθρώπου. ἢ οὐδ' ἀνθρώπῳ, οὐδὲν διοίσουσιν· εἰ δ' ὅτως, οὐδ' ἢ ἀγαθόν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ ἀΐδιον εἶναι, μᾶλλον ἀγαθὸν ἔσται, εἴπερ μηδὲ λευκότερόν τι τὸ πολυχρόνιον τοῦ ἐφημέρου. πιθανώτερον δ' ἐοίκασιν οἱ Πυθαγόρειοι λέγειν περὶ αὐτοῦ, τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν· οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἐπακολουθῆσαι δοκεῖ. ἀλλὰ, περὶ μὲν οὐ τούτων, ἄλλος ἂν λόγος. τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησίς τις ὑποφαίνεται, διὰ τὸ * μὴ περὶ πάντ' ἀγαθοῦ τοὺς λόγους εἰρῆσθαι. λέγεσθαι γὰρ καθ' ἓν εἶδος τὰ καθ' αὑτὰ διωκόμενα καὶ ἀγαπώμενα· τὰ δὲ ποιητικά τούτων, ἢ φυλακτικά πως, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικά, διὰ ταῦτα λέγεσθαι, καὶ τρόπον ἄλλον. δῆλον οὖν ὅτι διττῶς λέγοιτ' ἂν τἀγαθά· καὶ τὰ μὲν καθ' αὑτά, θάτερα δὲ διὰ ταῦτα· χωρίσαντες οὖν τὰ τῶν ὠφελίμων τὰ καθ' αὑτά, σκεψώμεθα εἰ λέγεται κατὰ μίαν ἰδέαν. καθ' αὑτὰ δὲ ποῖα θείη τις ἂν; ἢ ὅσα καὶ μονούμενα διώκεται· οἷον τὸ φρονεῖν,

ce. Dubitet verò quis meritò, quid sibi velit apud illos Ipsum-quidque, seu αὐτοάνθρωπον: cum & in Ipsum-hominem, quem dicunt, & in hominem una eademque conveniat definitio: hominis videlicet. Nam quâ homo sit ille Ipse-homo, nihil 11
different. Quod si ita est, nec quâ bo- 12
num sit, different. Neque verò eò, quod sempiternum sit prius illud, magis erit bonum. Siquidem neque res candida diuturna, candidior est illa, quæ unum di- 13
em candida est. Multò verò probabilius est Pythagoreorum placitum de hac re, dum hi Vnum in bonorum ordine collocant: quos & Speusippus videtur esse secutus. Sed de his sane alibi quæra- 14
tur. Ad illa verò, quæ modo dicta sunt occurri nobis potest: Non de omni bono (uti oportebat) nos locutos esse: cum id voluerit Plato, quod est, Genus unum sive ideam esse eorum, quæ per se expe- 15
tuntur, & amantur: Horum verò aut aliquo modo conservantia, aut contrariorum prohibendorum vim habentia, propter hæc, & alia quadam ratione bo- 16
na appellari. Perspicuum ergo (ex hu- 1 M. M. 1. 1
jus objectionis sententia) illud est, Bona duobus modis dici posse: uno modo, ea, quæ per se bona sunt: altero, illa, quæ 17
propter hæc. Eo igitur posito, sejunctis iis, quæ per se bona sunt, ab utilibus, utrum illa unâ idea contineantur, necne, 18 1 Rhet. c. 6 & 7.
videamus. Sed quænam per se bona habenda sunt? Certè erunt talia aut quæ vel sola relicta & sine cæteris spectata sequimur: quale est sapere, & videre, &

nonnullæ voluptates & honores: hæc enim etsi propter aliud quippiam sequimur, tamen & in per se bonis numeranda fuerint: aut nihil aliud erit per se bonum, præter ideam: & ita inanis res futura est
19 idea. Quod si illa quoque in ijs, quæ per se bona sunt, numerari debent; jam boni definitionem eandem necesse erit in eis omnibus elucere: perinde ut in nive
20 & cerussa candoris. Atqui honoris &
1 M.M.c.3 prudentiæ & voluptatis, quatenus bona sunt, dissimiles ac dispares sunt definitio-
21 nes. Non est igitur summum bonum commune quiddam, quod una idea con-
22 stet. Quonam igitur modo dicitur? Nam nec simile est ijs, quorum fortuito no-
23 men est commune. Numquid ergo ejus est generis, cujus sunt, quæ sunt ab uno, aut quæ ad unum? An potius, quæ sunt proportione & analogia? Quia scilicet ut in corpore videnus sensus: ita mens
24 est in animo, & aliud in alio? Sed hæc fortasse in præsentia sunt omittenda. Nam disputare de ijs subtilius, alterius philosophiæ proprium fuerit. Similiter-
25 que etiam de Idea. Nam ut maxime sit aliquod unum, illud quod communiter de multis dici volunt bonum, aut quippiam ab alijs sejunctum, & ipsum per se exstans: tamen nec in actionem humanam cadere, neque ab homine comparari potest: Quale bonum esse debebit,
26 quod hic quæritur. Sed existimaverit fortasse quispiam, plurimum valere illius cognitionem ad ea bona, quæ possidere volumus, itemque ad illud bonum,

νῶν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἡδοναί τινες, καὶ τιμαί; ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ διὰ ἄλλό τι διώκομεν, ὅμως τῶν καθ' αὑτὰ ἀγαθῶν θετέον ἂν εἶεν· ἢ οὐδὲ ἄλλο οὐδέν, πλὴν τῆς ἰδέας; ὥστε μάταιον ἔσται τὸ εἶδος. εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι τῶν καθ' αὑτὰ, τὸ τἀγαθὸν λόγον ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὸν αὐτὸν ἐμφανεῖ δεῖσθαι, καθάπερ ἐν χιόνι καὶ ψιμυθίῳ τὴν λευκότητα· τιμῆς δὲ, καὶ φρονήσεως, καὶ ἡδονῆς, ἕτερος καὶ διαφέρων ὁ λόγος ταύτῃ ἢ ἀγαθά· οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ ἀγαθὸν κοινόν τι καθ' μίαν ἰδέαν. ἀλλὰ πῶς δὴ λέγεται; οὐ γὰρ ἔοικε τοῖς γε ἀπὸ τύχης ὁμωνύμοις· ἀλλ' ἆρά γε τῷ ἀφ' ἑνὸς εἶναι, ἢ πρὸς ἓν ἅπαντα συντελεῖν, ἢ μᾶλλον κατ' ἀναλογίαν; ὡς γὰρ ἐν σώματι ὄψις, ἐν ψυχῇ νοῦς, καὶ ἄλλο δὴ ἐν ἄλλῳ· ἀλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀφετέον τὰ νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ ἴσως ἂν εἴη φιλοσοφίας οἰκειότερον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἰδέας· εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν, ἢ χωριστόν τι καὶ αὐτὸ καθ' αὑτό, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπῳ τοιοῦτόν τι ζητοῦντι. τάχα δὲ τις ἂν δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἀγα-

θῶν.

ῥᾷν. οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ' ἔχοντες, μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθὰ· καὶ εἰδότες μέν, τυγχάνομεν αὐτῶν. παθαίνεται μὲν οὖν ἔχει λόγος· ἔοικε δὲ τοῖς τῶν ἐπιστημῶν ἀφορισταῖς διαφωνεῖν. πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινος ἐφίενται πρᾶξιν, καὶ τὸ ἐνδεὲς ζητοῦσαι, παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. καίτοι βοήθημα τηλικοῦτον ἅπασαις τοῖς τεχνίταις ἀγνοεῖν, καὶ μηδὲ ζητεῖν, οὐκ εὔλογον. ἄποροι γάρ καὶ τί ὠφεληθήσονται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὑτοῦ τέχνην, εἰδὼς αὐτὸ τἀγαθόν; ἢ πῶς ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἔσται, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τεθεαμένος; φαίνεται γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν ἕτερος σκοπεῖν ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου· μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει. καὶ ἐφ' ἱκανῶν τούτων, ἀπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

quod in actione versatur, comparandum. Ita namque Platoni videtur, Nos habentes istud exemplar nobis propositum, facilius ea quoque quæ nobis bona sunt, & cognituros & consecuturos. Ac probabiliter quidem hæc dicuntur: Verumtamen à scientijs videtur istud abhorrere. Nam cum aliquod bonum omnes expetant, & id, quod deest, requirant, illius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui minimè est verisimile aut consentaneum, artifices omnes tantum adiumentum fuisse ignoraturos, ac ne requisituros quidem. Sed nec intelligi potest, quidnam utilitatis ad artem suã textor aut faber ex ipsius hujus idealis boni consecuturus sit: aut quo tandem modo vel ad medendum, vel ad exercitum ducendum aptior sit futurus is, qui ideam ipsam contemplatus fuerit? Nam ad istum modum valetudinem ne consiederare quidem videtur medicus: sed valetudinem hominis: immo fortasse hujus hominis potius. Neque enim hominibus medicinam adhibet, nisi singularibus. De his igitur hactenus dictum esto.

CAPVT VII.

Proponit suam de Felicitate Civili sententiam: repetitq; materiæ conditionem doctrinam sequi.

Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, τί ποτ' ἂν εἴη. φαίνεται μὲν γὰρ ἄλλο ἐν ἄλλῃ πράξει καὶ τέχνῃ. ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁ-

AD illud vero bonum, quod quæritur iam, etiamnum regrediamur, quid illud tandem sit, visuri. Aliud enim in alia actione & arte videtur esse. Verbi gratia, aliud est in medendi arte, aliud in imperatoria: & in reliquis eodem modo.

1 1 Eu. c. 7. 1 Rhet. 5.

2

3 Quidnam igitur aliud cuique actioni artique bonum est, quam id, cujus gratia
4 aguntur cætera. Hoc autem in medicina, bona valetudo est: in arte imperatoria, victoria: in arte ædificandi, domus:
5 aliudque in alia: In omni autem actione & consilio agendi finis, quandoquidem hujus causa omnes agunt reliqua.
6 Quocirca si unus aliquis est omnium rerum, quæ in actione versantur, finis, hoc fuerit bonum id, quod est actioni propositum. sin plures, hæc erunt bona. Quamvis ergo ad varia huc usque excurrerit nostra disputatio: ad illud tamen tota re-
8 diit (quod supra innuebatur) Verum danda nobis est opera; ut istud etiam pla-
1 M.M.c.1.9 nius explicemus. Quoniam igitur plures videntur esse fines, atque ex his aliquos propter alios expetimus (ut divitias, tibias, & in universum illa, quæ dicuntur instrumenta) perspicuum est, non omnes esse simpliciter & absolutè fines.
10 Id verò, quod optimum est, absolutum
11 quiddam est sine dubio. Si quis ergo finis unus undique absolutus sit, is erit bonum hoc, quod quærimus. sin plures,
1 Rhe. 6. 12 ille, qui est omnium absolutissimus. Porro quod propter aliud expetitur, absolu-
13 tius seu perfectius esse dicimus; & quod numquam propter aliud, ijs, quæ & pro-
14 pter se, & propter aliud eliguntur. Ergo etiam illud summum bonum id erit, quod propter se semper eligitur, num-
15 quam propter aliud. Talis autem videtur esse in primis beatitudo. Hanc enim propter se semper, & nunquam propter
1 Eu.c.2. sub f. 16 aliud optamus. At verò honorem &

μοίως. τί σῶν ἑκάστη τἀγαθόν ἐστιν; ἢ οὗ χάριν τὰ λοιπὰ πράττει; τοῦτο δ' ἐν ἰατρικῇ μὲν ὑγίεια, ἐν στρατηγικῇ δ', νίκη, ἐν οἰκοδομικῇ δ' οἰκία, ἐν ἄλλῳ δ', ἄλλο· ἐν ἁπάσῃ δὲ πράξει καὶ προαιρέσει, τὸ τέλος· τούτου γὰρ ἕνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντες, ὥστ' εἴ τι τῶν πρακτῶν ἁπάντων ἐστὶ τέλος, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· εἰ δὲ πλείω, ταῦτα. μεταβαίνων δὴ ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφῖκται. τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἀσφαλῶς πειρατέον ἐπιδεῖξαι. ἐπεὶ δὴ πλείω φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἱρούμεθά τινα διὰ ἕτερα· οἷον πλοῦτον, αὐλοὺς, καὶ ὅλως τὰ ὄργανα. δῆλον ὡς οὐκ ἔστι πάντα τέλεια. τὸ δ' ἄριστον, τέλειόν τι φαίνεται. ὥστ' εἰ μέν ἐστιν ἕν τι μόνον τέλειον, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πλείω, τὸ τελειότατον τούτων. τελειότερον δὲ λέγομεν τὸ καθ' αὑτὸ διωκτὸν τοῦ δι' ἕτερον. καὶ τὸ μηδέποτε δι' ἄλλο αἱρετὸν, τῶν καὶ καθ' αὑτὰ καὶ διὰ τοῦθ' αἱρετῶν. καὶ ἁπλῶς δὴ τέλειον τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο. τοιοῦτον δ' ἡ εὐδαιμονία μάλιστ' εἶναι δοκεῖ. ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' αὐτὴν, καὶ μηδέ-

πο

ποτὲ δι' ἄλλο. τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν, καὶ νοῦν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν καὶ δι' αὐτάς· μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος, ἐλοίμεθ' ἂν ἕκαστον αὐτῶν· αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται τούτων χάριν, οὐδ' ὅλως δι' ἄλλο. φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας τὸ αὐτὸ συμβαίνειν. τὸ γὰρ τέλειον ἀγαθὸν, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. τὸ δ' αὔταρκες λέγομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τῷ ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι, καὶ τέκνοις, καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις, καὶ πολίταις· ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ἄνθρωπος. τούτων δὲ ληπτέος ὅρος τις. ἐπεκτείνοιτο γὰρ ἂν τὶς τοὺς γονεῖς, καὶ τοὺς ἀπογόνους, καὶ τῶν φίλων τοὺς φίλους, εἰς ἄπειρον προϊόντι. ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις σκεπτέον. τὸ δ' αὔταρκες τίθεμεν, ὃ μονούμενον, αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ. τοιοῦτον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι· ἔτι δὲ πάντων αἱρετωτάτην, μὴ συναριθμουμένην· συναριθμουμένην δῆλον ὡς αἱρετωτέραν μιᾶς ἐλαχίστου τῶν ἀγαθῶν· ὑπεροχὴ γὰρ ἀγαθῶν γίνεται τὸ περιὸν

voluptatem, & mentem sanam, & omnem virtutem cum propter se sequimur (nam etiamsi nullum ex iis fructum perceptu- ri essemus, tamen eorum unumquodque optaremus) tum verò beatitudinis quo- que causâ illa expetimus: quòd existime- mus, nos his adiumentis instructos, be- atos futuros. At beatitudinem nemo 17
neque harum, neque alius omnino rei causa expetit. Idem porro effici videtur 18
etiam ex ea, quam αὐτάρκειαν vocamus. Id enim bonum, quod undique abso- lu- 19
tum seu perfectum est, videtur in se ha- bere id, quod est, satis. Satis esse autem 20
cum dicimus, & id dicimus, non quod si- 4. Pol. 11.
bi soli, vitam solivagam & solitariam a- 7. Pol. 3.
genti, sed quod parentibus etiam ac li- beris, & conjugi, &, ut semel dicam, a- micis ac civibus satis est, quandoqui- 21
dem homo ad vitam societatemque ci- 1 Pol. c. 2.
vilem natus est: & est tamen horum cer- 3 Pol. 4.
tus quidam constituendus finis. Si enim 22
porrigamus ad parentes & posteros, a- micorumque amicos, abitura sit res in infinitum. Sed de hoc quidem alio lo- 23
co post iterum videbimus: αὐτάρκειαν por- 24
ro illud, sive, SATIS, esse ponimus, quod etiam absque alijs rebus solum vitam effi- cit expetendam, nulliusque rei indigen- tem. Tale quid autem beatitudinem 25
esse arbitramur: atque etiam aliquid maximè omnium optandum etiam so- lum, absque bono alio omni: cum qui- 2 Pol. 2. f.
dem id ipsum, si cum alio minimo bono conjungatur, omnino sit futurum opta- bilius magisque sumendum. quod e- 26
nim tum accedit, per id bonum effi citur auctius. Bonum porro omne, quò est 27

majus.

majus, eò magis est semper optandum.
28 Ex quibus omnibus perspicuum est,
1 M.M.c 2. beatitudinem perfectum quiddam esse,
1 Pol.c.5. bonisque omnibus per se cumulatum, cum rerum omnium, quæ in actione positæ sunt, sit extremum. Sed dicet fortasse aliquis, esse quidem illud certum & confessum, quod modo est dictum: Beatitudinem summum bonum esse: at verò ut planius quid ea sit ostendatur, desiderari. Hoc igitur facile assequemur, si opus ac munus hominis sumtum fuerit.
31 Vt enim tibicini & statuarum fictori, omnique adeò artifici, & omnino iis, qui opus aliquod efficiunt, actionemque aliquam obeunt, in opere ipso bonum suum suusque finis & perfectio consistere videtur; sic & homini, si quod est ejus opus & munus, in eo ipso bonum ejus & bene vivere positum esse probabile sit.
33 Vtrumnam igitur fabri & sutoris aliquod est opus & aliqua actio, hominis vero erit nullum? atque ad desidiam is inertiamque natus reperietur? An potius ut oculi, manus, pedis, singularumque adeo partium suum cujusque opus ac munus est, sic hominis quoque præter hæc omnia aliquod opus esse statuemus?
34 Quodnam igitur hoc tandem erit? Nam quod vivit, id quidem cum stirpibus & plantis ei videtur esse commune. hic verò proprium hominis opus quæritur.
35 Itaque illa vita, quæ in alendi augescendique ratione consistit, removenda est.
36 Ea verò remota relinquitur homini vita
37 quædam, quæ in sentiendo est posita. At hæc ipsa quoque vita homini communis

μενον. ἀγαθῶν δὲ τὸ μεῖζον αἱρετώτερον ἀεί. τέλεον δή τι φαίνεται καὶ αὐτάρκες ἡ εὐδαιμονία, τῶν πρακτῶν ἔσται τέλος. ἀλλ' ἴσως, τῷ μὲν εὐδαιμονίαν τὸ ἄριστον λέγειν, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. σαφεστέρα δ' ἔτι γένοιτ' ἂν ἐναργέστερον τί ἐστιν ἔτι λεχθῆναι. τάχα δὲ γένοιτ' ἂν τοῦτο, εἰ λάβοι τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. ὥσπερ γὰρ αὐλητῇ, καὶ ἀγαλματοποιῷ, καὶ παντὶ τεχνίτῃ, καὶ ὅλως ὧν ἐστιν ἔργόν τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἔστι τι ἔργον αὐτοῦ. πότερον οὖν, τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἔστιν ἔργά τινα καὶ πράξεις· ἀνθρώπου δ' οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς, καὶ ποδὸς, καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων, φαίνεταί τι ἔργον. οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἂν ἔργόν τι; τί ἂν * δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτέ; τὸ μὲν γὰρ ζῆν κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς. ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. ἀφοριστέον ἄρα τὸν θρεπτικὸν καὶ αὐξητικὸν * ζωήν. ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη· φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ, καὶ βοΐ, καὶ παν-

καὶ παντὶ ζώῳ. λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. τούτου δέ, τὸ μὲν, ὡς πειθαρχικοῦ λόγου· τὸ δ', ὡς ἔχον καὶ διανοίαν. διττῶς δὴ καὶ αὕτη λεγομένης, τὴν κατ' ἐνέργειαν φατέον· αὕτη γὰρ δοκεῖ μᾶλλον εἶναι. ἡ δ' ἕξις ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργειά τις κατὰ λόγον, ἢ μὴ ἄνευ λόγου· τοῦ δ' αὐτοῦ φαμὲν ἔργον εἶναι τὸ γένει τοῦδε καὶ τοῦδε σπουδαίου· ὥσπερ κιθαριστοῦ καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ· καὶ ἁπλῶς δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατ' ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον· κιθαριστοῦ μὲν γάρ, τὸ κιθαρίζειν· σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ. εἰ δ' ὕτως, ἀνθρώπου * δὲ τινός ἔργον ζωήν τινα· ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου· σπουδαίου δ' ἀνδρὸς εὖ ταῦτα καὶ καλῶς· ἕκαστον δὲ εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται. εἰ δ' ὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετήν· εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην. ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα, μία ἡμέρα, οὐδὲ ὀλίγος χρόνος

est cum equo & bove & animantibus omnibus. Relinquitur ergo (hac quoque remota) vita quædam actuosa, seu, quæ actione contineatur, illius propria, quod ratione præditum est. Hujus autem pars una est, quæ rationi obtemperat, ipsa rationis expers: altera, quæ ratione prædita est, cogitandique munere fungitur. Sed cum etiam hæc ipsa vita duobus modis dicatur: eam, quæ in functione muneris consistit, ponere debemus. Hæc enim potior esse alterâ videtur. Quod si opus hominis est actio animi rationi consentanea, aut certè à ratione non aliena, sique idem genere esse dicimus, opus alicujus certi artificis, & alicujus, qui sit in eo genere artificii eximius (quemadmodum citharœdi & boni citharœdi: & in alijs similiter omnib. ut accedente ad opus etiam excellentia seu perfectione, sit verbi causa citharœdi quidem cithara canere, boni verò citharœdi bene canere.) Hoc inquam si ita est, hominis quidem certo opus vitam quandam, eamque energiam animi seu actionem cum ratione conjunctam, boni autem viri etiam bene & præclare habentem actionem ponere debemus. Bene porro & præclarè habet unumquodque, ratione suæ propriè virtutis. Quod si ita se res habet, hominis bonum erit energia animi, virtute directa: ac si plures virtutes sint, virtute optima ac perfectissima: & præterea in vita perfecta. Vt enim una hirundo ver non efficit, nec dies unus: sic neque dies unus, neque exiguum tempus efficit felicem ac beatum. Sit igitur hoc modo

38 39 40 41 1 M.M.c.3. 42 43 44 1 Eu.c.1. 45 1 Pol.8. 46 4 Pol.11. 7.Pol.13. 1 M.M.4. & 2 M.M.9. 1 M.M.4. 47

descriptum confusa quadam notione
48 summum bonum. adumbranda enim
videtur res initio rudius, deindeque ex-
49 actius & exquisitius edisserenda. Vide-
turque vel cujusvis hominis esse, ea quæ
bene primum suis lineamentis descripta
definitaque sunt, provehere, suisque vel-
50 uti membris & articulis distinguere. at-
que ejusmodi rerum vel auctor, vel certe
adiutor esse videtur tempus: quo modo
artes ipsæ amplificatæ & propagatæ sunt.
Cujuslibet enim hominis est, id quod de-
51 est, addere. Meminisse vero nos opor-
tet etiam illa, quæ supra dicta sunt, &
subtilitatem illam enucleatam non per-
æque in omnibus esse requirere: sed in u-
naquaque re, pro materiæ ipsius ratio-
ne, & quoad docendi via ac ratio patitur.
52 Nam faber & geometra non eodem mo-
do rectum angulum exquirunt: sed ille
quidem, quatenus operi est necesse: hic
autem quidnam sit & qualis, inquirit.
in vero enim contemplando versatur.
53 Eodem igitur modo faciendum est & in
cæteris omnibus, ne operis accessiones
& ornamenta existant ipso opere longi-
54 ora. Neq; vero in omnibus æquè causa
est flagitanda; sed satis esse debet in qui-
busdam, si bene demonstratum sit, ITA ES-
SE, id est ipsum τὸ ὅτι (quemadmodum res
55 habet & in principijs) atq; hoc ipsum τὸ ὅτι,
id est, Rem ita esse, in talibus primum &
56 principium est. Principiorum porro alia
inductione percipiuntur & cognoscuntur:
alia sensu: alia consuetudine seu more.
57 cumque alia aliter percipiantur, singula

νῶν. σχεδιογραφῶμεν μὲν οὖν
τ' ἀγαθὸν ταύτην· δεῖ γὰρ ἴσως
ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ' ὕστε-
ρον ἀναγράφειν. δόξειε δ' ἂν
παντὸς εἶναι προαγαγεῖν καὶ
διαρθρῶσαι τὰ καλῶς ἔχοντα
τῇ σχεδιογραφῇ, καὶ ὀρέγειν
τῶν τοιούτων εὑρετὴς, ἢ σωτη-
ρὸς ἀγαθὸς εἶναι· ὅθεν καὶ τῶν
τεχνῶν γεγόνασιν ἐπιδόσεις·
παντὸς γὰρ, προσθεῖναι τὸ ἐλ-
λεῖπον. μεμνῆσθαι δ' καὶ τῶν
προειρημένων χρή, καὶ τὴν ἀ-
κρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν
ἐπιζητεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ
τὴν ὑποκειμένην ὕλην. καὶ
δὴ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον εἰκὸς
τῇ μεθόδῳ· καὶ γὰρ τέκτων καὶ
γεωμέτρης διαφερόντως ἐπι-
ζητοῦσι τὴν ὀρθήν. ὁ μὲν γὰρ,
ἐφ' ὅσον χρήσιμον πρὸς τὸ ἔργον·
ὁ δὲ, τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τι· θεατὴς
γὰρ τἀληθοῦς. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον,
ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔρ-
γων πλείω γίγνηται. ἐκ ἀπαι-
τητέον δ' οὐδὲ τὴν αἰτίαν ἐν ἅ-
πασιν ὁμοίως, ἀλλ' ἱκανὸν ἔν-
ιοτε τὸ ὅτι δειχθῆναι καλῶς· οἷον
καὶ ἐπὶ τὰς ἀρχάς. τὸ δ' ὅτι
πρῶτον καὶ ἀρχή. τῶν ἀρχῶν
δὲ, αἱ μὲν ἐπαγωγῇ θεωρεῖ-
ται, αἱ δὲ, αἰσθήσει, αἱ δὲ, ἐθισμῷ τινί· καὶ ἄλλαι δὲ ἄλλως. μᾶλλον

δὲ

δὲ συμπεραίνεσθαι ἢ πιφύκασι· καὶ ἀναγκαῖον ὅπως ὁρισθῶσι καλῶς· μεγάλην γὰρ ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα. δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ πολλὰ ἐμφανῆ γίνεσθαι διὰ ταύτης τῶν ζητουμένων.

persequi oportet, prout eorum natura patitur. dandaque opera est, ut bene definiantur. Magnum enim momentum 58 ad ea, quæ sequuntur, afferunt: ideoque principium plus, quam dimidium totius esse videtur, multaque in quæstione posita eo cognito declarari.

CAPVT IIX.

De veterum circa traditam Felicitatis definitionem consensu: Esse illam maximè Iucundam & Honestam; indigere tamen bonis externis.

Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς, ἐκ μόνον ἐκ τῶν συμπερασμάτων καὶ ἐξ ὧν ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λεγομένων περὶ αὐτῆς. τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα. τῷ δὲ ψεύδει, ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές. γενεμηνέων δὴ τῶν ἀγαθῶν τριχῇ, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγομένων· τῶν δὲ περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, τὰ περὶ ψυχὴν κυριώτατα λέγομεν, καὶ μάλιστα ἀγαθά· τὰς δὲ πράξεις καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικὰς, περὶ ψυχὴν τιθέμεθα. ὥστε καλῶς ἂν λέγοιτο καὶ παλαιὰ γε ταύτην τὴν δόξαν πεπαιὰ οὖσα καὶ ὁμολογουμένη ὑπὸ τῶν Φιλοσοφούντων. ὀρθῶς δὴ καὶ ὅτι πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργειαι, τὸ τέλος. ὅταν γὰρ τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν γένηται, καὶ ἐκ τῶν ἐκτὸς. συνᾴδει δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τοῦτ' ἔστιν,

ERgo de principio videndum est non 1 ex conclusionibus solum, & his, quibus ratio sive Syllogismus conficitur: sed ex ijs etiam, quæ de illo vulgo feruntur. Nam quod verum est in hoc genere, cum 2 eo congruunt omnia quæ exstant inter homines: A falso autem cito verum dissidet ac discrepat. Cum igitur bona tres 3 in partes sint distributa, aliaque externa, alia animi, alia corporis dicantur: animi sane bona inprimis & maximè propria bona dicimus. Cæterum actiones 4 & energias animi in animo collocamus. Itaque cum ex hac sententia & vetere, & 5 à philosophis uno ore comprobata rectè hoc à nobis statuitur, quod modo dictum est: tum verò propterea, quòd actiones & energiæ nonnullæ ipsius finis rationem vicemque obtinent. Sic enim 6 efficitur, ut beatitudo in animi bonis, non in externis numeretur. Cum hac 7

1 Eu.c.3. & 6.
1 M.M.c.3. 2 Eu.c.1. 7 Pol. 1. 1 Rhet.5.

ratione congruit & illud, quod certum est, bene vivere, &, bene rem gerere virum beatum. Nam ferè solet beatitudo, 8 vita bona & bona actio usurpari. Omnia quoque illa, quæ de beatitudine inter eruditos solent dici, in eo, quod à nobis dictum est, videntur inesse. Alij enim virtutem, alii prudentiam, alij sapientiam quandam certam beatitudinem 10 esse existimant. Nonnulli hæc ipsa aut horum aliquid cum voluptate conjunctum, aut minimè à voluptate sejunctum: aliqui etiam felicitatem externam adjiciunt. 11 Atque horum alia multi, iique veteres, alia pauci, & hi clari ac celebres loquuntur: quorum neutros probabile est omni ex parte errare: sed in uno aliquo saltem, aut in plurimis, rectè sentire. 12 Ac cum iis quidem, qui vitam beatam esse dicunt virtutem omnem, alteriusque item, qui aliquam certam virtutem, nostra congruit oratio. 13 Virtutis enim certè est ipsa actio sive energia virtutis. 14 Cæterum in eo fortasse est rei momentum, ut statuatur, Anne summum bonum in possessione, an in usu positum esse putemus: itemque in habitu ne, an in energia sive actione. Accidere enim potest, ut habitus bonus qui insit, nihil boni efficiat, verbi gratia, in illo, qui dormit, aut qui alio aliquo modo otiosus ac feriatus est. De energia verò idem dici non potest. 15 aget enim hæc necessariò, & rectè aget. Quemadmodum autem in Judis Olympicis non pulcerrimus aut valentissimus quisque corona donatur, sed illi soli, qui certant (ex his enim vincunt aliqui) sic & ea, quæ sunt in vita, honesta & bona,

ζῆν, καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα· σχεδὸν γὰρ εὐζωία τις εἴρηται, καὶ εὐπραξία. Φαίνεται δὲ καὶ τὰ ὀνειδιζόμενα εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν ἅπασι τοῖς ὑπάρχουσι τῷ λεχθέντι. τοῖς μὲν γὰρ ἡδονή, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ· τοῖς δὲ ταῦτα, ἢ τούτων τι μετ' ἡδονῆς, ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς. ἔτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς * εὐετηρίαν συμπεριλαμβάνουσι· τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες. ὑδετέρους δὲ τούτων εὔλογον διαμαρτάνειν τοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἴσως γέ τι, ἢ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα. τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν πᾶσαν ἀρετὴν, ἢ ἀρετήν τινα, σωφρονίζουσιν ὁ λόγος· αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ κατ' αὐτὸν ἐνέργεια. διαφέρει δ' ἴσως μικρὸν ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν, ἢ ἐν ἕξει ἢ ἐνεργείᾳ. τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται μηδὲν ἀγαθὸν ἀποτελεῖν ὑπάρχουσαν, οἷον τῷ καθεύδοντι ἢ ᾧ ἄλλως πως ἐξήργηκεν· τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐχ οἷόν τε· πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης, καὶ εὖ πράξει. ὥσπερ δ' ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ καλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· τούτων γάρ τινες νικῶσιν· ἔτω καὶ τῶν

ἐν

ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν
εἰ πράττοιτο ὀρθῶς, ἐπίκοι-
λον γένοιτο. ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος
αὐτῶν καθ' αὑτὸν ἡδύς. τὸ
μὲν γὰρ ἥδεσθαι, τῶν ψυχικῶν.
ἑκάστῳ δ' ὅτου ἡδὺ λέγεται φιλόϊππος· οἷον ἵπ-
πῳ μὲν, τῷ φιλίππῳ· θέαμα δὲ, τῷ φιλοθεάτρῳ· τὸν αὐ-
τὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ δίκαια, τῷ
φιλοδικαίῳ· καὶ ὅλως τὰ κατ'
ἀρετὴν, τῷ φιλαρέτῳ. τοῖς μὲν
οὖν πολλοῖς τὰ ἡδέα μάχεται,
διὰ τὸ μὴ φύσει τοιαῦτ' εἶναι·
τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἔστιν ἡδέα
τὰ φύσει ἡδέα· τοιαῦτα δ' αἱ
κατ' ἀρετὴν πράξεις. ὥστε καὶ
τούτοις εἰσὶν ἡδεῖαι, καθ' αὑτάς· ἔοικε δὴ προσδεῖσθαι τῆς
ἡδονῆς ὁ βίος αὐτῶν, ὥσπερ περιάπτου τινός, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡ-
δονὴν ἐαυτῷ. πρὸς τοῖς εἰρη-
μένοις γε, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸς ὁ μὴ
χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν·
οὐτε γὰρ δίκαιον ἂν εἴποι,
τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιο-
πραγεῖν· οὔτε ἐλευθέριον, τὸν
μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις
πράξεσιν· ἐμποιεῖ δ' ἴσως καὶ ὅλως
τῶν ἄλλων. εἰ δ' οὕτω, καθ'
αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν
πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν
καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ
μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· κρί-

assequuntur atque obtinent ii demum, qui rectè faciunt. Est vero eorum vita 16
etiam per se jucunda per seque delectat.
porro delectari in eorum numero peni- 17
tur, quæ ad animum pertinent. ac de- 18
lectatur aliquis eo, de quo appellatio-
nem accipit ejusmodi, cujusmodi sunt
hæ, φίλιππος, id est, amator equi, ab equo:
φιλοθέατρος, id est, amans spectaculorum,
à spectaculis. qualis item appellatio da-
tur amanti res justas, cum φιλοδίκαιος di-
citur. Et qualis ei, cui virtus cara est, cum
eum φιλάρετον dicimus. Atqui dicat quis, 19
vulgo tamen hominum jucunda contra-
ria sunt isti, quam dico. Verum respon- 20
deo, id ex eo esse, quod vulgo suavia non 3 Pol. 3. & 5.
sunt per se talia. Iis autem hominibus,
qui studiosi sunt honestatis, ea sunt ju-
cunda, quæ sunt naturâ jucunda: qualia
sunt illa sola, quæ ex virtute aguntur,
quæ proinde & talibus sunt jucunda, &
per se jucunda, nihilque eget eorum vita
voluptatis tanquam appendice, sed ha-
bet in se inclusam voluptatem. Nam 21
præter ea, quæ jam dicta sunt, etiam non
est is vir bonus, qui honestis actionibus
non delectatur. Neque enim quisquam 22
aut justum dixerit eum, qui non ex justè
factis capiat voluptatem: aut liberalem,
qui liberalibus actionibus non delecte-
tur: idemque de cæteris virtutibus senti-
endum. Quod si ita est, confitendum 23
est, per se jucundas esse virtuti consen-
taneas actiones. Sed & bonas insuper 24
easdem, & honestas & horum unum-
quodque esse sic, ut quod maximè: siqui-
dem de ijs verè judicat vir bonus. Iudi-

cat autem omnino, quemadmodum di-
25 ximus. Est igitur quiddam optimum
1. Eu. c. 1. pulcherrimum & iucundissimum beati-
26 tudo. Neque vero hæc ita distincta sunt, ut refert Deliacum epigramma:

Iustitia est res pulchra: valetudo, optima: verum est

Suave, frui hoc, cuius pectus amore calet.

Insunt enim hæc omnia in optimis actionibus. Has autem aut harum unam
27 optimam beatitudinem esse diximus.
28 Veruntamen bonis quoque externis
2 M.M. 8. egere videtur, ut diximus. Fieri enim
1 Eu. c. 2. non potest, aut difficulter certè fit, ut is,
7 Pol. 13. cui nullæ suppetunt facultates, res agat
1 Rhe. 5. præclaras. Permulta enim geruntur,
7 Pol. 4 29 veluti instrumentis quibusdam, cum a-
1 Pol. c 3. micorum opera, tum divitijs, aut poten-
7 Pol. 1. 30 tia civili. & quædam res sunt, quibus si careant homines, felicitatis splendor
2 Rhet. 15. obscuratur atque inquinatur: ut sunt,
& 17. nobilitas generis, felix soboles, pulchri-
7 Pol. 13. 31 tudo. Neque enim ei facile est, vitam beatam consequi, qui insigniter deformis, aut obscurissimo loco natus, aut solitarius & orbus sit. Ac multo etiam minus fortasse ficui sint liberi omni vitiorum genere cooperti, aut hujusmodi amici: aut, cum boni essent (liberi aut amici) excesserint è vita. Quamobrem,
32 ut diximus, vita beata desiderare videtur hujuscemodi prosperitatem. Ex quo
33 1 Eud. c. 1. fit, ut nonnulli eodem numero & loco
7 Pol. 13. beatitudinem habeant, atque secundam fortunam: non verò nulli etiam virtutem (eodem cum beatitudine loco ponant.)

τὴν δ' ὡς ἀπορῶ. ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία. καὶ ὁ διωρίσατο ταῦτα κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα.

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν
Ἥδιστον δὲ πέφυχ' ἧς τις ἐρᾷ τυχεῖν.

ἅπαντα γὰρ ὑπάρχῃ ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις. ταύτας δ', ἢ μίαν τούτων τιθῶμεν ἀρίστην εἶναι φαμὲν τὴν εὐδαιμονίαν. φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, ἀχορήγητον ὄντα. πολλὰ μὲν γὰρ πράττεται, * καθάπερ δι' ὀργάνων, καὶ διὰ φίλων, καὶ πλούτου, καὶ πολιτικῆς δυνάμεως. ἐνίων δὲ τῆ τώμφυοι, ρυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγλωσσίας, εὐτεκνίας, κάλλους· ὁ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν παναίσχης, ἢ δυσγλωσσὸς, ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος. ἔτι δ' ἴσως ἧττον, εἴτις παγκακοι * παῖδες εἶεν ἢ φίλοι· ἢ ἀγαθοὶ ὄντες τεθνᾶσι. καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἔοικε προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας· ὅθεν εἰς ταὐτὸ τάττουσιν ἔνιοι τὴν εὐτυχίαν τῇ εὐδαιμονίᾳ· ἔνιοι δὲ τὴν ἀρετήν.

CAPVT

CAPVT IX.

De modo adsequendæ Felicitatis.

Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται, πότερον τοῖς μαθητὸν, ἢ ἐθιστὸν, ἢ ἄλλως πως ἀσκητόν· ἢ καθάπερ θεία μοῖρα, ἢ καὶ διὰ τύχην ὑπάρχει. εἰ μὲν οὖν καὶ ἄλλο τι τῶν θεῶν ἐστὶ δώρημα ἀνθρώποις, εὔλογον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεόσδοτον εἶναι, καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων ὅσῳ * βέλτιστον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἄλλης ἂν εἴη σκέψεως οἰκειότερον. φαίνεται δὲ καὶ εἰ μὴ θεοπεμπτός ἐστιν, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, καί τινα μάθησιν ἢ ἄσκησιν ὑπάρχειν, τῶν θειοτάτων εἶναι· τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος ἄριστον φάνεται καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον· εἴη δ' ἂν καὶ πολύκοινον. δυνατὸν γὰρ σχεδὸν παντὶ τοῖς μὴ πεπηρωμένοις πρὸς ἀρετὴν, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας· εἰ δ' ἔστιν οὕτω βέλτιον. ἢ διὰ τύχην, εὐδαιμονεῖν, εὔλογον ἔχει οὕτως, εἴπερ τὰ κατὰ φύσιν, οἷς οἷόν τε κάλλιστα ἔχειν, οὕτω πέφυκεν. ὁμοίως δὴ καὶ κατὰ τύχην. καὶ πᾶσαι αἱ τύχαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀρίστην. τὸ δὴ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἐπιτρέψαι τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. σαφὲς δ' ἐστὶ καὶ ἐκ τῶν λόγων τὸ ζητούμενον. εἴρηται γὰρ ψυχῆς

SEd & illa indidem nascitur controversia: Vtrumnam doctrinâ paretur, An consuetudine quæratur, An alia quadam exercitatione: An potius divinitus: An denique fortuito obveniat? Sanè quidem si ullum aliud à dijs munus est hominibus datum, profecto consentaneum est, beatitudinem quoque à diis immortalibus donari: eoque maximè, quod ea est rerum humanarum optima. Sed hoc fortasse alterius est disputationis proprium. Illud quidem perspicuum est, ut non sit à diis immortalibus dono missa, sed virtute & doctrina aliqua aut exercitatione pariatur, in rebus divinissimis tamen esse numerandam. Virtutis enim præmium & finis optima quædam res, & divina & beata videtur. Eadem vero & perquam vulgaris esse quiverit. Potest enim contingere vel doctrina, vel studio iis omnibus, qui non sunt aliqua parte, homini propria, privati. Quod si sic præstat, quàm fortunæ temeritate beatum esse, certè ita esse probabile est. Siquidem res naturales ut pulcherrimæ esse possunt, ita sunt à naturâ comparatæ. idemque deiis, quæ ab arte & omni alia causa perficiuntur, judicari debet, multoque maximè, quæ à præstantissima: & vero si rem insuper omnium maximam & pulcherrimam arbitrio fortunæ permittere nimis sit nefarium ac flagitiosum. Atque etiam ex definitione beatitudinis id, quod quærimus, perspicuum esse potest. Diximus enim, eam esse ea-

1 Eu. c. 1. & 3.
2
3
4
5 1 Eu. c. 3. f.
6
7 7 Eu. 14. 7 Pol. 1.
8 2 Eu. c. 1. sub f. 1 Pol. 4. & 5.
9
10
11

se cujusdam modi energiam ex virtute. cætera autem bona, alia quidem præsto esse oportet, alia vero adjuvant & conducunt naturâ instrumentorum instar.
12 Præterea hæc etiam cum iis, quæ initio diximus, consentiunt. Civilis enim scientiæ finem optimum esse statuebamus: atque illius opus proprium est, diligentiam adhibere, ut cives certo quodam modo affectos, bonosque, & ad res honestas agendas idoneos reddat. Meritò
1 Eu. c. 7. 13 igitur neque bovem, neque equum, neque aliud animal ullum, beatum dicimus. Nulli enim illorum esse potest talis
1 Pol. 3. 14 actionis sive energiæ communitas. Atque ob hanc causam ne puer quidem est beatus. Nondum enim per ætatem ad talia
15 agenda satis aptus est: ac si beatus dicitur, propter spem, quam de eo habent
16 homines, talis prædicatur. Opus est enim, ut diximus, cum absoluta virtute,
17 tum vita integra & perfecta. multæ enim in vita rerum commutationes, varique casus interveniunt: fierique potest, ut cujus res hodie sunt valde secundæ, is maximis in senectute calamitatibus afficiatur: quemadmodum in heroum historijs de Priamo referunt poetæ.
18 Porro qui tales casus fuerit expertus, miserque de hac vita decesserit, eum profectò nemo ducet beatum.

ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ποιά τις. τῶν δὲ λοιπῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ὑπάρχειν ἀναγκαῖον, τὰ δὲ συνεργὰ καὶ χρήσιμα πέφυκεν ὀργανικῶς. ὁμολογούμενα δὲ ταῦτ' ἂν εἴη τοῖς ἐκ ἀρχῆ. τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, ἄριστον ἐπιθυμῶ. αὕτη δὲ πλείστην ἐπιμέλειαν ποιεῖται περὶ τοιούς τινας καὶ ἀγαθὰς τοὺς πολίτας ποιῆσαι, καὶ πρακτικοὺς τῶν καλῶν. εἰκότως οὐ ἄν τε βοῦν, οὔτε ἵππον, οὔτε ἄλλό τι τῶν ζώων εὐδαίμονα λέγομεν. οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν· οἱ δὲ λεγόμενοι, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. δεῖ γὰρ, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς τελείας, καὶ βίου τελείου· πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον· καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθυνούμενον, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται. τὸν δ' οὕτως χρησάμενον τύχαις, καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

CAPVT X.

Vtrum Felices judicandi sint Viventes.

1 SEd anne alius quidem quisquam mortalium, quamdiu manet in vita, bea-
1 Eu. c. 1.

Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονιστέ-

μονίσιον, ἕως ἂν ζῇ· κ᾽ Σόλωνα ἢ χρεὼν τέλος ὁρᾶν; εἰ ἢ δὴ, καὶ ὅτου ἂν ᾖ τοῦτον ὄντως, ἀρά γε καὶ ἔστιν εὐδαίμων τότε ἐπειδὰν τελευτήσῃ, ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἄλλως τε κ᾽ τῆς λέγωσιν ἡμῖν ἐνίοτε ὡς ἔστί τινα τὼ εὐδαιμονίαν; εἰ ἢ μὴ λέγομεν τὸν τεθνεῶτα εὐδαίμονα, μηδὲ Σόλων τοῦτ᾽ βούλεται, ἀλλ᾽ ὅτι τοιαῦτα ἂν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα κ᾽ δυστυχημάτων, ἔχει μὲν καὶ τοῦτο ἀμφισβήτησίν τινα. δηλοῖ γὰρ εἰναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακὸν, καὶ ἀγαθὸν, εἴτε καὶ τῷ ζῶντι, μὴ αἰσθανομένῳ δὲ, οἷον τιμαὶ καὶ ἀτιμίαι, καὶ τέκνων κ᾽ ὅλως ἀπογόνων εὐπραξίαι τε καὶ δυσχέρειαι. ἀπορίαι δὲ καὶ ταῦτα παρέχει· τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι μέχρι γήρως, κ᾽ πολυτήσαντι κ᾽ λόγον, ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς συμβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους· καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι, κ᾽ τυχεῖν βίου τοῦ κατ᾽ ἀξίαν· τοὺς δ᾽, ἐξ ἐναντίας· δῆλον δ᾽ ὅτι καὶ τοῖς ἀπογόνοις πρὸς τοὺς γονεῖς παντοδαπὸς ἔχειν διῄρηκε ἐνδέχεται. ἄτοπον δὴ γίνοιτ᾽ ἂν, εἰ συμμεταβάλλοι κ᾽ ὁ τεθνεὼς· καὶ γίνοιτο, ὁτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δ᾽ ἄθλιος. ἄτοπον δ᾽ κ᾽ τὸ μηδὲ

tus est judicandus, éque Solonis sententia spectandum tempus vitæ extremum? An item, si hoc ita esse ponamus, beatus est aliquis tum, cum excesserit è vita? An hoc quidem est prorsus absurdum dictu, præsertim nobis, qui beatitudinem actionem quandam sive energiam esse dicimus? Quod si nec nos eum beatum dicimus, qui mortuus est, neque vult hoc Solon: sed intelligit, tum demum hominem verè ac tutò beatum prædicari posse, tanquam iam extra omnium malorum atque infortuniorum discrimen positum: hoc quoque ipsum positum est in controversia. Nam ita etiam ei, qui non vivit, sed mortuus est, aliquid erit ut malum, sic & bonum, peræque ut viventi: Et erit, nihil horum persentiscenti: verbi gratia, honores & ignominiæ cùm liberorum, tum omnino posterorum, ac secundæ pariter atque adversæ illorum res. Dubitationem verò permagnam hæc quoque habent. Fieri enim potest, ut, quem vita beata usque ad senectutem prosecuta sit, & qui supremum vitæ diem convenienter actæ jam ætati obierit, eum multæ in posteris mutationes & varietates excipiant: hoc est, ut cum alii eorum boni sint, vitaque ea qua digni sunt, potiantur, alijs eorum planè diversum accidat. Ad hæc varia quoque posterorum, à majorum moribus & virtute discedentium, discrimina existere solent. Atque hic absurdum certè fuerit, si unà cum eis mortuus quoque commutetur, fiatque nunc beatus, nunc contra miser. Rursus absurdum fuerit

etiam illud, res posterorum nihil, ne ad
ullum quidem usque tempus ad paren-
10 tes pertinere. Sed redeundum est no-
bis ad id, quod primo loco dubitatum
est. Fortasis enim ex illo id quoque,
quod posterius quærebamus, intellige-
11 tur. Quod si igitur supremus vitæ dies
expectandus, & tum quisque beatus ex-
istimandus est, cum eum diem obierit,
non quòd nunc beatus sit, sed quòd an-
tea fuerit: Numnam etiam absurdum
fuerit, cum quis beatus est, tum id quod
in eo inest, de ipso non verè dictum iri,
ob hanc causam, quòd vivos beatos prædicari nolimus, propter rerum commutationes casuumque varietates: & verò ob illam causam, quòd beatitudinem quidem firmum quiddam & prope immutabile esse existimemus, cum è diverso in uno eodemque homine subinde
12 mutetur, velut in orbem conversa? illud namque perspicuum esse, si ad fortunæ casus commutamur, nos eundem nunc beatum, nunc contrà miserum sæpe esse dicturos: chamæleontem quendam & parum stabili sede collocatum virum
13 beatum nostra oratione fingentes. An ne verò potius ex fortunæ varietate ac mobilitate minimè dicendum est fingi formarique beatum aut non beatum (propterea quòd bene vel male vivendi
14 ratio in fortuna posita non est) & requi-
1. Pol. 13. ritur tamen illa ex ratione humanæ vitæ, quemadmodum diximus: quandoquidem actiones virtuti consentaneæ beatitudinis dominæ sunt, sicuti misе-
15 riarum contrariæ: An inquam hoc potius dicendum est) testimoniumque insuper huic sententiæ perhibet ipsum il-

δὲν μηδ' ὅλῳ τινὰ χρόνον συμπεκτείνεσθαι τὰ τῶν ἐκγόνων τοῖς γονεῦσιν. ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν τὸ πρότερον διηπορήθη· τάχα γὰρ ἂν θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ζητούμενον ἐξ ἐκείνου. εἰ δὴ τέλος ὀφεῖλει εἶναι, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, ἀλλ' οὐχ ὡς ὄντα μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἔστιν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσει τὸ ὑπάρχον, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τοὺς ζῶντας εὐδαιμονίζειν, διὰ τὰς μεταβολὰς, καὶ διὰ τὸ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν, καὶ μηδαμῶς ἐμμεμβόλους τὰς δὲ τύχας πολλάκις ἀνακυκλεῖσθαι περὶ τοὺς αὐτούς; δῆλον γὰρ ὡς εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα, καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ὑποφαίνοντες, καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον. ἢ τὸ μὴ ταῖς τύχαις ἑπακολουθεῖν εὐδαιμόνως ὀρθόν; οὐ γὰρ ἐν ταύταις τὸ εὖ ἢ κακῶς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν. κύριαι δ' εἰσὶν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῆς εὐδαιμονίας· αἱ δ' ἐναντίαι, τὰ ἐναντία. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ νῦν ἀπορηθέν. δεῖ γὰρ ἴσως

ὑπάρ-

ὑπάρχει τῶν ἀνθρωπίνων βεβαιότης, ὡς τοῦ τὰς ἐνεργείας τὰς κατ' ἀρετὴν μονιμώτερας καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν θλακτοῦσιν εἶναι. τούτων δ' αὐτῶν, αἱ τιμιώτατα μονιμώτατα, * διὰ τὸ μάλιστα καὶ συνεχέστατα καθ' ἕξιν ἐν ταύταις τὰς μακαρίους. τοῦτο γὰρ ἔοικεν αἰτίῳ τοῦ μὴ γίγνεσθαι τοῦτο αὐτὰ λήθην. ὑπάρξει δὴ τὸ ζητούμενον τοῦ εὐδαίμονι, καὶ ἔσται διὰ βίου τοιοῦτος· ἀεὶ γὰρ, ἢ μάλιστα πάντων, πράξει καὶ θεωρήσει τὰ κατ' ἀρετήν, καὶ τὰς τύχας οἴσει κάλλιστα καὶ πάντη πάντως ἐμμελῶς ὅγ'. ὡς ἀληθῶς ἀνδρὶ τετραγώνῳ καὶ ἄμωμον. πολλῶν δ' γιγνομένων κατὰ τύχην, καὶ διαφερόντων μεγέθει καὶ μικρότητι, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀντικειμένων, δῆλον ὡς οὐ ῥοπὴν τῆς ζωῆς· τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, συνοίσει μὲν εὖ, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει. καὶ γὰρ αὐτὰ σωπικὸν πέφυκε, καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία γίγνεται. εἰ δὲ πάλιν συμβαίνουσι, θλίβει καὶ λυμαίνεται τὸ μακάριον· λύπας γὰρ παρέχει, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις. ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλόν, ὅταν τις φέρῃ εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, μὴ δι' ἀναλ-

lud, de quo hoc in loco quæstio est? Nam cum omnia humana sint infirma & fluxa, sola virtutis actio habet constantiam. Nam & scientiis ipsis stabiliores diuturnioresque videntur virtutes: quarum ipsarum quoque prout unaquæque plurimi est, ita diutissimè permanet: propterea, quòd in eis maximè & assiduè ætatem agunt beati. Hæc enim videtur esse causa ejus, quod est nulla unquam oblivione illarum beatos capi. Inerit ergo firmiter ac verè in beato id, quod quærimus, eritque ille dum vivet, id quod esse dicitur. Nam vel semper, vel omnium maximè, ea & aget, & animo cernet, quæ sunt virtutis, fortunæque casus pulcerrimè, omnique ex parte sic ut oportet feret: quippe qui vere sit vir bonus, & sine vituperatione quadratus. Sed cum multa fortuitò eveniant, eaque magnitudine & parvitate differant, perspicuum est, ea fortunæ bona itemque contraria, quæ parva sunt, nihil ad vitam momenti habere: Magna autem fortunæ beneficia & multa vitam beatiorem esse effectura. Nam & ipsa ornamenta homini suapte natura solent esse, & eorum usus pulcer & bonus est: contraria verò illorum vitam beatam in angustias redigunt & corrumpunt. Et ægritudines enim inferunt, & multas quoque energias seu actiones impediunt: tametsi etiam in his splendet atque elucet ipsum honestum, ac vel tum maximè, cum quis multas & magnas calamitates fert leviter ac placidè, non quod doloris sensu careat: sed quod ge-

16 17 18 19 7. Pol. 11. 3 Rhe. 11. pr. 20 21 22

23 nerosi magnique sit animi. Quod si actionibus vita continetur, ut diximus, nullus beatus ullo pacto miser esse poterit. Numquam enim quicquam aget odio dignum aut improbum. Nam qui verè bonus & bene sanæ mentis est, eum putamus omnes fortunæ casus decenter & ex personæ suæ dignitate ferre, semperque secundum ea, quæ suppetunt,
25 res pulcherrimas agere: quomodo & bonum imperatorem eo exercitu, qui præsto est, semper uti bellicosissimè, & sutorem ex iis pellibus, quarum ipsi copia est, calceum pulcherrimum conficere: eodemque modo cæteros artifices
26 omnes. Quod si ita est, profecto vir beatus miser quidem futurus minimè est, haud facilè tamen beatus dici poterit, si in Priami calamitates inciderit.
27 At neque varius erit & mutabilis. Nam ut neque facile de beata vita poterit dimoveri; neque à quibuslibet rebus adversis, sed à magnis demum & multis: sic neque talibus fortunæ casibus afflictus, rursus brevi tempore fieri poterit beatus: sed si fiet longo & justo temporis intervallo fiet: ubi videlicet magnarum & honestarum rerum interea com-
28 pos fuerit effectus. Estne ergo, quod vetet, beatum nos dicere eum, qui suas actiones perfecta virtute dirigit, bonisque externis mediocriter instructus est, non ad quodlibet tempus, sed per vitam
29 perfectam? An vero ad definitionem etiam addere debemus: &, qui sit ita victurus, & vero qui mortem ei vitæ

ἀναλγησίας, ἀλλὰ ἡμερίους ἂν καὶ μεγαλόψυχους. εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι κύριαι τῆς ζωῆς, καθάπερ εἴπαμεν, οὐδεὶς ἂν ἡμῶν τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέποτε γὰρ πράξει μισητὰ καὶ φαῦλα. τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸν καὶ ἔμφρονα πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν, καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αἰεὶ τὰ κάλλιστα πράττειν. καθάπερ καὶ στρατηγὸν ἀγαθὸν, τῷ παρόντι στρατοπέδῳ χρῆσθαι πολεμικώτατα. καὶ σκυτοτόμον, ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖν· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὰς ἄλλας τεχνίτας ἅπαντας. εἰ δ' ὕστερον, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων· οὐ μὴν μακάριός γε, ἂν Πριαμικὰς τύχας περίσχῃ. οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος· οὔτε γὰρ ἐκ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὐδ' ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων καὶ πολλῶν· οὔτε τῶν τοιούτων τάχ' ἂν γένοιτο πάλιν εὐδαίμων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. ἀλλ' εἴπερ, ἐν πολλῷ τινι καὶ τελείῳ, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν αὐτῷ γενόμενον ἐπήβολον. τί οὖν κωλύει λέγειν εὐδαίμονα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργοῦντα, καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς κεχορηγημένον; μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τέλειον βίον; ἢ προσθετέον, καὶ βιωσόμενον οὕτω;

καὶ

καὶ τελευτήσαντος κ' λέγον; ἐπειδὴ τὰ μέλλοντα ἄφανῆς ἡμῖν τὴν εὐδαιμονίαν ἢ τέλος καὶ τέλειον τίθεμεν * πάντῃ παντως. εἰ δ' ὕτω, μακαρίους μὲν ἐροῦμεν τῶν ζώντων οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα· μακαρίους δ', ὡς ἀνθρώπους. καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον διωρίσθω.

convenienter obiturus? quandoquidem res futuræ nobis sunt obscuræ (ac tam prosperæ; quam adversæ accidere possunt) beatitudinem autem finem esse, & quiddam prorsus ex omni parte perfectum, ponimus. Quæ si ita sunt, beatos ex vivis dicemus eos, in quibus illa insunt & inerunt, quæ à nobis supra dicta sunt: beatos tamen ut homines. Atque de his quidem hunc in modum definitum esto.

CAPVT XI.

Vtrum Fortuna posterorum pertineat ad Beatos post mortem.

Τὰς δ' τῶν ἀπογόνων τύχας καὶ τῶν φίλων ἁπάντων, τὸ μὲν μηδὲν ποιοῦν συμβάλλεσθαι, λίαν ἀφίλον φαίνεται, καὶ ταῖς δόξαις ἐναντίον. πολλῶν δὲ καὶ παθῶν ἐχόντων διαφορὰς τῶν συμβαινόντων· καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συνικνουμένων, τῶν δ' ἧττον, καθ' ἕκαστον μὲν διαιρεῖν, μακρὸν καὶ ἀπέραντον φαίνεται· καθ' ὅλου δὲ λεχθὲν καὶ τύπῳ, τάχ' ἂν ἱκανῶς ἔχοι· εἰ δὴ καθάπερ καὶ τῶν περὶ * αὐτὸν ἀτυχημάτων, τὰ μὲν ἔχει τι βάρος καὶ ῥοπὴν πρὸς τὸν βίον, τὰ δ' ἐλαφρότερα ἔοικεν ἄττα καὶ τὰ περὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ἅπαντας. διαφέρει δ' τῶν παθῶν ἕκαστον περὶ ζῶντας ἢ τελευτήσαντας συμβαίνειν πολὺ

PORrò ad fortunam secundam & adversam posterorum & amicorum omnium quod attinet, primum quidem nihil beatum virum ea attingere dicere, cùm valde ab amicitia alienum esse, tum à communibus hominum opinionibus abhorrere videtur. Deinde verò cum ipsa illa eventa, de quibus agimus, sint admodum dissimilia, cumque alia magis, alia minus ad nos pertineant: ea quidem singulatim explicare atque in partes distribuere, longum atque infinitum fuerit: universè autem ostendere, ac velut rudi imagine adumbrare fortasse ad nostrum institutum satis fuerit. Quod si igitur primum quidem ut res adversæ, quæ singulatim cuique accidunt, aliæ pondus aliquod ac momentum habent ad vitam, aliæ sunt leviores: ita illa etiam quæ amicis, quicunque illi sunt, accidunt, pertinent ad amicos omnia, licet dissimiliter: Rursumq; si, utrum unusquisq; casus acerbus vivis, an mortuis accidat, id verò multo etiam magis interest, quã

in tragœdijs, utrum facinora injusta & atrocia aliquorum, quæ ibi referuntur, jam olim perpetrata sint, an nunc primum perpetrentur: Conficitur quidem certè vel ex hoc, plurimum inter ista interesse. Ac fortasse multò quoque major diversitas oritur ex illo, quod dubitatur, utrum mortui boni alicujus aut mali sint participes, nec ne. Apparet enim ex his, etiamsi quid ad eos pertineat, quodcunque sit illud, sive bonum sive malum, perquam exiguum vel absolutè ac per se, vel certè illis, esse. Sin aliter hoc habeat, certè tantum ac tale modò esse, ut neque eos, qui non sunt, beatos efficiat, neque beatitudinem ijs, qui eam adepti sunt, eripiat. Videntur igitur res amicorum, tum secundæ, tum adversæ, nonnihil ad mortuos pertinere: sed ita, & tantum, ut neque beatos non beatos efficiant, neque quicquam aliud tale.

μᾶλλον, ἢ ᾧ φθόνημα καὶ δεινὰ συμπάρεστιν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἢ πέπλεκται. συλλογιστέον δὲ καὶ ταύτῃ τὸν λόγον· * μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι περὶ τοὺς κεκμηκότας, εἴ τινος ἀγαθοῦ κοινωνοῦσιν, ἢ τῶν ἐναντίων· ἔοικε γὰρ ἐκ τούτων εἰ καὶ διίκνεῖται πρὸς αὐτούς ὁπουοῦν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε τοὐναντίον, ἀφαιρεῖ τι καὶ μικρὸν, ἢ ἁπλῶς, ἢ ἐκείνοις εἶναι· εἰ δὲ μή, τοσοῦτόν γε οὐ τοιοῦτον, ὥστε μὴ ποιεῖν εὐδαίμονας τοὺς μὴ ὄντας μηδὲ τοὺς ὄντας μακαρίους ἀφαιρεῖσθαι τὸ μακάριον. συμβαίνειν μὲν οὖν τι φαίνοιτ' ἂν τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐπραξίαι τῶν φίλων· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ δυσπραξίαι δοκοῦσι καὶ τηλικαῦται, ὥστε μή τι τοὺς εὐδαίμονας μὴ εὐδαίμονας ποιεῖν, μήτ' ἄλλο τῶν τοιούτων μηδέν.

CAPVT XII.

Felicitatem ex iis esse, quæ Honorabilia dicuntur.

1 HIs autem distinctis dispiciamus de
1 M.M.c.1. beatitudine & hoc: utrum habenda sit in numero rerum laudabilium, an in earum potius, quæ honore dignæ
2 sunt. Est enim perspicuum, eam non
1 Rhe.9. 3 numerari in potestatibus. Videtur igitur id omne, quod laudabile est, ob eam causam esse laudabile, quod sit cujusdam modi, & ad aliud quodam mo-
4 do referatur. Nam justum, fortem, & omnino virum bonum, ac virtutem

Διωρισμένων δὲ τούτων, σκοπῶμεν περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον τῶν ἐπαινετῶν ἐστιν, ἢ μᾶλλον τῶν τιμίων· δῆλον γὰρ ὅτι τῶν γε δυνάμεων οὐκ ἔστι. φαίνεται δὲ πᾶν τὸ ἐπαινετὸν τῷ ποιόν τι εἶναι, καὶ πρός τί πως ἔχειν, ἐπαινεῖσθαι. τὸν γὰρ δίκαιον, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν, καὶ τὰς ἀρετὰς

ἐπι-

ἐπαινοῦμεν διὰ τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις. καὶ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τὸν δρομικὸν, καὶ τὸν ἄλλων ἕκαστον, τῷ ποιόν τινα πεφυκέναι, καὶ ἔχειν πως πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν περὶ τοὺς θεοὺς ἐπαίνων. γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι· τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους δι' ἀναφορᾶς ὥσπερ εἴπομεν. εἰ δ' ἔστιν ὁ ἔπαινος τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι τῶν ἀρίστων οὐκ ἔστιν ἔπαινος· ἀλλὰ μεῖζόν τι καὶ βέλτιον, καθάπερ καὶ φαίνεται. τοὺς τε γὰρ θεοὺς μακαρίζομεν καὶ εὐδαιμονίζομεν· καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους μακαρίζομεν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀγαθῶν. οὐδεὶς γὰρ, τίλως εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ, καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει. δοκεῖ δὲ καὶ Εὔδοξος καλῶς συνηγορῆσαι περὶ τῆς ἡδονῆς. τὸ γὰρ μὴ ἐπαινεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν ὄντων, μηνύειν ἔφατο ὅτι κρεῖττόν ἐστι τῶν ἐπαινετῶν, τοιοῦτον δ' εἶναι τὸν θεὸν καὶ τἀγαθόν. πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἄλλα ἀναφέρεσθαι· ὁμοίως γὰρ ἔπαινος, πρὸς ἀρετήν· πρακτικοὶ γὰρ τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης, ἢ δὲ ἔγ-

propter facta & actiones laudamus. Robuſtum & eum, qui ad curſum aptus eſt, & unumquemque aliorum propterea laudamus, quod â natura ſic comparatus, & quodammodo ad aliquod bonum ac præſtantiam aliquam affectus eſt. Quod etiam declarant deorum laudes. Ridiculæ enim hæ videntur, eo, quod ad nos referantur (quaſi videlicet diis potiores.) Atque hoc propterea accidit, quod laudes, quemadmodum diximus, comparatione & relatione quadam conſtant, (id eſt, ſunt de re quapiam, ad illos, qui ſunt re ea potiores.) Quod ſi laus talibus rebus tribuitur, nimirum perſpicuum eſt, rerum præſtantiſſimarum non eſſe laudem, ſed quiddam laude majus & melius, quemadmodum apparet. Nam & deos beatos ac felices uſurpamus, & viros maxime divinos beatam vitam agere dicimus. Itemque ea bona, quæ diviniſſima ſunt, beata prædicamus. Beatitudinem enim nemo laudibus effert, ut nec juſtitiam: ſed ut divinius & melius quidpiam ſuſpicit & in rerum beatiſſimarum numero collocat. Secundum quæ etiam ſcire Eudoxus cauſam voluptatis egiſſe videtur, cum primas partes principemque locum dignitatis illi tribuere vellet. Nam quod, cum ſit ipſa in numero rerum bonarum, non laudatur, eo declarari putabat, eam rebus ijs, quæ ſunt laudabiles, eſſe meliorem. Talem autem eſſe Deum, ac Summum bonum. ad hæc enim duo cetera quoque referri. Nam virtuti quidem laus propriè tribuitur. Ab hac enim ad res honeſtas agendas idonei

efficiu-

2 Eu c.n.

12 efficimur. Encomia autem factorum sunt potius, & eorum peraequè, quæ corporis, & eorum, quæ animi viribus
13 obeuntur. Sed de his quidem subtilius
1 Rhet. 9. & limatius disputare eorum est magis, qui in encomijs scribendis occupati
14 sunt: Nobis autem ex ijs, quæ dicta sunt, perspicuum est, proprie in bonis ijs, quæ honore digna, & perfecta sunt, vi-
15 tam beatam esse numerandam. Atque ita videtur esse etiam ob hanc causam, quod principium est. Hujus enim gra-
16 tia omnes reliqua omnia agimus. Principium autem causamque, cur cætera bona sint, honore dignum & divinum quiddam esse ponimus.

κώμια, τῶν ἔργων· ἐμοίως καὶ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν ψυχικῶν· ἀλλὰ τάδε τις μὲν ἴσως οἰκειότερον ἐξακριβοῖ τοῖς περὶ τὰ ἐγκώμια πεπονημένοις· ἡμῖν δὲ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, τῶν τιμίων καὶ πλείων. ἔοικε δ' ὅτως ἔχειν. καὶ διὰ τὸ εἶναι * ἀρχή. τούτης γὰρ χάριν, τὰ λοιπὰ πάντες πάντα πράττομεν. τὴν δ' ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τιμιόν τι καὶ θεῖον τιθέμεν.

CAPVT XIII.

De Virtutis Subjecto ac Divisione petita ex distinctis Animæ Facultatibus.

1 SEd quoniam beatitudo actio seu e-
1 M.M. 4. 5. & 35. nergia quædam animi est, virtuti undique absolutæ congruens, de virtute
2 videndum est. Ita vero fortasse & de beatitudine melius dispicere poterimus.
3 Atque is quidem, qui ad rempublicam administrandam verè idoneus est, in hujus studio occupari maxime videtur. Huc enim se parat & hoc studet, ut cives suos viros bonos & legibus obedien-
4 tes efficiat: quarum rerum exemplum nobis suppeditant Cretensium & Lacedæmoniorum legum latores, & si qui a-
5 lij tales exstiterunt. Quod si hæc civilis scientiæ propria disputatio est, nimirum ad id consilium atque institutum, quod ab initio suscepimus, disputatio

Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν, περὶ ἀρετῆς θεωρητέον· * τάχα γὰρ ἄν τις βέλτιον καὶ περὶ τῆς εὐδαιμονίας θεωρήσαιμεν. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ τῷ ἀληθείᾳ πολιτικὸς, περὶ ταύτην μάλιστα πεπονῆσθαι· βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν, καὶ τῶν νόμων ποιητικούς. παράδειγμα δὲ τούτων ἔχομεν, τοὺς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέτας, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγόνασιν. εἰ δὲ τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ σκέψις αὕτη, δῆλον ὅτι γένοιτ' ἂν ἡ ζήτησις κατὰ τὴν ἐξ ἀρ-

χῆς

χῆς πραγμάτειαν. πρὸς ἃ δὲ τῆς δὲ ὑπόκειται, ἀνθρωπίνης δηλονότι. καὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἀνθρώπινον ἐζητοῦμεν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνην. λέγομεν δὲ ἀνθρωπίνην, ἃ τὴν οὐ σώματος ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν δὲ, ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν. εἰ δὲ ταῦτ' ἔστιν ἔχει, δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν· ὥσπερ καὶ τὸν ὀφθαλμοὺς θεραπεύσοντα, καὶ πᾶν σῶμα· καὶ μᾶλλον ὅσῳ τιμιωτέρα καὶ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς· καὶ τῶν ἰατρῶν δὲ οἱ χαρίεντες πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὸ σῶμα γνῶσιν. θεωρητέον δὴ καὶ τῷ πολιτικῷ περὶ ψυχῆς. θεωρητέον δὲ τούτων χάριν, καὶ ἐφ' ὅσον ἱκανῶς ἔχει πρὸς τὰ ζητούμενα· τὸ γὰρ ἀκριβέστερον ἴσως ἔστι τῶν προκειμένων. λέγονται δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις ἀρκούντως ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς· οἷον τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ λόγον ἔχον. ταῦτα δὲ πότερον διῄρηται, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μόρια, καὶ πᾶν τὸ μεριστόν, ἢ τῷ λόγῳ δύο ἔστιν ἀχώριστα φύσει, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, οὐδὲν

hæc omnis erit accommodanda. De virtute itaque videndum est, humana scilicet. Nam cum summum hominis bonum, tum beatitudinem humanam nobis proponebamus. Virtutem porro humanam appellamus non corporis, sed animi virtutem. Etenim beatitudinem energiam sive actionem animi dicebamus. Quod si hæc ita se habent: nimirum, ut eum, qui oculos curaturus est, totum corpus oportet habere perspectum, sic eum, qui politicus est futurus, ea, quæ ad animum pertinent, quodammodo scientia comprehendisse necesse est. Atque id eò quoque magis, quò majore honore digna est civilis scientia, quam medicina. At vero medici periti & elegantes multum studij & operæ in cognitione corporis ponere consueverunt. Ergo ei quoque qui civitatis regendæ peritus futurus est, in animi cognitionem cura atque opera multa conferenda est, conferenda inquam harum rerum gratia, & quatenus satis sit ad ea, quæ quærimus. Accuratius enim animi vim inquirere atque explicare majoris fortasse negotij sit, quam pro ratione earum rerum, quæ nobis propositæ sunt. Atque etiam in Exotericis disputationibus satis copiosè dicuntur de hoc non nulla, ijsque utendum est: Nimirum unam esse animi partem rationis expertem, participem illius alteram, Quæ utrum distinctæ sint, quemadmodum corporis partes, & quicquid similiter in partes secari potest, An ratione duæ sint, suapte alioqui natura indivisæ (ut in rotunda figura ea pars, quæ convexa, & ea, quæ concava dicitur) ad id, quod

6 7 8 9 10 11 12 1 Eu. c. 13

14 nunc agimus nihil facit. Ejus autem partis, quæ rationis expers est, duæ aliæ partes intelliguntur: quarum altera ejus, quæ omnium communis est, & quæ stirpibus propriè convenit, similis est. Talem enim animi vim ijs omnibus, quæ aluntur, meritò aliquis attribuerit: atque adeo in fœtibus immaturis &
15 imperfectis. Eam verò ipsam etiam in perfectis animantibus. Certè enim probabilius est, hanc illis inesse, quàm ali-
16 am ullam. Hujus igitur virtus omnium communis quædam, ut dixi, non hominis propria est: quippe cum in somnis hæc particula atq; hæc vis suo munere maximè fungatur. Atqui bonus ab improbo in somno minimùm discernitur. Ex quo illud est, quod ajunt, Inter
17 beatos ac miseros dimidiam vitæ partem nihil interesse. ejusque rei ratio probabilis, cur ita accidat, afferri potest.
18 Somnus enim animi est cessatio, qua
a Eu. c.i. quidem is bonus dicitur & malus: nisi si ex parte parva motus quidam animi perveniunt ac permanant ad aliam quandam partem: atque hac ratione bonorum, quam quorumlibet aliorum
19 visa sunt meliora. Sed de his quidem satis: prætermittendaque est alendi facultas: quandoquidem virtutis humanæ expers est sua natura. Videtur autem
20 etiam altera vis animi rationis quidem expers esse, quæ tamen aliquo modo e-
21 jus est particeps. Nam in Continente & Incontinente partem eam, quæ ratione prædita est, laudamus. (Rectè enim illa pars, atque ad optima, hortatur

ἀφαίρει πρὸς τὸ παρόν. τὸ δ' ἀλόγου ἦ, τὸ μὲν, ἔοικε κοινῷ καὶ φυτικῷ· λέγω δὲ τὸ αἴτιον ἕξ τρέφεσθαι, καὶ τὴν αὔξησιν· τοιαύτην γὰρ δύναμιν τ ψυχῆς ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις θείη τις ἄν, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις· τὴν αὐτὴν ἢ ταύτην καὶ ἐν τοῖς πλείοις· εὐλογώτερον γὰρ ἢ ἄλλην τινά. ταύτης μὲν οὖν κοινή τις ἀρετὴ, καὶ οὐκ ἀνθρωπικὴ φαίνε). δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖν μάλιστα τὸ μόριον τοῦτο, καὶ ἡ δύναμις αὕτη· ὁ δ' ἀγαθὸς κ κακὸς, ἥκιστα ἀφώρισται κατὰ ὕπνον. ὅθεν φασὶν εἶναι ἀφαίρειν τ ἥμισυ ἕξ βίου τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων. συμβαίνει δὲ τοῦτ' εἰκότως· ἀργία γάρ ἐστιν ὁ ὕπνος τῆς ψυχῆς, ἡ λέγεται πᾶσα δαία καὶ φαύλη. πλὴν * εἰ πῃ κ μικρὰν ἐπικινοῦνται ἅλλως τῶν κινήσεων, κ ταύτῃ βελτίω γίνε) τὰ φαντάσματα τῶν ἐπιεικῶν, ἢ τ τυχόντων. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἄλις. καὶ τ θρεπτικὸν οὖν ἑαυτοῦ, ἐπειδὴ τ ἀνθρωπικῆς ἀρετῆς ἄμοιρον πέφυκεν. * ἔοικε δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τ ψυχῆς ἄλογος εἶναι, μετέχουσα μέν τι τῆ λόγου. τὸ γὰρ ἐγκρατὲς κ ἀκρατὲς (* τὸν λέγομεν, καὶ τῆς ψυχῆς) τὸ λόγον ἔχον ἐπαινοῦμεν· ὀρθῶς γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ βέλτιστα παρακαλεῖ φαίνεται δὲ ἐν

δὲ ἐν ἀυτοῖς καὶ ἄλλό τι παρὰ τὸν λόγον πφυκὸς, ὁ μάχεται καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ· ἀπερχνῶς γὰρ καμπτὰς τὰ παραλελυμένα τῷ σώματι καὶ μόρια εἰς τὰ δεξιὰ παραρρυέντων κινῆσαι, βούλεται εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρει). καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἔστω· ἐπὶ τὰ ἐναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν. ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. ἴσως μὲν οὐδὲν ἧττον καὶ ἐν τῇ ψυχῇ νομιστέον εἶναί τι παρὰ τὸν λόγον, ἐναντιούμενον τούτῳ καὶ ἀνθιστάμενον. πῶς μὲν οὖν ἕτερον, οὐδὲν προσφέρει. λόγου δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται μετέχειν, ὥσπερ εἰπομεν· πειθαρχεῖ γοῦν τῷ λόγῳ τὸ ἐγκρατές. ἔστι δ' ἴσως ἐυηκοώτερον ἔτι τὸ σώφρον καὶ ἀνδρεῖον· πάντα γὰρ ὁμοφωνεῖ τῷ λόγῳ. φαίνεται δὴ καὶ τὸ ἄλογον διπλοῦν. τὸ μὲν γὰρ φυλικὸν ἠδαμῶς κοινωνεῖ λόγου· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν καὶ ὅλως ὀρεκτικὸν, μετέχει πως, ἢ κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν· ὥσπερ δὴ καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων φαμὲν ἔχειν λόγον, καὶ οὐχ ὥσπερ τῶν μαθηματικῶν. ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, μηνύει καὶ ἡ νουθέτησις, καὶ πᾶσα ἐπιτί-

atque excitat) cæterum deprehenditur in illis, quos dixi, etiam alia quædam pars, à ratione aversa natura: eaque rationi repugnans ac reluctans. Plane enim ut resolutæ corporis partes cum eas dextrorsum movere animum inducimus, in contrariam partem, puta, sinistrorsum perversè feruntur: sic & in animo evenit. abeunt enim in contrarias partes Incontinentium appetitiones. Sed in corporibus id, quod perversè movetur oculis cernimus: in animo non cernimus. nihilominus autem fortasse existimare debemus, in animo quoque aliquid esse, quod à ratione sit devium, eique adversetur & repugnet. quod quomodo sit aliquid à ratione aliud ac diversum, nihil hoc loco disputari necesse est. Rationis autem hoc quoque videtur esse particeps, ut diximus. Paret quidem certè rationi in Continente. At vero in Forti ac Temperante multo adhuc magis obtemperare videtur. Hic enim omnia plane cum ratione consentiunt. Apparet ergo, vim quoque rationis expertem esse duplicem. Nam quæ stirpium est propria, nulla ex parte rationis est particeps. ea autem, quæ ad concupiscendum & omnino ad appetendum impellit, aliqua ex parte rationem prædita est, nempe, quâ ei paret atque obtemperat. Hac igitur ratione dicere solemus, nos patris & amicorum rationem habere: non quo modo rerum mathematicarum (rationem habemus.) Rationi autem quodammodo parere partem animi rationis expertem, cum præceptio ac monitio, tum omnis reprehensio atque exhortatio

indicat. Quod si fatendum est, etiam hanc vim ratione esse præditam, erit & vis animi duplex, quæ sit rationis particeps: una proprie, & ut rationem habens in seipsa: altera sic ad eam habens, uti filius ad parentis monita, ille, qui parentis dicto audiens est. Atque ex hac animi divisione ac differentia virtutis quoque distinctio partitioque nascitur. Alias enim virtutes in cognitione ac ratione positas esse dicimus: alias ad mores pertinere: quas morales appellamus. In ratione positæ sunt, Sapientia, Intelligentia, Prudentia: In moribus, Liberalitas, Temperantia. Nam cum de moribus alicujus loquimur, non sapientem aut intelligentem ipsum dicimus: sed clementem sive lenem aut temperantem. Laudamus autem sapientem quoq; ex habitu. Habitus verò eos, qui sunt laudabiles, virtutes usurpamus.

μησίς τε καὶ ἀναλήψεως. εἰ δ' ἔχει καὶ τοῦτο φάναι λόγον ἔχειν, δίττον ἔσται καὶ τὸ λόγον ἔχον· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δ' ὥσπερ ἐκ πατρὸς * ἀκουστικόν. διαιρεθήσεται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην· λέγομεν γὰρ αὐτῶν, τὰς μὲν διανοητικὰς, τὰς δὲ ἠθικάς· σοφίαν μὲν καὶ συνέσιν καὶ φρόνησιν, διανοητικάς· ἐλευθεριότητα δὲ καὶ σωφροσύνην, ἠθικάς· λέγοντες γὰρ περὶ ἤθους οὐ λέγομεν ὅτι σοφὸς, ἢ συνετός· ἀλλ' ὅτι πρᾶος, ἢ σώφρων· ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὸν σοφὸν κατὰ τὴν ἕξιν· τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. II.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Β.

CAPVT I.

Virtutis cum Dianoëticæ tum Moralis Causa efficiens inquiritur.

Vm sint autem duo virtutum genera, unum earum, quæ rationis sunt, alterum earum, quas morales, à moribus, appellamus: illæ quidem, quæ in ratione positæ sunt, magnam partem à doctrina proficiscuntur: ideoq; cum usum, tum spatiū temporis postulant. Morales autem ἔθους, id

Ἐπεὶ δὲ τῆς μὲν ἀρετῆς τῆς περὶ τὴν διάνοιαν, τῆς μὲν, διανοητικῆς, τῆς δὲ, ἠθικῆς· ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν· διὸ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ ἔθους

ἔθους πεπλήσται· ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν * παρεγκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους· ἐξ οὗ καὶ δῆλον, ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων, ἄλλως ἐθίζεται· οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος· οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃς, ἄνω ῥίπτων· οὐδὲ τὸ πῦρ, κάτω· οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. οὔτ' ἄρα φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνεται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους. ἔτι, ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τὰς τούτων πρότερον κομιζόμεθα· ὕστερον δὴ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι, τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν, ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν· οἷον οἰκοδομοῦντες, οἰκοδόμοι γίνονται· καὶ κιθαρίζοντες, κιθαρισταί. ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα· τὰ δὲ σώφρονα

est, ex more comparantur, à quo nomen quoq; traxerunt: quod parum admodũ ἀπὸ τοῦ ἔθους, id est, à more deflectit. ex quo 4
etiam perspicuum est, nullam virtutem moralem insitam nobis esse à natura Nihil enim eorum, quæ natura constant, assuefaciendo potest affici aliter, 5
quàm est à natura comparatum: ut lapis, qui deorsum fertur natura, nulla ratione assuefieri possit, ut sursum moveatur, ne quidem si decies millies aliquis eum sursum jaciens assuefacere conetur: neque ignis unquam deorsum feratur: neque quicquam aliud eorum, quæ aliter à natura comparata sunt, aliter assuefieri possit. Ergo neque natura, 6
neque præter naturam in nobis exsistunt virtutes, sed insunt, ut sic affectis, ut ad eas suscipiendas apti simus natura, perficiamur autem perpoliamurque more & consuetudine. Præterea quæ- 7
cunque nobis à natura obveniunt, eorum potestates prius accipimus, posterius energias sive actiones obimus: quod in sensibus perspici potest. Neque e- 8
nim ex eo, quod aut sæpe aspeximus res, aut sæpe audivimus sonos, eos sensus accepimus: Sed contrà, cum sensus haberemus, eis usi sumus: non quia usi sumus, illos adepti sumus. At virtutes 9
consequimur prius exercentes illa, quæ virtutis sunt: quo modo & in cæteris fit, artibus inquam. Quæ enim nobis, do- 10
ctrina prius instructis, efficienda sunt, ea faciendo discimus: verbi gratia, ædificando fiunt ædium struendarum artifices, & fidibus canendo fidicines: itemque justis actionibus exercendis, justi: temperantibus, temperantes: fortibus

11 tibus, fortes efficimur. Atq; etiam hoc ipsum testantur ea, quæ in civitatibus factitari solent. Legumlatores enim civibus ad virtutem assuefaciendis bonos eos efficiunt. Atque hæc quidem est omnium, qui leges ferunt, mens & voluntas. Quotquot autem minus recte eos assuefaciunt, voto suo frustrantur.
12
13 Atque hoc uno reipublicæ administrandæ forma altera ab altera differt, bona
1 M.M.5. 14 à vitiosa. Præterea ex ijsdem rebus vir-
2 Eu. c.1.f. tus omnis nascitur, per quas interit: si-
3 Rhe.9. 15 militerque & ars. Nam ex eo, quod fidibus canunt, & boni & mali fidicines evadunt: eademque ratione ædificandi artifices, & reliqui opifices omnes. Nam ex eo, quod bene ædificant, boni sunt ædificandi artifices futuri: ex eo quod
16 male, mali. Quod nisi ita se res haberet, nec magistro, qui doceret, opus esset, & omnes aut boni aut mali artifices
17 nascerentur. Eadem igitur & virtutum ratio est. Agendis enim iis rebus, quas inter homines agi usitatum est, alij justi, alij injusti efficimur & cum ea, quæ in rebus horribilibus ac periculosis habentur agimus ac subimus, assuescimusque ea aut timere, aut præsenti animo ferre, alij fortes, alij timidi evadimus. Similis est & cupiditatum irarumque ratio. Alij enim temperantes & lenes, alij intemperantes & iracundi efficiuntur: hi, quia sic, illi, quia aliter in illis
18 versantur. Atque (ut uno verbo dicam) ex similibus energijs seu actionibus si-
19 miles habitus oriuntur. Itaque danda

να, σώφρονες· τὰ δ' ἀνδρεῖα, ἀνδρεῖοι. μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ γινόμενοι ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες, ποιοῦσιν ἀγαθούς, καὶ τοῦτο βούλημα πάντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἔστιν· ὅσοι μὲν οὖν μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσι· καὶ διαφέρει τοῦτο πολιτεία πολιτείας, ἀγαθὴ φαύλης. ἔτι, ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ, καὶ φθείρεται· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι. καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται· ἐκ δὲ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ ἦσαν εἰθισμένοι, ἢ εἰδότες διδάξοντες· ἀλλὰ πάντες ἀτεχνῶς ἀγαθοὶ, ἢ κακοί· οὕτω δὴ καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι. πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ ἐθιζόμενοι * ἢ φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν, οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει, καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ, σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ, ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· οἱ μὲν, ἐκ τοῦ τοιῶς ἐν αὐτοῖς διαγεγονέναι· οἱ δὲ, ἐκ τοῦ ἐναντίως. καὶ ἁπλῶς δὴ λόγῳ, ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ

δὲ δεῖ ἕξεις ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· καὶ ὅλως ἕξεσι τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθητέον αἱ ἕξεις. οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ ἅττως ἢ ἅττως ἐνθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ μᾶλλον δὲ, τὸ πᾶν.

opera est, ut actiones nostras certo quodam modo conformemus. Harum enim differentias habitus differentes ac dispares consequuntur. Non ergo parum refert, sed per quam multum, sicne an sic, à pueris assuescamus. immo verototum in eo positum est.

20 1 Rh. 12. 1. Pol. 8. 7 Pol. 14.
21 15. & 17. 8 Pol. c. 1. 2. seq.

CAPVT II.

Doctrinam de Virtutibus non cognitione, sed πράξει demum absolvi. Iterum de Scientiæ hujus statu. Denique Virtutem ab eo, quod est Nimium & Parum, corrumpi, à Medio conservari.

Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν, ὥσπερ ἐφ' ἄλλας τινὰς ἐν τῷ εἰδῶμεν, τί ἐστιν ἡ ἀρετή, ἐσπουδάκαμεν· ἀλλ' ὡς ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος ἀνθ' ἀναγκαῖόν ἐστι σκοπεῖσθαι περὶ τῶν πράξεων, πῶς πραττέον αὐτάς· αὗται γὰρ ἰσχύουσι καὶ τὸ ποιὰς γενέσθαι τὰς ἕξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν. τοῦτο μὲν οὖν τὸν ὀρθὸν λόγον πρᾶττειν, κοινός, καὶ ὑποκείσθω. ἡμῖν δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἐκεῖνο δὲ προδιομολογητέον, ὅτι περὶ τοιούτου λόγου ἔσται, τοῦτον καὶ οὐκ ἀκριβῶς ὀφείλει λέγεσθαι, ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι καὶ ὕλην οἱ λόγοι ἀπαιτοῦσι

QVoniã igitur doctrina hæc omnis, quæ est in manibus, non cognitionis causa suscepta est, ut alia (non enim quid sit virtus quærimus, ut cognoscamus, sed ut boni efficiamur: alioqui enim nihil ad beatitudinem conferret) quæ ad agendum pertinent, considerandæ nobis sunt, & quemadmodum actiones obeundæ exercendæque sint, videndum. In his enim situm est, quemadmodum diximus, totum hoc, ut habitus sic vel sic conformentur. Atque illud quidem commune omnium est, & ceu aliquid altius, quam quo in præsentia ascendimus, ponatur: Rectæ rationi convenienter agere oportere (cum quidem de eo posterius aliquid dicturi sumus, nimirum & quid sit recta ratio, & quomodo ad reliquas virtutes ea affecta sit) cæterum illud primo omnium ratum confessumque habeatur: Omnem quæ de rebus in agendo positis habetur orationem rudiore quadam & pingui, non exquisita neque accuratius expres-

1
1. Eu. c. 5. sub f.
2
3
4
1 Nic. c. 3.
5 1 M. M. 1. sub f.
1 Eu. c. 6.

sa forma constare oportere, ut initio diximus, quod demonstrationes 6 1 Rhet. 7.

mate-

materiæ ſubjectæ convenientes ſint poſtulandæ, & verò quòd, quę in actionibus verſantur, quæque huc aliquid conferunt, nihil firmitatis aut conſtantiæ habent: quemadmodum neq; res ſalubres.

7 Cum ſit autem ejuſmodi omnis harum rerum univerſalis ſeu καθόλου notio: tum multo magis tenuitate ſubtili limataque caret ea, quæ de rebus ſingulis hic

8 habetur diſputatio. Hæ enim neque ſub artem, neque ſub præceptionem ullam cadunt: ſed oportet ſemper eos, qui in rebus agendis verſantur, occaſionem intueri atque obſervare: quemadmodum in arte medendi & gubernandi fi-

9 eri videmus. Veruntamen etiamſi talis ſit hæc, quam inſtituimus, ratio: dandatamen opera eſt, ut huic incommo-

10 do ſubveniamus. Hoc igitur in primis animadvertendum ac ſciendum eſt, haſce res, naturam habentes talem, qualem diximus, ab eo, quod Parum, & ab eo, quod Nimium eſt corrumpi ac per-

11 imi ſolere natura: quemadmodum (claris enim & perſpicuis exemplis ad ea, quæ ſunt obſcura, declaranda tanquam teſtibus utendum eſt) quemadmodum inquam in viribus corporis & valetudine fieri videmus. Nam & immoderatæ, & pauciores aut remiſſiores æquo exercitationes vires minuunt & cor-

12 rumpunt. Itemque poculenta & eſculenta æquè copioſiora ac pauciora, valetudinem lædunt ac perdunt. At verò moderata, efficiunt, augent ac tuentur.

13 Eodem igitur modo ſe res habet in temperantia quoque & fortitudine & alijs virtutibus: Nam ut is, qui fugit & extimeſcit omnia, nihilq; ſubit ac perfert, timidus efficitur: Sic qui à nullo

πώ τε

ἕ Rhet.2.

1 M.M.c.5.
2 Eu. c.3.
3 Rhet.6.
4 Rhet.14.

2. Pol. 1.

τητίοι· τὰ δ' ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τὰ συμφέροντα, οὐδὲν ἑστηκὸς ἔχει, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά. τοιαῦτα δ' ὄντων ἐν καθόλου λόγῳ, ἔτι μᾶλλον ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος, οὐκ ἔχει τάκριβές· οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην, οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει. δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τὸν πράττοντας, καὶ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει καὶ τῆς κυβερνητικῆς. ἀλλὰ καίτοι ὄντων τοιούτων ἐν περὶ τοῦτον λόγῳ, πειρατέον βοηθεῖν. πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, ὅτι τὰ τοιαῦτα πέφυκεν ὑπὸ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς φθείρεσθαι. δεῖ γὰρ ὥσπερ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις χρῆσθαι, ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ἐρῶμεν· τὰ γὰρ ὑπερβάλλοντα γυμνάσια, καὶ τὰ ἐλλείποντα φθείρει τὴν ἰσχύν· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλείω καὶ ἐλάττω γινόμενα, φθείρει τὴν ὑγίειαν. τὰ δὲ σύμμετρα, καὶ ποιεῖ, καὶ αὔξει, καὶ σώζει. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ὁ, τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος, καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὁ, τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς

πᾶσι τὰ βαδίζων, θρασύς· ὁμοίως δὲ καὶ, ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστος· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἄγροικοι, ἀναίσθητός τις· φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία ὑπὸ τ' ὑπερβολῆς καὶ τ' ἐλλείψεως· ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται. ἀλλ' οὐ μόνον αἱ ἠθικαὶ, καὶ αἱ αὐξήσεις, καὶ αἱ φθοραὶ, ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γίνονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔσονται· περὶ γὰρ τὰ ἄλλα τῶν φανερωτέρων οὕτως ἔχει· οἷον περὶ τὴν ἰσχύν· γίνεται γὰρ καὶ ἐκ τοῦ πολλὰ τρέφειν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν, καὶ μάλιστα δυνατὸν τοῦτο ποιεῖν ὁ ἰσχυρός. ὅμοιον δὲ ἔχει καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. ἔκ τε γὰρ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, γινόμεθα σώφρονες· καὶ ἰθισθέντες, μάλιστα δυνάμεθα ἀπέχεσθαι αὐτῶν, ἐμοίως δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνδρείαν· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν, καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι, καὶ * γενόμενοι, μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά.

omnino periculo deterretur, sed ad omnia ruit audax: itemque & qui omni generevoluptatis perfruitur, nullaque se abstinet, intemperans & qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes: is veluti stipes quidam & sensus expers evadit. Nam ut temperantiam & fortitudinem perimit Nimium & Parum, sic servat Mediocritas. Neque vero solum ortus & incrementa atque interitus habituum ex ijsdem, & ab iisdem proficiscuntur: sed etiam energiæ sive actiones in ijsdem versari reperiuntur. Nam in alijs quoque, quæ manifestiora sunt ita usu venire consuevit, veluti in viribus corporis. Vt enim hæ ex eo nascuntur, quòd quis multum cibum capiat, multosque labores excipiat ac perferat: si hoc utrumque maxime potest is efficere, qui viribus corporis pollet. Idem autem de viribus sentiendum. Nam quemadmodum prætermittendis & fugiendis voluptatibus temperantes efficimur: si temperantes effecti, voluptates maxime possumus aspernari. Similisque & fortitudinis ratio est: Nam & fortes evadimus assuescendo iis quæ terribilia sunt, pro nihilo ea putando, patienterque sustinendo; & fortitudinem consecuti maxime poterimus ea, quæ terrorem afferunt, subire ac perferre.

1
2
3
4
5
6
7
8
9

CAPVT III.

Virtutem in Voluptatibus & Doloribus moderandis esse occupatam.

Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τὴν ἕξιν, τὴν ὑπογινομένην ἡ-

Signum porro sive indicium habitus jam producti meritò habetur id, quod

1 Eu.c.4. 7 Eu.c.ult.

quod est, gaudere aut tristari factis.
2 Nam qui se à corporis voluptatibus abstinet, hocque ipso delectatur, is temperans: qui molestia ex eo afficitur, is
3 intemperans est: Rursumque qui res graves & acerbas perfert, ex eoque lætitiam capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis: qui molestia afficitur timidus habendus est.
4 Virtus enim moralis omnis in doloribus ac voluptatibus versatur. Nam & voluptatis illecebris ad turpes atque improbas actiones
5 invitamur, & doloris aculeis ab honestis avocamur ac deterremur. Itaque statim â pueris (ut ait Plato) nos oportet certo quodam modo esse educatos & institutos: ut videlicet quibus rebus oportet, ijs tum lætemur, tum doleamus. Hæc est enim recta institutio.
7 Præterea si in actionibus & perturbationibus virtutes sunt occupatæ, omnem autem perturbationem omnemque actionem dolor sequitur aut voluptas:
8 ob hanc quoque causam virtus in voluptatibus & doloribus versabitur. Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus inferendis constituuntur in maleficos. Curationes enim quædam sunt. At curationes per contraria fieri
9 solent natura. Præterea quemadmodum supra diximus ita res est comparata in omni animi habitu, ut de quibus rebus ille deterior aut melior fit naturâ, ad eas res ejus natura pertineat, & in ijs versetur. At propter voluptates ac dolores vitiosi habitus existunt, quia & illas consectamur, & hos fugimus, utraque aut quæ non oportet, aut quando, aut quomodo non oportet, aut quibus modis alijs talia à ratione dissua-

δονλὼ ἢ λύπηι τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τ σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων, σώφρων· ὁ δ' ἀχθόμενος, ἀκόλαστος· καὶ ὁ μὲν ὑπομένων ἢ φεύγων ἃ δεινὰ καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δ' λυπούμενος, δειλός· περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· περὶ μὲν γὰρ τὰ ἡδονὰ, ἃ φαῦλα πράττομεν· περὶ δὲ τὰς λύπας, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν. ἔτι δ' εἰ ἀρεταί εἰσι περὶ πράξεις καὶ πάθη· παντὶ δ' πάθει καὶ πάσῃ πράξει ἕπεται * ἡδονὴ καὶ λύπη· περὶ ἡδονὰς ἂν εἴη ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας. μᾶλλον δὲ καὶ αἱ κολάσεις γινόμεναι διὰ τούτων· ἰατρεῖαι γάρ τινές εἰσιν· αἱ δ' ἰατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασι γίνεσθαι· ἔτι, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' οἷων πέφυκε γίνεσθαι χείρων καὶ βελτίων, πρὸς ταῦτα ἐστὶ περὶ ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει· διὰ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας φαῦλαι γίνονται, τοῦτ' διώκειν ταύτας καὶ φεύγειν, ἢ ἃς μὴ δεῖ, ἢ ὅπως δεῖ ἢ ὡς ἃ δεῖ, ἢ ἐναντίως ἄλλως ἐπὶ ἕ λόγω

διορίζει) τὰ τοιαῦτα· διὸ ἐ ὁρίζουσι) τὰς ἡδονὰς, ἀπαθείας πάσας καὶ ἠρεμίας· ἐκ εὖ δὲ, ὅτι ἁπλῶς λέγουσι, ἀλλ' ἐχ ὡς δεῖ, (* καὶ ὡς μὴ δεῖ.) καὶ ὅτι, καθ' ὅσα ἄλλα διορίζει) ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ τοιαύτη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, τῶν βελτίστων πρακτική· ἡ δὲ κακία, τοὐναντίον. ἡμῖν δὴ ἂν ἡμῶν καὶ ἐκ τούτων φανερὸν ἔσται περὶ τῶν αὐτῶν· τριῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰς τὰς αἱρέσεις, καὶ τριῶν ὄντων τῶν εἰς τὰς φυγὰς, καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος· καὶ τριῶν τῶν ἐναντίων, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· περὶ πάντα μὲν τὰ τοιαῦτα ὁ ἀγαθὸς, καθ' ἡμᾶς κρίνει· ὁ δὲ κακὸς, ἁμαρτάνει· μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἡδονήν· κοινὸν γὰρ αὕτη τοῖς ζώοις, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν παρακολουθεῖ· * καὶ γὰρ τὸ καλὸν καὶ συμφέρον, ἡδὺ φαίνεται). ἔτι δὲ ἐκ τῆς πρώτης παιδὸς συνετρεφόμεθα· διὸ καὶ χαλεπὸν ἀποτρίψασθαι ἔστι τοῦτο πάθος, ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ. καὶ κανονίζομεν ἔνιοι καὶ τὰς πράξεις, οἱ μὲν, μᾶλλον· οἱ δὲ, ἧττον, ἡδονῇ καὶ λύπῃ. διὸ τοῦτ' οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι περὶ ταῦτα πᾶσιν πραγματείαν. ἡ γὰρ μικρὰ εἰς τὰς πράξεις, εὖ ἢ κακῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι. ἔτι δὲ, χαλεπώτερον

stinguuntur. Itaq; etiam definiunt non- 10
nulli virtutes vacuitates quasdā, pertur-
bationum, animorumq; status quietos.
Veruntamen id eò minus rectè, quod 11
simpliciter & absolutè istud habere po-
nunt: non autem (quod reseſt) ex ijs e-
am ἀπάθειαν & ἠρεμίαν æstimant, quæ sunt,
Quomodo & Quo tempore, & cætera,
quæ addi consueverunt. Hoc ergo pro 12
hypothesi certa est positum: Talem vir-
tutem, quæ in voluptatibus & dolori-
bus versatur, ad res optimas agendas
idoneam esse: vitium autem contrâ.
Atque etiam amplius nobis liquere de 13
his poterit ex his, quæ jam dicemus.
Nam cum tria sint, quæ sequi & expete- 14
re solemus, Honestum, utile, jucun- 1 Rhet. 6.
dum: tria contraria, quæ fugiamus, 7. p.
Turpe, inutile, molestum: in his qui-
dem omnibus vir bonus rectè facit: im-
probus & vitiosus offendit ac labitur:
maximè verò in voluptatibus. Omnium 15
enim animantium communis est volu-
ptas, eorumque omnium, quæ sub ele-
ctionem veniunt, assidua comes est.
Nam quicquid honestum, quicquid u- 16 1 Rh. 10.
tile est, id omne jucundum videtur. & 11.
Præterea autem inde usque à teneris e- 17 1 Rhe. 11.
ducati sumus non sine illa. atque idcir-
co hanc actionem animi, qua vita no-
stra penitus imbuta est eluere atque abs-
tergere difficile est. Iam & voluptate 18
ac dolore tanquam regula actiones no-
stras dirigimus, alij magis, alij minus.
Itaque necesse est totum hoc, quod â no- 19
bis susceptum est negotium, in his rebus
versari. Non enim parum momenti ad 20
actiones affert, rectè aut perperam lætа-
ri ac dolere. Præterea difficilius resisti- 21

2 Nic. c. 3. tur voluptati, quàm iræ, cui difficulter obsisti dicebat Heraclitus. At, ut quidque difficilimum est, ita maximè
22 in eo ars & virtus occupata est. Quod enim in se bonum est & honestum, id etiam magis tale est, cum magno labore
23 partum est. Itaque etiam propter hanc causam omnis disputatio de moribus prudentiaque civili in doloribus & vo-
24 luptatibus dirigendis consumitur. Nam qui in his recte se gerit, is vir bonus,
25 qui secus, is improbus futurus est. Virtutem igitur in voluptatibus & doloribus occupatam esse, & quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam etiam augeri: & cum eodem illa modo non efficiuntur, perimi: Denique quod quibus ex rebus ortum habuit, in eis quoque promendis exercendisque versetur: de his inquam ita sit à nobis explicatum.

ἡδονῇ * μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθάπερ φησὶν Ἡράκλειτος· περὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον αἰεὶ καὶ τέχνη γίνεται καὶ ἀρετή· καὶ γὰρ τὸ εὖ, βέλτιον ἐν τούτῳ. ὥστε καὶ διὰ τοῦτο περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πᾶσα ἡ πραγματεία καὶ τῇ ἀρίστῃ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ εὖ τούτοις χρώμενος, ἀγαθὸς ἔσται· ὁ δὲ κακῶς, κακός. ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, διὰ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται μὴ ὡσαύτως γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο, περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἰρήσθω.

CAPVT IV.

Differre Iustè, & Iusta agere: ac similiter in reliquis.

1 SEd quærat aliquis, quomodo nobis constemus in eo, quod dicimus, Iustè agendo justos, temperanter agendo temperantes effici oportere. Si qui enim justas actiones obeunt, jam sunt justi: si temperatas, temperantes. perinde ut, qui ea, quæ grammaticorũ musicorumque sunt propria officia explent, grammatici & musici sint necesse est.
2 Aut, si aliter res est, (id est, si opus virtutis potest aliunde, quàm ex habitu exsistere) etiam in artibus aliter habe
3 bit. Fieri enim potest, ut quispiam aliquid grammaticum efficiat, vel fortuitò, vel altero præeunte ac suggerente.
4 Dico hic ita denique grammaticus erit,

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς λέγομεν ὅτι δεῖ, τοὺς μὲν δικαια πράττοντας, δικαίους γίνεσθαι· τοὺς δὲ σώφρονα, σώφρονας· εἰ γὰρ πράττουσι τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα, ἤδη εἰσὶ δίκαιοι καὶ σώφρονες ὥσπερ εἰ τὰ γραμματικὰ καὶ μουσικὰ γραμματικοὶ καὶ μουσικοί. ἢ οὐδὲ ἐπὶ τῶν τεχνῶν ἔστω ἔχει· ἐνδέχεται γὰρ γραμματικόν τι ποιῆσαι καὶ ὑπὸ τύχης, καὶ ἄλλου ὑποθεμένου. τότε οὖν ἔσται γραμματικός, ἐὰν καὶ

γραμ-

γραμματικός τι ποιήσῃ, καὶ γραμματικῶς· τοῦτο δ' ἔστι τὸ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ γραμματικήν. ἔτι, οὐδὲ ὅμοιόν ἐστιν ἐπὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἀρετῶν· τὰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα, τὸ εὖ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς. ἀρκεῖ οὖν οὕτω πως ἔχοντα γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ τὰς ἀρετὰς γινόμενα, οὐκ ἐὰν αὐτά πως ἔχῃ, δικαίως ἢ σωφρόνως πράττηται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ πράττων πως ἔχων, πράττῃ· πρῶτον μέν, ἐὰν εἰδώς· ἔπειτ', ἐὰν προαιρούμενος, καὶ προαιρούμενος δι' αὐτά· τὸ δὲ τρίτον, ἐὰν βεβαίως, καὶ ἀμεταχινήτως ἔχων, πράττῃ. ταῦτα δέ, πρὸς μὲν τὸ τὰς ἄλλας τέχνας ἔχειν, οὐ συναριθμεῖται· πλὴν αὐτὸ τοῦτο τὸ εἰδέναι. πρὸς δὲ τὸ τὰς ἀρετὰς, τὸ μὲν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν ἰσχύει· τὰ δὲ ἄλλα, οὐ μικρὰ, ἀλλὰ τὸ πᾶν δυάταν· ἀλλ' οὐκ ἐκ πολλάκις πράττειν τὰ δίκαια καὶ τὰ σώφρονα ποιεῖ. τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια καὶ σώφρονα λέγεται, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, * οἷα ἂν ὁ δίκαιος καὶ ὁ σώφρων πράξειε. δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων, ἀλλὰ καὶ ὁ οὕτω πράττων, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. εὖ οὖν λέγεται, ὅτι ἐκ μὲν τοῦ δίκαια πράττειν ὁ δίκαιος γίνεται. καὶ ἐκ μὲν τοῦ σώφρονα· ὁ σώφρων· οὐκ ἂν δὲ μὴ πράττειν ταῦτα, οὐδεὶς ἂν μέλλοι ποτὲ ἀγαθὸς ἀγαθὸς. ἀλλ' οἱ πολλοὶ,

si & grammatici opus aliquod ediderit, & verò grammaticè id ediderit: hoc est, ex arte grammatica, qua ipse est præditus. Præterea alia quoque est artium, alia virtutum ratio. Nam quæ ab artibus gignuntur, bonum suum sive perfectionem suam in seipsis inclusam habent. Itaque satis est, si ipsa certo quodam modo conformata sint. At verò virtutis opera non si ipsa cujusdam modi sint, justè aut temperanter facta sunt, sed si is quoque, qui agit, certo quodam modo conformatus illa agat ac primum quidem si sciens: deinde si consilio agendi seu proæresi: postremo si firma, perpetua & constanti voluntate agat. Hæc sanè in artibus quidem acquirendis non est opus congredi ac sociari: sed ipsum scire est in ijs satis. Ad virtutes verò comparandas cum scientia parum aut nihil valeat, cætera minimè parvam vim habent, sed multo maximam, atque adeo omnem: Eaque jam ex iteratis atque identidem repetitis justis ac temperatis actionibus acquiruntur. Res igitur sanè dicuntur justæ (verbi gratia) ac temperatæ, cum sunt tales, quales vir justus ac temperans agere soleat: porrò justus & temperans est, non qui has res agit tantum, sed qui ita agit, ut justi & temperantes homines solent. Rectè igitur dicitur, justis ac temperatis actionibus justos ac temperantes effici: his autem neglectis neminem unquam virum bonum futurum, Sed multò maxima hominum pars

1 Rhet. 56

1 Rh. 9.

1 M.M.10. sub f.

1 Eu. c. 51.

cum hæc agere minimè curet, ad verba confugiendo philosophari se arbitratur, itaque sperat futurum, ut boni sint
28 ac virtute præditi: quales non multum ab ægrotis differunt ijs, qui medicos studiosè quidem ac diligenter audiunt: at nihil eorum, quæ ab illis præcipiuntur, facere volunt: Porro quemadmodum ægrotis talibus nunquam valetudo bona constatura est, dum ita curantur: sic neque istis animus rectè erit affectus, dum hoc modo philosophantur.

ἕξιν μὲν ἡ πράξεσιν· ἀλλὰ δὲ τὸν λόγον καταφεύγοντες, οἴονται φιλοσοφεῖν, καὶ οὕτως ἕσεσθαι σπουδαῖοι, ὁμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἱ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν σπουδαίως· ποιοῦσι δ' οὐθὲν τῶν προσταττομένων· ὥσπερ οὖν οὐδ' ἐκείνοις εὖ ἕξει τὸ σῶμα, οὕτω θεραπευόμενοι, οὐδ' ὅτι τὴν ψυχὴν, οὕτω φιλοσοφοῦντες.

CAPVT V.

Virtutem esse Habitum, non Adfectum, nec Potentiam.

1 M.M.1. 1 SEquitur jam deinceps ut quid sit virtus videamus. Quoniam igitur, quæ
2 in animo exsistunt, tria sunt, Perturbationes, Potestates, Habitus: necessariò
1 M.M.7. 2. Eu. c 1. 2 Eu.c.1. 3 ex his tribus unum erit virtus. Perturbationes autem dico, Cupiditatem, iram, timorem, audaciam, invidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam: & omnino ea omnia quæ comitatur voluptas aut dolor. Potestates autem, quibus ad has perturbationes propensi dicimur: ut, quarum impulsu vel ad irascendum, vel ad dolendum, vel ad
2 Rhe.2. seq. 4 misserendum proclives sumus. Habitus
3 M.M.c.8. verò sunt, quibus bene aut male adversus perturbationes affecti sumus. Veluti si adversus iram affecti sumus ita, ut impensius aut remissius æquo irascamur, malè affecti sumus: sin ita, ut intra modum consistatur, bene. itemque
6 in cæteris. Primum igitur virtutes &
7 vitia perturbationes non sunt: cùm ob id,

Μετὰ δὲ ταῦτα τί ἐστιν ἀρετὴ σκεπτέον· ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, τρία ἐστὶ, πάθη, δυνάμεις, ἕξεις, τούτων τι ἂν εἴη ἡ ἀρετή. λέγω δ', πάθη μὲν, ἐπιθυμίαν, ὀργὴν, φόβον, θράσος, φθόνον, χαρὰν, φιλίαν, μῖσος, πόθον, ζῆλον, ἔλεον, ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη· δυνάμεις δ', καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατὸι ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῶμεν, ἢ ἐλεῆσαι· ἕξεις δὲ, καθ' ἃς πρὸς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς, οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι, εἰ μὲν σφοδρῶς ἢ ἀνειμένως, κακῶς ἔχομεν. εἰ δὲ μέσως, εὖ. ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τἆλλα. πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσὶν, ἀφ' αἷς λεγόμεθα, ἀφ' αἷς κακίαι, ἢ

ἢ

ὅτι δ' λεγόμεθα κ) τὰ πάθη πως δαῖοι ἢ φαῦλοι· κ) δὲ * τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας, λεγόμεθα· καὶ ὅτι μὲν τὰ πάθη οὔτ' ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα· ὁ γὰρ ἐπαινετέος ὁ φοβούμενος, οὐδὲ ὁ ὀργιζόμενος. οὐδὲ ψέγεται ὁ ἁπλῶς ὀργιζόμενος, ἀλλ' ὁ πῶς· κ) δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. ἔτι, ὀργιζόμεθα μὲν κ) φοβούμεθα, ἀπροαιρέτως· αἱ δὲ ἀρεταὶ προαιρέσεις τινὲς, ἢ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως πως ἢ τάττει, κ) μὲν τὰ πάθη κινεῖσθαι λεγόμεθα * κ) ἢ τὰς ἀρετὰς κ) τὰς κακίας, οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακεῖσθαί πως. * διὰ ταῦτα δὲ, οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν· οὔτε γὰρ ἀγαθοὶ λεγόμεθα, τῷ δύνασθαι * πάσχειν ἁπλῶς, οὔτε κακοί· οὔτε ἐπαινούμεθα, οὔτε ψεγόμεθα. καὶ ἔτι, δυνατοὶ μὲν ἐσμὲν φύσει. εἴπομεν ἢ περὶ τούτων πρότερον. εἰ οὖν μήτε παθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ, μήτε δυνάμεις, λείπεται ἕξεις εἶναι. ἃ, τι μὲν οὖν ἐστὶ τῷ γένει ἡ ἀρετὴ, εἴρηται.

quia ex perturbationibus nec boni nec mali dicimur: ex virtutibus autem & vitijs dicimur. Deinde, quoniam perturbationes nobis nec laudi dantur, nec vitio. neque enim qui timet laudatur, neque qui irascitur: nec qui irascitur, ob id propriè vituperatur, quod irascitur: sed ita demum, si certo quodam modo irascitur. propter virtutes verò & vitia laudamur aut vituperamur. Præterea irascimur & timemus inconsulto: at virtutes aut consilia quædam sunt, aut non sine consilio. Postremo perturbationibus moveri dicimur: virtutibus & vitijs non moveri, sed quodam modo conformari. Propter has ipsas porro causas etiam potestates minimè sunt. Neque enim eo, quod patiendi potestate præditi sumus, simpliciter boni vel mali dicimur, neque laudamur aut vituperamur. Præterea potestates insunt in nobis à natura: boni autem vel improbi non sumus natura: qua de re superius diximus. Quod si virtutes nec perturbationes sunt, nec potestates: relinquitur, ut sint habitus. Quid igitur sit virtus genere, diximus.

1 M. M. c. 8.

CAPVT VI.

Virtutem esse Habitum in Medio rationis consistentem: talem autem dari in adfectibus & actionibus; quamvis non omnibus.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. ῥητέον οὖν ὅτι

SEd non satis est dicere, virtutem habitum esse: verum etiam ostendendum, qualis sit habitus. Dicendum igitur

1 Rhet. 6.

tur est, virtutem omnem, & id, cujus ipsa virtus sit, bene affectum reddere, & opus ejus dare rectum ac perfectum.
3 Exempli gratia, virtus oculi cùm oculum ipsum probum efficit, tum aptum eundem ad suum munus explendum. Virtute enim oculi bene cernimus.
4 Itemque virtus equi cum equum bonum efficit, tum ad currendum, equitemque vehendum & hostes expectandos ex-
5 peditum & paratum. Quod si ita est in omnibus; hominis quoque profecto virtus erit habitus, quo homo & bonus fi-
6 at, & suo munere bene fungatur. Atque hoc quidem quonam modo futurum sit, cum jam ante dixerimus, etiam magis perspicuum ita esse poterit, si qualis sit
7 virtutis natura, consideraverimus. In
2 Eu. c. 5. omni ergo re continente ac dividua & Plus, & minus, & Æquale sumere possumus: eaque vel ex ipsa re judicantur,
8 vel ex relatione ad nos. Æquale autem quiddam medium est inter nimium &
9 parum. Iam rei medium appello, quod æqualiter abest ab utroque extremo, quod quidem unum & idem est omni-
10 bus. Medium porrò ad nos dico id, quod nec est supra id, quod oportet,
11 nec infra. Hoc autem neque unum est, neque idem omnibus: exempli causa, si decem, multa: duo, pauca sunt: sex, medium ad rem sumi oportuerit. æqua-
12 liter enim superant & superantur. Atque hoc medium est proportione arith-
13 metica. At quod nobis medium est, non ita sumendum est. Non enim si decem

πᾶσα ἀρετὴ ἧς ἂν ᾖ ἀρετὴ, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν· οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ, τόν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν· ὁμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ, ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν θεασασθαι, καὶ ἐπιφέρειν τὸν ἐπιβάτην, καὶ μένειν τοὺς πολεμίους· εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων ἕξις ἔχει, * ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἕξις, ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει· πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ἤδη μὲν εἰρήκαμεν. ἔτι δὲ καὶ ὧδε ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τις τυγχάνει ἡ φύσις αὐτῆς. ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ εἰς λαβεῖν, τὸ μὲν πλεῖον· τὸ δ' ἔλαττον· τὸ δ' ἴσον· καὶ ταῦτα, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ πρὸς ἡμᾶς· τὸ δ' ἴσον, μέσον τι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως. λέγω δὲ, τοῦ μὲν πράγματος μέσον, τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἓν καὶ ταὐτὸ πᾶσι· πρὸς ἡμᾶς δὲ, ὃ μήτε πλείονα ζητεῖ, μήτε ἐλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ τὸ αὐτὸ πᾶσι. οἷον εἰ τὰ δέκα, πολλὰ τὰ δὲ δύο, ὀλίγα· τὰ ἓξ, μέσα λαμβάνει τὸ πρᾶγμα· ἴσως γὰρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται. τοῦτο δὲ μέσον οὐ τὸ ἀριθμητικὸν ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς, οὐχ οὕτω λητέον· οὐ γὰρ

οὕτω δέ-

libras comesse nimium sit, duas, parum; sex libras alipta præscribet. Est enim hoc quoque fortasse multum vel parum, ei, qui sit cibandus. Miloni enim parum fuerit: at illi, qui nunc primum incipit exerceri, nimium. Similiterque de cursu & lucta sentiendum. Ad hunc ergo modum sciens omnis nimium, & parum, fugit: medium inter hæc exquirit, atque id exoptat: Medium inquam non rei, sed illud, quod est ad nos. Quod si scientia omnis ita demum bene suum munus explet & absolvit, si medium sibi ob oculos proponat, & ad id sua opera dirigat ac revocet (ex quo ea opera, quæ scitè & affabrè facta sunt, hac ad extremum oratione commendare solent. Nec quicquam eis detrahi, nec addi posse: quasi nimium & parum omnem perfectionem artis corrumpat & perimat, conservet medium) si item boni artifices (ut quidem omnes dicimus) in suis operibus efficiendis hoc intuentur & spectant: si denique virtus omni arte limatior ac melior est (quemadmodum & natura) sequitur profecto, ut medium, quo modo sagittarij ita & ipsa, petat ac destinet. De ea autem virtute loquor, quæ ad mores pertinet. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus versatur, in quibus est nimium, & parum, & medium. vt timere, fidere, concupiscere, odisse & aversari, irasci, misereri, atque (ut semel dicam) gaudere & dolere potest quisque nimium & parum, atque utrumque non rectè. At verò quo tempore, & propter quam

1 Eu. c. 5. f.

15

1 Rhet. 6.

16

17 1 M.M. 1 sub f.

18 2 Eu. c. 5. & 10. f.

19

ὧν τὴν δίκα μνᾶς φαγεῖν, πολὺ· δύο δὲ, ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἐξ μνᾶς παρατάξειεν· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ λαμβανομένῳ, ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολύ· ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης. οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὸ ὑπερβολὴν καὶ τὸ ἔλλειψιν φεύγει· τὸ δὲ μέσον ζητεῖ, καὶ τοῦθ' αἱρεῖται. μέσον δὲ, οὐ τὸ ἔργον μέσον, ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα, καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα· (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσι ἔργοις, ὅτι οὔτ' ἀφελεῖν ἔστιν, οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ· τῆς δὲ μεσότητος, σωζούσης·) οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται· ἡ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβέστερόν τι καὶ ἀμείνων ἐστὶν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις. ἔστι μέσον ἂν εἴη τοιοῦτον ἐγὼ λέγω δὲ τὸ ἡμῖν· αὕτη γὰρ ἐστὶ περὶ πάθη καὶ πράξεις· ἐν δὲ τούτοις ἐστὶν ὑπερβολή τις καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον· οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναί ἐστι καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐκ εὖ. τὸ δ' ὅτε ἐστὶ, καὶ ἐφ' οἷς, καὶ πρὸς οὓς, καὶ

causam, & quibus, & cujus rei gratia, & quomodo oportet his affectibus commoveri, id sanè & medium est, & optimum: quod optimum virtuti convenit.
20 Eodem quoque modo in actionibus ni-
21 um, parum, medium reperitur. Ergo virtus in perturbationibus, & actionibus versatur: in quibus utrisque, quod
2 M.M.c.5. & 9. nimium est, errat: quod parum, vituperatur: quod vero medium servat, & laudi datur, & rectè factum est. Porro
22 hæc ambo sunt virtutis. Est ergo virtus mediocritas quædam, cum medium veluti signum quoddam sibi propositum
23 petat ac destinet. Præterea peccare multis modis possumus. (Mali enim, ut Pythagorei conjectabant, naturam habet infinitum atque interminatum: boni vero finitum & terminatum.) At rectè
24 facere, uno tantum modo. Quocirca
2 M.M.c.9. etiam hoc difficile est, illud verò facile: à scopo scilicet aberrare facile est:
25 scopum ferire difficile. Ob has igitur causas nimium & parum ad vitium pertinent: medium ad virtutem.

Vno namque boni mille modisque mali, ut ille ait.

2 Rhet.9. 26 Est igitur virtus habitus cum consilio & deliberatione inque mediotate consistens, illa, quæ ad nos, secundum rectam rationem, pro judicio viri pru-
7 M.M.7. sub f. & c.10. 4 Pol.11. 27 dentis. Mediocritas autem seu Mediotas, est duorum vitiorum, unius, quod ex nimio, alterius, quod ex eo, quod
28 parum est, nascitur. Atque etiam iccirco mediocritas est, quod alia vitia desemunt id, quod fieri debet, tum in per-

ἃ ἕνεκα, καὶ ὡς δεῖ, μέσον τε καὶ ἄριστον, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἡ * ἀρετὴ, περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν. ἐν οἷς, ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἁμαρτάνεται, καὶ ἡ ἔλλειψις ψέγεται, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται. ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστική γε οὖσα τοῦ μέσου. ἔτι, τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, πολλαχῶς ἐστὶ τὸ γὰρ κακὸν, τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἐῴκασαν τὸ δ' ἀγαθὸν, τοῦ πεπερασμένου. τὸ δὲ κατορθοῦν, μοναχῶς· διὸ καὶ, τὸ μὲν, ῥᾴδιον· τὸ δὲ, χαλεπόν. ῥᾴδιον μὲν, τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ· χαλεπὸν δὲ, τὸ ἐπιτυχεῖν. καὶ διὰ ταῦτ' οὖν, τῆς μὲν κακίας, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· τῆς δὲ ἀρετῆς, ἡ μεσότης·

Εὐθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, πανδαπῶς δὲ κακοί.

ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένῃ λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσαι· μεσότης δὲ δύο κακιῶν. τῆς μὲν, κατ' ὑπερβολήν· τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν. καὶ ἔτι τὰς μὲν, ἐλλιπεῖν· τὰς δὲ, ὑπερβάλλειν δέον· ἐν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς

ἐν ταῖς πράξεσι· τῷ δ' ἀρετῇ τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἱρεῖσθαι. διὸ, κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸ τί ἦν εἶναι λέγοντα, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετή· κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης. οὐ πάσαι δ' ἐπιδέχεται πράξεις, οὐδὲ πάν πάθος, τῷ μεσότητα. ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος. οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. οὐκ ἔστιν οὖν ὡς δέποτε ὀρθῶς αὐτὰ καθεζόμενον, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν· οὐδ' ἔστι τὸ εὖ, ἢ μὴ εὖ· οὐδὲ τὰ τοιαῦτα, ἐν τῷ * δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὡς μοιχεύειν· ἀλλ' ἁπλῶς τὸ πρᾶττειν οἱονοῦν τοῦτον, ἁμαρτάνειν ἐστίν. ὅμοιον οὖν τὸ ἀξιοῦν καὶ ἐν τῷ τὸ ἀδικεῖν, καὶ θεραπεύειν, καὶ ἀκολασταίνειν εἶναι μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν, καὶ ἔλλειψιν· ἔσται γὰρ ὥσπερ γε, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης, καὶ ὑπερβολῆς ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις ἐλλείψεως. ὥσπερ δὲ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, διά τὸ μέσον εἶναί πως ἄκρον· οὕτως οὐδὲ ἐκείνων μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀλλ' ὡς ἂν πράττη-

turbationibus, tum in actionibus alia superant. virtus autem medium & invenit & sequitur. Quocirca virtus ex 29
sua essentia & ratione ea, quæ quod res est assignat, medium est seu medietas: ex præstantia autem ac perfectione summum. Verum non omnis actio, nec o- 30
mnis perturbatio medium recipit. Sunt 1 M.M.2.
enim quædam, quorum nominibus sta- 2 Eu.3.f.
tim vitium est implicatum: ut malevolentia, lætans alieno malo, impuden- 2 Rhet. 6.
tia, invidentia: & in actionibus furtum, 10 & 11 pr.
adulterium, cædes. Hæc enim omnia, 31
& quæ sunt hujus generis, sic appellantur, quod ipsa mala sint, non eorum immoderationes aut deficientiæ. Num- 32
quam igitur fieri potest, ut ex his aliquid rectè fiat: sed semper peccatur ea agendo: neque in talibus rectè aut non rectè faciendi vis in eo posita est, ut quatenus, & quo tempore, & quo modo adulterium facere oporteat, animadvertatur: sed simpliciter & absolutè quidvis horum admittere, peccare est. Sanè 33
verò medietarem seu medium in his postulare perinde sit, ac si quis in injuria facienda, in vita ignava, in intemperantia medietatem, & nimium, & parum, quærat. Nam hac quidem ratione es- 34
set nimij & ejus, quod parum est, modus ac medietas, & nimij nimium, & ejus, quod parum est, aliquod parum. Sed quo modo temperantiæ ac fortitu- 35
dinis nec nimium est, nec parum (pro- 2 M.M.3.
pterea, quod medietas quodammodo sub f.
est summum) sic ne illorum quidem medietas est, nec nimium, nec parum:

sed ut quidque admissum fuerit, ita peccatum est. Omnino enim nec nimij, nec ejus quod est parum, mediocritas esse potest: nec medietatis nimium & parum.

τας, ἁμαρτάνεται· ὅλως γὰρ οὔθ' ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὔτε μεσότητος ὑπερβολὴ οὐδὲ ἔλλειψις.

CAPVT VII.

Facta διαφορᾷ singularum Virtutum, declaratur illas in Medio, inter duo Extrema, constitutas.

1 OPortet autem hoc non modo uni-
1 Rhet. 9. versè dici, sed etiam ad singulas
2 species congruere. Disputatio enim de actionibus ea, quæ in genere universo versatur, inanior est. Illa verò, quæ partes & species explicat, verior. In rebus enim singularibus consistunt actiones. In has verò oportet omnia convenire.
2 Eth. c. 3. 4 Atque hæc ex descriptione sive catalogo virtutum sumenda & intelligenda sunt.
5 Ac fortitudo quidem medietas est circa metus & fidentias versans. eorum verò qui modum superant, is, qui timoris vacuitate superat, caret nomine (multa vero sunt, quæ nomine carent.) Qui verò fidendo modum superat, audax appellatur. Qui autem metuendo ultra modum progreditur, fidendo modum
6 deserit, ignavus. Iam verò in voluptatibus & molestiis (etsi non omnibus, in iis enim quæ ad corpus pertinent ejusque generis, & maximè, quæ in tactu versantur: etsi item minus in doloribus quam in voluptatibus) medietas temperantia est: nimium intemperantia. In voluptatibus porrò qui eo peccent, quod has minus quam oportet, expetant, raro reperiuntur. Itaque ne nomen quidem illi inveniunt sed apppelentur sanè Sensus experres. In dandis,

Δεῖ δὲ, τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα ἐφαρμόττειν· ἐν γὰρ τοῖς περὶ τὰς πράξεις λόγοις, οἱ μὲν καθόλου, κενώτεροί εἰσιν· οἱ δὲ περὶ μέρους, ἀληθινώτεροι· περὶ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα αἱ πράξεις. δέον δὲ πρὸς τούτων συμφωνεῖν, ληπτέον ἐν τοῖς ἔθεσι ἐκ τῆς διαφορᾶς. περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θαῤῥη, ἀνδρεία· μεσότης· τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τὴν ἀφοβίαν, ἀνώνυμος· πολλὰ δὲ τοιαῦτα ἀνώνυμα· ὁ δ' ἐν τῷ θαῤῥεῖν ὑπερβάλλων, θρασύς· ὁ δὲ, τῷ μὲν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, τῷ δὲ θαῤῥεῖν ἐλλείπων, δειλός. περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας· καὶ πάσας, καὶ ἧττον δὲ καὶ περὶ τὰς λύπας, μεσότης μὲν, σωφροσύνη· ὑπερβολὴ δὲ, ἀκολασία. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ πάνυ γίνονται· διόπερ οὐδὲ ὄνομα τυγχάνασιν ἔχουσαι· ἐπὶ δὲ ἀναισθήτοις, περὶ δὲ δόσεις,

λῆψεις-

χρημάτων καὶ λῆψιν, μεσότης μὲν ἐλευθεριότης· ὑπερβολὴ δὲ καὶ ἔλλειψις, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. ἐναντίως δὲ * ἀμφοτέραις ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ μὲν γὰρ ἄσωτος, ἐν μὲν τῇ δόσει ὑπερβάλλει, ἐν δὲ λήψει ἐλλείπει· ὁ δὲ ἀνελεύθερος, ἐν μὲν λήψει, ὑπερβάλλει. ἐν δὲ τῇ δόσει, ἐλλείπει· τοῦ μὲν οὖν τύπῳ καὶ ὅτι κεφαλαίῳ λέγομεν, ἐκκείμθοι αὐτῷ τάπω· ὕστερον δ' ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διορισθήσεται. περὶ δὲ τὰ χρήματα εἰσὶ καὶ ἄλλαι διαθέσεις, μεσότης μέν, μεγαλοπρέπεια· ὁ γὰρ μεγαλοπρεπὴς διαφέρει ἐλευθερίου· ὁ μὲν γὰρ, περὶ μεγάλα· ὁ δ', περὶ μικρά· ὑπερβολὴ δ', ἀπειροκαλία καὶ βαναυσία· ἔλλειψις δὲ μικροπρέπεια· διαφέρουσι δὲ αὗται τῆς περὶ τὸν ἐλευθεριότητος· ὧν δὲ διαφέρουσιν, ὕστερον ῥηθήσεται. περὶ δὲ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν, μεσότης μὲν μεγαλοψυχία· ὑπερβολὴ δὲ, χαυνότης τις λεγομένη. ἔλλειψις δὲ, μικροψυχία· ὡς δὲ διαλέγομεν ἔχει πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν ἐλευθεριότητος, περὶ μικρὰ διαφέρουσαν, ὅπως ἔχει τις καὶ πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν, περὶ τιμὴν ὅσαν μεγάλην, αὐτὴ περὶ

autem & accipiendis pecuniis medietas quidem est liberalitas: nimium autem & parum, effusio & illiberalitas. Id autem quod est in dando & accipiendo medium contraria inter se ratione vitiosi homines superant & deserunt. Prodigus enim in profundenda quidem pecunia ultra modum progreditur: in accipienda vero modum deserit. illiberalis in ea accipienda immoderatus est, in expendenda parcior ac restrictiòr æquo: Atque hæc nunc quidem veluti adumbramus summatimque perstringimus; in præsentia hoc ipso contenti: posterius autem enucleatius ac subtilius eadem distinguemus. Ad pecuniæ autem tractationem quod attinet, aliæ quoque observantur affectiones, quarum medietas quidem Magnificentia appellatur. magnificus enim eo differt à liberali, quod ille in magnis, hic in parvis versatur. Nimium verò elegantiæ in scientia & operaria quædam insumtu faciendo insolentia. Parum denique illud indecora in sumtu faciendo parsimonia. Differuntque hæ ab illis, quæ ad liberalitatem pertinent: sed quid differant, posterius dicemus. Iam illa, quæ in honore & infamia versatur medietas, animi magnitudo nominatur: cujus nimium animi stolida elatio dicitur: ejusdem parum, humilis & demissus animus est. Quam autem comparationem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatem, eo differentem, quòd in paruis versetur: eandem comparationem est quæ habeat cum animi magnitudine: quæ videlicet in magno honore versatur, cum illa altera in parvo honore versa-

13 tur. Evenire enim potest, ut quis & ita, ut satis est, honorem expetat, & verò ut nimium aut parum expetat eundem. Qui autem honoris cupiditate modum superat, ambitiosus: qui deserit, contemtor honoris appellatur. medius nomine caret. atque etiam affectiones ipsæ carent nominibus præterquam ambitiosi, cujus vitiositas ambitio nomina-
14 tur. Hinc extremi de medio contendunt atque litigant. Atque adeo nos ipsi eum, qui medius est, nunc ambitiosum, nunc honoris contemtorem appellamus: & aliquando ambitiosum, aliquando etiam honoris contemtorem laudamus. quod quamobrem faciamus, in ijs quæ deinceps sequentur, ex-
15 plicabimus. Nunc verò eo, qui est jam subindicatus, modo de cæteris dica-
16 mus. Est autem etiam in ira nimium, parum, medietas. sed cum ea ferè nomine careant, medium clementem ac lenem, medietatem clementiam ac lenitatem, nominabimus. extremorum autem is, qui modum superat, iracundus, vitiumque iracundia dicatur, qui deserit, lentus quidam, & vitium len-
17 titudo appelletur. Jam vero sunt & tres aliæ medietates, quæ tametsi similitudine quadã inter se conveniunt, differunt
18 tamen. Omnes enim in sermone & actionum communione vetsantur: verum hoc differunt, quod una in veritate ea, quæ in eis ipsis rebus inest, vertitur: aliæ duæ in earum jucunditate positæ sunt. Et hujus generis pars in

μικρὰν ὕστ. ἔστι δ', ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον· λέγεται δὲ, ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἀφιλότιμος· ὁ δὲ μέσος, ἀνώνυμος. ἀνώνυμοι δὲ καὶ αἱ ἕξεις· πλὴν ἡ ἕξις φιλοτιμία, φιλοτιμίας· ὅθεν ἀμφισβητοῦσι οἱ ἄκροι τῆς μέσης χώρας. καὶ ἡμεῖς δὲ, ἔστιν ὅτε μὲν ὅτι τὸν μέσον, φιλότιμον καλοῦμεν· ἔστι δ' ὅτε, ἀφιλότιμον· καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φιλότιμον, ἔστι δ' ὅτε τὸν ἀφιλότιμον. ἀφ' ἑνὸς δ' αἰτίου τοῦτο ποιοῦμεν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ῥηθήσεται. νυνὶ δὲ περὶ τῶν λοιπῶν λέγωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν ὑπερβολή τις, ἔλλειψις, καὶ μεσότης· σχεδὸν δὲ ἀνωνύμων ὄντων αὐτῶν, τὸν μέσον πρᾶον λέγοντες, τὴν μεσότητα πραότητα καλέσομεν· τῶν δ' ἄκρων, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, ὀργίλος ἔσται· ἡ δὲ κακία, ὀργιλότης· ὁ δ' ἐλλείπων, ἀοργησίας τις· ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀοργησία. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, ἔχουσαί μέν πως ὁμοιότητα πρὸς ἀλλήλας. διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων· πᾶσαι μὲν γὰρ εἰσὶ περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δ', ὅτι, ἡ μὲν, περὶ τἀληθὲς τὸ ἐν αὐτοῖς· αἱ δὲ, περὶ τὸ ἡδύ. τούτου δὲ, τὸ μὲν, ἐν παιδιᾷ· τὸ δ', ἐν παντὶ

τοῖς

τοῖς ἐν τῷ βίῳ. ῥᾴτέον οὖν καὶ
περὶ τούτων, ἵνα μᾶλλον καταδη-
λῳ, ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μεσότης, ἐπαι-
νετόν· τὰ δ' ἄκρα, οὔτε ὀρ-
θὰ, οὔτε ἐπαινετὰ, ἀλλὰ ψεκτά·
ἔστι μὲν οὖν καὶ τούτων τὰ πλείω
ἀνώνυμα· πειρατέον δ' ὥσπερ
καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, αὐτοὺς ὀνο-
ματοποιεῖν, σαφηνείας ἕνεκεν, καὶ
ἵν' εὐπαρακολούθητον ᾖ. περὶ μὲν
οὖν τὴν ἀλήθειαν, ὁ μὲν μέσος, ἀ-
ληθής τις. καὶ ἡ μεσότης, ἀλή-
θεια λεγέσθω· ἡ δ' ὑποκρισις,
ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ἀλαζονεία·
καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών· ἡ δ'
ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία, καὶ εἴ-
ρων. περὶ δὲ τὸ ἡδὺ, τὸ μὲν ἐν
παιδιᾷ, ὁ μὲν μέσος, εὐτράπε-
λος· καὶ ἡ ἕξις, εὐτραπελία. ἡ δ' ὑπερβολὴ, βωμο-
λοχία· καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, βω-
μολόχος· ὁ δ' ἐλλείπων, ἄγροικός τις· καὶ ἡ ἕξις, ἀγροι-
κία· περὶ δὲ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τὸ ἐν
τῷ βίῳ, ὁ μὲν ὡς δεῖ ἡδὺς ὤν,
φίλος· καὶ ἡ μεσότης φιλία,
ὁ δ' ὑπερβάλλων, εἰ μὲν ἀδενὸς
ἕνεκα, ἄρεσκος· εἰ δ' ὠφελείας
τῆς αὐτοῦ, κόλαξ· ὁ δ' ἐλλεί-
πων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς, δύσερίς
τις καὶ δύσκολος. εἰσὶ δὲ καὶ ἐν
τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ

joco, pars altera in iis omnibus, quæ in
hac vita quotidiana usuvenire solent,
cernitur. Quamobrem de his quoque 19
nobis pauca dicenda sunt, ut in omni-
bus rebus mediocritatem esse laudan-
dam, extrema autem neque recta, ne-
que laudanda, & vero etiam vituperan-
da, planius intelligamus. Sane quidem 20
permulta ex his quoque nomine carent.
est vero danda opera, ut eorum, quem-
admodum & aliorum, nomina finga-
mus, tum perspicuitatis gratia, tum
ut melius rem omnem posimus conse-
qui. In veritate igitur is, qui medium 21
tuetur ac tenet, verax quidem, & medi-
etas veritas appelletur: simulatio au-
tem, quæ rem auget & majorem facit,
arrogantia, & qui ea affectus est, arro-
gans, ea vero, quæ de se detrahit, rei-
que veritatem extenuat, dissimulatio,
& qui ea uti solet dissimulator vocetur.
In jucunditate porrò ea, quæ in joco 22
cernitur, medius quidem facetus ac ur-
banus, & affectio ipsa urbanitas nomi-
netur: nimium, scurrilis dicacitas, &
qui ea affectus est, scurra: qui modum
deserit, rusticus quidam & agrestis seu
insulsus, & habitus rusticitas sive insul-
sitas. In jucunditate verò altera, illa vi- 23
delicet, quæ in vitæ communione spe-
ctatur, is, qui se ita iucundum præ-
stat, ut debet, amicus, & medietas ami-
citia nominetur: Qui modum superat,
si nullo suo commodo adductus id facit,
placendi studiosus, seu blandus: sin suæ
utilitatis causa, assentator: qui deserit,
seque omnibus in rebus insuavem atque
acerbum præbet, is pugnax quidam & contentiosus difficiliſq; nomi- 24
netur. Atq; etiam in perturbationibus, iisq; rebus quæ ad perturbari-
ones

25 ones pertinent, medietates insunt. Verecundia enim non est illa quidē virtus: veruntamen laudatur etiam is, qui verecundus est. His enim in rebus alius dicitur medius, is, quē modo diximus; alius, qui modum superat, tamquam obstupefactus & pudore consternatus, qui ubique pavet. qui autem modum deserit, quemque nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens ac ve-
26 recundus. Nemesis vero seu indignatio
2 M.M. 18. medietas est, inter invidentiam & ma-
3 Eu. c. 7. levolentiam malis alienis lætantem,
2 Rhet. 9. 27 interjecta. versantur autem hi duo affectus in molestiis ac voluptatibus ob ea commoda susceptis, quæ alteri obti-
28 gerunt. Nam qui ad indignandum propensus est, is dolet eorum rebus secundis, qui eis indigni sunt. Invidus, hunc superans, omnibus rebus secundis
29 aliorum contabescit. At malevolus alienis malis lætans, ex incommodis aliorum non modo molestia ac dolore non afficitur, verum etiam voluptate per-
30 funditur. Ac de his quidem alibi locus
31 ac tempus erit agendi. De justicia autem, quoniam non simpliciter, neque uno modo ea dicitur, explicatis his, quæ dicta sunt, agemus: cumque divisa sit in duas partes, quemadmodum ambæ sint medietates, ostendemus. similiterque de virtutibus iis, quæ rationem attingunt, differemus.

πάθη, μεσότητες· ἡ γὰρ αἰδὼς οὐκ ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπαινεῖται δὲ, καὶ ὁ αἰδήμων· καὶ γὰρ ἐν τούτοις, ὁ μὲν, λέγεται μέσος· ὁ δὲ, ὑπερβάλλων ὡς καταπλήξ, ὁ πάντα αἰδούμενος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως, ἀναίσχυντος· ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων. νέμεσις δὲ, μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας· εἰσὶ δὲ περὶ λύπην καὶ ἡδονὴν ἃς ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι τοῖς πέλας γινομένας· ὁ μὲν γὰρ νεμεσητικὸς, λυπεῖται ἐπὶ τοῖς ἀναξίως εὖ πράττουσιν· ὁ δὲ φθονερὸς ὑπερβάλλων τοῦτον, ἐπὶ πᾶσι λυπεῖται· ὁ δὲ ἐπιχαιρέκακος τοσοῦτον ἐλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὥστε καὶ χαίρειν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ ἄλλοθι καιρὸς ἔσται· περὶ δὲ δικαιοσύνης, ἐπεὶ οὐχ ἁπλῶς λέγεται, μετὰ ταῦτα διελόμενοι, περὶ ἑκατέρας ἐροῦμεν, πῶς μεσότητές εἰσιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν λογικῶν ἀρετῶν.

CAPVT IIX.

De oppositione Extremorum, tum quam inter se, quamq; ad suum Medium habent.

3 CVm sint autem affectiones tres, duæ
2 M.M. 9. vitiorum (altera in medij exsuperantia, in defectu modi altera) una vir-

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, δύο μὲν κακιῶν, τῆς μὲν, καθ' ὑπερβολήν· τῆς δὲ, κατ' ἔλλει-

ἄλληλων· μιᾶς δὲ ἀρετῆς, τῆς μεσότητος, πᾶσαι πάσαις ἀντίκεινταί πως· αἱ μὲν γὰρ ἄκραι, καὶ τῇ μέσῃ, καὶ ἀλλήλαις ἐναντίαι εἰσὶν· ἡ δὲ μέση ταῖς ἄκραις· ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον, πρὸς μὲν τὸ ἔλαττον, μεῖζον· πρὸς δὲ τὸ μεῖζον, ἔλαττον· οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις, πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις, ὑπερβάλλουσι· πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς, ἐλλείπουσιν, ἔν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς πράξεσιν· ὁ γὰρ ἀνδρεῖος, πρὸς μὲν τὸν δειλὸν, θρασὺς φαίνεται· πρὸς δὲ τὸν θρασύν, δειλός. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος· πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος· ὁ δὲ ἐλευθέριος, πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον, ἄσωτος· πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος· διὸ καὶ ὑπερβαίνουσι τὸν μέσον οἱ ἄκροι, ἑκάτερος πρὸς ἑκάτερον, καὶ καλοῦσι τὸν ἀνδρεῖον, ὁ μὲν δειλὸς, θρασύν· ὁ δὲ θρασὺς, δειλόν. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνάλογον. ὅταν δὲ ἀντικείμενοι ἀλλήλοις τύχωσι, πλείων ἐναντιότης ἔσται τοῖς ἄκροις πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον. πυρρωτέρω γὰρ ἢ ἧττον ἀφέστηκεν ἀλλήλων, ἢ ἐξ ἴσου· ὥσπερ τὸ μέγα ἐξ μικροῦ καὶ τὸ μικρὸν, ἐξ μεγάλου· ἢ ἄμφω, ἐξ ἴσου ἔστι, πρὸς μὲν τὸ μέσον ἐοίκασιν ὁμοιότητι τινὶ φαίνεσθαι), ὡς τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρείαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα· τοῖς δὲ ἄκροις πρὸς ἄλληλα πλείστη ἀνομοιότης. τὰ δὲ πλεῖ-

tutis, quæ medietas est; omnes inter se quodammodo pugnant, & cum extremis item media. Quemadmodum enim si id, quod æquale est, cum eo, quod minus est, comparetur, majus est; sin cum majore, minus: sic medij habitus, si cum ijs, qui superant comparentur, deficiunt, tum in perturbationibus tum in actionibus. Fortis enim ad ignavum, audax: ad audacem ignavus atque timidus videtur. Similiterque temperans ad eum, quem sensus expertem diximus, intemperans: ad intemperantem sensus expers habetur. Liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus: si cum prodigo, illiberalis existimatur. Ideoque & propellit medium uterque extremorum, alter ad alterum: fortemque timidus audacem, audax timidum appellat. Atque ad eundem modum se res habet in alijs. Cum hæc autem ita pugnent inter se, tum major extremorum inter se, quam cum medio pugna est: quandoquidem longius abest alterum ab altero quam à medio utrumque: quemadmodum magnum à parvo, & parvum à magno longius remotum est, quam utrumque ab æquali. Præterea verò cum medio quidem quibusdam extremis similitudo quædam intercedere videtur (ut audaciæ cum fortitudine, profusioni cum liberalitate) extremis autem ipsis inter se maxima est dissimilitudo. Porro ea, quæ plurimùm di-

stant inter se, definiuntur esse contraria. itaque etiam magis contraria sunt, quæ longius inter se disjuncta sunt.

10 Cum medio autem alicubi quidem magis pugnat id, quod parum est; alicubi contrà quod nimium. ut fortitudini non audacia, quæ modum superat, sed ignavia, quæ deserit magis adversatur: At cum temperantia non immanitas illa in voluptatibus aspernandis sensus expers (quæ modum deserit) sed intemperantia, quæ illum superat, maximè

11 pugnat. Quod quidem duabus de causis accidit, quarum altera ex ipsa reducitur: nam quia propius abest alterum extremum à medio, eique similius est, iccirco non hoc, sed contrarium potius illi opponimus, verbi gratia, quoniam fortitudini similior & propior esse videtur audacia, dissimilior ignavia: propterea hanc potius, quam illam ei op-

12 ponimus. Quæ enim longius absunt à medio videntur esse magis contraria. atque hæc quidem causa ex re ipsa tra-

13 hitur. Altera est, quæ à nobis ipsis ducitur. Nam ad quæ vitia procliviores sumus naturâ, ea medio magis contraria videntur esse; ut, quia nos ad voluptates natura finxit proniores, iccirco ad intemperantiam facilius propellimur atque prolabimur, quam ad temperantiam convertimur. Quapropter hæc magis contraria dicuntur, quibus magis nos dedere solemus. Atque ideo intemperantia, quæ in nimio posita est, temperantiæ contraria magis est quam alterum extremum.

2 Eu. c.5.
2 M. M.9.

σον ἀπέχουσα ἀλλήλων, ἐναντία ὁρίζονται· ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ πλεῖον ἀπέχοντα. πρὸς δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται, ἐφ' ὧν μὲν μᾶλλον, ἡ ἔλλειψις· ἐφ' ὧν δὲ ἡ ὑπερβολή· οἷον ἀνδρεία μὲν, οὐχ ἡ θρασύτης, ὑπερβολὴ οὖσα· ἀλλ' ἡ δειλία, ἔλλειψις οὖσα· τῇ δ' σωφροσύνῃ, οὐχ ἡ ἀναισθησία, ἔνδεια οὖσα· ἀλλ' ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα. διὰ δύο δ' αἰτίας τοῦτο συμβαίνει· μίαν μὲν, τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· τῷ γὰρ ἐγγύτερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τὸ ἕτερον ἄκρον τῷ μέσῳ, οὐ τοῦτο, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀντιτιθέμεν μᾶλλον· οἷον ὑπὲρ ὁμοιότερον εἶναι δοκεῖ τῇ ἀνδρίᾳ ἡ θρασύτης καὶ ἐγγύτερον· ἀνομοιότερον δ', ἡ δειλία, τούτῳ μᾶλλον ἀντιτίθεμεν· τὸ γὰρ ἀπέχον πλεῖον τοῦ μέσου, ἐναντιώτερον δοκεῖ εἶναι, μία μὲν οὖν αἰτία αὕτη, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος· ἑτέρα δὲ, ἐξ ἡμῶν αὐτῶν· πρὸς ἃ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμέν πως, ταῦτα μᾶλλον ἐναντία τοῦ μέσου φαίνεται· οἷον αὐτοὶ μᾶλλον πεφύκαμεν πρὸς τὰς ἡδονάς· διὸ εὐκαταφορώτεροι ἐσμὲν μᾶλλον πρὸς ἀκολασίαν, ἢ πρὸς κοσμιότητα. ταῦτ' οὖν μᾶλλον ἐναντία λέγομεν, πρὸς

ἃ ἡ ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται. διὰ τοῦτο, ἡ ἀκολασία, ὑπερβολὴ οὖσα, ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ.

CAPV.

CAPVT IX.

Traduntur præcepta, quibus ad Medium feliciter consequendum instruimur.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, καὶ πῶς, καὶ ὅτι μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν, κατ' ὑπερβολήν· τῆς δὲ, κατ' ἔλλειψιν· καὶ ὅτι τοιαύτη ἐστὶ διὰ τὸ στοχαστικὴ εἶναι τοῦ μέσου τῶν τε παθῶν καὶ τῶν πράξεων, εἰρηται ἱκανῶς· διὸ καὶ ἔργον ἐστὶ σπουδαῖον εἶναι· ἐν ἑκάστῳ γὰρ τὸ μέσον λαβεῖν, ἔργον· οἷον κύκλου τὸ μέσον, οὐ πᾶς, ἀλλὰ ᾧ εἰδότι· ὅταν ᾖ, καὶ τὸ μὲν ὀργισθῆναι παντὸς, καὶ ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ᾧ, καὶ ὅσον, καὶ ὅτε, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὡς, οὐκ ἐπὶ παντὸς, οὐδὲ ῥᾴδιον· ὁθεν ἐστὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον, καὶ ἐπαινετὸν, καὶ καλόν. διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖν μᾶλλον ἐναντίου, καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παραινεῖ τῷ,

---* τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἔκτοσε ἔργε
νηᾶ. — τῶν δὲ ἄκρων, τὸ μὲν, ἐστὶν ἁμαρτωλότερον· τὸ δὲ, ἧττον. ἐπεὶ οὖν δὲ μέσου τυχεῖν, ἄκρως χαλεπὸν, καὶ τὸν δεύτερόν φασι πλεῖν, τὸ ἐλάχιστα λῃστήριον τῶν

VIrtutem igitur eam, quæ moralis 1
appellatur, medium, seu medietatem esse, & quomodo id sit, & duorum vitiorum esse medietatem (quæ sunt nimium & parum) talem denique ob id esse, quod eam mediocritatem, quæ in perturbationibus atque actionibus versatur, sibi propositam habeat ceu signum; hæc ergo satis demonstrata esse arbitror. easque ob res etiam difficile 2
atque operosum est in quovis genere id quod est virtus. Magni enim negotii 3
est, in unaquaque re medium consequi (ut circuli punctum medium reperire non cujuslibet, sed scientis atque intelligentis hominis est. itemque irasci, 4
& pecuniam donare, & sumtum facere, cujuslibet hominis est, & facile: irasci verò & pecuniam donare cui, & quantum, & quo tempore, & cujus rei causa, & quomodo irascendum ac donandum est, neque cujuslibet hominis, neque facile est) quæ est cujuslibet rei absolutio & perfectio, res rara ac laudabilis, atque ipsum pulchrum sive honestum. Oportet igitur eum, qui medi- 5
um vult ferire, primum omnium se ab illo, quod magis contrarium est, longissimè removerre: quemadmodum etiam suadebat Calypso.

---- à fumo procul & fluctu
prohibeto
carinam.---- Extremorum enim alterum majus peccatum est, alterum minus. Quoniam igitur mediū præ- 6
cisè assequi summæ difficultatis est, secunda (ut ajunt) navigatione mi-

nima de malis. hoc autē ea ratione con-
7 tinget maximè, quam oſtendebamus. Vi-
dendum eſt autem, ad quæ vitia ſimus
etiam ipſi proniores (alii enim ad alia ſu-
1 mus procliviores natura: quod quidem
ex ea voluptate & ea ægritudine, qua af-
ficimur, facile cognoſci poterit) ac nos
ipſos ab eo, ad quod propendemus, in
contrariam partem oportet abſtrahere.
Nam cum longiſſimè nos à peccato
removerimus, ad id, quod medium
8 eſt, veniemus. Quod ſanè faciunt ij,
9 qui ligna diſtorta dirigunt. In omni au-
tem negotio quicquid jucundum eſt,
ipſamque adeo voluptatem ſummo ſtu-
10 dio vitare oportet. In ejus enim judi-
cio nos minime præbemus incorruptos
11 judices. Quocirca quemadmodum er-
ga Helenam ſenes illi fuerunt animati,
ſic & nos oportet in voluptatem anima-
tos eſſe, inque rebus omnibus illorum
12 vocem nobis ſubijcere. Nam cum il-
lam ita amandabimus miſſamque facie-
13 mus, levius peccabimus. His igitur fa-
ciendis (ut eorum quæ dicta ſunt ſum-
mam faciam) medietatem facilime aſſe-
14 quemur. Eſt autem fortaſſe hæc ratio
maxime difficilis & laborioſa cum ad res
15 agendas ventum eſt. Neque enim
facile eſt diſtinguere, quonam modo,
quibus hominibus quibus de cauſis,
& quandiu ſit iraſcendum. Nam eſt cum
eos homines, qui parum iraſcuntur,
laudamus, & lenes appellamus: eſt rur-
ſus, cum illos, qui graviter ſuccenſent:
cumque hos virili eſſe animo præditos
16 dicimus. Verum qui paululum à perfe-
ctione deflectit, ſive modum aliquan-
tulum ſuperet, ſive etiam aliquantulum

καχῶν. τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα τοῦτον τὸν τρόπον ὃν ἐλέγομεν· σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκαταφόρητοί ἐσμεν· ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. τοῦτο δ' ἔσται γνώριμον ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς· εἰς τοὐναντίον δ' ἑαυτοὺς ἀφέλκειν δεῖ· πολὺ γὰρ ἀπαγαγόντες ἁμαρτάνειν, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν· ὃ ἅπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες, ποιοῦσιν. ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδύ, καὶ τὴν ἡδονήν· ἐν γὰρ ἀδίκαστοι κρίνομεν αὐτήν. ὅπερ οὖν οἱ δημογέροντες ἔπαθον πρὸς τὴν Ἑλένην, τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν· καὶ ἐν πᾶσι τὴν ἐκείνων ἐπιλέγειν φωνήν· ἵετο γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμενοι. τοῦτ' οὖν ποιοῦντες, εἰς ὃ κεφάλαιόν εἰπεῖν, μάλιστα δυνησόμεθα τὸ μέσον τυγχάνειν. χαλεπὸν δὲ ἴσως τοῦτο, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, πῶς, καὶ πρός, καὶ ἐπὶ ποίοις, καὶ πόσον χρόνον ὀργιστέον· καὶ γὰρ ἡμεῖς, ὁτὲ μὲν, τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πραεῖς φαμέν· ὁτὲ δὲ, τοὺς χαλεπαίνοντας, καὶ ἀνδρώδεις ἀποκαλοῦμεν· ἀλλ', ὁ μὲν μικρὸν ἢ οὐ πάνυ χαλεπαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ὀπὶ τὸ

μάλ-

μᾶλλον, ὅτ' οὖν τ' ἦτον· ὁ δὲ πλέον ἔτ' οὖν καὶ λανθάνει· ὁ δὲ μέχρι τίνος, καὶ οὖν πόσον ψεκτὸς, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν· τὰ δὲ τοιαῦτα, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. τὸ μὲν ἄρα, τοσοῦτον δηλοῖ, ὅτι ἡ μέση ἕξις ἐν πᾶσιν ἐπαινετή· ἀποκλίνειν δὲ δεῖ, τοτὲ μὲν, οὖν τὴν ὑπερβολήν· τοτὲ δὲ, οὖν τὴν ἔλλειψιν. οὕτω γὰρ μάλιστα ἐς μέσα καὶ τὸν εὖ τυγχάνομεν.

eum deserat, non vituperatur: sed is tantum, qui longius, quàm par sit, ab eo discedit. Hic enim non latet, neque 17
in obscuro est. Quatenus autem & 18
quantum iracatur is, qui vituperabilis est, non est facile oratione definire, per- 19
inde uti neque aliud quicquam eorum, quæ sensibus objecta sunt: qualia in rebus singularibus posita sunt, sensuum- 20.
que judicio censenda. Interim hoc tamen ostendit ac declarat hæc doctrina sive oratio, mediocrem habitum in omnibus esse laudabilem: cæterum declinandum esse nunc ad nimium, nunc ad id quod est parum. Sic enim id quod medium & perfectum est, facilime nos esse consecuturos.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Γ.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. III.

CAPUT I.

De Spontaneo & Invito.

ΠΕΡΙ ἀρετῆς δὴ ἐστὶ πάθη τε καὶ πράξεις· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις, ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων· ἐν δὲ τοῖς ἀκουσίοις, συγγνώμης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέου· τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διορίσαι τοῖς περὶ ἀρετῆς θεωροῦσι. χρήσιμον δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι, πρός τε τὰς

CUm ergo virtus versetur in 1
perturbationibus atque actionibus, cumque in ijs rebus, 1 Rhet. 10. 2 Rhet. 13.
quas sponte facimus, laudes & vituperationes nos sequantur: ijs contrà, quæ inviti facimus, venia atque etiam interdum misericordia tribuatur: necesse est fortasse, ijs, qui virtutis vim naturamque 2
quærunt, id quod sponte, & id quod invitè fit, accuratè definire. Idque est per 3
quam utile futurum etiam latoribus legum, tum ad honores bene de repubi.

meritis decernendos, tum ad supplicia in improbos constituenda. Atque invitè quidem facta dici videntur illa quæ aut vi coacti agimus, aut per inscientiam. Per vim porrò illud agitur, cujus principium extra est, atque id ejusmodi, nihil ut adjumenti afferat is, qui agit, aut qui patitur: ut si quem ventus aliquo detulerit, aut si homines, qui nobis sunt viribus superiores. Quæ verò majorum malorum metu, vel boni alicujus parandi causa aguntur (verbi gratia, si quis tyrannus, cujus in manu nostrorum parentum & liberorum vita posita sit, alicui, ut turpe quidpiam faciat, imperet, hac proposita conditione, ut illi, si agat quod jubetur, salvi sint: si non agat, moriantur) utrum talia sponte, an invitè fiant, ambigi potest. Cujusmodi ratio est & in jacturis, quæ tempestate in mari coorta fieri solent. Nam si rem absolutè simpliciterque consideres, nemo sua sponte rerum suarum jacturam facit, cæterum pro salute sua ac cæterorum omnes faciunt, qui quidem sanæ sunt mentis. Atque hujusmodi actiones sunt illæ quidem mistæ: cæterum iis, quæ sponte aguntur, similiores esse videntur. Sunt enim optabiles & eligendæ tum, cum aguntur. Actionis porrò finem (nempe ut ea sit bona vel secus) tempus moderatur. Quocirca sponte agi aliquid aut invitè dicendum est, tum, cum agitur. Atqui eo tempore sponte agit talis. In ipso enim est principium movendarum earum, quæ instrumentorum locum obtinent in hujusmodi actionibus partium. Quarum autem rerum in aliquo principia insunt, earum quoq; agendarum vel non agendarum penes ipsum est potestas. Sponte fa-

τιμὰς καὶ τὰς κολάσεις. δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι, τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα· βίαιον δὲ, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, τοιαύτη οὖσα, ἐν ᾗ μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων, ἢ ὁ πάσχων· οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαι τ' ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες. ὅσα δὲ διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι· οἷον, εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων· καὶ πραξαντος μὲν, σώζοιντο. μὴ πραξαντος δὴ, ἀποθνήσκοιεν· ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερα ἀκούσια ἆρ' ἐστὶν, ἢ ἑκούσια. τοιοῦτον δέ τι συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ χειμῶσιν ἐκβολάς· ἁπλῶς μὲν γὰρ, οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών· ἐπὶ σωτηρίᾳ δ' αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν, ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες· μικταὶ μέν ἐν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις· ἐοίκασι καὶ μᾶλλον ἑκουσίοις· αἱρεταὶ γάρ εἰσι τότε, ὅτε πράττουσι. τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως, κατὰ τὸν καιρόν ἐστι. καὶ τὸ ἑκούσιον δὴ καὶ τὸ ἀκούσιον, ὅτε πράττει, λεκτέον· πράττει δὴ, ἑκών· καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ ἐν κινεῖν τὰ ὀργανικὰ μέρη, ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐν αὐτῷ ἐστιν· ὧν δ' ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ, ἐπ' αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν,

a Eu. c. 1. 4

n M. M. c. 15. 17.

καὶ μή· ἑκούσια δὴ τὰ τοιαῦτα· ἁπλῶς δ', ἴσως ἀκούσια· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἕλοιτο καθ' αὑτὸ τὴν τοιοῦτον οὐδέν· ἐπὶ ταῖς πράξεσι ταῖς τοιαύταις * ἐνίοτε καὶ ἐπαινοῦνται, ὅταν αἰσχρόν τι καὶ λυπηρὸν ὑπομένωσιν ἀντὶ μεγάλων καὶ καλῶν· ἂν δ' ἀνάπαλιν, ψέγονται· τὸ γὰρ αἰσχρῶς ὑπομένειν, ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ, φαῦλον· ἐπ' ἐνίοις δ', ἐπαινοῦμεν ὑγιείας συγγνώμην ἔχοντες, ὅταν μὴ τοιαῦτα πράξῃ τις ἃ μὴ δεῖ, ἃ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει, καὶ μηδεὶς ἂν ὑπομείναι. ἔνια δ', ἴσως οὐκ ἔστιν ἀναγκασθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποθνητέον, παθόντα τὰ δεινότατα· καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι. ἔστι δ' ὅτε παρεικότα τοῖς τ' κρεῖναι, οἷον ἀντὶ ποίας αἰρετέον, καὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομεμφτέον· ἔτι δ' χαλεπὸν τοῖς τ' ἐμμεῖναι τοῖς γνωσθεῖσιν· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ δεῖ τὰ μὲν προσδοκώμενα, λυπηρά· τὰ δ' * ἀναγκάζοντα, αἰσχρά· ὅθεν ἔπαινοι καὶ ψόγοι γίνονται τοῖς τὰς ἀναγκασθέντας, ἢ μή. τὰ δὴ ποῖα, φατέον βιαῖα· ἢ ἁπλῶς μὲν ὁπότ' ἂν

te facta ergo dicenda sunt, quæ sunt hujusmodi. Interim tamen simpliciter 15
spectata fortassis invitè facta dicentur. Nemo enim quicquam tale ipsum propter se optaverit. Iam vero in talibus actionibus homines interdum 16
quidem laudantur, cum scil. magnarum atque honestarum rerum causa turpitudinem aut molestiam aliquam subierint ac pertulerint: aut etiam, si aliter fecerint, graviter vituperantur. Nam res turpissimas absque ulla honestæ rei quasi mercede, aut alicujus saltem qualiscunque honestæ rei gratia, 17
sufferre, improbi hominis est. Sunt verò deinde negotia quædam ejusmodi, 18
ut etsi propterea laus quidem nulla tribuatur, venia detur tamen: cum videlicet, quæ minimè sunt agenda, ea quis egerit ob hujusmodi aliquid, quod humanæ naturæ vires superet, quodque nemo, qui perferat, reperiatur. Sunt 19
denique nonnulla ejusmodi, ut fortasse nulla vi aut necessitate coacti ea agere debeamus, utque potius mors nobis sit oppetenda gravissimique cruciatus perferendi. Etenim Alcmæonem illum 20
Euripidis perridicula videntur, quæ impulerunt, ut matrem interficeret. Difficile est autem interdum, judicare, 21
quid cui anteponendum sit quidque præ quo perferendum: Atque etiam difficilius: in eo, quod decretum sit, perstare 22
ac perseverare. Fere enim ea quidem, quæ expectantur, acerba sunt: ea verò, ad quæ quis impellitur, turpia. Hinc 23
laudes & vituperationes iis tribuuntur, qui necessitate aut coacti fuerunt, aut non fuerunt. Quænam igitur 24
sunt dicenda VI FACTA? Annè simpliciter quidem ac propriè, cum 1 M.M. 17.

causa

causa in eis est, quæ sunt extrà, & is, qui agit, nihil operæ suæ ad actionem con-
25 fert? Atq; è diverso quæ per se quidē invitè susciпiuntur, sed hoc tamen tempore, & præ alteris, sunt optabilia, quorū item principium est in eo qui agit, ea per se quidem invitè facta sunt: verum hoc tamen temporis puncto & præ istis alteris, sponte susceptа? Iis quidem certè, quæ sponte susciпiuntur, talia
26 sunt similiora. nam actiones in rebus
27 singularibus versantur. Singularia por-
28 rò ista sponte certè susciпiuntur. Quæ autem præ quibus eligenda sint, non est facile verbis ostendere. multæ enim sunt in rebus singularibus differentiæ.
29 Quod si quis dicat, ea, quæ jucunda sunt, & quæ pulcra, esse violenta (cogi enim ab iis homines, cum extra sint) ei hac ratione erunt omnia violenta, horum enim gratia agunt omnes omnia. Et hi quidem vi aliqua coacti atque inviti agunt cum molestia: alteri autem
30 jucundè cum voluptate. Atqui perridiculum fuerit, ea, quæ extra sunt, accusare: seipsum, qui à talibus rebus facile capiatur, minimè culpare: Et rerum quidem honestarum in seipsum, turpium vero in res jucundas causam
31 conferre. Cæterum vi factum illud modo dicebamus, cujus principium extra est, cum id, cui vis affertur, nihil suæ o-
32 peræ conferat. Quod autem fit per in-
a 1a. c. 9. scientiam, fit omne quidem illud non sponte: Cæterum invitè fieri id demum dicendum, quod subsequitur dolor,
33 cujusque eum, qui egit, pœnitet. Nam qui per inscientiam quippiam egerit, neq; ex ea actione dolore afficiatur, sponte quidem ille non egit, utpo-

ἡ αἰτία ἐν τοῖς ἐκτὸς ἦ, κ) ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται· ἃ δὲ, καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι, νῦν δὲ κ) ἀντὶ τῶνδε αἱρετὰ, κ) ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ πράττοντι, καθ' αὑτὰ μὲν, ἀκούσιά ἐστι· νῦν δὲ κ) ἀντὶ τῶνδε, ἑκούσια· μᾶλλον δὲ ἔοικεν ἑκουσίοις. αἱ γὰρ πράξεις, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· ταῦτα δὲ, ἑκούσια· ποῖα δ' ἀντὶ ποίων αἱρετέον, οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι· πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· εἰ δέ τις τὰ ἡδέα κ) τὰ καλὰ φαίη βίαια εἶναι. ἀναγκάζει γὰρ, ἔξω ὄντα· πάντα ἂν εἴη ὅτῳ βίαια· τούτων γὰρ χάριν πάντα πάντες πράττουσι. κ) οἱ μὲν βίᾳ, κ) ἄκοντες, * λυπηρῶς· εἰ δ' ἅμα τ' ἡδὺ, μεθ' ἡδονῆς. γελοῖον δὴ τὸ αἰτιᾶσθαι τὰ ἐκτὸς, ἀλλὰ μὴ αὐτὸν, εὐθήρατον ὄντα ὑπὸ τῶν τοιούτων, κ) τῶν μὲν καλῶν, ἑαυτόν· τῶν δὲ αἰσχρῶν, τὰ ἡδέα. ἔοικε δὴ τὸ βίαιον εἶναι, οὗ ἔξωθεν ἡ ἀρχὴ, μηδὲν συμβαλλομένου βιαθέντος. τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν, οὐχ ἑκούσιον μὲν ἅπαν ἐστὶν· ἀκούσιον δὲ, τὸ ὀπίλυπον κ) ἐν μεταμελείᾳ· * ὁ γὰρ δι' ἄγνοιαν πράξας ὁποιῳοῦν, μηδὲν δὲ δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, ἑκὼν μὲν οὐκ

πίπτει

πάθημα χιν, ὃ γε μὴ ἤδει· οὐδ' αὖ ἄκων, μὴ λυπούμενός γε. ὁ δὲ
δι' ἄγνοιαν, ὁ μὲν ὡς μεταμε-
λείᾳ, ἄκων δοκεῖ· ὁ δὲ μὴ μετα-
μελόμενος, ἑκὼν ἂν εἴη· ὥστε
οὐχ ἑκών· ἑκὼν γὰρ ἀρχὴν, βέλ-
τιον ὄνομα ἴσχει ἴδιον. ἕτερον δὲ
δοκεῖ καὶ τὸ δι' ἄγνοιαν πρᾶτ-
τειν, ἢ ἀγνοοῦντα ποιεῖν· ὁ γὰρ
μεθύων, ἢ ὀργιζόμενος, οὐ δοκεῖ
δι' ἄγνοιαν πράττειν, ἀλλὰ διά
τι τῶν εἰρημένων· οὐκ εἰδὼς δὲ,
ἀλλ' ἀγνοῶν· ἀγνοεῖ μὲν οὖν πᾶς
ὁ μοχθηρὸς, ἃ δεῖ πράττειν καὶ
ὧν * δὲ ἀφεκτέον· καὶ διὰ τοι-
οῦτον ἁμαρτίαν, ἄδικοι καὶ
ὅλως κακοὶ γίνον-
ται· τὸ δὲ ἀκού-
σιον βέλτιον λέγειν, οὐκ εἴ τις
ἀγνοεῖ τὸ συμφέρον· οὐ γὰρ ἡ ἐν
τῇ προαιρέσει ἄγνοια, αἰτία τοῦ
ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας·
οὐδ' ἡ καθόλου· ψέγονται γὰρ διὰ
ταῦτα· ἀλλ' ἡ καθ' ἕκαστα,
ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ πρᾶξις· ἐν τού-
τοις γὰρ καὶ ἔλεος, καὶ συγγνώ-
μη. ὁ γὰρ τούτων τι ἀγνοῶν, ἀκου-
σίως πράττει. ἴσως οὖν οὐ χείρων
διορίσαι αὐτὰ, τίνα, καὶ πόσα
ἐστὶ, τίς τε ὢν, καὶ τί, καὶ περὶ τί,
ἢ ἐν τίνι πράττει· ἐνίοτε γὴ καὶ τί-
νι, οἷον ὀργάνῳ· καὶ ἕνεκα τίνος,
οἷον σωτηρίας· καὶ πῶς, οἷον ἡ-
ρέμα, ἢ σφόδρα· ἅπαντα μὲν

te, quod nesciebat: neq; tamen invitus. quippe qui dolore non afficiatur. In eo 34
igitur, quod quidem per insscientiam actum fuerit, si auctorem facti pœnitet, invitus fecisse videtur. quod si quem verò non pœnitet, quoniam alius est à priore, egisse non sponte dicatur. Satius 35
est enim hunc, quandoquidem differt ab altero, nomen proprium habere. Videtur autem etiam differre id 36
quod est per insscientiam agere, ab illo, quod est, agere insscientem; ebrius enim 37
aut iratus agere per insscientiam non videtur: sed si causam spectes, per aliquid eorum, quæ modo dicta sunt. non sciens tamen, sed ignorans: jam ignorare, 38
quæ sunt agenda, & à quibus item est abstinendum, est quidem illud ejusmodi, quod omnibus improbis conveniat. atque adeo ex ista re homines efficiuntur injusti, immo mali. Cæterum invi- 39
tè factum dici debet, non si quis, quod expedit, nesciat (non enim per eam insscientiam, quæ affectata est & voluntaria, invitè quid actum dicitur: sed improbè) neque item si in universali igno- 40
rantia hæreat. quoniam hæc vitio datur. sed si rerum singularium teneatur 41
ignorantia, in quibus nimirum & circa quæ omnis actio versatur. In his enim 42
misericordia & venia locum habent. Nam qui harum rerum aliquam ignorat, invitus agit. Non erit igitur for- 43
tassis absre, quæ & quot ea sint, distinguere. nimirum quis agat quid agat, & 44
qua in re versetur actio. Interdum verò & quo, puta instrumento, & cujus rei causa, verbi gratia, salutis causa, &
quo modo: ut, leniter, an vehementer. Et omnia quidē hæc nemo igno- 45

46 raverit, si modo non insaniat. Est verò & illud perspicuum, eum qui agit, ignotum esse agenti non posse. Quî enim seipsum
47 quis ignoret? Sed illud accidere potest, ut quis, quid agat, ignoret. quo modo oratores dicunt, se in dicendo aberrasse: se nescivisse, res esse reconditas & tacendas: ut Æschylus de mysteriis dicebat: aut etiam aliquis ait, se, cum ostendere vellet, de manibus rem emisisse: ut falaricam. Fieri item potest, ut aliquis filium hostem esse existimet, ut Merope: item ut hastam sphæræ in modum obtusam esse putet quæ mucronem habeat acutum, aut, qui lapis sit, eum esse pumicem: item ut interficiat, qui salutis causa verberabat: item ut feriat, qui tangere modo volebat: ut pugiles,
48 qui summis manibus dimicant. Cum ergo inscientia in omnibus his versetur, in quibus actio consistit, is, qui eorum aliquid ignoravit, invitus fecisse videtur: ac multo quidem maximè in
49 iis, quæ principem locum obtinent. Ea autem videntur principem locum obtinere, in quibus & actio consistit, & id,
50 cujus gratia actio suscipitur. Cum igitur quod per talem inscientiam factum est, invitè factum nominatur, tum præterea actionem molestam esse oportet illi, qui egit, ejusque illum pœnitere.
51 Quoniam autem id invitè factum dicitur, quod est vi factum, item quod per inscientiam: sponte factum id videri possit, cujus principium est in eo, qui agit, res singulares, illas in quibus actio versatur, non ignorante. Fortasse
52 enim non rectè illud dicitur, ea esse in-
53 vitè facta, quæ vel ira, vel cupiditate impellente fiunt. Nam primum si

καὶ ταῦτα ἀδίκως ἂν ἀγνοίᾳ μὴ μαινόμενος· δῆλον γὰρ, ὡς ἀδίκως τὸν πράξοντα· πῶς γὰρ ἑαυτόν γε; ὁ δὲ πράττει, ἀγνοήσειν ἄν τις· οἷον, λέγοντες φασὶν ἐκπεσεῖν αὐτοὺς, ἢ οὐκ εἰδέναι ὅτι ἀπόῤῥητα ἦν, ὥσπερ Αἰσχύλος τὰ μυστικά· ἢ * δεῖξαι ἐκλέμενος, ἀφεῖναι, ὡς ὁ τὴν καταπέλτην. οἰηθείη δ' ἄν τις καὶ τὸν υἱὸν πολέμιον εἶναι· ὥσπερ ἡ Μερόπη· καὶ ἐσφαιρωμένῳ τὸ λελογχωμένον δόρυ· ἢ τὸν λίθον κίστην εἶναι. καὶ ὅπως σωτηρίᾳ παίσας ἀποκτείναι ἄν· καὶ * δεῖξαι βαλόμενος, ὥσπερ οἱ ἀκροχειριζόμενοι, παῦσαι ἄν. περὶ πάντα δὴ ταῦτα τῆς ἀγνοίας οὔσης, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ὁ τούτων τι ἀγνοήσας, ἄκων δοκεῖ πεπρᾶχέναι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κυριωτάτοις. κυριώτατα δ' εἶναι δοκεῖ, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις καὶ ἕνεκα. ἐπὶ δὴ τῷ τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίαν λεγομένῃ, ἐπιδεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι, καὶ ἐν μεταμελείᾳ. ἑκούσιος δ' ἀκουσίῳ, τῷ βιαίῳ καὶ διὰ ἄγνοιαν, τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἄν εἶναι, ὃ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότα τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις· ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται τὸ, ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμὸν, ἢ διὰ ἐπιθυμίαν. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ

M. M. c. 13
Rhet. 10.

ἔτι τῶν ἄλλων ζώων ἑκουσίως πράξει, ἀλλ' οἱ παῖδες. εἶτα, πότερον ἁπλῶς ἑκουσίως προαιρούμεθα τὰ διὰ θυμὸν, ἢ θυμὸν, τὰ καλὰ μὲν, ἑκούσιος· τὰ δ' αἰσχρὰ, ἀκούσιος; ἢ γελοῖον, ἑνὸς γε αἰτίου ὄντος; ἄτοπον ἴσως, τὰ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀργίζεσθαι· δεῖ γὰρ καὶ ὀργίζεσθαί τισι, καὶ θυμοῦσθαί τινων· οἷον ὑγιείας καὶ μαθήσεως· δοκεῖ δὲ, τὰ μὲν ἀκούσια, λυπηρὰ εἶναι· τὰ δὲ κατὰ θυμὸν, ἡδέα. ἔτι δὲ, * τί διαφέρει τὸ ἀκούσια εἶναι καὶ μετὰ λογισμοῦ ἢ θυμοῦ ἁμαρτήσεται; φευκτέα μὲν γὰρ ἄμφω· δοκεῖ δὲ οὐκ ἠλόγιστον ἀνθρωπικὰ εἶναι καὶ ἄλογα πάθη. εἰ δὲ πράξεις ἐξ αἰσθήσεως, καὶ τὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας. ἄτοπον δὴ τὰ ὑγιεινὰ ἀκούσια ταῦτα.

hoc ita erit, nullæ præterea aliarum animantium sponte agent: ac ne pueri quidem. Deinde utrumnam nihil eorum, quæ ira vel cupiditate incitati agimus, sponte agimus? an honesta sponte, turpia autem inviti? An hoc planè ridiculum est, cum una sit utrorumque causa? Absurdum verò fortasse etiam fuerit, ea invitè facta dicere, quæ velle & cupere debemus. Porrò & irasci ob res aliquas oportet: & quarundam desiderio teneri: ut valetudinis bonæ & doctrinæ atque eruditionis. Iam & quæ invitè fiunt, molestiam, quæ verò ex cupiditate, voluptatem videntur afferre. Præterea si sub unum genus (invitè scilicet factorum) retulerimus, quæ ratione aut quæ ira peccantur, quibusnam, quæso, differentiis ea dirimemus? Nam & fugienda sunt utraque: insuperque perturbationes rationis expertes nihilominus quàm alteræ, hominum videntur esse. & denique actiones hominis ab ira & à cupiditate nascuntur. Absurdum igitur fuerit, hæc in iis, quæ invitè fiunt, numerare.

54 1 M.M.15, 14, 16. 2 Eu. c.8.
55
56 1 Rhet.10.
57
58 1 M.M.
59
60
61
62

CAPVT II.

De Proæresi.

Διωρισμένων δὲ, ἃ τι ἑκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, περὶ προαιρέσεως ἐπὶ τοῦτο διελθεῖν· οἰκειότατον γὰρ εἶναι δοκεῖ τῇ ἀρετῇ, καὶ μᾶλλον τὸν ἦθος κρίνειν τῶν πράξεων· ἡ προαίρεσις * δὴ ἑκούσιον μὲν φαίνεται ὑπὸ ταὐτὸν ἦν, ἀλλ' οὐ πλέον τὸ ἑκούσιον· ἅ μὲν γὰρ ἑκούσια, καὶ

POst distincta igitur illa, quæ sunt sponte factum, & invite factum, sequitur, ut de proæresi seu consilio dicamus. Nam & virtuti conjunctissima res est, & ab illa magis, quam ab ipsis actionibus ingenium ac mores dijudicari videntur. Ac videtur sanè consilium esse quippiam sponte susceptum. Non tamen est idem cum hoc: sed id quod dicitur, sponte factum, patet latius. Ejus

1 1 M.M.15. 2 Eu. c.10. & 11. f.
2 1 M.M.10 2 Eu.10.f. 1 Rhet.3.f. c.9.& 11.
3 2 Rhe.21
4 1 Rhe.16. 1 M.M.17. 2 Eu.8. 1 Rh.10.

enim, quod sponte fit, etiam pueri sunt capaces, & reliqua animalia: sed consilij non item. Tum repentinæ actiones sponte quidem nostra suscipi dicuntur,
6 consultò autem non item. Qui autem
2 Eth. c. 7. dicunt, proærefin seu consilium esse cupiditatem, aut iram, aut voluntatem, aut opinionem, non satis rectè dicere
7 videntur. Consilium enim non est eorum quoque, quæ sunt rationis expertia: cupiditas autem & ira est illorum
8 maxime. Præterea incontinens à cupidi-
1 Mi. 4. tate quidem impulsus agit, at non consilio capto. Continens contrà, consilio
9 capto, non cupiditate impulsus. Iam & consilio contraria est cupiditas: cupidi-
10 tati autem cupiditas nequaquam. Tum præterea cupiditas & jucundi est & cum molestia conjuncta: consilium autem neque jucundum est, neque habet mo-
11 lestiam. Multò autem minus ira est.
12 Nam quæ periram fiunt, consilio mini-
13 mè consentanea esse videntur. Neque verò voluntas est, etiam si ei aliquid si-
14 nitimum esse videatur. Consilium enim
1 Rhet. 6. non est eorum, quæ fieri non possunt: & si quis dicat, se talium rerum agendarum consilium cepisse, stultus habeatur. Voluntas autem etiam eorum est, quæ contingere nemini possunt: verbi
15 gratia, immortalitatis. Præterea voluntas etiam ad ea pertinet, quæ nullo modo is qui vult, per se agere possit: ut si quis velit histrionem illum, vel athletam superiorem discedere. At nemo de talibus rebus consilium capit: sed de iis duntaxat, quas ipse se efficere posse arbi-
1 Rh. 2. c. 16. tratur. Præterea voluntas est ultimi ac-
3 Rhet. 16.

παῖδες καὶ τὰ ἄλογα ζῶα κοινωνεῖ· προαιρέσεως δέ, ὅ. καὶ τὰ ἐξαίφνης, ἑκούσια μὲν λέγομεν, οὐ προαίρεσιν δέ, ὅ. εἰ ἄρα λέγοντες αὐτὸ, ἐπιθυμίαν, ἢ θυμὸν, ἢ βούλησιν, ἢ τινα δόξαν εἶπε ἰσίκασι τὴν ὀρθὴν λέγειν· οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις καὶ τῶν ἀλόγων ἐπιθυμία ἢ καὶ θυμός· καὶ ὁ ἀκρατὴς ἐπιθυμεῖ μὲν, προαιρεῖται δ' οὐ· ἢ οὐ προαιρούμενος ἢ, οὐ· ὁ ἐγκρατὴς δέ· ἀνάπαλιν, προαιρούμενος μὲν, ἐπιθυμεῖ δ' οὐ. καὶ προαίρεσις μὲν ἐπιθυμίᾳ ἐναντία ἐπιθυμία δέ· ἐπιθυμίᾳ οὐ· καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία, ἡδεῖα καὶ ἐπιλύπου· * ἡ προαίρεσις δ', οὔτε λυπηρά, οὔθ' ἡδεῖα· θυμὸς δέ ἐστι, ἥπιστα· ἥκιστα γὰρ τὰ μετὰ θυμοῦ, προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις γε καίπερ συνέγγυς * φαινόμενον· προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· καὶ εἴ τις φαίη προαιρεῖσθαι, δοκοίη ἂν ἠλίθιος εἶναι· βούλησις δέ ἐστι καὶ τῶν ἀδυνάτων, οἷον ἀθανασίας· καὶ ἡμᾶς βούλεσθαι καὶ ὅτι μάλιστα δι' ἀυτῶν πραχθῆναι ἂν οἷον ὑποκριτήν τινα νικᾶν, ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ ὃ τοιαῦτα εἰδὼς, ἀλλ' ὅσα οἴεται ἂν γένοιτο δι' αὐτοῦ· ἔτι δ', ἡ μὲν βούλησις, τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον·

ἡ δὲ

ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος· οἷον, ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ ἢ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν· καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν, καὶ φαμὲν προαιρούμεθα δὲ λέγειν, οὐχ ἁρμόζει· ὅλως γὰρ δοκεῖ ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τοῦτο δὲ δέξασθαι ἂν εἴη. τὰ μὲν γὰρ δέξασθαι δοκεῖ πάντες εἶναι, καὶ ἧττον περὶ τὰ ἀΐδια, καὶ τὰ ἀδύνατα, ἢ τὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ τῷ ψευδεῖ καὶ ἀληθεῖ διαιρεῖται, ὁ τρόπος καὶ ἀγαθῷ· ἡ δὲ προαίρεσις τούτοις μᾶλλον. ὅλως μὲν οὖν δέξη τοῦτο, ἴσως ἂν δόξειεν λέγειν· ἀλλ' ἴδιόν τινα τῷ γε προαιρεῖσθαι τάγαθὸν ἢ τὰ κακὰ εἶναι πρὸς ἑτέρῳ. τῷ δὲ δοξάζειν, ὅτι καὶ προαιρούμεθα μὲν λαβεῖν ἢ φυγεῖν, ἢ τῶν τοιούτων δοξάζομεν δέ, τί ὄφελος ἢ τίνι συμφέρει ἢ πῶς λαβεῖν δὲ ἢ φυγεῖν ἢ πάντα δοξάζομεν. καὶ ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, τῷ οἷόν τ' εἶναι δ' δεῖ μᾶλλον, ἢ τῷ ὀρθῶς· ἡ δὲ δόξα, τῷ ἀληθῶς. καὶ προαιρούμεθα μάλιστα ἴσως ἀγαθὰ εἶναι δοξάζομεν δέ, ἃ οὐ πάντ' ἴσμεν. δοκεῖ δὲ οὐχ οἱ αὐτοὶ προαιρεῖσθαι τὰ ἄριστα καὶ δοξά-

finis: consilium autem eorum, quæ ad finem conferunt. Verbi gratia, bene valere volumus. quibus verò rebus bene valeamus, eas adhibere dicimus consilio: Et beati esse volumus quidem, atque hoc nos velle dicimus: sed consilium nobis captum esse, ut beati simus, neque dicimus, neque dicere sanè debemus. Omnino enim consilium ad eas 17
res pertinet, quæ sunt in nostra potestate. Neque verò erit opinio: Ad omnia 18
enim pertinere videtur opinio, nec minus ad ea, quæ æterna sunt, quæque à nobis fieri non possunt, quam ad illa quæ in nobis sita sunt. Præterea vero & 20
falsò dividitur ac distinguitur, non bono ac malo. At consilium his potius, quàm illis. Ac cum omni quidem in 21
universum opinione idem esse consilium, fortasse ne dicere quidem quisquam audeat: atqui ne idem quidem etiam est, quod quædam opinio. Nam 22
eo, quod consilium nobis captum sit, ut bona vel mala sequamur, cujusdam modi sumus: sed eo, quod opinemur, non item. Et consilium capimus vel adipi- 23
scendi, vel fugiendi: vel tale quippiam faciendi; opinamur autem, quid sit aut cui conducat, aut quemadmodum. adipisci verò aut fugere non facilè opinamur. Et consilium eò potius laudatur, 24
quod ejus rei sit, quam eligi oportuit, quàm, quod ipsa in sua essentia rectè sit comparata. at opinio, quod vero quis opinetur. Præterea consilium capimus 25
earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus esse bonas: Sed ea opinamur, quæ non admodum nobis nota nec explorata sunt: Postre- 26
mo non idem videntur quæ optima sunt & consilio sequi, & opinione

tenere, sed nonnulli melius quidem opinari, verum animi vitio corrupti ea neq; sequi, neq; sumere, quæ sequi ac sumere
27 oportet. Vtrum vero consilium opinio antecedat, an subsequatur, nihil refert. Non enim nobis propositum est hoc considerare: sed, an idem sit consilium,
28 quod aliqua opinio. Quænam igitur, aut qualis res est, quandoquidem nihil
29 est eorum, quæ supra dicta sunt? Sane
1 M.Mor. & 18. videtur quippiam esse quod sponte fiat. Verum non quicquid sponte fit, id etiam tale est, ut de eo consilium captum sit.
30 Numquid nam etgo id, de quo prius consultatum est? consilium enim cum ratione & cogitatione conjunctum est.
31 Quod quidem etiam nomine ipso significatur. προαιρετὸν enim dicitur: tanquam quod sit præ cæteris optabile & sumendum.

ζειν· ἀλλ' ἔνιοι, δοξάζειν μὲν, ἄμεινον δὲ καὶ κακίας δι', αἱρεῖσθαι οὐκ ἂ δεῖ. εἰ δὲ συμπίπτει δόξα τὴ προαιρέσεως, ἢ ἀκολουθεῖ, οὐδὲν διαφέρει. ἡ γὰρ σκοπεῖμεν· ἀλλ' εἰ ταὐτόν ἐστι δόξη τινί. τί οὖν ἡ ποιόν τί ἐστιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων οὐδέν ἐστι, εἰκότως μὲν δὴ φαίνεται. τὸ δ' εἰκότως, ἡ πᾶν προαιρετόν. ἀλλ' ἆρά γε τὸ προβεβουλευμένον. ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου καὶ διανοίας· ὑποσημαίνει δ' ἴσως καὶ τοὔνομα, ὡς ὂν πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

CAPVT III.

De Deliberatione.

1 M.M.18. 1 sub f. c.19.&35. 2 Eu.c.10. 1 Rhe. 4. & 6. SEd utrumnam consultant de omnibus rebus homines, omniaque in consultationem cadunt? an de quibusdam consultari non debet? Ac fortasse id
2 quidem in consultationem venire dicendum est, non de quo stolidus aut insanus consultaverit; sed de quo is, qui
3 mentis est compos. De rebus æternis autem consultat nemo: ut de mundo, aut de diametro & latere, quod ea nulla dimensione inter se convenire possunt.
4 Neque verò de iis, quæ cum perpetuò moveantur, eodem semper modo fiunt: sive necessitate, sive natura, sive propter aliam aliquam causam: ut de solis conversionibus atque ortibus. Nec de iis
5 etiam, quæ alias aliter fiunt: ut de

Βουλεύονται δὲ πότερα πᾶσι πάντων, καὶ πᾶν βουλευτὸν ἐστι, ἢ οὐκ ἐνίοις οὐκ ἔστι βουλευτόν. ἴσως δὲ βουλευτέον μὲν ἴσως ἂν τις βουλεύσαιτο ἠλίθιος, ἢ μαινόμενος· ἀλλ' ὑπὲρ οὗ ὁ νοῦν ἔχων. οὐδὲ τὰ ἀΐδια, οἷον οὐδὲ τὸν κόσμον, ἢ τὴν διάμετρον καὶ τὴν πλευρὰν, ὅτι ἀσύμμετροι· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐν κινήσει, οἷον τὰς τροπὰς καὶ τὰς ἀνατολὰς, οὐδὲ τῶν ἄλλως ἄλ-

λως ἐ-

λως, οἷον ἀνχμῶν καὶ ὄμβρων· οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, οἷον ἡ σπυρὸς εὑρέσεως· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πάντων· οἷον, πῶς ἂν Σκύθαι ἄριστα πολιτεύοιντο, οὐδὲ Λακεδαιμονίων βουλεύοιτο· οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν τούτων οὐδὲν ἡμῶν ἕνεκα. βουλόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν· ταῦτα δ' ἦν καὶ ἔστι λοιπά· αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, φύσις, καὶ ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ διὰ ἀνθρώπου· τῶν δ' ἀνθρώπων ἕκαστοι βουλεύονται περὶ τῶν δι' αὑτοῦ πρακτῶν· καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν, οὐκ ἔστι βουλή· οἷον, περὶ γραμμάτων. οὐ γὰρ διστάζομεν, πῶς γραπτέον· ἀλλ' ὅσα γίνεται διὰ ἡμῶν, μὴ ὡσαύτως δὲ ἀεί, περὶ τούτων βουλόμεθα. οἷον, περὶ τῶν ἰατρικῶν, ἢ χρηματιστικῶν, καὶ περὶ κυβερνητικῶν μᾶλλον ἢ γυμναστικῶν, ὅσῳ ἧττον διηκρίβωται· καὶ ἔτι, περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ, καὶ περὶ τὰς τέχνας ἢ τὰς ἐπιστήμας· μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτῶν διστάζομεν. τὸ βουλεύεσθαι δ' ἐν τοῖς ὡς ἐπὶ πολὺ, ἀδήλοις δὲ πῶς ἀποβήσεται· καὶ ἐν οἷς ἀδιέξιστον· συμβουλὰς δὲ προσλαμβάνομεν εἰς τὰ μεγάλα, ἀπιστοῦντες ἡμῖν αὐτοῖς ἱκανοὺς εἶναι κρίνειν.

siccitatibus & imbribus. Neque de iis, quæ fortuito eveniunt: ut de thesauri inventione. Quin immo ne de omnibus quidem rebus humanis: verbi gratia, Quemadmodum Scythæ optimè suam rempublicam administrare possint, nemo Lacedæmoniorum consultat. Nihil enim horum per nos effici queat. At de iis consultamus, quæ cum sub actionem cadunt, tum in nostra sunt potestate. Et quidem hæc nobis adhuc sunt reliqua. Etenim quæcunque fiunt, ab una harum caussarum videntur esse, quæ sunt, Natura, Necessitas, Fortuna: quibus addemus mentem, & quæcunque est humana effectio. Vnusquisque autem inter homines de iis consultat quæ ab ipso agi possunt. Neque vero in scientiis exquisitis suaque vi contentis, consultationi locus est. Verbi gratia, de literis non consultamus. non enim quomodo scribendum sit ambigimus. Sed de iis, quæ tametsi opera nostra fiant; non tamen semper eodem modo fiunt, ut, de iis, quæ ad medicinam, & ad artem quærendæ pecuniæ pertinent. & in arte gubernandarum navium potius, quam in ratione corporum exercendorum. Et quidem tanto magis de ista dubitare solemus, quanto minus illa quam hæc enucleatis & exquisitis præceptionibus absoluta est, & eodem modo de reliquis. Magis autem in artibus, quam in scientiis consultationi locus est. In illis enim sæpius ambigere solemus. Cæterum consultandi ratio in iis locum habet, quæ plerumque usu veniunt, cum eorum exitus incertus sit, & in quibus nihil est definiti. Porrò in iis, quæ sunt magna, alios in consilium adhibemus.

6 7 Eu. c. 14.
8
9 8. Pol. 7. 1 Rhet. 2. & 7.
10 1 Eu. c. 1. 1 Rh. 10.
11
12
13
14
15
16
17
18

bemus nobis ipsis diffidentes, quasi minus ad eas res dispiciendas ac dijudican-
19 das ideneis. Consultamus autè non de finibus, sed de iis, quæ ad fines pertinent.
20 Neque enim aut medicus an sanaturus sit consultat, aut orator, an persuasurus, aut politicus, an bonis legibus civitatem constituturus: neque alij denique artifices de fine deliberant: sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, quem-
21 admodum & quibus rebus possint eum assequi, cogitant. Ac si pluribus modis ac rationibus id quod volunt, confici posse videatur, quâ facilimè & optimè
22 confici possit, inspiciunt. Sin autem una ratione commodè possit absolui, qua via ad illam perveniant, & qua ad hanc ipsam viam: eò usque, dum ad primam causam pervenerint, quæ inventione est
23 ultima. Qui consultant enim, inquirere ac retexere veluti descriptionem quandam mathematicam videntur,
24 quemadmodum dictum est. Sed illud certè apparet, non omnem quæstionem esse consultationem, ut sunt quæstiones mathematicæ: consultationem verò
25 omnem esse quæstionem. Illud etiam planum est, quod est retexenti postre-
26 mum, id esse agenti primum. Quod si ij, qui acturi sunt, in aliquid inciderint, quod fieri nequeat, tum ab eo desistunt. Veluti, si pecunia sit opus, ejusque expe-
27 diendæ nulla ratio inveniri possit. Sin id offeratur, quod fieri posse videatur,
28 tum ad agendum aggrediuntur. Fieri autem posse dicuntur ea, quæ nostra
29 opera effici possunt. Nam quæ amicorum studio & opera efficiuntur, nostra
30 opera quodammodo fieri videntur. principiũ enim in nobis est. Quæ-

φωῦντες ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐκ ἱκανοῖς διαγνῶναι. βουλόμεθα δὲ, οὐ περὶ τῶν τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη· οὔτε γὰρ ἰατρὸς βουλεύεται, εἰ ὑγιάσει· οὔτε ῥήτωρ, εἰ πείσει· οὔτε πολιτικὸς, εἰ εὐνομίαν ποιήσει· οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδεὶς, περὶ τέλους· ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται, σκοποῦσι. καὶ διὰ πλειόνων μὲν φαινομένης γίνεσθαι, διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα ἐπισκοποῦσι· εἰ δι' ἑνὸς ἢ σπουδαζομένη, πῶς διὰ τούτου ἔσται· κἀκείνου διὰ τίνος, ἕως ἀνέλθωσιν ἐπὶ τὸ πρῶτον αἴτιον, ὃ ἐν τῇ εὑρέσει ἔσχατον ἦν· ὁ γὰρ βουλόμενος ἔοικε ζητεῖν καὶ διαλύειν τὸν εἰρημένον τρόπον ὥσπερ διάγραμμα. Φανερὸν δὲ, ὅτι μὲν ζήτησις, οὐ πᾶσα ἔσται βούλευσις, οἷον αἱ μαθηματικαί· ἡ δὲ βούλευσις πᾶσα ζήτησις· καὶ τὸ ἔσχατον ἐν τῇ ἀναλύσει, πρῶτον εἶναι ἐν τῇ γενέσει. καὶ ἂν μὲν ἀδύνατον ἐπιτυγχάνωσιν, ἀφίστανται· οἷον εἰ χρημάτων δεῖ, τοῦτο δὲ μὴ οἷόν τε πορισθῆναι. ἐὰν δὲ δυνατὸν φαίνηται ἐγχειρεῖν πράττειν. δυνατὰ δὲ, ἃ δι' ἡμῶν γένοιτο ἄν· τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων. δι' ἡμῶν πως ἔστιν· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν ἡμῖν. ζητεῖται δὲ, ὁπό-

runtur

μὲν, τὰ ὄργανα· ὁτὲ δὲ, ἡ χρῆται αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς, ὁτὲ μὲν, διὰ· ὁτὲ δὲ, πῶς, ἢ διὰ τίνος. ἔοικε δὴ, καθάπερ εἴρηται, ἄνθρωπος εἶναι ἀρχὴ τῶν πράξεων. ἡ δὲ βουλὴ, περὶ τῶν αὐτῷ πρακτῶν· αἱ δὲ πράξεις, ἄλλων ἕνεκα. τὸν ἄρ' οὖν εἰς βουλεύσιμον τέλος, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὰ τέλη· ἀόριστα δὴ τὰ καθ' ἕκαστα. οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο, ἢ πέπεπται, ἢ πεπόιωται ὡς δεῖ. αἰσθήσεως γὰρ ταῦτα· εἰ δ' ἀεὶ βουλεύσιμον. εἰς ἄπειρον ἥξει. βουλεύει δὲ καὶ περὶ τὰ αὐτά· πλὴν ἀφωρισμένον ἤδη τὸ προαιρετόν· τοῦτο γὰρ ἐκ τῆς βουλῆς προκρῖθὲν, προαιρετόν ἐστι. παύεται γὰρ ἕκαστον ζητῶν, πῶς πράξει, ὅταν εἰς αὐτὸν ἀναγάγῃ τὴν ἀρχήν· καὶ αὐτὸ εἰς τὸ ἡγεμονικόν. τοῦτο γὰρ τὸ προαιρούμενον. δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐμιμεῖτο. οἱ γὰρ βασιλῆς, ἃ προέλοιντο, ἀπήγγελον τοῖς δήμοις· ὅτι τὸ προαιρεῖσθαι, βουλευτὸν, ὄρεκτὸν τῶν ἐφ' ἡμῖν. καὶ ἡ προαίρεσις ἂν εἴη βουλευτικὴ ὄρεξις τῶν ἐφ' ἡμῖν· ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρέ-

runtur autem aliquando instrumenta, aliquando eorum usus, itemque in reliquis interdum per quid, aliquando quo modo, aliquando cujus opera res expediri debeat. Videtur itaque homo, 31
quemadmodum est dictum, actionum esse principium: Consultatio item iis 32
de rebus esse, quæ à quoque agi possunt: Tum actiones aliarum rerum causa sus- 33
cipi, eamque ob causam de fine consultari non potest: sed de iis, quæ ad fines pertinent. Neque sanè de rebus singu- 34
laribus: verbi gratia, sitne hoc panis: aut, sitne coctus ut oportuit, talisque effectus qualem oportuit. hæc enim sen- 35
su judicantur. Quod si semper consul- 36
tabitur, abibit res in infinitum. Id autem, de quo consultatur, & id, de quo consilium captum est, res una & eadem est: nisi quòd definitum jam est ac deci- 37
sum hoc posterius. Quod enim consultatione adhibita reliquis præpositum est, id est, de quo consilium captum dicitur, & aliis præpositum ipsum. Nam 38
quemadmodum sit aliquis acturus quærere tum desinit, cum principium ad seipsum, & ad eam adeo sui partem quæ præest atque imperat, revocarit. hæc est enim, quæ consilium capit. Idque ita 39
esse ex veteribus quoque reipublicæ administrandæ formis, quas Homerus imitabatur, perspici potest. Nam quibus de rebus reges deliberaverant, eas populo deinde renunciabant. Quoniam au- 40
tem id, de quo consilium capitur, sub deliberationem & appetitionem cadit, cum sit ex numero earum rerum, quæ in nobis sitæ sunt, consilium erit earum rerum, quæ in nostra potestate sunt, appetitio ex consultatione proveniens. Nam po- 41
steaquam consultatione adhibita judicavimus, tum ei consultatio-

42 ni convenienter appetimus. Ac agendi quidem consilium quid sit, & quibus hoc in rebus versetur: Et denique earum illud rerum esse, quæ ad fines pertinent, sic à nobis veluti adumbrando expositum esto.

γόμεθα καὶ τῶν βελευτῶν. ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τύπῳ εἰρήθω, καὶ περὶ ποῖά ἐστι, καὶ ὅτι τῶν πρὸς τὰ τέλη.

CAPVT IV.

De Voluntate.

1 Rhet.10. 1 CÆterum voluntas quod quidem sit ultimi, de eo dictum est. de reliquis verò ad eam pertinentibus alij aliter.

2 Eu.c.10. sub f. 2 Sunt qui boni illam esse volunt: sunt,

3 Rhe.10. 3 qui ejus, quod videtur bonum. Atqui ex eorum ratione, qui id quod sub voluntatem cadit, dicunt esse verum bonum, sequeretur, id, quod vult is, qui minus rectè eligit, non cadere sub voluntatem.

4 Quippe cum (ex hypothesi istorum) quod sub voluntatem cadit, sit bonum: Et verò cum ego assumam

5 aliquod improbum factum. Rursus ex sententia illorum qui id, quod sub voluntatem cadit, apparens bonum esse dicunt, nihilerit, quod sub voluntatem cadat, natura: sed erit, quod cuique

6 videbitur. Atqui aliud alij videtur: & (ut ira rursus ponatur) etiam contraria.

1 Rhet.6. 7 Quod si hæc minus probanda sunt, di-

2 Rhet.13. cendumne est absolutè & revera sub voluntatem cadere verum bonum. At verò unicuique volendum sive volitum

8 esse bonum apparens, seu id, quod speciem boni habeat? ac bono quidem viro id esse volendum, quod revera bonum est, vitioso autem, quicquid fors

9 obtulerit; Vt & corporibus, bene quidem constitutis salubria sunt ea, quæ revera talia sunt: morbosis autem & ægris alia: itemque amara, dulcia, cali-

Ἡ δὲ βούλησις, ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστίν, εἴρηται· δοκεῖ δ', τοῖς μὲν, τἀγαθὸν εἶναι· τοῖς δὲ, τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. συμβαίνει δὲ, τοῖς μὲν τὸ βουλητὸν τἀγαθὸν λέγουσι, μὴ εἶναι βουλητὸν ὃ βούλεται ὁ μὴ ὀρθῶς αἱρούμενος· εἰ γὰρ ἔσται βουλητόν, καὶ ἀγαθόν· ὧν δὲ, εἴ τις ἔτυχε, κακόν· τοῖς δὲ αὖ τὸ φαινόμενον ἀγαθὸν, τὸ βουλητὸν λέγουσι, μὴ εἶναι φύσει βουλητόν, ἀλλ' ἑκάστῳ τὸ δοκοῦν· ἄλλο δ' ἄλλῳ φαίνεται· καὶ ἐναντία ἔτυχε, ταὐτά. εἰ δὲ δὴ ἔσται μὴ λέγειν, ἃ φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τἀγαθόν· ἑκάστῳ δὲ, τὸ φαινόμενον· τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ κατ' ἀλήθειαν εἶναι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, τοῖς μὲν εὖ διακειμένοις, ὑγιεινὰ ἔστι τὰ κατ' ἀλήθειαν ἕξιν ταῦτα ὄντα· τοῖς δὲ νοσώδεσι, ἕτερα. ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ καὶ γλυ-

καὶ γλυκέα. καὶ ἡσυμα', καὶ βαρέα, καὶ τἀναντία τούτων ἕκαστα· ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις ἀλήθειαν αὐτῷ φαίνεται· καθ' ἑκάστου γὰρ ἕξις, τῷ μὲν ἀληθῆ καὶ καλὰ καὶ ἡδέα. καὶ διαφέρειν πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος τῷ τἀληθῆς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν· τοῖς πολλοῖς δὲ, ἡ ἀπάτη διὰ τὰς ἡδονὰς ἴσως γίνεται· οὐ γὰρ ὄντα, ἀγαθὰ φαίνεται· φαίνεται οὖν τὸ ἡδύ, ὡς ἀγαθόν· τὸν δὲ λύπην, ὡς κακὸν φεύγουσι.

da? gravia, & cæterorum unumquodq; ? Nam verè de singulis rebus judicat vir bonus, & ei statim, quod in unaquaque reveri est, elucet. Ex uniuscujusq; enim habitu honesta & jucunda finguntur. Atque eò ipso fortasse longe præstat reliquis vir bonus, quod singulis in rebus verum perspicit, quasi earum norma sit ac mensura. Vulgo autem fucum facere videtur voluptas: quippe quæ cum bonum non sit, boni speciem præ se ferat. Itaque vulgus jucundum sequitur, ut bonum: dolorem autem fugit ut malum.

CAPVT V.

Virumque, & Virtutem & Vitium, Sponte esse, non tamen eodem modo sponte esse actiones & Habitus.

ΟΥτω δὲ, βουλητὰ μὲν ἔστιν τέλους βουλητοῦ ἡ καὶ προαιρετὰ, τῶν πρὸς τὸ τέλος, αἱ περὶ ταῦτα πράξεις, καὶ προαιρετοὶ εἶεν ἄν, καὶ ἑκούσιοι· αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, περὶ ταῦτα· ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία· ἐν οἷς γὰρ ἐφ' ἡμῖν τὸ πράττειν, καὶ τὸ μὴ πράττειν· καὶ ἐν οἷς τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί· ὥστ' εἰ τὸ πράττειν, καλὸν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ· καὶ τὸ μὴ πράττειν, ἐφ' ἡμῖν ἔσται αἰσχρὸν ὄν· καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν, καλὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν· καὶ τὸ πράττειν, αἰσχρὸν ὄν, ἐφ' ἡμῖν. εἰ δ' ἐφ' ἡμῖν τὰ καλὰ πράττειν, καὶ τὰ αἰσχρὰ, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ πράττειν· τοῦτο δ' ἦν, τὸ ἀγαθοῖς καὶ

QVoniam igitur pertinent, voluntas quidem ad finem, consilium verò & propositum ad illa, quæ ad finem spectant, consequens est, ut, quæ in eis vertuntur actiones, & consilio suscipiantur & sponte. At functiones & munera virtutum in his vertuntur. Itaque virtus in nostra est potestate similiterque & vitium. Quas enim res agere in nobis situm est, easdem non agere possumus: & quas non agere in nobis situm est, earundem quoque agendarum potestas nostra est. Itaque si quid agere, quod honestum sit, in nobis situm est. non agere quoque quod non agi turpe sit, in nobis erit situm. Quod si honesta & turpia agere nostri arbitrij est, similiterque non agere, (hoc autem erat

1 M. M. 1. 2 Eu. c. 6. 3 Rhet. 1. 4 5 6

bonos & malos esse) nostri quoque arbitrij erit profectò, ut probi & improbi
1 M. M. p. 7 simus. Iam verò quod dicitur

3 Rhet. 16. *Sponte improbus nemo, nec invitus beatus ullus est*,

partim falsum, partim verum esse videtur. Nam invitus beatus est nemo.
9 Vitiositas autem sponte nostra contrahitur. Alioquin ea, quæ jam nunc dicta
10 sunt, erunt in dubium inque controversiam vocanda, negandumque erit hominem esse principium ac parentem actio-
1 M. M. 12. num, quemadmodum & liberorum.
11 Quod si hæc nobis probantur & vera videntur, neque possumus actiones ad
3 M. M. 10. alia principia capitaque præterquam ad ea, quæ in nobis insunt, revocare: profectò quarum rerum principia in nobis insunt, ea res quoque in nobis sitæ sunt, nostraque sponte suscipiuntur.
12 Atque hæc ita habere cum privatim singuli testari videntur, tum in publicè le-
13 gumlatores: Eos enim, qui res flagitiosas atque improbas admittunt, castigant supplicioque afficiunt: modo non per vim aut inscientiam, quæ ipsorum culpa contracta non sit, admiserint.
14 Eos contra, qui res honestas & præclaras gesserint, honoribus & præmijs ornant, quasi hos exercitaturi, illos à maleficio deterriturii. Atqui ad
15 eas actiones excitat nemo, quæ neque in nobis positæ sunt, neque sponte nostra obeuntur: Nimirum quod nihil referat, suaderi nobis, ut ne vel caleamus, vel doleamus, vel esuriamus, vel aliquid aliud tale. nihilò enim magis ea
17 perperiemur. Atque hoc vel illo quoque confirmatur, quod in peccatis ignoκακοῖς εἶναι· ἐφ' ἡμῖν ἔστι τὸ ἐπιεικέσι καὶ φαύλοις εἶναι. τὸ δὲ λέγειν ὡς

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μάκαρ,

ἔοικε τὸ μὲν, ψεύδεσθαι· τὸ δ', ἀληθεῖ· μακάριος μὲν γὰρ οὐδεὶς ἄκων· ἡ δὲ μοχθηρία, ἑκούσιον. ἢ τίς γε νῦν εἰρημένοις ἀμφισβητήσει; καὶ τὸν ἄνθρωπον δὲ φατέον ἀρχὴν εἶναι, καὶ γεννητὴν τῶν πράξεων, ὥσπερ καὶ τέκνων· εἰ ἢ φαδία φαίνεται, καὶ μὴ ἐχομένους ἀλλαις ἀρχαῖς ἀναγαγεῖν ἀφ' ἃς ἐφ' ἡμῖν· ὧν * καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐφ' ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ἐφ' ἡμῖν· καὶ ἑκούσια· * τοιούτοις δὴ ἔοικε μαρτυρεῖσθαι καὶ ἰδίᾳ ὑφ' ἑκάστων, καὶ αὖ τῶν νομοθετῶν· κολάζουσι γὰρ καὶ τιμωροῦνται τοὺς δρῶντας μοχθηρὰ, ὅσα μὴ βίᾳ, μηδὲ δι' ἄγνοιαν, ἧς μὴ αὐτοὶ αἴτιοι· τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράξαντας τιμῶσιν· ὡς, τοὺς μὲν προτρεψόμενοι, τοὺς δὲ κωλύοντες· καὶ πάντως ὅσα μήτ' ἐφ' ἡμῖν ᾖ, μήθ' ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν· ὡς οὐδὲν ὄφελος ὂν τοιοῦτο πείθεσθαι μὴ θορυβαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἀλλ' ὁτιοῦν τῶν τοιούτων. οὐδὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτῶν· καὶ γὰρ

ἐπὶ

ἔστ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζεσθαι, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἀδικήματα· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ ἦν μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἃ δεῖ εἰδέναι, καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις, * ὅσα δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ὂν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· ἐγγὺς γὰρ ἐπιμεληθῆναι γ' ἦν· ἀλλ' ἔστιν οἷς τοιοῦτος ὁ τρόπος, ὥστε μὴ ἐπιμεληθήσεσθαι· ἀλλὰ διὰ πάντων δοκεῖ αὐτὰ αἴτια εἶναι ζῶντες ἀνειμένως, καὶ ἐν ἀδίκοις ἢ ἀκόλαστος εἶναι, οἱ μὲν, πονηρεύοντες, οἱ δὲ, ἐν πότοις καὶ τοῖς τοιούτοις διάγοντες· αἱ γὰρ περὶ ἕκαστα ἐνέργειαι, τοιούτους ποιοῦσι· τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν μελετώντων πρὸς οἱονοῦν ἀγώνισμα ἢ πρᾶξιν· διαμένουσι γὰρ ἐνεργοῦντες· τὸ μὴ ἐπ' ἐξουσίᾳ ἀγνοεῖν, ἔστι μὲν ἐκ τοιούτων ἐνεργειῶν περὶ ἕκαστα αἱ ἕξεις γίνονται, οὐκ ἐμοὶ δὲ φαίνεται· ἔστι δὲ ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα μὴ βούλεσθαι ἄδικον εἶναι· ἢ τὸν ἀκολαστοῦντα, ἀκόλαστον· εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράξει, ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἑκὼν ἄδικος ἂν εἴη· ἐὰν μέντοι βούλῃ, ἄδικος οὐκ ἂν παύσοιτο, καὶ ἔσται δίκαιος.

rantiæ tum demum pœnam constituunt legumlatores, si quis sibi ipse suæ inscientiæ causa esse videatur: Verbi gratia, in ebrios duplex pœna constituta est, principium enim in ipsis est. nam in eorum potestate erat, non inebriari; ebrietas autem causa inscientiæ est. Præterea in eos, qui aliquid ignorant eorum, quæ legibus sancita sunt, quæ & scienda neque cognitu difficilia sint, animadvertunt: Idemque fit in cæteris quæ negligentia sua videntur ignorare cum liceat ipsis non ignorare. poterant enim sibi, ut diligentiam adhiberent, imperare. Sed ejusmodi est aliquis fortasse, ut diligentiam adhibere non possit? At enim ut tales sint, ipsorum culpa est (quippe qui negligenter ac dissolutè vivant) ut item injusti atque intemperantes, causa in ipsis versatur: utpote quod eorum alteri in maleficio, alteri in compotationibus, & id genus nequitiis ætatem consumant. Nam quales sunt singulares actiones, tales ij qui agunt, efficiuntur. Atque hoc ex iis perspicuum esse potest, qui se in certamine quocunque aut actione exercent: Numquam enim certare atque agere intermittunt. Et verò ignorare, quod è studiis & actionibus in qualibet re positis, habitus gignantur, hominis est sensu ferè carentis. Præterea hoc ipsum à ratione alienum est, qui injuriam alteri faciat, eum injustum, & qui intemperanter vivat, intemperantem affici nolle. Iam si quis sciens eas res agat, quibus evadat injustus, sponte sua profectò efficietur injustus. Neque verò si velit, etiam desinet esse injustus, ac ju-

18 a Rhet. 25.
19
20
21
22
23
24
25
26
27 1 Rhe. 10.
28

29 ſtus fiet. Nam ne æger quidem ſanus ac validus efficiatur cum velit, ſi vel maximè ſponte ſua morbum contraxerit. quippe qui & incontinenter vivebat, & medicorum præcepta & conſilium aſpernabatur. Tum quidem igitur ei licebat in morbum non incidere. At poſteaquam ſeſe projecit, id jam deſiit eſſe
30 integrum. Quemadmodum nec is, qui lapidem miſit, retrahere eum jam poteſt: qui tamen erat in ejus poteſtate; nempe in manum eum ſumere ac jace-
31 re. principium enim in ipſo eſt. Sic & injuſto, itemque intemperanti homini
32 ab initio licebat, talem non eſſe. Idcirco ſua voluntate tales ſunt. poſteaquam verò tales facti ſunt, non poſſunt non
33 eſſe. Non ſolum autem animi vitia ſponte contrahuntur: ſed in nonnullis hominibus etiam quæ ſunt corporis.
34 quos etiam reprehendere ſolemus. Nam qui deformes ſunt natura, eos reprehendit nemo: ſed eos demum, qui propterea, quod exercitationes corporis prætermittunt, & valetudinem non cu-
35 rant, id mali contraxerunt. Similiſque eſt imbecillitatis, deformitatis & debilitatis ratio. Nemo enim cœcitatem ei, qui vel natura, vel morbo, vel ictu aliquo cœcus eſt, probri loco objiciat: quin ejus miſereatur potius; ſed qui ex ebrioſitate, aut aliqua alia intemperantia cœcitatem contraxerit, eum nemo eſt, qui non reprehenſione dignum du-
36 cat. Itaque quæcunque vitia corporis in noſtra poteſtate ſunt, ea reprehenduntur: quæ non ſunt, non reprehen-
37 duntur. Quod ſi ita eſt, in cæteris quoq; rebus omnibus ea, quæ re-
38 prehenduntur vitia, in noſtra poteſtate eſſe reperientur. Quod ſi quis dixe-

ἀδὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιὴς· καὶ εἰ μάλιστα ἔτυχεν, ἑκὼν νοσεῖ, ἀκρατῶς βιοτεύων, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς. τὸ τὸ μὲν οὖν ἐξὸν αὐτῷ μὴ νοσεῖν· προεμένῳ δέ, οὐκέτ' ἔστ' ὥσπερ ἀδ' ἀφέντι λίθον, ἔστ' αὐτὸν δυνατὸν ἀνακαλεῖν· ἀλλ' ὅμως ἐστ' αὐτῷ τ' * βαλεῖν καὶ ῥίψαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐστ' αὐτῷ· οὕτω δὲ καὶ τῷ ἀδίκῳ, καὶ τῷ ἀκολάστῳ, ἐξ ἀρχῆς μὲν, ἐξὸν τοιούτοις μὴ γενέσθαι. διὸ ἑκόντες εἰσί· γενομένοις δὲ οὐκέτι ἔξεστι μὴ εἶναι. ἀ μέντοι δὲ αἱ τῆς ψυχῆς κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις καὶ αἱ τοῦ σώματος, οἷς καὶ ὀνειδίζομεν· τοῖς μὲν γὰρ φύσει αἰσχροῖς, ἐθὲς ὀνειδίζομεν· τοῖς δὲ διὰ ἀγυμνασίαν, καὶ ἀμέλειαν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀσθένειαν, καὶ αἶσχος, καὶ πήρωσιν· οὐθεὶς γὰρ ἂν ὀνειδίσειε τυφλῷ φύσει, ἢ ὑπονόσῳ, ἢ ὑπὸ πληγῆς· ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεήσαι· τὸν δ' ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης ἀκολασίας, πᾶς ἂν ὀνειδίσειε. τῶν δὴ περὶ τὸ σῶμα κακιῶν, αἱ μὲν ἐφ' ἡμῖν, ὀνειδίζονται· αἱ δὲ μὴ ἐφ' ἡμῖν, οὐ. εἰ δ' ὅτι, καὶ ὀνειδίζεται τῶν ἄλλων αἱ ὀνειδιζόμεναι τῶν κακιῶν, ἐφ' ἡμῖν ἂν εἶεν· εἰ δὲ τις λέγοι, ὅτι

πάντως ἐφίεται) ἕκαστος φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαινομένης ἀγαθότητος οὐ κύριοι, ἀλλ' οἱονοῖός ποθ' ἕκαστος ἔχει, τοιοῦτον καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ· εἰ μὲν οὖν ἑκάστῳ ἑαυτοῦ ἡ ἕξις οἵα τίς ἐστιν αἴτιος, καὶ τῆς φαινομένης ἔσται πως αὐτὸς αἴτιος· εἰ δὲ μηδεὶς αὐτῷ αἴτιος ἕξις κακὰ ποιεῖν, ἀλλὰ δι' ἄγνοιαν ἕξις τέλους ἕξοντα πράττει, διὰ τοῦτον οἰόμενος αὐτῷ τ' ἄριστον ἔσεσθαι· ἡ δὲ ἕξις τέλους ἔφεσις, οὐκ αὐθαίρετος, ἀλλὰ φυσικὴ δεῖ, ὥσπερ ὄμμα ἔχοντας, ἢ κρίνειν καλῶς, καὶ τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθὸν αἱρήσεσθαι. καὶ ἔστιν εὐφυὴς ᾧ τοῦτο καλῶς πέφυκε· (τὸ γὰρ μέγιστον, καὶ κάλλιστον, καὶ ὃ παρ' ἑτέρου μὴ οἷόν τε λαβεῖν, μηδὲ μαθεῖν, ἀλλ' οἷον ἔχει, τοιοῦτον ἔχειν· καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τοῦτο πεφυκέναι, ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ ἂν εὐφυΐα·) εἰ δὴ ταῦτ' ἔστιν ἀληθῆ, τί μᾶλλον ἡ ἀρετὴ τῆς καλῆς ἕξεως ἑκούσιον; ἀμφοῖν γὰρ ὁμοίως, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, τὸ τέλος φύσει, ἢ ὁπωσδήποτε τίθεται φαίνεται) καὶ κεῖται· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τοῦτ' ἀναφέροντες, πράττουσι ὁπωσδήποτε. εἴτε δὴ τὸ τέλος μὴ φύσει ἑκάστῳ φαίνεται) οἱονδήποτε, ἀλλ' ὃ καὶ παρ' αὐτὸ *

dixerit, id quemq; expetere, quod ei videatur bonũ: verum non in cujusq; potestate esse, quæ species nobis offeratur: sed qualis quisque sit, talem ei finem videri: Immo vero si sibi quisque habitus ingenerandi quodammodo causa est, erit & phantasiæ profecto sibi ipse quodammodo causa. Quod si rursus objicietur, Mali in se admittendi sibi causam esse neminem: sed ignoratione finis male agere, quisquis agit, existimantem, hoc genere vitæ se maximo bono potiturum: Appetitionem porro finis neminem sibi suo arbitratu adoptare posse, sed ita natum esse unumquemque oportere, ut quasi lumen mentis habeat, quo & judicare rectè, & id quod verè bonum est, sumere atque optare possit: Illum item esse bene informatum à natura, cui hoc naturæ beneficio bene constitutum est (eo quod maxima sit ac pulcerrima isthæc res, quamque ab alio neque consequi, neque discere aliquis possit, sed quam talem obtineat quisque, qualis ipsi à natura data est: adeoque quod ipsum illud, benè & pulcrè à natura factam compositamque esse hanc partem, sit perfecta & vera naturæ bonitas) hæc ergo si rursus objiciantur, respondemus: Si hæc vera sunt, quamobrem virtus magis quàm vitium nostra sponte ac voluntate suscipi dicetur? Utrique enim, & viro bono & improbo homini natura, vel quolibet alio modo finis & videtur & positus est: reliqua verò omnia ad hunc referentes agunt, quoquo modo agant. Sive igitur finis non natura ostenditur alicui, qualiscunq; demum ille fuerit: sed ad eum statuendum aliquid

1 Rhet. 10

39

40

41

1 M.M. 19.

42

43

44

etiam

etiam amplius unicuiq; ſuppetit, præter naturæ vim illam: ſuæ etiam finis ipſe à natura eſt utrobique: at cætera illa (quæ videlicet ad finem aſſequendum ſuſcipiuntur) vir bonus voluntate ſuſcipit:
45 Atque ob id jam voluntaria eſt virtus.:
46 Nihilominus profectò vitium quoque erit voluntarium ſponteque contrahe-
47 tur. Æque enim in homine malo atque in bono viro ineſt hoc, ut per ſe agere poſſit, ut maximè in fine ſtatuendo ni-
48 hil detur voluntati. Quod ſi ergo, quemadmodum dicitur etiam ab iis, qui hic ſe nobis opponunt, virtutes ſponte noſtra comparantur, idque ex eo, quia habituum cauſas quodammodo nos ipſi præſtamus, & deinde pro eo, atque ſic vel ſic affecti ſumus, etiam finem nobis proponimus alium atque alium, profectò vitia quoque ipſa ſponte noſtra contrahentur, eruntque voluntaria. Similis enim eſt utrorumque
49 ratio. Ac de virtutibus quidem universè à nobis dictum eſt, earumque genus rudi quadam effigie informatum
50 atque adumbratum: Nimirum quòd
51 ſint medietates. Et quòd habitus.
52 Hinc, à quibus rebus gignantur ij habi-
53 tus: Tum eoſdem habitus ad eas res
54 agendas valere; & hoc per ſe: Et eſſe in nobis ſuos & noſtra ſponte ſuſcipi.
55. 56 Et ita ut recta ratio præſcripſerit. Aliter verò actiones noſtra voluntate ſuſci-
57 pi dicuntur, aliter habitus. Actionum enim à principio ad extremum domini

ἐστιν· εἶπε, τὸ μὲν πάλιν φυσικὸν, τὸ δὲ προαιρετὸν πράττειν ἑκουσίως τὸν σπουδαῖον, ἡ δ' ἕξις ἑκούσιόν ἐστιν· ἄρ' οὖν ἦν τὸ ζητούμενον ἡ καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἂν εἴη· ὁμοίως γὰρ καὶ τῷ κακῷ ὑπάρχει τὸ δι' αὑτὸν ἐν ταῖς πράξεσι· καὶ εἰ μή, ἐν τῷ πλεῖν εἰ οὐ ὥσπερ λέγεται, ἑκούσιοί εἰσιν αἱ ἕξεις· καὶ γὰρ τῶν ἕξεων συναίτιοί πως αὐτοί ἐσμεν· καὶ τῷ ποιοί τινες εἶναι, τὸ τέλος τοιόνδε τιθέμεθα· καὶ αἱ κακίαι ἑκούσιοι ἂν εἶεν· ὁμοίως γάρ. κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρήκαμεν· τὸ, τυπικῷ τύπῳ, ὅτι μεσότητές εἰσιν, καὶ ὅτι ἕξεις. ὑφ' ὧν τε γίνονται, καὶ ὅτι τούτων, προσήκουσαι, καὶ καθ' αὑτὰς· καὶ ὅτι ἐφ' ἡμῖν καὶ ἑκούσιαι, καὶ ὅπως ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ· οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἕξεων ἀλλὰ τῆς ἀρχῆς· τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ προαίρεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ οὐδὲ τῶν ἀῤῥωστιῶν· ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, ὅτε, ἢ μὴ ὅτε χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι.

of ſumus, cum rerum ſingularium cognitionem habemus: habituum
58 verò principium duntaxat in noſtra eſt poteſtate. Atque à rebus ſingularibus fit ad habitum acceſſio, nota non eſt: ut in morbis evenit.
59 Quia verò ſic aliterve tractare res ſingulares nobis licebat, iccirco habitus

ἀναλαβόντες δὴ περὶ ἑκάστης, ἐπωμὲν τίνες εἰσὶ, καὶ περὶ ποῖα, καὶ πῶς· ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσί· καὶ πρῶτον περὶ ἀνδρείας.

bitus noſtra ſponte ſuſcipi dicuntur. De ſingulis igitur virtutibus diſputationem à capite repetitam ordiamur, quæ ſint, & qualibus in rebus verſentur, & quomodo ſint virtutes. Eodem verò negotio quot ſint numero virtutes planum fiet. Ac primum de fortitudine dicamus. 60 Huc pertinet Libellus de virtutibus, Ariſtoteli 61 vulgò tributus.

CAPVT VI.

De Fortitudine.

Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάρρη, ἤδη καὶ πρόσθεν εἴρηται. φοβούμεθα δὲ, δηλονότι τὰ φοβερά· ταῦτα δ' ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, κακά· διὸ καὶ τὸ φόβον ὁρίζονται προσδοκίαν κακοῦ, φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά· οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον. ἀλλ' ὑπὲρ πάντα δοκεῖ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· ἔνια γὰρ καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν· τὸ γὲ μὴ, αἰσχρόν, οἷον ἀδοξίαν· ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος, ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων. ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δὲ ἀπό τινων ἀνδρεῖος, καὶ μεταφορά· ἔχει γὰρ ὅμοιόν τι τῷ ἀνδρείῳ· ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος· πενίαν δ' ἴσως ὑπὲρ δεῖ φοβεῖσθαι, ὑπὲρ νόσον, ὑπὲρ ὅλως ὅσα μὴ ἀπὸ κακίας, μηδὲ δι' αὐτόν· ἀλλ' ὑπὲρ ὁ θαρρῶν ἄφοβος, ἀνδρεῖος· λέγομεν δὲ καὶ τὸν καθ' ὁμοιότητα, ὅτι γὰρ ἐν τοῖς πολεμικοῖς

FOrtitudinem igitur eſſe mediocritatem, quæ in formidine & fiducia verſatur, jam ante diximus. Timemus autem nimirum ea omnia, quæ exterrent: quæ uno verbo mala ſunt. Itaque & metum definiunt mali expectationem. Porrò tametſi metuimus omnia, quæ mala ſunt, ut infamiam, paupertatem, morbum, ſolitudinem ab amicis, mortem: non tamen videtur in his omnibus vir fortis verſari. Sunt enim quæ & pertimeſcere oportet, & quæ pertimeſcere honeſtum, & contrà contemnere turpe eſt, velut, infamiam. (Nam qui eam metuit, & probus eſt, & pudens: qui verò non metuit, impudens. Sed is à nonnullis fortis appellatur, ex quadam translatione ſermonis: quoniam quidpiam habet forti ſimile: ab omni enim metu liber eſt & ſolutus etiam vir fortis) Paupertatem verò pertimeſcere fortaſſe non oportet, neque morbum, neque ea omnia (ut ſemel dicam) quæ neque à vitio naſcuntur, neque culpa noſtra contrahuntur. Neque tamen etiam is, qui in his ſe à metu vacuum præſtiterit, fortis eſſe dicendus eſt: fortem tamen eum quoque ex ſimilitudine dicimus. Nonnulli enim 1 1 M. Mat. 3 Eu. c. 1. 2 1 Rhet. 9. 2 2 Rhet. 5. 4 5 6 7 8 9 10

cum in belli periculis timidi sint atque ignavi, liberales sunt tamen, & in pecunia amittenda fidenti ac præsenti sunt
21 animo. Iam qui contumeliam in liberos & uxorem extimescit, vel invidiam, vel aliquid ejus generis, timidus mini-
22 mè est: Neque fortis item is, qui animo confidit tum, cum se flagellis ver-
23 beratum iri videat. Quibus ergo in rebus formidolosus vir fortis cernitur? Nonne in maximis? Nec enim quis-quam res horribiles & asperas patien-
24 tius tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilius est morte. nam ea omnium rerum est extremum: nihilque reliquum esse mortuo videtur neque bo-
25 num neque malum. Sed nec in omni mortis genere vir fortis cernitur: ut si quis vel in mari naufragio pereat, vel
1 Rhe. 9. 16 morbis conficiatur. In quonam igitur alio, quàm in eo, quod pulcerrimum est? quales sunt mortes, quas in bello
17 præliatores oppetunt. In maximo enim & pulcerrimo periculo ex suscipiuntur.
18 Testantur & comprobant hæc, quæ dicimus, etiam honores ij, qui & in liberis civitatibus, & apud reges iis, qui in bello ceciderunt, decernuntur.
19 Quocirca fortis propriè dicetur is, qui nec morte honesta, nec iis impendentib. atque instantibus, quæ mortem afferunt, perterretur: cujusmodi sunt ea
20 maximè, quæ in bellis accidunt. Vacat tamen metu etiam in mari, inque morbis vir fortis: licet non sic, ut nautæ.
21 Fortes enim tali tempore cum de salute sua desperant, tum genus hoc ipsum mortis ægrè ferunt, nautas verò usus &
22 experientia confirmavit, beneq; sperare docuit. Simul etiã illi com-

κινδύνοις δειλοὶ ὄντες, ἐλεύθεροί εἰσι, καὶ πρὸς χρήματα ἀποβολὴν εὐθαρσῶς ἔχουσιν· ἐὰν δὴ εἴ τις ὕβριν περὶ παῖδας καὶ γυναῖκα φοβεῖται, ἢ φθόνον, ἢ τι τῶν τοιούτων, δειλός ἐστιν· καὶ εἰ θαρρεῖ, μέλλων μαστιγοῦσθαι, ἀνδρεῖος. περὶ ποῖα οὖν τῶν φοβερῶν ὁ ἀνδρεῖος· ἢ περὶ τὰ μέγιστα; οὐθεὶς γὰρ ὑπομενετικώτερος τῶν δεινῶν. φοβερώτατος δὲ ὁ θάνατος· πέρας γάρ· καὶ οὐδὲν ἔτι τῷ τεθνεῶτι δοκεῖ; οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν εἶναι. δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ ὁ ἀνδρεῖος εἶναι· οἷον, εἰ ἐν θαλάττῃ, ἢ ἐν νόσοις. ἐν ποίοις οὖν ἢ τοῖς καλλίστοις, τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐν πολέμῳ· ἐν μεγίστῳ γὰρ καὶ καλλίστῳ κινδύνῳ. ἐμόλογοι δὲ τιμαὶ τοιοῦτοις εἰσὶ καὶ αἱ παρὰ πόλεσι καὶ παρὰ τοῖς μοναρχοις· κυρίως δὴ λέγοιτ' ἂν ἀνδρεῖος, ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἀδιαφόρως ἔχων ἐπὶ φόβερα ὄντα τοιαῦτα ἢ μᾶλλον τὸν ἐν πολέμῳ. ἐν μὲν γὰρ θαλάττῃ καὶ ἐν νόσοις ἆρ' ἔστιν ὁ ἀνδρεῖος· ἀλλ' οὐ τοιοῦτοι οἱ μὲν γὰρ ἀπηγόρευκασι τὰς σωτηρίας, καὶ τὸν θάνατον τὸν τοιοῦτον δυχερεραίνουσιν· οἱ δ' εὐέλπιδές εἰσι περὶ τὰς ἐμπειρίας· ἅμα δὲ καὶ ἀνδρεῖόν ἐστι, ὅτε

ἐν οἷς ἐστὶν * ἡ ἀλκή, ἢ καλὸν τὸ ὑποφαίνειν· ἐν τούτοις δὲ φθορεῖς ἤδιστον ὑπάρχει.

parant se ad fortitudinē in iis rebus, in quib. spectari potest robur & tamquam explicarj, itemque in quibus pulcrum est mori. quorum neutrum illis alteris generibus interitus repetitur.

CAPVT VII.

De Objecti diversitate, & Extremis Fortitudinis.

Τὸ δὲ φοβερὸν, ἐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτὸ· λέγομεν δέ τι * καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. τοῦτ μὲν οὖν παντὶ φοβερὸν τοιοῦτον ἔχοντι· τὰ δὲ κατ' ἄνθρωπον, διαφέρει μεγέθει, καὶ τῷ μᾶλλον καὶ τῷ ἧττον. ὁμοίως δὴ καὶ τὰ θαρραλέα· ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἀνέκπληκτος, ὡς ἄνθρωπος. φοβήσεται μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς δεῖ δὲ, καὶ ὡς ὁ λόγος ὑπομενεῖ· τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀρετῆς. ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον τοῦτα φοβεῖσθαι· καὶ ἔστι, τὰ μὴ φοβερὰ, ὡς τοιαῦτα φοβεῖσθαι. γίνεται δὲ τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ μὲν, ὅτι δεῖ· ἡ δὲ, * ὅτι οὐκ ὡς δεῖ· ἡ δὲ, ὅτι οὐκ ὄντα, ἢ οὐ τοῦ ἕνεκα· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰ θαρραλέα· ὁ μὲν οὖν ἃ δεῖ, καὶ ὅ ἕνεκα, ὑπομενῶν καὶ φοβούμενος, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, ἀνδρεῖος. * κατ' ἀξίαν γὰρ, καὶ ὡς ἂν ὁ λόγος, πάσχει καὶ πράττει ὁ ἀνδρεῖος· τέλος

IAm id, quod horribile dicitur, non omnibus unum & idem est: vocaturque hoc nomine etiam aliquid, quod supra hominem est, quod omnibus, qui sanæ mentis sunt, terrorem iniicit. Quæ autem homini tolerabilia sunt, ea magnitudine differunt, eoque, quod alia iis terribiliora sunt aut leviora. Eodemque sese habent modo, ea quoque, in quibus confidentia versatur. Vir autem fortis imperterritus atque impavidus est: sed, ut homo. Proinde hæc talia quoque pertimesceat; sed ut oportet, & ut ratio postulat, subibit ac perferet, honesti causa. Hic enim virtutis finis est. Fieri autem potest, ut hæc quis & magis minus, quàm debet, extimescat: & præterea, ut quæ non sunt formidolosa, perinde ac si talia sint, metuat. Peccata autem committuntur, alia, quod id agitur, quod non oportet: alia quod non ut oportet: alia quod non, quo tempore oportet, aut aliquid hujusmodi. Idem & de iis, in quibus confidentia versatur, sentiendum. Qui igitur ea, quæ oportet, & cujus rei causa oportet, & ut oportet, perfert ac metuit, fortis est: itemque & qui confidit. Nam pro rei dignitate, & quo tempore par est, & ut ratio postulat, patitur & agit vir fortis.

1 M.M.c.5.

1

2

3

4

5

6

7

8 2 Rhet.5.

9

10

11 tis. Omnis autem actionis finis ac perfectio est secundum habitus rationem.
M.M.20.11 At hæc viro forti fortitudo honestum
13 quiddam est. Talis igitur est & finis. Suo enim quidque fine definitur ac termina-
14 tur. Honesti igitur causa fortis vir & suffert & agit omnia, quæ fortitudini
15 consentanea sunt. Ex iis autem, qui modum superant, is, qui metus vacuitate nimius est, caret nomine. esse autem multa, quibus nomina imposita non sint, supra diximus: Sed appellari poterit vel insanus quidam, vel doloris omnis expers, si nihil metuat neque terræmotum, neque procellas, quales ajunt
16 esse Gallos. Qui autem in eo modum superat, quod in rebus formidolosis
17 præfidat, audax est. Atque audax etiam arrogans esse, sibique fortitudinis laudem sumere videtur. Itaque quo ille animo est in rebus formidolosis, eodem vult hic esse videri. quibuscumque igitur rebus potest, illum imitatur. Ita fit etiam, ut plerique illorum timiditatem habeant cum audacia conjunctam. Nam cum in his se jactent, audaciamque ostentent, res formidolosas tamen non
18 perferunt. Atqui metuendo modum superat, is ignavus timidusque nominatur. Nam & quæ metuenda non sunt, & quemadmodum non sunt, metuit: omniaque ejusdem generis eum comi-
19 tantur. Confidentia quoque idem defi-
20 cit. Sed in doloribus ac molestiis, quia nimius est, magis sese indicat ac
21 prodit. Ab omni igitur ferè spe derelictus est ignavus. omnia enim pertime-
22 scit. contrà verò fortis. Confidere enim hominis est bona spe freti, beneque spe-

δὲ πάσης ἐνεργείας ἔστι * τὸ κατὰ τὴν ἕξιν· καὶ τοῦ ἀνδρείου δὲ, ἡ ἀνδρεία καλόν· τοιοῦτον * δὲ καὶ τὸ τέλος· ὁρίζεται γὰρ ἕκαστον τῷ τέλει. *καλῷ δὴ ἕνεκα ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ πράττει τὰ κατὰ τὴν ἀνδρείαν· τῶν δ' ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῇ ἀφοβίᾳ, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ὀλίγῳ πρότερον, ὅτι πολλὰ ἔστιν ἀνώνυμα· εἴη δ' ἄν τις μανιώδης ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς· ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερὰ, θρασύς. θέλει δὲ τῷ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ πρὸς πολιτικὸς ἀνδρείας, ὡς οὗ ἐκείνου περὶ τὰ φοβερὰ ὄντος, ὅτως τοῦτο βούλεται φαίνεσθαι. ἐν οἷς οὖν θυᾷ, μιμεῖται. διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. ὁ δὲ τὸν φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· καὶ γὰρ ὧν μὴ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ πάντως τοιαῦτα ἀκολουθεῖ αὐτῷ· ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν· ἀλλ' ἐν ταῖς λύπαις ὑπερβάλλων, μᾶλλον καταφανής ἐστι. δύσελπις δή τις, ὁ δειλός. πάντα γὰρ φοβεῖται. ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίως· τὸ γὰρ θαρρεῖν, εὐέλπιδος· ἐπὶ

πάσαις

πάντα ὁ μὲν οὖν θαρραλέος, ὃ μὲν δειλὸς, καὶ ὁ θερμὸς, ἢ ὁ ἀνδρεῖος· ἀλλοφόρως δ' ἔχουσι πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ, μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ· καὶ οἱ μὲν θερμοὶ, πρόπετεῖς, καὶ βουλόμενοι πρὸ τῶν κινδύνων, ὅτε αὐτοῖς ἀφίστανται· οἱ δ' ἀνδρεῖοι, ὅτε τοῖς ἔργοις ὀξεῖς· πρότερον δ', ἡσύχιοι. καθάπερ εἰρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαῤῥαλέα καὶ φοβερὰ, ὅτε εἰς εἶπεν, καὶ ὅτι καλὸν αἱρεῖται καὶ ὑπομένει· ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή· τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἢ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρεῖον, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φυγεῖν τὰ ἐπίπονα· καὶ οὐχ ὅτι καλὸν, ὑπομένει, ἀλλὰ φεύγων κακόν. ἔστι μὲν οὖν ἡ ἀνδρεία τοιοῦτόν τι.

rantis. In iisdem igitur rebus timidus, audax, & fortis versantur: sed non eodem modo in eas affecti sunt. Illi enim modum transeunt ac deserunt: hic mediocritatem servat, seseque in his ita, ut debet, gerit. Atque audaces sanè præproperi sunt, ac præcipites, periculumque ante, quàm periculum ostensum est, adire volunt: in ipso autem periculo sunt tardiores, & à sententia desistunt: At viri fortes in factis ipsis acres sunt & celeres: ante facta vero sedati & quieti. Quemadmodum igitur diximus fortitudo medietas est, quæ versatur cum in iis, in quibus fiducia spectatur, tum in iis, quæ terrorem afferunt, non omnibus, sed iis, quæ supra diximus. eaque sumit ac perfert vel quia perferre honestum, vel quia non perferre turpe est. Mori autem fugientem, vel paupertatem, vel amorem, vel ægritudinem aliquam, non est viri fortis, sed ignavi potius. Mollis enim animi est, res ærumnosas & laboriosas fugere. At ille non ob id mortem subit ac perfert, quod honestum sit ita facere, sed quod malum fugere studeat.

1 2 3 4 5 6 7 2 Pol. 4.

CAPVT IIX.

Recensentur quinque Fortitudinis non veræ species.

Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι τῆς πέντε τρόπους. πρῶτον μὲν, ἡ πολιτική· μάλιστα γὰρ ἔοικε· δοκοῦσι γὰρ ὑπομένειν τοὺς κινδύνους οἱ πολῖται, διὰ

AC fortitudo quidem talis quædam res est. Esse vero perhibetur fortitudo etiam aliter: & quidem quinque modis. Quorum primus est, ejus, quæ civilis appellatur: Ad illam enim, quæ verè & propriè fortitudo est, hæc proximè videtur accedere. Videntur enim cives pericula subire cum legitimis pœ-

1 2 3 4

nis atque ignominiis compulsi, tum ho-
5 noribus ac præmiis invitati. Atque ob eam causam apud eos maxime viri fortissimi reperiuntur, apud quos & infamia notantur ignavi, & honore afficiuntur viri fortes. Ac tales sanè introducit etiam Homerus, verbi gratia, Diomedem & Hectorem:

Primus Pulidamas me turpi labe notabit.

Et Diomedes (inquit)

Namq; Hector Troiana inter sic agmina dicet:

A me Tydides. ---

7 Atque hæc maximè similis illi fortitudini est, quæ primo loco à nobis posita est. Nam & de virtute existit, cum à pudore proficiscatur. Et de honesti appetione: puta, honoris: & verò ex fuga rei turpis: qualis certè est ignomi-
8 nia. Eundem autem in numerum referre licet illos, qui ab iis, quorum sub im-
9 perio sunt, fortes esse coguntur Sed hi eo sunt illis deteriores, quòd non pudore adducti, sed metu coacti id faciunt: nec eo, quòd turpitudinem, sed
10 quòd dolorem fugiant: Cogunt enim ii, quorum sunt in potestate: quo modo Hector:

Quem verò sese è pugna subducere cernam,
Ut fiat canibus mox faxo voracibus esca.

Cogunt etiam ij, qui in primo ordine aliquos locant, ac si retrocedant, eos verberant. Idem faciunt & qui ante fossas, & alias hujusmodi munitiones aliquos collocant. Namque omnes hi co-

τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια, καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμάς· καὶ διὰ τὸ ἀνδρειότατοι δοκεῖν εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι· ὅμοιος δὲ καὶ Ὅμηρος ποιεῖ, οἷον τὸν Διομήδη, καὶ τὸν Ἕκτορα·

Πολυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καὶ Διομήδην,

Ἕκτωρ γάρ ποτε Φύσιν ἐν Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὅσσον ἐμεῖο. ---

ὡμοίωται δ' αὐτὴ μάλιστα τῇ πρότερον εἰρημένῃ ὅτι δι' ἀρετὴν γίνεται· διὰ αἰδῶ γάρ, καὶ διὰ καλοῦ ὄρεξιν· τιμὴς γάρ· καὶ φυγὴ ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος. τάξαι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζομένους εἰς ταὐτό· χείρους δέ, ὅσῳ οὐ διὰ αἰδῶ, ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες οὐ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ λυπηρόν· ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ,

Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πεπόησιν ἰόντα,
Οὔ οἱ ἄρειον ἔσεσθαι φύγεσι κυσὶν. -- --

καὶ οἱ * ὑποστατήρας κἂν ἀναχωροῦσι τύπτοντες, τὸ αὐτὸ δρῶσι, καὶ οἱ περὶ τὰς τάφρους καὶ τὰ τοιαῦτα ὑποστατήρας. πάντες γὰρ ἀναγκάζουσι.

δεῖ δ'

δεῖ δ' ὑ δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖον εἶναι, ἀλλ' ὅπ καλόν· δοκεῖ ἢ καὶ ἡ ἐμπειρία ἡ περὶ ἕκαστα, ἀνδρία τις εἶναι. ὅθεν καὶ ὁ Σωκράτης ᾠήθη ἐπιστήμην εἶναι τὴν ἀνδρίαν· τοιῦτοι δὲ, ἄλλοι μὲν, ἐν ἄλλοις· ἐν τοῖς πολεμικοῖς δ', οἱ τρόμοι. δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τοῦ πολέμου, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι. φαίνονται δὴ ἀνδρεῖοι, ὅτι οὐκ ἴσασιν οἱ ἄλλοι οἷά ἐστιν· εἶτα πεπόνθασι καὶ μὴ παθεῖν μάλιστα δυνάμενοι διὰ τῆς ἐμπειρίας, καὶ φυλάξασθαι, καὶ πατάξαι, δυνάμενοι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις· καὶ τοιαῦτα ἔχοντες, ὁπόταν ᾖ εἶναι καὶ πρὸς τὸ πεῖσαι, καὶ πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κρεῖττον. ὥσπερ οὖν ἀσπίλοις ὡπλισμένοι μάχονται, καὶ ἀθληταὶ ἰδιώταις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες· οἱ τρόμοι γίνονται ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίνδυνος, καὶ λείπονται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ φεύγουσι· τὰ δὲ πολιτικὰ μένοντα διαθήσουσι· ὅπερ καὶ πρὸ τοῦ * Ερμαίου συνέβη. τοῖς μὲν γὰρ αἰσχρὸν τὸ φεύγειν καὶ ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης σωτηρίας αἱρετώτερος· οἱ δὲ, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ φυσίου, ὡς κρείττους ὄντες·

gunt. Atqui fortem virum par est honesto excitatum talem esse, non vi aut necessitate coactum. Atque etiam usus in quaque re sibi fortitudinis nomen vendicat. ex quo & Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Atque nisi periti & exercitati alij quidem sunt aliis in rebus: sed in bellicis milites. Nam multi videntur esse belli terrores inanes, quos hi experiendo maximè perspectos habent & cognitos. Atque ob id habentur illi pro fortibus, propterea, quòd alij, quales sint terrores illi, non intelligunt. Deinde ut adversarios damnis afficere queant, nulloque ipsi detrimento affici, usu & consuetudine consecuti sunt: tum ictus vitare, & hostem ferire sciunt: quippe qui & armis expeditissimè utuntur, atque his ipsis etiam instructi sunt talibus, quæ ad damnum hosti inferendum, & à se propulsandum incommodum maximè valent. Quamobrem sic, ut cum inermibus armati, &, ut athletæ cum luctandi imperitis, decertant. Nam etiam in talibus certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est: sed qui plurimum viribus valet, corporeque est præstantissimo. Cæterum milites tum ignavi ac timidi sunt, cum & periculum majus est, quam ut possint obsistere, & copijs atque apparatu sunt inferiores. primi enim terga vertunt: civiles verò copiæ pugnantes occidunt. id quod in Hermeo contigit. Nam & fuga civibus turpis, & mors, ita parta salute, optabilior est: illi verò initio pugnæ se periculis offerunt, ea fiducia, quod sint superiores

11 12 1 M.M.1. pr. & f. 13 1 Eu. c.5. 7 Eu. 13. 14 15 16 17 18 19 20 21

res: explorata itaque re, & cognito periculo salutem fuga petunt, mortem pe-
22 jus turpitudine metuentes At vero for-
23 tis vir non solet esse hujusmodi. Porro iram quoque fortitudini adscribunt. Iam in fortibus esse videntur etiam ii, qui ira concitati feruntur: quo modo belluæ in eos irruunt, qui eas vulnerarunt: quoniam qui fortes sunt, iidem
24 etiam iracundi. Maximum enim ad pe-
3 Rhet. 5. ricula adeunda calcar ira admovet. ex quo Homerus:

---Vires addidit ira: Et illud,
--- Bilem concivit & iram.
Et hoc:
Acris per nares subiit furor.
Et istud:
--toto feruebat corpore sanguis.

Hæc enim omnia celeritatem atque impetum concitati animi significare viden-
25 tur. Fortes quidem igitur viri honesti causa res tales gerunt, eosque ira adjuvat: bestiæ vero ob dolorem, quo sunt affectæ. Nam vel quod ictæ fuerunt, vel quod hoc metuunt, ob id talia agunt. Nam si sint in sylva aut palude, nemi-
26 nem aggrediuntur. Non igitur fortes sunt, eo quod dolore & ira incitatæ periculum adeunt, nihil eorum, quæ gravia & periculosa sunt, providentes. Nam
27 isto quidem modo etiam asinos fortes dicere liceat, cum esuriunt: quoniam ne verberibus quidem à pastu dimoven-
28 tur. Sed & adulteri, etiam cupiditate inflammati, multa faciunt audacissimè.
29 Non igitur fortia sunt ea quæ dolore vel

γνόντες δὲ, φεύγουσι, τὸν θάνατον μᾶλλον τοῦ αἰσχρῶ φοβούμενοι. ὁ δ' ἀνδρεῖος, ἀντιβαίνει τῷ θυμῷ ἅμα τοῦ ἀνδρείαν εἶναι φαντάζεσθαι· ἀνδρεῖοι γὰρ εἶναι δοκοῦσι καὶ οἱ μετὰ θυμοῦ, ὥσπερ καὶ θηρία ἐπὶ τοὺς τρώσαντας, φερόμενοι, ὅπερ καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· ἐπιτείνεται γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους· ὅθεν καὶ Ὅμηρος,

--- δῦνε δὲ μιν μένος ἠδὲ καὶ θυμόν,
--- μένος καὶ θυμὸν ἐνήκε·
καὶ,
δεινὴν δέ οἱ ἀνέρυτο μένος καὶ.
--- ἔζεσεν αἷμα.

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν, καὶ ὁρμήν· οἱ μὲν οὖν ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν· ὁ δὲ θυμὸς, συνεργεῖ αὐτοῖς. τὰ θηρία δὲ, διὰ λύπην· διὰ γὰρ τὸ πεπλῆχθαι ἢ φοβεῖσθαι, ἐπεὶ ἂν γε ἐν ὕλῃ ἢ ἐν ἕλει ἢ οὐ προσέρχονται. ἃ δὲ οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖα, ὅτι ἀληθεῖ ἐστὶ καὶ θυμοῦ ἐξαναισθήτως πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμᾶν, ἀθεεῖ τοὺς δεινοὺς προορῶντας. ἐπεὶ οὕτω γε, καὶ οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν. ἃ δὲ ἐστὶν ἀνδρεῖα, τὰ δὲ ἀληθεῖ ἐστὶ

ἡ θυμῷ

ἢ θυμῷ ἐξελαυνόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον. Φυσικωτάτη δὲ ἔοικεν ἡ διὰ τὸν θυμὸν εἶναι, καὶ προσλαβοῦσα προαίρεσιν, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ἀνδρία εἶναι· καὶ οἱ ἄνθρωποι δὴ, ἐγειζόμενοι μὲν, ἀλγοῦσι· τιμωρούμενοι δὲ, ἥδονται. οἱ δὲ διὰ ταῦτα, μάχιμοι μὲν, οὐκ ἀνδρεῖοι δέ· ὑ γὰρ διὰ τὸ καλὸν, οὐδ' ὡς ὁ λόγος, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· προσπλήσιον δέ ἔχουσί τι. * οὐδὲ δὴ οἱ εὐέλπιδες ὄντες, ἀνδρεῖοι· διὰ γὰρ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, θαρροῦσιν ἐν τοῖς κινδύνοις. παροιμοίοι δ', ὅτι ἄμφω θαρραλέοι. ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, διὰ τὰ προειρημένα θαρραλέοι· οἱ δὲ, διὰ τὸ οἴεσθαι κρείττους εἶναι, καὶ μηδὲν ἀνιπαθεῖν. τοιοῦτοι δὲ ποιοῦσι καὶ οἱ μεθυσκόμενοι· εὐέλπιδες γάρ γίνονται· ὅταν δὲ αὐτοῖς μὴ συμβῇ τοιαῦτα, φεύγουσι. ἀνδρεῖα δὲ ἐστὶ, τὰ φοβερὰ ἀνθρώπῳ ὄντα καὶ φαινόμενα ὑπομένειν, ὅτι καλόν· καὶ αἰσχρὸν, τὸ μή. διὸ καὶ ἀνδρειότερος δοκεῖ εἶναι, τὸ ἐν τοῖς αἰφνιδίοις φόβοις, ἀφόβου καὶ ἀπαράσχου εἶναι ἐν τοῖς προδήλοις· διὰ ἕξεως γὰρ μᾶλλον, ἢ καὶ ὅτι ἧττον ἐκ παρασκευῆς. τὰ προφανῆ μὲν γὰρ καὶ ἐκ λογισμοῦ καὶ λέγω τῆ

irâ elata, sese discrimini offerunt. Videtur porro ea fortitudo maximè naturalis esse, quam ira excitavit, eaque adjuncto consilio & fine, atque illo, quod est cujus gratia res est, vere fortitudo poterit appellari. Itaque & homines, cum irascuntur, dolore: cum injuriam acceptam ulciscuntur, voluptate afficiuntur. Veruntamen qui his causis impulsi aliquid tale agunt, pugnaces illi quidem, nec tamen fortes appellandi sunt. Non enim propter honestum, neque ita, ut ratio monet, id faciunt: sed perturbatione concitati. Cæterum simile quiddam habent fortibus. Sed nec illi qui bona spe animi efferuntur, sunt in fortibus habendi. Nam hi propterea, quod & sæpius, & multos viceruntin periculis fidunt, eo tamen sunt alteris similes, quod utrique fiducia præditi sunt. Verumtamen fortes propter eas causas, quas diximus, fidunt: hi, quia animum induxerunt, se viribus esse omnium præstantissimos, nihilque incommodi vicissim accepturos. Idem fit ab ebriis quoque. Nam & hi bona spe eriguntur. cum vero alia, quam speraverunt, ipsis evenerint, diffugiunt. Erat autem viri fortis quæ formidolosa homini sunt & videntur, ob illam causam perferre, quia & perferre honestum sit, & non perferre turpe. Itaque fortitudinis laudem id magis habet quod est, in repentinis terroribus sese imperterritum minimeque perturbatum præbere, quam in provisis: vel quia hæc animi constantia magis ab habitu proficiscitur: vel etiam, quia minus præparationis habet. Nam quæ multo ante prospecta sunt, in iis quilibet animi a-

gitatione ac ratione consiliū ceperit. at in repentinis ea præstare, id est habitus.

1 Rhet. 1. 40 Fortes porro videntur ii quoq; qui periculum ignorant. neq; hi longè absunt ab
41 iis, quibus bona spes animum addit. Eo tamen sunt illis deteriores, quod nihil rei aut rationis habent ad ita sentien-
42 dum: alteri habent. Itaque hi quidem aliquantum temporis permanent in incepto: illi autem decepti, & in errorem inducti, statim, ut aliud esse, quam putaverint, cognoverunt, fugiunt. quod &
43 Argivis accidit, qui in Lacedæmonios inciderunt, pro Sicyoniis eos habentes.
44 Ac vero fortes quidem, & ii item, qui similitudinem fortium gerunt, quales sint, diximus.

περίλοιτ· τὰ δ' ἐξαίφνης, καὶ τὴν ἕξιν. ἀνδρεῖοι δ' φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες· καὶ εἰσὶν ὀλίγῳ τῶν εὐελπίδων. χείρους δέ, ὅσῳ ἀξίωμα οὐδὲν ἔχουσιν· ἐκεῖνοι δέ. διὸ καὶ μένουσί τινα χρόνον. οἱ δ' ἠπατημένοι, ἐὰν γνῶσιν ὅτι ἔπραγον, ἢ ὑποπτεύσωσι, φεύγουσιν· ὅπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον πεφρισάντες τοὺς Δακεδαιμονίους, ὡς Σικυωνίους. οἵ τε δὴ ἀνδρεῖοι εἰρῆσθαι ποῖοί τινες, καὶ οἱ δοκοῦντες ἀνδρεῖοι.

CAPVT IX.

Fortitudinem magis circa Formidabilia, quàm quæ fiduciam adferunt aut jucunda sunt, versari.

1 SEd cum in fiducia metuque versetur fortitudo; non tamen peræque in utroque, sed in rebus formidolosis ma-
2 gis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione vacat, ad eademque ita affectus est animo, ut debet, is magis est fortis eo, qui in fiducialibus quæ appellantur, constantiam
3 retinet. Itaque ex eo fortes viri appellantur, ut supra à nobis dictum est, quod res molestas atque asperas fortiter ferant, eamque ob causam etiam doloris ac molestiæ expers non est fortitudo, &
4 jure laudatur. Difficilius enim est, res molestas toleranter pati, quam sese à jucundis abstinere. Sed tamen videri possit, finem quidem fortitudinis esse ju-
5

Περὶ φόβον δὲ καὶ θάρρη ἡ ἀνδρεία ἐστί, οὐχ ὁμοίως δὲ ἀμφοῖν ἐστίν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὰ φοβερά. ὁ γὰρ ἐν τούτοις ἀπαθὴς, καὶ πρὸς ταῦθ' ὡς δεῖ ἔχων, ἀνδρειότερος μᾶλλον, ἢ ὁ πρὸς τὰ θαρραλέα· τὰ δὴ τὰ λυπηρὰ ὑπομένων, ὡς εἴρηται, ἀνδρεῖος λέγεται. διὸ καὶ ἡ λυπηρὰ ἀνδρεία, καὶ δικαίως ἐπαινεῖται χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῆς ἡδέως ἀπέχεσθαι. ἴσως μὲν οὖν δόξειεν ἂν εἶναι τέλος τῆς ἀνδρείας τὸ λυπηρὰ

κλῳ ἢ, ἀφανίζεσθαι· εἶναι καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι γίνεται· τοῖς γὰρ πυγμαῖς τὸ μὲν τέλος ἡδὺ, οὗ ἕνεκα· ὁ στέφανος καὶ αἱ τιμαί· τὰ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινὸν, ὡς ἐκ σαρκίνου, καὶ λυπηρὸν, καὶ πᾶς ὁ πόνος· διὸ καὶ τὸ πολλὰ τοιαῦτ' εἶναι, μικρὸν ὂν τὸ οὗ ἕνεκα, ἡδὲν ἡδὺ φαίνεται ἔχειν. εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνδρείαν, ὁ μὲν θανατος καὶ τὰ τραύματα, λυπηρὰ τῷ ἀνδρείῳ καὶ ἄκοντι ἔσται· ὑπομένει δὲ αὐτὰ ὅτι καλὸν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν τὸ μή· καὶ ὅσῳ ἂν μᾶλλον τὰ λοιπὰ ἔχῃ πᾶσαν, καὶ εὐδαιμονίστερος ᾖ, μᾶλλον ἂν τὸν θανατον * λυπήσει). τῷ τοιούτῳ γὰρ μάλιστα ζῆν ἄξιον, καὶ τὸν τῶν μεγίστων ἀγαθῶν ἀποστερεῖται εἰδὼς· λυπηρὸν δὲ τοῦτο· ἀλλ' ἡδέως ἀνδρεῖος· ἴσως δὲ καὶ μᾶλλον, ὅτι τὸ ἐν τῷ πολέμῳ καλὸν αἱρεῖται. ἡδὲ δὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον ἐξ τέλους ἐφάπτῃ). στρατηγὸς δὲ ἡδέως ἴσως κωλύει μὴ τοὺς τοιούτους κρατίστους εἶναι· ἀλλὰ, τοὺς ἥττον μὲν ἀνδρείους, ἄλλο δὲ ἀγαθὸν μηδὲν ἔχοντας· ἕτοιμοι γὰρ ὅτι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον πρὸς μικρὰ κέρδη καταλλάττονται). περὶ μὲν οὖν ἀνδρίας, τοῦτ' ἔστιν εἰρήσθω. τὸ δὲ

cundum, ſed ab iis rebus quæ circumſtant, obſcurari ac pene deleri. Cujuſmodi quippiam in Indis gymnicis accidit. Pugilibus enim finis ipſe, cujus cauſa decertant, jucundus eſt, corona nimirum & honores: ac plagæ ac verbera, & omnis denique labor, quod è carne conſtent, dolore moleſtiaque eos afficiunt. Quia porrò per quam multa ſunt illa, quæ dixi, laborioſa & moleſta, finis ipſe, qui tenuis & exiguus eſt, nihil iucunditatis in ſe incluſum habere videtur. Quod ſi talis quoque eſt fortitudinis ratio, atque natura, mors & vulnera forti viro ſunt illa quidem moleſta futura, & nolenti atque invito accident; ſed omnia tamen illa ſubibit ac perferet, quia & perferre honeſtum, & non perferre turpe eſt. Ad hæc quo magis virtutem omnem complexus fuerit ille ipſe, & quo beatior erit, eo moleſtius mortem feret. Nam vir talis & vita eſt digniſſimus, & ipſe quoque maximis bonis ſpoliatur, idque ſciens: quod profectò moleſtum eſt & grave. At nihilo minus tamen ſeſe virum fortem præbet, atque eo fortaſſe etiam magis, quod illis omnibus id, quod in bello ſpectatur honeſtum, anteponit. Non itaque in omnibus iſtud virtutibus ineſt, ut earum actiones habeant iucunditatem, niſi ratione finis. Militem autem nihil prohibet fortaſſe præſtantiſſimum eſſe etiam eum, qui verè fortis ſit minimè, & qui nihil etiam aliud boni habeat. Tales enim ad pericula ſubeunda parati ſunt, & vitam exigui quæſtus gratia paciſcuntur, & commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus, quæ quid ſit,

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 a Pol. 7. 14 15

non est difficile ex iis, quæ dicta sunt, rudi quadam forma descriptionis cognoscere.

δῆλον, ὑ χαλεπὸν τύπῳ γε ἐπιλαβεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

CAPVT X.

De Temperantia.

1 M. M. 22. 1
3 Eu. c. 2. 2
3 Rhet. 9.

SEquitur jam, ut de temperantia disseramus. Hæ namque duæ virtutes earum animi partium videntur esse, quæ 3 sunt rationis expertes. De hac porrò jam antè docuimus, medietatem ipsam esse, versantem in voluptatibus. (minus enim, neque eodem modo in doloribus versatur) atque in his ipsis intemperan-
3 Rhet. 12. 4 tia quoque vertitur. Nunc igitur quibus in voluptatibus versetur, facta earum 5 distinctione, explicemus, Ac primum distinguantur voluptates ita, ut aliæ sint animi, aliæ corporis. Velut honoris cupiditas & discendi studium. Vterque enim horum eo delectatur, cujus amore & studio tenetur: neque corpus tamen afficitur, sed animus potius atque cogi-
6 tatio: Qui autem hujusmodi voluptatibus dediti sunt, ii nec temperantes, 7 nec intemperantes nominantur: ut nec aliis quibuslibet occupati, quæ quidem 8 ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate studioque rerum narrandarum ducuntur, & qui in rebus quibusvis, quas fortè casus obtulerit, totos dies conterunt, eos loquaces, vel nugaces, non autem intemperantes di-
9 cere solemus. Ne eos quidem etiam qui ex pecuniarum jactura vel amicorum
10 obitu ingentem dolorem capiunt. At vero in corporis voluptatibus intemperantia versatur: Neque tamen in his
11 quidem etiam omnibus. Nam qui dele-

Μετὰ δὲ ταῦτα, περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται εἶναι αἱ ἀρεταί· ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν· ἧττον γὰρ καὶ οὐχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας· ἐν τούτοις δ' καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται. περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν· διηρήσθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαί· οἷον φιλοτιμία, φιλομάθεια· ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, ἃ φίλτατά ἐστιν, οὐθὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας· οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· ὁμοίως δὲ, οὐδ' οἱ περὶ τὰς ἄλλας ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσι· τοὺς γὰρ φιλομύθους, καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τῶν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχας, ἀκολάστους δ' οὐ λέγομεν. οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις· περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν ἡ σωφροσύνη· οὐ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας· οἱ μὲν γὰρ χαίροντες τοῖς

ἀλλὰ τῆς ὄψεως, οἷον χρώμασι, καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, ὅπου σωφρονες, ὅπου ἀκόλαστοι λέγονται· καίτοι δόξειεν ἂν εἶναί τισι καθ' ὃν χαίρουσι καὶ τούτοις καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐλλιπῶς· ὁμοίως δὴ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκοὴν τοὺς μὲν ὑπερβαλλόντως χαίροντας μέλεσι ἢ ὑποκρίσεσι, οὐκ ἀκολάστους λέγομεν· οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ, σώφρονας· οὐδὲ τοὺς περὶ τὸν ἦχον ἀκολάστους, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· τοὺς γὰρ χαίροντας μέλεσι, ἢ ῥόδοις, ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς, οὐ λέγομεν ἀκολάστους· ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μέλεσι καὶ ὄψεσι· χαίρειν γὰρ τούτοις εἰ ἀκόλαστοι, ὅπου ἀναμνησις γίνεται τῶν ἐπιθυμητῶν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους ὅταν πίνωσι χαίροντας τοῖς τοῦ βρωμάτων ὀσμαῖς· τὸ γὰρ τοιούτοις χαίρειν, ἀκολάστου τούτου γὰρ ἐπιθυμητὰ ἔοικε· καὶ ἔστι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ πᾶσιν αἱ τοιαῦται αἰσθήσεις ἡδεῖαι, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τοῦ λαγῶ αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει· τοῦ δὲ αἰσθέσθαι ἡ ὀσμὴ ἐποίησεν· οὐδὲ ὁ λέων τῇ φωνῇ χαίρει βοός, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ· ὅτι ἦγγικὸς εἴη, ἐκ τῆς φωνῆς ἡσθεὶς καὶ χαίρειν δοκεῖ τῇ αὐτοῦ φανήσεσθαι.

ctantur iis rebus quæ aspectu sentiuntur, (ut coloribus, figuris, pictura) nec temperantes appellantur, nec intemperantes, cum quidem etiam in talia cadere videatur. cum ut iis ita, uti oportet, tum ut iisdem supra atque infra modum delectemus. Idemque & de ijs, quæ ad auditum pertinent, sentiendum. Neque enim quisquam aut eos, qui supra modum cantilenis vel histrionum gestu lætantur, intemperantes, aut illos, qui intra modum iis utuntur, temperantes appellat. Neque item in eos, qui ad eas res sic vel sic affecti sunt, quæ sub odoratum cadunt, hæc nomina conveniunt, nisi ex eventu. Verbi gratia, eos, qui malorum, aut rosarum, aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes minimè dicimus: sed illos potius, qui unguentorum & obsoniorum. His enim gaudent intemperantes: propterea quod eis hæc ipsa earum rerum, quas concupiscere solent, memoriam refricant. Quo modo etiam alios, cum esuriunt, ex ciborum odore capere videmus voluptatem. Talibus autem rebus delectari hominis est intemperantis. Nam ejus natura est hæc concupiscere. Ac quod hic de cæteris forte animalibus obiici possit, sciendum est, ne illa quidem etiam ex istorum sensuum usu percipere voluptatem, nisi ex eventu. Nam neque leporum odore delectantur canes, sed cibo. sensum porrò cibi præsentis odor commovit, atque excitavit: Neque item leo bovis voce, sed esca: ex voce autem eum propinquum esse sensit. quo fit, ut hac delectari videatur. Similiter & cer-

vo viſo capreave reperta, non illa quidem re lætatur: ſed quia ſe nactum eſſe
23 videt, quod edat. Vertuntur igitur temperantia & intemperantia in hujuſmodi voluptatibus omnibus, quæ nobis ſunt etiam cum reliquis animantibus
24 communes. Ex quo ſerviles eas & belluinas eſſe apparet. Hæ autem ſunt tactus & guſtatus voluptates. Ac videntur ſanè etiam guſtatu parum admodum, aut etiam prorſus nihil intemperantes
27 uti. De ſaporibus enim propriè guſtatus judicat: ut eos facere videmus, qui vina explorant, & obſonia condiunt.
28 Non admodum vero, aut etiam nihil plane ſaporum delectationem ſequuntur intemperantes: ſed ipſa perceptione ducuntur: quam profectò totam tactus efficit, cum in eſculentis & poculentis, tum in iis rebus, quæ Venereæ
29 appellantur. Quapropter & collum ſibi quidam obſoniorum gurges atque heluo gruis collo longius optavit: ut qui tactu maximam capiebat voluptatem.
30 Omnium igitur ſenſuum maximè communis eſt is ſenſus, in quo poſita eſt intemperantia: meritoque ut turpis & flagitioſa maledicti loco obiicienda videatur, propterea, quia ineſt in nobis non quâ homines, ſed quâ animalia ſumus.
31 His porro talibus delectari, eaque vehe-
32 mentius amare belluarum eſt. nam & illæ alteræ omnium, quæ tactu percipiuntur voluptatum liberaliſſimæ, ex inquam, quæ in gymnaſiis frictione & calefactione percipiuntur, hinc exceptæ in-
33 telligi debent. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus ſparſus eſt: ſed quibuſdam partibus circumſcribitur.

ὁμοίως ἢ ἐπὶ ἰδὼν ἢ εὑρὼν * ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει· περὶ ταύτας δὴ τὰς ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν, ὧν καὶ τὰλοιπὰ ζῶα κοινωνεῖ· ὅθεν ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται. αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ καὶ γεῦσις. φαίνονται δὲ καὶ τῇ γεύσει ὀλίγιστα μετέχειν, ἢ ἐπεὶ ἴσως. τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυλῶν. ὥσπερ πίνουσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες, καὶ τὰ ὄψα ἀρτύουσιν· ἡδέως μὲν οὐ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐκ ἄγαν ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἡ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς καὶ ἐν ἀφροδισίοις, καὶ ἐν ποτοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις· διὸ καὶ * τρυχάτ τις φιλόξενος ἐρίξιμος ὀψοφάγος ὤν, τὸ φάρυγγα αὑτοῦ μακρότερον γεράνου ἠρᾶτο, ὡς * ἡδόμενος τῇ ἁφῇ, κοινοτάτῃ δὴ τῶν αἰσθήσεων καθ' ἣν ἡ ἀκολασία· καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ ζῶα. τὸ δὲ τοιούτοις χαίρειν καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν, θηριωδέστατον· καὶ γὰρ αἱ ἐλευθεριώταται τῶν ἀπὸ τῆς ἁφῆς ἡδονῶν, ἀφῄρηνται, οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀπὸ τρίψεως καὶ τῆς θερμασίας γινόμεναι· οὐ γὰρ ἐφ' ἅπαν τὸ σῶμα ἡ ἐγκράτεια ἁφή, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

CAPVT XI.

Diversas esse Cupiditatum species. Diversimode etiam Temperantiam ac Fortitudinem, harumq; Extrema circa dolores versari.

Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν, κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι· αἱ δ', ἴδιαι καὶ ἐπίκτητοι· οἷον, ἡ μὲν τῆς τροφῆς, φυσικὴ· πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ, ὅταν ἐνδεὴς ᾖ, ξηροῦ ἢ ὑγροῦ τροφῆς· ὁτὲ δ' ἀμφοῖν, καὶ ἰωνῆς, φησὶν Ὅμηρος, ὁ νέος καὶ ἀκμάζων· τὸ γὰρ τοιᾶσδε, ἢ τοιᾶσδε, οὐκ ἔστι πᾶς, ὑδὲ τῶν αὐτῶν. διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι ἃ μὴ ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικόν. ἕτερα γὰρ ἑτέροις ἡδέα· καὶ ἐνιά * πᾶσι ἡδέα τῶν τυχόντων· ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις, ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι. καὶ ἐφ' ἓν ἐπὶ τὸ πλεῖον· τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυχόντα, ἢ πίνειν, ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ, ὑπερβάλλειν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν τοῦ πλήθους· ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας, ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία· διὸ λέγονται ἔνιοι γαστρίμαργοι, ὡς ὑπὸ τὸ δέον πληροῦντες αὐτήν· τούτοις δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις, οἷοι εἰς τὰς ἰδίας τῶν ἡδονῶν, πολλοὶ δὲ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι· τὰ γὰρ φιλοῦσθαι λεγόμενον, ἢ τῷ χαίρειν εἰς μὴ

CVpiditatem autem aliæ communes esse videntur: aliæ propriæ & ascitæ. ut, cibi cupiditas naturalis est: alimentum enim vel siccũ vel humidum, vel etiam utrumq; appetunt, cum eo indigent, omnes: lectum vero jugalem (ut ait Homerus) adolescens, & qui floret ætate. At vero ut talis aut talis fœminæ conjugiũ appetatur, id non jam est cujuslibet: ut neq; in alimentis eadẽ omnes desiderant. Itaq; hoc proprie nostrum videtur esse. Et habet tamen etiam istud quippiã à natura insitum. Alii enim aliis delectãtur: & sunt, quos certa quædã magis delectant, quam quævis alia. Naturalibus sane illis cupiditatibus offendũt & labũtur pauci: atque id in uno ferè: nempe in eo, quod nimium est. Nam comesse aut bibere quæ forte oblata sint, quoad plenior sis, quam naturæ necessitas postulat, nihil aliud est, quam modũ naturæ convenientem copia superare. Id enim quod deest, explere velle, ea est naturalis cupiditas. Itaque appellantur hi γαστρίμαργοι (id est ventri usque ad insaniam indulgentes) quippe ventrem præter modum implentes. Atque istud quidẽ eorum est, qui maxime servili ingenio præditi sunt. At vero in propriis voluptatibus complures, & multis modis peccãt. Nam cum hujus aut illius rei amantes ex eo dicantur, vel quod re delectentur ea, qua non oportet, vel quod nimium delectentur

1 Rhet. 11.

2

3 Rhe. 7. pr.

4

5

6

7

8

9

10

11

vel

vel quod ita, ut vulgus, vel quod non ita, ut oportet, vel quod non qua parte oportet; intemperantes his omnibus in
12 rebus modum superant. Nam & quibus rebus non oportet (quæ scilicet odio dignæ sunt) delectantur: & si maxime quibusdam talibus rebus delectari conveniat, magis tamen, quam oportet, aut etiam ita, ut solet multitudo, iis delec-
13 tantur. De voluptate quidē igitur (specie videlicet altera materiæ, in qua temperantia, & ejus opposita vitia versantur) liquet, qualis res sit in ea id, quod est, nimium: nempe intemperantia, res
14 vituperanda. In doloribus autem (parte scilicet ejus materiæ altera) non ut vir fortis, sic temperans ex eo, quod dolores perferat appellatur: sicuti nec intemperans ex eo, quod illos non perfe-
15 rat: Sed eo intemperans dicitur, quod ægrius, quam debet, ferat, nullam se corporis percipere voluptatem (& quidem hunc ei dolorem affert ipsa voluptas) temperans contra ex eo dicitur, quod non afficiatur molestia propter absentiam jucundi, nec propter ejusdem absti-
16 nentiam. Intemperans igitur omnia, quæ jucunda sunt, concupiscit: aut certe, quæ jucundissima: atque à cupiditate ita trahitur, ut illa cæteris habeat
17 potiora. Ideo dolore angitur, & cum voluptatibus potiri non potest, & cum
18 eas concupiscit. Semper enim cupiditas est cum dolore conjuncta quantumvis etiam absurdum hoc esse videatur di-
19 ctu, propter voluptatem dolore affici. Sed qui in voluptatibus expetendis modū deserant, minusque quam oportet, iis delectentur, raro
20 inveniuntur. Nam hujusmodi stupore præditum esse, id vero humanū non est, cum cætera quoq; animalia pabulum à pabulo discernāt & hoc

dele-

δεῖ, ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοί, ἢ μὴ ὡς δεῖ, * ἢ μὴ ᾧ δεῖ. κ) πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι ὑπερβάλλουσι. καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐπὶ οἷς, οἷς μὲ δεῖ, μισηταὶ γάρ. κ) εἴ τισι δεῖ χαίρειν τῶν τοιούτων, μᾶλλον ἢ δεῖ, * κ) ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ὅτι ἀκολασία, κ) ψεκτέον. περὶ δὲ τὰς λύπας, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρίας, τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων· ἀ δ' ἀκόλαστος, τῷ μή· ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, ὅτι τ' ἡδέων οὐ τυγχάνει· κ) τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή· ὁ δὲ σώφρων, τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ, κ) τῷ ἀπέχεσθαι ἧ ἡδέος. ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος, ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων, ἢ τοὺς μάλιστα, κ) ἄγεται ὑπὸ τ' ἐπιθυμίας· ὥστε ἀντὶ τῶν ἄλλων ταῦτ' αἱρεῖσθαι· διὸ κ) λυπεῖται, κ) ὀπτυγχάνων, κ) ἐπιθυμῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία, ἀτόπως ἔοικε τὸ δι ἡδονὴν λυπεῖσθαι. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες, σ πάνυ γίνονται, σ γὰρ ἀνθρωπικὴ ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῶα διακρίνει τὰ βρώματα, κ) τοῖς μὲν χαίρει· τοῖς

δῆ, ὃ· εἰ δὲ τῷ μηδὲν ὄφελος ἡδὺ, μηδὲ διαφέρειν ἕτερον ἑτέρου, πόρρω ἂν εἴη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι· διὸ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔμαθον· διαφέρει μὴ πάνυ γίνεσθαι. ὁ δὲ σώφρων, μέσως πως ἔχει πρὸς ταῦτ' ἔχει· οὔτε γὰρ ἥδεται, οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος· ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει· οὔτε ὅλως οἷς μὴ δεῖ, οὔτε σφόδρα τούτῳ ἥδεται, οὔτε ἀπόντων λυπεῖται. οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως· οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων ἡδονῶν· ὅσα δ' ὄντα πρὸς ὑγίειαν ἐστὶν, ἢ πρὸς εὐεξίαν, ἡδέα ὄντα, τούτων ὀρέγεται μετρίως καὶ ὡς δεῖ· καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων, μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων, ἢ παρὰ τὸ καλὸν, ἢ ὑπὲρ τὸ οἰκεῖον· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς τῆς ἀξίας· ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

delectentur, illo non item. Quod si 21
cui nihil sit jucundum, nihilque differre alterum ab altero videatur, is profecto ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniam igitur qui talis sit 22
non admodum reperitur, nomen etiam non invenit. Temperans autem in his 23
rebus mediocritatem servat: Nam neque iis delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius: neque omnino quibus ex rebus capienda voluptas non est, ex iis capit voluptatem: neque ulla re tali vehementer delectatur: neque si ea res absint, discruciatur, neque eas concupiscit, aut concupiscit certè moderatè: nec magis, quàm debet: nec quo tempore non debet: neque omnino quicquam tale. Quæ quidem ita jucunda sunt, ut eadem 24
ad bonam valetudinem vel optimum corporis habitum pertineant, ea non nisi modicè, & ut debet, concupiscit: adeoque cætera etiam, quæ his non sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris non exhauritur. Nam qui ista non cavet, is 25
vehementius, quàm par sit, tales voluptates amplectitur. At temperans talis 26
non est, sed rectæ rationi paret atque obtemperat.

CAPVT XII.

Intemperantiam magis sponte esse quàm Timiditatem. Explicatur item ἀκολασίας etymon.

Ἔκκειται δὴ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονὴν, ἡ δὲ διὰ λύπην· ὧν, τὸ μὲν αἱρετὸν, τὸ δὲ φευκτόν. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ

Videtur autem intemperantia magis, 1
quàm timiditas, sponte ac voluntate suscipi. Illa enim propter voluptatem, hæc propter dolorem: quorum 2
alterum optabile est, alterum fugiendum. Ac dolor quidem naturam ejus, 3

qui angitur de statu suo deturbat & interimit: voluptas autem nihil tale facit: & proinde est aliquid magis voluntarium. Eamque ob rem probrosior ac flagitiosior est. Nam etiam facilius est, rerum jucundarum mediocritati servandæ adsuefieri. Multa enim hujusmodi in vita quotidiana occurrunt, & assuefaciendi exercitatio periculo vacat. id quod contra fit in rebus formidolosis. Porro longè aliter timiditas habitus voluntate habetur: aliter actiones timidæ singulares sponte nostra sunt. Habitus enim expers doloris est; actiones doloris magnitudine homines exterrent, & ne ipsi sint apud se efficiunt, adeo, ut etiam arma abjiciant, aliaque suæ personæ indecora faciant. Itaque videntur esse violentæ. Contra fit in intemperante. Actiones enim singulares sponte ab eo suscipiuntur, nempe concupiscente atque appetente: universale vero non item: intemperans enim esse cupit nemo. Cæterum ipsum nomen intemperantiæ etiam ad peccata puerorum accommodamus. est enim ipsis cum eo genere, de quo agimus, quædam similitudo. Vtrum autem ab utro mutuetur appellationem, ad institutum nostrum nihil facit. etsi perspicuum est illud quidem, à priore posterius esse nominatum. Nec male sane translatio videtur esse facta. Id enim castigandum & coercendum est, quod turpia concupiscit; & quod magnopere potest amplificari: qualia sunt maxime cupiditas & puer. Nam & pueri ita vivunt, ut cupiditatem tanquam vitæ suæ ducem sequantur: maximeq; in his rerum jucundarum appetitio dominatur.

καὶ φθείρει τὸν ἔχοντα· φύσιν· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐδὲν ποιεῖ τοιοῦτον· μᾶλλον δὲ, * ἑκούσιον· διὸ καὶ ἐπονειδιστότερον· καὶ γὰρ εὐθισθῆναι ῥᾴων πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τὰ τοιαῦτα· καὶ οἱ ἐθισμοὶ, ἀκίνδυνοι. ἔνθα τῶν φοβερῶν οὔ· ἀνάπαλιν· δόξειε τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον. αὐτὴ μὲν γὰρ ἄλυπος· ταῦτα δὲ μετὰ λύπης ἐξίστησιν· ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τἄλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι. τῇ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν, τὰ μὲν καθ' ἕκαστα, ἑκούσια· ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ· τὸ δ' ὅλον, ἧττον· οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστον εἶναι. τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας * ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν· ἔχουσι γάρ τινα ὁμοιότητα· πότερον δὲ ὕστερον ἀπὸ τοῦ πότερα καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὰ νῦν φέρει· δῆλον δ', ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ χεῖρον. ἔοικε μετωνομάσθαι· κακῶς δ' ἔοικε μετωνομάσθαι· κακολάστου γὰρ δεῖ τὸ ταῖς αἰσχραῖς ὀρεκτικὸν εἶναι πολλὴν αὔξησιν ἔχοντι· ἔστιν γὰρ μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὀ-

Sanè

ρεξις, εἰ δὲ μὴ ἔσται εὐπειθὴς καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, οὗτι πολὺ ἥξει. ἄπληστος γὰρ ἡ τῶν ἡδέων ὄρεξις, καὶ παντελὴς ἐν τῷ ἀνοήτῳ καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὴν συγγενῆ κἂν μεγάλαι καὶ σφοδραὶ ὦσι καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούσωσι. διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. τὸν δὲ τοιοῦτον, εὐπειθῆ λέγομεν καὶ κεκολασμένον· ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τὸν σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ σχεδὸν γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλὸν· καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὡς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὴ πάσχει καὶ ὁ λόγος. ἔστω δὴ ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

Sanè quidē si non parebit rationi, neq; sub ejus erit imperio ista affectio, serpet atque augescet admodum. Est enim inexplebilis rerum jucundarum appetitio, & undequaque excitatur in stulto & amente. Tum cupiditatis usus vires ejus ipsius stultæ affectionis, quæ cognatum aliquid est ipsi, amplificat: adeoque si magnæ sint & vehementes cupiditates, mentem ipsam ac rationem de sua sede detrudere ac deturbare solent. Danda igitur opera est, ut mediocres sint ac modicæ, neque quicquam rationi adversentur. Atque hoc ipsum sanè obediens & castigatum dicimus. Vt enim puer è custodis & magistri præscriptione vivere: ita & vis hæc concupiscendi obtemperare rationi debet. Quocirca debet jam etiam in viro temperante cum ratione consentire ea pars animi, quæ ad concupiscendum valet. Vtrique enim proposita meta honestum est, appetitque temperans, quæ oportet, & quemadmodum, & quo tempore oportet: quæ quidem est etiam rationis lex atque institutio. Ac de temperantia quidem hactenus. 14 15 16 17 18 19 20 21 22

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Δ.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. IV.

CAPVT I.

De Liberalitate, ejusq; Extremis.

ΕΞΗΣ δ' ἂν εἴη περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινέται γὰρ ὁ ἐλευθέριος ἐπὶ τούτοις· δοκεῖ δὲ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινέται γὰρ ὁ ἐλευθέριος

DEINCEPS de liberalitate dicamus. Ea videtur esse medietas in pecunia tractanda. Nam laudatur hominis liberalis non versatur 1 1 M.M. 14 & 25. 2 3 Eu. c. 4. 3 1 Rhet. 9.

satur in rebus bellicis, neque in iis, quibus commendatur temperans, neque rursus in judiciis: sed in dandis accipiendisque pecuniis: ac magis sanè in
a Pol. 6. 4 dandis. Pecunias autem appellamus
b Rhet. 5. omnia, quorum æstimationem metitur
5 numus. Porro etiam asotia (hoc est, profusio ac luxuria) & illiberalitas sive avaritia sunt in pecunia Nimium & Pa-
6 rum. Atque illiberalitatem quidem
b Pol. 6. sub f. semper iis adscribimus, qui nimium
7 sunt pecuniæ studiosi. Asotiam autem usurpamus interdum plura vitia complectendo (profusionem scilicet cum libidine & petulantia) incontinentes enim, inque luxuria sumtuosos, asotos, hoc est, prodigos & profusos appella-
8 mus. Quare & improbissimi videntur isti esse. nam multa simul vitia in eis cumulantur. Sane isti tum proprio nomi-
9 ne minimè appellantur. Asotus enim propriè is videtur esse, qui uno vitio affectus est, nimirum eo, quod est, rem fa-
10 miliarem perdere ac dilapidare. Nam
11 qui ipse sese perdit, is est ἄσωτος. Vnicuique porrò pernicies ac perditio quædam sui ipsius esse videtur etiam facultatum interitus: Quippe cum his vitam tueamur. atque ita profusionis vocabu-
12 lum ferè accipimus. Quarum autem rerum usus aliquis est (quemadmodum est pecuniæ, ipsa appellatione Græca id arguente) iis & recte & perperam uti
13 licet. Optimè porrò unaquaque re utitur is, qui propria ejus rei virtute præ-
14 ditus est. Ex quo intelligitur, optimè & divitiis usurum esse eum, qui virtutem eam, quæ ad pecuniarum usum per-

θέρμων, τόκος ἐν τῆς πολεμικῆς, οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν· μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. ἔστι δὲ ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα· ἀνελευθερίαν μὲν ἡ ἔλλειψις· καὶτοι μᾶλλον ἀνελευθερίαν προσάπτομεν αἰεὶ τῇ μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα ἀποδάζοντι· τῷ δ' ἀσωτίαν συμπεφορημένην ἔσπ συμπλέκοντες * τῇ ἀκολάστῳ. τοὺς γὰρ ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς ἀσώτους καλοῦμεν. διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι· πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσι. ἑαυτὸν δὲ οἰκείως προσαγορεύουσι. βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἓν μόνον ἔχων, * τὸ φθεῖραι τῷ ὄντι. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος· δοκεῖ δὲ ἀπώλεια τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς ἓξιν γε δοκοῦσαν τούτων εἶναι· οὕτω δὴ τῷ ἀσωτίαν ἐκδεχόμεθα· ὧν δέ ἐστι χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ, καὶ κακῶς· ἄριστα δὲ ἐστι τῶν χρησίμων ἑκάστῳ ἃ ἄριστα χρῆται, ὃ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν· καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ ⟨τὰ⟩ χρήματα ἀρε-

χρεστὴν. ἔστω δὲ τοῦτο ὁ ἐλεύθερος. χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις· ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακὴ, κτῆσις μᾶλλον. διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν οὐ δεῖ· τῆς ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τῶν καλῶν πράττειν μᾶλλον, ἢ τῶν αἰσχρῶν μὴ πράττειν. οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν· τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ αἰσχροποιεῖν· καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, οὐ τῷ μὴ λαμβάνοντι. καὶ ἐπαινεῖται δὲ μᾶλλον. καὶ ῥᾴων ἡ τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ * δοῦναι· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον φείδεται μᾶλλον, * ἢ οὐ λαμβάνεται τὸ ἀλλότριον. καὶ ἐλεύθεροι μὲν λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες, οὐκ εἰς ἐλευθερίότητα ἐπαινοῦνται. ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην· οἱ δὲ λαμβάνοντες οὐδὲ ἐπαινοῦνται πάνυ. φιλοῦνται δὲ μᾶλλον οἱ ἐλεύθεροι τῶν ἀπ' ἀρετῆς· ὠφέλιμοι γάρ. τοῦτο δ' ἐν τῇ δόσει, αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαί, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλεύθερος οὖν δώσει γε καλοῦ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς, οἷς γε δεῖ, καὶ

tinet, consecutus erit. Atque hic est li- 15
beralis. Vsum porrò pecuniarum sta- 16
tuimus esse sumtum & dationem. Ac- 17 1 Rhe. 9 & 11.
ceptio namque & custodia quærentis est
potius, quàm utentis. Itaque hominis 18 2 Rhe. 7.
liberalis est magis, quibus largiendum
est, largiri, quàm & à quibus accipien-
dum est, accipere, & à quibus accipien-
dum non est, non accipere. Virtutis 19
enim proprium magis est bene facere,
quàm aliorum benefacta recipere. Item- 20
que res honestas ac præclaras gerere ma-
gis ei convenit, quam turpitudinem
non admittere. Obscurum porrò aut 21
dubium non est, quin dationi quidem
consequens sit illud, quod vocamus be-
nefacere aliis, & honestè se gerere: ac-
ceptioni verò id modo consequens est,
quod vocamus beneficio affici: item, se
à turpibus actionibus abstinere. Præter- 22
ea ei qui donat, habetur gratia: non
illi, qui accepit. Similiterque laus illi 23
potius, quàm huic tribuitur. Tum fa- 24
cilius est non accipere, quàm dare. Suum
enim quisque minus libenter profun-
dere solet, quàm non accipere alienum.
Præterea liberales dicuntur ij, qui lar- 25
giuntur. qui non accipiunt autem, non
liberalitatis, sed justitiæ potius nomi-
ne laudantur: At qui accipiunt, iis ne
partem quidem laudis ullam concedi-
mus. Etsi verò omnium hominum, qui 26
virtutis nomine cari sunt, maximè dili-
guntur liberales (prosunt enim aliis,
dando nimirum ipsis, & donando) a-
ctiones tamen, quæ sunt ex virtute, &
honestæ sunt, & honesti gratia suscipi-
untur. Itaque etiam liberalis & honesti 27
causa, & rectè dabit: (nam & quibus

non est difficile ex iis, quæ dicta sunt, rudi quadam forma descriptionis cognoscere.

δῆν, ὑ χαλεπὸν τύπῳ γε τοῦτο λαζεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων.

CAPVT X.

De Temperantia.

1 M. M. 22. 1
3 Eu. c. 2. 2
1 Rhet. 9.

SEquitur jam, ut de temperantia disseramus. Hæ namque duæ virtutes earum animi partium videntur esse, quæ 3 sunt rationis expertes. De hac porrò jam antè docuimus, medietatem ipsam esse, versantem in voluptatibus. (minus enim, neque eodem modo in doloribus versatur) atque in his ipsis intemperan-
1 Rhe. 11. 4 tia quoque vertitur. Nunc igitur quibus in voluptatibus versetur, facta earum 5 distinctione, explicemus, Ac primum distinguantur voluptates ita, ut aliæ sint animi, aliæ corporis. Velut honoris cupiditas & discendi studium. Vterque enim horum eo delectatur, cujus amore & studio tenetur: neque corpus tamen afficitur, sed animus potius atque cogi-
6 tatio: Qui autem hujusmodi voluptatibus dediti sunt, ii nec temperantes, 7 nec intemperantes nominantur: ut nec aliis quibuslibet occupati, quæ quidem 8 ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate studioque rerum narrandarum ducuntur, & qui in rebus quibusvis, quas fortè casus obtulerit, totos dies conterunt, eos loquaces, vel nugaces, non autem intemperantes di-
9 cere solemus. Ne eos quidem etiam qui ex pecuniarum jactura vel amicorum
10 obitu ingentem dolorem capiunt. At vero in corporis voluptatibus intemperantia versatur: Neque tamen in his
11 quidem etiam omnibus. Nam qui dele-

Μετὰ δὲ ταῦτα, περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· δοκοῦσι γὰρ τῶν ἀλόγων μερῶν αὗται εἶναι αἱ ἀρεταί· ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, εἴρηται ἡμῖν· ἦσαν γὰρ καὶ ἀχ ὁμοίως ἐστὶ περὶ τὰς λύπας· ἐν τούτοις ἢ καὶ ἀκολασία φαίνεται. περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν, νῦν ἀφορίσωμεν· διηρήθωσαν δὲ αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαί· οἷον φιλοτιμία, φιλομάθεια· ἑκάτερος γὰρ τούτων χαίρει, ὃ φιλητικός ἐστιν, οὐθὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας· οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται· ὁμοίως δὲ, οὐδ' οἱ περὶ τὰς ἄλλας ὅσαι μὴ σωματικαί εἰσι· τοὺς γὰρ φιλομύθους, καὶ διηγητικοὺς, καὶ περὶ τὸν τυχόντων κατατρίβοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχας, ἀκολάστους δ' οὐ λέγομεν. οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις· περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἰσὶν αἱ σωφροσύνη· οὐ πάσας δὲ οὐδὲ τούτας· εἰ γὰρ χαίροντες τοῖς

Δὸ

διὰ τῆς ὄψεως, οἷον χρώμασι, καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, ἐπι-
σώφρονες, οὐδὲ ἀκόλαστοι λέγονται· καίτοι δόξειεν ἂν εἶναι καὶ
ὡς δεῖ χαίρειν καὶ τούτοις καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν· ὁμοίως
δὴ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀκολουθίαν· τοὺς γὰρ ὑπερβεβλημένως χαίροντας
μίμοις ἢ ὀρχηστοῖς, οὐδεὶς ἀκολάστους λέγει· οὐδὲ τοὺς ὡς δεῖ,
σώφρονας· οὐδὲ τοὺς περὶ τὴν ὀσμὴν, πλὴν κατὰ συμβεβηκός·
τοὺς γὰρ χαίροντας μήλοις, ἢ ῥόδοις, ἢ θυμιαμάτων ὀσμαῖς, οὐ
λέγομεν ἀκολάστους· ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς μύρων καὶ ὄψων· χαίρου-
σι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι, ὅτι ἀπὸ τούτων ἀναμνήσεις γίνε-
ται τῶν ἐπιθυμητῶν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους ὅταν πεινῶσι χαί-
ροντας ταῖς τῶν βρωμάτων ὀσμαῖς· τὸ γὰρ τοιούτοις χαίρειν, ἀκο-
λάστου· τούτων γὰρ ἀναμνήσεις ἐστὶν ἢ ἔσεσθαι· δοκεῖ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις
ζώοις συμβαίνειν ταῦτα τοῖς αἰσθήσεσι ἡδονὴ, πλὴν κατὰ συμβεβηκός· οὐδὲ γὰρ ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγῴων
αἱ κύνες χαίρουσιν, ἀλλὰ τῇ βρώσει· τὴν δ' αἴσθησιν ἡ ὀσμὴ
ἐποίησεν· οὐδὲ ὁ λέων τῇ φωνῇ χαίρει βοός, ἀλλὰ τῇ ἐδωδῇ· ὅτι ἦν ἐγ-
γὺς δή, ἀπὸ τῆς φωνῆς ἡσθεὶς καὶ χαίρειν δὴ ταύτῃ φαίνεται.

ctantur iis rebus quæ aspectu sentiuntur, (ut coloribus, figuris, pictura) nec temperantes appellantur, nec intemperantes, cum quidem etiam in talia ca- 11
dere videatur. cum ut iis ita, uti oportet, tum ut iisdem supra atque infra modum delectemus. Idemque & de ijs, quæ 13
ad auditum pertinent, sentiendum. Neque enim quisquam aut eos, qui supra modum cantilenis vel histrionum gestu lætantur, intemperantes, aut illos, qui intra modum iis utuntur, temperantes appellat. Neque item in eos, 14
qui ad eas res sic vel sic affecti sunt, quæ sub odoratum cadunt, hæc nomina conveniunt, nisi ex eventu. Verbi gratia, eos, qui malorum, aut rosarum, 15
aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes minimè dicimus: sed illos potius, qui unguentorum & obsoniorum. His enim gaudent intemperan- 16
tes: propterea quod eis hæc ipsa earum rerum, quas concupiscere solent, memoriam refricant. Quo modo etiam a- 17
lios, cum esuriunt, ex ciborum odore capere videmus voluptatem. Talibus 18
autem rebus delectari hominis est intemperantis. Nam ejus natura est hæc concupiscere. Ac quod hic de cæteris 19
fortè animalibus obiici possit, sciendum est, ne illa quidem etiam ex istorum sensuum usu percipere voluptatem, nisi ex eventu. Nam neque lepo- 20
rum odore delectantur canes, sed cibo. sensum porrò cibi præsentis odor commovit, atque excitavit: Neque item leo 21
bovis voce, sed esca: ex voce autem eum propinquum esse sensit. quo fit, ut hac delectari videatur. Similiter & cer- 22

vo viſo capreave reperta, non illa quidem re lætatur: ſed quia ſe nactum eſſe
23 videt, quod edat. Vertuntur igitur temperantia & intemperantia in hujuſmodi voluptatibus omnibus, quæ nobis ſunt etiam cum reliquis animantibus
24 communes. Ex quo ſerviles eas & bel-
25 luinas eſſe apparet. Hæ autem ſunt ta-
26 ctus & guſtatus voluptates. Ac videntur ſanè etiam guſtatu parum admodum, aut etiam prorſus nihil intemperantes
27 uti. De ſaporibus enim propriè guſtatus judicat: ut eos facere videmus, qui vina explorant, & obſonia condiunt.
28 Non admodum vero, aut etiam nihil plane ſaporum delectationem ſequuntur intemperantes: ſed ipſa perceptione ducuntur: quam profectò totam tactus efficit, cum in eſculentis & poculentis, tum in iis rebus, quæ Venereæ
29 appellantur. Quapropter & collum ſibi quidam obſoniorum gurges atque heluo gruis collo longius optavit: ut qui tactu maximam capiebat voluptatem.
30 Omnium igitur ſenſuum maxime communis eſt is ſenſus, in quo poſita eſt intemperantia: meritoque ut turpis & flagitioſa maledicti loco obiicienda videatur, propterea, quia ineſt in nobis non quâ homines, ſed quâ animalia ſumus.
31 His porro talibus delectari, eaque vehe-
32 mentius amare belluarum eſt. nam & illæ alteræ omnium, quæ tactu percipiuntur voluptatum liberaliſſimæ, ex inquam, quæ in gymnaſiis frictione & calefactione percipiuntur, hinc exceptæ in-
33 telligi debent. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus ſparſus eſt: ſed quibuſdam partibus circumferibitur.

ὁμοίως ἢ κύλ' ἰδὼν ἢ εὑρὼν * ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει· οὕτω ὡς διαφθορὰς δὴ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν. ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνεῖ· ὅθεν ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται. αὗται δ' εἰσὶν ἁφὴ καὶ γεῦσις. φαίνονται δὲ καὶ τῇ γεύσει ὀλίγα μετέχειν, ἢ οὐδὲν χρῆσθαι. τῆς γὰρ γεύσεώς ἐστιν ἡ κρίσις τῶν χυλῶν. οἷς πίνουσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες, καὶ τὰ ὄψα τρυφῶντες· ἢ πάνυ δὲ χαίρουσι τούτοις, ἢ οὐχ οἵγε ἀκόλαστοι, ἀλλὰ τῇ ἀπολαύσει, ἢ γίνεται πᾶσα δι' ἁφῆς καὶ ἐν ποτίοις, καὶ ἐν τροφαῖς, καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις λεγομένοις· διὸ καὶ * εὔξατό τις φιλόξενος ἐρίξενος ὀψοφάγος εἶναι, τὸν φάρυγγα αὑτῷ μακρότερον γερανικὸν εὐχόμενος, ὡς * ἡδόμενος τῇ ἁφῇ, κοινοτάτῃ δὲ τῶν αἰσθήσεων καθ' ὅλου ἡ ἀκολασία· καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι οὐχ ᾗ ἄνθρωποί ἐσμεν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ ζῶα. τὸ δὴ τοιούτοις χαίρειν καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν, θηριῶδες· καὶ γὰρ αἱ ἐλάττω θηριώδεις τῶν περὶ τὰς ἁφὰς ἡδονῶν, ἀφῄρηνται, οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ τῆς θερμασίας γινόμεναι· εὖ γὰρ ἅπτεται τοῦ σώματος ἡ ἀκόλαστος ἁφή, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

CAPVT XI.

Diversas esse Cupiditatum species. Diversimode etiam Temperantiam ac Fortitudinem, harumq; Extrema circa dolores versari.

Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν, αἱ μὲν, καναὶ δοκοῦσιν εἶναι· αἱ δ', ἴδιαι καὶ ἐπίκτητοι οἷον, ἡ μὲν τῆς τροφῆς, Φυσικὴ· πᾶς γὰρ ἐπιθυμεῖ, ὅταν ἐνδεὴς ᾖ, ξηροῦ ἢ ὑγροῦ τροφῆς· ὁπὲ δ' ἀμφοῖν, καὶ ἰωνᾶς, φησὶν Ὅμηρος, ὁ νέος καὶ ἀκμάζων· τὸ γὰρ τιᾶσθαι, ἢ τιᾶσθαι, οὐκ ἔτι πᾶς, οὐδὲ τῶν αὐτῶν. διὸ φαίνεται ἡμέτερον εἶναι τὸ μὴ ἀλλ' ἔχει γέ τι καὶ φυσικόν. ἕτερα γὰρ ἑτέροις ἥδεῖα· καὶ ἔνια τῶν ἡδέων τῶν τυχόντων· ἐν μὲν οὖν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις, ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι. καὶ ἐφ' ἑνὶ ἐπὶ τὸ πλεῖον· τὸ γὰρ ἐσθίειν τὰ τυχόντα, ἢ πίνειν, ἕως ἂν ὑπερπλησθῇ, ὑπερβάλλει τὸ κατὰ Φύσιν τὸ πλῆθος· ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδείας, ἡ Φυσικὴ ἐπιθυμία· διὸ λέγονται γαστρίμαργοι, ὡς ὑπὸ τὸ δέον πληροῦντες αὐτήν· τοιοῦτοι γὰρ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. περὶ δὲ τὰς ἰδίας τῶν ἡδονῶν, πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἁμαρτάνουσι· τὰ γὰρ φιλοῦντων λεγόμενα, ἢ τῷ χαίρειν οἷς μὴ

CVpiditatem autem aliæ communes esse videntur: aliæ propriæ & ascitæ. ut, cibi cupiditas naturalis est: alimentum enim vel siccũ vel humidum, vel etiam utrumq; appetunt, cum eo indigent, omnes: lectum vero jugalem (ut ait Homerus) adolescens, & qui floret ætate. At vero ut talis aut talis fœminæ conjugiũ appetatur, id non jam est cujuslibet: ut neq; in alimentis eadẽ omnes desiderant. Itaq; hoc proprie nostrum videtur esse. Et habet tamen etiam istud quippiã à natura insitum. Alii enim aliis delectãtur: & sunt, quos certa quædã magis delectant, quam quævis alia. Naturalibus fane illis cupiditatibus offendũt & labũtur pauci: atque id in uno ferè: nempe in eo, quod nimium est. Nam comesse aut bibere quæ forte oblata sint, quoad plenior sis, quam naturæ necessitas postulat, nihil aliud est, quam modũ naturæ convenientem copia superare. Id enim quod deest, explere velle, ea est naturalis cupiditas. Itaque appellantur hi γαστρίμαργοι (id est ventri usque ad insaniam indulgentes) quippe ventrem præter modum implentes. Atque istud quidẽ eorum est, qui maxime servili ingenio præditi sunt. At vero in propriis voluptatibus complures, & multis modis peccãt. Nam cum hujus aut illius rei amantes ex eo dicantur, vel quod re delectentur ea, quæ non oportet, vel quod nimium delectentur, vel

1 1 Rhet. 11
2
3 Rhe. 7. pa.
3
4
5
6
7
8
9
10
11

vel quod ita, ut vulgus, vel quod non ita, ut oportet, vel quod non qua parte oportet; intemperantes his omnibus in
12 rebus modum superant. Nam & quibus rebus non oportet (quæ scilicet odio dignæ sunt) delectantur: & si maxime quibusdam talibus rebus delectari conveniat, magis tamen, quam oportet, aut etiam ita, ut solet multitudo, iis delectantur. De voluptate quidē igitur (specie videlicet altera materiæ, in qua temperantia, & ejus opposita vitia versantur) liquet, qualis res sit in ea id, quod
13 est, nimium: nempe intemperantia, res
14 vituperanda. In doloribus autem (parte scilicet ejus materiæ altera) non ut vir fortis, sic temperans ex eo, quod dolores perferat appellatur: sicuti nec intemperans ex eo, quod illos non perfe-
15 rat: Sed eo intemperans dicitur, quod ægrius, quam debet, ferat, nullam se corporis percipere voluptatem (& quidem hunc ei dolorem affert ipsa voluptas) temperans contra ex eo dicitur, quod non afficiatur molestia propter absentiam jucundi, nec propter ejusdem absti-
16 nentiam. Intemperans igitur omnia, quæ jucunda sunt, concupiscit: aut certe, quæ jucundissima: atque à cupiditate ita trahitur, ut illa cæteris habeat
17 potiora. Ideo dolore angitur, & cum voluptatibus potiri non potest, & cum
18 eas concupiscit. Semper enim cupiditas est cum dolore conjuncta quantumvis etiam absurdum hoc esse videatur di-
19 ctu, propter voluptatem dolore affici. Sed qui in voluptatibus expetendis modū deserant, minusque quam oportet, iis delectentur, raro
20 inveniuntur. Nam hujusmodi stupore præditum esse, id vero humanū non est, cum cætera quoq; animalia pabulum à pabulo discernāt & hoc dele-

δεῖ, ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὡς οἱ πολλοὶ, ἢ μὴ ὡς δεῖ, * ἢ μὴ ᾧ δεῖ. καὶ πάντα δ' οἱ ἀκόλαστοι ὑπερβάλλουσι. καὶ γὰρ χαίρουσιν ἐπὶ οἷς, οἷς ἃ δεῖ, μισητὰ γάρ. καὶ εἴ ποτε δεῖ χαίρειν τοῖς τοιούτοις, μᾶλλον ἢ δεῖ, * καὶ ὡς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ὅπερ ἀκολασία, καὶ ψεκτέον, ἐπὶ λόγου. περὶ δὲ τὰς λύπας, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρίας, τῷ ὑπομένειν λέγεται σώφρων· ὁ δ' ἀκόλαστος, τῷ μὴ ἀλλ' ὁ μὲν ἀκόλαστος τῷ λυπεῖσθαι μᾶλλον ἢ δεῖ, ὅτι τ' ἡδέων οὐ τυγχάνει· καὶ τὴν λύπην δὲ ποιεῖ αὐτῷ ἡ ἡδονή· ὁ δὲ σώφρων, τῷ μὴ λυπεῖσθαι τῇ ἀπουσίᾳ, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι ἐπιεικὴς. ὁ μὲν οὖν ἀκόλαστος, ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων, ἢ τῶν μάλιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε αἱρεῖσθαι δοκεῖ ταῦτ' αἱρεῖσθαι· διὸ καὶ λυπεῖται, καὶ ἀποτυγχάνων, καὶ ἐπιθυμῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία. ἀτόπῳ δὲ ἔοικε τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι. ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἧττον ἢ δεῖ χαίροντες, ὀλίγοι γίνονται, οὐ γὰρ ἀνθρωπικὴ ἕξις ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καὶ γὰρ τὰ λοιπὰ ζῷα διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ τοῖς μὲν χαίρει· τοῖς

δή, ὅ· εἰ δὲ τῷ μηδὲν ὅτῳ ἡδὺ, μηδὲ διαφέρει ἕτερον ἑτέρου, πόρρω ἂν εἴη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι· ἀκόλαστον δὲ ὁ τοιοῦτος ὀνόμα]ος· διὰ τὸ μὴ πάνυ γίνεσθαι. ὁ δὲ σώφρων, μέσως πως τούτοις ἔχει· οὔτε γὰρ ἥδεται, οἷς μάλιστα ὁ ἀκόλαστος· ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει· οὔτε ὅλως οἷς μὴ δεῖ, οὔτε σφόδρα τούτῳ ἡδέως, οὔτε ἀπόντων λυπεῖται. οὐδ' ἐπιθυμεῖ, ἢ μετρίως· οὐδὲ μᾶλλον ἢ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅλως τῶν τοιούτων ἡδέος· ὅσα δ' ὑγιείας ἕνεκα, ἢ πρὸς εὐεξίαν, ἡδέα ὄντα, τούτων ὀρέγεται μετρίως καὶ ὡς δεῖ· καὶ τῶν ἄλλων ἡδέων, μὴ ἐμποδίων τούτοις ὄντων, ἢ παρὰ τὸ καλὸν, ἢ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων, μᾶλλον ἀγαπᾷ τὰς ἑαυτοῦ ἡδονὰς τῆς ἀξίας· ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

delectentur, illo non item. Quod si cui nihil sit jucundum, nihilque differre alterum ab altero videatur, is profecto ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniam igitur qui talis sit non admodum reperitur, nomen etiam non invenit. Temperans autem in his rebus mediocritatem servat: Nam neque iis delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius: neque omnino quibus ex rebus capienda voluptas non est, ex iis capit voluptatem: neque ulla re tali vehementer delectatur: neque si ea res absint, discruciatur, neque eas concupiscit, aut concupiscit certè moderatè: nec magis, quàm debet: nec quo tempore non debet: neque omnino quicquam tale. Quæ quidem ita jucunda sunt, ut eadem ad bonam valetudinem vel optimum corporis habitum pertineant, ea non nisi modicè, & ut debet, concupiscit: adeoque cætera etiam, quæ his non sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris non exhauritur. Nam qui ista non cavet, is vehementius, quàm par sit, tales voluptates amplectitur. At temperans talis non est, sed rectæ rationi paret atque obtemperat.

21 22 23 24 25 26

CAPVT XII.

Intemperantiam magis sponte esse quàm Timiditatem. Explicatur item ἀκολασίας etymon.

Ἐκχυσίῳ δὴ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονὴν, ἡ δὲ διὰ λύπην· ὧν, τὸ μὲν αἱρετὸν, τὸ δὲ φευκτόν. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι καὶ

VIdetur autem intemperantia magis, quàm timiditas, sponte ac voluntate suscipi. Illa enim propter voluptatem, hæc propter dolorem: quorum alterum optabile est, alterum fugiendum. Ac dolor quidem naturam ejus, qui

1 2 3

qui angitur de statu suo deturbat & interimit: voluptas autem nihil tale facit: & proinde est aliquid magis voluntarium. Eamque ob rem probrosior ac flagitiosior est. Nam etiam facilius est, rerum jucundarum mediocritati servandæ adsuefieri. Multa enim hujusmodi in vita quotidiana occurrunt, & assuefaciendi exercitatio periculo vacat. id quod contra fit in rebus formidolosis. Porro longè aliter timiditas habitus voluntate habetur: aliter actiones timidæ singulares sponte nostra sunt. Habitus enim expers doloris est; actiones doloris magnitudine homines exterrent, & ne ipsi sint apud se efficiunt, adeo, ut etiam arma abjiciant, aliaque suæ personæ indecora faciant. Itaque videntur esse violentæ. Contra fit in intemperante. Actiones enim singulares sponte ab eo suscipiuntur, nempe concupiscente atque appetente: universale vero non item: intemperans enim esse cupit nemo. Cæterum ipsum nomen intemperantiæ etiam ad peccata puerorum accommodamus. est enim ipsis cum eo genere, de quo agimus, quædam similitudo. Vtrum autem ab utro mutuetur appellationem, ad institutum nostrum nihil facit. etsi perspicuum est illud quidem, à priore posterius esse nominatum. Nec male sanè translatio videtur esse facta. Id enim castigandum & coercendum est, quod turpia concupiscit; & quod magnopere potest amplificari: qualia sunt maxime cupiditas & puer. Nam & pueri ita vivunt, ut cupiditatem tanquam vitæ suæ ducem sequantur: maximeq; in his rerum jucundarum appetitio dominatur.

καὶ φθείρει τὸν ἔχοντα· φύσιν· ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· μᾶλλον δὲ, * ἑκούσιον· διὸ καὶ ἀνειδιστότερον· καὶ γὰρ εὐθιῶαι ῥᾴον πρὸς αὐτά· πολλὰ γὰρ ἐν τῷ βίῳ τὰ τοιαῦτα· καὶ οἱ ἐθισμοὶ, ἀκίνδυνοι· ἔνθα τῶν φοβερῶν· ὁ ἀνάπαλιν· δόξειε τ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία εἶναι τοῖς καθ' ἕκαστον· αὐτὴ μὲν γὰρ ἄλυπος· τὰ δὲ διὰ λύπην ἐξίστησιν· ὥστε καὶ τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τἄλλα ἀσχημονεῖν· διὸ καὶ δοκεῖ βίαια εἶναι· τῷ δ' ἀκολάστῳ ἀνάπαλιν, τὰ μὲν καθ' ἕκαστα, ἑκούσια· ἐπιθυμοῦντι γὰρ καὶ ὀρεγομένῳ· τὸ δ' ὅλον, ἧττον· οὐδεὶς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἀκόλαστος· εἶναι. τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας * ἐπὶ τοῖς παιδικοῖς ἁμαρτίαις φέρομεν· ἔχει γάρ τινα ὁμοιότητα· πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, οὐδὲν πρὸς τὸ νῦν ἀφορᾷ· δῆλον δ', ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ πρώτου· κακῶς δ' ἔοικε μεταλαμβάνεσθαι· κακολάστου γὰρ δεῖ τὸν αἰσχρῶν ὀρεκτικὸν εἶναι καὶ πολλοῦ αὔξησιν ἔχοντ· ἔστιν δ' μάλιστα ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ παῖς· κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ἐ-

Sanè

φεξις, εἰ ἂν μὴ ἔσται εὐπιθὴς καὶ ὑπὸ τὸ ἄρχον, οἷόν πολὺ ἤξει. ἄπληστος γὰρ ἡ ἐξ ἡδονῆς ἔρεξις, καὶ παντοχόθεν τῷ ἀνοήτῳ καὶ ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἐνέργεια αὔξει τὸ συγγενὲς κἂν μεγάλαι καὶ σφοδραὶ ὦσι καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούσῃ. διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς εἶναι καὶ ὀλίγας, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. τὸ δὲ τοιοῦτον, εὐπιθὲς λέγομεν καὶ κεχαλασμένον· ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ σωφρονιστὸν παιδαγωγεῖν ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸν λόγον. διὸ δεῖ τὴν σωφροσύνην τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ. σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν· καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὡς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· ὅτω δὲ πάντες καὶ ὁ λόγος. ἕξις ἄρ' ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

Sanè quidē si non parebit rationi, neq; 14
sub ejus erit imperio ista affectio, serpet
atque augescet admodum. Est enim in- 15
explebilis rerum jucundarum appeti-
tio, & undequaque excitatur in stulto
& amente. Tum cupiditatis usus vires 16
ejus ipsius stultæ affectionis, quæ cogna-
tum aliquid est ipsi, amplificat: adeo-
que si magnæ sint & vehementes cupidi-
tates, mentem ipsam ac rationem de
sua sede detrudere ac deturbare solent.
Danda igitur opera est, ut mediocres 17
sint ac modicæ, neque quicquam ratio-
ni adversentur. Atque hoc ipsum sanè 18
obediens & castigatum dicimus. Vt 19
enim puer è custodis & magistri præscri-
ptione vivere: ita & vis hæc concupi-
scendi obtemperare rationi debet. Quo- 20
circa debet jam etiam in viro temperan-
te cum ratione consentire ea pars ani-
mi, quæ ad concupiscendum valet. Vtri- 21
que enim proposita meta honestum est,
appetitque temperans, quæ oportet,
& quemadmodum, & quo tempore o-
portet: quæ quidem est etiam rationis
lex atque institutio. Ac de temperantia quidem hactenus. 22

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Δ.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. IV.

CAPVT I.

De Liberalitate, ejusq; Extremis.

Ἐχομεν δὴ ἐξῆς περὶ ἐλευθεριότητος· δοκεῖ δὲ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευ-

DEINCEPS de liberalitate dica- 1 1 M.M.14
mus. Ea videtur esse medietas 2 & 15.
in pecunia tractanda. Nam 3 3 Eu. c. 4.
laus hominis liberalis non ver- 3 Rhet. 9.

 satur

satur in rebus bellicis, neque in iis, quibus commendatur temperans, neque rursus in judiciis: sed in dandis accipiendisque pecuniis: ac magis sanè in
a Pol. 6. a Rhet. 5. 4 dandis. Pecunias autem appellamus omnia, quorum æstimationem metitur 5 numus. Porro etiam asotia (hoc est, profusio ac luxuria) & illiberalitas sive avaritia sunt in pecunia Nimium & Parum. Atque illiberalitatem quidem
b Pol. 6. sub f. semper iis adscribimus, qui nimium 7 sunt pecuniæ studiosi. Asotiam autem usurpamus interdum plura vitia complectendo (profusionem scilicet cum libidine & petulantia) incontinentes enim, inque luxuria sumtuosos, asotos, hoc est, prodigos & profusos appella- 8 mus. Quare & improbissimi videntur isti esse. nam multa simul vitia in eis cumulantur. Sane isti tum proprio nomi- 9 ne minimè appellantur. Asotus enim propriè is videtur esse, qui uno vitio affectus est, nimirum eo, quod est, rem fa- 10 miliarem perdere ac dilapidare. Nam 11 qui ipse sese perdit, is est ἄσωτος. Unicuique porrò pernicies ac perditio quædam sui ipsius esse videtur etiam facultatum interitus: Quippe cum his vitam tueamur. atque ita profusionis vocabu- 12 lum ferè accipimus. Quarum autem rerum usus aliquis est (quemadmodum est pecuniæ, ipsa appellatione Græca id arguente) iis & recte & perperam uti 13 licet. Optimè porrò unaquaque re utitur is, qui propria ejus rei virtute præ- 14 ditus est. Ex quo intelligitur, optimè & divitiis usurum esse eum, qui virtutem eam, quæ ad pecuniarum usum per-

θέρμον, οὐκ ἐν τῇς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν· μᾶλλον δ' ἐν τῇ δόσει. χρήματα δὲ λέγομεν πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται. ἔτι δὲ ἡ ἀσωτία, καὶ ἡ ἀνελευθερία περὶ χρήματα ἐστὶ δοκοῦσαι εἶναι· καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν ἀεὶ προσάπτομεν τοῖς μᾶλλον ἢ δεῖ περὶ χρήματα ἀποδέχεσθαι· τὴν δ' ἀσωτίαν ὀνομάζομεν ἐνίοτε συμπλέκοντες * τὰς ἀκολασίας. τοὺς γὰρ ἀχρήστους καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς ἀσώτους καλοῦμεν. διὸ καὶ φαυλότατοι δοκοῦσιν εἶναι· πολλὰς γὰρ ἅμα κακίας ἔχουσιν. ὁ δὲ ἁπλοῦς προσαγορεύοιτ'. βάλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἓν κακὸν ἔχων, * τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος· δοκεῖ δὲ ἀπώλεια τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορά, ὡς ἓξ ζῆν διὰ ταύτων ὄντος· ὅτου δὲ τὴν ἀσωτίαν ἐνδεχόμεθα· ὧν δέ ἐστι χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι καὶ εὖ, καὶ κακῶς· ἄριστος δὲ ὁστισοῦν τῶν χρησίμων· ἑκάστῳ δ' ἄριστα χρῆται, ὁ ἔχων τὴν περὶ ἕκαστον ἀρετήν· καὶ πλούτῳ δὴ χρήσεται ἄριστα, ὁ ἔχων τὴν περὶ τὰ χρήματα ἀρε-

χρεστὴν. ὅτῳ δὲ δεῖν ὁ ἐλευθέριος. χρήσεις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων δαπάνη καὶ δόσις· ἡ δὲ λῆψις, καὶ ἡ φυλακὴ, κτήσεις μᾶλλον. διὸ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ἐλευθερίου τὸ διδόναι οἷς δεῖ, ἢ λαμβάνειν ὅθεν δεῖ, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν οὐ δεῖ· τῆς δ' ἀρετῆς γὰρ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον, ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. οὐκ ἄδηλον δ', ὅτι τῇ μὲν δόσει ἕπεται τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ καλὰ πράττειν· τῇ δὲ λήψει, τὸ εὖ πάσχειν, ἢ μὴ αἰσχρουργεῖν· καὶ ἡ χάρις τῷ διδόντι, ἢ τῷ μὴ λαμβάνοντι. καὶ ὁ ἔπαινος δὲ μᾶλλον. καὶ ῥᾴων τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ * δοῦναι· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἧττον ἀγαπῶσι μᾶλλον, * ἢ τὸ λαμβάνειν τὸ ἀλλότριον. καὶ ἐλευθέριοι λέγονται οἱ διδόντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες, οὐκ εἰς ἐλευθεριότητα ἐπαινοῦνται. ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς δικαιοσύνην· οἱ δὲ λαμβάνοντες οὐδὲ ἐπαινοῦνται πάντῃ. φιλῶνται δὲ μᾶλλον οἱ ἐλευθέριοι τῶν ἀπ' ἀρετῆς ὠφέλιμοι γάρ. τοῦτο δὲ ἐν τῇ δόσει, αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαί, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὀ ἐλευθέριος· οὐδὲ δόσει δὲ καλῇ ἕνεκα καὶ ὀρθῶς. οἷς γὰρ δεῖ, καὶ

tinet, consecutus erit. Atque hic est li- 15
beralis. Vsum porrò pecuniarum sta- 16
tuimus esse sumtum & dationem. Ac- 17 1 Rhe. 5 & 11.
ceptio namque & custodia quærentis est
potius, quàm utentis. Itaque hominis 18 2 Rhe. 5.
liberalis est magis, quibus largiendum
est, largiri, quàm & à quibus accipien-
dum est, accipere, & à quibus accipien-
dum non est, non accipere. Virtutis 19
enim proprium magis est bene facere,
quàm aliorum beneficia recipere. Item- 20
que res honestas ac præclaras gerere ma-
gis ei convenit, quam turpitudinem
non admittere. Obscurum porrò aut 21
dubium non est, quin dationi quidem
consequens sit illud, quod vocamus be-
nefacere aliis, & honestè se gerere: ac-
ceptioni verò id modo consequens est,
quod vocamus beneficio affici: item, se
à turpibus actionibus abstinere. Præter- 22
ea ei qui donat, habetur gratia: non
illi, qui accepit. Similiterque laus illi 23
potius, quàm huic tribuitur. Tum fa- 24
cilius est non accipere, quàm dare. Suum
enim quisque minus libenter profun-
dere solet, quàm non accipere alienum.
Præterea liberales dicuntur ij, qui lar- 25
giuntur. qui non accipiunt autem, non
liberalitatis, sed justitiæ potius nomi-
ne laudantur: At qui accipiunt, iis ne
partem quidem laudis ullam concedi-
mus. Etsi verò omnium hominum, qui 26
virtutis nomine cari sunt, maximè dili-
guntur liberales (prosunt enim aliis,
dando nimirum ipsis, & donando) a-
ctiones tamen, quæ sunt ex virtute, &
honestæ sunt, & honesti gratia suscipi-
untur. Itaque etiam liberalis & honesti 27
causa, & rectè dabit: (nam & quibus

dandum est, dabit, & quo tempore: & cætera omnia adhibebit, quæ rectam dandi rationem consequuntur) & verò libenter quoque ac jucundè dabit, aut
28 certè non gravatè. Nam quod virtuti convenienter geritur, jucundum est, aut à molestia planè vacuum; aut tale certè, quod molestiam afferat ipsum
29 minimè. At qui dat vel quibus dandum non est, vel non honesti gratia, sed alia aliqua causa impulsus, hic non est liberalis: sed aliquo alio nomine appel-
30 labitur. Similiter & qui molestia afficitur ex dando. Hic enim pecuniam honestis actionibus anteponet: quod
31 minimè convenit liberali. Non etiam, unde non oporteat, accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non est ejus,
32 qui pecuniam contemnit. Non erit etiam in poscendo procax: non enim hominis est benefici, facilem ac promtum
33 esse ad beneficium accipiendum. Accipiet tamen unde debebit: verbi gratia, de suis bonis & fructibus: non quòd honestum sit, sed quòd necessarium, ut
34 habeat dandi facultatem. Neque erit suarum rerum negligens. quippe qui ex his velit aliquibus commodare & suc-
35 currere. Neque quibuslibet largietur: ut suppetat videlicet ei quod largiri possit, quibus oportet, & quo tempore, &
36 ubi honestum est. Magnoperè autem proprium est hominis liberalis, in dando adeò non esse restrictum, ut sibi pauciora relinquat. Nam sui rationem
37 non habere liberalis est. Cæterum ex facultatibus censetur atque appellatur liberalitas. Non enim in multitudine eorum, quæ dantur, sed in habitu ejus, qui dat, sita est vis hujus virtutis. hic au-

ὅσα, καὶ ὅτε, καὶ * τἆλλα ὅσα ἔπεται τῇ ὀρθῇ δόσει· καὶ ἡδέως ἢ ἀλύπως. τὸ γὰρ κατὰ φύσιν ἡδὺ ἢ ἄλυπον, * ἥκιστα δὲ λυπηρόν. ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ ἢ μὴ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος, ἀλλά τις ἄλλος τῆς ῥηθείσης· οὐδ' ὁ λυπηρῶς. μᾶλλον γὰρ ἕλοιτ' ἂν τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως. τοῦτο δὴ οὐκ ἐλευθερίου· οὐδὲ λήψεται δὲ, ὅθεν μὴ δεῖ. οὐδὲ γὰρ ὄντος τοῦ μὴ ἀμῶντος τὰ χρήματα ἡ τοιαύτη λῆψις· οὐκ ἂν εἴη δὲ, ὅτ' αἰτήσεως. οὐ γὰρ ὄντος τοῦ εὖ ποιοῦντος εὐχερῶς εὐεργετητέος· οὐδὲ δὲ δεῖ, λήψεται· οἷον ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων, οὐχ ὡς καλὸν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον, ὅπως ἔχῃ διδόναι. οὐδὲ ἀμελήσει τῶν ἰδίων βουλόμενός γε διὰ τούτων ἔσεσθαι ἐπαρκεῖν. οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅ καλόν. ἐλευθέριον δὲ δεῖ σφόδρα καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ ἐλάττω. τὸ γὰρ μὴ ὁρᾶν ἑαυτοῦ, ἐλευθερίου. καὶ τοῦ ὑπάρχειν δὴ ἡ ἐλευθεριότης λέγεται. οὐ γὰρ ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει· αὕτη δὲ

κῦ

κ) τὰ ὑπάρχοντα δίδωσιν. ὥστε δὲ κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τὸν τὰ ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλαττόνων διδῷ. ἐλευθεριώτεροι δὲ φαίνται δοκοῦσιν οἱ μὴ κτησάμενοι, ἀλλὰ παραλαβόντες τὰ ὑπάρχοντα. ἅπτεσθαί τε γὰρ τῆς εὐεργεσίας· καὶ πάντες ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ αὑτῶν ἔργα, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί. πλουτεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον τὸν ἐλευθέριον, μήτε λαμβάνειν ὅτι, μήτε φυλακτικὸν εἶναι, καὶ μᾶλλον χρηστικὸν διὰ τὰ χρήματα, ἕνεκα τῆς δόσεως· διὸ καὶ ἐγκαλεῖται τῇ τύχῃ, ὅτι οἱ μάλιστα ἄξιοι ὄντες, ἥκιστα πλουτοῦσι. συμβαίνει δὲ οὐκ ἀλόγως τοῦτο. οὐ γὰρ οἷόν τε χρήματ' ἔχειν, μὴ ἐπιμελούμενον, ὅπως ἕξει. ὥσπερ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων· οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ, οὐδ' ὅτε μὴ δεῖ, οὐδ' ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. οὐ γὰρ ἂν ἔτι πράττοι κατὰ τὴν ἐλευθεριότητα· καὶ εἰς ταῦτα ἀναλώσας, οὐκ ἂν ἔχοι εἰς ἃ δεῖ ἀναλίσκειν. ὥσπερ γὰρ εἴρηται, ἐλευθέριός ἐστιν ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν δαπανῶν, καὶ εἰς ἃ δεῖ· ὁ δὲ ὑπερβάλλων, ἀσώτος· διὸ τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους. τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως οὐ δοκεῖ ῥᾴδιον εἶναι ταῖς δόσεσι καὶ ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλειν. τῆς ἐλευθεριότητος

tem habitus dat pro facultatibus. Itaque nihil prohibet, quo minus liberalis sit, qui pauciora donat, si modo ex paucioribus donet. Videntur portò liberaliores esse, qui suas facultates non quæsiverunt ipsi, sed aliis partas acceperunt. Egestatis enim incommodum non sunt experti. Præterea sua cuique opera sunt cariora. ut parentibus & poëtis. Difficile est autem, qui liberalis sit, eundem divitem esse. quippe qui nec ad accipiendum sit attentus, nec ad custodiendum: sed ad profundendum facilis & paratus, & pecuniam non propter ipsam, sed beneficij conferendi causa alicujus æstimans. Atque ex illo est, quòd vulgus criminari fortunam solet, cum minimè omnium divites esse videt eos, qui maximè esse merebantur. Sed in eo nihil ineſt rationi dissentaneum. Neque enim fieri potest, ut pecuniis abundet is, cui quo pacto abundare possit, non est curæ: quemadmodum neque quicquam aliud sine studio ac diligentia comparatur. Non tamen aut quibus non debet, aut quo tempore non debet, aut cæteris id genus honesti formulis neglectis dabit. Non enim jam liberalitatis esset actio illa: & si sumtum in hæc faceret, unde in illa impenderet, quæ sumtum desiderant, non haberet. Est enim is liberalis (ut diximus) qui & pro facultatibus, & quas in res oportet, sumtum facit. Qui autem modum transit, asotus est. Atque ideo reges asotos dicere non solemus. Non enim videtur esse facile, ut donationibus & sumtibus superare possint facultates suas. Quoniam igitur liber-

38 39 40 41 1 Rhe. 12 42 43 44 45 46 47 48 49

liberalitas medietas est, quæ in dandis & accipiendis pecuniis vertitur, largietur & impendet liberalis in eas res, in quas debet, & quantum debet, cum in parvis, tum in magnis: atque hæc faciet libenter ac jucundè. præterea unde & quantum accipere debet, accipiet.
50 Nam cum ipsa hæc virtus medietas sit, ad utrumque istud pertinens: utrumque etiam, quemadmodum debet, libe-
51 ralis administrabit. Bonam enim donationem similis sequitur acceptio: quæ autem similis illi non est, contraria est.
52 Tam datio igitur, quàm acceptio, cum se mutuo consequuntur, simul in eodem
53 homine inesse possunt. At contrarias easdem ac repugnantes in eodem inesse
54 non posse perspicuum est. Iam si liberali evenerit, ut contrà, atque oporteat, atque præter honestum, sumtum faciat: ægrè fert ille quidem, sed modicè &
55 quemadmodum debet. Virtutis est enim & quibus rebus & quomodo lætandum & dolendum est, lætari ac do-
56 lere. Præterea benignum ac facilem se præbet liberalis in pecunia communi-
57 canda. Perpeti enim injuriam potest, quippe qui non magni faciat pecuniam & molestius ferat, se, cum res postularet, sumtum non fecisse: quam cum fa-
58 cere non oportet, fecisse. neque illi pro-
59 batur Simonidis ratio. Prodigus autem etiam in his semper peccat. Nam neque gaudet, neque dolet quibus aut quomodo debet quod ex iis, quæ posterius
60 dicentur à nobis, planum fiet. Atque hoc jam ante diximus, profusionem & illiberalitatem nimium esse, & parum: & horum utrumque in duobus consiste-

δὴ μεσότης· ὅσης περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος· καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ, ὁμοίως ἐν μικροῖς καὶ μεγάλοις. καὶ ἡδέως· καὶ λήψεται ὅθεν δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ. τῆς γὰρ ἀρετῆς ἀμφοῖν οὔσης μεσότητος, ποιήσει ἀμφότερα, ὡς δεῖ. ἔπεται γὰρ τῇ τοιαύτῃ δόσει ἡ τοιαύτη λῆψις· ἡ δὲ μὴ τοιαύτη, ἐναντία ἐστίν. αἱ μὲν οὖν ἐπόμεναι, γίγνονται ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ· αἱ δὲ ἐναντίαι, δῆλον ὡς οὔ. ἐὰν δὲ παρὰ τὸν δέον, καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ αὐτῷ ἀναλίσκειν, λυπηθήσεται· μετρίως δὲ, καὶ ὡς δεῖ. τῆς γὰρ ἀρετῆς καὶ ἡδεσθήσεται καὶ λυπηθήσεται ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. καὶ εὐκοινώνητος δ' ἔσται ὁ ἐλευθέριος εἰς χρήματα. δώσεται γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ τιμῶν γε τὰ χρήματα· καὶ μᾶλλον ἀχθεσθήσεται, εἴ τι δέον μὴ ἀναλώσει, ἢ λυπηθήσεται, εἰ μὴ δέον τι ἀνάλωσει, καὶ τῷ Σιμωνίδῃ οὐκ ἀρεσκόμενος. ὁ δ' ἄσωτος καὶ ἐν τούτοις ἁμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, οὔτε ὡς δεῖ· οὔτε λυπεῖται. * ἔσται δὴ φανερώτερον. εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις εἰσὶν, ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀνελευθερία· καὶ ἐν δυσὶν, ἐν δόσει καὶ λήψει

λήψεσ καὶ τλὺ δαπάλω γὰρ εἰς τὼν δόσιν τίθεμθ. ἡ μὲν οὖν ἀσωτία, τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δ' λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δ' ἀνελθθηρία, τῷ διδόναι μὲν ἐλλείπει, τῷ λαμβάνειν δ' ὑπερβάλλει, πλὴν ὀλίγοις. τὰ μὲν οὖν ὡς ἀσωτίας ἐ πάνυ* συμβαίζεται· ἐ γὰρ ῥᾴδιον μηδαμόθεν λαμβάνοντα, πᾶσι διδόναι. ταχέως γὰρ ὀπιλείπει ἡ ὐσία τὲς διδόντας ἰδιώτας· οἷσπερ καὶ δοκῶσιν ἄσωτοι εἶναι ἐπεὶ ὄγε τοιοῦτος δόξειεν ἂν ἐ μικρῷ βελτίων εἶναι ἢ ἀνελθθέρε· ἰνιατές τε γὰρ ὀπὸ τῆς ἡλικίας, καὶ ὑπὸ τῆς δαπερίας, καὶ ὅτι τ' μέσον δύναται ἐλθεῖν. ἔχει γὰρ τὰ τῷ ἐλθθερίε καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ ἐ λαμβάνει. ἐδέπερον δ' ὡς δεῖ, ἐδ' εὖ. εἰ δὲ τοῦτ' ἐθισθείη, ἢ πως ἄλλως μεταβάλοι, εἴη ἂν ἐλθθέριος. ἐσόμεθα γὰρ οἷς δεῖ, καὶ ἐ λήψεται ὅθεν ἐ δεῖ· διὸ καὶ δοκεῖ οὐκ εἶναι φαῦλον τ' ἦθος· ἐ γὰρ μοχθηρῷ, ἐδὲ ἀγεννεῖ, τ' ὑπερβάλλειν διδόντα καὶ μὴ λαμβάνοντα· ἠλιθίε δέ ἐ δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄσωτον, πολὺ δοκεῖ βελτίων ἐ ἀνελθθέρε εἶναι. Διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὠφελεῖ πολλές, ὁ τοιοῦτος· ἀλλ' ἐδὲ αὑτὸν ἀλλ' οἱ πολλοὶ τῷ αὑτῶν, καθάπερ εἴρηται,

re, in dando ſcilicet, & accipiendo. Nam & ſumtum in genere donationis locamus illumque hujus nomine volumus contineri. Ac profuſio quidem dando & non accipiendo modum ſuperat: accipiendo autem eundem deſerit. Illiberalitas verò quando modum deſerit, accipiendo ſuperat. Quæ tamen omnia intelligi debent de parvis. Ea porrò quæ profuſionis eſſe modo diximus, minimè una habent incrementum. Non enim facile eſt, cum, qui à nemine accipiat, omnibus donare. Nam celeritet deficiunt eorum facultates, qui, cum ſint privati, plus æquo largiuntur: qui quidem & ſoli aſoti videntur eſſe poſſe. Alioqui aliquis talis videretur non paulo melior eſſe avaro. facile enim poteſt ad ſanitatem converti, & ætatis maturitate correctus, & inopia coactus, atque etiam ad medium pervenire poteſt. Quippe cum in eo inſint omnia, quæ conveniunt liberali. Nam & donat, & non accipit: etſi neutrum facit decenter & rectè. Quod ſi ad rectè & decenter illa agendum adſuefcat, aut aliqua alia ratione immutetur; jam liberalis fit. Nam & quibus dandum erit, dabit: neque unde accipere nefas erit, accipiet. Itaque non malè moratus eſſe videtur. Non enim improbi neque humilis ac degeneris hominis eſt, ſed ſtulti potius, largiendo & non accipiendo modum ſuperare. Hoc porro modo prodigus quiſquis eſt, avaro multo melior eſſe videtur, cum propter eas cauſas, quas diximus: tum quod hic juvat multos, ille neminem, atque adeo ne ſeipſum quidem. Verum plerique ex prodigis, quem-

admodum à nobis dictum est, & unde
non debent, rapiunt & capiunt, &
74 ea de causa sunt illiberales. Efficiuntur
autem ad rapiendum propensi eo, quod
impensas facere velint, neque facere ta-
men has in promtu ipsis sit. Nam cito
deficiunt eos rei familiaris copiæ. Ali-
unde igitur, quam de suo, largiri aliis &
75 suppeditare coguntur. Simul & ob id
rapaces evadunt, quia nullam honesti
rationem habent. Largiendi enim cu
piditate flagrantes, quomodo aut un-
de largiantur, susque deque habent.
76 Quare ne liberales quidem sunt eorum
largitiones. Nam nec honestæ sunt, nec
honesti causa fiunt. nec ut par est, sed
interdum, quos homines oportet in
paupertate ætatem agere, eos collocu-
pletant: & cum iis, qui temperatis pro-
batisque sunt moribus, nihil donent,
in assentatores, aliarumve voluptatum
administros multa prolixè effundunt.
77 Itaque & plerique eorum sunt intempe-
rantes & luxuriosi. Nam cum facile im-
pendant etiam in res obscœnas & ab in-
temperantia natas, sumtuosi sunt: &
quia vitam suam honesti regula non di-
78 rigunt, ad voluptates declinant. Atque
prodigus quidem si custode ac magistro
destituatur, in hæc delabitur. Verum si
cura & diligentia disciplinæ ipsi contin-
gat, ad mediocritatem, & ad id, quod o-
79 portet, perveniat. At vero illiberalitas
80 & avaritia insanabilis est. Primum enim
senectus, sicut & omnis alia imbecilli-
81 tas, illiberales efficere videtur: deinde
magis quoque hominibus cognita est e-

καὶ λαμβάνουσιν ὅθεν μὴ δεῖ, καὶ ὅσα τοιοῦτον ἀνελευθέρους. λη-πτικοὶ δὲ γίνονται, διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, ἐυχερῶς δ' οὐ τοῦτο ποιεῖν μὴ δυνάσθαι. ταχὺ γὰρ ἐπιλείπει αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα. ἀναγκάζονται οὖν ἐτέρωθεν πορίζειν· ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μηθὲν ἐν καλῷ φροντίζειν, ὀλιγώρως καὶ παντάπασι λαμβάνουσι διδόναι γὰρ οὐκ ἐπιθυμοῦσι. τὸ δ' πῶς, ἢ πόθεν, οὐδὲν αὐτοῖς διαφέρει. διόπερ εὐεπιλήπτοι αἱ δόσεις αὐτῶν εἰσιν. οὐ γὰρ καλαὶ οὐδὲ τούτου αὐτοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ. ἀλλ' ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τούτοις πλουσίοις ποιοῦσι, καὶ τοῖς μὲν μετρίοις τὰ ἤθη, οὐδὲν ἂν δοῖεν· τοῖς δὲ κόλαξιν, ἢ τισὶν ἄλλων ἡδονῶν παρίζουσι, πολλά· διὸ καὶ ἀκόλαστοι αὐτῶν εἰσὶν οἱ πολλοί. εὐχερῶς γὰρ ἀναλίσκοντες, καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας δαπανηροί εἰσι, καὶ διὰ τὸ μὴ ζῆν τὸν καλὸν ζῆν, πρὸς ἡδονὰς ἀποκλίνουσιν. ὁ μὲν οὖν ἄνευ ἀπαιδαγώγητος ἡμῶν, εἰς ταῦτα μεταβαίνει· τυχὼν δὲ ἐπιμελείας, εἰς τὸ μέσον καὶ τὸ δέον ἀφίκοιτ' ἄν. ἡ δὲ ἀνελευθερία, ἀνίατος δοκεῖ. ἔχει γὰρ τὸ γῆρας καὶ πᾶ-σα ἀδυναμία ἀνελευθέρους ποιῶν, καὶ συμφυέστερον τοῖς ἀνθρώποις τῆς

εἶναι·

δοσπίας. οἱ γὰρ πολλοὶ φιλοχρήματοι μᾶλλον, ἢ δοτικοί. καὶ ἀφαιρετικοί * ἢ ἀπορρητικοὶ, καὶ πολυμερὲς ἔχει. πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι. ἐν δυσὶ γὰρ ὄντι τῇ τε ἐλλείψει τῆς δόσεως, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, ἐπὶ πᾶσιν ὁλόκληρος παρέχεται, ἀλλ' ἐνίοτε χωρίζεται. καὶ οἱ μὲν τῇ λήψει ὑπερβάλλουσι, οἱ δὲ τῇ δόσει ἐλλείπουσιν· οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις προσηγορίαις, οἷον φειδωλοὶ, γλίσχροι, κίμβικες, πάντες τῇ δόσει ἐλλείπουσι. τῶν δ' ἀλλοτρίων οὐκ ἐφίενται, οὐδὲ βούλονται λαμβάνειν οἱ μὲν ἀφ' τινα σπουδαίαν καὶ εὐλάβειαν τῶν αἰσχρῶν· δόξειεν γὰρ ἔνιοι, ἢ φασί γε δεῖν φυλάττειν, ἵνα μὴ ποτὲ ἀναγκασθῶσιν αἰσχρόν τι πρᾶξαι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος· ὠνόμασται δὲ ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ μηθενὶ ἂν δοῦναι· οἱ δ' αὖ, ἀφ' ἑαυτῶν ἀπέχονται τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οὐ ῥᾴδιον τὸ αὐτὸν μὲν ἑαυτοῦ ἐπέρων λαμβάνειν, ἑαυτὸν δ' ἑτέρων μή. ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς, τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε διδόναι· οἱ δ' αὖ τῷ λῆψιν ὑπερβάλλουσι τῷ πάντοθεν λαμβάνειν καὶ πᾶν· οἷον οἱ τὰς ἀνελευθέρους ἐργασίας ἐργαζόμενοι, καὶ πορνοβοσκοὶ, καὶ πάντες

adem, quàm profusio. Nam plerique omnes pecuniæ studio ducuntur potius, quàm ad largiendum promti sunt. Pertendit etiam hoc vitium fortiter, & est multiplex. Multa enim genera, multique modi avaritiæ videntur esse. Cum enim in duabus rebus versetur, & in dando infra modum, & in supra modum accipiendo, haudquaquam tota, & quasi integra est in omnibus: sed interdum divellitur ac sejungitur: aliique reperiuntur, qui accipiendo modum superant, alii qui dando deserunt. Nam illi quidem, in quos quadrant tales appellationes (verbi gratia parci, tenaces, sordidi) omnes in largiendo modum deserunt. sed aliena nec appetunt, nec accipere volunt, alii quidem æquitate ac probitate quadam, rerumque turpium cavendarum studio adducti. (videntur enim nonnulli, aut certe dicunt, se iccirco sua conservare ac retinere, ut ne quid aliquando turpe admittere cogantur: eorumque in numero est & ille, qui Cuminisector vocatur; & quisquis talis est, qui ex illo nomen traxit, quod supra modum à dando abhorreat) Alii vero metu deterriti accipere nolunt ab aliis; quod fieri vix possit ut ab aliis accipias, & non ipse quoque des aliis. Placet igitur eis, neque ab aliis accipere, neque aliis dare. Alii vero, qui non dationis defectu peccant, sed in accipiendi excessu, ii sunt, qui sunt in accipiendo nimii: quia scilicet undequaque & quidlibet accipiunt: quales sunt ii, qui illiberales operas præstant. sordidasque artes exercent, & lenones, & omnes hujus notæ homines: fœneratores item

1 Pol. 7

82

1 Pol. 7

83

84

85

86

87

88

89

90

91

1 Pol. 7

item & ii, quibus vili impensa magna
92 emolumenta comparantur. Hi enim omnes à quibus non debent, & quantum
93 non debent, accipiunt. Communis autem appellatio eorum videtur esse, quod lucri turpis amatores sunt. Omnes enim propter quæstum, eumque exiguum, turpitudinem ac dedecus sub-
94 eunt. Nam qui magna, & à quibus non debent, auferunt, quales sunt tyranni, qui urbes evertunt, templaque expilant, eos non avaros, sed improbos po-
95 tius & impios & injustos dicimus. Interim & aleator, & stellio vestiarius, & latro, qui prædis ex hostico agendis quæstum facit, in numero illiberalium sunt habendi. Turpem enim quæstum consectantur. Nam lucri causa utrique suum illud negotium gerunt, & turpia
96 atque ignominiosa facitant. Atque hi quidem lucri gratia maximis in periculis versantur: illi verò ab amicis, quibus donare debebant, lucrum quærunt.
97 Vtrique igitur, quoniam ab iis, à quibus non debent, lucrum captant, turpis quæstus studiosi dicendi sunt: omnesque tales accipiendi rationes & vix sunt
98 illiberales. Meritò autem illiberalitatis nomen ex liberalitatis contrario est
99 constitutum. Nam cum ipsa malum sit profusione majus; tum facilius ac sæpius in ipsa, quàm in altera, quam diximus (profusione scilicet) homines of-
100 fendunt. Ac de liberalitate quidem, iisque vitiis, quæ cum ea pugnant, hactenus.

οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοκισταὶ, καὶ ὃ μικρὰ ὅθεν πολλῶν. * πάντες γὰρ ἅττα ὄθεν οὐ δεῖ λαμβάνουσι, καὶ ὁπόσον οὐ δεῖ. κοινὸν δ' ἐπ' αὐτῶν ἡ αἰσχροκέρδεια φαίνεται. πάντες γὰρ ἕνεκα κέρδους καὶ τούτου μικροῦ, ὀνείδη ὑπομένουσι. τοὺς γὰρ ὅθεν μεγάλα μὴ ὄφελον δεῖ, λαμβάνοντας, μηδὲ ἃ δεῖ, * οἷον λέγομεν ἀνελευθέρους· οἷον τοὺς τυράννους πόλεις πορθοῦντας καὶ ἱερὰ συλῶντας· ἀλλὰ πονηροὺς μᾶλλον καὶ ἀσεβεῖς, καὶ ἀδίκους. ὁ μέν τοι κυβεύτης, καὶ ὁ λωποδύτης καὶ ὁ ληστὴς, τῶν ἀνελευθέρων εἰσίν. αἰσχροκερδεῖς γάρ. κέρδους γὰρ ἕνεκα ἀμφότερα πραγματεύονται, καὶ ὀνείδη ὑπομένουσι· καὶ οἱ μὲν κινδύνους τοὺς μεγίστους, ἕνεκα τοῦ λήμματος· οἱ δ', ἀπὸ τῶν φίλων κερδαίνουσι, οἷς δεῖ διδόναι, ἀμφότερα δὲ ὅθεν οὐ δεῖ κερδαίνειν βουλόμενοι, αἰσχροκερδεῖς. καὶ πᾶσαι δὲ αἱ τοιαῦται λήψεις ἀνελευθέρου· εἰκότως δὴ τῇ ἐλευθεριότητι ἀνελευθερία ἐναντίον λέγεται, μεῖζόν τε γὰρ ὂν τὸ κακὸν τῆς οὐσίας, καὶ μᾶλλον ὂν τοῦτῳ ἁμαρτάνουσι, ἢ κατὰ τὸν λεχθέντα ἀσωτίαν. περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος καὶ τῶν ἐναντίων κακιῶν, τοσαῦτ' εἰρήσθω.

CAPVT

CAPVT II.

De Magnificentia ejusq; Extremis.

Δόξει δ' ἂν ἀκόλουθον εἶναι καὶ περὶ μεγαλοπρεπείας διελθεῖν. δοκεῖ γὰρ καὶ αὕτη περὶ χρήματά τινες ἀρετὴ εἶναι. οὐχ ὥσπερ δὲ ἡ ἐλευθεριότης ἁπάσῃ περὶ πᾶσαι ἔχει ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ ἃς δαπανηρὰς μόνον· ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει. καθάπερ γὰρ τοὔνομα αὐτὸ ὑποσημαίνει, ἐν μεγάλῃ πρέπουσα δαπάνῃ ἔστι· τὸ δ' μέγεθος πρός τι. ὁ γὰρ τὰ αὐτὰ δαπάνημα τριηράρχῳ καὶ ξενοδοκεύοντι· τὸ πρέπον δὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν ᾧ, * καὶ ἃ. ὁ δὲ ἐν μικροῖς ἢ ἐν μετρίοις κατ' ἀξίαν δαπανῶν, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπής. οἷον τὸ, Πολλάκι δόσκων αἰτητὴ ἀλλ' ὁ ἐσ μεγάλοις, οὕτω· ὁ μὲν γὰρ μεγαλοπρεπὴς, ἐλευθέριος· ὁ δὲ ἐλευθέριος, οὐθὲν μᾶλλον μεγαλοπρεπής. τῆς τοιαύτης δὲ ἕξεως, ἡ μὲν ἔλλειψις, μικροπρέπεια καλεῖται· ἡ δὲ ὑπερβολὴ, βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται· οὐχ ὑπερβάλλουσι τῷ μεγέθει περὶ ἃ δεῖ, ἀλλ' ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, λαμπρυνόμεναι. ὕστερον δὲ περὶ αὐτῶν ἐροῦμεν. ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς, ὅπερ ἡμεῖς εἴπομεν, τὸ πρέπον γὰρ δυνάται θεωρῆ-

SEquitur ut de Magnificentia differamus. nam ea quoque videtur virtus quædam esse, quæ in pecunijs tractandis versetur. Verum non ut liberalitas, ad omnes pecuniarias actiones, sed ad sumtuosas duntaxat pertinet. in his autem liberalitatem magnitudine superat. Nam, ut nomen ipsum subindicat, sumtus est in rebus amplis & magnis decorus. magnitudo autem ad aliquid refertur. Neque enim sumtus idem trierarchum decet, & eum, qui mittitur ad publicos conventus obeundos. Decorum igitur & personæ, quæ impendit, & rei, in quam impendit, & pecuniæ, quæ impenditur, spectatur. Qui autem sumtus facit in res parvas vel mediocres, pro earum rerum dignitate, is non dicitur magnificus. utille qui dicebat, Mendicoque vago dare sæpe solebam: Sed is demum, qui in res magnas: Nam magnificus est ille quidem liberalis: sed qui liberalis est, non continuo etiam magnificus. In hoc autem habitu id, quod est parum, indecora parcimonia appellatur: quod nimium, operaria quædam in sumtu faciendo insolentia, & elegantiæ inscientia, & quotquot sunt hujusmodi affectiones, quæ in vitio sunt, non ratione sumtus magni, in rebus idoneis facti; verum eo quod splendorem adhibent in iis, in quibus non oportet, aut sic ut non oportet. Verum de iis posterius dicemus. Magnificus autem homini scienti similis est. Et decorum enim

1 2 1 M.M.27. 3 Eu.c.6. 2 Rhet.9.

animo cernere, & magnos sumtus con-
16 cinnè facere potest. Nam (ut initio di-
ximus) omnis habitus actionibus iisque
rebus, quarum est habitus, definitur.
17 Sumtus autem viri magnifici, magni
18 sunt & decori. Talia quoque sunt ejus
19 opera. Sic enim sumtus magnus erit;
si ad opus accommodatus & decorus fu-
erit; ita ut & opus sumtu dignum sit, &
opere sumtus, aut hic etiam superior.
20 Hujusmodi autem sumtus vir magnifi-
cus faciet honesti gratia. Hoc enim o-
21 mnium virtutum commune est. Et præ-
terea jucundè ac prolixè. Nam subtilius
rationes subducere, & omnia ad calcu-
lum revocare hominis est parum ma-
22 gnifici. Atque etiam quomodo opus
quam pulcerrimum & quam maxime
23 decorum potius, quam quanti & qua ra-
tione minimo efficiatur, cogitabit. Ne-
cesse est itaque, ut & liberalis sit vir ma-
gnificus. impendet enim etiam liberalis
24 & quæ oportet, & ut oportet. Sed ho-
rum impendiorum magnitudo magni-
3 Rhet. 9. fici propria est: veluti magnitudo libe-
ralitatis, quæ versatur in modo dictis.
25 Quin etiam pari impensa opus efficiet
26 magnificentia præstantius. Non enim
eadem re commendatur possessio, seu
27 facultates; atque opus. Nam facultates
seu possessio ea, quæ maximi æstimatur,
precioßissima est & car ßima: velut au-
28 rum. Opus vero illud demum com-
mendationem habet maximam; quod
magnitudine præstat, & pulcritudine
antecellit. talis enim operis spectatio
29 admiratione homines afficit. quod au-
tem magnificum est id admirabile est;

σαι, καὶ δαπανῆσαι μεγάλα
ἐμμελῶς. ὥσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ
εἴπομεν, ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις
ὁρίζεται, καὶ αἱ οὖσιν. αἱ δὲ μ
γαλοπρεπεῖς δαπάναι, μεγά-
λαι καὶ πρέπουσαι. τοιαῦται δὴ
καὶ τῶ ἔργα. ὅτε γὰρ ἔσαι μέ-
γα δαπάνημα * καὶ πρέπον τῷ
ἔργῳ. ὥστε τὸ μὲν ἔργον, τῆς δα-
πάνης ἄξιον δεῖ εἶναι· τὴν δὲ
δαπάνην, τῷ ἔργῳ, ἢ καὶ ὑπερ-
βάλλειν. δαπανήσει * δὴ τοιαῦτα ὁ μεγαλοπρεπὴς ἕ καλῶ ἕνεκα. κοινὸν γάρ τῦτ ταῖς
ἀρεταῖς. καὶ ἔτ ἡδέως καὶ περ-
πτῶς. ἡ γὰρ ἀκριβολογία,
μικροπρεπές. καὶ πῶς κάλλιστ
καὶ πρεπωδέστατα, σκέψαιτ ἂν
μᾶλλον, ἢ πόσα, καὶ πῶς ἐλα-
χίστα. ἀναγκαῖον * δὴ καὶ ἐλευ-
θέριον τὸν μεγαλοπρεπῆ εἶναι.
καὶ γὰρ ὁ ἐλευθέριος δαπανή σ
ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἐν τούτοις δ τὸ
μέγα τῆ μεγαλοπρεπείᾳ, οἷον
μέγεθος. * περὶ ταῦτα τ ἐλευ-
θεριότητος ὅσης, καὶ ὑπὸ τῆς ἴσης
δαπάνης, τὸ ἔργον ποιήσει μεγα-
λοπρεπέστερον· ἡ γὰρ αὐτὴ ἀρε-
τὴ κτήματος καὶ ἔργου. κτῆμα
μὲν γὰρ τὸ πλεῖστα ἄξιον καὶ τιμ-
ώτατον, οἷον χρυσός· ἔργον δὲ, τὸ
μέγα καὶ καλόν. ἕ γὰρ τοιοῦτον ἡ
θεωρία θαυμαστή· τὸ δὲ μεγαλο-
πρεπὲς, θαυμαστόν, καὶ ἄσον *

* ἀρε-

ἔχειν ἔργα, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει. ἔστι δὲ τῶν ἀναθημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια, οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα καὶ καταστάσεις καὶ θυσίας· ὁμοίως δὲ καὶ ὅσα περὶ πᾶν τὸ δαιμόνιον, καὶ ὅσα πρὸς τὸ κοινὸν εὐφιλοτίμητά ἐστιν· οἷον ἐπιτυχορηγῆσαι οἷον δεῖν λαμπρῶς, ἢ τριηραρχεῖν, ἢ καὶ ἑστιᾶν τὴν πόλιν. ἐν ἅπασι δὴ ὥσπερ εἴρηται, καὶ πρὸς τὸν πράττοντα διαφέρεται τὰ πρὸς ὧν καὶ τίνων ὑπαρχόντων. ἄξια γὰρ δεῖ τούτων εἶναι, καὶ μὴ μόνον τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρέπειν. διὸ πένης μὲν οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής, οὐ γὰρ ἔχει ἀφ' ὧν πολλὰ δαπανήσει πρέποντα· ὁ δ' ἐπιχειρῶν, ἠλίθιος. πρὸς γὰρ τὰς ἀξίας γὰρ καὶ τὰ δέοντα κατ' ἀρετὴν δαπανᾶται. πρέπει δὴ καὶ ἐκ τοιούτου παρυπάρχειν δι' αὑτόν, ἢ ἀπὸ τῶν προγόνων, ἢ ὧν αὐτὸς μέτριος καὶ τὶς εὐγενὴς, καὶ τὶς εὐδόξους, καὶ ὅσα τοιαῦτα. πάντα γὰρ ταῦτα μέγεθος ἔχει καὶ ἀξίωμα. μάλιστα μὲν οὖν ἔστιν ὁ μεγαλοπρεπὴς, καὶ ἐν τούτοις δαπανήσει ὁ μεγαλοπρεπὴς, ὥσπερ εἴρηται μέγιστα γὰρ καὶ ἐντιμότατα· τῶν δὲ ἰδίων, ὅσα εἰσφέρεται ξ

opusque ut sit magnificum, facit ejus magnitudo. Impendiorum autem illa, 30
quæ ampla & honorata dicimus, sunt, verbi gratia, dona, quæ suspenduntur in templis, diisque dicantur: & constructiones templorum, & sacrificia. itemque ea omnia, quæ in id, quod divinum est, impenduntur & quæcunque in Rempublicam honestæ laudis studio conferuntur. Vt ficubi ludos à se splendidè fieri, aut triremium præfecturam de suo administrari, aut epulum dari civitati aliquis putet oportere. In omnibus au- 31
tem (ut dictum est) ejus, qui agit, habenda est ratio, qui sit ille, & quæ sint ejus facultates. Sumtus enim cum his 32
congruere debet: neque opus solum, sed etiam eum, qui facit, decere. (Quo- 33
circa nemo pauper magnificus esse queat: quia non habet, unde sumtus convenienter & decorè facere possit: & qui conetur, stultus sit habendus: ut qui & præter dignitatem, & præter id, quod fieri oporteat, contendat. quod autem 34
in virtutis loco referri debet, rectè ut habeat oportet.) Decet porrò aliquid 35
hujus generis cùm eos, quibus res hujusmodi vel ipsorum labore & virtute partæ sunt, vel à majoribus, sive, quibuscum aliqua necessitudine conjuncti sunt, fuerunt relictæ: tum honesto loco natos, tum claros viros: eos denique, qui tali aliqua laude antecellunt. inest enim in his omnibus amplitudo quædam & dignitas. Talis igitur est maximè vir 36
magnificus, & in hujus generis sumtibus magnificentia, ut diximus, elucet. Maximi sunt enim & honore dignissimi. In privatis autem sumtibus, ii, qui se- 37

mel

mel fiunt, etiam locum habet. quales sunt nuptiæ, & si quid præterea ejusce generis est: & si qua in re vel tota civitas studiose occupata est, vel ii, qui dignitate præstant. In recipiendorum quoque hospitum & dimittendorum officio,
38 in donis & remunerationibus. Non enim in seipsum sumtuosus est vir magnificus: sed in rem communem & publi-
39 cam. Dona autem simile quid iis rebus habent quæ diis consecrantur & ante eo-
40 rum simulacra suspenduntur. Est & hoc viri magnifici, domum ita exædificare, ut ejus species divitiis conveniat (aliquid enim ex hac quoque ornamenti
41 comparatur) Et hoc, ut in ea potius pecuniam impendat, quæ diuturna sunt
42 futura. sunt enim hæc pulcherrima. Et hoc, ut in unoquoque id, quod convenit decorumque est, impendat Non enim eadem diis atque hominibus conveniunt, neque eodem sumtu fanum &
43 sepulchrum ædificandum est. Atque ad impendia quod attinet, in suo unumquodque genere spectatum, magnum est. Et cum sit illud magnificentissimum, quod in genere magnorum magnum est, tum in hoc vel illo, quod in
44 eorum genere magnum. Ad hæc interest etiam inter id, quod est in opere magnum, & id, quod est in sumtu. Nam pila vel ampulla pulcerrima doni pueri-lis magnificum quidem illa donum esse possit, quod puero donetur: precium tamen hujus exiguum est & illiberale.
45 Itaque magnifici est, cujuscumque gene-
46 ris opus efficiat, magnificè facere. Nam nec id quod erit ejusmodi, facile superi poterit, & sumtus magnitudini respondebit. Talis igitur est vir magni-

γίνεται· οἷον γάμος, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, καὶ εἰ περὶ ἣν πᾶσα ἡ πόλις σπουδάζει, ἢ οἱ ἐν ἀξιώματι· καὶ περὶ ξένων δὲ ὑποδοχὰς, καὶ ἀπουσίας, καὶ δωρεὰς, καὶ ἀντιδωρεάς· ἐν γὰρ εἰς ἑαυτὸν δαπανηρὸς ὁ μεγαλοπρεπὴς, ἀλλ' εἰς τὰ κοινά. τὰ δὲ δῶρα τοῖς ἀναθήμασιν ἔχει τι ὅμοιον. μεγαλοπρεπὴς δὲ καὶ οἶκον καταστευάσασθαι πρέποντας τῷ πλούτῳ. κόσμος γάρ τις καὶ οὗτος. καὶ περὶ ταῦτα μᾶλλον δαπανᾶν, ὅσα πολυχρόνια τῶν ἔργων· κάλλιστα γὰρ ταῦτα· καὶ ὡς ἑκάστοις τὰ πρέποντα. ἐν γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει θεοῖς καὶ ἀνθρώποις, οὐδ' ἐν ἱερῷ καὶ τάφῳ· καὶ ὅλως τῶν δαπανημάτων ἕκαστον μέγα ἐν τῷ γένει· καὶ μεγαλοπρεπέστατον μὲν τὸ ἐν μεγάλῳ μέγα· ἐλάττω δὲ τὸ ἐν τούτοις μέγα. καὶ διαφέρει τὸ ἐν τῷ ἔργῳ μέγα, τοῦ ἐν τῷ δαπανήματι. σφαῖρα μὲν γὰρ ἡ λήκυθος ἡ καλλίστη, ἔχει μεγαλοπρέπειαν παιδικοῦ δώρου· ἡ δὲ τούτου τιμὴ, μικρὰ καὶ ἀνελεύθερον. διὰ τοῦτο δεῖ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐν ᾧ ἂν ποιῇ ᾖ, μεγαλοπρεπῶς ποιεῖν. τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ συμπέρασμα, καὶ ἔχον κατ' ἀξίαν τοῦ δαπανήματος. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρε-

πᾶς· ὁ δ' ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος, τῷ πρὸς τὸ δέον ἀναλίσκειν, ὑπερβάλλει, ὥσπερ εἴρηται. ἐν μὲν γὰρ τοῖς μικροῖς τῶν δαπανημάτων, πολλὰ ἀναλίσκει, καὶ λαμπρύνεται πρὸς μέλον· οἷον ἑρμῆς γαμικὸς ἐστὼν, καὶ κωμῳδοῖς χορηγῶν, ἐν τῇ παρόδῳ πορφύρᾳ εἰσφέρων, ὥσπερ οἱ Μεγαρῆς. καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ποιήσει, οὐ δι' καλὸν ἕνεκα, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον ἐπιδεικνύμενος, καὶ διὰ ταῦτα οἰόμενος θαυμάζεσθαι· καὶ οὗ μὲν δεῖ πολλὰ ἀναλώσει, ὀλίγα δαπανῶν. οὗ δ' ὀλίγα, πολλά. ὁ δὲ μικροπρεπὴς πρὸς πάντα ἐλλείψει, καὶ τὰ μέγιστα ἀναλώσας ἐν μικρῷ τὸ καλὸν ἀπολεῖ· καὶ ὅ, τι ἂν ποιῇ μέλλων, καὶ πόσων πρὸς ἂν ἐλάχιστον ἀναλώσαι, καὶ ταῦτ' οἰόμενος μείζω ποιεῖν, ἢ δεῖ. εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται, κακίαι· οὐ μὴν ὀνείδη γ' ἐπιφέρουσι, διὰ τὸ μήτε βλαβερὰ * τοῖς πέλας εἶναι, μήτε λίαν ἀχρήμονες.

magnificus. At qui nimius hic est & modum superat, puta, quem in sumtu faciendo stolidè insolentem diximus, eo ipso superat seu nimius est, quod secus ac debet, impendit. In res enim parvas, & quæ parvum sumtum desiderant, multam pecuniam insumit, splendoremque ac magnificentiam ostentat inconcinne, atque invenustè, exempli gratia: nuptiali apparatu eos excipit, qui symbolam in cœnam dederunt, & in comico choro curator positus, ad chori ingressum exornandum purpuram confert, quemadmodum facere consueverunt Megarenses. Atque hujusmodi omnia faciet non honesti, sed ostentandarum divitiarum causa, & quod se ab his rebus hominibus in admiratione futurum sperat. Et quas in res multa impendere debet, in eis sumtum exiguum faciet: ubi parva impensa desideratur, ibi largus & profusus erit. Alter autem ille, indecorè videlicet parcus, ubique modum deseret, maximaque pecunia consumta in parvis honesti speciem omnem perdet atque extinguet. quicquid item facturus est procrastinans & cunctabundus efficiet, & qua ratione quam minimo sumtu id conficere possit considerabit: lamentabitur etiam & ingemiscet in sumtu, omniaque se efficere majora, quam oporteat, arbitrabitur. Sunt igitur hi habitus vitia: nullam tamen ea turpitudinis aut dedecoris notam inurunt: quia nec alteri damnum inferunt, neque admodum sunt deformes.

48 49 50 51 52 53 1 Rhet. 9. 54 55

CAPVT III.

De Magnanimitate ejusq; Extremis.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία, ὡς μεγάλα μὲν καὶ ἐν ὑπο-

MAgnitudo animi autem magnis in rebus etiam nominis ipsius indicio elu-

1 M.M.1.6 3 Eu.c.r. 4 Rhet. 9.

2 elucere debebit. Quænam verò sint hæ
3 res, primo intelligamus. Nihil porrò
interest, utrum ipsum animi habitum,
an eum, qui sit illo præditus, conside-
2 Rhet. 4 remus. Magnanimus autem videtur ha-
bendus is, qui magna se mereri existi-
5 mat, re ita habente. Qui enim præter
meritum & dignitatem id facit, stolidus
6 est. At eorum, qui virtutem colunt,
nemo stolidus est, nemo mente captus.
7 Est igitur magno is animo, quem descri-
8 psimus. Qui enim seipsum, cum parvis
rebus atque honoribus dignus sit, par-
vis quoque dignum judicat, modestus
9 habendus est, non magnanimus. Hæc
enim virtus in magnitudine sita est:
quemadmodum & in magno corpore
pulcritudo. Brevis autem staturæ ho-
mines venusti ac lepidi sunt quidem illi,
aptaque membrorum convenientia &
proportione præditi: pulcri tamen non
10 item. Qui vero magna se meritum esse
putat, cum talibus dignus non sit, ela-
11 tus ac superbus est: etsi non quicumque
majora sibi deberi, quam quibus dignus
sit, arbitratur continuo superbus est.
12 At ille, qui se minoribus dignum, quam
mereatur, existimat, angusti & humilis
animi homo dicitur; sive magnis, sive
mediocribus, sive parvis dignus, etiam
majora sibi tribui putat oportere: ma-
xime verò si, qui magnis dignus est, iis
se indignum putet. Quid enim eum fa-
cturum putemus, si hisce non esset di-
13 gnus? Magnanimus igitur magnitudi-
ne est ille quidem summus: sed eo quod
14 ita, ut oportet, de suis meritis judicat, medius. Iis enim, quæ ipsius
dignitati meritisque respondent, seipsum dignum judicat, alteri ve-
15 ro illi modum superant ac deserunt. Ergo si se magnis dignum censet,

μαλ⊙ ἔοικεν εἶναι· ὧδε πῶς
δ' ἔχει, πρῶτον λάβωμεν. Διαφέρει δ' ἤτοι τὴν ἕξιν, ἢ τὸν ἔχοντα τὴν ἕξιν σκοπεῖν. δοκεῖ δὴ μεγαλόψυχ⊙ εἶναι, ὁ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἄξι⊙ ὤν. ὁ γὰρ μὴ κατ' ἀξίαν αὑτὸ ποιῶν, ἠλίθι⊙. τῶν δὲ κατ' ἀρετὴν οὐδεὶς ἠλίθιος, οὐδὲ ἀνόητ⊙. μεγαλόψυχ⊙ μὲν οὖν ὁ εἰρημέν⊙. * ὁ γὰρ μικρῶν ἄξι⊙, καὶ τούτων ἀξιῶν ἑαυτὸν, σώφρων, μεγαλόψυχ⊙ δ' οὔ. ἐν μεγέθει γὰρ ἡ μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλ⊙ ἐν μεγάλῳ σώματι. οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ. ὁ δὲ μεγάλων αὑτὸν ἀξιῶν, ἀνάξι⊙ ὤν, χαῦν⊙· ὁ δὲ μειζόνων ἢ ἄξι⊙, οὐ πᾶς χαῦν⊙· ὁ δ' ἐλαττόνων ἢ ἄξι⊙, μικρόψυχ⊙, ἐάν τε μεγάλων, ἐάν τε μετρίων, ἐάν τε καὶ μικρῶν ἄξι⊙ ὤν, ἐπ' ἐλαττόνων ἑαυτὸν ἀξιῶν· καὶ μάλιστα ἂν δόξειεν ὁ μεγάλων ἄξι⊙. τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ μὴ τοιούτων ἦν ἄξι⊙; ἔστι δὴ ὁ μεγαλόψυχ⊙, τῷ μὲν μεγέθει ἄκρ⊙. τῷ δ' ὡς δεῖ, μέσ⊙· τὰ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑαυτὸν ἀξιοῖ· οἱ δ' ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· εἰ δὲ μεγάλων

cum

ἑαυτὸν ἀξιῖ, ἄξιος ὢν, καὶ μάλιστα τῶν μεγίστων. * περὶ τὸν μάλιστα αἰ ὢν. ἡ δ' ἀξία λέγεται πρὸς τὰ ἐκτὸς ἀγαθά. μέγιστον δ' τοῦτ' ἂν θείημεν, ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ ὃ μάλιστ' ἐφίενται οἱ τὰ ἀξιώματα, καὶ τὸ ἆθλον τοῖς καλλίστοις ἆθλον· τοιοῦτον δ' ἡ τιμή. μέγιστον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν. περὶ τιμὰς δὴ καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ. καὶ ἄνευ δὲ λόγου φαίνονται οἱ μεγαλόψυχοι περὶ τιμὰς εἶναι. τιμῆς γὰρ μάλιστ' οἱ μεγάλοι ἀξιοῦνται ἑαυτούς· κατ' ἀξίαν δέ· ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ, πρὸς ἑαυτὸν ὡς ὑποβάλλει· ὁ μὲν τοίνυν μεγαλόψυχος, εἰ ἄξιος τῶν μεγίστων ἄξιος, ἄριστος ἂν εἴη. μείζονος γὰρ ἀεὶ ὁ βέλτιος ἄξιος, καὶ μεγίστων ὁ ἄριστος. τὸν ὡς ἀληθῶς ἄρα μεγαλόψυχον, δεῖ ἀγαθὸν εἶναι· καὶ δόξειε δ' ἂν εἶναι μεγαλοψύχια, τὸ ἐν ἑκάστῃ δοκούσῃ μέγα. εὐάμωσ τ' ἂν ἁρμόζοι μεγαλοψύχῳ φεύγειν * ἀδοξοποιεῖσθαι, ὑδὲ ἀδικεῖν. πρὸς γὰρ ἥντινα πρᾶξιν αἰσχρὰ, ᾧ ἐστὶ μέγα; καθ' ἕκαστα δ' ἐπισκοποῦσι πάμπαν γελοῖος

cum sit iis dignus itemq; maximis (se dignum censet,) cum sit maximis dignus; in una re potissimũ sane versabitur. Dignitatis vero ratio ad externa bona refertur. Hoc autẽ maximũ censere debeamus, quod & diis immortalibus tribuimus, & ij omnes, qui in existimatione magna habentur, expetunt: quod est denique rerum pulcerrimè gestarum præmium. At honos tale quippiam est. Hoc enim est externorum bonorum maximum. In honore igitur & infamia sic se gerit, ut oportet, vir magni animi. Perspicitur vero etiam sine rationibus & argumentis, viros magnanimos in honore versari. Honore enim maximè magni viri sese dignos esse existimant, pro eo illi quidem, ac merentur. At qui demisso & humili animo est, cum sese ipso, tum multo magis viri magnanimi animo inferiora sapit. Superbus autem ad se ipsum relatus superat: minimè autem, si eum cum viro magnanimo conferas. Magnanimus autem si maximis sit honoribus dignus, vir ille profecto sit optimus ac præstantissimus. Nam quo quisque melior est, eo majore præmio atque honore dignus est, & quidem optimus quisque maximo. Verè igitur magnanimus vir bonus sit necesse est. Atque etiam quod in quaque virtute magnum & amplum est, viri magnanimi esse videatur. Neque conveniat magnanimo demissis manibus fugere, neque injuriam cuiquam facere. Quid est enim, cur turpe aliquid admittat, cui nihil sit magnum? Atque ei quidem, qui res singulatim inspiciat, prorsus ridiculus videatur

1 Rhet. 5. 7. & 11.

esse magnanimus, si non sit idem vir
30 bonus. Quin ne honore quidem dignus erit, si sit malus & nequam. Præmium enim virtutis est honos, & tri-
31 buitur bonis viris. Quocirca videtur animi magnitudo quasi quoddam virtutum omnium esse ornamentum. Nam & majores eas amplioresque facit, & sine illis constare nullo modo potest.
32 Atque ob hanc causam qui reapse magno sit animo, non facilè reperias: quippe qui sine eximia quadam bonitate ta-
33 lis esse non possit. In honoribus igitur & ignominiis vir magni animi maximè
34 cernitur. Ac magnis quidem honoribus & iis, qui à viris bonis deferentur, modicè delectabitur: tanquam scilicet sua sibique accommodata, aut etiam
35 sua virtute inferiora, consecutus. Virtuti enim omnibus suis numeris perfectæ & absolutæ non facilè par ullus honos reperiri possit: verumtamen eos æquo animo accipiet, vel ob hanc causam, quod illi non possint ei tribuere
36 majora. Eum autem honorem, qui & à quibuslibet, & ob res parvas tribuetur, prorsus negliget atque aspernabi-
37 tur. Neque enim istos meretur. Itemque ignominiam atque infamiam contemnet: quia in eum jure cadere non
38 poterunt. Maximè igitur & potissimum in honoribus versatur vir magna-
39 nimus. Verumtamen in divitiis quoque & principatu: in omni denique secunda atque adversa fortuna quicquid acciderit, in eo se moderatum præbebit: neque in rebus secundis lætitia efferetur, neque in adversis mœrore su-
40 perabitur. Nam ne in honorem qui-

φαίνοιτ' ἂν ὁ μεγαλόψυχος, εἰ μὴ ἀγαθὸς ὤν. οὐκ εἴη δὲ οὐδὲ τιμῆς ἄξιος, φαῦλος ὤν. τῆς γὰρ ἀρετῆς ἆθλον ἡ τιμή, καὶ ἀπονέμεται τοῖς ἀγαθοῖς. ἔοικε μὲν οὖν ἡ μεγαλοψυχία, οἷον κόσμος τις εἶναι τῶν ἀρετῶν. μείζους γὰρ αὐτὰς ποιεῖ, καὶ οὐ γίνεται ἄνευ ἐκείνων. διὸ καὶ χαλεπὸν τῇ ἀληθείᾳ μεγαλόψυχον εἶναι. οὐ γὰρ οἷόν τε ἄνευ καλοκἀγαθίας. μάλιστα μὲν οὖν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστι. καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ * ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην μετρίως ἡσθήσεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, ἢ καὶ ἐλαττόνων. ἀρετὴ γὰρ παντελὴς οὐκ ἀνθρώπῳ ἀξία τιμή. ἀλλ' ἀποδέξεταί γε, τῇ μὴ ἔχειν μείζω αὐτῷ δοτέον. τὴν δὲ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ μικροῖς, πάμπαν ὀλιγωρήσει. ἀναξία γὰρ τούτων ἀξία. ὁμοίως δὴ καὶ ἀτιμίας. οὐδὲ γὰρ ἔστι δικαίως περὶ αὐτὸν· μάλιστα μὲν οὖν ἔχων ὥσπερ εἴρηται, ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμάς· ἀλλὰ καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν μετρίως ἕξει, ὅπως ἂν ἔχῃ· καὶ ὅτ' εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτε ἀτυχῶν περίλυπος. οὐδὲ γὰρ περὶ τιμὴν ὅπως

ἔχει.

ἔχει, ὡς μέγιστόν ὄν. αἱ γὰρ δυναστεῖαι καὶ ὁ πλοῦτος διὰ τὴν τιμὴν αἱρεταί. οἱ γὲν ἔχοντες οὕτω, τιμᾶσθαι δὲ ἀυτοῖς βούλονται· ὥστε * δὴ καὶ ἡ τιμὴ μικρόν ἐστι, τούτῳ καὶ τἄλλα· διὸ καὶ ὑπερέχειν δοκοῦσιν εἶναι. δοκεῖ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα συμβάλλεσθαι πρὸς μεγαλοψυχίαν. οἱ γὰρ εὐγενεῖς ἀξιοῦνται τιμᾶς· καὶ οἱ δυνατοὶ, ἢ οἱ πλουτοῦντες· ἐν ὑπεροχῇ γάρ. τὸ δὲ ἀγαθῷ ὑπερέχον πᾶν, ἐντιμότερον· διὸ καὶ τοῖς τοιούτοις μεγαλοψυχότερος ποιεῖ. τιμῶνται γὰρ ὑπὸ τινῶν. κατ' ἀλήθειαν δὲ ὁ ἀγαθὸς μόνος * τιμητός. ᾧ δ' ἄμφω ὑπάρχει, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς· εἰ δ' ἄνευ ἀρετῆς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἔχοιτις, οὔτι δικαίως ἑαυτὸν μεγάλων ἀξιοῖ, οὔτε ὀρθῶς μεγαλόψυχος λέγοιτ'· ἄνευ γὰρ ἀρετῆς παντελοῦς οὐκ ἔστι ταῦτα. ὑπερέπεσθαι δὲ καὶ ὑβρίζεσθαι, * καὶ ταῦτα ἔχοντες, κακοὶ γίγνονται· ἄνευ γὰρ ἀρετῆς οὐ ῥᾴδιον φέρειν ἐμμελῶς τὰ εὐτυχήματα· οὐ δυνάμενοι δ' φέρειν, οἰόμενοι τὰ ἄλλα ὑπερέχειν, ἐκείνων μὲν καταφρονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ ὅ, τι ἂν τύχωσι, πράττουσι· μιμοῦνται γὰρ τὸν μεγαλόψυχον, οὐκ ὄντες ὅμοιοι οἷς. τοῦτ' δὲ ἐργῶσιν ἐν ὅσοις δύνανται· τὰ μὲν οὖν κατ'

dem sic animatus est, quasi is maxima res sit. Principatus enim & divitiæ propter honorem sunt optabilia. Certè qui hæc omnia consecuti sunt, ob hæc ipsa honore affici volunt. Cui igitur honos in rebus parvis numeretur, huic ne cætera quidem magna erunt: & ob id elati videntur, ac despectores. Videntur autem res secundæ ad animi magnitudinem conferre. Nam & honesto summoque loco nati honore digni putantur: & ij, qui principatum obtinent, aut opulenti, quoniam cæteris antecellunt. Porro quo quicque bono aliquo magis antecellit, eo honoratius est. Itaque etiam istis rebus magnanimitas augetur. Honore enim, qui his præditi sunt, à nonnullis afficiuntur. Sed si verum quærimus, solus vir bonus honore afficiendus est. Cujus autem virtuti conjuncta fortuna est, is honore dignior habetur. Quibus vero sine virtutè talia bona contigerunt, hi neque seipsos magnis honoribus dignos censere debent, neque recte magnanimi vocantur. Istud enim sine integra virtute atque undique perfecta constare nullo modo potest. Aliorum vero contemtores, superbique & contumelioſi evadunt. Difficile est enim sine virtute res secundas compositè & concinnè ferre. Cum porro ferre non possint, seque præ cæteris præstare existiment, tum illos contemnunt, tum ipsi, quicquid fors tulerit, agunt. Virum magnanimum enim imitantur, cum sint ei dissimiles, atque id quibus in rebus possunt faciunt. Neque ea igitur, quæ

41 42 43 44 45 46 47 48 4 Pol. 11. 5 Pol. 15. 49 2 M. M. 3 50 2 Rhe. 16. 51 52 53

virtuti consentanea sunt agere student, & alios tamen fastidiosè despiciunt.
54 Magnanimus autem non injuria despicit. De rebus enim vere opinatur & judicat. At vulgus quomodocumque sors
55 tulerit, opinatur. Iam vero neque parva pericula suscipit, neque cupide aut libenter adit: quoniam pauca sunt, quæ magnifaciat. Magnis autem periculis sese objicit: & cum in discrimine versatur, vitæ non parcit. quod ipsi minime
56 conveniat, omnino vivere velle. Et cum
3 Rhet. II. eo sit animo, ut libenter beneficium in alios conferat, ab aliis accipere ipsum pudet. Illud enim præstantis atque excellentis hominis est: hoc inferioris. idem beneficium majore mensura remetiri consuevit, quàm accepit. Sic enim is, qui de eo prior bene meritus est, etiam ei debebit, & beneficio devinctus erit. Præterea videntur magnanimi meminisse, quos beneficio affecerint: à quibus autem acceperint non item. Est enim is, qui beneficium accepit, illo, qui dedit inferior. At vult magnanimus excellere. Atque illa quidem audit libentissime ac jucundissime: hæc gra-
57 vate. Itaque neque Thetis Iovi sua in eum beneficia commemorat, neque Lacedæmonij Athenienſibus: sed quæ ab illis acceperunt. Est quoque magnanimi, neminem, aut vix quenquam rogare, libenter alteri operam dare atque
58 inservire. Atque in eos quidem qui ali-
4 Pol. II. qua dignitate præditi sunt, quorumque res valde sunt secundæ, magnum se atque excelsum: in eos verò, quorum me-
59 diocris fortuna est, modestum ac moderatum præbere. Illis enim an-
1 Rhet. II. tecellere difficile & amplum, his facile est: & inter illos gloriari ge-

λέστιὸν ὲ πρᾶτθειν· καταφρονῆσαι δὲ τῶν ἄλλων· ὁ δὲ μεγαλόψυχος, δικαίως καταφρονεῖ· δοξάζει γὰρ ἀληθῶς· οἱ δὲ πολλοὶ, τυχόντως. οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, * ἀδὲ φιλοκίνδυνος, ἀλλὰ τὸ ὀλίγα τιμᾶν· μεγαλοκίνδυνος δὲ· καὶ ὅταν κινδυνεύῃ, ἀφειδὴς τοῦ βίου, ὡς οὐκ ἄξιον ἐν πάντως ζῆν, ἐν οἷς εὖ ποιεῖν· εὐεργετικὸν μὲν γὰρ αἰσχύνεται. τὸ μὲν γὰρ ὑπερέχοντος, τὸ δὲ ὑπερεχομένου· καὶ ἀντευεργετικὸς πλείονι· ὅταν γὰρ ὀφειλήσῃ ὁ ὑπάρξας, ἔσται εὖ πεπονθώς. δοκοῦσι δὴ καὶ μνημονεύειν, οἷς ἂν ποιήσωσιν εὖ· ὧν δ' ἂν πάθωσιν, ὀλιγωρεῖν· γὰρ ὁ παθὼν εὖ, τοῦ ποιήσαντος· βούλεται δὴ ὑπερέχειν. καὶ τὰ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὰ δ' ἀηδῶς· διὸ καὶ * τὴν Θέτιν οὐ λέγει τὰς εὐεργεσίας τοῦ Διΐ· οὐδ' οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἃ πεπόνθεσαν εὖ. μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηδενὸς δεῖσθαι, ἢ μόγις· ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώμασι καὶ εὐτυχίαις, μέτρια καὶ σεμνά· πρὸς δὲ τοὺς μέσους, μέτριον. τοῦ μὲν γὰρ ὑπερέχειν, χαλεπὸν καὶ σεμνόν· τῶν δὲ, ῥᾴδιον· καὶ ἐν ἐκείνοις

neroſi

μὴν σπουδαίας, οὐκ ἀγροικος· ἐν δὲ τῖς ταπεινοῖς, φορτικὸν. ὥσπερ εἰς τὰς ἀδυνάτους ἰσχυρίζεσθαι. καὶ εἰς τὸ ἀντιμαμᾶσθαι ἢ πρωτεύειν ἄλλον· καὶ λέγειν ὕπνον καὶ μελετᾶν, ἀλλ' ἢ ὅσα τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγον μὲν πραγματεύειν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν. ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον· τὸ γὰρ λανθάνειν, φοβουμένου· καὶ μέλειν τῆς ἀληθείας μᾶλλον ἢ τῆς δόξης, καὶ λέγειν καὶ πράττειν φανερῶς. * καταφρονητικῶ γάρ. διὸ παρρησιαστικός. παρρησιαστικῶ δέ, διὰ καταφρονητικὸς καὶ ἀληθευτικός. πλὴν ὅσα μὴ δι' εἰρωνείαν. εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς· καὶ πρὸς ἄλλον μὴ ἐνδέχεσθαι ζῆν, ἀλλ' ἢ πρὸς φίλον. δουλικὸν γάρ. διὸ πάντες οἱ κόλακες, ταπεινοί· καὶ οἱ ταπεινοὶ, κόλακες. ἐστὶ θαυμαστικός. ὑπὸ γὰρ μέγα αὐτῷ οὐδέν. ἐστὶ μνησίκακος. ὁ γὰρ μεγαλόψυχος τὸ ὀλιγωρητικὸν, ἀλλως τε καὶ κακά· ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν· ἐστὶ ἀνθρωπόλογος· οὔτε γὰρ περὶ αὐτοῦ ἐρεῖ, οὔτε περὶ ἑτέρου. οὔτε γὰρ ἂν ἐπαινοῖτο, μέλει αὐτῷ, οὐδ' ὅπως οἱ ἄλλοι ψόγωσιν. ἐστὶ δ' οὐκ ἐπαινετικός τε. διὸ οὐδὲ κακολόγος, οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν,

neroſi hominis eſt: inter humiles autem & infirmos, ridiculum atque ineptum: quemadmodum in imbecillos vires ſuas expromere atque experiri. Eſt ejuſdem, ad ea non ire, quæ honorantur, aut in quibus alij principem locum obtinent. Præterea ceſſatorem & cunctatorem eſſe, niſi ubi aut magnus honor proponatur, aut magna res agatur: Deinde res gerere, paucas illas quidem, ſed magnas, & omnium ſermone famaque celebrandas. Iam vero & apertè cum inimicitias gerere, & apertè amare neceſſe eſt. timentis enim eſt, fronte occultare ſententiam Deinde majorem veritatis, quam opinionis curam habere. Tum apertè & dicere & agere omnia. apertus enim & liber eſt. (hoc enim eſt omnia contemnentis; atque obhoc libertatem orationis uſurpat, & veritatem ſequitur: niſi cum interdum ſimulatione utitur, quod facit ad vulgus.) Eſt & ejuſdem, alterius nutu atque arbitratu vivere non poſſe, niſi amici. Servile enim id eſt. Itaque ut aſſentatores omnes mercenarij quidem ſunt: ſic & humiles ac demiſſi homines aſſentatores. Neque facile admiratur. Nihil enim ei magnum eſt. Neque meminit injurias. Viri enim magnanimi non eſt memorem eſſe, præcipueque malorum, atque etiam potius pro nihilo ea putare. Neque de hominib. loquitur. quippe qui nec de ſe, nec de aliis loqui curet. Nam neque ut laudetur, magnopere curat, neque ut alij vituperentur. Nec rurſus laudator eſt, & ob eandem cauſam neque maledicus: ne in inimicos quidem niſi contumeliæ

60 61 62 63 64 65 1 Rh. 14. 66 67 68 1 Rhet. 11. 69 70 71 72 7 Pol. 7.

irrita-

73 irritatus. In iis autem rebus, quæ aut necessariæ, aut exiguæ sunt, minime queribundus est, neque supplex. est enim hominis nimium studium nimiamque curam in res humanas conferentis, sic
74 affectum esse. Atque etiam ita comparatus est, ut res pulcras atque elegantes, easque steriles, possidere malit, quàm fructuosas & utiles. Hoc enim magis proprium est hominis seipso contenti, & bonorum omnium copiam in sese habentis.
75 Motus quoque magnanimi viri tardus fortasse fuerit, vox gravis, oratio stabilis & sedata. Neque enim festinare
1 Rhet. 21. solet is, qui paucis rebus studet: neque vehementer contendit, cui nihil magnum esse videtur.
76 Propter has causas autem & voxacuta, & celer ingressus esse consuevit. Ac magnanimus quidem
77 talis est. Qui autem modum deserit, is angusto parvoque animo esse dicitur.
79 80 Qui superat: elatus ac superbus. At ne hi quidem mali videntur esse. non sunt enim aliis auctores & causa mali. Ve-
81 rumtamen peccant. Nam qui demisso parvoque animo est, cum sit rebus bonis dignus, ipse se iis fraudat, quæ meretur. Videturque mali quiddam in hoc inesse, ex eo, quod sese bonis esse indignum arbitratur, atque adeo seipsum videtur ignorare. Nam ni ita esset, ea expeteret, quibus dignus est, cum bona
82 sint. Tales homines tamen stulti non videntur esse, sed cunctantes potius.
83 Talis autem opinio, quam de seipsis habent, etiam deteriores eos efficere videtur. Ea enim quæ meretur, quisque expetere consuevit. Ad hæc ab honestis actionib. & studiis, quasi indigni sint,

εἰ μὴ δι' ὕβριν· καὶ περὶ ἀναγκαίων ἢ μικρῶν ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς καὶ ἐπιτικός. σπουδάζοντος γὰρ ἄτοπος ἔχειν περὶ ταῦτα· καὶ οὗ μὲν κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον. καὶ κίνησις * ἢ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις τάσιμος· ὁ γὰρ σπουδαῖος, ὁ περὶ ὀλίγα σπουδάζων. ὁδὶ σωφρονικός, ὁ μηδὲν μέγα οἰόμενος, ἡ δὲ ὀξυφωνία καὶ ἡ ταχυτὴς, διὰ τούτων. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος· ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος. ὁ δὲ ὑπερβάλλων, χαῦνος. οἱ κακοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν εἶναι, οὐδὲ ὅτι, οἱ γὰρ κακοποιοί εἰσιν· ἡμαρτημένοι δὲ. ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἑαυτὸν ἀποστερεῖ ὢν ἄξιος ὧν· καὶ ἔοικε κακόν τι ἔχειν, ἐὰν μὴ ἀξιοῖ ἑαυτὸν τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀγνοεῖν δὲ ἑαυτόν· ὡρίσθω γὰρ ἂν ὧν ἄξιος ὢν, ἀγαθῶν γε ὄντων. οἱ μὲν πολλοὶ γε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσιν εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον * ὀκνηροί· ἡ τοιαύτη δ' ὀόξα δοκεῖ καὶ χείρους ποιεῖν. ἕκαστοι γὰρ ἐφίενται τῶν κατ' ἀξίαν. ἀφίενται δὲ καὶ τῶν πρᾶξεων τῶν καλῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ὡς ἀναξίοι

ὄντες

ὄντες· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἑαυτὸς ἀγαθῶν· οἱ δὲ χαυῶσι, ἠλίθιοι, καὶ ἑαυτὺς ἀγνοοῦντες, καὶ ἔργοτ' ἀπόφασις· ὡς γὰρ ἄξιοι ὄντες, τῆς ἐπίμους ἐπιχειροῦσιν, εἶτα ἐξελέγχονται· καὶ ἐσθῆτι κοσμοῦσι καὶ σχήματι, καὶ τῇ τιμᾶσθαι· καὶ βάλονται τὰ εὐτυχήματα ἵνα φανερὰ εἶναι αὐτοῖς, καὶ λέγουσι περὶ αὐτῶν, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενοι· ἀντίκειται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἡ μικροψυχία, μᾶλλον τῆς χαυότητος. καὶ γὰρ γίνεται μᾶλλον, καὶ χεῖρον ἐστι. ἡ μὲν οὖν μεγαλοψυχία, περὶ τιμὴν ἐστι μεγάλην, ὥσπερ εἴρηται.

itemque à bonis externis longè refugiunt. Superbi autem cum stulti sunt, 84
tum seipsos quoque ignorant, neque id obscurè. Nam proinde, quasi digni sint, res amplas & honoratas conantur ac suscipiunt: deinde seipsi, quales sint, indicant, & ab aliis coarguuntur. Tum 85
verò ex vestitu, ex habitu gestuque corporis, & consimilibus aliis ornatum sibi quærunt, suasque res secundas omnibus notas & manifestas esse volunt, & de seipsis prædicant: quasi ex his honorem consecuturi. Magis autem animi ma- 86
gnitudini adversatur humilitas & demissio animi, quam elatio ac superbia. Nam & frequentior est, & aliquid item deterius. Animi igitur magnitudo in 87
magno honore versatur, quemadmodum ostendimus.

CAPVT IV.

De Modestia ejusq; Extremis.

ΔΟΚΕΙ δὲ καὶ περὶ ἕτερόν τινα εἶναι ἀρετή τις, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη, ἡ δόξειεν ἂν σωφροσύνης ἔχειν περὶ τὸν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἐλευθεριότης περὶ τὸν μεγαλοπρέπειαν. ἀμφω γὰρ αὗται, ἔξω μὲν μεγάλα ἀφιεῖσιν· περὶ ἃ δὲ τὰ μέτρια καὶ τὰ μικρὰ διαθέσει ἡμᾶς ὡς δεῖ. ὥσπερ ἡ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων, μεσότης ἐστὶ, καὶ ἐπιεικὴς τε καὶ ἔλλειψις· ἔστι καὶ ἐν ὀλιγῃ ὀρέξει, τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον,

VIdetur autem in hoc etiam alia 1
quædam virtus esse occupata, ut in superioribus diximus, quæ ad magnanimitatem parem rationem habere videatur, atque ad magnificentiam liberalitas. Ambæ enim istæ virtutes à ma- 2
gno quidem remotæ sunt: in mediocribus verò & parvis nos ita, ut par est, afficiunt. Porro ut in accipiendis & dan- 3
dis pecuniis locum habent & mediocritas, & id, quod est nimium ac parum: sic etiam in honoris appetitione invenitur & illud, quod est suprà, quam oportet, & illud, quod infrà: Et rursum il-

lud, quod est, Vnde, & Quomodo oportet. Nam & ambitiosum est ubi vituperamus, tanquam nimia honoris cupiditate inflammatum, honoremque unde non oportet, aucupantem: & honoris contemtorem item, ut qui ne ex honestis quidem rebus adipiscendi honoris consilium capiat. Rursus, est cum ambitiosum laudamus, ut virum fortem & honestatis studiosum: honoris contemtorem item, tanquam modestum & temperantem, ut etiam supra diximus. Perspicuum est autem cum multis modis quis hujus vel illius rei amans dicatur, non respectu eodem semper nomen φιλοτίμου efferri: sed si in laude id ponamus, ad eum referri, qui studiosior sit honoris, quam vulgus: sin in vituperio, ad illum, qui studiosior sit illius, quam oporteat. Quoniam autem medietas ipsa vacat nomine, iccirco fit, ut extrema de ejus possessione, quasi de loco vacuo ac deserto concertent. Cæterum quibus in rebus nimium reperitur & parum, in iis etiam medietas. At honorem homines & nimium expetunt, & parum. Eum igitur etiam expetere licet medio modo, & ut oportet. Atque is habitus laudatur: nimirum qui est medietas, in honore expetendo occupata, nomine carens. Videtur autem, si cum ambitione comparetur, honoris contemtio, si cum honoris contemtione, ambitio: sed cum utraque comparata, utriusque speciem quodammodo præ se fert. Atque etiam in reliquis virtutibus eodem modo res videtur habere. Pugnare autem hic videntur inter se extremi, quia ei, qui medius est, nomen impositum non est.

4 1 Rhet. 11.

καὶ * τὸ ὅθεν δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. τὸν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, ὡς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὅθεν οὐ δεῖ, τῆς τιμῆς ἐφιέμενον· τόν τε ἀφιλότιμον, ὡς οὐδὲ διὰ τῶν καλῶν προαιρούμενον ὑμᾶς. ἔστι δ' ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον· τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν· δῆλον δ' ὅτε πλεοναχῶς ὁ φιλοτιμότερος λεγόμενος, οὐκ ἔστι τὸν αὐτὸν ἀεὶ φέροντα τὸν φιλότιμον· ἀλλ' ἐπαινοῦντες μὲν, ὅταν τὸν μᾶλλον ἢ οἱ πολλοὶ ψέγωσιν, ὅταν τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ. ἀνατύμως δ' ἔσης τῆς μεσότητος, ὡς ἐρήμης, ἔοικεν ἀμφισβητεῖν τὰ ἄκρα· ἐν οἷς δ' ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ μέσον. ἐφίενται δὲ τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ἧττον· ἔστι δὲ καὶ ὡς δεῖ. ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὕτη, μεσότης οὖσα περὶ τιμὴν ἀνώνυμος. φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν, ἀφιλοτιμία· πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία. πρὸς ἀμφότερα γάρ, ἀμφότερά πως. ἔοικε δὲ τοῦτ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. ἀντικεῖσθαι δ' ἐοικασιν οἱ ἄκροις φαίνοντες, διὰ τὸ μὴ ὠνομάσθαι τὸ μέσον.

CAPVT

CAPVT V.

De Manſuetudine ejuſq; Extremis.

Πραότης δ' ἐστὶ μὲν μεσότης περὶ ὀργάς· ἀνώνυμος δ' ἐστὶ τὸ μέσον, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν ἄκρων, * ἐπὶ τὸν μέσον τιθεὶς πραότητα φέρομεν, πρὸς τὸ ἔλλειψιν δ' ἀποκλίνουσαν, ἀνώνυμον ὄσαν· ἡ δ' ὑπερβολὴ, ὀργιλότης τις λέγοιτ' ἄν. τὸ μὲν γὰρ πάθος ἐστὶν ὀργή. τὰ δ' ἀμπισσῶτα, πολλὰ καὶ διαφέροντα. ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται πρᾶος δὴ ἔστω ἂν εἴη, εἴπερ ἡ πραότης ἐπαινεῖται. βούλεται γὰρ ὁ πρᾶος, ἀτάραχος εἶναι, καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ' ὡς ἂν ὁ λόγος ἄγῃ, ἔτι καὶ ἐπὶ τούτοις, καὶ ἐπὶ τοσούτῳ χρόνῳ καλὸν παίνειν. ἁμαρτάνειν δὲ δοκεῖ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· ὁ γὰρ μὴ τιμωρητικὸς ὁ πρᾶος, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός. ἡ δ' ἔλλειψις, εἴτ' ἀοργησία τίς ἐστιν, εἴθ' ὅ, τι δήποτε, ψέγεται. οἱ γὰρ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἠλίθιοι δοκοῦσιν εἶναι, καὶ οἱ μὴ ὡς δεῖ, μηδ' ὅτε, μηδὲ οἷς δεῖ. δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι, οὐδὲ λυπεῖσθαι· μὴ ὀργιζόμενός * τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ περιπλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, καὶ τοὺς οἰ-

LEnitas autem medietas eſt, quæ in iris verſatur. Sed quia medius vacat nomine, ac ferè etiam ipſi extremi, medio lenitatis nomen damus, ad id extremum, quod eſt parum, propendens: quod ipſum extremum nomine caret. Nimium autem iracundia dici poteſt. Ipſa enim perturbatio ira eſt, cujus multæ & variæ cauſæ ſunt efficientes. Atque is quidem qui, quas ob res, quibuſque hominibus oportet, iraſcitur: præterea vero & quemadmodum, quo tempore, & quamdiu oportet, laudatur. Manſuetus igitur ac lenis appellari ille poterit, ſi modo lenitas eſt laudabilis. Vult enim manſuetus vacare animi tumultu & eſſe quietus, neque rapi perturbatione: ſed prout ratio præceperit ita, & his de cauſis, & tamdiu indignari. Peccare tamen videtur magis in eam partem quæ eſt infra modum. Non enim ad ulciſcendum pronus eſt homo lenis, ſed potius ad ignoſcendum propenſus. Parum autem quod eſt in hoc genere ſive id lentitudinem ſive quo alio nomine placet appellare, vituperatur. Nam cum ii, qui non ſuccenſent ob eas cauſas, ob quas ſuccenſere debent, ſtulti videantur, tum ii quoque, qui non quo modo, nec quo tempore, nec quibus debent. Videtur enim talis prorſus ſenſu carere neque dolorem percipere ullum: cumque non iraſcatur, non facile ad propulſandam injuriam excitari. Affici verò contumelia ſe ſinere, & ſuos contumelia affectos negligere, mancipiorum

1 1 MM. 2.
2 3 Eu. c. 3.
2 Rhe. 3.
3
4 5 Pol. 1 of
5 1 Rhe. 10.
2 Rhe. 2.
6
7
8
9
10
11
12

23 piorum est. Nimium autem hujus generis secundum omnes quidem attributiones in omnibus quidem contrahitur (nam & quibus & propter quas causas irasci non debemus, & vehementius, quam debemus, & citius, & diutius,
24 quam oportet, irascimur.) Non tamen hæc in uno insunt omnia. Neque enim inesse possint. Nam cum malum per se perdat atque interimat; tum si integrum sit intolerabile efficitur. Ὀργίλους
25 igitur seu iracundos quos vocamus, sunt illi quidem irritabiles, celeriterque irascuntur, & quib. & propter quas causas non oportet, & vehementius, quam
26 oportet: Sed iidem tamen placabiles sunt, irascendique finem cito faciunt: quod quidem est in illis vel optimum. Atque hoc eis propterea accedit, quia iram non comprimunt, neque cohibent: sed statim injuria accepta vicem reddunt (nihil occultando, sed præ se ferendo omnia) propter animi concitati celeritatem: deindeque irasci desinunt.
27 Ἀκρόχολοι vero qui dicuntur, id est, quibus bilis supra modum efferuescit, supra modum sunt celeres, & ad omnia & omnib. de causis iracundia exardescunt.
28 Vnde & nomen natum est. At πικροὶ sive amari & acerbi, propemodum sunt implacabiles, diuque in iracundia perseverant. iram enim continent & comprimunt, quæ tum quiescit, cum injuriam ulti fuerint. Vltio enim iram se-
29 dat, eo quod dolore sublato voluptatem affert: quod dum assequi non pos-
2 Rhet. 10. & 11.
30 sunt, grave illud onus molestiæ remanet. Nam quia onus eorum non est aliis notum, nemo eos lenit, aut ut se placabiles præbe-
31 ant, persuadet. Ad iram autem in seipso concoquendam tempore o-

κείας πράξεσι, ἀνθρωποειδῶς. ἡ δὲ ὑπερβολὴ καὶ πάντα μᾶλλον γίνεται· καὶ γὰρ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ θᾶττον, καὶ πλείω χρόνον· οὐ μὴν ἅπαντά γε τῷ αὐτῷ ὑπάρχει. οὐ γὰρ ἂν δύναιτ' εἶναι· τὸ γὰρ κακὸν καθ' αὑτὸ ἀπόλλυσι· καὶ ὀλόκληρον ἢ, ἀφόρητον γίνεται. οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι, ταχέως μὲν ὀργίζονται· καὶ οἷς οὐ δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως· ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι. συμβαίνει δὲ αὐτοῖς τοῦτο, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ ἀντιποδίζουσιν· ἡ φανερόν ἐστι διὰ τὴν ὀξύτητα· εἶτα ἀποπαύονται. ὑπερβολῇ δ' εἰσὶν οἱ ἀκρόχολοι ὀξεῖς καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί. ὅθεν καὶ τοὔνομα· οἱ δὲ πικροὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν χρόνον ὀργίζονται. κατέχουσι γὰρ τὸν θυμόν. παῦλα δὲ γίνεται, ὅταν ἀντιποδίσωσι· ἡ γὰρ τιμωρία παύει τὴν ὀργήν, ἡδονὴν ἀντὶ τῆς λύπης ἐμποιοῦσα. τοῦτο μὲν οὖν μὴ γιγνόμενον, τὸ βάρος ἔχουσι. διὰ γὰρ τὸ μὴ δύνασθαι εἰδέναι, οὐδὲ συμπείθει αὐτοὺς οὐδείς. ἐν αὐτῷ δὲ πέψαι τὴν ὀργήν, χρόνου δεῖ.

pus

μοὶ δὲ οἱ τοῖς τε δαπανῶσι ὀχληρότατοι, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. χαλεπὸς δὲ λέγομεν, τοὺς ἐφ' οἷς τε μὴ δεῖ χαλεπαίνοντας, καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ πλείω χρόνον, καὶ μὴ διαλλαττομένους ἄνευ τιμωρίας ἢ [*] κολάσεως. τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὸ ὑπερβολὴν ἀντιτίθεμεν. καὶ γὰρ μᾶλλον γίνεται ἀνθρωπικώτερον γὰρ τὸ μᾶλλον τιμωρεῖσθαι. καὶ οἷς τὰ συμβιωτὰ οἱ χαλεποὶ, χείρως. ὃ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς ἔσται καὶ ἐκ τῶν λεγομένων δῆλον. τὸ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι τὸ πῶς, καὶ πρὸς, καὶ ἐπὶ τοῖς, καὶ ποσοῦ χρόνου ὀργιστέον, καὶ μέχρι τίνος ὀρθῶς ποιεῖ τις ἢ ἁμαρτάνει. ὁ μὲν γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, ὅτε ἐπὶ τὸ μᾶλλον, ὅτε ἐπὶ τὸ ἧττον. ἐνίοτε γὰρ τοὺς ἐλλειποῦντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πραέους φαμέν· καὶ τοὺς χαλεπαίνοντας ἀνδρώδεις, ὡς δυναμένους ἄρχειν. ὁ δὴ πόσον καὶ πῶς παρεκβαίνων, ψεκτὸς, οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀποδοῦναι. ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις. ἀλλὰ τό γε ποιῶν δῆλον, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις, ἐπαινετὴ, καθ' ἣν οἷς δεῖ ὀργιζόμεθα, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ πότερα δὲ τριάδι· αἱ δὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις κακίαι, καὶ ἡ μὲν ἀοργησία τις, ἡ δὲ ὀργιλότης, καὶ ἡ χαλεπότης.

pus est. Est verò hoc hominum genus cum sibi ipsi molestissimum, tum amicissimis quibusque. χαλεπὸν autem, hoc est, sævos & asperos eos appellamus, qui & propter quas causas non debent & gravius & diutius, quam debent, irascuntur, & qui nunquam placantur, nisi suam injuriam ulti sint, vel etiam eos, quibus irati sunt castigarunt. Lenitati autem magis oppositum esse censemus nimium, quam parum. Frequentius enim est illud: quandoquidem est hominibus ingenium ad ulciscendum proclivius. Præterea quæ sævi & asperi homines ad convictum vitæque consuetudinem minus accommodati sunt. Sed quod jam supra quoque dictum est, ex iis quoque, quæ nunc dicimus, intelligi potest, non esse videlicet facile, oratione distinguere, quomodo, & quibus hominibus, & quibus de causis, & quamdiu sit irascendum, & quousque in iracundia progredi rectum pravumque esse videatur. Non vituperatur enim statim, qui paulum declinat à medio, sive in id, quod est nimium, sive in id, quod parum. Interdum enim eos, qui modum deferunt, laudamus, mansuetosque ac lenes appellamus: interdum eos, qui graviter irascuntur, esse animo virili dicimus, tanquam ad imperandum idoneos. Effigies igitur certa declinationis in hoc genere illius, quæ culpanda sit, non datur. In rebus enim singularibus & sensu judicium hujus rei positum est. Interim illud certè perspicuum est, medium quidem habitum esse laudabilem (per quem, & quibus & propter quas causas, & quo modo oportet, irascimur, cæteraq; id genus omnia)

33 Nimium autem & parum vituperabilia. quæ si non longe absunt à medio, leviter: si longius, graviter: si longissimè,
34 gravissimè sunt vituperanda. Perspicuum igitur est, medium habitum diligenter esse retinendum. Atque ii animi habitus, qui in ira versantur, hactenus sint à nobis expositi.

ζολαὶ καὶ ἐλλείψεις, ψεκταί. ᾗ δεῖ μικρὸν μὲν γινόμεναι, ἠρέμα· δεῖ πλέον δὲ μᾶλλον· δεῖ πολὺ δὲ, σφόδρα· δῆλον οὖν ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον. αἱ μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις, εἰρήσθωσαν.

CAPVT VI.

De Virtutibus Homileticis: & primò quidem de Humanitate, ejusq; Extremis.

1 M.M.29.1 & 31. 2 Eu.c.7.

IN congressu autem hominum & vitæ quotidianæ consuetudine, in sermonum item ac factorum communicatione alij blandi, seu placendi studiosi videntur esse: qui obsequendi studio laudant omnia, nullaque in re adversantur, seque oportere putant esse eos, qui nihil molestiæ exhibeant iis, quibuscum quotidie versantur. Alij contrà qui videntur in omni re adversari, neque magnopere laborare, ne quem offendant, appellantur morosi, inque contendendo
3 pugnaces ac pervicaces. Hi igitur, quos diximus, animi habitus sunt nimirum vituperabiles, horumque medius laudabilis: quo vir bonus ea omnia, quæ probanda, & ut probanda sunt, probabit:
2 Rhe.17. 4 offendeturque similiter aliis. Nomen autem ei nullum impositum est: sed ad amicitiæ similitudinem proximè videtur accedere. Nam qui hoc medio habitu animi præditus est, ejusmodi est,
1 Rhet.fi. & 2 Rh.4. cujusmodi hominem commodum & amicum bonum significamus, cum quidem ille amandi affectum assumserit.
6 Eo autem differt ab amicitia, quod ani-

Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῇ συνζῆν, καὶ λόγοις καὶ πραγμάτων κοινωνίαις, οἱ μὲν ἄρεσκοι δοκοῦσιν εἶναι, οἱ πάντα πρὸς ἡδονὴν ἐπαινοῦντες, καὶ οὐθὲν ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ δὲ οἰόμενοι δεῖν ἄλυποι τοῖς ἐντυγχάνουσιν εἶναι. οἱ δ' ἐξηναντίας τούτοις πάντα * ἀντιτυποῦντες, καὶ τὸ λυπεῖν οὐδ' ὁπωσοῦν φροντίζοντες, δύσκολοι καὶ δυσέριδες καλοῦνται. ὅτι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι ἕξεις, ψεκταί εἰσιν, οὐκ ἄδηλον· καὶ ὅτι ἡ μέση τούτων ἐπαινετὴ, καθ' ἣν ὁ σπουδαῖος δείξεται ἃ δεῖ καὶ ὡς δεῖ. ὁμοίως γὰρ διαχερανεῖ. ὄνομα δὲ οὐκ ἐπιδέδοται αὐτῇ π. ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ. ταύτην γὰρ ἔχειν ὁ τὴν μέσην ἕξιν, οἷον βουλόμεθα λέγειν τὸν * ἐπιεικῆ φίλον, τὸ σύρρουν περιλαβόντα. διαφέρει δὲ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ πάθους

δεῖ

δεῖ καὶ ἔ τέχνη, οἷς ὁμιλεῖ. * ἔστι γὰρ τοῦ φιλεῖν ἢ ἐχθραίνειν, δοκιμάζειν ἕκαστα ὡς δεῖ, ἀλλὰ τοῦ ζῆν· ὅσαι· ὁμοίως γὰρ πρὸς ἀγνῶτας καὶ γνωρίμους, καὶ συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις αὐτὸ ποιῆσαι, πλὴν καὶ ἐν ἑκάστοις ὡς ἁρμόζει. ἐπεὶ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθειαν ἢ ἐθιείαν φέρειν τίζειν, ἐπεὶ αὖ λυπεῖν. καθόλου μὲν οὖν εἴρηται, ὅτι ὡς δεῖ ὁμιλήσει· ἀναφέρων δὲ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον, ἕκαστα τοῦ μὴ λυπεῖν, ἢ συνηθύειν. ἔοικε μὲν γὰρ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας. τούτων δὲ ὅσας μὲν αὐτῷ δεῖ μὴ καλὸν ἢ βλαβερὸν συνηθύειν, δυσχεραίνει, καὶ προαιρήσεται λυπεῖν· καὶ τοῦ πεισομένου δὲ ἀχημοσύνῃ φέρη, καὶ τούτῳ μὴ μικρὰν, ἢ βλάβην· ἡ δὲ ἐναντίωσις μικρὰν λύπην, οὐκ ἀποδέξεται, ἀλλὰ δυσχεράνει. διαφερόντως δ' ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώμασι, καὶ τοῖς τυχοῦσι, καὶ μᾶλλον ἢ ἧττον γνωρίμοις. ὁμοίως δὴ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας διαφορὰς, ἑκάστοις ἀπονέμων τὸ πρέπον. καὶ καθ' αὐτὸ μὲν αἱρήσεται τὸ συνηθύειν·

mi motu, amorisque affectu in eos, quibuscum versatur, caret. Neque enim eo, quod vel amet vel oderit, unumquidque sic, ut oportet, approbat: sed quia eo ingenio est, idque instituendæ vitæ consilium cepit. Æquè enim hanc facilitatem erga notos atque ignotos, æquè erga eos, quorum consuetudine utitur, atque illos, quibuscum nulla consuetudine cum junctus est, adhibebit. Sed hoc ita etiam, ut cuique conveniet. non enim æquo modo convenit, homines consuetudine & familiaritate conjunctos, atque alienos curare: neque rursus offendere. Vniversè igitur jam dictum est, eum cum hominibus ita, ut debet, versaturum & communicaturum. Ad honestum tamen & utile suas actiones referendo ita hunc sibi scopum propositum habebit, ne quem offendat, aut, ut delectet potius. Etsi enim in iis voluptatib. ac molestiis versari videtur, quæ in consuetudine vitæ inter homines capiuntur; si quando tamen non nisi cum turpitudine aut damno, consulere alterius delectationi, contristationemque ejus, effugere potest, delectare minimè volet; sed tristitia potius afficiet alterũ. Idemq; faciet, si quid erit, quod ei, qui facit, dedecori sit, aut damno non parvo: ipse autem adversando levi illum molestia afficiat. Ipse enim tum factum illud turpe aut damnosum non probabit, sed improbabit potius ac molestè feret. Aliter autem cum iis communicabit & loquetur, qui dignitate aliqua præditi sunt, aliter cum infimis & quibuscumque hominibus: aliter cum notioribus, aliter cum minus notis. similiterq; in aliis dissimilitudinibus suum cuique tribuet, quod decet. Ac delectationem quidem per se sequetur atque eliget: offen-

sio-

15 sionem contra vitabit: cæterum ad ea, quæ sunt eventura, si majora sint, accommodabit; honestatem, inquam, &
16 utilitatem. denique magnæ in posterum
17 voluptatis causa leviter offendet. Talis igitur ille medius est; proprio ille nomi-
18 ne carens. Obsequio porrò indulgentium is, qui nihil aliud sibi proponit, quam ut sit jucundus: blandus & placendi
19 studiosus appellatur. Qui vero id
7 Rhet. 11. hic spectat, ut aliquam ex eo utilitatem capiat, puta vel in pecuniam, vel in res,
20 quæ pecunia parantur, assentator. At cum, qui omnibus infensus est & indignatur, morosum, & in contendendo pugnacem diximus appellari. Pugnare autem
21 iccirco inter se videntur extrema, quod medietati nomen impositum non est.

λυπῆι ἢ ἐολαβέμῳ· τοῖς ἢ ἐποβαίνουσι, ἐὰν ἢ μείζω, συμπόμῳ· λέγω ἢ τῷ καλῷ καὶ τῷ συμφέροντι· καὶ ἡδονῆς δὲ ἕνεκα τῆς εἰσαῦθις μεγάλης, μικρὰ λυπήσ. ὁ μὲν οὖν μέσ, τοιοῦτός ἐστι· οὐκ ὠνόμασται δέ· τὸ δὲ σωηδωίσ, ὁ μὲν τῷ ἡδὺς εἶναι σπουδάζωμος, μὴ διά τι ἄλλο, ἄρεσκ· ὁ δ' ὅπως ὠφέλιμά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα περὶ χρημάτων, κόλαξ. ὁ δὲ πᾶσι δυσχερῶν, εἴρηται ὅτι δύσκολ καὶ δύσερις. ἀντικεῖσθαι δὲ φαίνεται τὸ ἄκρον ἑαυτοῖς, διὰ τὸ ἀνώνυμον εἶναι τὸ μέσον.

CAPUT VII.

De Veritate ejusq; Extremis.

8 M.M. 1. 1 3 Eu. c. 7. 2 3 4 5

IN iisdem autem ferè glorioſæ quoque vanitatis medietas versatur. Atque hæc ipsa etiam nomine vacat. Non erit autem incommodum, tales quoque habitus persequi. Nam & planius ea, quæ ad mores pertinent cognoscemus, singulis explicatis: & virtutes medietates esse magis erit nobis persuasum ac probatum, cum ita esse in omnibus perspexerimus. De iis igitur, qui in convictu, vitæque societate voluptatem & offensionem eorum, quibus cum versantur, spectant, est dictum. Nunc de iis, qui veritatem colunt aut mentiuntur,

Περὶ τὰ αὐτὰ δὲ χειδόν ὅτι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης. ἀνώνυμ δὲ καὶ αὕτη. ἐ χείρ δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιλαβεῖν. μᾶλλόν τι γὰρ ἂν εἰδείημεν τὰ περὶ τὰ ἤθ, καθ' ἕκαστα διελθόντες· καὶ μεσότητας εἶναι τὰς ἕξεις πιστεύσαιμεν ἄν, ὅταν πάντων ὕτως ἔχοι σκοπούμενα· ἐν * δὴ τῷ συζῆν, οἱ μὲν πρὸς ἡδονὴν καὶ λύπην ὁμιλοῦντες, εἰρῆ· περὶ δὲ τὰν ἀληθεύοντα τε καὶ ψευδομένων εἴπωμεν.

ὁμοίως

ὁμοίως ἐν λόγοις καὶ πράξεσι καὶ τῇ αὑτὸν εἰρωνείᾳ. δοκεῖ δὴ ὁ μὲν ἀλαζὼν, φορτικὸς τὰν ἐνδόξων εἶναι, καὶ μὴ ὑπαρχόντων, καὶ μειζόνων ἢ ὑπάρχει· ὁ δὲ εἴρων ἀνάπαλιν, ἐλαττόνων φαίνεται ὑπαρχόντων, ἢ ἐλάττω ποιεῖν· ὁ δὲ μέσος αὐθέκαστός τις ὤν, ἀληθὴς τοῖς τε βίοις, καὶ τοῖς λόγοις, φαίνεται ὁμολογῶν εἶναι περὶ αὑτὸν, καὶ ἔστε μείζω, ἔστε ἐλάττω, ἔστι δὲ τούτων ἕκαστα, καὶ ἕνεκά του ποιῶν καὶ μηθενός. ἕκαστος δὲ οἷός ἐστι, τοιαῦτα λέγει καὶ πράττει, καὶ ἔστω ζῆν, ἐὰν μή τινος ἕνεκα πράττῃ. καθ' αὑτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος, φαῦλον καὶ ψεκτόν· τὸ δ' ἀληθὲς, καλὸν καὶ ἐπαινετόν. οὕτω δὲ καὶ ὁ μὲν ἀληθευτικὸς, μέσος ὢν, ἐπαινετός, οἱ δὲ ψευδόμενοι, ἀμφότερον μὲν ψεκτοί· μᾶλλον δὲ ὁ ἀλαζών. περὶ ἑκάτερα δὲ εἴπωμεν· πρότερον γὰρ περὶ τοῦ ἀληθευτικοῦ. οὐ γὰρ περὶ τὰς ἐν τοῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντας λέγομεν. οὐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν ἢ δικαιοσύνην σωτείνει· ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ἕξεως ἀρετῆς· ἀλλ' ὅς * ἂν μηθενὸς ποιητικὸς διαφέρῃ, καὶ τοῖς λόγοις καὶ τοῖς βίοις ἀληθεύῃ, τῇ τοιᾷδε ἕξει πιστὸς εἶναι. δόξειε δ' ἂν ὁ πιστὸς ἐπιεικὴς εἶναι. ὁ γὰρ φιλαλήθης, καὶ ἐν οἷς μὴ

idque verbis pariter ac factis & simulatione, paucis dicendum est. Videtur igitur 6
vane gloriosus seu arrogans, res sibi gloriosas vendicare solere, quæ non insunt, quæq; sunt iis quæ insunt, majores: Dissimulator cõtra vel ea, quæ insunt, esse negare: vel minora fingere atq; extenuare. 8
Medius vero ille aliquis est, qui de seipso rebusq; suis rectè sentiens, & verax item in oratione, ea, quæ habet, in se esse confiteatur, neque ea verbis augeat, neque extenuet. Nihil autem obstat, quo minus 9
quis hæc singula & alicujus, & nullius rei causa faciat. Qualis vero quisque 10
est, talis ejus & actio & oratio est, talis denique & vita: nisi rei alicujus agat & loquatur gratia. Per se autem mendaci- 11
um quidem malum & vituperabile est, verum autem honestum & laudabile. Ita 12
& verax cum sit medius, laudabilis est: At qui mentiuntur, ambo sunt illi qui- 13
dem vituperandi: sed magis tamen arrogans. De utroque autem dicamus: 14
ac primum de veraci. Non enim de eo 15
loquimur, qui in pactis conventis est verax: neque de eo, qui in rebus, quæ ad injustitiam justitiamve pertinent, (alius enim hæc sunt fortasse virtutis) sed de eo, qui quibus in rebus nihil refert, utrum sit ejusmodi, nec ne, tum in oratione, tum in vita, veritatem colit ac sequitur, eo ipso, quod tali animi habitu sit præditus. Talis autem qui est, 16
vir bonus non immerito videri possit. Nam qui veritatem amat, veraque lo-

1 Rhet. 7.

1 Rhet. vlt.

quitur quibus in rebus id facere nihil attinet, is multo magis in iis verè loquetur, in quibus magnopere refert:
17 Mendacium enim ut rem turpem fugiet, ac vitabit, quod jam etiam per se
18 suapteque natura fugiebat. At talis vir
19 laudabilis est. Ad minus autem eo, quod verè poterat, dicendum ferè propensior est. concinnius enim hoc esse videtur. quoniam omne nimium grave
20 & odiosum est. Qui verò majora sibi, quàm quæ insunt, tribuit ac vendicat, nullius rei causa, est ille quidem improbo similis (aliter enim mendacio non delectaretur) verumtamen levis hominis potius ac nugatoris, quàm mali instar habet. Quod si alicujus rei gratia
21 illud faciat, is quidem, qui gloriæ vel honoris causa facit, non est valde vitu-
22 perandus: ut arrogans. At qui pecuniæ aut aliarum rerum, quæ pecuniæ loco sunt, gratia illud facit, multò est tur-
23 pior. Cæterum non facultate seu potestate, sed consilio & instituta vitæ ratione intelligitur arrogans. Ex habitu enim & eo, quia talis sit, arrogans est:
24 quomodo & mendax. Alius enim mendacio ipso delectatur: alius verò gloriæ quæstusque causa sibi plus, quam par est,
25 sumit atque arrogat. Atque ii quidem, qui cupiditate gloriæ incensi sibi plus æquo tribuunt, ea sibi vendicant, propter quæ homines vel laudari vel beati
26 prædicari solent. Qui autem quæstus causa id faciunt, ea sibi sumunt, de quibus insuper alii fructum percipiant: & verò quæ in glorioso illo non inesse minimè alii intelligant: verbi gratia, jactare se medicum esse, aut vatem,

ψευδόμενον ἀληθινὸν, ἀληθινὸς ἢ ἐν οἷς μεγαφέρει, ἔτι μᾶλλον· ὡς γὰρ αἰσχρὸν, τὸ ψευδὸς εὐλαβήσεται, ὀκνεῖ καὶ καθ' αὑτὸ φεύγειν. ὁ δὲ τοιοῦτος ἐπαινετός. ὅτι τὸ ἔλαττον ἢ μᾶλλον τοῦ ἀληθοῦς ἀποκλίνει· ἐμμελέστερον γὰρ φαίνεται. μεγαλύνεται δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῖς ὑπερβολαῖς ὄγκου· ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων σπουδάζων μηδενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν· οὐ γὰρ ἂν ἥδοιτο τῷ ψεύδει· μᾶλλον δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός· εἰ δὲ ἕνεκά τινος, ὁ μὲν διὰ δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτός· ὡς ὁ ἀλαζών· ὁ δὲ διὰ χρημάτων, ἢ ὅσα εἰς χρήματα, ἀσχημονέστερος. οὐκ ἐν τῇ δυνάμει δὲ ὅτι ὁ ἀλαζὼν, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει, κατὰ τὸ ἕξιν δὲ, καὶ τὸ τοιόνδε εἶναι, ἀλαζών ἐστιν, ὥσπερ καὶ ψευδής· ὁ μὲν τῷ ψεύδει αὐτῷ χαίρων, ὁ δὲ δόξης ἕνεκα ἢ κέρδους. οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι, τὰ τοιαῦτα προσποιοῦνται, ἐφ' οἷς ἔπαινος ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους, οἷον * δοκοῦσι δὲ τοῖς πολλοῖς καὶ ἃ μανθάνειν ὅτι μὴ ὄντα, οἷον ἰατρὸν ἢ μάντιν * σοφόν.

Διὸ

Διὸ τῶν οἱ πλέοσι σεμνοποιοῦνται τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλαζονικοί). ἔστι γὰρ ὡς ἐν εἰρωνεία. οἱ δ' εἴρωνες μᾶλλον τὸ ἔλαττον λέγοντες, χαρίεντες μᾶλλον τοῖς ἤθεσι φαίνονται). ἡ γὰρ κέρδους ἕνεκα δοκοῦσι λέγειν, ἀλλ' ἀφύζοντες τὸ ὄγκηρόν. μάλιστα δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἔνδοξα ἀπαρνοῦνται· οἷον καὶ Σωκράτης ἐποίει. οἱ δὲ καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ φανερὰ σεμνοποιούμενοι, βαυκοπαλῆργοι λέγονται), καὶ ὑπαλαζονεύεσθαί εἰσι. καὶ ἐνίοτε ἀλαζονεία φαίνεται), οἷον ἡ τῶν Λακώνων ἐσθής. καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔκθεσις, ἀλαζονικόν. οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ, καὶ περὶ τὰ μὴ λίαν ἐμπόδων καὶ φανερὰ εἰρωνεύονται, χαρίεντες φαίνονται) ἀντικεῖσθαι δὲ ὁ ἀλαζὼν φαίνεται) τῷ ἀληθευτικῷ χείρων γάρ.

aut sophistam. Atque hinc fit, quod plurimi glorioſorum talia in ſe ineſſe ſimulant, & de talibus vanè gloriantur. In iis enim rebus inſunt ea, quæ à nobis ſunt dicta. Diſſimulatores autem, qui omnia ſua verbis elevant, moribus videntur illi quidem eſſe politioribus. non enim lucri cauſa ita loqui videntur, ſed quod elationem animi jactationemque fugiant. Maximè autem etiam hi glorioſa omnia de ſe negant: quod faciebat & Socrates. Qui verò res cum parvas, tum in promtu poſitas diſſimulant, verſuti ſeu delicati veteratores appellantur: ſuntque tales contemnendi. Atque adeo eſt, ubi hoc vitium eſt, qualis Lacedæmoniorum veſtitus (nam ſibi & nimium aſſumere, & parum admodum tribuere, de ſeque omnia detrahere, arrogantis eſt) Sunt rurſum qui moderate utuntur diſſimulatione, eaque diſſimulant, quæ non admodum nota, neque in promtu poſita ſunt: ii politi homines videntur. Arrogans autem ſeu glorioſè vanus potius, quam diſſimulator veraci videtur opponi. Deterior enim eſt.

27 28 29 30 31 32 33

CAPVT IIX.

De Vrbanitate ejuſq; Extremis.

Οὗτος δὴ καὶ ἀνὴρ τοιοῦτος ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ἑκάστῃ διαγωγῇ μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ εὐσχήμων εἶναι· ὁμιλίας γὰρ ἐμμελὴς, καὶ οἷα δεῖ λέγειν, ἢ ὡς ὁμοίως δὲ καὶ ἀκούειν. διοίσει δὲ καὶ τῷ ἐν * ἑκάστοις λέγειν, ἢ τισὶν ἀκούειν. δῆλον δὲ ὡς καὶ

SEd cum ſit in vita etiam requies atque in hac ita degere ſoleant homines, ut ludo & joco vacent, hac quoque in parte videtur congreſſuum ratio quædam eſſe certusque modus, cum dicendi, qualia & quemadmodum dici debent: tum etiam audiendi. Intereritque in ea ratione non parum, anne aliquis loqui inter tales, an item tales loquentes audire debeat. Iam verò perſpi-

1) M. M. 1. 3 Eu. c. 7. 8 Pol. 3. & 5. 3 Rhet. 18.

2 3

cuum est, in his quoque & nimium esse, & parum: quorum utrumque abest à
4 medio. Atque ii quidem, qui risum movendo ultra modum procedunt, scurræ videntur esse, & molesti odiosique homines, ridiculorum singulari cupiditate ac desiderio affecti, magisque sibi hunc scopum propositum habentes, ut risum moveant, quam ut honesta & decora loquantur, nec ejus, in quem salsè
5 dicunt, animum offendant. Qui autem nec ipsi quicquam ridiculè ac salsè dicere queunt, & iis, qui dicunt, infensi sunt, agrestes & insulsi homines habenda sunt. At qui concinnè & lepidè sa-
6 lib. & jocis utuntur, εὐτράπελοι, faceti & urbani nominantur: quasi εὔτροποι, flexibili ac versatili ingenio præditi. videntur enim ista morum esse quidam
7 quasi motus. Porrò ut corpora & horum qualitas ex moribus suis judican-
8 tur: ita & in moribus res habet. Jam vero cum sales & ridicula frequententur, compluresque jocis & salsè dictis magis, quàm par sit, delectentur: fit, ut scurræ faceti appellentur, tanquam humanitate politi homines. Cum quidem differentia eorum sit non parva:
9 quod ex iis, quæ diximus, perspicuum
10 est. Ad mediocritatis autem habitum in hoc genere etiam ea, quæ dexteritas appellatur, accommodata est. Dexteri
11 porro hominis est, ea & dicere & audire, quæ viro bono ac libero conveniunt.
12 Sunt enim quædam, quæ talem virum
13 joco deceat & dicere & audire. Plurimum quoque inter ingenuo dignum & servilem jocum interest: utrique ean-

ἐξ ἕξεως δεῖν ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ μέσου. οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκεῖν εἶναι καὶ φορτικοὶ, γλιχόμενοι πάντως τοῦ γελοίου, καὶ μᾶλλον σκοπὸν ποιούμενοι τὸ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τὸ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον· οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μηδὲν γελοῖον, τοῖς τε λέγουσι δυσχεραίνοντες, ἄγροικοι καὶ σκληροὶ δοκεῖν εἶναι· οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες, εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι. ἔοικε γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκεῖν κινήσεις εἶναι. ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, ἅττα καὶ τὰ ἤθη. ἐστὶ δὲ τῷ γελοίῳ, καὶ τῶν πλείστων χαιρόντων τῇ παιδιᾷ, καὶ τῷ σκώπτειν μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ οἱ βωμολόχοι εὐτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαρίεντες. ὅπερ δὲ διαφέρουσι, καὶ μικρὸν, ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἅλον. τῇ μέσῃ δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ εὐτραπελία ἐστί. δοκεῖ δὲ δηλοῦν τοιαῦτα λέγειν καὶ ἀκούειν, οἷα τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει· ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει, καὶ ἀκούειν· καὶ ἡ μὲν ἐλευθερία τῆς δ' ἀνδραποδώδους, καὶ αὖ τῆς παιδι-

παιδιᾶς καὶ ἀπαιδεύτου, ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῶν κωμῳδιῶν τῶν παλαιῶν καὶ τῶν καινῶν. τοῖς μὲν γὰρ ἦν γελοῖον, ἡ αἰσχρολογία· τοῖς δὲ μᾶλλον, ἡ ὑπόνοια· διαφέρει δ' οὐ μικρὸν ταῦτα πρὸς εὐχαριστίαν. πότερον οὖν τὸν μὲ σκώπτοντα ἐρεῖσιν τῷ λέγειν ἃ περὶ ἐλευθέρου, ἢ τῷ μὴ λυπεῖν τὸν ἀκούοντα, ἢ καὶ τέρπειν; ἢ καὶ τοῦτο ἄδηλον, ἀόριστον; ἄλλο γὰρ ἄλλῳ μισητὸν καὶ ἡδύ. τοιαῦτα δὲ καὶ ἀκούσεται. * ἃ γὰρ ὑπομένων ἀκούων, ταῦτα καὶ ποιεῖν δοκεῖ. ἃ δὲ μὴ ποιήσει· τὸ γὰρ σκῶμμα, λοιδόρημά τι ἐστίν· οἱ γὰρ νομοθέται, ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσιν. ἴσως δὲ καὶ σκώπτειν. ὁ δὴ χαρίεις ὁ ἐλευθέριος, ὥσπερ ἔφαμεν, αὐτὸς νόμος ἂν ἑαυτῷ. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος ἐστίν, εἴτ' ὀνειδίζων, εἴτ' εὐτραπέλως λέγεται· ὁ δὲ βωμολόχος, ἢ πᾶσιν ἐστὶ τὸ γελοῖον, ὁ ἂν ἑαυτοῦ, ὅτε τῶν ἄλλων ἀπέχομαι, εἰ γὲ λοῦσα ποιήσει· ὁ δὲ ἀγροῖκος τοιαῦτα λέγων, ὧν οὐδὲν ἂν ὁ χαρίεις εἴποι. ἔνια δὲ καὶ ἀκούσεται. ὁ δὲ ἄχρι τοιούτων ὁμιλίας ἀποδεκτέος. ποία γὰρ συμβολὴ ὁμοίῳ, πᾶσα δύσχρηστος. * δοκεῖ δὲ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ παιδιὰ ἐν τῷ βίῳ εἶναι ἀναγκαῖον. τρεῖς

diti jocum & ineruditi. Quod quidem ex veteribus & novis comœdiis cuivis intelligere licet. illis enim ridicula res erat obscœnitas: his sententia potius verbis tecta. Inter hæc autem quod ad honestatem & elegantiam multum interest. Vtrum igitur is, qui bene in alterum dicta falsa dicit, ex eo definiendus est, quod ea dicat, quæ liberum decent? an, quod eum, qui audit, non offendat, aut etiam delectet? an verò hoc quoque incertum, nec definitum est? Nam & odiosæ res & jucundæ aliæ sunt aliis: exque tales ipsis sunt etiam auditu, (& exercere item illa videntur.) Nam quæ quisque libenter audit, hæc facere quoq; putatur. Non ergo quidvis faciet urbanus jocator. Cavillatio enim seu falsè dictum, genus quoddam est convicij. At scriptores legum, quædam convicia vetant fieri: Eratque fortasse æquum, cavillationum quoque & falsè dictorum aliqua vetari. Homo igitur politus & ingenuus sic erit affectus. Quippe qui ipse sibi lex sit. Ac medius quidem talis est, sive dexter, sive facetus, sive urbanus appellandus est. Scurra autem ridiculo moderari non potest, cum nec sibi nec aliis parcat, dum modò risum moveat: cum talia denique dicat, quæ humanitate potius homo nunquam diceret: nonnulla autem etiam ejus aures respuerent. Agrestis autem ille & rusticus atque insulsus ad tales congressiones prorsus ineptus & inutilis est. Nam cum ipse nihil ad eas operæ conferat tum omnibus offenditur. Videntur autem ad hominum vitam requies & jocus esse necessaria.

27 Tres igitur ſunt illæ, quas diximus, in vita medietates, quæ omnes in quorundam ſermonum & actionum com-
28 municatione verſantur. Differunt autem, eo, quod una in veritate, reliquæ duæ in jucunditate poſitæ ſunt. Atque harum ipſarum, quæ ad jucunditatem pertinent, altera in jocis, altera in congreſſionibus reliquæque vitæ communitatibus vertitur.

αὐτῶ αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες. εἰσὶ δὲ πᾶσαι περὶ λόγων τινῶν καὶ πράξεων κοινωνίαν. διαφέρουσι δ', ὅτι ἡ μὲν περὶ ἀλήθειάν ἐστιν, αἱ δὲ περὶ τὸ ἡδύ. τῶν δὲ περὶ τὸ ἡδονὴν, ἡ μὲν ἐν παιδιαῖς, ἡ δ' ἐν πᾶσι τὸν ἄλλον βίον ὁμιλίαις.

CAPUT IX.

De Verecundia.

1 DE verecundia autem non convenit ita agi, quaſi virtus ſit aliqua. Perturbationi enim quam habitui ſimilior
2 eſt. Itaque definitur illa quidem inſamiæ metus quidam: Exiſtit autem ſimiliter atque metus rerum atrocium. Erubeſcunt enim ij, qui pudore afficiuntur: palleſcunt autem, qui mortem
5 extimeſcunt. Apparet igitur, utrumque quodammodo ad corpus pertinere. Quod quidem perturbationis potius, quam habitus proprium videtur eſſe.
6 Non omni porro ætati, ſed primæ mo-
7 do hæc perturbatio convenit. Qui enim hac ætate ſunt, pudentes & verecundos putamus eſſe oportere: eo quod eorum vita aſſiduis perturbationibus agitetur & multa peccet, à quib. pudo-
8 re revocantur. Adoleſcentes itaque
9 laudamus eos, qui ſunt pudentes: Senem verò ex eo, quod facile ipſum pudeat, nemo laudaverit. Nihil enim hunc agere oportere arbitramur eorum, propter quæ pudor exiſtere ſolet.
10 Nam nec viri boni eſt pudor, ſi quidem

1 M.M. 10. 2 Rhet. 9. 2 Rhe. 6.

ΠΕρὶ δὲ αἰδοῦς οὐ πρέπει λέγειν, ὡς ἀρετῆς, ἔστι γὰρ μᾶλλον ἔοικεν, ἢ ἕξει. ὁρίζεται γοῦν φόβος ἀδοξίας. ἀποτελεῖται δὲ τῷ περὶ τὰ δεινὰ φόβῳ παραπλήσιον. ἐρυθριῶσι γὰρ οἱ αἰσχυνόμενοι· οἱ δὲ τὸν θάνατον φοβούμενοι, ὠχριῶσι. σωματικά δὴ φαίνεταί πως εἶναι ἀμφότερα. ἔοικε δὲ καὶ πάθος μᾶλλον ἢ ἕξις εἶναι. ἐπὶ παντὶ δὴ ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ. οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ πολλὰ ζῶντας πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ κωλύεσθαι. καὶ ἐπαινοῦμεν, τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας· πρεσβύτερον δ' οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός. δόξειε γὰρ οἰόμεθα δεῖν αὐτὸν πράττειν, ἐφ' οἷς ἐστὶν αἰσχύνη. οὐδὲ γὰρ σπουδαῖόν ἐστιν ἡ αἰσχύνη, εἴ τις

εἰ δὲ γίγνεται ἢ ὄφλει τοῖς φαύλοις· οὐδὲ γὰρ πρακτέον τὰ ἁμαρτεῖν. εἰ δ' ἔστι τὰ μὲν κατ' ἀλήθειαν αἰσχρὰ, τὰ δὲ κατὰ δόξαν, οὐθὲν διαφέρει. οὐδέτερα γὰρ πρακτέα. ὥστ' οὐκ αἰσχυντέον. φαῦλον ἦν τὸ εἶναί τινα τοιοῦτον, οἷον πράττειν τι τῶν αἰσχρῶν. τὸ δ' ὅτῳ ἔχειν, ὡς εἰ πράξειέ τι τῶν τοιούτων, αἰσχυνοῖτο, καὶ διὰ τοῦτ' οἴεσθαι σπουδαῖον εἶναι, ἄτοπον· ὄφλει γὰρ τοῖς ἐπιεικέσιν ἡ αἰδώς. ἐκὼν μὲν οὖν ὁ ἐπιεικὴς οὐδέποτε πράξει τὰ φαῦλα. ἔστω δ' ἂν ἡ αἰδὼς ἐξ ὑποθέσεως σπουδαῖος, εἰ γὰρ πράξει, αἰσχυνεῖται ἄν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς ἀρετάς. εἰ δὲ ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, καὶ τὸ μὴ αἰδεῖσθαι καὶ αἰσχρὰ πράττειν, οὐθὲν μᾶλλον τὸ ποιῆσαι πεπεισθαι αἰσχύνεσθαι, σπουδαῖος. οὐκ ἔστι δὲ οὐδ' ἡ ἐγκράτεια ἀρετὴ, ἀλλὰ τις μικτή. ἀνεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον. νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης ἐπωμεν.

ex rebus malis nascitur: quæ res ne agendæ quidem scilicet sunt. Quod autem alia sunt re turpia, alia opinione, id nihil ad rem. Neutra enim sunt agenda. Ergo pudori locus nullus. Atque est illud quoque improbi hominis, ita comparatum esse, ut turpe aliquid suscipere possit. & ita animatum esse, ut si quid tale admiseris, pudere te velis facti, atque ob hanc causam bonus vir haberi; absurdum est. Eorum enim, quæ sponte nostra agimus, nos pudet. At vir bonus nunquam quicquam mali sponte sua admittet. (Sed si maximè aliquid horum concedatur, tamen non efficitur pudorem esse laudabilem.) Non enim aliter, quàm ex conditione pudor potest bonum videri. Nam si quid turpe admittat quis, tum etiam pudore afficiatur. Sed hujusmodi non est ratio virtutis. Neque vero si vitiosum est, impudentem esse, & minimè vereri suscipere turpia; iccirco turpia agentem pudore affici honestum erit. Iam verò ne continentia quidem virtus est, sed quiddam virtutis habet admistum: De qua posterius dicemus. Nunc autem de justitia disseramus.

H 11 12 13 14 15 16 17 18 19

1 Rhet. 3.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Ε.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. V.

CAPVT I.

De Justitia & Injustitia.

Huic Libro respondet 4. Eudem.

ΠΕΡΙ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας σκεπτέον, πρὸς

DE justitia autem & injustitia, hoc videndum est, quibus in 1 M.M.34.

πρὸς

actionibus versentur: quænam medietas sit justitia: quarum denique
2 rerum medium sit jus. Quibus in rebus exquirendis & explicandis eadem atque in superioribus via ratione-
3 que utamur. Videmus igitur, cum animi habitum, quo ad res justas gerendas
1 Rhet. 1. homines efficiuntur idonei, quoque res justas agunt & volunt, ab omnib. justi-
4 tiam intelligi & appellari solere: Eodemque modo injustitiam habitum eum, quo & injuriam faciunt, & res
5 injustas volunt. Itaque nobis quoque (quippe qui pingui Minerva hic docemus) hæc primum posita sint & conces-
6 sa. Neque enim ita se res habet in scientiis & facultatibus sive potestatibus, ut
7 in habitib. Facultas enim seu potestas & scientia eadem contrariorum videtur
8 esse: Habitus autem (qui omnes habent aliquem ipsis contrarium habitum) contrariarum ipsis rerum habitus mi-
9 nimè sunt. Verbi gratia, à bona valetudine non proficiscuntur contraria, sed ea, quæ sunt bonæ valetudinis propria, duntaxat. Dicimus enim, aliquem valenter ambulare, cum ita ambulat, ut is,
10 qui bene valet. Sanè quidem sæpenumero è contrario habitu habitus intelligitur contrarius: sæpe vero etiam ex rebus habitui subjectis habitus ipse.
11 Nam si bona corporis habitudo & firma constitutio nota sit, nota erit etiam mala: & cognitis iis, quæ firmam corporis constitutionem efficiunt, firma quoque corporis constitutio erit cognita:
12 Et rursus ex hac ipsa ea, quæ bonam corporis habitudinem efficiunt. Si enim bona corporis habitudo soliditas car-

ποίας τι τυγχάνουσι ὕσαι πρὸξεις, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη. καὶ τὸ δίκαιον, τίνων μέσον. ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω κατὰ τὸν αὐτὸν μέθοδον τοῖς προειρημένοις. * ὁρῶμεν δὴ πάντας τὸν τοιοῦτον ἕξιν βουλομένους λέγειν δικαιοσύνην, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσὶ, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ ἀδικίας, ἀφ' ἧς ἀδικοῦσι, καὶ βούλονται τὰ ἄδικα. διὸ καὶ ἡμῖν πρῶτον ὡς ἐν τύπῳ ὑποκείσθω ταῦτα· ἐπὶ γὰρ τῶν αὐτὸν ἔχει τρόπον ἐπί τε τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἐπὶ τῶν ἕξεων· δυνάμεις μὲν γὰρ καὶ ἐπιστήμη, δοκεῖ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι. ἕξις δ', ἡ ἐναντία τῶν ἐναντίων οὔ. * ἀπὸ τῆς ὑγιείας οὐ πράττεται τὰ ἐναντία, ἀλλὰ τὰ ὑγιεινὰ μόνον. * λέγομεν γὰρ ὑγιεινῶς βαδίζειν, ὅταν βαδίζῃ ὡς ἂν ὁ ὑγιαίνων. πολλάκις μὲν οὖν γνωρίζεται ἡ ἐναντία ἕξις ἀπὸ τῆς ἐναντίας· πολλάκις δὲ αἱ ἕξεις, ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων· εἰ γάρ τι γαληνὴ ἡ εὐεξία φανερὰ, καὶ ἡ κακοεξία φανερὰ γίνεται· καὶ ἐκ τῶν εὐεκτικῶν ἡ εὐεξία, καὶ ἐκ ταύτης τὰ εὐεκτικά· εἰ γάρ ἐστιν ἡ εὐεξία πυκνό-

τητος

της σαρκὸς, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀκριβείαν εἶναι μανότητα σαρκός· καὶ τὸ εὐκίνητον, τὸ πυκνὴν πυκνότητι ὁμοίως σαρκί. ἀκολουθεῖ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐὰν θάτερα πλεοναχῶς λέγηται, καὶ θάτερα πλεοναχῶς λέγεσθαι, οἷον, * οὐ τὸ δίκαιον, καὶ τὸ ἄδικον. ἔσται ἂν πλεοναχῶς λέγεσθαι ἡ δικαιοσύνη. καὶ ἡ ἀδικία· ἀλλὰ λέγεται τὸ σωίγγυος εἶναι τὴν ὁμωνυμίαν αὐτῶν, λανθάνει· καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοίως τὴν πόρρω δηλῆσαι· ἡ γὰρ λεφορὰ πολλὴ, ἡ περὶ τὴν ἰδίαν, οἷον ὅτι καλεῖται κλεὶς ὁμωνύμως. ἥτε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζώων, καὶ ἡ τὰς θύρας κλείουσι. διήρθω δὴ ὁ ἄδικος πλεοναχῶς λέγεται. δοκεῖ δή, ὅ τε παράνομος, ἄδικος εἶναι, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ὁ δίκαιος ἔσται, ὅ τε νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος· τὸ μὲν δίκαιον ἄρα, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον τὸ δὲ ἄδικον τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον. * ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, περὶ τὰ ἀγαθὰ ἔσται, οὐ πάντα, ἀλλὰ περὶ ὅσα εὐτυχία καὶ ἀτυχία, ἃ ὅλως μὲν ἁπλῶς αἰεὶ ἀγαθὰ· τισὶ δὲ, οὐκ αἰεί. οἱ δ' ἄνθρωποι ταῦτα εὔχονται καὶ διώκουσι· δεῖ δ' οὔ

nis est, necesse est malam corporis habitudinem carnis raritatem esse. & quod vim habet efficientem firmæ constitutionis corporis, id ad carnis soliditatem gignendam necessario valebit. Plerumque autem sequitur, ut si altera pluribus modis dicantur, alterorum quoque multi sint significandi modi. verbi gratia, si multæ sint significationes ejus, quod est injustum, multæ erunt & injustitiæ significationes. Multis autem modis justitia & injustitia dici videntur. Sed quia valde est propinqua earum homonymia, iccirco obscurior illa est, neque ita, ut in iis, quæ longè inter se distant, apparet. Magna enim differentia ea est, quæ ex specie est. exempli gratia, clavis apud Græcos uno & communi nomine appellatur ea pars, quæ cervicibus animalium subest, & ea item qua ostia claudunt. Hoc igitur sumtum esto, quot modis homo injustus dicatur. Videtur vero homo injustus esse is, qui contra legem committit, & is, qui sibi plus vendicat, quam par sit, & qui inæqualis est. Ex quo perspicuum est, justum quoque futurum & eum, qui legibus pareat, & eum qui æquus seu æqualis sit. Ius igitur erit tum id, quod legibus sancitur, quod legitimum appellant: tum id, quod æquum est: Et contra, injustum tum id quod in legem committitur, tum id quod iniquum est. Quia vero ex injustis alter pleonectes est, (bonorum videlicet plus sibi rapiens, quam justum est) circa bona ille versatur non quælibet, sed circa illa duntaxat, de quibus prospera fortuna aut adversa usurpatur. (Quæ sunt absolutè quidē illa semper bona: sed huic vel illi non semper: & verò quæ homines optant & persequuntur: cum minimè

nimè ita fieri oporteat: verum optandũ quidem sit unicuiq; ut quæ sunt simpliciter bona, ea ipsi quoq; bona sint; eligen-
23 da autem, quæ sint ipsi bona.) Sane vero injustus iste non semper fertur in id, quod plus est: verum etiam nonnunquam in illud, quod minus: in iis nimi-
24 rum, quæ absolutè sunt mala. Vbi tamen illud hac ratione ei contingit, quia
a Rhet. 10. sub f. videtur etiam minus malum quodammodo bonum esse: cumque pleonectes bonum sequatur, videtur etiam hoc re-
25 spectu pleonectes esse: Est autem simplicius loquendo inæqualis sive iniquus. Hoc enim (vocabulum inæqualis) includit alterum, & est commune. Nam inæquali & id comprehenditur, quod
26 est plus, & illud quod minus. Dicitur idem pleonectes etiam legis violator id est παράνομος: hoc enim vocabulum comprehendit omnem injustitiam, & est
27 commune omni iniustitiæ. Quoniam autem eum, qui contra leges committit, unum esse diximus eorum, qui injusto comprehenduntur, illum vero, qui leges servat, justum: perspicuum est, ea omnia, quæ legitima sunt, quodammo-
28 do esse justa. Nam cum ea, quæ à scientia legum ferendarum descripta & definita sunt, legitima sunt, tum unumquod-
29 que horum jus esse dicimus. Leges porrò omnib. de reb. ita loquuntur, ut vel communem omnium utilitatem spectent, vel optimorum, vel eorum, penes quos summa rerum est potestas: idque vel secundum virtutem, vel secundum
30 aliquem alium modum talem. Quocirca uno modo jura appellamus ea, quæ vitam beatam ejusq; partes
31 civili societate conciliare & conservare possunt. Atq; lex sane & viri fortis

ἀλλ', εὐχεσθαι μὲν τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αἱπῆς ἀγαθὰ εἶναι. αἱρεῖσθαι δ', τὰ αὑτῆς ἀγαθά. ὁ δ' ἄδικος οὐκ αἰεὶ τὰ πλέον αἱρέεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔλαττον, οἷον τῶν ἁπλῶς κακῶν· ἀλλ' ἔστι δοκεῖ καὶ τὸ μεῖον κακὸν ἀγαθόν πως εἶναι, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἔστιν ἡ πλεονεξία, διὸ ἔστι δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι. ἔστι δὲ ἄνισος· τοῦτο δὲ ἔχει τι κοινόν· καὶ ὑπερέχει. τοῦτο δὲ ἡ ὑπερβολή, ἔτι ἡ ἀνισότης, ὑπερέχει πᾶσι ἀδικίας τι κοινόν ἔστι πάσης ἀδικίας. ἐπεὶ δ' ὁ παράνομος, ἄδικος, δῆλον ὅτι πάντα τὰ νόμιμά ἐστί πως δίκαια. τὰ γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά ἐστι. καὶ ἕκαστον τούτων δίκαιον εἶναι φαμέν. οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, στοχαζόμενοι, ἢ ἐπὶ κοινῇ συμφέρειν πᾶσιν, ἢ τοῖς ἀρίστοις ἢ τοῖς κυρίοις, ἢ κατ' ἀρετὴν, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον τοιοῦτον· ὥστε, ἕνα μὲν τρόπον δίκαια λέγομεν, τὰ ποιητικὰ, καὶ φυλακτικὰ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῶν μορίων αὐτῆς, τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ πρόσφορα ἢ ὁ νόμος, καὶ

καὶ ἐν ἀνδρείᾳ ἔργα ποιῆν, οἷον μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν, μηδὲ ῥίπτειν τὰ ὅπλα· καὶ ἐν τῷ φεύγειν, οἷον μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν· καὶ ἐν πράξει, οἷον μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἕξεσι καὶ μοχθηρίαις, ἃ μὲν κελεύων, ἐν δὲ ἀπαγορεύων· ὀρθῶς μὲν, ὁ κείμενος ὀρθῶς· χεῖρον δὲ, ὁ ἁπτόμενος. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, ἕξις μέν ἐστι τελεία, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον. καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κράτιστον τῶν ἐπιτηδευμάτων εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη. καὶ οὔθ' ἕσπερος, οὔθ' ἑῷος οὕτω θαυμαστός· καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή τις,

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετή· ὅτι τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστι τελεία δ' ἐστὶν, ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δυνατὸς τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλ' οὐ μόνον καθ' αὑτόν· πολλοὶ γὰρ, ἐν μὲν τοῖς οἰκείοις, τῇ ἀρετῇ δυνατοὶ χρῆσθαι· ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον, ἀδύνατοι· καὶ διὰ τοῦτο εὖ δοκεῖ ἔχειν τὸ ῥηθὲν τοῦτο, ὅτι ἀρχὴ τὸν ἄνδρα δείκνυ· πρὸς ἕτερον γὰρ, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη ὁ ἄρχων. διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο, καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι ἡ δικαιοσύνη,

fortis muneribus fungi jubet, verbi gratia, locum atq; ordinem in acie tenere, neq; fugere, neq; arma abjicere: Et temperantis: ut, non adulterari, neq; cuiquam stuprum inferre: Et lenis ac mansueti: ut neminem verberare, nemini maledicere. Itemque in cæteris virtutibus ac vitiis, partim jubendo partim vetando; rectè quidem ea lex, quæ rectè ac salutariter: perperam autem, quæ negligenter & inconsideratè lata est. Hæc igitur justitia virtus est illa quidem perfecta: sed non tamen ut ea virtus existit in aliquo; verum ut foras progredietur. ex quorum posterior fit sæpe, ut cum omnium præstantissima virtutum videatur esse justitia. (ac nec Hesperus nec Lucifer tanta est admiratione dignus; solemusque proverbii vice referre illud.

Justitia una aliæ virtutes continet omnes.)

Tum perfecta maximè virtus: nimirum perfectæ virtutis usus. Illud autem, quod perfecta virtus hæc est, inde est, quia, qui ea præditus est, etiam cum aliis & erga alios, non secum solum virtutem colere potest. Plerique enim in suis quidem rebus virtute uti possunt: in iis autem, quas habent cum altero, non possunt. Quocirca præclarè illud Biantis videtur esse dictum, Magistratus virum declarabit. Nam qui magistratum gerit, is jam cum altero rationem habet, & in communione vitæ versatur. Atque ob hanc eandem causam sola ex omnibus virtutibus justitia alienum videtur

detur esse bonum: quia ad alterum referetur ac pertinet. Aliorum enim utilitati consulit: nempe aut principis, aut
40 Reipublicæ. Deterrimus igitur sanè ille habendus est, qui improbitate adversus seipsum utitur, & adversus amicos:
41 Optimus tamen non mox, qui secum & sibi, sed qui cum aliis, & erga alios virtutem colit. Hoc enim opus, hic labor
42 est. Ergo justitia hæc non virtutis pars est, sed virtus universa: neque contraria ipsi injustitia pars vitii est, sed vitium integrum atque universum. Quid
43 porrò interfit inter virtutem, & hanc justitiam, ex iis, quæ diximus, perspicuum
44 est. Est enim eadem illa quidem: sed ejus essentia non est eadem. verum, quâ cum altero rationem habet, justitia est: quâ talis quidam habitus, absolutè virtus est.

μόνη τῶν ἀρετῶν, ὅτι πρὸς ἕτερόν ἐστιν. ἄλλῳ γὰρ τὰ συμφέροντα πράττει, ἢ ἄρχοντι, ἢ κοινῷ. κάκιστος μὲν οὖν * ὁ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς τοὺς φίλους χρώμενος τῇ μοχθηρίᾳ· ἄριστος δ' οὐχ ὁ πρὸς αὑτὸν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον· τοῦτο γὰρ ἔργον * χαλεπόν. αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλὰ ὅλη ἀρετή ἐστιν. ἡ δ' ἐναντία ἀδικία, μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία. τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή· τὸ δ' εἶναι, οὐ τὸ αὐτό· ἀλλ', ἧ μὲν πρὸς ἕτερον δικαιοσύνη· ἧ δ' ἕξις τοιάδε ἁπλῶς ἀρετή.

CAPVT II.

De Iustitia Particulari ejusq; Speciebus.

1 IVstitiam autem quærimus eam, quæ pars virtutis est. est enim aliqua, ut dicimus: Itemque injustitiam eam, quæ
2 in partibus vitii numeratur. Aliquam porrò esse hujusmodi argumento est, quòd qui agit aliquid eorum, quæ ad cætera vitia pertinent, facit ille quidem injustè, sibi tamen plus boni, quam oportet, non dicitur sumere aut vendi-
3 care. Verbi gratia, qui clypeum abjecit propter ignaviam, aut qui maledixit alteri irâ incensus, aut qui pecuniæ non est alicui opitulatus, propter illibe-
4 ralitatem. Cum autem sibi plus boni

Ζητοῦμεν δέ γε τὸ ἐν μέρει ἀρετῆς δικαιοσύνην· ἔστι γάρ τις, ὡς φαμὲν, ὁμοίως δὴ καὶ περὶ ἀδικίας τῆς κατὰ μέρος. σημεῖον δὲ ὅτι ἔστι. κἂν μὲν γὰρ τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἕτερος, ἀδικεῖ μὲν, πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν· οἷον ὁ ῥίψας τὸν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ κακῶς εἰπὼν διὰ χαλεπότητα· ἢ ὁ ξημήσας χρήματα, δι' ἀνελευθερίαν· ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλάκις

λάκις κατ' ἐδημίαν τῶν ζώντων. ἀλλὰ μὴν ἐδὶ καὶ πάσας, καὶ ποτηρίαν δί γε πάσ. ψέγομεν γὰρ * καὶ κατ' ἀδικίαν. ἔστιν ἄρα γέ τις ἄλλη ἀδικία, ὡς μέρος τι τῆς ὅλης, καὶ ἄδικόν τι ἐν μέρει ἕ ὅλῳ ἀδίκῳ, ἕ παρὰ τὸν νόμον. ἔτι, εἰ ὁ μὲν ἕ κερδαίνει ἕνεκα μετέχειν καὶ πλεονεκτεῖν· ὁ δὲ, πρὸς πᾶσι καὶ ζημιοῦται ὁ δὲ ἐπιθυμίας· τὸν μὲν, ἀκόλαστον δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτην· ἐκεῖνον δέ, ἄδικον, ἀκόλαστον δέ· δῆλον ἄρα ὅτι διὰ τὸ κερδαίνειν· ἔτι, τοῖς μὲν τἆλλα πάντα ἀδικήμασι γίνεται ἡ ἐπιφορὰ ἐπί τινα μοχθηρίαν αἰεί· οἷον εἰ μοιχεύουσιν, ἐπ' ἀκολασίαν· εἰ ἐγκαταλίπει τὸν τεταγμένον, ἐπὶ δειλίαν· εἰ δὲ ἐπάταξεν, ἐπὶ ὀργήν· εἰ δὲ ἐκέρδανεν, ἐπὶ ἐδημίαν μοχθηρίαν, ἀλλ' ἢ ἐπ' ἀδικίαν· ὥς τι φανερὸν ὅτι ἐστί τις ἀδικία παρὰ τὰ ὅλα ἄλλη ἐκ μέρει συνώνυμος· ὅτι ἡ ὁμωνυμία ἐν τοῖς αὐτοῖς γένεσι· ἀμφοῖν γὰρ ἐν τοῖς ἑτέροις ἔχειν τὸ δύνασθαι· ἀλλ', ἡ μὲν περὶ τιμὴν, ἢ χρήματα, ἢ σωτηρίαν, ἢ εἴ τιν' ἔχοιμεν ἐν ὀνόματι περιλαβεῖν ἅπαντα· καὶ διὰ ἡδονὴν τὴν ἀπὸ κέρδους· ἡ δὲ, περὶ ἅπαν-

sumit aut vendicat, quàm oportet, sæpe nullo tali vitio peccat. Atqui non etiam omnibus tum peccat: & peccat tamen. Nam & hunc injustitiæ nomine vituperamus. Est igitur alia quædam 5
injustitia, tamquam injustitiæ pars quædam universæ: itemque injustum quoddam, idque ut totius injusti pars: ejus, inquam, quod contra leges committitur. Præterea si quis quæstus causa adul- 6
terium committat, mercedemq; etiam ferat: alius autem cupiditate inflammatus idem faciat, dans etiam aliquid de suo, jacturamque rei suæ faciens: hic quidem intemperans potius, quàm plus sibi sumens & vendicans, videtur: ille autem injustus, at non intemperans, propterea scilicet, quia quæstus causa facit. Præterea in cæteris quidem omni- 7
bus injustè factis si quid peccatur, id semper ad aliquod genus improbitatis refertur. Verbi gratia, si quis adulte- 8
rium commisit, ad intemperantiam: si eum, qui in acie proximus locatus erat deseruit, ad timiditatem: si quem pulsavit, ad iracundiam. At si quæstum fe- 9
cit, ad nullum aliud vitium, nisi ad injustitiam refertur. Perspicuum igitur 10
est, præter totam illam injustitiam, aliam quandam esse, quæ sit tamen huic ex parte συνώνυμος: quoniam eodem genere utraque continetur. Vtriusque enim 11
vis in eo posita est, quod ad alterum refertur. Verum hæc quidem altera ver- 12
satur in honore, aut pecunia, aut salute, aut (si quo uno nomine hæc omnia complecti possimus) in istis omnibus: Et 13
quidem iccirco posita est, quia lucri gratia facilè aliquid delinquitur. Illa 14

1 Pol. 8 & 7.

verò in iis omnibus in quib. vir bonus
15 occupatus est. Iustitias ergo plures esse
aliam item quandam esse præter univer-
16 sam virtutem, perspicuum est. Quæ sit
17 porro & qualis est investigandum. Hoc
igitur ut agamus, illa jam à nobis pro-
posita est injusti sive non juris distinctio,
esse illud, & quod contra leges commit-
titur, sive, inobedientiam legibus: &
quod ab æquitate seu æqualitate remo-
18 tum est. Itemque jus esse unum legiti-
19 mum, æquale alterum. Atq; ex eo qui-
dem injusto, quod est legibus inobedi-
entia, superior injustitia & orta & ap-
20 pellata est. Verum quoniam non est
idem, injustum illud, quod ex inæqua-
litate, cum inobedientia legibus, sed
unum eorum ad aliud relatum est, ut
pars ad totum (nam quicquid iniquum
est, contra leges committitur: sed non
quicquid contra leges committitur,
continuo est iniquum) efficitur, ut hoc
injustum, & hæc injustitia etiam non
sint eadem, atque illa (de quibus prior
loco agebamus) sed ab illis differant,
partiumque ad tota rationem obtine-
21 ant. Hæc enim injustitia totius injustiæ
pars est: itemque totius justitiæ hæc
22 justitia. Itaque & de justitia ea dicen-
dum est, quæ speciei rationem habet, &
de injustitia item, quæ pars est: eodem-
23 que modo de jure atque non jure. At-
que illam quidem cum justitiam, tum
injustitiam, quæ in eodem, atque virtus
universa, vitiumque universum, ordine
locatæ sint (quarum altera totius virtu-
24 tis, altera totius vitij usus est, cum altero) prætermittamus. Ius quoq;
& non-jus, quæ sunt his consentanea, quonam modo discernenda sint,
25 non est obscurum. Nam pleraq; jura legitima ea ferè officia sunt, quæ

καὶ περὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος. ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ * δικαιοσυνῶν πλείους, καὶ ὅτι ἔστι τις ἡ ἑτέρα παρὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν, δῆλον· τίς δὲ καὶ ποία τις, λεκτέον. διώρισται δὴ τὸ ἄδικον, τό, τε παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον· τὸ δὲ δίκαιον, τό, τε νόμιμον καὶ τὸ ἴσον. ἔστι μὲν οὖν τὸ παράνομον, ἡ πρότερον εἰρημένη, ἀδικία οὖσα. * ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταὐτὸν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος πρὸς ὅλον· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πᾶν πλέον. ἔστι τ' ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία οὐ ταὐτὰ, ἀλλ' ἕτερα ἐκείνων· τὰ μὲν, ὡς μέρη· τὰ δ', ὡς ὅλα, μέρος γὰρ αὕτη ἀδικία τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ δικαιοσυνὴ τῆς δικαιοσυνῆς. ὥστε καὶ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσυνῆς καὶ ἀδικίας λεκτέον, καὶ ἓν δίκαιον καὶ ἓν ἄδικον ὡσαύτως. ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν παραγομένη δικαιοσυνὴ καὶ ἀδικία, ἡ μὲν, τῆς ὅλης ἀρετῆς ἐστι χρῆσις πρὸς ἄλλον· ἡ δὲ, τῆς κακίας, ἀφείσθω· καὶ τὸ δίκαιον δὲ καὶ ἄδικον τὸ κατὰ ταύτας φανερὸν ὡς διορισθέν· σχεδὸν γὰρ τὰ πολλὰ τῶν νομίμων τὰ κατὰ τῆς ὅλης

ab u-

ἀρετῆς πεπλήρωκε· ὅτι καθ' ἑκάστην γὰρ ἀρετὴν προστάττει ζῆν, καὶ καθ' ἑκάστην μοχθηρίαν κωλύει ὁ νόμος· τὰ δὲ περὶ παιδικὰ τῆς ὅλης ἀρετῆς ὅτι τῶν νεμίμων ὅσα νενομοθέτηται περὶ παιδείας τὴν πρὸς τὸ κοινόν. περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, καθ' ἣν ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι, πότερον τῆς πολιτικῆς ἐστιν, ἢ ἑτέρας, ὕστερον διοριστέον. οὐ γὰρ ἴσως ταὐτὸν ἀνδρί τε ἀγαθῷ εἶναι, καὶ πολίτῃ παντί. τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος, τὸ ἐν τιμαῖς, ἢ ἐν χρήμασιν, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας· ἐν τούτοις γὰρ ἔστι καὶ ἴσον ἔχειν, καὶ ἴσοις ἑτέρῳ ἑτέρου· ἓν δέ, τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. τούτου δὲ μέρη δύο· τῶν γὰρ συναλλαγμάτων, τὰ μὲν ἑκούσιά ἐστι· τὰ δὲ, ἀκούσια· ἑκούσια μὲν τὰ τοιάδε, οἷον πρᾶσις, ὠνή, δανισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, παράθεσις, μίσθωσις· ἑκούσια δὲ λέγεται, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων, ἑκούσιος· τῶν δὲ ἀκουσίων, τὰ μὲν, λαθραῖα· οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, * προαγωγεία, δουλαπατία, δολοφονία, ψευδομαρτυρία· τὰ δὲ

ab universa virtute præscribuntur. Vni- 26
cuiq; enim virtuti convenienter vivere
lex jubet, & unumquodq; vitium vetat
suscipere. Ad hæc causæ efficientes vir- 27
tutis universæ sunt ea omnia jura legi-
tima, quæ legibus de disciplina ad rem-
publicam utili comprehensa, descripta
& constituta sunt. De privata vero cu- 28
jusque disciplina, qua quis absolutè vir
bonus est, utrum sit prudentiæ civilis,
an alius facultatis, posterius erit dispu-
tandum. Non est enim fortassis idem, 29
virum bonum esse, & cujusvis civitatis 3 Pol. 3.
civem bonum. Ejus autem justitiæ, quæ 30
est partis, jurisque item ejus, quod ipsi
consentaneum est, una species est, quæ
in distributione vel honoris, vel pecu- 3 Rhe. 10. f.
niæ, vel aliarum rerum, quæ inter eos 1 Pol. c. 1. &
dividi possunt, qui ejusdem reipubl. 2. & alibi
communione inter se conjuncti sunt, passim.
versatur. in his enim est, ut alter cum
altero & æquum & iniquum consequa-
tur. Altera, quæ in rebus contrahen- 31
dis vim corrigendi atque emendandi
habet. Hujus porrò duæ sunt partes, 32
contractuum enim alij sponte nostra, 1 Rhe. ult.
alij nobis invitis fiunt. Sponte fiunt, 33
exempli causa, hi, venditio, emtio, mu-
tuum, fidejussio, commodatum, depo-
situm, locatio & conductio. Dicuntur 34
verò sponte fieri, quia horum contra-
ctuum principium est in nostra volun-
tate positum. Eorum autem, qui no- 35
bis invitis fiunt, alij sunt clandestini, ut
furtum, adulterium, veneficium, leno-
cinium, servi alieni corruptio, cædes
dolo facta, falsum testimonium. Alij 36

fiunt

sunt violenti, ut verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledictum, contumelia.

ἢ, βίαια, οἷον αἰκίαι, δεσμοὶ, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, στιγμὸς.

CAPVT III.

De Iustitiæ æqualitate ac Proportione, Iustoq; Distributivo.

1 QVoniam autem & injustus iniquus, & injustum iniquitas est: perspicuum est aliquod esse etiam ejus, quod iniquum est, medium. Hoc autem est æquum seu æquale. In quacunque enim 2 actione plus est & minus, in ea æquum quoque seu æquale reperitur. Si igitur injustum est iniquitas seu inæqualitas, 3 jus erit æqualitas. Idque etiamsi ratio, cur ita sit, non afferatur, ita videtur 4 omnib. Quoniam autem æquale medium est: jus quoque medium quoddam erit. Atq; æquale quidem in duob. 6 minimum reperitur. Cæterum necesse est jus, quod & medium est, & æquale, 7 & ad aliud referri, & aliquib. esse. Ac quâ medium est, aliquorum est. (quæ quidem sunt plus & minus) quâ æquale, in duobus consistit: quâ jus, aliquibus 8 est. Necessario igitur jus in quatuor minimum versatur. Nam & quibus ut sit 9 jus accidit duo sunt (duæ nimirum personæ) & in quibus jus ipsum situm est 10 (res scilicet duæ.) Atque eadem erit æqualitas & eorum, quibus jus tribuitur, & earum rerum, in quibus jus con- 11 sistit. Nam ut res illæ, in quibus jus positum est, se habent: sic & illi, quibus 12 jus tribuitur. Nisi enim hoc ita sit, æquales non habebunt æqualia. Sed

Ἐπεὶ δ', ὅ, τε ἄδικος ἄνισος, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τί ἐστι τὸ ἀνίσῳ ἔστι δ' ἐστὶ τὸ ἴσον· ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει ἐστὶ τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, ἐστὶ καὶ τὸ ἴσον. εἰ οὖν τὸ ἄδικον ἄνισον, τὸ δίκαιον ἴσον· ὃ καὶ ἄνευ λόγου δοκεῖ πᾶσιν· ἐπεὶ ἢ τὸ ἴσον μέσον, τὸ δίκαιον μέσον τι ἂν εἴη· ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν· ἀνάγκη τοίνυν τὸ δίκαιον μέσον τε καὶ ἴσον * εἶναι, καὶ πρός τι, καὶ ἤδη μὲν μέσον, τινῶν· ταῦτα δ' ἐστὶ, πλεῖον καὶ ἔλαττον· ἢ δὲ ἴσον ἐστὶ, δυοῖν· ἢ δὲ δίκαιον, τισίν. ἀνάγκη ἄρα τὸ δίκαιον ἐν ἐλαχίστοις εἶναι τέτταρσιν. οἷς τε γὰρ δίκαιον τυγχάνει ὄν, δύο ἐστὶ· καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα, δύο. καὶ ἡ αὐτὴ ἔσται ἰσότης, οἷς, καὶ ἐν οἷς· ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἔχει * πρὸς ἄλληλα οἷς, οὕτω κἀκεῖνα ἔχει. * εἰ γὰρ μὴ ἴσοι, οὐκ ἴσα ἕξουσιν· ἀλλ' ἐντεῦθεν αἱ μά-

* Polit. aliquo.

ὰ μάχαι ἢ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ ἴσοι μὴ ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται. ἔτι, ἐκ τοῦ κατ' ἀξίαν ἔστι δῆλον. τὸ γὰρ δίκαιον ἐν πᾶσι ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι· τοῦτο μέν τοι ἀξίαν, οὐ πάντα ὡσαύτως λέγουσι πάντες ἀλλ' * οἱ μὲν δημοκρατικοὶ, ἐλευθερίαν· οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ, οἱ μὲν, πλοῦτον· οἱ δ', εὐγένειαν· οἱ ἀριστοκρατικοὶ, ἀρετήν. ὅτι μὲν οὖν τὸ δίκαιον, ἀνάλογόν τι. τὸ γὰρ ἀνάλογον, οὐ μόνον ἐν μοναδικῷ ἀριθμῷ ἴδιόν, ἀλλ' ὅλως ἀριθμοῦ· ἡ γὰρ ἀναλογία, ἰσότης ἐν * λόγοις, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις. ἡ μὲν οὖν διηρημένη, ὅτι ἐν τέτταρσι, δῆλον· ἀλλὰ καὶ ἡ συνεχής· τῷ γὰρ ἑνὶ ὡς δυσὶ χρῆσθαι, καὶ δὶς λέγειν· οἷον ὡς ἡ Α, πρὸς τὸν Β, οὕτως καὶ ἡ Β, πρὸς τὴν Γ. δὶς οὖν ἡ Β, εἴρηται. ὥστε * ἂν ἡ Β, τεθῇ δὶς, τέτταρα ἔσται τὰ ἀνάλογα. ἔστι δὲ καὶ τὸ δίκαιον ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις, καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός. διῄρηται γὰρ ὁμοίως, οἷς τε, * καὶ ἃ. ἔσται ἄρα ὡς ὁ Α πρὸς τὸν Β, οὕτως ὁ Γ πρὸς τὸν Δ. καὶ ἐναλλὰξ ἄρα, ὡς ὁ Α πρὸς τὸν Γ, ὁ Β πρὸς τὸν Δ. ὥστε καὶ τὸ ὅλον

hinc prælia querelæque & expostulationes: cum aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia consequuntur. Est 13
præterea hoc perspicuum ex illo, quod est Ratio dignitatis. Nam quod jus in 14
distributionib. positum est, id fatentur omnes pro cujusque dignitate esse oportere. Quamquam interim dignitatem 15
non eandem omnes dicunt esse: sed qui 3 Pol. 6.
forma reipubl. administrandæ utuntur populari, libertatem: qui paucorum principatu utuntur, ex his alij divitias, alij nobilitatem generis: Ii autem, apud quos reipub. præsunt optimates, virtutem. Ius igitur proportione & 16
comparatione quadam constat. Non 17
enim solum ejus numeri, quo aliquid numeramus, proprium est, proportione constare; sed etiam ejus, qui universè & omnino numerus est. Proportio enim 18
rationis est æqualitas, quæ in quatuor minimum reperitur. Ac disjunctam 19
quidem proportionem in quatuor consistere non est obscurum. Est verò simi- 20
liter etiam continua seu continens in totidem. Hæc enim loco duorum, uno utetur, & bis unum sumet. Exempli 21
gratia, quæ proportio est lineæ A. ad lineam B. eadem est lineæ B. ad eam, quæ est C. bis sanè hic sumta est secunda. Quod si linea secunda bis sumta fuerit, quatuor erunt, quæ sunt proportione inter se comparata. Atque est & jus mi- 22
nimum in quatuor, eademque etiam in illis ratio est. Distant enim similiter & 23
ij, quibus quid tribuitur, & ea res, quæ distribuuntur. Atque ita quæ 24
est termini A. ad terminum B. proportio, eadem erit & termini C. ad terminum D. Et altera igitur etiam ratione ut terminus A. ad termi- 25
num C. sic B. ad D. Ergo & totum similiter terminis residuis neque 26

compositis erit affectum ad totum, quod quidem hæc distributio copulat: sique ita jam etiam inter se componantur, justè ea copulat ipsa distributio.

27 Igitur termini A. cum termino C. & termini B. cum termino D. conjugatio, jus illud est, quod in distributione consistit,

28 & medium illud. Nam quod proportione constat, medium est. Ius autem

29 proportione constat. Appellant porrò

4 Pol. 12. pr. Mathematici talem proportionem geo-

5 Pol. 1. metricam. In geometrica enim proportione evenit, ut quomodo utrumque cum utroque, sic totum cum toto comparetur. Non est autem continua hæc

30 proportio. Non fit enim, ut terminus unus numero sit, persona cui tribuitur,

31 & res, quæ tribuitur. Ex his igitur satis intelligitur, hoc jus proportione con-

32 stare. Injuriam autem ei oppositam esse

33 aliquidà proportione alienum. Itaque est illud aliud quidem plus, aliud verò minus. Quod quidem etiam in rebus ita esse reperitur, non solum in numeris.

34 Nam is, qui injuriam facit, plus sibi sumpsit ac vendicavit, quàm oportet: ei contrà, qui afficitur injuria, minus obtigit, in bono quidem: cujus contra-

35 rium fit in malo. Boni enim rationem

3 Rhet. 10. sub f. obtinet levius malum, si cum graviore

36 malo comparetur. Nam levius malum

37 optabilius graviore est. Cæterum quod optabile & expetendum est, id bonum

38 est. Atq; hoc sanè juris unum genus est.

πρὸς τὸ ὅλον· ἔπερ ἡ νομὴ συνῳδυάζει· καὶ ἔστως σωστεθῇ, δικαίως συνῳδυάζει· ἡ ἄρα ᾗ α ἔρχ τοῦ γ καὶ ἡ ᾗ β, τοῦ δ ἡ σύζευξις, τὸ ἐν διανομῇ δίκαιόν ἐστι, * καὶ μέσον τὸ δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἀνάλογον· τὸ γὰρ ἀνάλογον, μέσον· τὸ δίκαιον, ἀνάλογον. καλοῦσι δὲ τοῦτο τὸ τοιοῦτον ἀναλογίαν, γεωμετρικὸν οἱ μαθηματικοί· ἐν γὰρ τῇ γεωμετρικῇ συμβαίνει καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ ἑκάτερον πρὸς ἑκάτερον. ἔστι δ' οὐ συνεχὴς αὕτη ἡ ἀναλογία. οὐ γὰρ γίνεται ἐκ ἀριθμῷ ὁρῷ, ᾧ γ ὁ. τὸ μὲν οὖν δίκαιον ἔστω, ἀνάλογον· τὸ δ' ἄδικον, τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον. γίνεται ἄρα τὸ μὲν πλέον, τὸ δὲ ἔλαττον· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, πλεῖον ἔχει· ὁ δ' ἀδικούμενος, ἔλαττον ἀγαθοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακοῦ, ἀνάπαλιν· ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακοῦ, πρὸς τὸ μεῖζον κακόν. ἔστι γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν, μᾶλλον αἱρετὸν ᾗ μεῖζον· τὸ δ' αἱρετὸν ἀγαθὸν, καὶ τὸ μᾶλλον, μεῖζον. τὸ μὲν οὖν ἓν εἶδος δικαίου, τοῦτ' ἔστι.

CAPVT IV.

De Iusto Correctivo, ejusq; Proportione.

1 RElíquum autem alterum jus, illud est, quod correctorium vocatur:

Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν, τὸ διορθωτικόν, τὸ γίνεται ἐν τῇ συναλ-

συναλλάγμασι καὶ τῆς ἑκουσίοις, καὶ τῆς ἀκουσίοις. τοῦτο δὲ τὸ δίκαιον, ἄλλο εἶδος ἔχει τοῦ πρώτου· τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν, αἰεὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαιν ἔχει τὴν εἰρημένην· καὶ γὰρ ἂν ἀπὸ κοινῶν χρημάτων γίγνηται ἡ διανομὴ, ἔσται κατὰ τὸν λόγον τὸν αὐτὸν, ὃν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ εἰσενεχθέντα· καὶ τὸ ἄδικον, τὸ ἀντικείμενον τῷ δικαίῳ τούτῳ, * πρῶτον μὲν ἀνάλογόν ἐστι, τὸ δ' ἐν τοῖς συναλλάγμασι δίκαιον, ἔστι μέν πως καὶ τὸ ἄδικον, ἄνισον· ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκείνην, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀριθμητικήν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει, εἰ σπουδαῖος φαῦλον ἀπέστερησεν, ἢ φαῦλος σπουδαῖον· οὐδ' εἰ ἐμοίχευσεν σπουδαῖος ἢ φαῦλος· ἀλλὰ πρὸς ἅπασαν βλάβην, τὴν διαφορὰν μόνον βλέπει ὁ νόμος, καὶ χρῆται ὡς ἴσοις· εἰ ὁ μὲν, ἀδικεῖ· ὁ δὲ, ἀδικεῖται· καὶ εἰ ὁ μέν, ἔβλαψεν· ὁ δὲ, * βέβλαπται. ὥστε τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής· καὶ γὰρ ὅταν, ὁ μὲν πληγῇ, ὁ δὲ παίσῃ, ἢ καὶ κτείνῃ, ὁ δὲ ἀποθάνῃ, διῄρηται τὸ πάθος, καὶ ἡ πρᾶξις εἰς ἄνισα. ἀλλὰ πειρᾶται τῇ ζημίᾳ ἰσάζειν, ἀφαιρῶν τοῦ κέρδους· λέγεται γὰρ ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ὅπου τῶν τυχὸν, κἂν εἰ μή τινα οἰκεῖον ὄνομα * εἴη, τὸ κέρδος,

versaturque in rebus & sponte, & invite contractis. Hujus autem juris forma 3
diversa est à priore. Ius enim quod ver- 3
satur in distribuendis rebus, communium rerum est, semperque in ea, quam dixi, proportione constat. Nam de pe- 4
cunia publica quod datur, sicubi earum distributio fiat, id eadem ratione dandum erit, quam habent inter se res ex, quæ ab unoquoque in medium allatæ sunt. Atque injuria ea, quæ huic juri 5
opponitur, à proportione remotum atque aversum quippiam est. Ius autem, 6
quod in contractib. versatur, est illud quidem æquale quiddam, & contra, injuria inæquale: verum non illa proportione sed arithmetica. Nihil enim re- 7
fert, utrum vir bonus malum hominem fraudarit, an malus homo virum bonum. neque utrum vir bonus, an improbus adulterium fecerit: sed damni tantum differentiam intuetur lex: personis ipsis utitur tanquam æqualibus. Si facit injuriam unus, afficitur injuria 8
alter: item si hic damnum intulit, ille accepit. proindeque hoc non justum, quod inæquale quid est, judex exæquare conatur. Nam cum hic percussus fue- 9
rit, ille percusserit: aut etiam occiderit ille, hic autem mortuus fuerit, perpessio ea & actio item in partes inæquales divisa est. Cæterum fraudi, quæ facta est, 10
conatur judex exæquare actionem & perpessionem, de lucro videlicet detrahendo. Vsurpantur enim hæc lata qua- 11
dam significatione, de hujusmodi rebus: etsi alicubi minus sanè convenit & lucri nomen; Verbi gratia, si alterum quis 12

percusserit; & damni similiter, si quis
13 percussus fuerit. Vbi tamen perpessionem mensus fuerit judex, ibi demum hoc damnum, illud lucrum nominatur.
14 Itaque eorum quidem, quæ sunt plus & minus, id quod æquale est, medium est.
15 Lucrum autem & damnum illud quidem
16 plus est, hoc verò minus. Contrariè: boni plus & minus mali, lucrum: contrariè verò comparatum, damnum.
17 Quorum medium est æquale, quod modo demonstrabamus esse id, quod jus
18 dicimus. Erit igitur id jus, quod ad corrigendum & emendandum valet, damni
19 & lucri medium. Itaque & cum aliqua de re inter se dissident, ad judicem con-
20 fugiunt. Adire porro ad judicem, adire
21 ad jus est. Nihil enim videtur aliud esse
22 judex, quam jus animatum: Quæruntque judicem medium: & vocant nonnulli judices *μεσίδιους* intermedios: quasi videlicet facile fit futurum, ut jus
3 Pol. 13. suum obtineant, si medium consequan-
23 tur: Ius ergo medium quiddam est, si
24 quidem etiam judex medius est. Ac judex quidem exæquat & veluti linea in duas partes æquales secta, quo major pars dimidiam superat, hoc de illa detrahit, & ad partem minorem addit.
25 Toto autem in duas partes æquales diviso, tum se suum dicunt obtinere, cum,
26 partes æquales abstulerint. Est autem
4 Pol. 12. pr. æquale illud medium rei majoris & mi-
5 Polit. 1. noris, ad proportionem arithmeticam.
27 Propterque hanc adeo causam *δίκαιον* appellatur, quia *δίχα* ἴσῃ, id est, in duo

οἷον τοῦ παθόξαντος, καὶ ἡ ζημία τοῦ παθόντος. ἀλλ' ὅταν γε μετρηθῇ τὸ πάθος, καλεῖται, τὸ μὲν, ζημία· τὸ δὲ κέρδος. ὥστε, ἐν μὲν πλείονος καὶ ἐλάττονος τὸ ἴσον, μέσον· τὸ δὲ κέρδος καὶ ἡ ζημία, τὸ μὲν, πλέον· τὸ δὲ, ἔλαττον, ἐναντίως. τὸ μὲν, ἐν ἀγαθῷ πλέον ἐν κακῷ δὲ ἔλαττον, κέρδος. τὸ δὲ ἐναντίον, ζημία. ὃν δὲ μέσον τὸ ἴσον, ὃ λέγομεν εἶναι δίκαιον· ὥστε, τὸ μὲν ἐπανορθωτικὸν, δίκαιον ἂν εἴη, τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους· διὸ καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸ δικαστὴν καταφεύγουσι· τὸν δὲ ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἰέναι, ἰέναι ἐστὶν ἐπὶ τὸ δίκαιον· ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται εἶναι οἷον δίκαιον ἔμψυχον· καὶ ζητοῦσι δικαστὴν μέσον· καὶ καλοῦσιν ἔνιοι * μεσίδιους, ὡς ἐὰν τοῦ μέσου τύχωσι, τοῦ δικαίου τοῦ ζητουμένου· μέσον ἄρα τὸ δίκαιον, εἴπερ καὶ ὁ δικαστής· ἀ δὲ δικασὴς ἐποιεῖ· καὶ ὥσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ᾧ τὸ μεῖζον τμῆμα τῆς ἡμισείας ὑπερέχει, τοῦτ' ἀφαιρεῖ, καὶ τῷ ἐλάττονι τμήματι προσέθηκεν· ὅταν δὲ ὅλα διαιρεθῇ τὸ ὅλον, τότε φασὶν ἔχειν τὸ αὑτοῦ, ὅταν λάβωσι τὸ ἴσον. τὸ δὲ ἴσον, μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ ἐλάττονος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. διὸ καὶ τοῦτο καλεῖται δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν· ὥσπερ

ὥσπερ ἂν εἴ τις εἶπει δίχαιον. καὶ ὁ δικαστὴς, δίχαστής. ἐπεὶ γὰρ δύο ἴσων ἀφαιρεθῇ ἀπὸ θατέρου, πρὸς θάτερον ᾗ πλεονασθῇ, δυοὶ τούτοις ὑπερέχει τὸ ἕτερον· εἰ γὰρ ἀφῃρέθη μὲν, μὴ πλεονασθῇ δέ, εἷς γ' ἂν μόνον ὑπερεῖχε. τοῦ μέσου ἄρα εἷς, καὶ ᾧ μέσον ᾧ ἀφ' οὗ ἀφῃρέθη, εἷς. τούτῳ ἄρα γνωριστέον, τί τε ἀφελεῖν δεῖ ἀπὸ τοῦ πλέον ἔχοντος, καὶ τί προσθεῖναι τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ μὲν γὰρ τὸ μέσον ὑπερέχει, τοῦτο προσθεῖναι δεῖ τῷ ἔλαττον ἔχοντι· ᾧ δὲ ὑπερέχεται, ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ μείζονος· ἴσοι αἱ ἐφ' ὧν, αα, βϵ, γγ, ἀλλήλαις· ἀπὸ τῆς αα, ἀφῃρήσθω τὸ αϵ, καὶ προστεθήσθω τῇ γγ, τὸ ἐφ' ὧν γδ. ὥστε ὅλη ἡ δγγ, τῆς αϵ, ὑπερέχει τῇ γδ, καὶ τῇ γζ. τῆς ἄρα βϵ, τῇ γδ.

α	ϵ	α	
β		β	
γ	ζ	γ	δ

(* ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν τοῦτο· ἀνῃρεῖτο γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐποίει τὸ ποιοῦν καὶ ὅσον καὶ οἷον καὶ τὸ πάσχον ἔπαχε τοῦτο, καὶ τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον.) ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἥ τε ζημία καὶ τὸ κέρδος, ἐκ τῆς ἐκουσίου ἀλλαγῆς· τὸ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν, ἢ τὸ κερδαίνειν λέγεται. τὸ δὲ ἔλαττον τῶν ἐξ ἀρχῆς, ζημιοῦσθαι. οἷον ἐν τῇ πωλεῖν καὶ ὠνεῖσθαι, καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. ὅταν δὲ μήτε

æqualia divisio est, perinde ac si δίχαιον dicas: & δικαστὴς nominatus est quasi δίχαστὴς, id est, qui in duo rem secat. Nam si, cum duæ res sint æquales, id quod ab una fuerit detractum, addatur alteri: his duobus hæc illam superabit. Si enim detractum quidem uni rei fuisset, non autem etiam alteri additum, uno dumtaxat altera alteram superaret. Mediam igitur ea res, cui accessit aliquid, uno superat: & media eam, cui quid detractum est, uno. Ex hoc itaque cognoscemus, & quid ei, qui plus habet, detrahendum sit; & quid ei, qui minus, addendum: Nam quo res media minorem superat, id ei, quæ minus habet, addendum est: quo media superatur, id maximæ detrahendum. Sint tres lineæ AA: BB: CC: inter se æquales. Lineæ AA, detracta sit pars AE. addaturque ad lineam CC. sitque ea pars CD. Ita tota linea D C C. lineam EA. superabit linea C. D. & linea CF. Ergo & lineam BB. linea CD.

A	E	A	
B		B	
C	F	C	D

Nata sunt autem & translata hæc nomina, damnum & lucrum, ab eo contractu qui sponte initur. Nam plus suo obtinere lucrum facere appellatur. Minus autem, quàm re integra oportuerat habere, damno affici dicitur: Vt fit in rebus vendendis & emendis, aliisque contractibus, in quibus per legem licet impunè suis rationibus consulere lucrumque facere. Vbi verò neque plus

neque minus habent, sed idem per idem efficitur, (hoc est, paria paribus respondent) sua se habere dicunt, & neque damnum accepisse, neque quicquam
37 lucri fecisse. Itaque lucri cujusdam & damni medium est jus hoc, eorumq; non sponte, sed præter voluntatem obvenientium; ut nimirum paria habeat uterq; eorum qui contrahunt, ut ante, ita & post contractum.

πλέον, μήτ' ἔλαττον, ἀλλὰ ἀνίσα δι' αὐτῶν γιγνόμενα, τὰ αὐτὰ φασιν ἔχειν, καὶ ὅτι ζημιοῦσθαι, ὅτι κερδαίνειν· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιον ἐστὶ τῶν * ἑκόντων τὸ ἑκούσιον, * τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον.

CAPUT V.

Talio nec in Justitia Distributiva, nec Correctiva locum habet, nisi adhibeatur ἀναλογία: ubi etiam de Indigentia & Nummo. Item Justitiam faciendæ accipiendæq; injuriæ esse Medium.

1 ETsi autem quibusdam videtur mutua seu reciproca perpessio jus esse simpliciter & absolute, quemadmodum
2 Pythagorei dixerunt: (Definiebant enim jus absolutè, id quod quis à se factum, vicissim ab altero pateretur.)
3 Tamen mutua sive reciproca perpessio neque ad id jus quod in distributione bonorum versatur, neque ad id quod ad emendationem factorum valet, accom-
4 modari potest; Tametsi volunt sanè hoc posterius efficere etiam Rhadamanthi jus illud quod fertur:

Si quis quod fecit patiatur, ius erit æquum.

5 Multis enim locis à jure dissidet ac discrepat, veluti si quis magistratum gerens aliquem pulsaverit, non debet vicissim verberari. Et si magistratum quis pulsaverit, non modo ille verberandus,
6 sed etiam supplicio afficiendus est. Præterea multum interest inter id, quod

Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι ἁπλῶς δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς * ἄλλῳ. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἁρμόττει, οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν. καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον·

Εἴκε παθὼν εἴ τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο·

πολλαχοῦ γὰρ διαφωνεῖ· οἷον εἰ ἄρχοντα ἔπαταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῶναι· καὶ εἰ ἄρχοντα ἐπάταξεν, οὐ πληγῶναι μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι. ἔτι, τὸ ἑκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον διαφέρει

φέρει πλύν. ἀλλ' ὲν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀλλακτικαῖς σωέχει τὸ τοιῦτον δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς, * κατ' ἀναλογίαν, καὶ μὴ κατ' ἰσότητα· τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις· ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν εἰ ἦ μὴ, δουλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιήσῃ· ἢ τὸ εὖ· εἰ δὲ μὴ, μετάδοσις οὐ γίνεται. τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσι. διὸ καὶ χάριτας ἱεροῖ ἐμποδὼν ποιοῦνται, ἵνα ἀντάποδοσις ἦ· τοῦτο γὰρ χάριτος ἴδιον· ἀνθυπηρετῆσαι γὰρ δεῖ τῷ χαρισαμένῳ, καὶ πάλιν αὐτὸν ἄρξαι χαριζόμενον. ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν * τὸ κατ' ἀναλογίαν, ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις· οἷον οἰκοδόμος ἐφ' ᾧ α, σκυτότομος ἐφ' ᾧ β, οἰκία ἐφ' ᾧ γ, ὑπόδημα ἐφ' ᾧ δ. δεῖ οὖν λαμβάνειν τὸν οἰκοδόμον παρὰ τοῦ σκυτότομου τὸ ἐκείνου ἔργον, καὶ αὐτὸν ἐκείνῳ μεταδιδόναι τὸ αὑτοῦ. ἐὰν οὖν πρῶτον ᾖ τὸ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἴσον, εἶτα τὰ ἀντιπεπονθότα γένηται, ἔσται * τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἴσον, οὐδὲ συμμένει· οὐθὲν γὰρ κωλύει κρεῖττον εἶναι τὸ ἰατρικὸν ἔργον, ἢ τὸ ἀλλότριον. δεῖ οὖν ὁπόσα ἰσασθῆναι. ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ

sponte noſtra, & id quod invitè facimus. Sed in communitatibus rerum contrahendarum ac permutandarum ſanè tale jus, quod reciprocam perpeſſionem ſeu talionem nominant, proportione non æqualitate civilem ſocietatem continet. Factis enim proportione reciprocis manet conjunctio civitatis. Aut enim malum acceptum reponere conantur (quod ſi non liceat, ſervitus eſſe putatur, injuriam referre non poſſe.) Aut ei, qui bene meritus ſit, referre gratiam volunt. quòd ſi non fiat, ſublata eſt rerum communicatio, & officiorum quaſi mutuatio. At rerum communicatione, officiorumque mutuatione ſocietas & conjunctio civium manet. Itaque & Gratiarum templum in propatulo urbis loco conſtituitur, ut ſit remuneratio. Hoc enim gratiæ proprium eſt. Nam ei qui beneficium dederit, referendum beneficium eſt: & is rurſus alterum beneficio provocare debet. Facit autem reciprocam dationem proportione conſtantem ea, quæ mediis tranſverſis lineis fit, conjugatio. Exempli cauſa; ſit ædificiorum opifex A. ſutor B. domus C. calceus D.

A. ædificiorum opifex B. ſutor
C. domus D. calceus.

Ædificiorum igitur opificem oportet à ſutore opus illius ſumere, eique viciſſim ſuum impertiri. Cæterum ſi primum æqualitas ſit ea, quæ proportione conſtat, deindeque reciproca ſive mutua illa perpeſſio fiat, ita jam exſtabit id quod à nobis ſuprà dicebatur. Sin minus, neque erit æqualitas, neq; manebit ſocietas. Nihil enim prohibet, quo minus unius opus alterius opere ut præſtabilius. Hæc igitur exæquata ſint oportet. Quod idē fit

1 Politi.

im

in aliis artibus. Tollantur enim funditus & concidant, nisi quod, & quantũ, & quale, id quod efficiendi vim habet, efficit: idipsum & tantundem & tale accipiat id,
20 quod patitur. Non enim ex duobus medicis societas constare potest, sed ex medico & agricola, & omnino ex diversis ac dissimilibus atque inæqualibus, quos
21 tamen oporteat exæquari. Quapropter quarum rerum fit permutatio, eas res oportet esse ejusmodi, ut inter se quo-
22 dammodo comparari possint. Atque ad hanc rem numus quæsitus & comparatus est, qui omnium rerum quodammodo sit medius seu mensura.
23 Nam res omnes metitur. quare & nimium & parum metitur: quotnam videlicet calcei domui vel alimento sint
24 æquales. Oportet vero quam proportionem & comparationem habet ædificandi artifex ad sutorem, tot numero calceos cum domo aut alimento com-
25 parari. Nam si hoc non ita fiet, neque erit permutatio, neque communitas.
26 Talis verò analogia inter hæc non potest esse, nisi quodammodo sint æqua-
27 lia. Ergo, quemadmodum supra dixi, unum quiddam esse oportet, quod cætera omnia metiatur. Hoc porrò re quidem vera usus, seu indigentia est: quæ
28 omnia continet. Nam si nulla re egerent homines, aut si non similiter egerent, vel nulla, vel non eadem esset per-
29 mutatio. Sed succedaneus, &, ut ita dicam, vicarius indigentiæ ex hominum quasi compacto & convento factus est
30 Numus. Atque is hanc ob causam νόμισμα dicitur, à legis vocabulo: quia non natura, sed lege valet, estq; in nobis situm, eum mutare, inutilemque red-

τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἀνῃρεθῶσι γὰρ ἂν, εἰ μὴ * ἐπίσης τὸ ποιοῦν, ὅσον καὶ οἷον, καὶ τὸ πάσχον ἔσται ἐπίσης ἔτι, καὶ τοσοῦτον, καὶ τοιοῦτον· οὐ γὰρ ἐκ δύο ἰατρῶν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ, καὶ ὅλως ἑτέρων καὶ οὐκ ἴσων· ἀλλὰ ταῦτας δεῖ ἰσασθῆναι. διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, ὧν ἔστιν ἀλλαγή, ἐφ' ὃ τὸ νόμισμα· ἐλήλυθε· καὶ γίνεταί πως * μέσον. πάντα γὰρ μετρεῖ. ὥστε καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν, πόσα ἄττα δὴ ὑποδήματα ἴσον οἰκίᾳ, ἢ τροφῇ. δεῖ τινα ὅσα ὁ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, τοσαδὶ ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν, ἢ τροφήν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ, οὐδὲ κοινωνία. τοῦτο δ', εἰ μὴ ἴσα ἔστι πως, οὐκ ἔσται. δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, ὥσπερ ἐλέχθη πρότερον. τοῦτο δ' ἐστὶ, τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἡ πάντα συνέχει· εἰ γὰρ μηδὲν δέοιντο, ἢ μὴ ὁμοίως, ἢ οὐκ ἔσται ἀλλαγὴ, ἢ οὐχ ἡ αὐτή· οἷον δ' ὑπάλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γίγνον κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο ὄνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστὶ, καὶ ἐφ' ἡμῖν μεταβαλεῖν καὶ ποιῆσαι ἀ-

σαι ἀλλήλων. ἔστι δὲ ἀντιπεπονθὸς, ὅταν ἰσασθῇ. ὥστε ὥσπερ γεωργὸς πρὸς σκυτοτόμον, τὸ ἔργον τοῦ σκυτοτόμου πρὸς τὸ τοῦ γεωργοῦ, εἰς χρῆμα καὶ ἀναλογίας ἀνάγειν δεῖ ἄγειν, ὅταν ἀλλάξωνται. εἰ δὲ μή, οὐκ ἔστιν ἀμφοτέροις ἔξειν τὰς ὑπερβολάς· τὸ ἔπεσθαι ἄκρου. ἀλλ' ὅταν ἔχωσι τὰ αὑτῶν, οὕτως ἴσοι καὶ κοινωνοί. ὅτι αὕτη ἡ ἰσότης δύναται εἶναι ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι. γεωργὸς Α, τροφὴ Γ, σκυτοτόμος Β, τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἰσασμένον Δ. εἰ δὲ μὴ οὕτω μὴ ἐνῆν ἀντιπεπονθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία. ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἀντιχρεία ὦσι ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἕτερος οὐκ ἀλλάττονται, ὅσπερ ὅταν τις ἃ ἔχει δίδῳ, * δέηταί τις, εἰσὶν οἷς, διδόντες σῖτον ἐξαγωγίου. δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι. ὑπὲρ δὲ τῆς μελλήσεως ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητὴς ἔστω ἡμῖν· δεῖ γὰρ αὐτὸ φέρειν, εἶναι λαβεῖν. πάσχει μὲν οὖν καὶ τοῦτο τὸ αὐτό. ἂ γὰρ ἀεὶ ἴσον δύναται. ὅμως δὲ βούλεται μένειν

dere. Secundum hæc igitur perpessio mutua & reciproca tum erit, cum res fuerint exæquatæ. Itaque quam rationem obtinet agricola ad sutorem, eandem rationem habere debet sutoris opus ad opus agricolæ. Sunt autem in figuram proportionis deducendi, ubi jam permutarint suas res inter se: alioqui alterum extremum utramque exsuperantiam habebit. At verò cum suum singuli habuerint, æquales inter se ac socij erunt: quia videlicet hæc modò notata æqualitas in eis poterit tum esse. Agricola A. alimentum C. sutor B. opus sutoris, exæquatum cum alimento D.

A. Agricola B. sutor.
C. alimentum D. opus sutoris, cũ alimento exæquatum.

Porrò si hoc modo non fieret ista vicissim perpessio seu acceptio, nulla societas esset, nulla communitas. Iam quod indigentia societas hominum contineatur, tamquam uno quodam, quod vinculi instar sit, ex eo perspici potest, quod ubi neuter eget re alterius, aut alter omnino non eget, permutatio inter eos esse non solet: quæ tum demum est, cum eo, quod unus habet, alter indiget: puta, cum vino egens exportandi frumenti facit potestatem. Hoc igitur oportet exæquari. Atque ad permutationem futuram, si maxime in præsentia tali re non egeamus, commoda est hæc ratio, ut nimirum ejus parandæ facultas & copia nobis constet, cum re illa videlicet egebimus, ad id veluti sponsor nummus intercedit. Oportet enim nummum afferenti unicuique, eam rem qua egeat, accipere licere. Etsi vero idem illud nummo quoque interdum accidit, (non enim semper æqualem ille vim habet) tamen immutabilis ac stabilis permanere vult.

31 32 33 34 35 36 37 1 Pol. 6 38 39 40

41 re vult. Itaque debent esse res omnes
42 æstimatæ. Sic enim rerum permutatio
43 semper futura est. Quod si erit permu-
44 tatio, erit & societas. Nummus igitur tamquam mensura media intercedens ad consentientem modum omnia exæ-
45 quando redigit. Nam neque si non fuisset permutatio, societas constare potuisset, neque sine æqualitate permutationi umquam locus fuisset: neque sine apta quadam rerum compositione & 46 convenientia æqualitati. Res igitur inter se tam dissimiles ac dispares, si verum quærimus, nulla communi mensura inter se convenire possunt: sed quod ad utilitatem indigentiamque attinet, 47 commodè possunt. Quare unum quid exstare oportet, idque hominum instituto & ex conditione. Qua de re νόμισμα 48 appellatur. Numus enim res inter se dispares apta quadam compositione & 49 convenientia concordes efficit. Nihil est enim, quod non metiatur numus. 50 Sit domus A. minæ decem B. lectus C. Hic sanè dimidium B. fuerit, posito, quod domus sit quinque minarum. Lectus autem si ponatur esse unius minæ ipsius de decem minis decima pars intelligetur, ipsum videlicet C. ipsius B. Perspicuum igitur jam erit, quot lectis 51 domus exæquetur, nempe quinque. Sic autem rerum permutationem fieri solitam esse ante numi usum, non est obscu-
52 rum. Nihil enim interest, utrum lecti quinque, an quod tanti sit, quanti lecti

μᾶλλον· διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι· ἔστω δὲ ἕνεκα αἰεὶ ἀλλαγή· εἰ δὲ τοῦτο, κοινωνία· τὸ δὴ νόμισμα, ὥσπερ * μέτρον σύμμετρα ποιῆσαν, ἰσάζει. οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς, κοινωνία ἦν· οὔτ' ἀλλαγὴ, ἰσότης μὴ οὔσης· οὔτ' ἰσότης, μὴ οὔσης συμμετρίας. τῇ μὲν οὖν ἀληθείᾳ, ἀδύνατον τὰ τοσοῦτον διαφέροντα, σύμμετρα γενέσθαι· πρὸς δὲ τὴν χρείαν, ἐνδέχεται ἱκανῶς. ἓν δή τι δεῖ εἶναι. τοῦτο δὲ ἐξ ὑποθέσεως· διὸ νόμισμα καλεῖται· τοῦτο γὰρ πάντα ποιεῖ σύμμετρα· μετρεῖται γὰρ πάντα νομίσματι. οἰκία, ἐφ' ἧς α, μναῖ δέκα β, κλίνη γ. τὸ δὴ α ἕξ β ἥμισυ, εἰ πέντε μνῶν ἀξία ἡ οἰκία * ἦν ἴσον· ἡ γὰρ κλίνη ἡ δεκάτου μέρος τὸ γ, ἕξ β. δῆλον τοίνυν πόσαι κλῖναι ἴσον οἰκίᾳ, ὅτι πέντε. ὅτι δ' οὕτως ἡ ἀλλαγὴ ἦν, πρὶν τὸ νόμισμα ἦν, δῆλον· διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἢ εἰ κλῖναι πέντε ἀντὶ οἰκίας, ἢ ὅσα αἱ πέντε κλῖναι. τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται. διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον τοῦ ἀδικεῖν, καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν

53 quinque pro domo detur. Quid igitur sit injuria, quid jus, & quam rationem talio seu reciproca perpessio ad jus habeat, suprà est explicatum. His autem distinctis perspicuum est, justam actionem inter
54 id, quod est, facere, & accipere injuriam, mediam esse. Illud enim

plus

γὰρ, πλέον ἔχειν· τὸ δ', ἔλαττον τοῦτ' ἔστιν· ἡ δὲ δικαιοσύνη μεσότης δοκεῖν, ἃ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς προτέραις δοκεῖ, ἀλλ' ὅτι μέσου ἐστὶν· ἡ δὲ ἀδικία, τῶν ἄκρων. καὶ ἡ ὠφὶ δικαιοσύνη ἐστὶ καθ' ἣν ὁ δικαιοπραγῶν λέγεται προαιρετικὸς τοῦ περὶ τὰ δίκαια, καὶ διανεμητικὸς καὶ αὐτῷ πρὸς ἄλλον, καὶ ἑτέρῳ πρὸς ἕτερον· οὐχ ὅπως, ὥστε τὰ μὲν αἱρετὰ, πλείω αὐτῷ· ἔλαττον δὲ, τῷ πλησίον· τὰ βλαβερὰ δ', ἀνάπαλιν, ἀλλὰ τὰ ἴσα τὰ κατ' ἀναλογίαν. ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλον. ἡ δ' ἀδικία ταὐτὸν τοῦτο τῷ ἀδίκῳ· τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· διὸ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις ἡ ἀδικία, ὅτι ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως ἐστὶν· ἐφ' αὑτῷ μὲν, ὑπερβολῆς τοῦ ἁπλῶς ὠφελίμου· ἐλλείψεως δὲ, τοῦ βλαβεροῦ. ὅτι δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον, ὁμοίως· τὸ δὲ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὁποτέρως ἔτυχε. τοῦ δὲ ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαί ἐστι· τὸ δὲ μεῖζον, τὸ ἀδικεῖν. περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, τίς ἑκατέρας ἐστὶν ἡ φύσις, εἰρήσθω τοσοῦτον τοῦτον τὸν τρόπον· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καθόλου.

plus obtinere est; hoc, minus. Iustitia porro medietas est, non quomodo virtutes superiores. Sed quia medij est, cum injustitia sit extremorum. Et justitia quidem est, secundum quam homo justus, dicitur aptus ad agendum consulto id, quod justum est, itemque ad distribuendum & sibi cum altero, & alteri cum alio: non ita, ut sibi plus ejus, quod optabile est, minus alteri; contraque sibi minus damni, plus alteri: sed utrique id, quod est æquum proportione; similiterque alteri ad alium. Contrà verò injustitia vitium est, quo ad id, quod injustum est, consulto agendum, nobisque & aliis tribuendum parati sumus. Hoc autem est, nimium & parum commodi aut incommodi, à proportione alienum ac disjunctum. Itaque injustitia est nimium & parum, quia est ejus, quod nimium est, & ejus, quod parum: cum quis in sua quidem causa nimium rei absolutè utilis sibi tribuit, inutilis & damnosæ parum. In aliorum autem negotio sub una quidem specie rem spectando, ad eundem modum se gerit: sed quod ad iniquum illud, quod à proportione non observata intelligitur, particulatim explicandum attinet; utrocumque modo casus tulerit: Injuste facti autem cum duo sint extrema, minus extremum injuriam accipere est, majus autem injuste facere. De justitia igitur & injustitia, quænam sit utriusque natura, hoc modo dictum sit: itemque de justo & injusto universim.

55 56 57 58 59 60 61

CAPVT VI.

Quî fiat, ut injusta faciat aliquis, nec tamen sit injustus. Item de Iure impropriè dicto.

1 SEd quoniam fieri potest, ut is, qui injuste facit, nondum tamen sit injustus, quibusnam injuste factis jam injustus est in unoquoque injustitiæ genere? (Verbi causa, fur, aut adulter, aut latro)
2 Anne autem hujusmodi aliquid hic differentiam non facit? quippe cum fieri possit, ut quis cum muliere aliqua rem habeat, nota quidem ipsi, verumtamen non per id quod est principium in agendi voluntate, sed perturbatione & libidine inflammatus. Facit sane injuste: sed non iccirco injustus est, quemadmodum nec fur est, etiamsi furtim istud egit: nec adulter, etiamsi adulterium
4 commisit. itemque in cæteris. Reciproca sane perpessio quo modo ad jus affe-
1 Pol. c. 1. sub f. 5 cta sit, id ostensum est. Sed sciendum
3 Pol. 6. est, jus id, quod quærimus, esse, quod & simpliciter jus est, & quod etiam jus
6 civile. Hoc autem inter eos est, qui communitate & societate vitæ inter se conjuncti sunt: homines videlicet liberi & æquales vel proportione vel numero. Vt rerum ad vitam degendam necessariarum copiis per se abundent, nihil-
7 que foris requirant. Itaque quibus hoc non est, eis inter ipsos non est jus civile, sed jus quoddam certum, & ex
8 illius similitudine sic appellatum. Ius enim inter illos est, quibus & lex inter
9 ipsos communis est. Lex porrò eorum
10 est, in quos & injustitia cadit. Δίκη
1 Pol. 1. f. enim, ex qua Iustitiæ nomen Græcis ducitur, juris & injuriæ disceptatio est.

Ἐπὶ δὲ δῆτ' ἀδικοῦσι μήπω ἄδικον εἶναι, ὁποῖα ἀδικήματα ἀδικῶν ἤδη ἄδικός ἐστιν ἑκάστῳ ἀδικίαι, οἷον κλέπτης, ἢ μοιχὸς, ἢ λῃστής. ἢ ὅτι μὲν οὐδὲν διοίσει· καὶ γὰρ ἂν συγγένοιτο γυναικὶ, εἰδὼς τὸ ἦ· ἀλλ' οὐ διὰ προαιρέσεως δ' ἐχὼν, ἀλλὰ διὰ πάθος. ἀδικεῖ μὲν οὖν· ἄδικος δ' οὐκ ἔστιν· οἷον οὐδὲ κλέπτης, ἔκλεψε δὲ· οὐδὲ μοιχὸς, ἐμοίχευσε δέ. ὁμοίως δ' ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. πῶς μὲν οὖν ἔχει τὸ ἀντιπεπονθὸς πρὸς τὸ δίκαιον, εἴρηται πρότερον. δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν, ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. τοῦτο δέ ἐστιν ὅσοις ἐστὶ κοινωνίᾳ βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέροις καὶ ἴσοις, ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμόν· ὥστε ὅσοις μὴ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα. ἔστι γὰρ δίκαιον, * ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· νόμος δέ, ἐν οἷς ἀδικία· ἡ γὰρ δίκη, κρίσις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου· ἐν οἷς δ' ἀδικία

δικία

δικία, καὶ τὸ ἀδικεῖν, ἐν τίνισ-
ὲν οἷς ἐστὶν ἀδικεῖν, ἢ πᾶσιν ἀ-
δικία· τῶν δὲ ὄντων, τὸ πλέον αὐ-
τῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν.
ἔλαττον δὲ, τῶν ἁπλῶς κακῶν.
διὸ οὐκ ἐᾷμεν ἄρχειν ἄνθρωπον,
ἀλλὰ τὸν λόγον· ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο
ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος. ἔστι
δὲ ὁ ἄρχων, φύλαξ τοῦ δικαίου.
* εἰ δὲ τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου.
ἐπεὶ δοκεῖ αὐτῷ πλέον εἶναι
δικεῖν, οὐκ δίκαιος· ὁ γὰρ νέ-
μων πλέον τοῦ ἁπλῶς ἀγαθοῦ
αὐτῷ, εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάλο-
γόν ἐστι· διὸ ἑτέρῳ * ποιεῖ· καὶ
ὅλως τοῦτο ἀλλότριον εἶναί φα-
σιν ἀγαθὸν τὴν δικαιοσύνην,
καθάπερ εἰλέχθη καὶ πρότερον.
μισθός τις ἄρα δοτέος. τοῦτο δ',
τιμὴ καὶ γέρας· ὅσοις δὲ μὴ ἱκα-
τὰ ταῦτα, ὅτι γίνονται τύραννοι.
τὸ δὲ διαπονικὸν δίκαιον καὶ
τὸ πολιτικὸν, ὃ ταὐτὸ τοῦτοις,
ἀλλ' ἔμοιγε· ὁ γὰρ ἔστιν ἀδικία
πρὸς τὰ αὐτὰ ἁπλῶς. τὸ δὲ
κτῆμα καὶ τὸ τέκνον, ἕως ἂν ᾖ
πλέκον, καὶ μὴ χωρισθῇ ὥσπερ
μέρος αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ αὑτὸν
οὐδεὶς βλάπτειν· διὸ οὐκ ἔστιν ἀδικία πρὸς αὐτόν· οὐδ' ἄρα ἄδικον οὐδὲ δίκαιον τὸ πολι-
τικόν· κατὰ νόμον γὰρ ἦν, καὶ ἐν
οἷς ἐπιφύκει εἶναι νόμος· ἔστι

Inter quos autem injustitiæ locum habet, inter hos & injuriæ faciendæ locus esse potest. Etsi in quos cadit injuriam facere, non continuò in iis omnibus injustitia repèritur. Est autem injuriam facere, eorum, quæ absolutè bona sunt, sibi plus tribuere, minusque eorum, quæ absolutè mala. Itaque hominem non finimus imperare, sed legem aut rationem: quia ista, quæ modo diximus ille sibi facere consuevit, fitque tyrannus. Est autem is, qui præest, juris custos. Quod si juris, ergo & æqualitatis. Objicitur: si quis justus sit, nihilò plus ad eum boni, quam ad cæteros videri pervenire: Non enim eorum, quæ absolutè bona sunt, plus sibi, quàm aliis tribuit, nisi ex proportione ei istud debeatur: Atque iccirco talem alteri laborare. Et ob hanc causam bonum alienum dicunt esse justitiam, quemadmodum & ante dictum est. Respondetur: Danda igitur ei merces aliqua est. Ea autem est honos & decus. quibus qui contenti esse non volunt, hi fiunt tyranni. Ius autem vel domini in servos, vel patris in liberos, non est idem atque hæc: sed aliquid horum simile. Neque enim cuiquam in res suas injustè agendi locus esse potest absolutè. Atqui & possessio seu mancipium, & liberi, usque dum parvi sunt, necdum à patre sejuncti, partis instar sunt. Seipsum autem nemo damno afficit consultò. Non est igitur cuiquam in seipsum injustitiæ exercendæ locus, ex quo efficitur, neque injuriam, neque jus civile cuiquam esse adversus seipsum. Lege enim jus constare, in iisq; locum habere, apud quos legem esse communè natura fert,

13 14 3 Pol. 7. 11 & 12. inprimis 15 3 Pol. 12. 16 17 18 19 1. Pol. 4. 20 21 22 23

paulo antè dicebamus. Hos autè esse docuimus, quibus est inter ipsos imperan-
25 di & parendi æqualitas. Itaque inter virum & uxorem magis, quàm inter patrem & liberos, & dominum item ac
26 servum juris est communitas. Illud enim est œconomicum jus: aliud vero etiam ipsum à jure civili seu politico.

δ' ἦσαν, οἷς ὑπάρχει ἰσότης τῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον πρὸς γυναῖκά ἐστι δίκαιον, ἢ πρὸς τέκνα καὶ κτήματα· τῦτο γὰρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον. ἕτερον δέ ἐστι καθ' αὑτὸ τῦ πολιτικῦ.

CAPVT VII.

De Iure Naturali & Legitimo. Item quid differant δικαίωμα & τὸ ἄδικον, nec non ἀδίκημα & ἄδικον: ut & δικαιοπράγημα & ἀδικοπράγημα.

1 Rhet.13. 1 IVs civile autem aliud naturale est,
2 aliud legitimum. Naturale quod ubique gentium eandem vim obtinet, non quod ita vel decretum sit, vel non decretum. Legitimum autem, quod ab ini-
3 1 Rhet.14.f. & 15 pr. tio hoc an illo modo fiat nihil refert: cum vero constitutum fuerit, tunc demum refert quale est istud. Minâ captivum redimere: aut illud, Capra Iovi sacrificare, non ove. Præterea leges
4 omnes, quas de rebus singularibus ferunt, ut Brasidæ sacra facere: & quæcumque à populis scita & decreta sunt.
5 Existimant autem nonnulli iura omnia esse hujusmodi, id est legitima: quoniam id quod constat natura, immobile atque immutabile est, & ubique eandem vim habet, quemadmodum ignis & hic & apud Persas urit: jura autem quoti-
6 die vident immutari. Sed hoc non est ita, cum sit tamen aliqua ex parte. Quanquam apud deos fortasse nequa-
7 quam ita habens. Sed utut hoc habet apud nos certè est aliquid quamvis naturale, tamen mutabile: etsi non omne,

Τοῦ δὲ πολιτικῦ δίκαιόν, τὸ μὲν, φυσικόν ἐστι· τὸ δ', νομικόν· φυσικὸν μὲν, τὸ πανταχῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ ὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή· νομικὸν δ', ὲξ ἀρχῆς μὲν ὐδὲν διαφέρει ὕτως ἢ ἄλλως. ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει, οἷον τὸ μνᾶς λυτρῦσθαι, ἢ τὲ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ * οἰὸς πρόβατα. ἔτι, ὅσα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα νομοθετῦσιν· οἷον, τὲ θύειν Βρασίδᾳ, καὶ τὰ ψηφίσματα τὰ δη. δοκεῖ δ' ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι, τὸ μὲν φύσει, ἀκίνητον καὶ πανταχῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν· ὥσπερ τὲ πῦρ καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Πέρσαις καίει· τὰ δ' δίκαια κινήματα ὁρῶσι. τῦτ' δ' οὐκ ἔστιν ὕτως ἔχον, ἀλλ' ἔστιν ὡς. καίτοι γε παρὰ τοῖς θεοῖς ἴσως ὐδαμῶς ἔχον· παρ' ἡμῖν δ', ἔστι μέν τι καὶ φύσει κινητόν, ἀ μὴ

πάν-

τοῖ πᾶσι. ἀλλ' ὅμως ἔστι, τὸ μὲν, Φύσει. τὸ δ', οὐ Φύσει. ποῖον δὲ Φύσει τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως ἔχειν, καὶ ποῖον οὔ· ἀλλὰ νομικὸν καὶ συνθήκη, εἴπερ ἄμφω κινητὰ ὁμοίως, δῆλον· καὶ ὅτι τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς ἁρμόσει διορισμός· Φύσει γὰρ ἡ δεξιὰ κρείττων. καίτοι ἐνδέχεται· πάντας ἀμφιδεξίους γενέσθαι. τὰ δὲ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τοῖ δικαίοις, ὁμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσοι τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' ὅπου μὲν ὠνοῦνται, μείζω· ὅπου δεῖ πωλοῦσιν, ἐλάττω· ὁμοίως δὴ καὶ τὰ μὴ Φυσικὰ, ἀλλ' ἀνθρώπινα δίκαια, οὐ ταὐτὰ πανταχοῦ, ἐπεὶ οὐδὲ πολιτεία· ἀλλὰ μία μόνον πανταχοῦ κατὰ Φύσιν ἡ ἀρίστη. ἓν δὲ δικαίων καὶ νομίμων ἕκαστον, ὡς τὰ καθόλου πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἔχει· καὶ μὲν γὰρ πραττόμενα, πολλά· ἐκείνων δ', ἕκαστον ἓν. καθόλου γάρ. Διαφέρει δὲ τὸ ἀδίκημα καὶ τὸ ἄδικον, καὶ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ δίκαιον· ἄδικον μὲν γὰρ ὅτι τῇ Φύσει, ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅταν πραχθῇ, ἀδίκημά ἐστι πρὶν δὲ πραχθῆναι, οὔπω, ἀλλ' ἄδικον. ὁμοίως δὲ καὶ

Verumtamen hoc non obstante jus aliud natura valet, aliud non natura. Porrò quodnam & quale etiam eorum, quæ aliter evenire, quæque mutari possunt, natura constet, & quod rursum non natura valeat, sed lege & consensu, si quidem ambo sunt peræquè mutabilia, facilè intelligitur. Ac cæteris quoque rebus poterit eadem distinctio accommodari. Manus enim dextra valentior est sinistrâ naturâ. Atqui evenire potest, ut aliqui sinistrâ perinde ut dextra utantur. Iam vero quæ jura ex consensu & utilitate hominum nata sunt, ea mensuris similia sunt. Neque enim omnibus in locis sunt æquales vini triticique mensuræ: sed iis in locis, ubi emunt, quæ illic nata aliò exportentur, majores: apud illos, ubi ea revendunt, minores. Itemque jura non naturalia, sed humana, non sunt omnibus locis eadem. Nam ne reipublicæ quidem regendæ forma una & eadem est apud omnes: etsi una duntaxat ubique locorum consentanea naturæ est: ea videlicet, quæ optima. Iam unumquodque jus & unumquodque legitimum eandem rationem habet ad hominum actiones, quam res universæ ad singulares, Nam quæ aguntur multa sunt; sed horum unumquodque quiddam est unum. Est enim universum quiddam. Differunt autem injustè factum sive injuria, ab eo quod est injustum factum sive res injusta, item juste factum seu justa actio, ab illo, quod est justū factum, sive res justa. Nam factum injustum, sive res injusta, spectatur in ipsa natura vel constitutione. Hoc vero ipsum cum ad rem collatum fuerit, injuria est; quod priusquam fieret, nondum injuria erat, sed factum injustum seu res injusta. Eademque est juste

8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

facti-

20 facti, seu justæ actionis ratio. Cæterum in posteriore isto pari vocabulum δικαιοπράγημα magis dicitur generaliter quàm δικαίωμα; quod fere usurpatur pro eo quod est correctio & emendatio injuste facti, seu injuriæ alteri illatæ.

21 Quæ sint autem cujusque genera & partes, & quot sint, & in quibus versentur, posterius nobis erit videndum.

δικαίωμα. καλεῖ δὲ καὶ τὸ κοινὸν, μᾶλλον δικαιοπράγημα· δικαίωμα δὲ, τὸ ἐπανόρθωμα ἢ ἀδίκημα· καθ' ἕκαστον δὲ αὐτῶν, ποῖά τε εἴδη καὶ πόσα, καὶ περὶ ποῖα τυγχάνει ὄντα, ὕστερον θεωρητέον.

CAPVT IIX.

De Injuriis & Infortuniis: quæq; ex iis veniam mereantur, vel non.

1 IVsta porro & injusta cum sint ea, quæ
1 Rhet. 13. sunt à nobis exposita, injuste & juste agit aliquis, cum ea sua sponte agit, quibus accidet, ut justa vel injusta sint. Cum juste & injuste factum illo definiatur, quod est sponte & invite factum.

2 Nam cum quid sponte fit, tum & vitu-
3 peratur, & simul injuste factum est. Erit ergo aliquid injustum, quod nondum erit injuste factum, nisi eo accesserit, ut sponte factum sit. Sponte autem

4 fieri dico (quemadmodum & supra à nobis dictum est) id, quod quis in sua potestate positum faciat sciens, & non ignorans, eum, quem injuria afficit, non item id, quod facit: sicut neque quo instrumento, neque cujus rei gratia

5 (puta, si non ignorans quem verberet, quare verberet, cujus denique rei causa verberet) atque etiam ista omnia nó sint

6 ex eventu. Denique quod etiam non fiat vi. Exempli causa; si quis alicujus manu apprehensa, alterum verberet,

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, ἀδικεῖ μὲν καὶ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ· ὅταν δὲ ἄκων, οὔτ' ἀδικεῖ, οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· οἷς γὰρ συμβέβηκε δίκαιοις εἶναι ἢ ἀδίκοις, πεφύκασιν. ἀδίκημα δὲ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ, καὶ ἀκουσίῳ. ὅταν γὰρ ἑκούσιον ᾖ, ψέγεται· ἅμα δὲ καὶ ἀδίκημα τότε ἐστίν· ὥστε ἀδικόν τι, ἔστι μὲν, ἀδίκημα δὲ οὔπω, ἐὰν μὴ τὸ ἑκούσιον προσῇ. λέγω δὲ, ἑκούσιον μὲν, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται· ὃ ἄν τις τῶν ἐφ' αὑτῷ ὄντων εἰδὼς, καὶ μὴ ἀγνοῶν, πράττῃ, μήτε ὃν, μήτε ᾧ, μήτε οὗ ἕνεκα. οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· καὶ ἐκείνων ἕκαστον, μὴ κατὰ

συμβεβηκὸς, μηδὲ βίᾳ· ὥστε εἴ τις λαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τύπτοι ἕτερον.

ἐκ

ἀχ ἑκὼν δέ· ὁ γὰρ ἐπ' αὐτῷ. ἐνδέχε-
ται δὲ τὸν τυπτόμενον πατέρα
εἶναι, τὸν δέ, ὅτι μὲν ἄνθρω-
πον, ἢ τῶν παρόντων τινὰ γινώ-
σκειν· ὅτι δὲ πατέρα, ἀγνοεῖν· ὁ-
μοίως δὲ τοῦτον διαιρεῖσθω καὶ
ἐπὶ τοῦ οὗ ἕνεκα, καὶ περὶ τὴν
πρᾶξιν ὅλην· τὸ δὴ ἀγνοούμε-
νον, ἢ μὴ ἀγνοούμενον μέν, μὴ
ἐπ' αὐτῷ δ' ὄν, ἢ βίᾳ, ἀκούσιον.
πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρ-
χόντων εἰδότες καὶ παρόντες οὐ
παύομεν, οἷον ὀργὴν ἢ ἐπιθυμίαν, οὐδὲν
ἧττον ἑκούσια, ἢ οὐκ ἐθελούσια ἔσται. οἷον τὸ γηρᾶν,
ἢ ἀποθνήσκειν. ἔστι δ' ὁμοίως ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν δικαίων,
τὸ κατὰ συμβεβηκός· καὶ γὰρ ἂν
τῷ θέσει καταθήκην ἀποδοῦναι τὸν
ἄκοντα καὶ ἀβουλόμενον φαίη
μὴ ἀποδιδόναι, καὶ συμβεβηκὸς
φατέον ἀδικεῖν, καὶ τὸ ἄδικα
πάσχειν· τῶν δὲ ἑκουσίων, τὰ μὲν
προαιρούμενοι πράττομεν, τὰ δὲ οὐ
προαιρούμενοι· προαιροῦμεν μὲν,
ὅσα προβεβουλευμένοι· ἀπροαίρε-
τα δ' ὅσα ἀπροβούλευτα. τριῶν
δὲ οὐσῶν βλαβῶν τῶν ἐν ταῖς
κοινωνίαις, τὰ μὲν μετ' ἀγνοίας
* ἁμαρτήματά ἐστιν, ὅταν μή-
τε ὃν, μήτε ᾧ, μήτε ᾧ, μήτε ὅ

non ſponte ſanè id fecerit, quod non eſſet hæc res in ipſo ſita. Contingere quo- 7
que poteſt, ut pater ſiris, qui pulſatur: is vero qui pulſat, illum eſſe hominem duntaxat, aut eorum, quí adſunt, aliquem ſciat, patrem ſuum eſſe neſciat. Similem autem diſtinctionem in eo 8
quoque adhiberi oportet, quod eſt, cujus cauſa res agitur, & in tota adeo actione. Quod autem ignoratur, aut cum 9
minimè ignoretur, tamen vel in ejus, qui agit, poteſtate non eſt, vel in quo agenti vis afferatur, id ab invito agi dicitur. Nam multa ſanè eorum, quæ natu- 10
raliter eveniunt in nobis, ſcientes & agimus & patimur: quorum tamen nihil nec ſponte noſtra, nec nobis invitis fieri dicendum eſt: ut, ſeneſcere aut mori. In rebus juſtis autem æque atq; injuſtis 11
illud, quod dicitur ex eventu, locum habet. Nam ſi quis depoſitum reddiderit invitus & metu coactus, ejus actionem juſtam eſſe, aut ipſum juſtè agere 12
dicendum non eſt, niſi ex eventu: itemque qui neceſſitate coactus & invitus depoſitum non reddit, is quoque ex eventu injuriam facere, reſque injuſtas agere dicendus eſt. Eorum autem quæ 13
ſponte aguntur, alia conſilio capto agimus, alia conſilio non capto. Conſilio 14 1 Rhet. 10.
capto agimus, quæ re prius deliberata: non capto conſilio, quæ re non ante de- 15
liberata agimus. Iam cum in vitæ civi- 16
lis ſocietate, inque contrahendis rebus tria ſint damnorum genera: per ignorantiam quidem facta dicuntur, cum quis verbi gratia aut, quem minimè exiſtimavit, percutiendo, aut quomodo non putavit, aut quo inſtrumento non

putavit, aut cujus rei gratia non puta-
17 vit, hoc, quod actum est, egerit. Nam aut se non percussurum, aut non hoc instrumento, aut non hunc, aut non hu-
18 jus rei causa arbitratus est. accidit autem non id, cujus causa se facere existimavit, sed longè aliud: verbi gratia, non ut vulneraret, sed ut pungeret, ferrum strinxit: aut non eum, quem putavit, vulneravit: aut non, quomodo vo-
2 Pol. c. 19 luit. Cum igitur nec opinatò damnum
1 Rhe. 12. illatum fuerit, infortunium nominatur:
3 Rhe. 2. 20 cum autem non inopinatò quidem, sed non tamen malitiosè, erratum seu pec-
21 catum est. Peccat enim tum quisque,
22 cum in ipso causæ principium inest: infortunatus est, cum principium extrà
23 est. At verò cum quis sciens læsit alterum, tum si deliberatione nō antegressa, injustè factum est. exempli causa, quæcumque vel ab ira, vel ab aliis affectibus, qui aut necessarii sunt, aut natura-
24 les, hominibus accidunt. Hujuscemodi namque damnum dantes, atque ita peccantes, injuriam quidem illi faciunt,
2 Polit. 5. & hæc sunt injustè facta: nondum tamen propter hæc ipsi injusti neque improbi sunt. non enim malitiosè da-
1 Rhe. 10, 25 & 13. mnum illatum est. At vero si quis consilio capto & de industria ista agit, tum vero & injustus & improbus est dicen-
26 dus. Quapropter rectè quæ per iram fi-
1 Rhe. 13. unt, facta non putant de industria.
27 Nonenim talium auctor & causa est is, qui iratus facit: sed is, qui lacessivit atq;
28 irritavit. Præterea non est controversia de facto, sed de jure. Ob injustitiæ enim speciem animo objectam ira commovetur. Neque enim
29 hic de facto controversia est, ut in rebus contrahendis in-

ἕνεκα ὑπέλαβε, ταῦτα πεᾶξε· ἢ γὰρ, ἃ βαλεῖν, ἢ ἃ τούτῳ, ἢ ἃ τοῦτον, ἢ ἃ τούτου ἕνεκα ᾠήθη· ἀλλὰ συμβέβηκε οὐχ ἃ ἕνεκα ᾠήθη. οἷον, οὐχ ἵνα τρώσῃ, ἀλλ' ἵνα κεντήσῃ, ἢ οὐχ ὃν, ἢ οὐχ ὡς. ὅταν μὲν οὖν παρὰ λόγως ἡ βλάβη γίγνηται, ἀτύχημα· ὅταν δὲ μὴ παρὰ λόγως, ἄνευ μὲν κακίας, ἁμάρτημα· ἁμαρτάνει μὲν γὰρ, ὅταν ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχὴ ᾖ τῆς αἰτίας· ἀτυχεῖ δ', ὅταν ἔξωθεν. ὅταν δ' εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματ' ἔστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί· οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός· διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. ἔτι δ' οὐδὲ περὶ γενέσθαι ἡ μὴ, ἀμφισβητοῦσι· ἀλλὰ περὶ δικαίου. δοκεῖ φαινομένη γὰρ ἀδικία ἡ ὀργὴ εἶναι· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν τοῖς συναλλάγμασι περὶ γε-

νέσθαι ἀμφισβητῆσαι, ὧν ἀνάγκη τὸν ἕτερον εἶναι μοχθηρὸν, ἂν μὴ λήθῃ αὐτὸ δρῶσιν· ἀλλ' ὁμολογοῦντες περὶ ἧς πράγματος, περὶ ἧς πότερος δίκαιον ἀμφισβητοῦσιν. ὁ δὲ ἐπιβουλεύσας, οὐκ ἀγνοεῖ· ὥστε, ὁ μὲν οἷς ἠδίκησται, ὁ δὲ ἃ· ἂν δὲ ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, ἀδικεῖ. καὶ ἤδη τὰ ἀδικήματα ὁ ἀδικῶν, ἄδικος, ὅταν παρὰ τὸ ἀνάλογον ᾖ, ἢ παρὰ τὸ ἴσον. ὁμοίως δὴ καὶ ὁ δίκαιος, ὅταν προελόμενος δικαιοπραγῇ. δικαιοπραγεῖ δὲ, ἂν μόνον ἑκὼν πράττῃ. τὰν δὲ ἀκουσίων, τὰ μὲν, οὐ συγγνωμονικά. τὰ δὲ, καὶ συγγνωμονικά· ὅσα μὲν γὰρ μὴ μόνον ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἄγνοιαν ἁμαρτάνουσι, συγγνωμονικά· ὅσα δὲ μὴ δι' ἄγνοιαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες μὲν, διὰ πάθος δὲ, μήτε φυσικὸν, μήτ' ἀνθρωπικὸν, οὐ συγγνωμονικά.

ter eos, qui contraxerunt (quorum necesse est alterum esse improbum, nisi obliti id faciant) sed de facto unum idemque sentientes, de eo dissentiunt & ambigunt quod est, utro modo justum fuerit agi. Atque is sane qui cogitato & fraude concepta læsit alterum, non ignorat. Itaque ex his duobus ille superior, quem alter irritavit; injuria se esse affectum arbitratur: hic posterior vero, non item. Ille vero qui consulto damnũ inferat, injuriam facit: & ab his demum injuriis inferendis injustus est, cum videlicet à proportione vel ab æqualitate discesserit. Quomodo item justus est aliquis tum cum consulto juste agit. Iuste agit autem, si modo sponte & voluntate sua agat. Cæterum eorum, quæ invitè fiunt, alia venia digna sunt, alia non item. Quæcunque enim non solum inscientes, sed etiam per inscientiam peccant homines, iis ignoscendum est. quæcumque vero non propter inscientiam peccant, sed ita inscientes, quod perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati; iis non est ignoscendum.

30 31 1 Rhe. 14. 32 33 34 35

CAPVT IX.

Neminem sponte injuria adfici. Vtrum, qui injustè distribuit, an qui iniquè accipit, majorem faciat injuriam? Non facile esse cuilibet, ut Iustus sit.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, εἰ ἱκανῶς διώρισται περὶ ἧς ἀδικεῖσθαι καὶ ἧς ἀδικεῖν. πρῶτον μὲν, εἰ ἔστιν ὥσπερ Εὐριπίδης εἶπεν, λέγων ἀτόπως,

DVbitare autem posset aliquis. An- 1
ne satis distinctè de accipienda & facienda injuria à nobis disputatum sit. Ac primum quidem in dubium vocari 2
potest, anne ita se res habeat, ut dixit Euripides:

Matrem is meam peremit, ut paucis loquar:
Volens volentem, vel volentem non volens.

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν βραχὺς λόγος,
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, ἢ * θέλουσαν οὐχ ἑκών·

1 Rhe. 11. & 13. 3 Vtrumnam enim potest vere fieri, ut volens quis accipiat injuriam? An non potest? sed potius omnis invito fit injuria? 4 quemadmodum sanè ipsum facere injuriam, omnino est voluntarium. 5 Rursumque utrumcunque horum statuatur, id est, sive contra voluntatem accipitur injuria, sive voluntate; Omnisne perpessio injuriæ est vel hujus vel illius modi? quemadmodum factio injuriæ omnino est aliquid voluntarium: 6 An vero aliqua est, quam quis sua sponte accipit: aliqua, quam invitus. 7 Atque hoc idem etiam de juris actionibus quæri potest. Voluntarium est enim, 8 quicquid juste aliquis agit. Itaque oppositionis quoque in ambobus eandem esse rationem consentaneum 9 est. atque ita utraque similiter, injuriam scilicet accipere, & jus suum obtinere, vel voluntaria esse, vel non voluntaria. 10 Sane cum satis constet, jus suum nonnullos pati minime sua sponte, vel ob illud quoque videatur absurdum dicere, Ius non nisi à volentibus percipi. 11 Quod quæri de eo quoque potest Num. quicumque aliquid pertulit injusti, in- 12 juriam accepisse dicendus sit. An vero ut in agendo, sic se res habeat etiam in perpetiendo. puta, quod contingere potest in utroque, ut quis ex eventu aliquam partem justi percipiat: similiter- 13 que videlicet etiam injusti. Plurimum namque interest inter ea quæ 1 Rhe. 10. & 13. sunt, res injustas agere, &, injuriam facere: & inter ea quæ sunt; res 14 injustas perferre, &, injuriam accipere. Idemque est de juste agendo, at-

πότερον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔστιν, ἑκόντα ἀδικεῖσθαι, ἢ οὔ. ἀλλ' ἀκούσιον ἅπαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον. καὶ ἆρα ἅπαν ἤτοι ἢ ἑκούσιον, ὥσπερ καὶ τὸ ἀδικεῖν πᾶν ἑκούσιον· ἢ τὸ μὲν, ἑκούσιον· τὸ δ', ἀκούσιον. ὁμοίως δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι· τὸ γὰρ δικαιοπραγεῖν πᾶν ἑκούσιον· ὡς εὔλογον ἀντικεῖσθαι ὁμοίως καθ' ἑκάτερον, τό, τ' ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ δικαιοῦσθαι, ἢ ἑκούσιον, ἢ ἀκούσιον εἶναι. ἄτοπον δ' ἂν δόξειε καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦσθαι, εἰ ἅπαν ἑκούσιον· ἔνιοι γὰρ δικαιοῦνται οὐχ ἑκόντες· ἐπεὶ καὶ τόγε διαπορήσειεν ἄν τις, πότερον ὁ τὸ ἄδικον πεπονθὼς, ἀδικεῖται πᾶς· ἢ ὥσπερ * καὶ ἐπὶ τοῦ πράττειν, καὶ ἐπὶ τοῦ πάσχειν ἔστι κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται ἐπ' ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν τῶν δικαίων· ὁμοίως δ' ἦν δῆλον, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῶν ἀδίκων· εἰ γὰρ ταὐτὸν τὸ τὰ ἄδικα πράττειν, τῷ ἀδικεῖν· οὐδὲ τὸ ἄδικα πάσχειν, τῷ ἀδικεῖσθαι· * ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ

τῶ δικαιοπραγεῖν καὶ δικαιῶσθαι· ἀδυ-
ατον γὰρ ἀδικεῖσθαι, μὴ ἀδικοῦντα· ἢ δικαιῶσθαι, μὴ δικαιοπραγοῦντα. εἰ δὲ δεῖν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἑκόντα ἅπαν· τὸ δὲ ἑκόντα εἰδότα καὶ ὧν, καὶ ᾧ, καὶ ὡς· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει ἄλλος ἄλλον, ἑκὼν τ' ἂν ἀδικοῖτ', καὶ ἐνδέχοιτο ἄλλον αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι καὶ τὸ τ' ἔστι τι τῶν ὑπερημένων, εἰ ἐνδέχεται ἄλλον αὑτὸν ἀδικεῖν. ἔτι, ἑκὼν ἂν τις δι' ἀκρασίαν ὑπ' ἄλλου βλάπτοιτο ἑκόντος· ὥστ' ἴσως ἂν εἴη ἑκὼν ἀδικεῖσθαι. ἢ οὐκ ὀρθὸς ὁ διορισμὸς, ἀλλὰ προσθετέον τῷ βλάπτειν, εἰδότα καὶ ὧν, καὶ ᾧ καὶ ὡς, τὸ παρὰ τὴν ἐκείνου βούλησιν. βλάπτει μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκὼν· οὐδεὶς γὰρ βούλεται, οὐδ' ὁ ἀκρατής· ἀλλὰ παρὰ τὴν βούλησιν πράττει· οὔτε γὰρ βούλεται οὐδεὶς, ὁ μὴ οἴεται εἶναι συμφέρον· ὁ δὲ ἀκρατὴς, ἃ οὐκ οἴεται δεῖν πράττειν, πράττει· ὁ δὲ τὰ αὑτοῦ διώκων, ὥσπερ Ομηρός φησι ἐοικέναι τὸν Γλαῦκον τοῦ Διομήδει,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,

do, atque de jus ſuum conſequendo, ſtatuendum. Nam fieri non poteſt, ut quis injuriam accipiat, niſi ſit, qui faciat, aut ut jus ſuum obtineat, niſi ſit, qui juſte agat, juſtique judicis munere fungatur. Quod ſi injuriam facere, ſimpliciter eſt alicui ſponte ſua nocere (ſponte autem nocere eſt, ſcientem & cui, & quo, & quo modo noceas) incontinens autem ſponte ſua ſibi ipſe nocet: ergo ſponte ſua injuria afficietur; & fieri poterit, ut quis ſe ipſe injuria afficiat. quod ipſum etiam unum eſt ex iis, quæ dubitantur, & quæruntur fierine poſſit, ut quis ſibi ipſe injuriam faciat. Præterea poterit aliquis ſponte ſua propter incontinentiam ſuam ab altero item volente damno affici. Atque ſecundum hæc fieri poterit, ut quis ſponte ſua injuria afficiatur. Aut hoc inquam erit, aut non eſt recta ſuperior definitio: illiſque verbis Nocere ſcientem, & cui, & quo, & quomodo noceas addenda ſunt hæc: Contra illius voluntatem. Damno igitur ſua ſponte quiſpiam affici reſque injuſtas perferre ac perpeti poteſt: injuriam autem ſua ſponte accipere nemo poteſt. Nemo enim vult injuriam accipere: ac ne incontinens quidem: ſed præter ſuam voluntatem agit. Nam nec vult quiſquam, quod non arbitratur eſſe bonum. At incontinens id quod agendum eſſe non putat, agit. Neque vero qui dat ſua (quemadmodum ſcribit Homerus Glaucum Diomedi,

Aurea donantem arma, ſibi invicem ahena recepſe:
Bubus emenda novem hæc, centum aquiparantibus illis.)

injuria afficitur. In ejus enim potestate
24 situm est, dare, aut non dare. At injuriam accipere non est in eius, qui accipit, potestate sitũ, sed is oportet sit, qui
25 injuriam faciat. Injuriam igitur accipere non esse quippiam quod sponte susci-
26 piatur, ex his intelligi potest. Sed ex iis, quæ consilium erat proponere, duo
27 nobis restant explicanda: utrumnam injuriam faciat is, qui plus alicui tribuit, præter ejus meritum ac dignitatem:
28 an is qui plus consecutus est: Et Pierine possit, ut quis sibi ipsi injuriam faciat. (Nam si contingere potest id, quod priore loco dictum est, ut is, qui plus tribuit, faciat injuriam, non is, qui plus obtinuit, sequitur, ut si quis plus alteri, quam sibi, tribuit sciens, & sua volun-
29 tate, is se ipse afficiat injuria. Id quod modesti homines facere consueverunt. Nam vir bonus de suo jure libenter & fa-
30 cile aliis concedere solet) Anne hoc quidem etiam simplex sit, Et hoc quidem posterius ita esse statuendum vide-
31 tur. Nam plus sibi alterius boni forsan vendicavit, veluti gloriæ, aut eius, quod
32 absolutè honestum est. Præterea ex definitione eius, quod est iniuriam facere, refellitur altera sententia. Nihil enim tali accidit, præter ipsius voluntatem.
33 Quare propter istud injuria non afficitur: sed si quid ei accidat tale, damno afficitur duntaxat. Perspicuum
34 autem etiam illud est, eum quidem, qui plus æquo dat uni, cum distribuit, facere injuriam: sed eum, qui plus obti-

οὐκ ἀδικεῖται· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἔστι τὸ διδόναι· τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν ἀδικοῦντα δεῖ ὑπάρχειν. φερὲ μὲν οὖν ἐκ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι μὴ ἑκούσιον, δῆλον. ἔτι δ', ὧν προειλόμεθα, δύο δεῖν εἰπεῖν, πότερόν ποτε ἀδικεῖ ὁ νέμων παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον, ἢ ὁ ἔχων· καὶ εἰ ἔστιν αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν· εἰ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πρότερον λεχθὲν, καὶ ὁ πλείονων ἀδικεῖ, ἀλλ' * οὐκ ἔχων τὸ πλεῖον. εἴ τις πλέον ἑαυτῷ ἢ αὐτὸς νέμει, εἰδὼς καὶ εἰκὼν, ἑαυτῷ αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖ· ὅπερ δοκοῦσιν οἱ μέτριοι ποιεῖν· ὁ γὰρ ἐπιεικὴς, ἐλαττωτικός ἐστιν. ἢ καὶ τοῦτ' ἁπλοῦν· ἑτέρῳ γὰρ ἀγαθῷ, εἰ ἔτυχεν, ἐπλεονέκτηκεν οἷον δόξης, ἢ καὶ ἁπλῶς καλοῦ. ἔτι λύεται καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν καὶ ἀδικεῖν. ἔοικε γὰρ παρὰ τὸ αὐτῷ πάσχειν βούλησιν· ὥστε οὐκ ἀδικεῖται, διά γε τοῦτ' ἀλλ' εἴπερ, βλάπτεται μόνον. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ὁ πλείονων ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐκ ὁ τὸ πλέον ἔχων ἀεί. ᾧ γὰρ ἐν τῷ ἄδικον ὑπάρχειν, ἀδικεῖ· ἀλλ' ὧ τὸ ἐκ προαιρέσεως τοῦτο ποιεῖν· τοῦτο δ', ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πράξεως, ἐν τῷ διανέμοντι, ἀλλ' οὐκ ἐν

35 net, non semper. Non enim is, in quo id inest, quod injustum est, injuriam facit: sed is, in quo inest sponte hoc facere. hoc est, à quo actionis principium proficiscitur, quod sanè est in eo, qui distribuit:

τὸ λαμβάνοντα. ἔτι, ἐπεὶ πολλαχῶς τὸ ποιεῖν λέγεται, καὶ ἔστιν ὡς τὰ ἄψυχα κλίνει, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ὁ οἰκέτης ὅταν πατάξαι κελεύσῃ τὸν, οὐκ ἀδικεῖ μέν, ποιεῖ δὲ τὰ ἄδικα. ἔτι, εἰ μὲν ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἠδίκησεν τῷ τὸ νομικὸν δίκαιον, ἠδ' ἄδικος ἡ κρίσις ὅμως· ἔστι δ', ὡς ἄδικος· ἕτερον γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον καὶ τὸ πρώτως. εἰ δὲ γινώσκων ἔκρινεν ἀδίκως, πλεονεκτεῖ καὶ οὗτος, ἢ χάριτος, ἢ μισοπονίας. ὥσπερ οὖν κἂν εἴ τις μεμίσθωται τὴν ἀδικήματος, καὶ ὁ διὰ ταῦτα κρίνας ἀδίκως, πλέον ἔχει· καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων ὁ τὴν ἀρχὴν κρίνας, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ δεύτερον ἔλαβεν. οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς οἴονται εἶναι τὸ ἀδικεῖν. διὸ καὶ τὸ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον. τὸ δ', οὐκ ἔστι· συγγνώσεσθαι μὲν γὰρ τῇ ἑταίρᾳ, καὶ πατάξαι τὸν πλησίον, καὶ δοῦναι τῇ χειρὶ τὸ δεύτερον ῥᾴδιον, καὶ ἐπ' αὐτοῖς· ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν, ὅτε ῥᾴδιον, οὐκ ἐπ' αὐτοῖς. ὁμοίως δὴ καὶ τὸ γνῶναι τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι, ὅτι σαφῆ ἐστὶν οἷς οἱ νόμοι λέγουσιν, ἃ χαλεπὸν ξυνιέναι· ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐστὶ τὰ δίκαια, ἀλλ' ἡ κατὰ συμβεβηκός· ἀλλά πως πρακτέα καὶ πως νεμητέα, δίκαια. τοῦτο δὲ πλέον ἔργον, ἢ

buit: non in eo, qui capit. Præterea 36
quoniam facere multis modis dicitur, & usuvenit, ut inanima quoque interficiant, & manus, de qua superius dictum, & servus item domini jussu: non injuriam quidem facit talis; sed tamen rem injustam facit. Præterea si quis i- 37
gnorans judicavit, neque facit injuriam, quod quidem ad jus legitimum attinet, neque judicium injustum est sed tamen quasi injustum. Nam jus legiti- 38
mum aliud est ab illo primo. Quod si 39
sciens injustè judicavit, jam ipse quoque plus confecutus est, vel in eo, quod gratiam iniit ab altero, vel in eo, quod inimicitias suas ultus est. Quemadmo- 40
dum igitur si quis injuriæ factæ sit socius ac particeps, sic etiam in illis, is, qui propter hæc injustè judicavit, plus obtinere intelligitur. Nam & qui agrum 41
alteri adjudicavit ob hujusmodi rem, non agrum mox necesse est ut acceperit, sed pecuniam vel quid simile. Homines autem in sua potestate posítum 42
esse putant injuriam facere: eoque esse facile, justum esse. Sed non ita est. Nam 43
cum vicini uxore rem habere, & alterum verberare, & manu pecuniam dare, tum facile est, tum in eorum, qui faciunt, potestate situm est: Sed ex habitu 44
& sic affectos hæc facere, id neque facile, neque in eorum potestate situm est. Similiter justa & injusta nosse nullius sa- 45
pientiæ esse putant: quia ea, de quibus loquuntur leges intelligere difficile non est. Verum ista non sunt justa, nisi ex e- 46
ventu: Cum autem certo quodam modo & aguntur & distribuuntur, tunc justa sunt. Hoc autem majus opus est, 47

quam,

quam, verbi gratia, res salubres cognoscere. Nam illic quoque mel, vinum, veratrum, ustionem & sectionem nosse facile est. sed quomodo, & cui, & quando, ad sanitatem adhibenda sint, cognoscere, tam est magnum & operosum, quàm medicum esse. Propter hanc ipsam causam non minus justi, quam injusti hominis esse putant, injuriam facere: quia justus non minus, quam injustus, immo verò magis unumquodque horum agere possit. Nam & hunc cum aliena uxore rem habere, alterumque verberare, & virum fortem clypeum abiicere, & in utramvis conversum partem currere posse dicunt. Atqui ignavum esse & injuriam facere, non est hæc facere, nisi ex eventu: sed sic affectum facere quemadmodum mederi & sanare non est secare aut non secare, medicamento purgare aut non purgare: sed sic affectum hæc præstare. Cæterum jura locum habent tantum inter eos, inter quos eorum quæ absolutè bona sunt, communitas est, & quibus horum nimium & parum esse potest. Aliquibus enim non potest esse eorum nimium, ut fortasse diis; aliis nulla prorsus eorum particula utilis est (nempe hominibus insanabilibus & omni vitiorum genere contaminatis) sed omnia nocent: aliis aliquatenus utilia sunt. Atque est proprie hæc humana sive hominum conditio.

τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι· ἐπεὶ, κἀκεῖ μᾶλλον μέλι, καὶ οἶνον, καὶ ἑλλέβορον, καὶ καῦσιν καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον, ἀλλὰ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν, καὶ τίνι, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι. διὰ αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ τοὺς δικαίους οἴονται εἶναι ἀδικεῖν ἥκιστα τὸ ἀδικεῖν· ὅτι ἀδικεῖν ἥκιστα ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δυνατὸς ἂν ἕκαστα πρᾶξαι τούτων· καὶ γὰρ συγγενέσθαι γυναικὶ, καὶ παταξαι, καὶ ὁ ἀνδρεῖος τὴν ἀσπίδα ἀφεῖναι, καὶ στραφεὶς ἐφ' ὁπότερα νοῦν τρέχειν· ἀλλὰ τὸ δηλαδὴ εἶναι καὶ τὸ ἀδικεῖν, ἢ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἕξιν, πλὴν μὴ συμβεβηκός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἕξιν ἔχοντα, ταῦτα ποιεῖν ἕξιν, ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ ὑγιάζειν, ἢ τὸ τέμνειν ἢ μὴ τέμνειν, ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἕξιν, ἀλλὰ τὸ ἀεί· ἔστι δὲ τὰ δίκαια οἷς τούτοις οἷς μέτεστι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν. ἔχουσι γὰρ ὑπερβολὴν οἷς τούτοις καὶ ἔλλειψιν· τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ αὐτῶν, οἷον ἴσως τοῖς θεοῖς· τοῖς δ' οὐθὲν μόριον ὠφέλιμον τοῖς ἀνιάτοις καὶ κακοῖς, ἀλλὰ πάντα βλάπτει· τοῖς δὲ, μέχρί τινος· * μέχρι τούτου, ἀνθρώπινόν ἕξις.

CAPUT X.

De Æquo Bono.

SEquitur ut de æquitate & de æquo

ΠΕρὶ δὲ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς,

48 49 50 51 52 53 54 55

2 M. M. 1. & 2. 1 Rhet. 13. & 15. pr. 1

πῶς, πῶς ἔχει, ἢ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν· ἔστι γὰρ οὐ ταὐτὰ ἁπλῶς, οὐδ' ὡς ἕτερα τῷ γένει φαίνεται προσαγορευόμενα· καὶ, ὁτὲ μὲν, τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινοῦμεν, καὶ ἄνδρα τὸν ἐπιεικῆ· ὥστε καὶ ὅταν ἄλλα ἐπαινούμενα μεταφέρωμεν, ἀντὶ δ' ἀγαθοῦ τὸ ἐπιεικέστερον, ὅπερ βέλτιον, δηλοῦντες· ὁτὲ δὲ, τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦν φαῦλον ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς οὐχὶ τὸ δίκαιόν τι ὄν, ἐπαινετὸν ἔσται· ἢ γὰρ τὸ δίκαιον ἢ οὐδαμοῦ, ἢ τὸ ἐπιεικὲς οὐ δίκαιον, εἰ ἄλλο ἢ ἀμφω οὐδαμοῦ. ταὐτὰ ἔσται· ἀμφοῖν δ' ὄντοιν σπουδαίοιν, κρεῖττον τὸ ἐπιεικές. ποιεῖ δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς, δίκαιον μὲν ἔστιν, οὐ τὸ κατὰ νόμον δέ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου. αἴτιον δὲ, ὅτι, ὁ μὲν νόμος καθόλου πᾶς· περὶ ἐνίων δὲ, οὐκ οἷόν τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλου· ἐν οἷς οὖν, ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου, μὴ οἷόν τε

bono dicamus, quam rationem æquitas ad justitiam, quam æquum bonum ad jus habeat. Namque propius intuentibus, neque ut idem omnino, neque ut aliud genere videtur. Atque interdum æquum bonum laudamus, eumque virum, qui æquus & bonus est. Quin etiam hoc nomen ad alia laudando transferimus, pro bono usurpando id, quod dicimus τὸ ἐπιεικέστερον, melius scilicet aliquid significantes. Interdum rationem sequentibus absurdum videtur, æquum bonum, cum sit quippiam à jure diversum, esse laudabile. Nam vel jus non est bonum, vel æquum bonum: si quidem hoc à jure aliud aliquid atque diversum est. vel si utrumque bonum est, idem sunt. Tota igitur de æquo bono quæstio ex his propemodum, quæ diximus, nascitur. Sed hæc omnia quodammodo bene habent, nec quicquam eorum est, quod secum pugnet. Nam & jure quodam melius est æquum bonum, & verò non ita jure melius est, ut sit aliud quoddam juris genus. Idem ergo & jus est, & æquum bonum: cumque ambo sint bona, melius est æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio est, quod quamvis æquum bonum jus sit, non est tamen jus lege constitutum aut legitimum: sed juris legitimi correctio. Cujus rei hæc causa est, quod lex omnis generalis est. de quibusdam autem rebus universe & generaliter recte præcipi non potest. Itaque quibus in rebus legis vocem universam ac generalem esse necesse est. id autem est ubi non satis re-

1 Rhe. 1.

2 Pol. 6.
3 Rhe. 23.
3 Pol. 11. & 12.

ctè fieri poteſt, in eis id ſumit lex, quod plerumque ſolet evenire: non ignorans ille peccatum legis, intereaque nihilo minus rectè negotium ſuum agens. Non enim culpa legis eſt, neque ejus, qui legem tulit: ſed naturæ rerum. Earum enim rerum, quæ in actionem cadunt, hujuſmodi planè materia eſt. Cum igitur lege generaliter locuta, aliquid evenit poſtea præter, genę illud univerſum: tunc par eſt, quà prætermiſit aliquid lator legis, & peccavit in eo, quòd abſolutè locutus eſt: id quod deeſt, quodque omiſſum eſt, corrigere: quod etiam lator legis, ſi illic adeſſet, ita eloqueretur, & de quo legem tuliſſet, ſi præſciviſſet. Itaque cum jus eſt æquum bonum, tum quodam jure melius. Non eo tamen, quod abſolutè & univerſaliter jus eſt; ſed eo quod propter abſolutam & univerſalem editionem peccato non caret. Denique hæc æqui boni vis ac natura eſt, ut legis correctio ſit, qua aliquid ei deeſt, propterea, quod generaliter loquitur. Hæc enim cauſa eſt, cur non omnia ſint lege comprehenſa, quod de quibuſdam lex ferri non poteſt: ut proinde plebiſcito opus ſit. Rei enim non definitæ infinita quoque regula eſt, ut & ſtructuræ Lesbiæ regula plumbea. nam ad lapidis figuram torquetur & inflectitur, neque regula eadem manet. ſic & populi ſcitum ad res accommodatur. Quid ſit igitur æquum bonum, quid jus, quo denique jure melius ſit æquum bonum, ex his perſpicuum eſt. Ex hoc autem etiam apparet, quis

δ' ἐρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον· καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς· τὸ γὰρ ἁμάρτημα, οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει ἐστὶ πραγματικόν. αὗται γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστίν· ὅταν οὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλου, συμβῇ δὲ ἐπὶ τούτοις ἁμαρτεῖν τι τῶν καθόλου. τότε ἐρθῶς ἔχει, ἢ παραλείπει ὁ νομοθέτης, καὶ ἡμάρτεν ἁπλῶς εἶπεν, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλειφθὲν, ἃ καὶ ὁ νομοθέτης αὐτὸς ἂν εἴποι, ἐκεῖ παρών· καὶ εἰ ἤδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. διὸ, δίκαιον μέν ἐστι, καὶ βέλτιόν τινος δικαίου· ἀ τὰ ἁπλῶς ἦ, ἀλλὰ ἐξ * ἁπλῶς ἁμαρτήματος. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κεῖσθαι νόμον εἶναι, ὅτι περί ἐνίων ἀδυνατεῖ ὁρίσαι νόμον· ὥστε ψηφίσματος ἐστί. τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς, ὁ μολύβδινος κανών. φερὸς γὰρ τὸ σχῆμα ἐξ λίθου μεταβαλλόμενος, οὐ μένει ὁ κανών· οὐδὲ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐπιεικὲς, καὶ τί τὸ δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, δῆλον. φανερὸν δὲ ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐπιεικὴς

σικὴς τίς ἐστιν· ὁ γὰρ τοιοῦτον πρακτικὸς, καὶ προαιρετικὸς, καὶ ἕξις οὐ μία ἀφορισθείσα ἐστὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικὸς, καὶ ἐξ ἴσου τὸν νόμον βοηθοῦν, ἐπιεικὴς ἐστὶ, καὶ ἡ ἕξις αὕτη, ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐχ ἑτέρα τις ἕξις.

fit vir æquus & bonus. Nam qui consilium hujusmodi cepit, ut hæc sequatur, quique ad ea ipsa agenda aptus est, & qui non urget jus summum ad iniquam partem; sed de suo jure concedit potius, etiamsi lege adjuvetur; is est æquus bonus: atque hic habitus æquitas appellatur, quæ justitia quædam est: non alius quidam habitus. 28

CAPVT XI.

Neminem posse seipsum injuria adficere. Majus malum esse facere injuriam, quàm accipere.

Πότερον δ' ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· τὰ μὲν γὰρ ὅσα τῶν δικαίων, τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν λεκτέα εἶναι διὰ τὸν νόμον πραγματικά, οἷον οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτεινεῖν ὁ νόμος· ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει· ἔτι, ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ, μὴ ἀντιβλάπτων, ἑκὼν ἀδικεῖ· ἑκὼν δέ, ὁ εἰδὼς καὶ ὧν, * καὶ ᾧ, καὶ ὅτῳ· ὁ γὰρ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων, ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν * νόμον, ὃν οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος· οὐκ ἀδικεῖ ἄρα· ἀλλὰ πῶς; ἢ τῷ πόλει, αὐτὸν δέ; ἑκὼν γὰρ πάσχων· ἀδικεῖται δὲ μηδεὶς ἑκών. διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ. καὶ ἡ ἀτιμία πρόσεστι τῷ ἑαυτὸν

Ex iis autem quæ dicta sunt, perspicuum est, utrum fieri possit, ut quis sibi ipse faciat injuriam, nec ne. Sunt enim eorum quæ justa sunt, quædam ejusmodi, quæ omni virtuti congruentia, etiam lege constituta sint. exempli gratia, seipsum non interficere, cum sit consentaneum universæ virtuti, nec à lege aliud sanciatur; intelligitur etiam lege constitui. Quod enim in ejusmodi rebus lex non jubet, illud vetat. Sunt rursus justa, quæ spectantur tantum ad legem, à qua sanciuntur. Verbi gratia, contra jus fit, cum quis contra legem sponte nocet alteri, non prius ab eo læsus, & ita vicem reddens. (sponte verò facit, qui sciens, cui & quomodo faciat; ita injuriam facit.) Porrò qui ira impulsus sibi ipse mortem conscisit, facit illud sponte, contra rectam legem, quod lex minimè permittit. Injuriam igitur facit. Sed ut hoc certum est, ita illud quæritur, cui faciat injuriam. civitati verò eam facit, & non sibi. sponte enim hunc casum subit. At sponte sua nemo afficitur injuria. Itaque & multat eum civitas, & ignominia afficit qui se ipse 1 2 3 1 Rhet. 13. 4 5 6 7 8 9

exanimavit, ut, qui civitatem injuria afficiat. Denique etiam secundum illam injustitiam, quâ quis particulariter injustus est, & non prorsus improbus, fieri non potest, ut quisquam sibi ipse injuriam inferat (quandoquidem hæc injustitia aliud est ab illa. Nam hic modo dictus injustus sic quodammodo improbus est, uti ignavus: non ut is, qui omni genere improbitatis affectus est.) Ergo ne hac quidem etiam improbitate sibi injuriam facit; alioqui namque idem eidem decedere simul & accedere posset: quod fieri nullo modo potest: sed semper in pluribus jus & injuriam esse necesse est. Præterea injuriam facere cum à voluntate & consilio proficiscitur, tum etiam tempore prius est (is enim qui malo accepto malum refert, injuriam facere non videtur.) At qui se injustè lædit rem eandem ipse & patitur simul & facit. Deinde etiam acciperet aliquis sponte sua injuriam. His accedit, quod nemo injuriam facit, nisi quodam certo injuriæ genere. At uxorem suam nemo adulterat, nemo parietem suum perfodit, nemo in re sua furtum committit. Planè etiam injuriam sibi aliquem facere non sinunt ea quæ à nobis definita sunt. Quod nemo possit sponte sua injuriam accipere. Postremo ne illud quidem obscurum est, utrumque esse malum, accipere & facere injuriam. Alterum enim minus medio, alterum plus eo obtinere est. quod similem rationem obtinet, atque in medicinâ quidem id, quod ad bonam valetudinem pertinet: in arte autem corporum exercendorum id, quo firma corporis constitutio comparatur. Ve-

διαφθείρασθαι, ὡς ἡ πόλιν ἀδικῆσαι· ἔτι καθ' ὃ ἀδίκως ὁ μόνον ἀδίκων, καὶ μὴ ὅλως φαῦλος, οὐκ ἔστιν ἀδικῆσαι αὑτόν· ἔστι γὰρ ἄλλο ἐκείνου. ἔστι γάρ πως ὁ ἄδικος ὥσπερ πονηρὸς, ὥσπερ ὁ δειλός· οὐχ ὡς ὅλῳ ἔχων τὴν πονηρίαν· οὐδ' ἅμα τῷ αὐτῷ ἀδικεῖ· ἅμα γὰρ τὸ αὐτὸ ἂν εἴη ἀφαιρεθὲν καὶ προσκείμενον τὸ αὐτό. ὅπερ ἦν ἀδύνατον· ἀλλ' αἰεὶ ἐν πλείοσιν ἀνάγκη εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. ἔτι ἦν, ἐκόντα τινὰ καὶ οὐ προαιρούμενον, καὶ πρότερον. ὁ γὰρ διὰ ταῦτα, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιπάσχειν, εἰ δοκεῖ ἀδικεῖν· αὖ δὲ αὐτὸν, ἅμα καὶ πάσχει καὶ ποιεῖ ἅπερ, εἴη ἂν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι. πρὸς ἦν τάπερ, ἄνευ τοῦ καθ' ἕκαστον ἀδικήματος, ἃ βλάπτει μοιχεύει ἢ κλέπτει ἢ ἑαυτόν· ὅλως δὲ λύεται τὸ ἑαυτὸν ἀδικεῖν, καὶ τὸν διορισμὸν τὸν περὶ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι. φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἄμφω μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι, καὶ τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ, ἔλαττον τοῦ μέσου ἔχειν ἐστὶ, τὸ δὲ, πλεῖον ἔχειν ἐστὶ μέσου· ὥσπερ, ὑγιεινὸν μὲν, ἐν ἰατρικῇ· εὐεκτικὸν δὲ, ἐν γυμναστικῇ· ἀλλ' ὅμως

χεῖ-

χεῖρον τὸ ἀδικεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν, μετὰ κακίας, καὶ ψεκτὸν ἤδη· καὶ κακίας, ἢ τῆς τελείας καὶ ἁπλῶς, ἢ ἐγγύς· τὸ γὰρ ἄπαν τὸ ἀδικεῖν, μετὰ ἀδικίας· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, ἄνευ κακίας καὶ ἀδικίας· καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι, ἧττον φαῦλον. ὁ μὲν συμβουλευτικὸς δή, κἂν μὴν κωλύειν· μεῖζον κακὸν· ἀλλ' οὐδὲν μέλει τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ πλαγίοις λόγοις μείζω ποιοῦσι τὰ σφαλερά. καί τι γένοιτ' ἂν ποτε βάτερον καὶ συμβουλευτὴς, εἰ περὶ παίσματος. ἀλλὰ τὸ πεπεῖσθαι συμβαίνει διὰ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθνῄσκειν, καὶ μεταφορᾷ ἢ καὶ ὁμοιότητι δεῖ· οὐκ αὐτῷ πρὸς αὐτὸν δίκαιον, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ κἀν· ἢ τῶν ἢ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δεσποτικὸν, ἢ τὸ οἰκονομικόν. ἐν τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις διέσηκε τὸ λόγον ἔχον μέρος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄλογον. εἰς ἃ δὴ βλέπων, καὶ δοκεῖ εἶναι ἀδικία πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἔστι ἐν τούτοις τοῖς ἔχειν τι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ὀρέξεις· ὥσπερ οὖν ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἶναι πρὸς ἄλληλα δίκαιόν τι, καὶ τούτοις. πρὸς μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

rum enimvero deterius injuriam facere est. Nam injuriam facere cum vitio conjunctum & vituperandum esse dicebamus: & cum vitio quidem vel perfecto atque integro & quod simpliciter tale est, vel eo, quod huic finitimum est. Non enim quicquid sponte fit, conjunctum cum injustitia est. Accipere autem injuriam vitio & injustitia vacat. Per se igitur levius malum est accipere injuriam, quamvis ex eventu gravius esse nihil prohibeat. Sed de hoc ars non laborat. quin lateris dolorem semper esse dicit morbum pedis offensione graviorem: & tamen ex eventu pedis offensio morbo lateris majus malum poterit esse. ut si cui offenso pede evenerit, ut prolapsus caperetur ab hostibus & occideretur. Ex translatione autem verbi & similitudine quadam poterit esse non ipsi quidem secum; sed sui tamen partium aliquibus inter ipsas quædam juris communitas: Verum non omnis juris: sed vel ejus, quo dominus in servum, vel ejus, quo paterfamilias in familiam suam uti solet. Secundum has enim rationes ea pars animi, quæ rationis est particeps, ab ea dissidet quæ ratione vacat. ad quas partes respicientibus videtur homo sibi ipsi quoque injuriam facere: quia videlicet fieri potest, ut in his partibus singulis aliquid, quod ab ipsarum appetitionibus alienum sit, perferat. Itaque ut inter eum qui præest, & illum qui paret imperio, jus aliquod intercedit; ita habere videtur etiam in animi partibus ad seipsas. De justitia igitur, aliisque virtutibus, quæ ad mores pertinent, cum hac distinctione sic à nobis sit explicatum.

1 Rhet. 7.
1 Rhet. 10.
20
21
22
23
24
25
26
27

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. VI.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Z.

CAPVT I.

De recta Ratione: divisione Animæ Rationalis, & duplici Virtute.

Cum hoc libro cõvenit §. Bude.

1 QVoniam autem supra diximus medium esse deligendum, non nimium, neque parum; medium autem ita esse: ut recta ratio præscribit: de hoc distinctius disseramus.

1 M. M. c. 7. sub f. & c. 10.

2 In omnibus enim, quos dixi, perinde ut in aliis quoque habitibus, scopus aliquis est, quem spectans is qui rationis est particeps, tum contentionem adhibet, tum remissionem. Est item terminus aliquis earum mediocritatum, quas inter nimium & parum interjectas esse dicimus, rectæ rationi consentaneas.

3

4 Atque hoc cum ita dicitur, est illud quidem verum, at non tamen satis perspicuum. Nam & in cæteris exercitationibus, quarum est scientia, licet hoc verè dicere. Neque plus, neque minus laboris aut omissionis quàm res postulet, suscipiendum esse: sed omnia mediocriter, & ut recta ratio præscribit,

5

6 esse facienda: Verùm qui hoc tantum perceptum & cognitum habeat, nihilo magis sciat. Exempli causa, si quis quæ-

7 renti, Qualia alendo & curando corpori sint adhibenda, respondeat: Quæ ars medendi præcipit, &, ut is, qui ea

Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν περὶ τοῦτο ἐν ἀρχῇ ὄντες, ὅτι δεῖ τὸ μέσον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν, μήτε τὴν ἔλλειψιν. τὸ δὲ μέσον ἐστὶν, ὡς ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει, τοῦτο διέλωμεν. ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἔστι τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, ἐπιτείνει καὶ ἀνίησι· καί τις ὅρος ἐστὶ τῶν μεσοτήτων, ἃς μεταξὺ φαμὲν εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὅσας κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. ἔστι δὲ, τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, ἀληθὲς * μὲν, οὐδὲν δὲ σαφές· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις τοῦτο ὅσας ἐστὶν ἐπιστήμη, ἔστ' ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλεῖον, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, οὐδὲ γυμνάζειν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος. ἔστ' δὲ μόνον ἔχων αὐτὸ τις, οὐδὲν ἂν εἰδείη πλέον· οἷον τοῖα δεῖ

σκευάζεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴποι, ὅτι ὅσα ἡ ἰατρικὴ κελεύει, καὶ ὡς ὁ

ξύτιλον

ζοντα ἔχων. διὸ δεῖ καὶ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, μὴ μόνον ἀληθῶς εἶναι τὸν εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ διωρισμένον, τίς τί ἐστιν ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τούτου τίς ὁ ὅρος. τὰς * δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς διέλομεν, καὶ τὰς μὲν, εἶναι ἤθους ἐφαμεν. τὰς δὲ, τῆς διανοίας. περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διειλήλυθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, περὶ ψυχῆς πρῶτον εἰπόντες, λέγωμεν ἄντως. πρότερον μὲν οὖν ἐλέχθη δύο εἶναι μέρη τῆς ψυχῆς, τὸ, τὸν λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον· νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸν αὐτὸν τρόπον διαιρετέον. καὶ ὑποκείσθω δύο τὰ λόγον ἔχοντα, ἓν μὲν, ᾧ θεωροῦμεν τὰ τοιαῦτα τῶν ὄντων, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν· ἓν δὲ γε, ᾧ τὰ ἐνδεχόμενα· πρὸς γὰρ τὰ τοῦ ἡττω ἕτερα, καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕτερον τοῦ ἡττω τὸ πρὸς ἐκάτερον πέφυκος, εἴπερ κατ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα ἡ γνῶσις ὑπάρχει αὐτοῖς. λεγέσθω δὴ τούτων, τὸ μὲν, ὅπερ μοναχοῦ· τὸ δὴ, λογιστικόν. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι ταὐτόν· οὐθεὶς δὴ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν. ὥστε τὸ λογιστικόν ἐστιν ἓν τι μέρος τοῦ λόγον ἔχοντος. λοιπέον ἄρα, ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις,

est præditus, præcipit. Quapropter etiam in habitibus animi non solum hoc esse verè dictum, sed planè etiam explicatum ac definitum esse oportet, quæ sit recta ratio, & quæ illius definitio. Atque animi quidem virtutes ita distribuimus, ut alias morum, alias mentis seu rationis esse diceremus. Eas igitur quæ ad mores pertinent, persecuti sumus: de cæteris autem, ubi pauca fuerimus prius de animo locuti, ita postea differemus. Dictum est suprà, duas esse animi partes: alteram rationis participem, expertem illius alteram. Nunc autem ejus partis, quæ ratione prædita est, facienda eodem modo divisio est. Atque hoc positum sit, duas esse animi partes ratione præditas: unam, qua res eas cernimus, quarum principia aliter sese habere non possunt: alteram, qua eas, quæ hoc vel illo modo possunt evenire. Ad ea enim, quæ genere differunt, diversum etiam pertinet partium animi genus: nimirum id quod ad unumquodque eorum aptum natumque est: siquidem eis ex similitudine quadam atque affinitate existit suorum objectorum perceptio. Appellatur verò harum altera pars, in qua inest vis sciendi: altera, quæ ad ratiocinandum valet. Nam consultare & ratiocinari idem sunt Iam vero nemo de iis consultat, quæ aliter evenire non possunt. Itaque ea, quæ ad ratiocinandum valet, una quædam pars est ejus animi partis, quæ ratione prædita est. Intelligendum igitur est, utriusque harum partium quis optimus sit habi-

7 8 9 10 1 M.M.c.ult 11 12 13 14 15 16

habitus. Hic enim utriusque virtus est:
17 At virtus ad suum quæque opus.

αὕτη γὰρ ἕξις ἑκατέρου ἡ ἀρετή, σπουδαῖος δ' ἔργον ἐστὶν εἰκαῖον.

CAPVT II.

De Principiis Agendi: ubi de Veritate Theoretica & Practica.

1 TRia autem sunt in animo quæ in actionem & veritatem quasi dominatum habent: sensus, mens, appetitus.
1 M.M.c.ult
2 Ex his tamen tribus sensus nullius actionis principium est. quod ex eo perspicuum est, quod tametsi bestiæ sint sensu
3 præditæ, actionis tamen communionem non habent. Quod est autem in
4 cogitatione affirmatio & negatio, hoc est in appetitu rei alicujus appetitio &
2 Rhet. 21. 5 fuga. Quare quoniam virtus, quæ ad mores pertinet, est cum consilio seu proposito conjunctus habitus: consilium autem appetitus est ad consultationem accommodatus: iccirco si consilium bonum esse volumus, oportet & rationem esse veram: & appetitum rectum: eademque & illam affirmare, &
6 hunc persequi. Atque hæc cogitatio &
7 veritas ad agendum valet. Cogitatio-
7 Pol. 14. nis autem ejus, quæ ad res contemplandas, non ad agendas, neque item ad efficiendas valet, præstantia & vitium est
8 verum & falsum. In hoc enim consumitur animi partis seu potestatis ad cogitandum valentis omnis vis atque opera-
9 tio. Partis autem animi ad agendum valentis, cum illa conjunctæ, quæ ad cogitandum valet, opus, est veritas, consp irans & congruens cum appetitu
10 recto. Actionis quidem igitur prin-
2 Eth. c. 11. cipium consilium est: principium inquam illud, unde motus proficiscitur: non id

Τρία δ' ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πρὸς ἕξεως καὶ ἀληθείας, αἴσθησις, νοῦς, ὄρεξις· τούτων δ', ἡ αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἀρχὴ πράξεως ἅπασιν ἢ τοῖς θηρίοις αἴσθησιν μὲν ἔχειν, πράξεως δὲ μὴ κοινωνεῖν. ἔστι δ' ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτ' ἐν ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις προαιρετική· ἡ δὲ προαίρεσις, ὄρεξις βουλευτικὴ· δεῖ ἄρα ταῦτα, τόν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθήν· ταὐτὰ ἡ προαίρεσις ἀνάγκη· καὶ ἢ αὐτὰ, τὸν μὲν, φάναι· τὴν δὲ διώκειν. αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια, πρακτική. τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, καὶ μὴ πρακτικῆς, μηδὲ ποιητικῆς, τὸ εὖ καὶ κακῶς, τἀληθὲς δὴ καὶ * ψεῦδος. τοῦτο γὰρ ὅλης τοῦ διανοητικοῦ ἔργον· τοῦ δὲ πρακτικοῦ καὶ διανοητικοῦ, ἡ ἀλήθεια, ὁμολόγως ἔχουσα τῇ ὀρέξει τῇ ὀρθῇ. πράξεως μὲν οὖν ἀρχὴ, προαίρεσις, ὁθεν ἡ κίνησις, ἀλλ' οὐκ οὗ ἕνεκα

ἕνεκα· προαιρέσεως δὲ, ἄρξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· διὸ οὔτ' ἄνευ νοῦ καὶ διανοίας, οὔτ' ἄνευ ἠθικοῦ ἔστιν ἕξεως ἡ προαίρεσις· εὐπραξία γὰρ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν πράξει ἄνευ διανοίας καὶ ἤθους οὐκ ἔστι. * Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, ἀλλ' ἡ ἕνεκά τινος καὶ πρακτική· αὕτη δὲ καὶ τῆς ποιητικῆς ἀρχή· ἕνεκα γάρ τινος ποιεῖ πάς ὁ ποιῶν, καὶ ὁ τέλος ἁπλῶς, ἀλλὰ πρός τι, καὶ τινος τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' οὐ τοῦ πρακτοῦ· ἡ μὲν γὰρ εὐπραξία τέλος· ἡ δ' ὄρεξις, τοῦτο· διὸ, ἡ ὀρεκτικὸς νοῦς ἡ προαίρεσις, ἢ ὄρεξις διανοητική. καὶ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ, ἄνθρωπος. οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν ἤδη γεγονός· οἷον, ἤδη προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γεγενῆσθαι· διὸ ὀρθῶς λέγεται,

Μόνην γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς περιστέρει
Ἀνθρώποις πιεῖν ἄνευ ἀρετῆς πραγμάτων.

ἀμφοτέρων δὴ τῶν διανοητικῶν μορίων ἀλήθεια τὸ ἔργον· ἃς ἂν ἕξεις μάλιστ' ἀληθεύσει ἑκάτερον, αὗται αἱ ἀρεταὶ ἀμφοῖν.

cujus gratia res agitur. Consilii autem capiendi principium est appetitus & ratio ea, quæ est ultimi sive finis alicujus. Ideoque neque sine mente & cogitatione, neque sine habitu eo, qui ad mores pertinet, consilium esse possit. Nam neque bona perfectaque actio, neque ei contraria sine cogitatione & moribus constare potest. Cogitatio autem ipsa nihil movet, nisi ea, quæ est de fine & de actione. Hæc enim etiam ei, quæ ad efficiendum valet, præest. Nam quisquis aliquid efficit, alicujus id gratia efficit: neque absolute id quod efficitur, finis est, sed ad aliquid refertur, & alicujus est. Quod idem de eo, quod in actionem cadit, dici non potest. Actionis enim ultimum est actionis bonitas & præstantia: eamque spectat, ad illamque tendit appetitio. Consilium itaque aut mens est ad appetendum excitans; aut appetitus cogitandi vim habens: principiumque tale homo est. Nullius autem rei jam factæ consilium capi potest. Verbi gratia: Nemo consilium capit, olim captum ab se esse Ilium. Nam neque de re præterita deliberat quisquam, sed de futura, & ea, quæ fieri potest: & vero quod factum est ut sit infectum, fieri non potest. Itaque rectè Agatho:

Deficitur hoc uno vel ipse etiam Deus,
Quod factum est hoc ut infectum queat dare.

Quocirca ambarum animi partium, quæ ad cogitandum valent, opus est veritas. Qui igitur habitus efficiunt, ut utraque pars verum enunciet, hi sunt utriusque virtutes.

CAPVT III.

Recenſentur Virtutes Dianoëticæ & quid Scientia à reliquis differat, docetur.

1 PRincipio igitur altius repetito de iis
2 rurſum diſſeramus. Ac ſint ſane quin-
1 M.M. c. alt. que numero, quibus animus verum e-
nunciat vel ajendo vel negando: Ars,
Scientia, Prudentia, Sapientia, Mens
3 ſive Intelligentia. Nam exiſtimatione
& opinione ut mentiatur animus eveni-
4 re poteſt. Ac ſcientia quidem quid ſit
2 Rhet. 17. ex eo perſpicuum eſſe poteſt (ſi rei veri-
tatem ſubtiliter exquirere, non ſimili-
tudines confectari volumus) quòd o-
mnes exiſtimamus evenire non poſſe, ut
id, quod ſcimus, aliter ſeſe habeat.
5 Quæ autem ſeſe aliter habere poſſunt,
ea quoties à conſpectu remota ſunt,
6 ſint, nec ne ſint, obſcurum eſt. Ergo
quod ſcientia comprehendi poteſt, ne-
ceſſariò eſt ex quo efficitur, ut æternum
7 ſit. Nam quæ neceſſario ſunt ſimplici-
8 ter, ea ſunt æterna omnia. Æterna au-
tem quæ ſunt, ea neque unquam orta
9 ſunt, neque interire poſſunt. Præterea
ſcientia omnis ſub doctrinam cadere vi-
detur: & quicquid ſub ſcientiam cadit,
10 diſcendo percipi poteſt. Iam verò ex
quibuſdam rebus antecognitis omnis
doctrina procedit: quemadmodum &
11 in Analyticis docebamus. Alia enim in-
ductione, alia ratiocinatione compara-
12 tur. Atque inductio quidem principi-
13 um eſt & univerſi eſt. Ratiocinatio au-
14 tem ex univerſis conſtat. Sunt ergo prin-
3 Rhe. 17. cipia aliqua, ex quibus conſtruitur ra-
tiocinatio cum ipſa ratiocinando non

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, πάλιν
αὖτοὶ πάλιν λέγωμεν. ἔστω δὴ οἷς ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῇ
καταφάσει ἢ ἀποφάσει, πέντε
τὸν ἀριθμὸν πάσας· οἷον τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία,
νοῦς. ὑπολήψει γὰρ καὶ δόξῃ ἐνδέχεται ψεύδεσθαι. ἐπιστήμην μὲν οὖν τί ἐστιν, εὐπόδητον φανερὸν, εἰ δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ
μὴ ἀκολουθεῖν ταῖς ὁμοιότησι· πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν, ὃ
ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως
ἔχειν. τὰ δὲ ἐνδεχόμενα ἄλλως, ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖσθαι γένηται, λανθάνει εἴτε ἔστιν, εἴτε μή. ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶ τὸ ἐπιστητὸν ἀΐδιον
ἄρα· τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα,
ἁπλῶς ἀΐδια πάντα· τὰ δ' ἀΐδια, * ἀγένητα καὶ ἄφθαρτα.
ἔτι, διδακτὸν πᾶσα ἐπιστήμη δοκεῖ εἶναι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν, μαθητόν· ἐκ προγινωσκομένων δὲ
πᾶσα διδασκαλία· ὥσπερ καὶ ἐν
τοῖς ἀναλυτικοῖς ἐλέγομεν· ἡ
μὲν γὰρ, διὰ παγωγῆς· ἡ δὲ, συλλογισμῷ. ἡ μὲν δὴ ἐπαγωγὴ * ἀρχὴ ἐστὶ τοῦ καθόλου· ὁ δὲ συλλογισμὸς, ἐκ τοῦ καθόλου· εἰσὶν ἄρα * ἀρχαὶ ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὧν οὐκ ἔστι συλλογισμός.

σμός· ἐπαγωγὴ ἄρα. ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη ἕξις ἀποδεικτική, καὶ ὅσα ἄλλα προσδιορίζόμεθα τοῖς ἀναλυτικοῖς· ὅταν γάρ πως πιστεύῃ, καὶ γνώριμα αὐτῷ ὦσι αἱ ἀρχαὶ ἐπίστασθαι· εἰ γὰρ μὴ μᾶλλον, ἀτελὴς συμπερασμα καὶ οὐκ συμβεβηκὸς ἕξει τὸ ἐπιστήμιον. περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

concludantur: ideoque ad ea pertinet inductio. Scientia ergo habitus est demonstrativus, quæque alia in analyticis ad ejus definitionem addidimus. Cum enim rem ita esse quodammodo credit aliquis, & nota sunt ei principia, tum scire dicitur. Nam si non erunt conclusione notiora, ex eventu modo parta scientia habebitur. Ac de scientia quidem hunc in modum à nobis explicatum esto.

CAPVT IV.

De Arte.

Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν ἔστί τι καὶ ποιητὸν καὶ πρακτόν· ἕτερον δὲ τοῦτο, ποίησις, καὶ πρᾶξις. περὶ τούτων ἢ καθ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις· ὥστε καὶ ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, ἕτερον δὲ τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. καὶ οὐδὲ περιέχεται ὑπ' ἀλλήλων· οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις, ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις, πρᾶξις ἐστίν. ἔστι δ' ἡ οἰκοδομικὴ, τέχνη τις ἐστίν, καὶ οὐκ ἔστιν ἕξις μετὰ λόγου ποιητικὴ, καὶ ἀνάπαλιν οὔτε τέχνη ἐστίν, ἢ τις ἕξις μετὰ λόγου ποιητικὴ ἔστιν· οὔτε ποιαύτη, ἡ ἀτέχνη, ταὐτὸν ἂν εἴη τέχνη καὶ ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική. ἔστι δὴ τέχνη, περὶ γένεσιν, καὶ τὸ ἐπιτηδεύειν, καὶ θεωρεῖν, ὅπως ἂν γέ-

Eorum autem quæ aliter evenire possunt, aliud est, quod sub effectionem venit: aliud, quod sub actionem. Differt autem ab actione effectio (exotericis autem etiam sermonibus hæc ipsa quoque in re credendum est) itaque & habitus cum ratione conjunctus ad agendum idoneus, ab illo differt, qui cum ad efficiendum valeat, cum ratione conjunctus est, neuterque ab altero continetur. Nam neque actio effectio, neque effectio actio est. Quoniam autem ædificandi facultas ars quædam est, & quidditatis ratione idipsum est, quod habitus quidam cum ratione conjunctus, ad efficiendum idoneus: neque ars ulla est, quæ non sit habitus cum ratione conjunctus, ad efficiendum idoneus: neque item ullus talis habitus, qui non sit ars: idem erunt, ars, & habitus ad faciendum idoneus, cum vera ratione conjunctus. Cæterum ars omnis in productione rei occupata est, idque molitur & spectat, ut aliquid fiat eorum,

1 1 M.M.c. alia.

2

3

4

5

6

quæ esse possunt, & non esse, quorumque principium in eo, qui facit, non in
7 eo, quod fit, positum est. Nam neque eorum quæ necessario vel sunt, vel fiunt, ars est: neque eorum, quæ natura constant. Hæc enim habent principium
8 in semetipsis. Quoniam autem effectio & actio inter se differunt, necesse est artem effectionis esse, non actionis: in iisdemque rebus quodammodo ars & fortuna versantur: quemadmodum ait &
2 Rhet. 19. Agatho;

fortuna ut artem, sic & ars fortunam amat.

10 Ars igitur, ut dictum est, habitus est quidam, cum vera ratione conjunctus,
11 operis alicujus efficiens. Inertia contra, habitus cum ratione falsa conjunctus, operis alicujus effector, in eo, quod aliter evenire potest, occupatus.

ται τι τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἄλλως καὶ μὴ ἄλλως· καὶ οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ ἐν τῷ ποιουμένῳ· ἔστε γὰρ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, ἢ γινομένων, ἡ τύχη οὐδὲ ἔστι τῶν κατὰ φύσιν· ἐν αὐτοῖς γὰρ ἔχουσι ταῦτα τὰ ἀρχά. ἐπεὶ δὲ ποίησις καὶ πρᾶξις ἕτερον, ἀνάγκη τῷ τέχνῃ ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως εἶναι. κατά πως δ' ἐστὶν ἡ αὐτὴ τέχνη καὶ ἡ τύχη, καὶ ἡ τύχη, καθάπερ καὶ Ἀγάθων φησὶ,

Τέχνη τύχῃ ἔστερξε, κἀ τύχη τέχνῃ.

ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὥσπερ εἴρηται, ἕξις τις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ ἐστιν· ἡ δὲ ἀτεχνία, μετὰ τοῦ ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν.

CAPUT V.

De Prudentia.

1 M.M. c. ult.

1 DE prudentia autem sic optimè cognoscemus, si, quos prudentes appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidem videtur esse, in illis, quæ sibi bona & utilia sunt non singillatim (verbi gratia, quænam ad bonam valetudinem aut ad vires) sed universè quæ ad bene beateque vivendum conducant,
3 bene consulere posse. Cujus rei argumentum est, quòd prudentes in aliqua certa re dicimus eos, qui bene ratiocinando, quomodo ad honestum finem

Περὶ δὲ φρονήσεως, ἐκ τῶν δοκούντων ἂν λάβοιμεν θεωρήσαντες, τίνας δὴ λέγομεν τοὺς φρονίμους. δοκεῖ * δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δυνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα μὴ κατὰ μέρος, οἷον ποῖα πρὸς ὑγίειαν ἢ ἰσχύν· ἀλλὰ, ποῖα πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον· σημεῖον δέ, ὅτι καὶ τοὺς περί τι φρονίμους λέγομεν ὅταν πρὸς τέλος τι ἀγαθὸν εὖ λο-

συλογιστικὸν), ὧν μὴ ἔστι τέχνη. ἔστι καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος, ὁ βουλευτικός. βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ τῶν μὴ ἐνδεχομένων αὐτῷ πρᾶξαι. ὥστ' εἰ ἅπας, ὅσων ἐπιστήμη μὲν, μετ' ἀποδείξεως· ὧν δὲ αἱ ἀρχαὶ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, τούτων μὴ ἔστιν ἀπόδειξις· πάντα γὰρ ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν, οὐκ ἔστι βουλεύσασθαι περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων· οὐκ ἄρα ἡ φρόνησις ἐπιστήμη, οὐδὲ τέχνη· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐνδέχεται τὸ πραττὸν ἄλλως ἔχειν· τέχνη δ', ὅτι ἄλλο τι γένος πράξεως· καὶ σοφίαι, λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά· τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως, ἕτερον τὸ τέλος· τῆς δὲ πράξεως οὐκ· αὐτὴ γὰρ εὐπραξία τέλος. διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους, φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, ὅτι τὰ αὑτοῖς ἀγαθὰ καὶ ὠφέλιμα ἀνθρώποις δύναται θεωρεῖν· εἶναι δὲ τοιούτους ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς, καὶ πολιτικούς· διὰ καὶ τὴν σωφροσύνην, τὴν περισωτικὴν τῆς φρονήσεως, ὡς σώζουσαν τὸν ὑπόληψιν. σώζει δὲ τὸν τοιοῦτον ὑπόληψιν ἡ γὰρ εἰρημένη φύσις φθαρτικὴ μὲν, ἢ δὲ λύπη καὶ ἡδονὴ, οὐ πάντως, οἷον ὅτι τρίγωνον, καὶ τὸ

perveniant, assequuntur, in iis, quæ arte non continentur. Quocirca qui consilii inveniendi vi ac facultate polleat, is prudens etiam omnino & universè fuerit. Consultat autem iis de rebus nemo, quæ aliter sese habere quæque ab ipso agi non possunt. Quare si scientia omnis cum demonstratione conjuncta est, & si, quorum principia aliter se habere possunt, eorum non est demonstratio (omnia enim sese aliter quoque habere possunt) si denique de iis, quæ necessariò sunt, consultari non potest: neque scientia, neque ars erit prudentia. Scientia non erit, quia, quod sub actionem venit, sese aliter habere potest: Non etiam ars, quia aliud actionis, aliud effectionis est genus. Restat igitur, ut sit habitus cum ratione vera conjunctus, ad agendum idoneus, in iis occupatus, quæ homini bona & mala sunt. Effectionis enim alius, quam effectio, finis est: actionis verò non semper alius ab actione est finis. Est enim ipsa res benè gesta seu perfecta actio, actionis finis. Ac propter hanc causam Periclem cæterosq; tales viros prudentes arbitramur esse, quod ea, quæ sibi hominúmque generi bona sunt, dispicere ac providere possunt: quales esse putamus eos, qui rei familiaris tuendæ, reique publicæ administrandæ periti sunt, ex quo etiam nomen invenit σωφροσύνη, tanquam intelligentiæ conservatrix: cui illa virtus propriè notitias hujusmodi (quæ sunt circa bonum & malum, non autem alias) tueatur & conservet. Non enim omnem opinionem corrumpunt neque depravant dolor & voluptas, "exempli

4 5 6 7 8 9 1 Rhet. 9. 10 11 12 13

causa, triangulum duobus rectis pares angulos habere, aut non habere. sed eas dumtaxat, quæ ad id, quod sub actionem venit, pertinent. Eorum enim, quæ sub actionem veniunt, principia sunt ea res, quarum gratia suscipiuntur illa, quæ sub actionem veniunt. Qui autem voluptate aut dolore correptus est, ei statim principii videndi facultas eripitur: neque is animo cernere potest, se hujus rei causa & propter hanc causam omnia optare atque agere oportere. Vitium enim principii delendi ac perimendi vim habet. Quapropter necesse est, prudentiam habitum esse cum ratione vera conjunctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum. Quin etiam artis aliqua est virtus: prudentiæ autem non est. Et qui voluntate in arte titubarit atque offenderit, ei est anteferendus, qui invitus. in prudentia contrà deterior est is, qui sponte sua offenderit, quemadmodum & in virtutibus. Perspicuum igitur est, eam virtutem esse quandam, non artem. Cum sint autem duæ animi partes rationis participes, ejus partis, quæ ad opinandum valet, virtus est prudentia. In iis enim, quæ aliter sese habere possunt, & opinio & prudentia versatur. sed nec habitus est cum ratione conjunctus tantum. Idque ex eo perspici potest, quod hujusmodi habitum delere potest oblivio: non potest autem prudentiam.

λυπηρὸν, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσους ἔχει, ἢ οὐκ ἔχει· ἀλλὰ τὰς περὶ τὸ πρακτόν· καὶ μὲν δὴ ἀρχαὶ τοῦ πρακτοῦ, τὸ οὗ ἕνεκα τοῦ πρακτοῦ· τῷ δὲ διεφθαρμένῳ διὰ ἡδονὴν, ἢ λύπην, εὐθὺς ὑπάρχει ἡ ἀρχή. οὐδὲ δεῖν τοῦτο ἕνεκα. οὐδὲ λαβεῖν τοῦθ' αἱρετὸν πάντας πρὸς πρᾶξιν· ἔστι γὰρ ἡ κακία, φθαρτικὴ ἀρχῆς· ὥστ' ἀναγκαῖον φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν· ἀλλὰ μὴν, τέχνης μέν ἐστιν ἀρετή. φρόνησις δ', οὐκ ἔστιν. καὶ ἐν μὲν τέχνῃ ὁ ἑκὼν ἁμαρτάνων, αἱρετώτερος· περὶ δὲ φρόνησιν, ἧττον, ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἀρετάς. δῆλον οὖν ὅτι ἀρετή τις ἐστὶ, καὶ οὐ τέχνη. δυοῖν δ' ὄντοιν μορίοιν τῆς ψυχῆς τοῦ λόγον ἐχόντων, ἑκατέρου ἂν εἴη ἀρετὴ, τοῦ δοξαστικοῦ· ἔστι γὰρ δόξα, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ὄν, καὶ ἡ φρόνησις· ἀλλὰ μὴν καὶ ἕξις μετὰ λόγου μόνον. σημεῖον δ', ὅτι λήθη, τῆς μὲν ἕξεως ἐστὶν· φρόνησις δ', οὐκ ἔστιν.

CAPUT VI.

De Intellectu.

1 QVoniam autem scientia existimatio est de rebus universis, iisque, quæ

1141. a. 1. alt.

Ἐπεὶδὲ ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ἐπόληψις, καὶ τῶν ἐξ

καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄντων· εἰσὶ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδεικτῶν καὶ πάσης ἐπιστήμης· μετὰ λόγου γὰρ ἡ ἐπιστήμη· τῆς ἀρχῆς ἄρα ἐπιστητῆς, ἂν μὴ ἐπιστήμη ἀεί, ἢ τέχνη, ἢ φρόνησις· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστητὸν, ἀποδεικτόν· οὐ δὲ συγχάνομεν ἄλλως ἔχειν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν· ἀδύ δὴ σοφία τούτων ἕξις· τὸ γὰρ σοφὸν, περὶ ἐσίων ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν· εἰ δὴ μὴ ἀληθεύειν, καὶ μηδέποτε ψευδόμεθα περὶ τὰ μὴ ἐνδεχόμενα, ἢ καὶ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, ἐπιστήμη, καὶ φρόνησις ἂν, καὶ σοφία, καὶ νοῦς· τούτων δὲ * τριῶν μηδὲν ἐνδέχεσθαι λέγω ἢ τρία, φρόνησιν, σοφίαν, ἐπιστήμην· λείπεται τοίνυν εἶναι τὸν νοῦν.

necessario sunt: quoniamque rerum quæ sub demonstrationem cadunt, omnisque adeo scientiæ sunt aliqua principia (cum ratione enim conjuncta scientia est) consequens est ut principii earum rerum, quæ scientia comprehendi possunt, neque scientia sit, neque ars, neque prudentia. Nam quod scientia 2
comprehendi potest, demonstrari potest. ars autem & prudentia in iis rebus 3
versantur, quæ sese aliter possunt habere. Ne sapientia quidem harum rerum 4
potest esse. Sapientis enim est, nonnul- 5
larum rerum demonstrationem expedire posse. Si igitur per quæ verum enun- 6
ciamus & numquam mentimur, tum in iis rebus, quæ non possunt aliter sese habere, tum in iis, quæ possunt: ea er- 7
go si non sunt alia, quam scientia, prudentia, sapientia & mens seu intelligentia: nullum autem ex his tribus Principiorum esse potest (tria dico, prudentiam, sapientiam, scientiam) relinquitur, ut mens seu intelligentia sit principiorum.

CAPVT VII.

De Sapientia.

Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις, τοὺς ἀκριβεστάτας τὰς τέχνας ἀποδίδομεν· οἷον, Φειδίαν, λιθουργὸν σοφόν· καὶ Πολύκλειτον, ἀνδριαντοποιόν· οὐδὲν ἄλλο ἐνταῦθα τὴν σοφίαν σημαίνοντες τὴν ἀρετὴν τέχνης εἶναι· δοκοῦσι δέ τινας σοφοὺς οἰόμεθα ὅλως ἐν τῷ μέρει, ἢ ἄλλό τι * ἢ σοφὸς, ὥσπερ Ὁμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργίτῃ·

A T vero sapientiam in artibus iis attribuimus, qui cujusque artis sunt peritissimi: ut, Phidiam sapientem lapidum sculptorem, Polycletum sapientem statuarum fictorem dicimus: nihil hic aliud per sapientiam, quam artis virtutem significantes. Nonnullos autem universè sapientes esse arbitramur, non singulatim: neque sapientes in alia aliqua re: quemadmodum ait Homerus in Margite: 1 2

*M.M.c. ult.

Hūs

Hic neque fossor erat, nec arator munere divum:
Nec sapiens alia aliqua in re.

3 Quapropter perspicuum est, scientiarũ
1 Rhet. 11. f. omnium limatissimam & absolutissimam
4 esse sapientiam. Sapientem igitur oportet nõ ea solum intelligere, quæ ex principiis colligumtur, sed etiam in principiis versantem de iis, vere loqui
5 vereque sentire. Itaque sapientiam dicere licebit esse tum mentem, tum scientiam, ac scientiam quidem rerum
6 honoratissimarum, quæ quasi caput est
7 disciplinarum. Absurda enim fuerit ejus sententia, qui scientiam civilem aut prudentiam omnium optimam esse putet, nisi fortè rerum omnium, quæ in mundo sunt, homo sit res una præstantissima. Quod si salubre ac bonum aliud est hominibus, aliud piscibus, album autem & rectum semper est idem: idem quoque semper esse dicent omnes id, quod sit sapientia: quod verò prudentia, aliud & diversum. Quod enim singulis in rebus ipsum ꝰ eatum rerum spectat & pervidet, id prudens esse aliquis dixerit, & eas res huic commiserit.
10 Itaque & bestias quasdam prudentes esse dicunt: nempe eas, quæ rerum ad vitam necessariarum providendarum facultatem habere videntur. Civilem autem scientiam non esse eandem atque
12 sapientiam minime obscurum est. Nam si sapientiam dicent esse eam, quæ in suis cuique emolumentis comparandis sit occupata, multæ reperientur sapientiæ.
13 Non enim una est quæ versetur in omnium animantium bono, sed de unoquoque est peculiaris aliqua, nisi fortè o-

τὸν δ' ὑπ' ἀρ ἐκπαπᾶς θεοὶ
θνατοῖσιν ὑπέτηρε
Οὔτ' ἄλλῳ ἐν σοφόν.

ὥστ' ἔλλογον ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν ἐστὶν ἡ σοφία· δεῖ ἄρα τὸν σοφὸν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς ἀληθεύειν. ὥστ' εἴη ἂν ἡ σοφία, νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ὥσπερ κεφαλὴ ἔχουσα τὴν τιμιωτάτων· ἄτοπον γοῦν εἰ τὴν πολιτικὴν, ἢ τὴν φρόνησιν, εὐδαιμονεστάτην εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἄνθρωπός ἐστιν· ἀλλ', ὑγιεινὸν μὲν καὶ ἀγαθὸν ἄνθρωποις καὶ ἰχθύσι, τὸ ἡδὺ καὶ τῷ αὐτῷ ἀεί, τὸ δὲ σοφὸν παντὶ οὐκ ἔστιν ἂν εἶπεῖν. φρόνιμον δὲ ἔστιν * τὸ γὰρ περὶ αὐτὸ ἕκαστα εὖ θεωρεῖν, φαῖεν ἂν εἶναι φρόνιμον, καὶ τούτῳ ἐπιτρέψειν αὐτά. διὸ καὶ τῶν ζῴων ἃσα φρόνιμα φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὐτῶν βίον ἱκανῶς φαίνεται δυνάμενα προορᾶν. * φανερὸν δ', ὅτι οὐκ ἂν εἴη πολιτικὴ, καὶ ἡ σοφία, ἡ αὐτή· εἰ γὰρ τὴν περὶ τὰ ὠφέλιμα τοῖς αὐτοῖς ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· οὐ γὰρ μία περὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν ἀγαθὸν τῶν ζῴων· ἀλλ' ἑτέρα περὶ ἕκαστον· εἰ μὴ καὶ ἰατρικὴ μία

μία περὶ πάντων τῶν ὄντων· εἰ δ', ὅτι βέλτιστον ἀνθρώπων ἐστὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἐδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἄνθρωπος ἄλλα πολὺ βέλτιστα τῇ φύσει ἐστὶν, οἷον τὰ φανερώτατά γε, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνίστηκεν, ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων δῆλον, ὅτι ἡ σοφία περὶ ταῦτά ἐστι καὶ ἐπιστήμη, καὶ νοῦς τῶν τιμιωτάτων τῇ φύσει· διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν, φρονίμους δ' οὐ φασιν εἶναι, ὅταν ἴδωσιν ἀγνοοῦντας τὰ συμφέροντα αὐτοῖς, καὶ περιττὰ μὲν, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ καὶ δαιμόνια, εἰδέναι αὐτοὺς φασὶν· ἄχρηστα δέ, ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζητοῦσιν. ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἔστι βουλεύσασθαι· ἃ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτ' ἔργον εἶναί φαμεν, τὸ εὖ βουλεύεσθαι. βουλεύεται δ' οὐδεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδ' ὅσων μὴ τέλος ἡ πρᾶξις, καὶ τοῦτ' πρακτὸν ἀγαθόν· ὁ δὲ ἁπλῶς εὐβουλος. ὁ γὰρ ἀρίστῳ ἀνθρώπῳ τῶν πρακτῶν στοχαστικὸς κατὰ λογισμόν· ὥστε οὐκ ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα γνωρίζειν· πρακτικὴ γάρ· ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα· διὸ καὶ ἔνιοι οὐκ εἰδότες, ἐνίων εἰδόταν πρακτικώτεροι, καὶ ἐν τοῖς ἄλ-

mnium, quæ sunt in rerum natura, etiam medicina una est. Neque verò quicquam ad rem attinet, quod dicatur: hominem in genere animalium quiddam esse longè optimum. Sunt enim & alia homine multò diviniora naturâ: ut ea, quæ omnibus maximè sunt in conspectu, ex quibus hic mundus constat. Ex iis igitur, quæ diximus, perspicuum est, sapientiam esse earum rerum, quæ sunt honore dignissimæ naturâ: scientiam & mentem sive intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæterosque tales viros, sapientes quidem esse dicunt: prudentes verò nequaquam: cum videant, eos, quæ sibi utilia sint ignorare. atque eos fatentur recondita atque eximia quædam; & admirabilia & difficilia & divina tenere: sed inutilia, quia humana bona non quærant. Prudentia verò in rebus humanis est: iisque de quibus consultari solet. Prudentis enim hoc maximè proprium munus esse dicimus, bene consulere. De iis autem consilium quærit nemo, quæ aliter sese habere non possunt: neque item de iis, quorum non est finis aliquis, nempe bonum, quod in actionem veniat. absolutè autem consultus is est, qui id, quod homini est eorum, quæ in actionem veniunt optimum, ratione consequi & explicare potest. Neque vero rerum universarum modo prudentia est: sed debent etiam ei esse notæ res singulares. In agendo enim vis ejus cernitur. Porro omnis actio versatur in rebus singularibus. Itaque cum hic nonnulli insciі sunt ad agendum aptiores scientibus tum in aliis rebus ii, qui sunt

15 16 17 18 1 M. M. c. 1. 19 20 21 22 23 24 25

26 usu periti. Nam si quis sciat, carnes le-
ves esse ad concoquendum faciles & sa-
lubres: leves autem quæ sint ignoret,
bonam valetudinem non efficiet: sed is
potius efficiet, qui avium carnes scit
27 esse leves & salubres. prudentia autem
28 in agendo posita est. Danda igitur ope-
ra est, ut vel utramque cognitionem
habeamus, vel hanc potius, quàm il-
lam, solam: & habebimus hic quoque
principem & quasi moderatricem
quandam.

λοις οἱ ἔμπειροι· εἰ γὰρ εἰδείη, ὅτι τὰ κοῦφα εὐπεπτα κρέα καὶ ὑγιεινά, ποῖα δὲ κοῦφα ἀγνοοῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν, ἀλλ' ὁ εἰδὼς, ὅτι τὰ ὀρνίθια κοῦφα καὶ ὑγιεινά, ποιήσει μᾶλλον· ἡ δὲ φρόνησις πρακτική· ὥστε δεῖ ἀμφω ἔχειν, ἢ τούτω μᾶλλον· ἐπὶ δὲ ἀμφοῖν καὶ ἐπιτακτέα ἐξις πρακτική.

CAPVT IIX.

De Prudentia, ejusq; speciebus.

1 CIvilis autem scientia & prudentia
sunt illæ quidem idem habitus: sed
natura, qua sunt tamen & essentia non
2 est ipsis eadem. Atque ejus scientiæ,
2 Pol.4.3 Po 3 & 9. 4 Pol. c.1.3 & 11. quæ ad civitatem pertinet, altera pars
est tanquam princeps & domina, pru-
5 Pol. 9. dentia, quæ est legum scribendarum
7 Pol.1.13 & c.14. ratio & facultas: altera quemadmo-
3 Rhet. 4. dum singularia communi nomine civi-
lis appellatur (quæ tota agendo & con-
4 sultando continetur. decreta enim sub
actionem veniunt, tanquam extremum.)
5 Itaque hos solos administrare rempu-
6 blicam dicunt. Hi enim soli ut operarii
quidam in rebus gerendis versantur.
7 Illa porrò judicatur esse prudentia ma-
ximè, qua quisque sibi & uni prospicit:
& hæc communi nomine appellatur
8 prudentia. Ex reliquis autem specie-
2 Pol.6. 4 Pol. 14. 4 Pol. 17. bus alia rei familiaris tuendæ & procu-
randæ ratio, alia scientia legum feren-
3 Rhet. 1. & ult. darum, alia civilis. Atque hujus pars
3 Rhet. 17. 10 altera ad consultandum pertinet: ad judicandum altera. Genus sanè

ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ, καὶ ἡ φρόνησις, ἡ αὐτὴ μὲν ἕξις· τὸ μέντοι εἶναι, οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς· τῆς δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν ὡς ἐπιτακτικὴ φρόνησις, νομοθετική· ἡ δὲ, ὡς τὰ καθ' ἕκαστα, τὸ κοινὸν ἔχει ὄνομα, πολιτική· αὕτη δὲ πρακτικὴ, καὶ βουλευτική. τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτόν, ὡς τὸ ἔσχατον· διὸ καὶ μόνοι τούτους μόνον λέγουσι. μόνοις γὰρ πράττουσιν ὅτι, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι· δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιστ' εἶναι ἡ περὶ αὑτὸν καὶ ἕνα, καὶ ἔχει αὐτὴ τὸ κοινὸν ὄνομα, φρόνησις· ἑτέρων δὲ, ἡ μὲν οἰκονομία· ἡ δὲ νομοθεσία· ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ ταύτης, ἡ μὲν, βουλευτική· ἡ δὲ, δικαστική. εἰδῶν

quod-

μὴ σαῦ τι δὲ ἴδιη γνώσεως, τὸ * αὐτῷ εἰδέναι· ἀλλ' ἔχει διαφορὰν πολλαχοῦ καὶ δοκεῖ ὁ περὶ αὑτὸν εἰδὼς καὶ διατρίβων, φρόνιμος εἶναι· οἱ δὲ πολιτικοὶ, πολυπράγμονες· διὸ καὶ Εὐριπίδης,

Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ὃς παρὴν ἀπράγμονας
Ἐν τοῖσι πολλοῖς * ἠριθμημένος στρατῷ,
Ἴσον μετασχεῖν (* τῆς σοφωτάτης τύχης;)
Τοὺς γὰρ βελτίους καὶ τι πράσσοντας πλέον
* Ζῶσ. μισῶ.

ζητοῦσι γὰρ τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν, καὶ οἴονται τοῦτο δεῖν περιποιεῖν· ὅθεν ἡ δόξης ἐπίλυσις τοῦτους φρονίμους εἶναι. καὶ τὸ μὲν οἴκοι * ἐπὶ τὸ αὐτῷ ἀπὸ οἰκονομίας, δεῖ ἀπὸ πολιτείας· ἔτι δὲ, τὸ αὐτῷ πῶς δεῖ διοικεῖν, ἄδηλον καὶ σκεπτέον. σημεῖον δὲ ὅτι ἐστὶν εἰρηκώς, καὶ διότι γεωμετρικοὶ μὲν νέοι γίνονται, καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα· φρόνιμος δὲ νέος οὐ δοκεῖ γίνεσθαι. αἴτιον δὲ, ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἐστὶν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας· νέος δὲ, ἐμπειρός ἐστιν· πλῆθος γὰρ χρόνου ποιεῖ τὴν ἐμπειρίαν· ἔστι γὰρ ἂν τις συλλογίσαιτο καὶ

quoddam cognitionis esse videatur, sua scire, sibiq; utilia. Verũ ejus differentiæ sunt multæ. Ac videtur hominibus, qui 16
sua, quæq; ad se pertinent, habet cognita & in eis versatur, prudens esse: contra- 18
que ii, qui se ad rempublicam contulerunt, habentur pro curiosis hominibus, & iis qui occupationibus alienis delectentur: secundum quod Euripides illa 20
fecit:

Prudentiæ enim quis me putet mortalium?

Qui positi, sic, ut aliquis sapientissimus.

Ipse ullus è vulgo facillime degere?

Item: *Præstantiores namque & ex, qui pluribus*

Se rebus implicant.

Qui affectus ex eo oritur, quod vulgò 13
id quærit unusquisque quod sibi bono est, idque unum agere se putat oportere. Ex hac igitur opinione natum est il- 14
lud, quod putatur hos esse prudentes. Atqui suum negotium nosse atque age- 15
re sine rei familiaris reique publicæ cura, fortasse nemo possit. Præterea quo- 16
modo suum quisque negotium gerere debeat, obscurum est, & res eget considerationem magna, cujus rei hoc argumentum est, quod juvenes fiunt & geometræ & mathematici, & talibus disciplinis eruditi: prudentes non item. Causa hæc est, quod etiam in rebus sin- 17
gularibus prudentia vertitur, quarum cognitio usu habetur. adolescens autem usum rerum non habet: quippe 18
quem temporis longinquitas afferat (nam hoc quoque consideratione di-

gnum est, quamobrem puer mathematicus effici possit, sapiens aut physicus
19 non possit. An, quod illa à materia divulsa ac segregata sunt; horum verò principia ex usu & experientia nascuntur? &, quod his non assentiuntur neque fidem habent juvenes, sed ea dicunt tantum: quid sint autem altera, non
20 est eis obscurum?) Præterea quicquid in consultando peccatur, vel ad res uni-
21 versas pertinet, vel ad singulares. Nam vel, omnes aquas graves esse insalubres;
22 vel, hanc esse gravem, nescitur. (Quod autem dictum est, prudentiam etiam esse rerum universarum) non esse tamen illam scientiam perspicuum est. extre-
23 mi enim est, ut dictum est. Tale enim est
24 id, quod sub actionem venit. menti
25 porrò seu intelligentiæ opponitur. Mens enim quidem eorum terminorum est,
26 quorum ratio afferri non potest. Prudentia verò extremi, quod non scientia, sed sensu percipitur: non illo quidem, cui propriæ sunt attributæ qualitates, quas sentiat; sed quodam ejusmodi sensu, quali sentimus, extremum in mathematicis figuris rectangulis esse trianguli, μαθηλικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἂν· σοφὸς δὲ, ἢ φυσικὸς, οὔ· ἢ ὅτι, τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεως ἐστὶ τῶν ὅλ', αἱ δ' ἀρχαὶ, ἐξ ἐμπειρίας· καὶ τὰ μὲν, οὐ πιστεύουσι οἱ νέοι, ἀλλὰ λέγουσι· τῶν δ', τὸ τί ἐστιν οὐκ ἄδηλον· ἔστι, ἢ ἁμαρτία, ἢ περὶ τὰ καθόλου ἐν τῷ βουλεύσασθαι, ἢ περὶ τὸ καθ' ἕκαστον· ἢ γὰρ, ὅτι πάντα τὰ βαρύσταθμα ὕδατα, φαῦλα· ἢ ὅτι τοῦτο βαρύσταθμον· ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, φανερόν. ἔστω γὰρ ἐχάτου εἶδος, ὥσπερ εἴρηται· τὸ γὰρ πραχτὸν τοιοῦτον· ἀντίκειται δὲ τῷ νῷ· ὁ μὲν γὰρ νοῦς, τῶν ὅρων, οὗτος ἔστι λόγων· ἢ δ', τοῦ ἐσχάτου, οὐ τοῦτο ἔστιν ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις· οὐχ ἡ τῶν ἰδίων, ἀλλ' οἵᾳ αἰσθανόμεθα, ὅτι τὸ τόδε τοῖς μαθηματικοῖς ἔχασι, τρίγωνον· στήσεται γὰρ κἀκεῖ· ἀλλ' αὕτη μᾶλλον αἴσθησις τοῦ τριγώνου· ἡ φρόνησις δ' ἐκείνης, ἄλλο εἶδος.

tri, lium. Nam illic quoque insistitur. Verumtamen hoc, quo trigonum percipimus sensus est proprius. Il-
28 lius autem, quem dico esse prudentiæ, alia forma aliaque notio est.

CAPUT IX.

De bona Consultatione.

1 QVærere autem & consultare inter se
2 differunt. Nam consultare quoddam certum (non quodlibet) est: sed
3 M.M.c.3. etiam de bona consultatione quid sit, 3 distinctione adhibita videndum est. Verum scientia aliqua sit. An opinio, an.

Τὸ ζητεῖν δ', καὶ τὸ βουλεύεσθαι διαφέρει· τὸ γὰρ βουλεύεσθαι, ζητεῖν τι ἐστί. δεῖ δὲ διαλαβεῖν καὶ περὶ εὐβουλίας. τί ἐστι, πότερον ἐπιστήμη τις, ἢ οἴεσις, ἢ εὐστο-

ἢ εὐστοχία, ἢ ἄλλό τι γένος. ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν· ἃ γὰρ ζητοῦσι περὶ ὧν ἴσασιν, οὐδείς ἐστιν ὁ βουλευόμενος· ἀλλὰ μὴν εὐβουλία βουλή τις ἐστίν· ὁ γὰρ βουλευόμενος, ζητεῖ καὶ λογίζεται. ἀλλὰ μὴν, οὐδὲ εὐστοχία· ἄνευ τε γὰρ λόγου· καὶ ταχύ ἐστι ἡ εὐστοχία· βουλεύονται δὲ πολὺν χρόνον, καὶ φασὶ, πρᾶξαι μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. ἔτι, ἡ ἀγχίνοια ἕπεται, καὶ ἡ εὐβουλία. ἔστι δὲ εὐστοχία τις, ἡ ἀγχίνοια. οὐδὲ δὲ δόξα· ἡ εὐβουλία οὐδεμία· ἀλλ' ἐπεὶ, ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, ἁμαρτάνει· ὁ δὲ εὖ, ὀρθῶς βουλεύεται· δῆλον ὅτι ὀρθότης τις ἡ εὐβουλία ἐστίν· ἔτ' ἐπιστήμης δὲ, ἄτοπον δοξῆς· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτία· δόξης δὲ ὀρθότης, ἡ ἀλήθεια· ἅμα δὲ καὶ διώρισται ἤδη πᾶν ὃ δόξα ἐστίν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἄνευ λόγου ἡ εὐβουλία· ἀλογισίας ἄρα λείπεται· αὕτη γὰρ ὅπερ φάσις. καὶ γὰρ ἡ δόξα, οὐ ζήτησις, ἀλλὰ φάσις τις ἤδη· ὁ δὲ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι, καὶ λογίζεται, ἀλλὰ ὀρθότης τίς ἐστιν ἡ εὐβουλία, βουλῆς· διὸ ἡ βουλὴ ζητητέα πρῶτον τί, καὶ περὶ τί. ἔστι δὲ ἡ ὀρθότης πλεοναχῶς,

bona conjectura, an aliud aliquod genus. Ac primum sanè non est scientia. 4
Nam de iis, quæ sciuntur, quæri non 5
solet. At bona consultatio, quædam consultatio est. qui autem aliqua de re 6
consultat, quærit & ratiocinatur. Iam verò neque conjectura esse potest. Nam 7
cum bona conjectura sine ratiocinatione fiat, tum est etiam aliquid subitum: in consultando autem multum temporis consumitur: ajuntque, id, de quo consultaveris, celeriter esse agendum: spisse verò lenteque consultandum. Præterea aliud est sagacitas: aliud bo- 8
na consultatio. Est verò sagacitas bona 9
conjectura quædam. Neque verò ulla 10
bona consultatio opinio est. Sed quo- 11
niam qui male consultat, peccat: qui bene, rectè consultat: perspicuum est bonam consultationem quoddam rectum esse, sed neq; scientiæ tamen, neq; opinionis rectum est. Scientiæ enim nul- 12
lum est rectum: nam neque ejus est ulla pravitas. opinionis autem rectum est 13
veritas. simulque id omne, cujus est opinio, decisum jam ac transactum est. Quin & illud satis discernit εὐβουλίαν ἀ- 14
πὸ δόξης, quod illa est sine ratione sive cogitatione, proinde imperfectior. ipsa enim εὐβουλία nondum enunciatio est. Etenim opinio illa est, non quæstio: sed 15
quædam jam enunciatio. At qui con- 16
sultat sive bene, sive malè consultat, is quærit aliquid & ratiocinatur. Sed pro- 17
fecto bona consultatio rectum quoddam consultationis est. Ea propter 18
quid sit consultatio, quærendum primò est, & in quo versetur. Sed quoniam re- 19
ctum multis modis dicitur; non omne

rectum bonam consultationem esse per-
20 spicuum est. Incontinens enim & malus homo quod sibi proposuerint ad inspiciendum, ratiocinatione consequentur, Itaque rectè consultasse videbuntur, cum interea magnum ma-
21 lum sit in eventu. At bene consultare bonum quiddam videtur esse. Id enim consultationis rectum, quod ad boni adeptionem valet bona consultatio est.
22 Sed fieri potest, ut quis etiam ratiocinatione falsò concluſa bonum adipiscatur: & id quidem, quod facto opus est, consequatur: non autem qua ratione oportebat; sed medius ratiocinatio-
23 nis terminus falsus sit. Itaque ne ea quidem bona consultatio est, qua consequitur quiddam aliquis, quod oportet,
24 sed non qua ratione oportebat. Præterea contingere potest, ut alius diu, alius celeriter consultando, id, quod vult, assequatur. nondum igitur ne il-
25 la quidem bona consultatio est: sed id, quod ad utilitatem, & ad id, quod oportet obtinendum, & quo modo, & quo tempore obtineri debet, accom-
26 modatum est. Præterea licet & absolutè bene consultare, & ad certum aliquem finem consultationem referre.
27 ac bona sanè consultatio absolutè ea est, quæ proposito sibi absolutè, & totius vitæ humanæ communi fine, bene pro-
28 cedit: quædam autem bona consultatio est, quæ certum aliquem & propri-
29 um finem spectat. Quod si bene consultare, prudentium est, bona consultatio rectum quoddam consultationis erit, ad utilitatem accommodatum, ad aliquem finem relatum, cujus ipsa prudentia est vera existimatio.

δῆλον ὅτι ἡ παῦσις· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὁ φαῦλος, ὃ προβέβηται ἰδεῖν ἐκ τοῦ λογισμοῦ, δόξαι ὀρθῶς ἔσται βεβουλευμένος, κακὸν δὲ μέγα εἰληφώς. δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι, τὸ εὖ βουλεύσασθαι· ἡ γὰρ τοιαύτη ὀρθότης βουλῆς, εὐβουλία, ἡ ἀγαθοῦ τυγχανική. ἀλλ' ἔστι καὶ τούτου ψευδεῖ συλλογισμῷ τυχεῖν· καὶ ὃ μὲν δεῖ ποιῆσαι, τυχεῖν· δι' οὗ δεῖ, οὐ· ἀλλὰ ψευδὴς ὁ μέσος ὅρος εἶναι· ὥστε οὐδ' αὕτη πω εὐβουλία, καθ' ἣν, ὃ δεῖ μὲν τυγχάνει, οὐ μέντοι δι' οὗ δεῖ. ἔτι, ἐνδέχεται πολλῷ χρόνῳ βουλεύσαντα τυχεῖν· τὸν δέ, ταχὺ ταῦτα, οὐδὲ ἐκεῖνα πω εὐβουλία· ἀλλ' ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, καὶ ὅ δεῖ, καὶ ὡς, καὶ ὅτε. ἔτι, ἐνδέχεται καὶ ἁπλῶς εὖ βεβουλεῦσθαι, καὶ πρός τι τέλος. ἡ μὲν δὴ ἁπλῶς, ἡ πρὸς τὸ τέλος τὸ ἁπλῶς καθόλου. ἡ δέ τις, ἡ πρός τι τέλος. εἰ δὴ τῶν φρονίμων τὸ εὖ βουλεύσασθαι, ἡ εὐβουλία ἂν εἴη ἡ ὀρθότης ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψις ἐστίν.

CAPVT

CAPVT X.

De Sagacitate.

Εστι δὲ καὶ ἡ συνεσις καὶ ἡ ἀσυνεσια, καθ' ἃς λέγομεν συνετὸς καὶ ἀσυνέτους, ὅτι ὅλως τὸ αὐτὸ ἐπιστήμη, ἢ δόξη· πάντες γὰρ ἂν εἶεν συνετοὶ ὑπό τινος μίας τῶν κατὰ μέρος ἐπιστημῶν, οἷον ἡ ἰατρικὴ περὶ ὑγιεινῶν γὰρ ἂν εἴη· ἡ γεωμετρία περὶ μεγεθῶν γάρ· ὅτι γὰρ ἐστὶ τοῦτο οὕτως καὶ ἀκίνητον ἡ συνεσις ἐστι, ὅτι περὶ τῶν γενομένων ἐστιν· ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειέ τις καὶ βουλεύσαιτο· διὸ, περὶ τὰ αὐτὰ μέν τῇ φρονήσει ἐστὶν· οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν συνεσις καὶ φρόνησις· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις, ἐπιταικτική ἐστι. τί γὰρ δεῖ πρακτέον ἢ μὴ, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστιν· ἡ δὲ ξύνεσις, κριτικὴ μόνον· ἔστι γὰρ ξύνεσις καὶ εὐξυνεσία· καὶ γὰρ σύνεσις καὶ συνιέναι· ἔστι δὲ, ὅτι τὸ ἕξει τῷ φρόνησιν, ὅτι τὸ λαμβάνειν, ἡ σύνεσις· ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν χρῆται τῇ ἐπιστήμῃ, οὕτως καὶ τοῦ χρῆσθαι τῇ δόξῃ ἐπὶ τοῦ μέρους περὶ τούτων· περὶ ὧν ἡ φρόνησις ἐστιν, ἄλλῳ λέγοντι, καὶ κρίνειν καλῶς· τὸ γὰρ εὖ, τῷ

Σύνεσις autem, hoc est intelligentia; & ἀσυνεσία hoc est stultitia, sive stoliditas, ex quibus intelligentes & stolidi nominantur, neque idem prorsus est, quod scientia aut opinio: omnes enim essent intelligentes: neque una aliqua ex scientiis singularibus: ut medicina (in cognitione enim rerum salubrium aut in curanda valetudine versaretur) aut geometria; Nam in magnitudinibus esset occupata. Neque enim intelligentia earum rerum est, quæ semper sunt, nunquamque moventur: neque uniuscujusque earum, quæ oriuntur, sed earum, de quibus dubitari & consultari potest. quapropter in iisdem sane rebus in quibus & prudentia versatur: sed tamen non est idem intelligentia, quod prudentia. habet enim vim quandam præcipiendi atque imperandi prudentia (nam propositus ei finis est, quid agendum sit, aut non agendum) Intelligentia autem, judicandi solum. idem est enim intelligentia, quod σύνεσις id est, bona intelligentia. Nam qui sunt intelligentes, iidem quoque sunt bene intelligentes. Præterea intelligentia non est, neque habere prudentiam, neque consequi: sed ut id, quod proprie est discere, intelligere dicitur cum videlicet docentis scientia aliquis utitur. Sic & cum quis opinione ad id utitur: ut quæ alio loquente iis de rebus quarum est prudentia, ipse judicet, ac probe quidem judicet (bene enim & probe,

1 M.M.C. ubi
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

probè, idem sunt) hinc natum est intelligentiæ nomen: ex qua bene intelligentes appellantur: ex illâ scilicet, quæ
12 est in discendo, intelligentia. Sæpenumero enim discendi verbum pro eo, quod est, intelligere, usurpamus.

καλῶς ταὐτό· καὶ ἐπιστήμην ἐλήλυθε τοῦτο ἡ σύνεσις, καθ' ἣν εὐσυνέτους, ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ μανθάνειν. λέγομεν γὰρ τὸ μανθάνειν, συνιέναι πολλάκις.

CAPVT XI.

De Sententia.

1 EA autem quæ γνώμη, hoc est, sententia, appellatur (ex qua quosdam εὐγνώμονας, id est, bonæ sententiæ, seu cordatos nominant: & γνώμην ἔχειν, hoc est, sentire commodè dicimus) est id, quod bonum & æquum est, rectè judi-
2 care. cui rei hoc argumento est, quod virum bonum & moderatum maximè omnium appellamus συγγνωμονικὸν, id est, ad ignoscendum promtum ac propensum: & æquum ac bonum esse dicimus in nonnullis factis ignoscere ac ve-
3 niam dare. Omnis porro συγγνώμη (id est, venia, quæ datur errato) sententia est existimatrix de æquo & bono; eaque
4 recta. recta autem ea est, quæ ad veri-
5 tatem refertur. Atque est rationi consentaneum omnes hos habitus eodem
6 pertinere. nam sententiam, & intelligentiam, & prudentiam, & mentem iisdem attribuentes, sententiæ habendæ facultate præditos esse, & mentis vi valere, & prudentes & intelligentes dici-
7 mus: omnes enim hæ animi potestates sunt extremorum & rerum singularium, atque in eo sanè, quod aptus quis
8 sit ad judicandum iis de rebus quæ ad

Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας καὶ ἔχειν γνώμην φαμὲν, ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθὴ κρίσις ἐστίν. σημεῖον δέ. τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστα φαμὲν εἶναι συγγνωμονικόν· καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἔχειν συγγνώμην τινί· ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη τοῦ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθὴ ὀρθή ἐστι, ἡ δ' ἀληθής. εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ ἕξεις αὗται εἰς ταὐτὸ τείνουσαι· λέγομεν γὰρ γνώμην, καὶ σύνεσιν, καὶ φρόνησιν, καὶ νοῦν, ἅπερ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφέρομεν γνώμην ἔχειν, καὶ νοῦν ἔχειν, καὶ φρονίμους, καὶ συνετούς· πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις αὗται τῶν ἐσχάτων εἰσὶ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον· καὶ ὅτι μὲν τοῦ κριτικοὺς εἶναι περὶ ὧν ὁ φρόνιμος, συνετὸς, καὶ εὐγνώμων, ἢ συγγνώμων· τὸ γὰρ ἐπιεικὲς, κοινὸν

prudentiam pertinent, spectatur homo συνετὸς sive intelligens, & εὐγνώμων, seu in sententia ferenda moderatus, aut συγγνώμων, ad igno-
8 scendum facilis & propensus. Nam & æqua bona (quæ sunt omnium bo-

ἢ ἀγαθῶν ἁπάντων ὧν ἐν τῷ πρὸς ἄλλον. ἔστι δὲ ἡ καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων, ἃ πράκτα τὰ πρακτά. καὶ γὰρ τὸν φρόνιμον εἶναι γνώσεκεν ἀνάγκη. καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη περὶ τὰ πρακτὰ ἔσται δέ, ἔσχατα. καὶ ὁ νοῦς, ἢ ἐσχάτων ἐστὶ ἀμφοῖν· καὶ γὰρ τῶν πρώτων ὅρων, καὶ τῶν ἐσχάτων, νοῦς ἐστι, καὶ ὁ λόγος· ὁ μὲν γὰρ τὰς ἀποδείξεις, τῶν ἀκινήτων ὅρων καὶ πρώτων· ὁ δὲ ἐν ταῖς πρακτικαῖς, ἢ ἐσχάτου καὶ ἐπιδεχομένου ἐν τῆς ἑτέρας προτάσεως· δεκταὶ γὰρ ἢ ἕνεκα αὗται· ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα γὰρ τὸ καθόλου. τούτων ἄν δεῖ ἔχειν αἴσθησιν· αὕτη δὲ ἐστὶ νοῦς· διὸ καὶ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι τὰ τοιαῦτα· καὶ φύσει, σοφὸς μὲν οὐδείς· γνώμην δὲ ἔχει, καὶ σύνεσιν, καὶ νοῦν. σημεῖον δέ· ὅτι καὶ ταῖς ἡλικίαις οἰόμεθα ἀκολουθεῖν· καὶ ἔστι ἡ ἡλικία νοῦν ἔχειν ἐπὶ γνώμην, ὡς τὸ φύσεως αἰτίας οὔσης· διὸ καὶ δεκτὴ καὶ τέλος, νοῦς· ἐκ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ περὶ τούτων. ὥστε δεῖ προσέχειν τὸν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀπροποδείκτοις φά-

um bonorum communia) ſunt in eo rerum genere quod eſt ad alterum: & quod ad prudentem attinet, quæ huic nota eſſe debent, πρακτὰ, hoc eſt, ſingularia, ea omnia extremorum numero habenda ſunt. Tum præterea intelligentia & ſententia in iis verſantur, quæ ſunt actionis. qualia omnia ſunt extremorum in numero. Ad hæc mens extremorum eſt in utramque partem. Eſt enim mens & primorum terminorum (id eſt, principiorum univerſalium) & extremorum (id eſt ſingularium) & non ratio: ea mens quidem, quæ in demonſtrationibus occupata eſt in immobilium & primorum terminorum: altera autem, quæ in practicis concluſionibus verſatur, extremi, & ejus, quod eſſe & non eſſe poteſt, & alterius propoſitionis (minoris videlicet) hæ enim propoſitiones (minores videlicet) ejus, quod eſt cujus gratia res agitur, principia ſunt; nam ex ſingularibus oriuntur & conſtant vniverſa. Singularia porro illa ſenſu comprehenſa eſſe oportet: at hic ſenſus mens eſt (quocirca videntur hæc etiam naturalia eſſe: & cum ſapiens nemo ſit natura, tamen & ſententiæ facultate præditus eſt, & eſt intelligens, & mentis ſanitate atque acumine valet quiſque natura. cujus rei hoc argumentum eſt, quod hos habitus ætatum ſocios & comites & veluti aſſeclas eſſe arbitramur: & hæc quædam ætas mente valet, & ſententiæ facultate prædita eſt: perinde quaſi horum ſit effectrix & cauſa natura.) Atque ob illa mens & principium eſt, & finis. Ex his enim conſtat, & de his ſunt demonſtrationes. itaque uſu peritorum & ſenum aut prudentium pronunciatis atque opinionibus, etiam non demonſtratis, non mirus,

quam demonſtrationibus attendendum
23 atque obtemperandum eſt. Nam quoniam per experientiam oculum quendam conſecuti ſunt, principia facile cernunt. Quid ſit igitur ſapientia, & prudentia, & in quibus utraque verſetur,
24 & utramque non eſſe ejuſdem animi partis virtutem, dictum eſt.

σιν ἀξιοῦσι, δεῖ προσέχειν τῶν ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ σοφία, καὶ ἡ φρόνησις, καὶ περὶ τίνα τυγχάνει ἑκατέρα οὖσα, καὶ ὅτι ἄλλη τῆς ψυχῆς μορίου ἀρετὴ ἑκατέρα, εἴρηται.

CAPVT XII.

De Sapientiæ & Prudentiæ utilitate: utra harum ſit melior.

1 SEd quærat aliquis, quam utilita-
2 tem afferant. Sapientia enim nihil eorum conſiderat, quibus homo beatus ſit futurus: quia nullam ad rem, quæ
3 oriatur, quæve agatur, pertinet. Prudentia autem habet hoc illa quidem: ſed quid ea opus eſt? ſiquidem prudentia eſt ea, quæ in rebus juſtis & honeſtis hominique bonis & utilibus occupata eſt: hæ autem res ſunt, quas adminiſtra-
4 re atque agere viri boni eſt: Nihilo quoque ad agendum nos efficiet aptiores earum cognitio, ſiquidem virtutes habitus ſunt, non notitiæ: quemadmo-
5 dum neque aptiores ſumus ſciendo ad effectionem earū rerum, quæ ſunt ſanitatis & quæ roboris: quæ quidem hujus generis ita appellantur, non ex aliquo, quod fiat: ſed ex eo, quod ab habitu
6 proficiſcatur illud, quod fit. nihilo enim aptiores ad agendum talia ſumus, ex eo, quod medicinam aut artem exercendorum corporū teneamus: Quod
7 ſi non propter has cauſas prudentem eſſe oportere, ſed utprobus efficiatur, certè iis, qui jam probi ſunt,

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν τί χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἔσται εὐδαίμων ἄνθρωπος· οὐ γὰρ περὶ γένεσίν ἐστιν· ἡ δὲ φρόνησις, τοῦτο μὲν ἔχει· ἀλλὰ τίνος ἕνεκα δεῖ αὐτῆς; εἴπερ, ἡ μὲν φρόνησίς ἐστιν, ἡ περὶ τὰ δίκαια, καὶ καλὰ, καὶ ἀγαθὰ ἀνθρώπῳ· ταῦτα δ' ἐστὶν, ἃ ἂν ἀγαθὸς ἀνὴρ ὢν πράττοι· οὐθὲν δὲ πρακτικώτερον τοῦ εἰδέναι αὐτά ἐσμεν, εἴπερ ἕξεις αἱ ἀρεταί εἰσιν· ὥσπερ οὐδὲ τὰ ὑγιεινά, οὐδὲ τὰ εὐεκτικὰ, ὅσα μὴ τοῦ ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ τῆς ἕξεως εἶναι λέγομεν· οὐθὲν γὰρ πρακτικώτεροι τοῦ ἔχειν τὸν ἰατρικὸν ἢ γυμναστικόν ἐσμεν. εἰ δὲ μὴ τούτων χάριν φρόνιμον ἀναγκαῖον, ἀλλὰ δι' ὑγιείαν, τοῖς ἤδη σπου-

δαίοις

δαίοις ἀδὴν ἂν εἴη χρήσιμος· ἔτι δὲ, οὐδὲ τοῖς μὴ ἔχουσιν· οὐδὲν γὰρ διοίσει αὐτοὺς ἔχειν, ἢ ἄλλοις ἔχουσι πείθεσθαι· ἱκανῶς τ' ἔχοι ἂν ἡμῖν ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ὑγίειαν· βουλόμενοι γὰρ ὑγιαίνειν, ὅμως οὐ μανθάνομεν ἰατρικήν. πρὸς δὲ τούτοις, ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειεν, εἰ χείρων τῆς σοφίας ἔσται, κυριωτέρα οὖσα τῆς ἕξεως· ἡ γὰρ ποιοῦσα, ἄρχει, καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον. περὶ δὴ τούτων λεκτέον· τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐπέρηται περὶ αὐτῶν μόνον· πρῶτον μὲν οὖν λέγωμεν, ὅτι καθ' αὑτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι, ἕξεις γ' οὔσας, ἑκατέραν ἑκατέρᾳ μορίῳ· καὶ εἰ μὴ ποιοῖ μηδὲν, μηδ' ἑτέρᾳ αὐτῶν. ἔπειτα καὶ, ποιοῖ μὲν, οὐχ ὡς ἰατρικὴ ἢ, ὑγίειαν, ἀλλ' ὡς ἡ ὑγίεια. * ἔστω ἡ σοφία, εὐδαιμονίαν· μέρος γάρ ἐστι τῆς ὅλης ἀρετῆς, τῷ ἔχεσθαι ποιεῖ, καὶ τῇ ἐνεργεῖν εὐδαίμονα. ἔτι, τὸ ἔργον ἀποπλήρωται κατὰ τὴν τοῦ φρονήσει καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀρετήν. ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸν σκοπὸν ποιεῖ ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τὰ πρὸς τοῦτον. τὸ δὲ τρίτον μορίου τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, ἢ θρεπτικὴ· οὐδὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ πράξειν, ἢ μὴ πράττειν. περὶ δὲ μηδὲν εἶναι πρακτικωτέρας λόγον τὴν φρόνησιν, τῶν καλῶν καὶ

nihil profutura prudentia est. Præterea 8
nec iis, qui virtute præditi non sunt. nihil enim refert, utrum tales ipsi prudentes sint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim satis fuerit. quemadmodũ satis est etiã in valetudine curanda. Neq; 9
enim, tametsi valere velimus, mox etiam medicinam discimus. præterea ab- 10
surdum esse videatur, prudentiam, quæ 1 M.M.c. ult. sub f.
sit deterior sapientia, hac esse potiorem. Cujus enim actio est & efficacitas, ad id 11
pertinet principatus & imperium in singula. De his igitur nunc dicendum est. 12
adhuc enim de iis duntaxat quæstiones proposuimus. Ac primum quidem di- 13
cimus, ambas eas per se necessario esse optabiles & expetendas, cum virtutes sint ambæ, una hujus, altera alterius partis animi. Idque vel tum quoque, si vel neutra earum quicquam efficiat. Porrò efficiunt etiam illæ aliquid non 14
sane ut sanitatem medicina: sed ut sanitas ea, quæ sunt sani hominis propria, sic sapientia vitam beatam. Nam cum 15
sit pars universæ virtutis, eo quod inest ut habitus, & quod suo munere fungitur, beatum facit. Præterea ex pru- 16
dentia atque ex ea virtute, quæ ad mo- 2 Eu. c. 11. 7 Po. 1. & 13
res pertinet, opus virtutis absolvitur. 1 Rhe. 7.
Virtus enim scopum propositum agenti, rectum efficit: prudentia vero ea, 17
quæ ad scopum ducunt. Quartæ autem 18
animi partis, in qua vis inest alendi, nulla talis virtus est. nihil est enim in ea positum, ut vel agatur, vel non agatur. 19
Iam quod supra objectum est, nihilo 1 M. M. c. ult. sub f.
nos aptiores ad res honestas & justas à

prudentia effici, paulo latius nobis hujus rei reperendum principium est, hinc
20 ordientibus. Quemadmodum enim res justas agentes aliquos, nondum tamen justos esse dicimus: ut qui ea, quæ legibus constituta & præscripta sunt, faciunt vel inviti, vel ignorantia, vel propter aliud quippiam: non propter ipsa (& agunt tamen ea, quæ sunt agenda, quæque virum bonum oportet age-
21 re.) Sic res habet ut videtur & in istis: ut scilicet, qui certo quodam modo affectus unumquodque agit, is demum sit
22 bonus. Dico autem (verbi gratia) ut tale consilium ceperit, itemque ut ad certum finem illa, quæ aguntur, agat.
23 Consilium igitur rectum virtus efficit.
24 Ea autem dispicere, quæ illius causa suscipi consueverunt, quod non virtutis, sed cujusdam alterius facultatis munus est: de quibus accuratius & planius est dicendum insistentibus aliquantulum
25 in hoc loco. Est igitur vis seu potestas quædam, quam Δεινότητα solertiam vo-
26 cant. Hæc autem ejusmodi est, ut ea, quæ ad scopum propositum pertinent.
27 agere & consequi possit. Ea, si scopus ille honestus sit, laudabilis: sin malus aut turpis, Versutia est nominanda.
28 Proinde & prudentes & versutos dici-
29 mus δεινὸς, hoc est solertes. Prudentia porro non est hæc facultas: sed tamen
30 non sine hac facultate. Habitus autem huic quasi animi oculo minimè ingeneratur sine virtute: ut & dictum est, &
31 perspicuum est. Ratiocinationes enim ea, quæ sunt de rebus agendis, hujus-

δικαίων, μικρὸν ἄνωθεν δεκτέον, λαβόντας δεχὴν τούτων. ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ δίκαια λέγομεν πράττοντάς τινας ἤδη δικαίους εἶναι, οἷον τοὺς τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιοῦντας, ἢ ἄκοντας, ἢ διὰ ἄγνοιαν, ἢ δι' ἕτερόν τι, καὶ μὴ δι' αὐτά· καίτοι πράττουσί γε ἃ δεῖ, καὶ ὅσα χρὴ τὸν σπουδαῖον, ἅπερ ὡς ἔοικεν, ὅτι τὸ πῶς ἔχοντα πράττειν ἕκαστα, ὡς εἶναι ἀγαθόν· λέγω δ', οἷον, ἐὰν προαιρῆται, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα τῶν πραττομένων. τὸ μὲν οὖν προαίρεσιν ὀρθὴν ποιεῖ ἡ δεκτή· τὸ δ' ἃ ἐκείνης ἕνεκα πέφυκε πράττεσθαι, οὐκ ἔστι τῆς δεκτῆς, ἀλλ' ἑτέρας δυνάμεως. λεκτέον δ' ὑπισχνουμένοις σαφέστερον περὶ αὐτῶν. ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δ' ἐστὶ τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα, δύνασθαι ταῦτα πράττειν καὶ τυγχάνειν αὐτῶν· ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλὸς, ἐπαινετὴ ἐστίν· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία· διὸ καὶ τοὺς φρονίμους δεινοὺς, καὶ * ἢ πανούργους φαμὲν εἶναι. ἔστι δὲ ἡ φρόνησις, οὐχ ἡ δύναμις, ἀλλ' οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. ἡ δὲ ἕξις τῷ ὅλῳ ματι τύτῳ γίνε) τῆ ψυχῆς, οὐκ ἄνευ ἀρετῆς,

ὡς εἴρηταί τε καὶ ἔστι δῆλον· αἱ δὲ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν δεκτὰ ἔχου-

ἔχουσίς εἰσιν· ἐνίοτε δ' οὐδὲ τὸ τέλος καὶ τὸ ἄριστον, ὅτι δή ποτε ἔστ' ἔστω γὰρ λόγου χάριν τὸ τυχόν. τοῦτο δ', εἰ μὴ τῷ ἀγαθῷ, οὐ φαίνεται· διαστρέφει γὰρ ἡ μοχθηρία, καὶ διαψεύδεσθαι ποιεῖ περὶ τὰς πρακτικὰς ἀρχάς. ὥστε φανερὸν, ὅτι ἀδύνατον φρόνιμον εἶναι, μὴ ὄντα ἀγαθόν.

modi sunt: QVONIAM ISTE FINIS EST, ET HOC OPTIMVM. quodcumque illud tandem sit: esto enim, verbi gratia, quodlibet. hoc autem optimum & ille finis, 32
non nisi viro bono apparet. Pervertit 33
enim & depravat judicium rationis vitiositas, efficitque, ut de principiis actionum falsum judicemus: ex quo 34
perspici potest, fieri non posse ut quis sit prudens, quin idem sit vir bonus.

CAPVT XIII.

De Virtutibus naturalibus, Prudentiæ & καλοκἀγαθίᾳ individuum esse nexum.

Σκεπτέον δὴ πάλιν καὶ περὶ ἀρετῆς· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ παραπλησίως ἔχει, ὡς ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα· ἢ ταὐτὸν μὲν, ὅμοιον δέ· οὕτω καὶ ἡ φυσικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν κυρίαν· πᾶσι γὰρ δοκεῖ ἕκαστον τῶν ἠθῶν ὑπάρχειν φύσει πως· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοὶ, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἆλλα ἕξομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς· ἀλλ' ἕμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι, τ' κυρίως ἀγαθὸν εἶναι· καὶ τὰ ὅμοια ἄλλον τρόπον ὑπάρχειν. καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις αἱ φυσικαὶ ὑπάρχουσιν ἕξεις. ἀλλ' ἄνευ τοῦ βλάπτεσθαι φαίνονται ἔσω· πλὴν ὅσον τοῦτο διαφέρει ὁρᾶσθαι, ὅτι ὥσπερ σώματι ἰσχυρῷ ἄνευ ὄψεως κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς καὶ βιαίως διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τοιούτου· ἐὰν δὲ νοῦν ἔχῃ, διαφορώτατα ἔσται τῶν ἀφυῶν πρὸς τὴν πρᾶξιν, καὶ μᾶλλον ἕξει τὸ κυρίως ἀγαθόν.

REdeundum vero nobis denuo est ad 1
considerationem virtutis. Eodem 2
enim fermè modo, quo prudentia & so- 1 M.M.c.
lertia sunt inter se affectæ (non eædem ult.
quidem illæ: cæterum similes tamen) eodem, inquam, modo comparatur & virtus illa naturalis cum ea, quæ propriè & præcipuè virtus est. Vnaquæ- 3
que enim virtus moralis in omnibus ho- 1 M.M.c.3
minibus quodammodo videtur inesse natura. Nam & justi, & temperantes, 4
& fortes sumus, & cæteras item virtutes habemus, cum primum nascimur: sed tamen & aliud quiddam (quod est 5
illud propriè ac vere bonum) ut sit requirimus, virtutesque ejusmodi alio quodam pacto in nobis inesse volumus. Habitus namque isti naturales in pueris 6
quoque, nec non & in bestiis, insunt. Sed quod mentis sunt expertes, detri- 7
mentum videntur afferre: Verumta- 8
men, utut hoc habet, tale aliquid videtur hic ipsis fere oculis cerni: primũ, quod sine videndi sensu movetur, gra-

yes offensiones accidunt, propterea, quod videndi sensu illud caret: sic se
9 rem habere etiam hac in parte. Deinde si mentem adeptum fuerit istud, quo de agitur, incredibile est, quan-
10 tum in agendo valeat: Et verò habitus ipse illi naturali facultati similis, tunc
11 propriè virtus erit. Itaque quemadmodum in ea parte animi, quæ ad opinandum valet, duæ sunt formæ, sollertia & prudentia: ita & in ea, quæ moribus attributa est, duæ: quarum altera est virtus naturalis, altera ea, quæ præcipue & propriè virtus appellatur.
2 M.M.3. 12 quarum hæc, quæ præcipuè virtus est,
3 Pol.4. 13 sine prudentia constare non potest. Itaque & virtutes omnes prudentias esse
14 dicunt. & Socrates quidem partim re-
15 ctè quærebat, partim errabat. Nam quod virtutes omnes prudentias esse putabat, in hoc errabat: quod autem eas non vacare prudentia arbitrabatur,
16 pulchrè dicebat. Cujus rei hoc argumentum est, quod nunc omnes, cum virtutem definiunt, habitum assignant (addentes simul etiam in quibus versetur) rectæ rationi consentaneum. Recta
17 autem ratio est ea, cui prudentia mo-
18 deratur. Ergo omnes quodammodo videntur augurari, talem habitum prudentiæ consentaneum, esse virtutem.
19 Verumtamen paululum decedendum
20 est ab hac sententia. Non enim rectæ rationi consentaneus solum, sed etiam cum recta ratione conjunctus habitus
21 virtus est. Porro recta talibus de rebus
22 ratio est ipsa Prudentia. Itaque Socra-
23 tes virtutes rationes esse existimabat. omnes enim scientias esse. nos autem

κυρῶς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕξιν, ἵνα τοιοῦτον καὶ ἐνεργῆσαι, ἐὰν δὲ λάβῃ τοῦτο, ἐγγὺς τοῦ πρᾶξαι διαφέρει· ἡ δὲ ἕξις ὁμοία ἐστὶ, τότ' ἔσται κυρίως ἀρετή. ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ, δύο εἴδη ἐστὶν εὐφυΐα, εὐβουλία, καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, δύο εἴδη· τὸ μὲν, ἀρετὴ φυσική· τὸ δὲ, ἡ κυρία· καὶ τούτων, ἡ κυρία ἄνευ φρονήσεως· διόπερ φασὶ, πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι· καὶ Σωκράτης, τῇ μὲν, ὀρθῶς ἐζήτει· τῇ δὲ, ἡμάρτανεν· ἐπιμὼ γὰρ φρονήσεις οὔσας εἶναι πάσας τὰς ἀρετὰς, ἡμάρτανεν· ὅτι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως καλῶς ἔλεγε. σημεῖον δέ· καὶ γὰρ νῦν πάντες, ὅταν ὁρίζωνται τὴν ἀρετὴν, προσλαμβάνουσι τὴν ἕξιν, εἰς πάντες καὶ πρὸς ἃ ἐστι, τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δὲ, ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν. ἐοίκασι δὴ μαντεύεσθαί πως ἅπαντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕξις, ἀρετή ἐστιν ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν. δεῖ δὲ μικρὸν μεταβῆναι· οὐ γὰρ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις, ἀρετή ἐστιν. ὀρθὸς δὲ λόγος ἐστὶ τοῦ τοιούτου, ἡ φρόνησις ἐστι. Σωκράτης μὲν οὖν λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι· ἐπιστήμας γὰρ εἶναι πάσας·

ἡμεῖς

ἡμεῖς δὲ, μὴ λόγῳ· δῆλον δ' ἐστὶν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐκ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίως ἄνευ φρονήσεως· οὐδὲ φρόνιμον, ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος οὗτος λύοιτ' ἂν, ᾧ ἀμφισβήτησις ἂν, ὅτι χωρίζονται ἀλλήλων αἱ ἀρεταί· ὑπὸ γὰρ ὁ αὐτὸς ἐνφυέστατος πρὸς ἁπάσας· ὥστε, τῷ μὲν ἤδη, τῷ δ' οὔπω εἰληφὼς ἔσται· τοῦτο γὰρ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς, ἐνδέχεται· καθ' ἃς ἤ ἁπλῶς λέγομεν ἀγαθὸς οὐκ ἐνδέχεται· ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ ὕσῃ, πᾶσαι ὑπάρξουσι. δῆλον δὲ, κἂν εἰ μὴ πρακτικὴν ἦν, ὅτι ἔδει ἂν αὐτῆς διὰ τὸ ἕν μορίον ἀρετὴν εἶναι. καὶ ὅτι οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως, οὐδ' ἄνευ ἀρετῆς· ἡ μὲν γὰρ, τὸ τέλος· ἡ δὲ, τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν. ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γε ἔσται τῆς σοφίας, οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου· ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγιείας, ἡ ἰατρική· οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται· ἐκείνης οὖν ἕνεκα ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνη· ἔτι, ὁμοίως καὶ εἴ τις τῷ πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα ἃ ἐν τῇ πόλει.

cum ratione ſtatuimus conjunctas. Ex 24
iis igitur, quæ dicta ſunt, perſpicuum 2 M.M. c.9.
eſt, nec ſine prudentia quemquam pro- 7 Eut. ult.
prie virum bonum eſſe poſſe: nec prudentem ſine virtute ea, quæ ad mores pertinet. Sed & hoc eodem modo dilui 25
ac refelli poteſt illud, quod diſputare ſolent aliqui de virtutum ſeparatione. Non enim idem ad omnes virtutes a- 26
ptiſſimus eſt natura. Itaque hanc jam a- 27
deptus eſt: illam autem nondum erit conſecutus. Nam in illa quidem natu- 28
rali virtute hoc evenire ſolet. In iis au-
tem, ex quibus abſolute vir bonus no- 1 Pol. 1.
minatur, non idem. Vna enim cum 29
prudentia, quæ una eſt, cæteræ omnes præſtò aderunt. perſpicuũ eſt autem, eti- 30
am ſi ad agendum prudentia nullam vim haberet, eam tamen neceſſariam futuram: quia certæ partis animi virtus eſt, & quia agendi conſilium (quæ proæreſis dicitur) ſine prudentia ſineque virtute non erit rectum. Hæc enim finem 31
definit: illa, ut ea, quæ ad finem pertinent, agamus, efficit. Quin etiam ne 32
potior quidem eſt ſapientia, neque animi particulæ melioris habitus eſt: quemadmodum neque medicina bonâ 33
valetudine potior eſt. Non enim ea utitur, ſed ut exiſtat, & adſit, operam dat. Illius igitur cauſa præcipit atque imperat: non illi. Præterea ſub prudentiæ 34
imperio ſapientiam eſſe dicere, perinde 35
eſt, ac ſi quis dicat, ſcientiam civilem diis immortalibus præeſſe, quia omnia inſtituat ac præcipiat, quæ ſunt in civitate.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. VII.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Η.

CAPVT I.

De Virtute Heroica, Continentia, harumq; oppositis.

Huic libro geminus est 6. Eudem.

1 SEquitur nunc, ut alio initio facto dicamus, eorum, quæ in
2 M.M. c.4. moribus fugienda sunt, esse tria genera: vitiositatem, incontinentiam, feritatem. Ac duorum quidem primorum contraria nota sunt. Alterum enim virtutem, alterum continen-
3 tiam appellamus. Feritati autem a-
2 M.M.c.5. ptissimè dicere possimus opponi eam, quæ supra nos est, heroicam quandam
4 ac divinam virtutem: quemadmodum Priamum Homerus de Hectore loquentem facit, quoniam virtute præstabat:

--- Nec enim esse putares
Mortali genitore satum: at genus esse deorum.

5 Itaque si, ut ajunt, propter excellentiam præstantiamque virtutis dii ex hominibus efficiuntur, talis erit profecto is animi habitus, qui habitui illi ferino
6 opponitur. Nam ut feræ neque vitium,
7 neque virtus est, sic neque Dei: Sed hic quidem habitus virtute præstabilius & honoratius quiddam est: ille autem ali-
8 ud quoddam à vitio genus est. Verum quoniam rara admodum res est divinus

Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον, ἄλλῳ ποιησαμένους ἀρχὴν, ὅτι τὰ περὶ τὰ ἤθη φευκτὰ, τρία ἦν ἄρα, κακία, ἀκρασία, θηριότης· τὰ δ' ἐναντία, τοῖς μὲν δυσὶ, δῆλα. τὸ μὲν γὰρ, ἀρετὴν· τὸ δ', ἐγκράτειαν καλοῦμεν. πρὸς δὲ τὴν θηριότητα, μάλιστ' ἂν ἁρμόττοι λέγειν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετὴν, ἡρωϊκήν τινα καὶ θείαν, ὥσπερ Ὁμήρῳ περὶ Ἕκτορος πεποίηκε λέγοντα τὸν Πρίαμον· ὅτι σφόδρα ἦν ἀγαθὸς,

--- οὐδὲ ἐῴκει
Ἀνδρὸς γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο.

ὡς', εἰ καθάπερ φασὶν, ἐξ ἀνθρώπων γίνονται θεοὶ οἱ ἀρετῆς ὑπερβολὴν, τοιαύτη τις ἂν εἴη ἐναντία ἡ τῇ θηριωδείᾳ ἀντιτιθεμένη ἕξις· καὶ γὰρ ὥσπερ οὐδὲ θηρίῳ ἂν εἴη κακία, οὐδ' ἀρετὴ, οὕτως οὐδὲ θεῷ. ἀλλ' ἡ μὲν, τιμιώτερον ἀρετῆς. ἡ δὲ, ἑτέρου τινὸς γένους κακίας. ἐπεὶ δὲ σπάνιον καὶ τὸ θεῖον ἄνδρα

ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ Λάκωνες εἰώθασι θεσπεσιῳδεῖν. (ὅταν ἀγαθῶσι σφόδρα τε, θεῖον ἀνὴρ φασίν· * ἄτε) δὲ ὁ θηριώδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις σπάνιος· μάλιστα δὲ ἐν τοῖς βαρβάροις ὄφι· γίνεται δ' ἔνια καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις· καὶ τοὺς διὰ κακίαν ἤδη τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλοντας ἅτως ἐπιδυσφημοῦμεν. ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης διαθέσεως, ὕστερον ποιητέον πᾶ μνείαν. περὶ δὲ κακίας εἴρηται πρότερον. περὶ δὲ ἀκρασίας καὶ μαλακίας καὶ τρυφῆς λεκτέον, καὶ περὶ ἐγκρατείας καὶ καρτερίας. ἕκα γὰρ * ὡς περὶ τὰ αὐτῶν ἕξεων τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ μοχθηρίᾳ, ἑκατέραν αὐτῶν ὑπολητέον, ἢ ὡς ἕτερον γένος· δεῖ δέ, ὥσπερ ὅπη τ' ἄλλων, τιθέντας τὰ φαινόμενα, καὶ πρῶτον διαπορήσαντας, ἅτω δεικνύναι· μάλιστα μὲν * οὖν πάντα τὰ ἔνδοξα, περὶ παθημάτων τὰ πάθη· εἰ δὲ μή, τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα. ἐὰν γὰρ λύηται τὰ δυσχερῆ, καὶ καταλειπηται τὰ ἔνδοξα, δεδειγμένον ἂν εἴη ἱκανῶς. δοκεῖ δὴ ἥ τε ἐγκράτεια καὶ καρτερία, τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι· ἡ δὲ ἀκρασία τε καὶ μαλακία, τῶν φαύλων τε καὶ ψεκτῶν. καὶ ὁ αὐτὸς ἐγκρατὴς καὶ ἐμμενετικὸς

homo (quemadmodum Lacones cum solent divinum appellare quem magnopere admirantur dicentes: Divinus hic est vir) sic is quoque, quem θηριώδη, id est, immanem, & feritate belluarum similem appellamus, inter homines rarò aliquis; ac fere tantum apud barbaros reperitur. Nonnullas autem hujusmodi immanitates mala morborum, & eorum, quæ natura requirit, ereptiones pariunt. Sed & eos homines, qui vitiositate cæteros anteeunt, turpi & infami nomine feros & immanes appellamus. Verum de hac animi affectione nobis erit aliquid dicendum posterius: De vitiositate autem supra diximus. Nunc de incontinentia & mollitia seu luxu dicendum est: itemque de continentia & tolerantia. Nam neque ita est de utrisque existimandum: aut quasi sint in numero habituũ eorum, qui sunt virtutis species aut vitii, neque item, quasi penitus diversi sint generis. Oportet autem, quod in aliis facere solemus, propositis primum iis, quæ videntur vulgo, inque quæstionem atque examen revocatis, ita explicare atque ostendere: maxime quidem omnia, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus feruntur: sin minus, at certe plurima ac præcipua. Nam si ea, quæ difficilia atque inexplicata sunt dissolvantur, satis fuerit à nobis res hæc demonstrata. Videtur igitur continentia & tolerantia in numero rerum bonarum & laudabilium esse: incontinentia autem & mollitia in malarum & vituperabilium. Tum idem esse, continens, & qui facile in eo permanet,

1 M.M.c.4. & 6.

quod ratio præcipit: idem quoque incontinens, atque is, qui facile desciscit
18 à judicio rationis. Tum incontinens quidem sciens res esse malas, agit eas tamen perturbatione animi concitatus:
19 continens autem quia cupiditates esse turpes & malas intelligit, à ratione re-
20 vocatus, eas non sequitur. Tum temperantem quidem, continentem & tolerantem esse volunt: eum autem, qui talis sit, esse per omnia temperantem, alii ajunt, alii negant. Itemque intemperantem alii continentem, & incontinentem intemperantem, confuse dicunt esse: alii eos inter se differre volunt.
21 Iam & prudentem ajunt interdum nullo modo incontinentem esse posse: interdum aliquos, qui prudentes sint &
22 solertes incontinentes esse. Præterea dicuntur iræ & honoris, & lucri incon-
23 tinentes Atque hæc quidem sunt, quæ de his virtutibus ac vitiis memorari solent.

κὸς τῷ λογισμῷ, ἢ ἀκρατὴς καὶ ἐκστατικὸς ἄνευ λογισμοῦ. καὶ ὁ μὲν ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει, διὰ πάθος· ὁ δ' ἐγκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι, οὐκ ἀκολουθεῖ διὰ τὸν λόγον. καὶ τὸν σώφρονα μὲν ἐγκρατῆ καὶ καρτερικόν· τὸν δὲ τοιοῦτον, οἱ μὲν, πάντα σώφρονα· οἱ δὲ, οὐ· καὶ τὸν ἀκόλαστον, ἀκρατῆ· καὶ τὸν ἀκρατῆ ἀκόλαστον συγχεχυμένως· οἱ δὲ, ἕτερον εἶναί φασι· τὸν δὲ φρόνιμον, ὁτὲ μὲν, οὐ φασὶ ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀκρατῆ· ὁτὲ δὲ, ὄντας φρονίμους καὶ δεινοὺς, ἀκρατεῖς εἶναι. ἔτι, ἀκρατεῖς λέγουσι, καὶ θυμοῦ, καὶ τιμῆς, καὶ κέρδους. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα, τοιαῦτ' ἐστίν.

CAPVT II.

Variæ Quæstiones circa Continentiam & Incontinentiam adferuntur.

1 DVbitare autem possit aliquis, quomodo is, qui de rebus recte existi-
2 mat, incontinenter vivere queat. Eum quidem certe qui sciat, sunt qui negent
3 posse. Scientia namque præditus qui fit, is mirum fuerit si alteri alicui rei sit obnoxius, & ab hac se huc & illuc, ceu mancipium, trahendum præbeat.
4 Socrates enim omnino, sententiam eam, Quod quis sciens incontinenter

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς ἀκρατεύσεταί τις. ὑπειλήφασι μὲν οὖν ἔνιοί τινες εἶναι δεινὸν τὸ ἐπιστήμονα εἶναι. ὡς φησὶ Σωκράτης, ἄλλο κρατεῖν, καὶ ἕπεσθαι ἄλλον ὥσπερ ἀνδράποδον. Σωκράτης μὲν γὰρ ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον, ὡς οὐκ

οὐκ ὄντος ἀκρασίας· οὐθένα γὰρ ὑπολαμβάνοντα, πράττειν παρὰ τὸ βέλτιστον, ἀλλὰ διὰ ἄγνοιαν. ὅτῳ μὲν οὖν ὁ λόγος ἀμφισβητεῖ τοῖς φαινομένοις εὖ παρῳδῶς, καὶ δέον ζητεῖν ἀφ' ἑκάστου, εἰ δι' ἄγνοιαν, τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας· ὅπη γὰρ οἴεσθαί γε * ὁ ἀκρατεύόμενος, πρὶν ἐν τῷ πάθει γενέσθαι, φανερόν· εἰσὶ δέ τινες. οἷς, τὰ μὲν, συγχωρεῖται ἂν δ', ὃ τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμης μηδὲν εἶναι κρεῖττον, ὁμολογεῖται· τὸ δὲ μηδὲν πράττειν κατὰ τὸ δόξαν βέλτιον, οὐχ ὁμολογεῖται· οὐδὲ τοῦτο, τὸν ἀκρατῆ φασιν οὐκ ἐπιστήμῃ ἔχοντα, κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ἀλλὰ δόξαι. ἀλλὰ μὴν εἰ μὲν δόξα, καὶ μὴ ἰσχυρὰ, μηδ' ἰσχυρὰ ὑπόληψις ἡ ἀνιεῖσα, ἀλλ' ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διϊζήσει, συγγνώμη, τῷ μὴ ἐν ταύταις μένειν πρὸς ἐπιθυμίας ἰσχυράς· τῇ δὲ μοχθηρίᾳ οὐ συγγνώμη, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ τῶν ψεκτῶν. φερώνυμος ἄρα ἀνιστεινώσης· αὕτη γὰρ ἰσχυρόταλον. ἀλλ' ἄτοπον· ἔσται γὰρ ὁ αὐτὸς ἅμα φρόνιμος καὶ ἀκρατής· φύσει δ' οὐδεὶς φρόνιμος εἶναι τὸ πράττειν ἐκόντα τὰ φαυλότατα· ἔτι δὲ τέτις, δέδεικται πρότερον, ὅτι πρακτι-

agat, oppugnabat. Neminem enim qui bene de rebus existimaret, quicquam aliud, quam quod sit optimum, agere. quod si agat aliud, propter inscientiam agere. Hæc vero certè oratio ea in controversiam vocat, quæ sunt perspicua & omnibus apparent. cum etiam quærendum esset istis disputatoribus, si perturbatio incontinentis ab inscientia proficiscitur, quisnam sit hic inscientiæ modus. Incontinentem enim id quod agit non putare agendum esse, prius quam perturbatione concitatur, perspicuum est. Sunt autem, qui aliquid horum concedunt, aliquid non item. Nihil enim scientia potentius esse fatentur: neminem autem quicquam, præter id, quod ei potius esse visum est, agere, non concedunt. Atque ob hanc causam dicunt, incontinentem non scientia præditum, sed opinione dumtaxat à voluptatibus superari. Atqui si opinio est incontinentis, non scientia; neque firma existimatio, quæ adversetur & obsistat cupiditati, sed infirma & imbecilla, ut iis contingit, quorum est in dubio animus: profectò ei ignosci debet, si in ea non permaneat, adversus vehementes & firmas cupiditates. At qui improbitati non est ignoscendum, neque ulli cuiquam rei vituperabili, prudentia igitur reclamante & repugnante (superatur à cupiditate incontinens.) Hæc enim potentissima quædam res est. At hoc absurdum. Erit enim simul idem prudens & incontinens. Nemo autem prudentis esse dixerit, sua voluntate res improbissimas admittere. Præterea supra docuimus qui sit prudens,

dens, ad agendum esse aptissimum.
18 Quippe qui in extremis, id est, in rebus singularibus versetur, aliisque virtutibus ornatus sit. præterea si in eo
19 cernitur continens, quod vehementibus & malis cupiditatibus incenditur: non erit profecto is, quem temperantem vocamus, continens: neque quem
20 continentem, temperans. Nam neque immoderatum quicquam, neque malis cupiditatibus affici temperantis est. At-
21 qui ita esse oportet. Nam si bonæ sint cupiditates, malus est habitus, qui prohibet sequi. Itaque non omnis erit bo-
22 na continentia. Quod si sint imbecillæ, neque malæ, non erit gloriosum, eas vincere. quemadmodum si malæ & im-
23 becillæ, non magnum. Præterea si in omni opinione perseverantem efficit continentia, malum esse oportebit quandam continentiam (puta si etiam in falsa opinione sit aliquis ejusmodi)
24 sicut rursum si incontinentia de omni opinione facile dimovebit, erit aliqua
25 bona incontinentia. Ejus rei exemplum est, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete, laudandus is quidem, cum non manet in iis, quæ persuaserat ei Vlysses, quod ei molestum esset mentiri.
26 Præterea exemplum est hujus rei sophistarum ratio illa, quam Mentientem vo-
27 cant. Nam quia volunt adversarium adigere ad assentiendum rebus inopinatis & abhorrentibus ab opinione populari (ut si assecuti fuerint, quod volunt, solertes & acuti esse videantur) ratiocinatio ea, quæ collecta est dubitationem
28 parit inexplicabilem. Vincta enim mens est, cum ille neq; vult insistere, quia id, quod conclusum est, non pro-

κός γε ὁ Φρόνιμος· τῶν ἐσχάτων γάρ τις καὶ τὰς ἄλλας ἕξων ἀρετάς· ἔτι, εἰ μὲν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἔχειν ἰσχυρὰς καὶ φαύλας, ὁ ἐγκρατὴς, οὐκ ἔσται ὁ σώφρων ἐγκρατής· οὐδ' ὁ ἐγκρατὴς, σώφρων· ὅτι γὰρ τὸ ἄγαν, σώφρων, ὅτι τ' φαύλας ἔχειν. ἀλλὰ μὴν δεῖ γε· εἰ μὴ γὰρ χρῆται αἱ ἐπιθυμίαι, φαύλη ἡ κωλύσει ἕξις μὴ ἀκολουθεῖν· ὥστ' ἡ ἐγκράτεια, οὐ πᾶσα σπουδαία· εἰ δ' ἀσθενεῖς καὶ μὴ φαύλαι, οὐδὲν σημεῖον· οὐδ' εἰ φαύλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐδὲν μέγα. ἔτι, εἰ πάσῃ δόξῃ ἐμμενητικὸν ποιεῖ ἡ ἐγκράτεια, φαύλη, οἷον εἰ καὶ τῇ ψευδεῖ· καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία, ἐκστατικόν, ἔσται τις σπουδαία ἀκρασία· οἷον ὁ Σοφοκλέους Νεοπτόλεμος ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ ἐπαινετός γε, οὐκ ἐμμένων οἷς ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψευδόμενον· ἔτι, ὁ σοφιστικὸς λόγος * (ψευδόμενος, ἀπορία·) διὰ γὰρ τὸ σπουδόδοξα βούλεσθαι ἐλέγχειν, ἵνα δεινοὶ ὦσιν, ὅταν συντύχωσιν, ὁ γιγνόμενος συλλογισμὸς ἀπορίαν γίνεται· δέδεται γὰρ ἡ διάνοια, ὅταν μένειν μὲν μὴ βούληται (διὰ τὸ μὴ ἀρέσκειν τὸ

συμπι-

συμπραιθῆν) προϊέναι δὲ μὴ δύνηται, διὰ τὸ λύσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον. συμβαίνει δ' ἔκ τινος λόγου ἡ ἀφρονιμία μετ' ἀκρασίας ἀρετή· ταναντία γὰρ πράττει ὧν ὑπολαμβάνει, διὰ τὴν ἀκρασίαν. ὑπολαμβάνει δὲ τἀγαθὰ κακὰ εἶναι, καὶ οὐ δεῖν πράττειν. ὥστε τἀγαθὰ καὶ οὐ τὰ κακὰ πράξει. ἔτι, ὁ τῷ πιπτοῦσι πράττων καὶ διώκων τὰ ἡδέα, καὶ φεύγων μεταμέλητον, βέλτιον ἂν δόξειεν εἶναι τῷ μὴ διὰ λογισμὸν, ἀλλὰ δι' ἀκρασίαν. εὐιατότερον γὰρ διὰ τὸ μεταπεισθῆναι ἄν. ὁ δ' ἀκρατὴς ἔνοχος τῇ παροιμίᾳ ἐστὶν ἡ φαμὲν, ὅταν τὸ ὕδωρ * πίγῃ, τί δεῖ ὀπίσω; εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐπίστευσε διὰ πράττειν μεταπεισθεὶς ἂν ἐπαύσατο· νῦν δὲ πεπεισμένος, οὐδὲν ἧττον ἄλλα πράττει. * ἔτι, εἰ ἔστι πάντα ἀκρασία ἢ ἐγκράτεια, τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής; οὐθεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας. φαμὲν δ' εἶναί τινας ἁπλῶς. αἱ μὲν οὖν ἀποφάσεις διαῤῥήδην τινὲς συμβαίνουσι· τούτων δὲ, ἃ μὲν, ἀναιρεῖν δεῖ· ἃ δὲ, καταλιπεῖν· ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας, εὕρεσίς ἐστι.

bat: neque vero longius progredi potest, propterea quod rationem dissolvere nequit. Evenire autem quadam 29
ratione potest, ut imprudentia cum incontinentia sit virtus. Contra enim fa- 30
cit, atque existimat, propter incontinentiam. Existimat autem ea, quæ bo- 31
na sunt, esse mala, neque esse agenda. Itaque tunc, quæ bona sunt, acturus est, 32
non quæ mala. Præterea qui ea, quæ ju- 33
cunda sunt, eo ipso, quod ita persuasum habeat, taleque consilium ceperit, agit & persequitur, is eo melior videatur, qui non ratione, sed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. Facilius enim sanari potest, eo quod de 34
sententia possit dimoveri. In incon- 35
tinentem autem quadrat id, quod tritum est omnium sermone proverbium: Fauces ubi suffocant aquæ. Si enim ei 36
persuasum non esset (ultro ac per se) simul atque ab alio ipsi persuasum esset, ut nec ea, quæ agit, ageret, de sententia desisteret. Nunc autem tametsi sit ei persuasum, alia tamen agit omnia. Præ- 37
terea si in omnibus versatur incontinentia & continentia, quis tandem absolute incontinens est? Nemo enim omni genere incontinentiæ affectus est. At aliquos esse dicimus incontinentes 38
absolutè. Et hæ quidem ferè sunt, quæ 39
hoc in loco oriuntur, quæstiones ac dubitationes: quarum aliquæ tollendæ, aliquæ relinquendæ sunt. Difficulta- 40
tis enim & dubitationis dissolutio inventio est.

CAPVT III.

Quomodo Continens & Incontinens agant: quæq; horum sit scientia vel Ignorantia.

1 PRimum igitur videndum est, utrum scientes peccent incontinentes, nec
2 ne: & quemadmodum scientes. Deinde quibus in rebus incontinentem & continentem versari putandum sit: id est, utrum in omni voluptate & dolore: an in certis voluptatibus & doloribus.
3 Itemque continens & patiens sive tole-
4 rans utrum idem sint, an differant. Itemque de aliis omnibus quæ sunt huic dis-
5 putationi quasi cognata. Hinc autem ducitur hujus orationis initium, utrum continens & incontinens appellentur ac differant inter se ex iis rebus, in quibus versantur: an ex animorum habitu. hoc dico, utrum incontinens eo solum sit incontinens, quod in his aut illis versetur: an verò eo, quod sic vel sic sit af-
6 fectus: an potius eorum utroque. Deinde utrum in rebus omnibus versetur incontinentia & continentia. An contra.
7 Non enim in omnibus versatur is, qui dicitur absolutè incontinens: sed in quibus intemperans: neque eo dicitur, quod absolutè in hæc affectus sit (esset enim idem incontinentia, quod intemperãtia) sed quod hoc modo sit affectus.
8 Nam intemperans quidem cupiditatibus servit, consilio capto, existimans, præsentem jucunditatem sequi oporte-
9 re. Incontinens autem non existimat
10 ille quidem, sed sequitur tamen. Ad illam sanè sententiam quod attinet,

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· εἶτα, περὶ ποῖα τὸν ἀκρατῆ καὶ τὸν ἐγκρατῆ θετέον. λέγω δ', πότερον περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περὶ τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικόν, πότερον ὁ αὐτός, ἢ ἕτερός ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα συγγενῆ τῆς θεωρίας ἐστὶ ταύτης· ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς σκέψεως, πότερον ὁ ἐγκρατὴς καὶ ἀκρατὴς εἰσὶ, τῷ περὶ ἃ, ἢ τῷ πῶς ἔχοντες τὸν διαφοράν· λέγω δὲ, πότερον τῷ περὶ ταῦτ' εἶναι μόνον ἀκρατὴς ὁ ἀκρατὴς, ἢ οὔ· ἀλλὰ τῷ ὡς, ἢ οὔ, ἀλλὰ τῷ ἐξ ἀμφοῖν· ἔπειτ', εἰ περὶ ἅπαντ' ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ· ὅτε γὰρ περὶ ἅπαντα ἐστὶν ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἀλλὰ περὶ ἃ· ὥστε τῷ περὶ ταῦτα ἁπλῶς ἔχειν· ταὐτὸν γὰρ ἂν εἴη τῇ ἀκολασίᾳ· ἀλλὰ τῷ ὡδὶ ἔχειν· ὁ μὲν γὰρ, ἀγόμενος προαιρούμενος, τοιοῦτον οἴεται δεῖν τὸ παρὸν ἡδὺ διώκειν· ὁ δ', οὐκ οἴεται μὲν, διώκει δέ· διὰ μὲν οὖν τὸ δόξαι ἀληθῆ, ἀλλὰ μὴ ὑπολη-

ἐπιστήμων ἔναι, παρ' ἃ ἀκρατεῦσθαι), οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· ἔνιοι γὰρ τῶν δοξαζόντων, οὐ διστάζουσιν, ἀλλ' οἴονται ἀκριβῶς εἰδέναι. εἰ οὖν διὰ τὸ ῥῆμα πιστεύειν, οἱ δοξάζοντες, μᾶλλον τῶν ἐπισταμένων, ἐροῦσι τὸν ὑπόληψιν πράξουσιν, οὐδὲν διοίσει ἐπιστήμη δόξης· ἔνιοι γὰρ πιστεύουσιν οὐδὲν ἧττον οἷς δοξάζουσιν, ἢ ἕτεροι οἷς ἐπίστανται· δηλοῖ δὲ Ἡράκλειτος. ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς λέγομεν τὸ ἐπίστασθαι· καὶ γάρ, * ἔχων μέν, οὐ χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ὁ χρώμενον λέγομεν ἐπίστασθαι. * διοίσει τὸ, ἔχοντα μέν, μὴ θεωροῦντα δέ, πράττειν ἃ μὴ δεῖ πράττειν, ἢ ἔχοντα καὶ θεωροῦντα· τοῦτο γὰρ δοκεῖ δεινόν, ἀλλ' οὐκ εἰ μὴ θεωρῶν. ἔτι, ἐπὶ δύο τρόποι τῶν προτάσεων, ἔχοντα μὲν ἀμφοτέρας, οὐδὲν κωλύει πράττειν ἃ τῷ ἐπιστήμῳ· χρώμενον μέν τοι τῇ καθόλου, ἀλλὰ μὴ τῇ κατὰ μέρος· * πρακτὰ γὰρ καθ' ἕκαστα. διαφέρει δὲ καὶ τὸ καθόλου. τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ· τὸ δ', ὅτι τῷ πράγματός ἐστιν οἷον, ὅτι παντὶ ἀνθρώπῳ συμφέρει τὰ ξηρά, (* καὶ ὅτι αὐτὸς ἀνθρωπος) ἢ ὅτι ξηρὸν τὸ

Quod impotenter agere, sit, non scientia præditorum, sed veram opinionem habentium, nihil intereſt ad eam rem, de qua disputamus. Nonnulli enim eorum, qui aliqua de re opinantur, prorsus nihil dubitant, sed se rem exquisitè scire existimant. Quod si ii, qui opinantur, propterea quod leviter & remisse credunt, ita rem esse, de qua opinantur, facilius, quam qui sciunt, contra, atque existimant, agent; nihil inter scientiam & opinionem intererit. Nonnulli enim non minorem fidem habent iis, quæ opinantur, quam alii iis, quæ sciunt. quod exemplo suo declarat Heraclitus. Sed quoniam scire dupliciter dicimus (nam & is, qui scientia præditus est, nec ea utitur; & is, qui utitur, scire dicitur) intererit utrum quod agi non debet, agatur ab eo, qui scientia quidem præditus sit, nec tamen ea utatur contemplando, an ab illo, qui & sciat, & ea quæ scit, animo contemplans agat. Hoc enim posterius mirum atque indignum videatur. at non illud alterum. Præterea cum in syllogismo practico duo insint enunciationum genera, nihil prohibet, quo minus is qui utrumque genus tenet, aliquid præter scientiam agat. siquidem enunciatione universa & generali utitur, non autem ea quoque, quæ ad res singulares pertinet. Res enim singulares tantum sub actionem veniunt. Jam vero etiam ipsius universi sunt aliquæ differentiæ. Aliud est enim, quod in seipso vertitur (& in homine est) aliud, quod in rebus ipsis (extra hominem) verbi gratia, omni homini sicca prodesse, vel quicquid tale sit, siccum esse: verum

1
2
3
4
2 Eu. c. 9
5
6
7
8
9
10

verum, sitne istud tale, aut nescit, aut si
21 scit, minimè considerat. Atq; ex his duobus incredibile est, quantum differentiæ hisce rebus exoriatur: adeo quidem, ut si quis ita sciens peccet, nihil absurdi sit. sin illo modo, valde mirum.
22 Præterea alio modo fieri potest, ut homines scientia præditi sint, quam quos
23 modo antea exposuimus. Nam habitum, qui in eo est, qui scientiam habet modo, at non ea utitur, aliam magnopere rationem esse videmus: adeo, ut habere quodammodo & non habere ille videatur: qualis est is, qui dormit, &
24 furiosus, & vinolentus. Porro homines aliqua animi perturbatione concitati perinde, ut isti, sunt affecti. Iræ enim & rerum venerearum cupiditates,
25 & nonnullæ hujusmodi animi perturbationes perspicue corpus quoque ipsum immutant, ac nonnullis hominibus etiam furores conciliant. Absque
26 dubio igitur dicendum est, similiter atque hos, affectos esse incontinentes.
27 Neque vero si quis rationes ac sententias à scientia profectas pronunciet, satis hoc signi sit ad hanc sententiam
28 refellendam. Nam qui his animi perturbationibus æstuant, demonstrationes & versus Empedoclis recitant:
29 Quomodo & qui primum didicerunt, sermones illi quidem connectunt, sed nondum intelligunt. oportet enim illa una cum ætate adolescere: cui rei tem-
30 pore opus est. Quocirca ut histriones, sic existimandi sunt loqui etiam incon-
31 tinentes. Præterea hoc etiam modo hujus rei causam è physicis spectare liceat.
32 Namcum opiniones aliæ sint de rebus

τοιόνδε· ἀλλ' εἰ τόδε τοιόνδε. ἢ οὐκ ἔχει, ἢ οὐκ ἐνεργεῖ. καίτοι γε δὴ τάττας διοίσει τὰς τρόπας ἁμήχανον ὅσον· ὥστε δοκεῖν, ὅτω μὲν εἶναι μηδὲν ἄτοπον, ἄλλως δὲ θαυμαστόν· ἔτι, τὸ ἔχειν τῷ ἐπιστήμῃ, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ῥηθέντων ὑπάρχει τοῖς ἀνθρώποις· ἐν τῷ γὰρ, ἔχειν μὲν, μὴ χρῆσθαι δ', διαφέρουσιν ὁρῶμεν τὸν ἕξιν· ὥστε καὶ ἔχειν πως, καὶ μὴ ἔχειν· οἷον, τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, ἢ οἰνωμένον. ἀλλὰ μὴν ὕπνῳ διατιθέντας οὕτως ἐν τοῖς πάθεσιν ἐσμεν· θυμοὶ γὰρ, καὶ ἐπιθυμίαι ἀφροδισίων, καὶ ἔνια τῶν τοιούτων, ἐπιδήλως καὶ τὸ σῶμα μεθιστᾶσιν· ἐνίοις δὴ καὶ μανίας ποιοῦσι. δῆλον οὖν ὅτι ὁμοίως ἔχειν λεκτέον τοὺς ἀκρατεῖς τούτοις. τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, οὐδὲν σημεῖον· καὶ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πάθεσι τούτοις ὄντες, ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· καὶ οἱ πρῶτον μαθόντες, συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους. ἴσασι δ' οὔπω. δεῖ γὰρ συμφῦναι· τοῦτο δὲ, χρόνου δεῖ· ὥστε τοὺς καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους, οὕτως ἀπολελῦσθαι λέγειν τοὺς ἀκρατεύομένους. ἔτι, καὶ ὧδε φυσικῶς ἄν τις ἐπιβλέψειε τῷ αἰτίᾳ. ἡ μὲν γὰρ, καθόλου δόξα·

δόξα· ἡ δ' ἑτέρα, περὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἐστίν, ὧν αἴσθησις ἤδη κυρία· ὅταν οὖν ἡ μία γένηται ἐξ αὐτῶν, ἀνάγκη τὸ συμπερανθὲν ἐνίοτε μὲν φάναι τὴν ψυχήν, ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς πράττειν εὐθύς· οἷον, εἰ πάντες γλυκέος γεύσασθαι δεῖ· τοῦτο δὲ γλυκύ, ὡς ἓν τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τὸν δυνάμενον καὶ μὴ κωλυόμενον, ἅμα * βούτῳ καὶ πράττειν· ὅταν οὖν, ἡ μὲν καθόλου ἐνῇ, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι· ἢ ἡ, ὅτι πᾶν τὸ γλυκύ, ἡδύ· τοῦτο δέ, γλυκύ· αὕτη ἡ ἐνεργεῖ. τύχη ἢ ἐπιθυμία ἐνοῦσα, ἡ μὲν λόγῳ φεύγειν τοῦτο· ἡ δὲ ἐπιθυμία ἄγει· κινεῖν γὰρ ἕκαστον δύναται τῶν μορίων· ὥστε συμβαίνει ὑπὸ λόγου πως καὶ δόξης ἀκρατεύεσθαι· οὐκ ἐναντίας ἢ καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ἡ γὰρ ἐπιθυμία, ἐναντία, ἀλλ' οὐχ ἡ δόξα, τῷ ὀρθῷ λόγῳ· ὥστε καὶ διὰ τοῦτο τὰ θηρία οὐκ ἀκρατῆ, ὅτι οὐκ ἔχει καθόλου ὑπόληψιν, ἀλλὰ τῶν καθ' ἕκαστα φαντασίαν καὶ μνήμην. πῶς δὲ λυθῇ ἡ ἀκρασία, καὶ πάλιν γένηται ἐπιστήμων ὁ ἀκρατής, ὁ αὐτὸς λόγος καὶ * περὶ οἰνωμένων καὶ καθεύδοντος, καὶ οὐκ ἰδιον τούτου ἔστι πάθος, ὃν δεῖ παρὰ τῶν φυσιολόγων ἀκούειν. ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία πρότασις, δόξα τι

universis, aliæ de singularibus, quarum sensus arbiter ac dominus est, necesse est, ubi ex duabus una effecta fit, in iis quidem, quæ sunt cognitionis, animum id, quod conclusum est, enunciare & affirmare. in iis autem, quæ sub actionem veniunt statim agere. Vt, si omne 33
dulce gustandum est; hoc autem est dulce, tanquam unum de singularibus: necesse est, eum, qui possit, quique non prohibeatur, simul atque dictum sit etiam agere. Cum igitur inest menti et- 34
iam universa opinio, una, quæ gustare prohibet: alia hæc: omnia dulcia esse jucunda: atque hoc aliquid est dulce (hæc porro tertia opinio ea est, quæ agit.) Denique cum obtinet forte in animo 35
cupiditas: ibi tum opinio quidem illa prima hoc aliquid fugere jubet: cupiditas autem trahit ad illud. Potest enim 36
hæc unamquamque animi partem commovere. Ita fit, ut à ratione & opini- 37
one quodammodo nascatur incontinentia: non quod opinio per se rationi contraria sit: sed ex eventu. Cupiditas 38
enim non opinio rectæ rationi adversatur. Quocirca etiam propter hanc rati- 39
onem bestiæ non sunt incontinentes: quia non habent rerum universarum notionem: sed singularium visionem & memoriam. Iam quo pacto inscientia 40
depulsa scientiam recuperet incontinens, & eadem est ratio cum illa, quæ jam exposita est, ebriorum ac dormientium: & non est hic aliquid hujus perturbationis proprium: eaque doctrina 41
ab iis petenda est, qui de natura rerum disputant. Quia vero ultima enuncia- 42
tio & opinio est de eo, quod sub sensum

cadit, & actionum eadem domina atque arbitra: aut non habet hanc is, qui in perturbatione est, aut certè eo modo habet, qui modus habendi non sit scire: sed sit perinde ac recitatio versuum
43 Empedoclis à vinolento facta. Atque ob id, quod non æquè universalis neque scientificus videtur esse terminus ille ultimus, atque id quod universum est: non immerito etiam videatur id,
44 quod quærebat Socrates, evenire. Non enim tum, cum præstò est illa, quæ verè & propriè videtur esse scientia, existit perturbatio, neque ea scientia à perturbatione convellitur: sed cum adest ea,
45 quæ sensu continetur. De eo igitur, quod est, scientem & inscientem incontinenter agere solere, & quomodo ut insciens incontinenter agat, fieri soleat, hactenus à nobis dictum esto.

αἰσθητῷ, καὶ κυρία τῶν πράξεων, * οὕτω ἢ οὐκ ἔχει ὁ ἐν τῷ πάθει ὤν, ἢ οὕτως ἔχει, ὡς οὐκ ἐν τῷ ἔχειν ἐπίστασθαι, ἀλλὰ λέγειν, ὥσπερ ὁ οἰνωμένος τὰ Ἐμπεδοκλέους· καὶ διὰ τὸ μὴ καθόλου, μηδ' ἐπιστημονικὸν ὁμοίως εἶναι δοκεῖν τῷ καθόλου τὸν ἔσχατον ὅρον· καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν· ἐγγὺς γὰρ τοῦ κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης παρούσης, γίνεται ὑπ' πάθους· ἧττον δ' αὐτὴ σφάλλεται διὰ τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς. περὶ μὲν οὖν τοῦ εἰδότος, καὶ μὴ, καὶ πῶς εἰδότα, ἐνδέχεται ἀκρατεύεσθαι, τοσαῦτα εἰρήσθω.

CAPVT IV.

Circa quæ Continens & Incontinens versetur.

1 DEinceps utrum aliquis sit absolutè incontinens, an omnes in parte seu certæ rei sint incontinentes: tum si quis est absolute incontinens, in quibus is
2 versetur, dicendum est. Continentes igitur & patientes, incontinentes & molles in voluptatibus & doloribus
3 versari perspicuum est. Cum autem eorum, quæ voluptatem efficiunt, alia sint necessaria (ea autem sunt per se quidem expetenda illi, sed ejusmodi tamen, ut præter modum possint expeti) cumque hæc necessaria ea sint, quæ ad corpus pertinent (ea inquam, quæ in victu & rerum venerearum usu posita sunt, cæteraque hujus generis, quæ ad

Πότερον δὲ δεῖ ἢ οὐ ἁπλῶς ἀκρατὴς, ἢ πάντες κατὰ μέρος· καὶ εἰ ἔστι, περὶ ποῖά ἐστι, λεκτέον ἐφεξῆς· ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν οἵ τ' ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ, καὶ ἀκρατεῖς, καὶ μαλακοὶ, φανερόν. ἐπεὶ δ' ἔστι, τὰ μὲν ἀναγκαῖα, τῶν ποιούντων ἡδονάς· τὰ δ', αἱρετὰ μὲν καθ' αὑτὰ, ἔχοντα δ' ὑπερβολάς, ἀναγκαῖα * μὲν, τὰ σωματικά· λέγω δὲ τὰ τοιαῦτα, τά, τε περὶ τὴν τροφὴν, καὶ τὰ τῶν ἀφροδισίων χρήσιμα, καὶ τὰ τοι-

αὐτὰ τῶν σωματικῶν, περὶ ἃ τὴν ἀκολασίαν ἔθημεν καὶ τὴν σωφροσύνην· τὰ δ', ἀναγκαῖα μὲν, ὃ αἱρετὸν ἦ, καθ' αὑτὰ λέγω ἦ, οἷον ἰάσιμον, τιμὴν, πλοῦτον, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· τοὺς μὲν οὖν πρὸς ταῦτα ὑπερβάλλοντας τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας τὸν ἐν αὐτοῖς, ἁπλῶς μὲν οὐ λέγομεν ἀκρατεῖς, προσδιόντες ἦ τὸ, χρημάτων ἀκρατεῖς, καὶ κερδῶν, καὶ τιμῆς, καὶ θυμοῦ· ἁπλῶς δ', οὐ, ὡς ἑτέρους καὶ καθ' ὁμοιότητα λεγομένους. ὥσπερ ἄνθρωπον, ὁ τὰ ὀλύμπια νενικηκώς· ἐκείνων γὰρ ὁ κοινὸς λόγος ἐξ ἐλάττω μικρῷ διέφερεν· ἀλλ' ὅμως ἕτερον ὡ· σημεῖον δέ· ἡ μὲν γὰρ ἀκρασία ψέγεται, οὐχ ὡς ἁμαρτία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς κακία τις, ἢ ἁπλῶς ὅπως, ἢ κατά τι μέρος· τούτων δ' οὐθείς. τοὺς δὲ περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, περὶ ἃς λέγομεν τὸν σώφρονα καὶ ἀκόλαστον, ὁ μὴ τῷ προαιρεῖσθαι τῶν τε ἡδέων διώκειν τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τῶν λυπηρῶν φεύγειν, πείνης, καὶ δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὸν λόγον, ἀκρατὴς λέγομεν, ὃ καλὰ προέμενον, ὅτι περὶ τούτους, καθάπερ

corpus referuntur, in quibus intemperantiam & temperantiam posuimus) alia rursum minime necessaria illa quidem, cum sint tamen per se optabilia & expetenda (verbi gratia victoria, honos, divitiæ, taliaque bona & iucunda) hæc ergo cum ita sint, eos sane, qui in his præter rectam rationem, qua ipsi præditi sunt modum superant, absolute quidem incontinentes non dicimus, sed cum adjectione appellamus pecuniæ incontinentes, item lucri, honoris, iræ: absolute autem nequaquam, quippe ab illis alteris differentes, & ex quadam similitudine sic appellatos. Quo modo res habet, si dicatur, Homo qui Olympia vicit. Hujusce enim hominis definitio à definitione communis hominis perparum quidem discrepat, & est tamen ab illa diversa. Cujus rei hoc argumentum est, quod incontinentia vituperatur non solum ut peccatum: sed etiam ut vitium quoddam, sive ea sit incontinentia simpliciter & absolute, sive particularis, seu, quæ est aliqua ex parte. Horum autem quos proximè posui, incontinentium nemo sic vituperatur. At verò quod attinet ad alteros illos, qui scilicet corporis voluptate percipiunt illas, in quibus temperantem atque intemperantem versari dicimus; ille qui non ex proæresi rerum jucundarum nimium persequitur, & rerum molestarum nimium fugit, ut famis, sitis, caloris, frigoris, omniumque, quæ ad tactum & gustatum pertinent: sed præter consilium & cogitationem: incontinens dicitur, absque adjunctione hujus vel illius rei, iræ verbi gratia: sed

12 simpliciter tantum. Cui rei id argumento est, quod & illi, qui harum rerum nimium ferre non possunt, intemperantes dicuntur, non qui ab illarum
13 alterarum nimio vincuntur: Atque item ob hanc causam in eadem re incontinentem & intemperantem ponimus, itemque continentem & temperantem: secus quam illos alteros (quos intemperantes aut temperantes nemo dicit.)
14 Nam hi, quos dicimus, in eisdem quodammodo voluptatibus & doloribus versantur: verumtamen id non eodem modo: sed ita, quod intemperantes consilium ceperunt ita vivendi; incon-
15 tinentes non item. Quam ob rem potius eum intemperantem appellaverimus, qui sine cupiditate vehementi, aut leviter tantum cupiditate affectus, immoderatas voluptates persequitur, & mediocres dolores fugit: quam eum, qui idem agat magnis & vehementibus
16 cupiditatibus incensus. Quid enim faciat ille, si acris & vehemens aliqua cupiditas accedat? & vehemens item dolor ipsum excruciet, in rerum necessari-
17 arum penuria? Quoniam autem cupiditatum & voluptatum aliæ sunt genere honestæ & bonæ (nam jucundorum aliqua sunt naturâ expetenda, alia his contraria: alia etiam his interjecta, ut supra partiti sumus) ut pecunia, lucrū, victoria, honor: quoniam item in his omnibus, & in mediis item, non quod afficiantur iis, & cupiant & ament ea homines, vituperantur: sed quodam modo cupiant vel ament, & quod modum superent. Quocirca vituperantur
18

ἐρῆς, ἀλλ' ἁπλῶς μόνοι. ἐμμένοι δέ· καὶ γὰρ * μαλακοὶ λέγονται περὶ ταύτας· περὶ ἐκείνων ἢ ὑδεμίαν· καὶ διὰ τοῦτ' εἰς ταὐτὸν τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον τίθεμεν, καὶ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα. ἀλλ' οὐκ ἐκείνων ὑδένα. διὰ τὸ περὶ τὰς αὐτὰς πως ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι· οἱ δέ, οὐχὶ μὲν περὶ ταῦτα, ἀλλ' ὡς αὐτοὺς εἰσὶν· ἀλλ', οἱ μὲν, προαιροῦνται· οἱ δέ, οὐ προαιροῦνται· ὥστε μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴποιμεν, ὅστις μηδ' ἐπιθυμιῶν, ἢ ἠρέμα, διώκει τὰς ὑπερβολάς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ * τούτου ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα· τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειε, εἰ παρεσκεύοιτο ἐπιθυμία ναυτικὴ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά· ἐπεὶ ἥ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν, * εἰσὶ τῶν ἡμῖν καλῶν καὶ σπουδαίων· τῶν γὰρ ἡδέων ἔνια, φύσει αἱρετά· τὰ δέ, ἐναντία τούτων· ἃ δή, μεταξὺ, καθάπερ διείλομεν πρότερον· οἷον χρήματα, καὶ κέρδος, καὶ νίκη, καὶ τιμή· περὶ ἅπαντα * δὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ μεταξὺ, οὐ τῷ πάσχειν καὶ ἐπιθυμεῖν καὶ φιλεῖν ψέγονται, ἀλλὰ τῷ πῶς, καὶ ὑπερβάλλειν· * διὸ, ὅσοι περὶ

τὰ

ωρὸς τὸν λόγον ἢ μεταβαίνουσι, ἢ διώκουσι τὸν φύσει τι καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἷον οἱ περὶ τιμὴν ἢ μᾶλλον ἢ δεῖ σπουδάζοντες, ἢ περὶ τέκνα καὶ γονεῖς· καὶ γὰρ ταῦτα, τῶν ἀγαθῶν· καὶ ἐπαινοῦνται οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες· ἀλλ' ὅμως δεῖ τινος ὑπερβολὴ καὶ ἐν τούτοις, οἷον τις ὥσπερ ἡ Νιόβη μάχοιτο καὶ πρὸς τοὺς θεούς· ἢ ὥσπερ Σάτυρος ὁ Φιλοπάτωρ ὑπικαλούμενος περὶ τὸν πατέρα· λίαν γὰρ δόξειεν μωραίνειν· μοχθηρία μὲν οὖν οὐδεμία περὶ ταῦτ' ἐστὶ, διὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι φύσει τῶν αἱρετῶν ἕκαστόν ἐστι δι' αὐτό· φαῦλαι γὰρ καὶ φθαρταὶ αὐτῶν εἶναι αἱ ὑπερβολαί· ὁμοίως δὲ, οὐδὲ ἀκρασία· ἡ γὰρ ἀκρασία, οὐ μόνον φευκτόν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι· διὰ ὁμοιότητα δὲ τῶν πάθους συμπιπτόντες τὴν ἀκρασίαν, περὶ ἑκάστα λέγουσι, οἷον κακὸν ἰατρὸν, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, ὃν ἁπλῶς οὐκ ἂν τις εἴποι κακόν· * ὥσπερ οὐδ' ὀργίζεσθαι, διὰ τὸ μὴ κακίαν εἶναι ἑκάστων αὐτῶν, ἀλλὰ τῷ ἀνάλογον ὁμοίαν· ὅτου δηλονότι κακὸν ὑπόληψιν· * μόνον ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν εἶναι, ἢ τινος περὶ τὰ αὐτὰ τῇ συφροσύνῃ καὶ τῇ ἀκολασίᾳ·

omnes illi, qui aliter, quam monet ratio, aut vincuntur ab aliquo eorum, aut præter rationem aliquid perſequuntur, quod eſt natura bonum & honeſtum: puta, qui nimio honoris aut liberorum & parentum amore ſtudioque ducuntur. (ſunt enim hæc in numero bonorum) laudantur quidem (inquam) qui hæc ſtudiosè colunt atque expetunt: Verumtamen eſt etiam in his aliquod 19
nimium, ſi quis ſcilicet ut Niobe, etiam cum diis pugnet, aut ut Satyrus ille, qui patris amans vocatus eſt, immodico patris amore afficiatur. valde enim deſipere videbatur: Hæc ergo cum ita habe- 20
ant, vitium quidem in his eſt nullum, propterea, quod, ut dixi, unumquodque eorum per ſe expetendum eſt naturâ: Nimiæ tamen eorum atque immoderatæ cupiditates malæ ſunt, ac fugiendæ. Similiter autem nulla eſt eorum 21
incontinentia proprie dicta. Incontinentia enim non ſolum fugienda res eſt, 22
verum etiam in iis numeratur, quæ ſunt viruperabilia. Verumtamen propter 23
ſimilitudinem, quam cum illa habet ea, de qua loquimur, affectio, incontinentiam dicere in eorum unoquoque ſolent, cum additione ejus rei, cujus incontinentia eſt, perinde, ut malum medicum, & malum hiſtrionem: quem abſolutè malum nemo dixerit. Vt igitur 24
hic ita dicuntur iſti, non quòd ſingula iſta ſint vitium ſeu vitioſitas κακία propriè dicta; ſed quod proportione quadam vitio ſimilia: ſic nimirum & illic exiſtimare debemus, dum taxat eam eſſe incontinentiam, quæ in iiſdem atque temperantia & intemperantia verſatur.

5 In ira autem ex similitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque etiam cum adjectione dicimus, iræ incontinens, quemadmodum honoris & lucri.

περὶ δὲ θυμὸν, καθ' ὁμοιότητά φαμέν λέγεσθαι· δηλοῖ γὰρ πεπεισθέντες ἀκρατῆ θυμῷ, ὥσπερ τιμῆς καὶ κέρδους φαμέν.

CAPUT V.

De Feritate, & quæ in illa Incontinentia.

1 SEd quoniam aliqua sunt jucunda naturâ, (eorumque alia simpliciter & absolutè, alia diversis & animantium ge-
2 neribus & hominum jucunda sunt) alia non sunt jucunda naturâ, sed partim propter eorum, quæ natura requirit, ereptiones, partim propter consuetudinem, partim propter vitiosas naturas fi-
3 unt jucunda: licet etiam in his singulis consimiles habitus animadvertere (illi
4 incontinentiæ, de qua dictum est.) Dico autem (primum) immanes & feri. nos habitus, qualis erat ejus mulieris, quam dicunt gravidis mulieribus apertis ac perfectis pueris devorare solitam:
5 aut qualibus rebus efferatos quosdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus: alios liberos suos inter se mutuas
6 in epulas dare: aut quale est id, quod
7 vulgo de Phalaride dicitur. Et hi sane
8 ferini sunt habitus. Alii autem è mor-
9 bis aut furore aliquibus insunt: qualis in illo fuit, qui matrem immolatam co-
10 medit, & in illo qui conservi jecur. Atque hæc dicuntur suavia per morbum,
11 itemque ex consuetudine talia. cujusmodi sunt pilos evellere & ungues vorare, itemque carbones ac terram; qualis item venereorum usus cum masculis.

Ἐστὶ δὲ θηρίων, ἵνα μὲν, ἡδέα φύσει· καὶ τούτων, τὰ μὲν, ἁπλῶς· τὰ δὲ, καθ' γένη καὶ ζώων καὶ ἀνθρώπων· ἔστι δὲ, ὅσα οὐκ ἔστιν. ἀλλὰ, ταῦτα μὲν, διὰ πηρώσεις· τὰ δὲ, ἐθῶν γίνεται· τὰ δὲ, διὰ μοχθηρὰς φύσεις, ἔστι καὶ περὶ τούτων, ἕκαστα καταφανίσαι ἰδεῖν ἕξεις· λέγω δὲ τὰς θηριώδεις, οἷον τὴν ἄνθρωπον, ἣν λέγουσι τὰς κυούσας ἀναρρήγνυσαι, τὰ παιδία καταφαγεῖν· ἢ οἷοις φασὶ χαίρειν ἐνίους τῶν ἀπηγριωμένων περὶ τὸν Πόντον, τοὺς μὲν ὠμοῖς· τοὺς δὲ, κρέασιν ἀνθρώπων· τοὺς δὲ, τὰ παιδία δανείζειν ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν· ἢ τὸ περὶ Φάλαριν λεγόμενον. αὗται μὲν, θηριώδεις· αἱ, διὰ νόσους γίνονται καὶ μανίαν ἐνίοις· ὥσπερ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγών. καὶ ὁ τὸν σωμοδύλην τὸν ἕτερον· αἱ δὲ, νοσηματώδεις, ἢ ἐξ ἔθους· οἷον, αἱ τῶν τριχῶν τίλσεις, καὶ ὀνύχων τρώξεις· ἔτι δὲ, ἀνθράκων, καὶ γῆς· πρὸς δὲ τούτοις, ἡ τῶν ἀφρο-

δι-

Φρονήσιν τῆς ἀρετῆς· τοῖς μὲν γὰρ, φύσει τοῖς δὲ, οὐκ ἔθεσι συμβαίνουσι, οἷον, τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων. ὅσοις μὲν οὖν φύσις αἰτία, τούτοις μὲν, οὐδὲ ἂν εἴη ἀκρασία· ὥσπερ οὐδὲ τὰς γυναῖκας, ὅτι οὐκ ὀπτῶσι, ἀλλ' ὀπτῶνται· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς νοσηματωδῶς ἔχουσι διὰ ἔθος. τὸ μὲν οὖν ἔχειν ἕκαστα τούτων, ἔξω τῶν ὅρων ἐστὶ τῆς κακίας, καθάπερ καὶ ἡ θηριότης. τὸν δὲ ἔχοντα κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, οὐχ ἁπλῶς ἀκρασία, ἀλλ' ἡ κατ' ὁμοιότητα (καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμοὺς ἔχοντα τοῦτο τὸ τρῶσαι τὸ πάθος, ἀκρατῆ δὲ οὐ λεκτέον.) πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν, θηριώδεις· αἱ δὲ, νοσηματώδεις εἰσίν· ὁ μὲν γὰρ, φύσει τοιοῦτος, οἷος δειλίαν πάντα, καὶ φοβηθῆναι μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός· ὁ δὲ, τὸν γαλῆν ἐδείδιεν, ἀλλ' ἐπὶ ἵππῳ· καὶ τῶν ἀφρόνων, οἱ μὲν, ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ ἔνια γένη τῶν πόρρω βαρβάρων· οἱ δὲ, διὰ νόσους, οἷον τοὺς ἐπιληπτικοὺς, ἢ μανίας, νοσηματώδεις. τούτων δὲ, ἔξω μὲν ἔχειν τινὰ εἰπεῖν μέτρον, μὴ κρα-

Hæ enim cupiditates aliis naturales 18
sunt, aliis ex consuetudine inferuntur: puta, quibus inde à pueris adsueverunt. Atque eorum quidem, quibus natura 19
causam præbet, incontinentem nemo quenquam dixerit: quemadmodum neque mulieres quod in complexu venereo non agant, sed patiantur. Eadem- 20
que ratione neque eos, qui ex consuetudine vitium morbo simile contraxerunt. Atque hæc singula ejusmodi sunt, 21
ut ita affectum esse, aliquid sit extra vitii terminos ac fines constitutum: qualis res est etiam feritas. His autem ten- 22
tatum & affectum superiorem esse, aut inferiorem, non est simplex proprieque dicta continentia, sed ex similitudine. quemadmodum & eum, qui in ira hoc modo affectus est, ut vincatur, hujus perturbationis incontinentem dicere debemus: non autem incontinentem absolute. Omnis enim modum superans vitiositas & amentia, & timiditas, & intemperantia, & sævitia, vel ferina est, vel morbi instar habet. Nam qui natura talis est, ut omnia extimescat, etiam musculi stridorem, ferina quadam timiditate timidus est. Alius erat qui felem, morbo quodam, metuebat. Et ex amentium numero ii, qui naturâ stulti & inconsiderati sunt, sensuque duntaxat vivunt, ferarum sunt similes: quemadmodum nonnullæ longius dissitorum barbarorum nationes. Qui vero tales sunt propter morbos (verbi gratia, comitialem) vel ob furores, iis ex morbo hoc exortum esse dico. In talibus vero affectionibus est cum talis aliquis habeat modo istas cupiditates,

& non

& non tamen etiam ab illis superetur;
23 (verbi gratia Phalaris aliquis cum pusionem concupiscat vel ad edendum, vel ad utendum nefaria libidine, si se cohibeat &
24 contineat.) Fit vero etiam, ut talis etiam vincatur: non solum affectus
25 vitio sit. Quemadmodum igitur improbitas alia absolute dicitur improbitas, illa videlicet quæ in hominem cadit, alia cum adjectione, improbitas, videlicet ferina, aut morbosa, non absolutè: Sic nimirum & incontinentia est alia ferina
26 & immanis, alia morbosa. Simpliciter autem & absolutè ea sola est, quæ humanæ intemperantiæ convenit. Incontinentiam ergo & continentiam in iisdem versari, in quibus intemperantia
28 & temperantia: in aliis aliam quandam incontinentiæ speciem esse, quæ per translationem nominis, & non absolutè ita dicatur, perspicuum est.

τεῖσθ δέ. λέγω δὲ, οἷον, εἰ Φάλαρις καλεῖχεν, ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν, ἢ πρὸς ἀφροδίσια ἄτοπον ἡδονικόν. ἔστι ἡ καὶ κρατεῖσθ, μὴ μόνον ἔχειν· ὥσπερ οὐ καὶ μοχθηρία, ἡ μὲν κατ' ἄνθρωπον, ἁπλῶς λέγομ μοχθηρία· ἡ δὲ μετάθεσι, ὅτι θηριώδης, ἢ νοσηματώδης· ἁπλῶς δέ, ὃ τὴν ἀνθρ * τρόπον δῆλον, ὅτι καὶ ἀκρασία ἔστιν, ἡ μὲν, θηριώδης· ἡ δὲ, νοσηματώδης· ἁπλῶς δὲ, ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπικὴν ἀκολασίαν μόνη. ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια ἔστι μόνον περὶ ἁφὴν ἀκολασία καὶ σωφροσύνη· καὶ ὅτι περὶ τὰ ἄλλα ἄλλο εἶδος ἀκρασίας, λεγόμενον κατὰ μεταφοράν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, δῆλον.

CAPVT VI.

Cupiditatum quam iræ Incontinentiam fædiorem esse. Reperitur distinctio Cupiditatum. Comparantur inter se Vitium & Feritas.

1 NVnc illud quoque videamus, quod iræ, quam cupiditatum, minus esse
2 turpem censemus incontinentiam. Videtur enim ira audire quidem illa ex aliqua parte rationem: licet negligenter & confusè audiat, ministrorum more præproperorum, qui priusquam id omne, quod dicitur, audierint, exsiliunt, deindeq; in agendo aberrant: itemque canum more, qui priusquam attenOτι δὲ κ ἧττον αἰσχρὰ ἀκρασία ἡ θυμῷ, ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν, θεωρήσωμεν. ἔοικε γὰρ ὁ θυμὸς, ἀκούειν μέν τι τοῦ λόγου, παρακούειν δέ. * καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν ἀκολούθων, οἳ πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ λεγόμενον, ἐκθέουσιν εἶτα ἁμαρτάνουσι τῆς πραξεως· καὶ οἱ κύνες, πρὶν σαφῶς

πείψας ἢ φίλῳ, ἂν μόνον ψοφήσῃ, ὀλακτοῦσιν· ὥσπερ ὁ θυμὸς, διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς φύσεως, ἀκούσας μέν, οὐκ ἐπιταγμα δὲ ἀκούσας, ὁρμᾷ ἐπὶ τὰς τιμωρίας· ὁ μὲν γὰρ λόγος ἢ ἡ φαντασία, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία, ἐδήλωσεν· ὁ δὲ, ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τοῦ τοιούτου πολεμεῖν, χαλεπαίνει εὐθύς· ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ὅτι ἡδύ, ὁ λόγος, ἢ ἡ αἴσθησις, ὁρμᾷ ἐπὶ τὰς ἀπολαύσεις· ὧδε, ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως· ἡ δὲ ἐπιθυμία, οὔ· αἰσχίων οὖν· ὁ μὲν γὰρ, ἕξει θυμοῦ ἀκρατὴς, τῷ λόγῳ πως ἡττᾶται· ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ οὐ τοῦ λόγου. ἔτι ταῖς φυσικαῖς συγγνώμη μᾶλλον ἀκολουθῆσαι ὀρέξεσι, ἐπεὶ καὶ ἐπιθυμίας ταῖς τοιαύταις μᾶλλον, ὅσαι κοιναὶ πᾶσι, καὶ ἐφ' ὅσον κοιναί· ὁ δὲ θυμὸς, φυσικώτερον, καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων ὥσπερ ὁ ἀπολογούμενος, ὅτι τὸν πατέρα τύπτοι· καὶ γὰρ οὗτος, ἔφη, τὸν ἑαυτοῦ· καὶ τοῦτον, τὸν ἄνωθεν· καὶ τὸ παιδίον δείξας καὶ οὗτος ἐμέ, ἔφη, ὅταν αἰνῇ γένηται· συγγενὴς γὰρ ἡμῖν. καὶ ὁ ἑλκόμενος ἀπὸ τοῦ πατρὸς, παύσεσθαι ἐκέλευε πρὸς ταῖς θύραις· καὶ γὰρ αὐτὸς ἑλκύ-

derint, utrum sit amicus, nec ne, si quis modo fores pulsaverit, aut strepitum aliquem ediderit, latrant. Sic enim ira 4
propter fervorem & celerem naturæ motum, audit illa quidem, sed imperio non exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim aut 5
imaginatio contumeliam vel contemtum in facto inesse indicavit. illa proinde, quasi ratiocinando concluserit, huic 6
tali, qui contumelia affecerit, vel contemserit, bellum inferri oportere, continuo sævit atque excandescit. Cupiditas autem si ratio depravata vel sensus 7
esse quid jucundum dixerit modo, mox ad perfruendam voluptatem incitatur. Ita ergo rationem quodam modo sequi- 8
tur: cupiditas vero minime: Ideoque hæc turpior illa est. Nam iræ incontinés 9
quodam modo à ratione superatur; ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Præterea ignoscendum ei magis est, qui 10
naturales appetitiones sequitur. Nam 11
& iis cupiditatibus danda venia est, quæ sunt omnium communes, & quatenus sunt communes. Ira autem & asperitas 12
magis est naturalis, quam cupiditates immoderatæ, minimeque necessariæ, exemplo est ille, qui hac defensione, 13
cur patrem verberaret, utebatur: Nam & iste, inquit, suum verberavit. Et hic quoque me, vir factus, verberabit (parvulo filio suo demonstrato) est enim hoc generi nostro proprium. Et qui à filio 14
trahebatur, trahendi finem facere jubebat ad ostium. Nam à se quoque usque

15 ad hunc locum patrē suum tractum esse. Præterea quo quisque occultior & insidiosior est, eo injustior. At homo iracundus minime est insidiator, neq; ira ipsa: immo vero hæc aperta est. Cupiditas autem fallax est, item, ut de Venere dicitur,

Nectentis frandem Veneris.

Et ut Homerus ait,

--- Vincula nesti,

In quo sermo inerat blandus, qui mente sagaci

Quamvis prudentes spoliat.---

16 Si ergo injustior, certè & turpior hæc incontinentia fuerit illa altera, quæ in ira versatur: eritque adeò hæc absolutè incontinentia & quodammodo vitiosi-
17 tas. Præterea nemo dolens stuprum infert alteri: ut ille, qui ira incitatus aliquid facit, dolens facit. Qui enim stuprum infert, cum voluptate infert.
18 Quod si eo quicque est injustius, quo justius ei irascimur, profecto incontinentia per cupiditatem commota, injustior
19 est. Non inest enim in ira libido contu-
20 meliæ faciendæ. Incontinentiam igitur eam, quæ in cupiditatibus versatur, iræ incontinentia turpiorem esse; continentiam item & incontinentiam in cupiditatibus & corporis voluptatibus
21 versari perspicuum est. Harum autem ipsarum differentiæ sunt cognoscendæ.
22 Nam quemadmodum ab initio à nobis dictum est, aliæ sunt humanæ & naturales, tum genere, tum magnitudine: aliæ immanes & ferinæ: aliæ ex oblectationibus eorum, quæ naturæ necessaria sunt,
23 aut ex morbis natæ. In harum primis

κύσαι τὸν πατέρα μάχεις ἐστάθη· ἔτι, ἀδικώτερόν οἱ ὀπίθυλότερον· ὁ μὲν οὖν θυμώδης, οὐκ ὀπίθυλος, ἀλλ' ὁ θυμὸς, ἀλλὰ φανερός· ἡ δ' ἐπιθυμία, καθάπερ τὴν Ἀφροδίτην φασὶ,

Δολοπλόκον τε κυπρογενῆ·

καὶ Ὅμηρος,

--- τὸν νόον ἐξαπαφοῦσα

Πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονέοντος.

ὥς, εἴπερ ἀδικωτέρα καὶ αἰσχίων ἡ ἀκρασία αὕτη, τῆς περὶ τὸ θυμόν ἐστι, καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ κακία πως· ἔτι, ὁδὶς ὑβρίζει λυπεῖν ποιῶν· ὁ δ' ὀργῇ πᾶν πάσχων λυπεῖν ποιῶν· ὁ δὲ ὑβρίζων, μετ' ἡδονῆς. εἰ οὖν οἷς ὀργίζεσθαι μάλιστα δίκαιον, ἁπλῶς ἀδικώτερα, καὶ ἡ ἀκρασία ἡ περὶ ἐπιθυμίας· ἐν γὰρ ὕβρει ἐν θυμῷ ὕβρις· ὡς ἐμοὶ τίνων αἰσχίων ἡ περὶ ἐπιθυμίας ἀκρασία, τῆς περὶ τὸν θυμόν, καὶ ὅτι ἔστιν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωματικὰς, δῆλον. αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς λεπτέον· ὥσπερ γὰρ εἴρηται πρότερον, αἱ μὲν ἀνθρωπικαί εἰσι καὶ φυσικαὶ, καὶ τῷ γένει, καὶ τῷ μεγέθει· αἱ δὲ θηριώδεις· αἱ δὲ, ἐκ βλαβῆς πηρώσεις, καὶ νοσήματα· τούτων δὲ περὶ τὰς πρώτας, συ-

Φρο-

Φερσωὴ καὶ * ἡ ἀκολασία μόνον ἔφη· διὸ καὶ τὰ θηρία, ὅτι σώφρονα, ὅτε ἀκόλαστα λέγομεν, ἀλλ' ἢ κατὰ μεταφοράν, καὶ εἴ τι ἄλλως ἄλλο πρὸς ἄλλο διαφέρει ἡμῶν τῶν ζώων ὕβρει καὶ σπαραμαῖα καὶ τὰ παμφάγοι εἶναι· ἡ γὰρ ἕξις οὐ προαίρεσιν, οὐδὲ λογισμόν, ἀλλ' ἐξέστηκε τῆς φύσεως, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων. ἔλαττον δὲ τὸ θηριότης, κακίας· φοβερώτερον δέ· ἡ γὰρ διέφθαρται τὸ βέλτιστον, ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, * ἀλλ' οὐκ ἔχει ὅμοιον οὖν, ὥσπερ ἄψυχον συμβαλεῖν πρὸς ἔμψυχον, πότερον κάκιον· ἀσυνετώτερον γὰρ ἡ φαυλότης ἀεί, ἡ τοῦ μὴ ἔχοντος λόγον· ὁ δὲ νοῦς, λόγος· ὥστε παραπλήσιον ἂν τὸ συμβάλλειν ἀδικίαν πρὸς ἄνθρωπον ἄδικον· ἔστι γὰρ ὡς ἑκάτερον κάκιον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς, θηρίου.

versantur temperantia, & intemperantia. Itaque neque temperantes neque intemperantes bestias dicimus, nisi per translationem sermonis, etiamsi omnino animantium genus aliud ab alio differat libidine & profusa ad rem veneream petulantia atque importunitate, itemque eo, quod est, quidvis vorare. Non enim consilium habent, nullaque ratione prædita sunt, sed à natura desciverunt, perinde ut homines furiosi. Est autem feritas minus malum quidem vitiositate: sed horribilius tamen. Neque enim corruptum est in illis id quod est optimum, quo modo in homine, sed eo carent. Similis ergo fuerit horum comparatio inter se, illi, qua inanimum cum animato conferatur, quæraturque, utrum eorum sit pejus. Innocentior enim minusque semper perniciosa improbitas est ejus, quod principium non habet. Mens autem principium est. Simile ergo hujus sit, injustitiam cum homine injusto conferre. Nam fieri potest, ut utrumque altero reperiatur pejus. Infinitis enim certè partibus plura mala importaverit homo vitiosus & improbus, quàm fera.

CAPVT VII.

De Continente & Incontinente, Tolerante & Molli.

Dividitur etiam Incontinentia in Temerariam & Imbecillam.

Περὶ δὲ τὰς δι' ἁφῆς καὶ γεύσεως ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ ἐπιθυμίας καὶ φυγὰς, περὶ ἃς ἡ τε ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη διωρίσθη πρότερον· ἔστι μὲν

IN voluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & gustatu percipiuntur, itemque earum cupiditatibus & fugis (in quibus temperantiam & intemperantiam supra posuimus) potest quis ita affe-

affectus esse, ut etiam ab eis vincatur,
2 quibus superiores sunt plerique. Potest
rursus fieri, ut etiam illas vincat, à
3 quibus vulgus superatur. Ex his autem
ille, qui à voluptatibus vincitur, Incon-
tinens, qui voluptatum victor est, con-
4 tinens: & qui doloribus est inferior,
fractus ac mollis, qui superior, patiens
5 ac tolerans dicendus est: in quorum me-
dio versatur maximæ hominum partis
habitus, quamvis ad vitiosos magis
6 vergere videantur. Quoniam autem
voluptates aliæ sunt necessariæ: aliis
contrario modo se habentibus, atque
illæ usque ad aliquem finem necessariæ,
cum earum neque nimium neque parum
sit necessarium (quod ipsum & de cupidi-
tatibus ac doloribus est sentiendum)
7 qui jucunditates aut immoderatas, aut
immoderate sequitur, si id facit pro-
pterea, quod consilium cepit hujusmo-
di, & propter ipsas, non propter aliud
quidpiam, quod ex eis proveniat, in-
8 temperans est. Hunc enim necesse est
non facile factorum suorum pœnitere:
9 ideoque talis insanabilis est. Nam qui
ita est natura comparatus, ut eum non
pœniteat,, ad sanitatem numquam re-
10 vertitur. Qui autem in expetendis vo-
luptatibus in eo, quod parum est, de-
11 linquit, isti opponitur. at medius tem-
12 perans nominatur. Similiterque intem-
perans est, qui dolores corporis fugit,
non quia vincatur: sed quia consilium
13 ceperit ita vivendi. Eorum autem qui
consilium non ceperunt ita vivendi, alius
voluptate ducitur, alius
eo, quod dolorem fugit ex cupiditate nascentem. Itaque inter se
14 differunt. Nemo est autem, cui non videatur deterior is, qui nul-

ὄντας ἔχειν, ὥστε ἡδέσθαι καὶ οὓς οἱ πολλοὶ κρείττους· ἔστι γὰρ κρατεῖν, καὶ οὓς οἱ πολλοὶ ἥττους· τούτων δή, ὁ μὲν πρὸς ἡδονὰς ἀκρατής· ὁ δή, ἐγκρατής· ὁ δὲ περὶ λύπας, μαλακός· ὁ δὲ καρτερικός· μεταξὺ δὲ * τῶν πλείστων ἕξεις, καὶ εἰ ῥέπουσι μᾶλλον πρὸς τὰς χείρους. ἐπεὶ δή ἐνίαι τῶν ἡδονῶν, ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δή, ἄ, καὶ μέχρι τινός· αἱ δὲ ὑπερβολαί, ἄ, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις ὁμοίως ἢ καὶ περὶ ἐπιθυμίας ἔχει καὶ λύπας· ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, ἢ καθ' ὑπερβολάς, ἢ διὰ προαίρεσιν, καὶ δι' αὐτάς, καὶ μηδὲν δι' ἕτερόν τι ἀποβαῖνον, ἀκόλαστος· ἀνάγκη γὰρ τοῦτον μὴ εἶναι μεταμελητικόν· ὡς * ἀίατος· ὁ δὲ ἐλλείπων, ὁ ἀντικείμενος· ὁ δὲ μέσος, * σώφρων. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας. μὴ δι' ἥτταν, ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν. τῶν δὲ μὴ προαιρουμένων, ὁ μέν, ἄγεται διὰ τὴν ἡδονήν· ὁ δέ, διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας· ὥστε διαφέρουσιν ἀλλήλων. παντὶ δὲ ἂν δόξειε χείρων εἶναι, εἴ τις μὴ ἐπιθυμῶν, ἢ ἡ-

ρέμα,

ρίμα, πλάτ͂οι τ αἰσχρὸν, ἢ εἰ σφόδρα ἐπιθυμῶν· καὶ εἰ μὴ ὀργιζόμενος τύπτοι, ἢ εἰ ὀργιζόμενος. τί γὰρ ἂν ἐποίει, εἰ πάθοι ὧν; διὸ ὁ ἀκόλαστος, χείρων ἁπλῶς ἀκρατής. τὸν δὲ λεχθέντων, τὸ μὲν, μαλακίας εἶδος μᾶλλον· ὁ δέ, ἀκόλαστος. ἀντίκειται δὲ, τῷ μὲν ἀκρατεῖ, ὁ ἐγκρατής· τῷ δὲ μαλακῷ, ὁ καρτερικός. τὸ μὲν γὰρ καρτερεῖν, ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν· ἡ δὲ ἐγκράτεια, ἐν τῷ κρατεῖν. ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν καὶ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι νικᾶν· διὸ καὶ αἱρετώτερον ἐγκράτεια καρτερίας ἕξιν. ὁ δὲ ἐλλείπων, πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ καὶ ἀντιτείνουσι, καὶ δύνανται, ἁπαλὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ, μαλακία τις ἐστὶν· ὃς * ἔχ ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονήσῃ τοῦτο ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην· καὶ μιμούμενος τὸν κάμνοντα σφόδρα οὐκ οἴεται ἄθλιον εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ ἐγκράτειαν καὶ ἀκρασίαν· ἡ γὰρ εἴ τις ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβαλλουσῶν ἡδονῶν ἡττᾶται, ἢ λυπῶν βαυμασὸν, ἀλλὰ καὶ συγγνωμονικὸν, εἰ ἀντιτείνων, ὥσπερ ὁ Θεοδέκτου Φιλοκτήτης ὑπὸ τοῦ ἕχεως πεπληγμένος· ἢ ὁ Καρκίνου ἐν τῇ Λόπῃ Κερκύων. καὶ ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα, ἀθρόον ἐκπαγγάζουσιν, οἷοι σωίπται Ξενοφάντῳ· ἀλλ' εἴ τις πρὸς ἃς εἰ πολλοὶ δύνανται

la aut levi cupiditate affectus turpe aliquid admittat, quam qui vehementi: & qui non iratus alterum pulset, quàm qui idem faciat ira incitatus. Quid enim faceret commotus ac perturbatus? itaque deterior est incontinente intemperans. Eorum vero qui modo â nobis dicti sunt, alterius potius est mollities, alterius intemperantia. Opponitur autem incontinenti continens, molli patiens seu tolerans. tolerantia enim est in resistendo, continentia in vincendo. Aliud est autem resistere, aliud vincere: quemadmodum aliud, non vinci, aliud vincere. Quare & continentia optabilius quiddam est, quam tolerantia. Iam vero qui deficit in iis, quibus plerique obsistunt & obsistere possunt, is mollis & delicatulus est. Deliciæ enim mollities quædam est: ut qui vestem trahit, ne quid in ea attollenda laboris habeat, quique ægri instar se gerit, minimè putando miserum se ea re esse, quod sit misero similis. Eodemque modo de continentia & incontinentia res habet. Neque enim si quis à vehementibus & immodicis voluptatibus aut doloribus superetur, mirum debeat videri: immo vero venia is sit dignus, si obsistens vincatur: ut Theodectæ Philoctetes à vipera percussus, vel Carcini Cercyon, in Alope: & ut, qui risum comprimere conantes, in cachinnum solvuntur, quod Xenophanto accidit: Sed si quis, quibus voluptatibus multi possunt obsiste-

re, ab iis superetur, neque possit contrà niti, idque ita fiat, non propter generis naturam: aut morbum: quemadmodum Persarum regibus mollities propter genus innata est, & ut fœmina
26 à mare distat. Etsi verò etiam is, qui ludo & joco magnopere deditus est, videtur esse intemperans: tamen mollis
27 est potius. Ludus enim remissio animo-
28 rum est, si quidem est requies. In iis autem, qui modum in ludendo superant, ille est, quem dicimus παιδιώδη, quasi
29 ludionem dicas. Incontinentia autem alia est festinatio præceps: alia imbecil-
30 litas. Alii enim posteaquam deliberaverunt, non permanent in iis, quæ deliberata sunt, propter perturbationem:
31 alios autem, quia non consultarunt neque deliberarunt, quovis trahit ac ra-
32 pit perturbatio. Nonnulli enim, ut ii, qui se ipsi ante titillarint, non titillantur ab alio: sic quia præsenserunt ac præviderunt, seipsosque adeo ac rationis judicium antea expergefecerunt, à perturbatione non vincuntur, sive jucunditatem ea ostentet, sive dolorem in-
33 tentet. Maximè autem & ii, quos acuta, & ii quos atra bilis vexat, præcipiti illa incontinentia sunt incontinen-
34 tes. Illi enim propter celeritatem, hi propter acrimoniam seu vehementiam rationem non opperiuntur, eò quod species animo oblatas visionesque facilè sequantur.

ἀντέχειν, τούτων ἡττᾶται, καὶ μὴ δυνάμενα ἀνυπόνους, μὴ διὰ φύσιν ἢ ἔθος, ἢ διὰ νόσον, οἷον ὅτι τοῖς Σκυθῶν βασιλεῦσιν ἡ μαλακία διὰ τὸ γένος, καὶ ὡς τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν διέστηκε. δοκεῖ δὲ καὶ ὁ παιδιώδης, ἀκόλαστος εἶναι· ἔστι δὲ μαλακός· ἡ γὰρ παιδιὰ, ἄνεσίς ἐστιν, εἶναι γὰρ αὐτῆς ἀνάπαυσις. τῶν δὲ πρὸς ταύτην ὑπερβαλλόντων, ὁ παιδιώδης ἐστίν. ἀκρασίαι δὲ, τὸ μὲν, προπέτεια· τὸ δὲ, ἀσθένεια· οἱ μὲν γὰρ βουλεύσαμενοι, οὐκ ἐμμένουσιν οἷς ἐβουλεύσαντο, διὰ τὸ πάθος· οἱ δὲ, διὰ τὸ μὴ βουλεύσασθαι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ πάθους· ἔνιοι γὰρ, ὥσπερ οἱ προγαργαλίσαντες, καὶ γαργαλίζονται, ὥστε καὶ προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς, καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους· ὥστ' ἂν ἡδὺ ᾖ, ὥστ' ἂν λυπηρόν. μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ, τῷ προπετῆ ἀκρασίαν εἶναι ἀκρατεῖς· οἱ μὲν γὰρ, διὰ τὸ ἰσχύειν· οἱ δὲ, διὰ τὸ σφοδρότητα, οὐκ ἀναμένουσι τὸν λόγον, διὰ τὸ ἀκολουθητικοὶ εἶναι τῇ φαντασίᾳ.

CAPVT

CAPVT IIX.

Discrimen Incontinentis & Intemperantis: hunc isto esse deteriorem.

Ἔστι δὲ, ὁ μὲν ἀκόλαστος, ὥσπερ ἐλέχθη, ὁ μεταμελητικός· ἐμμένει γὰρ τῇ προαιρέσει· ὁ δ' ἀκρατὴς, μεταμελητικὸς πᾶς· διὸ οὐχ ὥσπερ ἠπορήσαμεν, ὅπως καὶ ἔχει· ἀλλ', ὁ μὲν, ἀνίατος· ὁ δὲ, ἴατος· ἔοικε γάρ, ἡ μὲν μοχθηρία, τοῖς νοσήμασιν οἷον ὑδέρῳ καὶ φθίσει· ἡ δ' ἀκρασία, τοῖς ἐπιληπτικοῖς· ἡ μὲν γὰρ, συνεχής· ἡ δ', οὐ συνεχὴς πονηρία. καὶ ὅλως δὴ, ἔστιν ὃ ἡμῖν ἀκρασίας καὶ κακίας· ἡ μὲν γὰρ κακία, λανθάνει· ἡ δ' ἀκρασία, οὐ λανθάνει· αὐτοῖν δὴ τούτοιν βελτίους οἱ ἐγκαιλικοὶ, ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες μὴ, ἐμμένοντες δὲ· ὧν ἐλάττους γὰρ πάθους ἡττῶνται, καὶ οὐκ ἀπροβούλευτοι, ὥσπερ ὁ ἔστιν· ὅμοιος γὰρ ὁ ἀκρατὴς οἷς τοῖς ταχὺ μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγα οἷα, καὶ ἐλάττους ἢ ὡς οἱ πολλοί. ὅτι μὲν οὖν κακία ἡ ἀκρασία οὐκ ἔστι, φανερόν· ἀλλὰ πῇ ἴσως· τὸ μὲν γὰρ, παρὰ προαίρεσιν· τὸ δὲ, κατὰ προαίρεσιν ἐστίν. ἢ μὴν ἀλλ' ὅμοιόν γε κατὰς πράξεις, ὥσπερ τὸ Δημοδόκου περὶ Μιλησίους· Μιλήσιοι γὰρ, ἀξιώσεις μὲν οὐκ

Qvia verò intemperans est, ut supra dixi- 1
mus, non facile suorum factorum pœnitens (perstat enim in consilio suscepto) contraque incontinens omnis ejusmodi est, ut eum facile pœniteat: non ita se res habet, uti supra dubitationem retulimus: sed hic quidem sanabilis est: ille autem insanabilis. Similis 2
enim est vitiositas aquæ inter cutem & tabi: incontinentia autem morbis comitialibus. Illa enim assidua ac perpe- 3
tua est, hæc nō est perpetua improbitas. Estque in summa aliud incontinentiæ 4
genus, aliud vitiositatis. Vitiositas enim latet: non latet incontinentia. In- 5
terea illud libenter fatemur, ipsorum impotentium illos esse meliores, qui subitos habent impetus, quam qui ratione in consilium adhibita in ea non perstant. Hi enim & à minore pertur- 6
batione superantur, & non sine deliberatione antegressa, ut illi alteri. Simi- 7
lis est enim incontinens hic, quem imbecillum diximus, iis, qui citò & modico vino, & pauciore, quam vulgo plerique fiunt ebrii. Incontinentiam igitur 8
non esse vitiositatem perspicuum est, nisi fortè aliqua ratione. Hæc enim à 9
consilio aversa est, illa consilio congruit. In actionibus tamen reperiuntur si- 10
miles: secundum illud Demodoci in Milesios, Milesij non sunt illi quidem

ſtulti, ſed tamen eadem faciunt, quæ ſtulti: ſic incontinentes non ſunt illi quidem injuſti, ſed injuſtè faciunt tamen. Quoniam autem incontinens ejuſmodi eſt, ut non, quod ita ſibi perſuaſerit, immoderatas & à recta ratione alienas ſequatur corporis voluptates: intemperans vero ſibi perſuaſit, ita vivendum eſſe, quia talis eſt, ut eas ſequatur: ergo ille facilè de ſententia deducetur: hic non item. Nam ut virtus principium tuetur & conſervat, ita viciositas perdit atque extinguit. In actionibus autem id, cujus gratia illæ ſuſcipiuntur, principium eſt, ut in mathematicis ea, quæ poſita & conceſſa ſunt. Neque igitur illic principia ratione doceri poſſunt, neque hic: ſed virtus aut naturalis, aut ea, quæ ex conſuetudine comparatur, rectè ſentiendi de principio magiſtra eſt. Et hujuſmodi qui eſt, ille eſt temperans: qui vero contrario eſt modo comparatus, intemperans. Eſt vero hic aliquis talis, qui propter perturbationem à recta ratione averſus de conſilio quaſi de gradu deiicitur: quem quidem perturbatio hactenus ſuperat, ut non agat, quod monet & præſcribit ratio: Vt autem talis ſit, qui ſibi perſuadeat, impudenter & improbè perſequendas eſſe hujus generis voluptates, illò uſque ipſum non ſuperat. Et hic eſt incontinens ille, intemperante melior, neque abſolute improbus. Salva enim res eſt ea, quæ omnium eſt optima, Principium. Alter vero huic contrarius, eſt ille, qui in ſententia permanet, quiq; propter animi perturbationem de eo, quod conſtituit,

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

εἰσί. ὁρῶσι δὲ, οἱ μὲν ἀξιώσεως· καὶ οἱ ἀκρατεῖς, ἄδικοι μὲν οὐκ εἰσὶν, ἀδικοῦσι δέ. ἐπεὶ δ', ὁ μὲν, τοιοῦτός ἐστιν, οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι, διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονάς· ὁ δὲ, πεπεῖσθαι, διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι, οἷον διώκειν αὐτάς. ἐκεῖνον μὲν οὖν, εὐμετάπειστον. * ὁ δὲ· ἡ γὰρ ἀρετὴ σῴζει μοχθηρία τὴν ἀρχὴν, ἡ μὲν, φθείρει· ἡ δὲ, σώζει· ἐν δὲ ταῖς πράξεσι τὸ οὗ ἕνεκα, ἀρχή· ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις· οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν, οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ, ἢ φυσικὴ * ἢ ἠθικὴ τὸ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν· σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος· ἀκόλαστος δὲ, ὁ ἐναντίος. ἔστι δέ τις * διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὃν, ὥστε μὲν μὴ πρᾶξαι κρατεῖ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, κρατεῖ τὸ πάθος· ὥστε δὴ εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνιδίως ἐκεῖνα τὰς τοιαύτας ἡδονάς, ὃ κρατεῖ ὅτος * ἐστὶν ὁ ἀκρατὴς, βελτίων τοῦ ἀκολάστου. καὶ φαῦλος ἁπλῶς· σῴζει γὰρ τὸ βέλτιστον, ἡ ἀρχή· ἄλλος δ', ἐναντίος ὁ ἐμμενετικὸς τῷ λόγῳ ἐκστατικὸς, διὰ γε τὸ πάθος,

Phæ-

φαυλη δὴ ἐκ τούτων ὅτι, ἡ μὲν, σπουδαία ἕξις· ἡ δ', φαύλη.

depellitur. Ex quibus jam perspicuum est, hunc habitum esse bonum: illum malum & vitiosum.

CAPVT IX.

De Continentis ac Pertinacis sive convenienția sive differentia. Quomodo Incontinentia se ad Temperantiam habeat.

Πότερον οὖν ἐγκρατὴς ἁπλῶς ἐστιν ὁ ὁποιῳοῦν λόγῳ, καὶ ὁποιασοῦν προαιρέσει ἐμμένων, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ· καὶ ἀκρατὴς δ', ὁ ὁποιασοῦν μὴ ἐμμένων προαιρέσει, καὶ ὁποιῳοῦν λόγῳ, ἢ ὁ * τῷ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ προαιρέσει τῇ μὴ ὀρθῇ, ὥστε ἠπορήθη πρότερον, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ὁ ὁποιασοῦν· καθ' αὑτὸ δὲ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, ὁ μὲν ἐμμένων· ὁ δὲ, οὐκ ἐμμένων· εἰ γάρ τι τοῦτ' αἱρεῖται ἢ διώκει, καθ' αὑτὸ μὲν, τοῦτο διώκει καὶ αἱρεῖται· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ, τὸ ἐναντίον. ἁπλῶς δὲ λέγομεν, τὸ καθ' αὑτό· ὥσπερ, οὗτος μὲν ὡς ὁποιασοῦν δόξῃ, ὁ μὲν, ἐμμένει· ὁ δὲ, ἐξίσταται. ἁπλῶς δὲ, τῇ ἀληθεῖ. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ ἐμμενετικοὶ τῇ δόξῃ· οἱ δὲ, οὓς καλοῦσιν ἰσχυρογνώμονας, οἷον δύσπειστοι καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι· οἷς ὅμοιον μέν τι ἔχουσι τὸ ἐγκρατεῖς· οἷον ὁ ἁπλῶς τῷ ἀλαζονείᾳ, καὶ ὁ θρασὺς τῷ θαρραλέῳ. εἰσὶ δὲ ἐναντίοι κατὰ πολλὰ, ὁμοίως δὲ,

VTrum igitur continens est is, qui in qualibet ratione & in quolibet consilio perstat? an is demum, qui in recto consilio? & rursum is incontinens, qui in quolibet consilio atque in quavis ratione non permanet. An is, qui in ratione falsa & in consilio minus recto, quemadmodum supra â nobis dubitatum est? An verò potius ex eventu quidem in quavis ratione & quovis consilio; per se autem in vera ratione & recto consilio, qui permanet, continens; qui non permanet, incontinens est? Si quis enim rem quampiam propter aliam optat & expetat, aut persequatur, per se quidem hoc optare & persequi dicendus est: ex eventu vero illud prius. Per se autem simpliciter & absolutè intelligi volumus. Itaque accidere potest, ut in qualibet opinione ille permaneat, hic ex qualibet depellatur: absolutè autem in vera ille permanet, hic non permanet. Sunt autem ex illis, quos diximus, aliqui in sententia permansivi (vulgo ἰσχυρογνώμονες dicti, id est, pertinaces & sese obfirmantes) quasi dicas, ægrè sibi aliquid diversum persuaderi patientes, & qui non facile de sententia deducuntur: qui aliquid habent simile continenti (ut & prodigus liberali, & audax fidenti) sed in multis ab eo di-

9 ſerepant. Continens enim ſententiam non mutat, quod perturbationi & cupiditati non cedit. (Nam ubi forte melior ratio apparuerit, facile ſe perſuade-
10 ri patietur.) Pertinax autem & in ſententia obfirmatus, de ſententia non de-
11 cedit ob rationem. Deinde iſti ipſi magnam partem cupiditatibus ultrò ſe tradunt & accommodant, ſeſeque à volu-
12 ptatibus duci facile patiuntur. Obfirmati autem in ſententia ſunt ii, qui ſuas quaſdam ſententias animo tenent,
13 indocti item, & agreſtes homines. Atque ii quidem, qui ſuas ſententias animo tenent propter voluptatem ac dolorem, ſunt pertinaces. Lætantur enim ſe vincere, cum de ſententia ſua non deducuntur: & graviter moleſteque ferunt, cum ſua veluti decreta reſcindi ipſis videntur atque infirmari. Itaque incontinenti, quam continenti ſunt ſimilio-
14 res. Sunt autem rurſus nonnulli, qui non perſtant in iis, quæ ipſi decreverunt & comprobarunt: ſed id non propter incontinentiam: ut in Sophoclis
15 Philoctete Neoptolemus. Atqui (inquiat aliquis) propter voluptatem in
16 ſententia hic non perſtitit. Eſt ita: ſed voluptatem honeſtam. Nam vera loqui erat ei pulcrum atque honeſtum: perſuaſum autem ei fuerat ab Vlyſſe, ut
17 mentiretur. Non enim quiſquis voluptate adductus aliquid agit, intemperans eſt neque improbus, neque incon-
18 tinens; ſed qui turpi. Quoniam autem eſt etiam aliquis ejuſmodi, qui minus, quam debeat, corporis voluptatibus delectetur, quique in ratione non permaneat:
19 medius continens locatus eſt. Incontinens enim ſeſe intrationis præ-

ſcripto

ἀλλὰ παθητικὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἢ μεταβάλλει, ὁ ἐγκρατὴς * ἐπὶ τοῦτον δ' ἐστὶν, ὅταν τύχῃ, ἔστι ὁ ἐγκρατής· ἡ δ', οὐκ ἐπὶ λόγῳ ἐπὶ ἐπιθυμίας γε λαμβάνουσι, καὶ ἄγονται πολλοὶ διὰ τῶν ἡδονῶν. εἰσὶ δ' ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἰδιογνώμονες, διὰ ἡδονὴν καὶ λύπην. χαίρουσι γὰρ νικῶντες, ἐὰν μὴ μεταπίθωνται, καὶ λυποῦνται, ἂν ἄκυρα τὰ αὑτῶν ᾖ, ὥσπερ ψηφίσματα· ὥστε μᾶλλον τῷ ἀκρατεῖ ἔοικασιν ἢ τῷ ἐγκρατεῖ. εἰσὶ δέ τινες οἳ τοῖς δόξασιν οὐκ ἐμμένουσιν, ἃ δὲ ἀκρασίαν, οἷον ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ ὁ Σοφοκλέους ὁ Νεοπτόλεμος· καίτοι διὰ ἡδονὴν οὐκ ἐστέμενεν, ἀλλὰ καλόν. τὸ γὰρ ἀληθεύειν αὐτῷ καλὸν ἦν· ἐπείσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύδεσθαι. ὁ γὰρ πᾶς ὁ διὰ ἡδονήν τι πράττων, ἆρ' ἀκόλαστος, ἢ οὔτι φαῦλος, ἔστι ἀκρατὴς· ἀλλ' ὁ διὰ αἰσχρόν. ἐπεὶ δ' ἔστί τις καὶ τοιοῦτος οἷος ἤττων ἡδονῶν τῶν μὴ δεῖ τοῖς σωματικοῖς χαίρων, καὶ οὐκ ἐμμένων τῷ λόγῳ, * ὁ τοιοῦτος τούτου καὶ ἀκρατὴς μέσος ὁ ἐγκρατής· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ λόγῳ,

inter hunc & incontinentem

Διὸ τὸ μᾶλλον τὸ ἔτερον δεῖ, διὸ τὸ ἧττον τὸ ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐμμένει, καὶ ὑπὸ δὲ ἑτέρου μεταβάλλει· δεῖ δὲ, εἴπερ ἡ ἐγκράτεια σπουδαῖον; ἀμφοτέρας τὰς ἐναντίας ἕξεις φαύλας εἶναι, ὥσπερ καὶ φαίνον· ἀλλὰ διὸ τὸ τὸν ἐπὶ παρὰ τὸ ὀλίγοις καὶ ὀλιγάκις εἶναι φαίνεσθαι, ὥσπερ ἡ συμφρονοῦν τῇ ἀκολασίᾳ δοκεῖ ἐναντίον εἶναι μόνον, ὅτι καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ ἀκρασίᾳ· ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα πολλὰ λέγεται, καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ δ' σύμφρων καθ' ὁμοιότητα ἠκολούθησεν· ὅ, τε γὰρ ἐγκρατὴς οἷος μενεῖν ἀπὸ τῶν λόγων, διὸ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς πιεῖν, καὶ ὁ σύφρων· ἀλλ' ὁ μὲν, ἔχων· ὁ δὲ, οὐκ ἔχων φαύλας ἐπιθυμίας· καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ ἥδεσθαι παρὰ τὸν λόγον· ὁ δὲ, οἷος ἥδεσθαι, ἀλλὰ μὴ ἄγεσθαι. * ὅμοιοι δὴ καὶ ὁ ἀκρατὴς καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἔπεσι μὲν ὅτι, ἀμφίπεσι δὲ τὰ σωματικὰ ἡδέα διώκουσιν. ἀλλ' ὁ μὲν, καὶ οἰόμενος εἶναι· ὁ δὲ, οὐκ οἰόμενος.

scripto non continet, propter quoddam AGERE PLVS, QVAM PAR EST: hic verò alter nomine vacans, propter quoddâ AGERE MINVS, QVAM PAR EST. Continens autem in ratione permanet, neque etiam ullius alterius rei gratia sententiam mutat. Necessario autem si continentia bonum est, ambo habitus contrarii mali sunt: quemadmodum etiam esse videntur: sed quia alter in paucis, & rarò reperitur, iccirco ut temperantia intemperantiæ duntaxat videtur adversari, sic & incontinentiæ continentia. Sed quia ex similitudine multa dicuntur, fit ex eo, ut temperantis quoque continentia ex similitudine quadam dicatur. Nam & continens ejusmodi est, ut ut nihil à ratione faciat alienum, propter corporis voluptates, & est quoque talis temperans. Sed hoc interest, quod ille pravis afficitur cupiditatibus, hic non item: & hic ejusmodi est, ut nulla re delectetur absque ratione: ille ejusmodi, ut delectetur quidem, sed non & trahatur. Similiter & incontinens & intemperans: diversi illi quidem, sed ambo tamen corporis delectationes persequentes. Verum hic ita, ut existimet, eas sequi oportere, ille ita, ut non existimet.

CAPVT X.

Prudentiam & Incontinentiam simul in eodem non esse.

Οὐδὲ ἅμα φρόνιμον καὶ ἀκρατῆ εἶναι ἁπλῶς εἶναι τὸν

NEque vero fieri potest, ut idem unà prudens sit & incontinens. Nam

prudentem etiam bonum virum simul
2 esse ostendimus. Præterea non ex eo so-
lum prudens aliquis est, quod sciat: sed
3 oportet, ut etiam agat. At incontinens
4 actionis studio deficitur. (Eum vero,
quem solertem dicimus, nihil prohibet
incontinentem esse. (itaque etiam vi-
dentur interdum nonnulli prudentes
5 esse, & tamen incontinentes) quod ex
eo est, quia solertia differt à prudentia
eo modo, quomodo superiore libro di-
6 ximus: & quia rationis facultate & præ-
sentia sunt duo illa quidem finitima, sed
7 proposito atque consilio differunt) Ne-
que vero scit ille incontinens (quem hic
dicimus, qui putatur etiam prudens es-
se, cum sit solers) scientiam & cogniti-
onem exercendo. sed ejus modo instar
scit & contemplatur, qui dormit, vel
8 qui vino obrutus est. Ad hæc sua spon-
te facit quidem ille, facit enim quodam-
modo sciens & quid, & cujus rei gratia
faciat: sed improbus non est tamen.
9 Consilium enim ejus bonum est. itaque
10 dimidia ex parte malus est. Neque injus-
tus est: quoniam non est subdolus aut
11 insidiosus. Incontinentium enim reli-
qui quidem non perstant in iis, qui de-
liberarint: ii autem qui atra bile laborat,
ne ad consultandum quidem ulla ex
12 parte apti sunt. Similis igitur incontinens est ei civitati, quæ omnia quidem decernit, quæ sunt decernenda, leges-que habet bonas atque utiles, sed nulla earum utitur: quemadmodum Anaxandrides falsè dixit,

Consultum esse quoddam civitati
Illius, in qua cura legum nulla sit.

13 Improbus autem ei similis est civitati, quæ legibus utitur sed malis.

αὐτὸν· ἅμα γὰρ φρόνιμον καὶ σπουδαῖον τὸ ἠθικὸν δεδεικται ὤν. ἔτι, ὁ τοῦ εἰδέναι μόνον φρόνιμος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρακτικός. ὁ δ' ἀκρατὴς οὐ πρακτικός. τὸν δὲ δεινὸν οὐδὲν κωλύει ἀκρατῆ εἶναι· διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐνίοτε φρόνιμοι εἶναί τινες, ἀκρατεῖς ὄντες, διὰ τὸ τὴν δεινότητα διαφέρειν τῆς φρονήσεως τὸν εἰρημένον τρόπον ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις· καὶ ἔστι μὲν τὸν λόγον ἐγγὺς εἶναι, διαφέρειν δ' ἔστι τῇ προαιρέσει. οὐδὲ * δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν, ἀλλ' ὡς ὁ καθεύδων ἢ οἰνωμένος· καὶ ἐκὼν μὲν πρόπως γάρ πως εἰδώς, καὶ ὃ ποιεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα· πονηρὸς δ', ὅτι ἡ μὲν προαίρεσις, σπουδαία. ὥστε ἡμιπόνηρος, καὶ οὐκ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν, οὐκ ἐμμενετικὸς, οἷς ἂν βουλεύσηται· ὁ δὲ, μελαγχολικὸς, οὐδὲ βουλευτικὸς ὅλως· καὶ ἔοικε δὴ ὁ ἀκρατὴς πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, χρῆται δ' οὐδενὶ, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσπευψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλευσ', ἣ νόμων οὐδὲν μέλει.

ὁ δὲ πονηρὸς, χρωμένῃ μὲν τοῖς νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ.

Versa-

ἔστι δ' ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια περὶ τὰ ὑπερβάλλοντα τῆς τῶν πολλῶν ἕξεως· ὁ μὲν γὰρ, ἐμμένει μᾶλλον· ὁ δ', ἧττον, τῆς τῶν πολλῶν δυνάμεως. Διαφορὰ δὲ τῶν ἀκρατῶν, ὧν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, τῶν βουλευσαμένων μὲν μὴ ἐμμενόντων δέ. καὶ οἱ μὲν ἐθισμῷ ἀκρατεῖς, τῶν φυσικῶν· ῥᾴων γὰρ ἔθος μεταβαλεῖν φύσεως· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ ἔθος χαλεπὸν, ὅτι τῇ φύσει ὅμοιόν ἐστιν, ὡς καὶ Εὔηνός φησιν,

* φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμεν ἥδε καὶ ἦθος
Τοῦτον ἀνθρώπων τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

τί μὲν οὖν ἐστὶν ἐγκράτεια, καὶ τί ἀκρασία, καὶ καρτερία καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

Versatur autem incontinentia & continentia in eo, quod magnæ partis hominũ habitũ superat. Continens enim magis, incontinens minus, quam maxima pars hominum possit, in recta ratione permanet. Ea autem incontinentia sanabilior est, quæ inest in incontinentibus atra bile affectis, quam illorum alterorum, qui in eo, quod deliberarunt, non permanent: faciliusque sanari possunt qui ex consuetudine, quam qui ex natura incontinentiam contraxerunt. Facilius est enim consuetudinem mutare, quam naturam. Propterea enim & consuetudinem mutare difficile est, quia naturæ similis est. quemadmodum ait Evenus (*causam sapientiæ in Vlysse*)

Fuisse ajo continuatam diu exercitationem:
Eamque ita pertendentem tandem habere instar naturæ.

Quid igitur sit continentia, quid incontinentia: quid tolerantia, quid mollities, & quam inter se hi habitus rationem habeant, hactenus à nobis expositum est.

14 15 16 17 18 19 20

CAPVT XI.

De Voluptate.

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης θεωρῆσαι, τοῦ τελικοῦ πολιτικοῦ φιλοσόφου. ὅτος γὰρ, τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, πρὸς ὃ βλέποντες, ἕκαστον, τὸ μὲν, κακὸν τὸ δ', ἀγαθὸν ἁπλῶς λέγομεν· ἔτι δ', καὶ τῶν

DE voluptate autem & dolore cognoscere politici est, id est, ejus, qui civilis prudentiæ doctrinam profiteatur. Hic enim ultimi bonorum omnium magister & veluti architectus est: ad quod scilicet in vita degenda velud ad scopum respicientes unumquodque vel malum vel bonum in universum dicere solemus. Præterea vero etiam necessa-

1 2 M.M.c.7. 1 Rhet.10. 1, & c.11. 3

necessario suscipienda tali est ista consi-
4 deratio. Omnes enim habitus ethicos, virtutes nempe, & vitia, in voluptate &
5 dolore posuimus: atque etiam voluptas ex plurimorum sententia cum beatitudine copulata est. itaque μακάριον beatum ἀπὸ τῦ χαίρειν, à gaudendo, nomi-
6 narunt. Primum igitur, sunt, qui nullam voluptatem bonum esse censent,
7 neque per se, neque ex eventu. Non enim idem esse bonum & voluptatem.
8 Alii nonnullas esse bonas volunt, plurimas vero malas. Tertii disputant, etiamsi voluptates omnes sint bonum, non posse tamen fieri, ut summum bonum
10 sit voluptas. Ac primò prorsus non esse bonum voluptatem, ex eo ajunt liquere, quòd, cum voluptas omnis sit ad naturam progressio sive ortus, qui sensu percipi possit, illud conflet, nullum ortum finibus esse cognatum, aut idem cum fine suo: veluti domus confectio mi-
11 nime est domus. Præterea temperans
12 fugit voluptates: Tum prudens indolentiam persequitur, non voluptatem.
13 Ad hæc prudenter sentiendi facultatem impediunt voluptates, eoque magis, quo quisque magis voluptatem percipit: verbi gratia, eam, quæ ex rebus venereis capitur. In ea enim neminem
14 mente atque consilio uti posse. Præterea voluptatis ars nulla est. atque omnis
15 energia bona, artis opus est. Denique voluptates pueri & bestiæ persequuntur.
16 Non omnes autem esse bonas illud declarat, quod sunt etiam aliquæ turpes & quæ vitio vertuntur, aliquæ eti-
17 am damnum afferunt. Quædam enim

ἀναγκαίων ὑπισκέψασθαι· περὶ αὐτῶν· τιμὴ τε γὰρ ἐστὶν καὶ τῶν καλῶν τιμὴ ἡδονὴ περὶ λύπας καὶ ἡδονὰς ἔθημεν. καὶ τὸν εὐδαιμονίαν οἱ πλεῖστοι μετ' ἡδονῆς εἶναί φασι. διὸ καὶ τὸν μακάριον ἀπομάκασιν ἀπὸ τῦ χαίρειν. τοῖς μὲν οὖν, δοκεῖ ἡδεμία ἡδονὴ εἶναι ἀγαθὸν, ὔτε καθ' αὐτὸ, ὔτε κατὰ συμβεβηκός· ἓν γὰρ εἶναι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν καὶ ἡδονήν· τοῖς δ', ἔνιαι μὲν εἶναι, αἱ δὲ πολλαὶ, φαῦλαι. ἔτι δὲ, τούτων τρίτον, εἰ καὶ πᾶσαι ἀγαθὸν, ὅμως μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι τὸ ἄριστον ἡδονήν· ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθὸν, ὅτι πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητὴ, ἡδεμία δὲ γένεσις συγγενὴς τοῖς τέλεσιν· οἷον ἡδεμία οἰκοδόμησις οἰκία. ἔτι, ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς. ἔτι, ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον διώκει, ἀ τὸ ἡδύ. ἔτι, ἐμποδίουσι τῷ φρονεῖν αἱ ἡδοναί. καὶ ὅσῳ μᾶλλον χαίρει, μᾶλλον. οἷον τινὶ τῶν ἀφροδισίων. οὐδένα γὰρ ἂν δύνασθαι νοῆσαί τι ἐν αὐτῇ. ἔτι, τέχνη ἡδεμία ἡδονῆς· καίτοι πᾶν ἀγαθὸν, τέχνης ἔργον· ἔτι, τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς· τὸ δὲ μὴ πᾶσας σπουδαίας, ὅτι εἰσὶ καὶ αἰσχραὶ καὶ ὀνειδιζόμεναι, ἢ ὅτι βλαβεραί· τινὰ-

κακώδη γὰρ ἅπαντα τὰ ἡδέα. ὅπη δ' οὐκ ἄρ' ἐστὶν ἡ ἡδονὴ, ὅτι οὐ τέλος, ἀλλὰ γένεσις. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ ταύτης εἴρηται.

corum quæ jucunda sunt, morbos gignunt. Iam verò neque summum bonum est voluptas, quia non finis, sed ortus est. Atque hæc ferè sunt, quæ de voluptate disputari vulgo solent. 18 19

CAPVT XII.

Examinantur & rejiciuntur argumenta contra Voluptatem allata.

Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει πᾶσαν μὴ εἶναι ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον· πρῶτον μέν, ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν διχῶς· τὸ μὲν γάρ, ἁπλῶς· τὸ δέ, τινί· καὶ αἱ φύσεις καὶ αἱ ἕξεις ἀκολουθήσουσιν. ὥστε καὶ αἱ κινήσεις καὶ αἱ γενέσεις ἀκολουθήσουσι· καὶ αἱ φαῦλαι δοκοῦσαι, αἱ μὲν, ἁπλῶς φαῦλαι· τισὶ δέ, οὐ· ἀλλ' αἱρεταὶ τῷδε· εἶναι δὲ, οὐδὲ τῷδε, ἀλλὰ ποτὲ καὶ ὀλίγον χρόνον· αἱρεταὶ δέ, οὐ· αἱ δέ, οὐδὲ ἡδοναί, ἀλλὰ φαίνονται, ὅσαι μὴ λύπης, καὶ ἰατρείας ἕνεκεν· εἶεν αἱ τῶν καμνόντων. ἔτι, ἐπεὶ τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἐνέργειά, τὰ δὲ ἕξις, καὶ συμβεβηκότες, αἱ καθιστῶσαι εἰς τὴν φυσικὴν ἕξιν, ἡδεῖαί εἰσιν. ἔστι δὲ ἡ ἐνέργεια ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ὑπολύπου ἕξεως καὶ φύσεως· ἐπεὶ καὶ ἀνὰ λύπης καὶ ἐπιθυμίαι

EX his autem non effici, ut neque bonum neque summum bonum sit voluptas, ea, quæ dicemus, demonstrabunt. Primum quia duobus modis dicitur bonum: uno, quod absolutè & per se bonum est: altero, quod alicui est bonum: eandem partitionem sequuntur & naturæ & habitus. eandemque proinde & motiones, & ortus, & (ponendo, quod isti volunt, aliquas voluptates esse malas (necesse erit, ut quia hujusmodi esse ipsis videntur, earum aliæ sint simpliciter quidem malæ, sed interim alicui non malæ, immo huic aut illi optabiles: aut si ne huic quidem aut illi sunt optabiles, aliquando tamen sint, & non diu: utut minimè ipsi optabiles: aliæ denique ut ne quidem voluptates sint, sed speciem modo earum habeant: nempe quæ cum dolore aliquo conjunctæ sunt, & quæ curationis causa adhibentur: ut ægrotorum. Falsum ergo, nullam voluptatem esse bonum, nec per se, nec per accidens seu ex eventu. Præterea cum bonum contineatur partim energia, partim habitu, ex voluptates, per quas in naturalem habitum restitutiones fiunt, ex eventu jucundæ sunt. qualium per accidens sive ex eventu dictarum voluptatum energia spectatur in desiderio illius, quæ jam deficere co-

1 2 3 4 5 6 7 8

pit

pit naturæ sive habitus, qui per naturam esse debet. Sunt enim etiam aliquæ voluptates, quæ sunt doloris & cupiditatis expertes: quales sunt energiæ contemplatoris, quarum absentia natura nihil dolet, (& quæ proinde non per accidens, sed per se sunt jucundæ) Esse vero quasdam voluptates per se, quasdam per accidens bonas, argumento est, quod non iisdem rebus jucundis delectantur homines, cum expletur, & cum in suo statu est natura. sed secundum naturam nos habentes rebus delectamur absolutè jucundis: cum expletur vero natura, etiam contrariis. acribus enim & amaris gaudent: quorum nihil est neque naturâ, neque absolutè jucundum: Ergo ne voluptates quidem. Vt enim ea, quæ jucunda sunt, inter se affecta sunt, sic & ea quæ ab iis oriuntur, voluptates. Sed neque tertia opinio (voluptatem esse quidem bonum, sed non summum) per illam ineptam rationem subsistit, quod ajunt, cum voluptas sit ortus, seu ad finem progressio, & finis sit melior γένεσι, summum bonum non posse esse voluptatem. Voluptates enim non sunt ortus: ne omnes quidem sunt cum ortu conjunctæ: sed energiæ potius: illæ videlicet voluptates veræ: Nec cum gignuntur res aliquæ, sed cum aliquibus rebus utimur, eveniunt atque existunt voluptates: neque omnium voluptatum finis aliquid est ab illis diversum: sed earum, quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter neque rectè dicunt, voluptatem ortum sive generationem esse, quæ sensu percipi possit: sed dicendum fuit potius, esse actionem habitus cum natura consentientis: & in locum illorum verborũ, quæ sensu percipi possit, substituendum est, non impeditam.

μίας εἰσὶν ἡδοναί· οἷσι αἱ τῆ θεωρεῖν ἐνέργειαι, τῆς φύσεως, οὐκ ἐνδεούσης. σημεῖον δέ, ὅτι οὐ τῷ αὐτῷ ἡδεῖ χαίρουσιν ἀναπληρωμένης τε τῆς φύσεως καὶ καθεστηκυίας· ἀλλὰ καθεστηκυίας μὲν, τοῖς ἁπλῶς ἡδέσιν· ἀναπληρωμένης δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ ἐξέσι καὶ πικροῖς χαίρουσιν· ὧν οὐδὲν ἅτε φύσει ἡδὺ, οὐδ' ἁπλῶς ἡδύ· οὐδὲ ἡδοναί· οὐ γὰρ τὰ ἡδέα πρὸς ἄλληλα συμίσγεται, ἅτε καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων· ἔτι, οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι εἶναι βέλτιον τῆς ἡδονῆς, ὥσπερ τινές φασι τὸ τέλος τῆς γενέσεως· ἃ γὰρ γενέσεις εἰσὶν αἱ ἡδοναὶ, οὐδὲ μετὰ γενέσεως πᾶσαι, ἀλλ' ἐνέργειαι καὶ τέλος· οὐδὲ γινομένων συμβαίνουσι, ἀλλὰ χρωμένων· καὶ τέλος, οὐ πασῶν ἕτερόν τι, ἀλλὰ τῶν εἰς τὴν τελείωσιν ἀγομένων τῆς φύσεως· διὸ καὶ οὐ καλῶς ἔχει τὸ αἰσθητὴν γένεσιν φάναι εἶναι τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ μᾶλλον λεκτέον ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· αἰτὶ δὴ τὸ αἰσθητὴν, ἀνεμποδίστων· δοκεῖ δὲ γένε-

δὲ ἡδονὴς ἓις εἶναι, ὅτι κυρίως ἀγαθόν. τὸ γὰρ ἐνεργεῖσθαι ἡδονὴν οἴονται εἶναι. ἔτι δ' ἕτερον· τὸ δ' εἶναι φαῦλας, ὅτι νοσώδη ἔνια ἡδέα, τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι ὑγιεινά, ἔνια φαῦλα πρὸς χρηματισμόν. ταύτη μὲν φαῦλα ἄμφω, ἀλλ' ἡ φαῦλα, κατά γε τοῦτ' ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν ποτὲ βλάπτει πρὸς ὑγίειαν· ἐμποδίζει δ', οὐκ ὅτι φρονήσεως, οὐδ' ἕξεως ὑποιασοῦν ἡ ἀφ' ἑκάστης ἡδονή· ἀλλὰ αἱ ἀλλότριαι· ἐπεὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν καὶ μανθάνειν, μᾶλλον ποιήσουσι θεωρεῖν καὶ μανθάνειν. τὸ δ', τέχνης μὴ εἶναι ἔργον μηδεμίαν ἡδονὴν εὐλόγως συμβέβηκεν· οὔτε γὰρ ἄλλης ἐνεργείας ἡδεμιᾶς τέχνη ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς δυνάμεως· καίτοι γε ἡ μυρεψικὴ τέχνη, καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ, δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι· τὸ δὲ τὸν σώφρονα φεύγειν, καὶ τὸν φρόνιμον διώκειν τὸν ἄλυπον βίον, καὶ τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκειν, τῷ αὐτῷ λύεται πάντα· ἐπεὶ γὰρ ἤρηται πῶς ἀγαθαὶ ἁπλῶς, καὶ πῶς οὐκ ἀγαθαὶ πᾶσαι αἱ ἡδοναὶ, τὰς τοιαύτας τὰ παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ τῷ τούτων ἀλυπίαν ὁ φρόνιμος, τὰς μετ' ὀρέξεως καὶ λύπης καὶ τὰς σωματικάς· τοιαῦται γὰρ αὗται· καὶ τὰς τούτων ὑπερβολάς· καθ'

Iccirco autem ortũ quendam esse existimant, quia proprie bonũ est. Nam energiam ortũ esse arbitrantur, sed aliud est. Quod autem effici ex eo putant, voluptates esse malas, quia nonnulla jucunda morbos pariunt, eadem ratio contra salubria facit, quia nonnulla eorum sunt ad pecuniam quærendam inutilia. Hac igitur ratione erunt utraque mala: sed non iccirco mala sunt. Nam etiam ipsa philosophica contemplatio nocet interdum valetudini. Sed neque prudentiam neque ullum alium habitum voluptas impedit ea, quæ ab unoquoque habitu proficiscitur: sed quæ sunt alienæ. ex enim quæ ex contemplatione rerum & disciplina manant voluptates, efficient, ut magis ac magis contemplemur ac discamus. Nullam verò voluptatis artem esse, non est mirum: neque id sine ratione accidit. Nam neque ullius energiæ ars est, sed facultatis potius: quanquam unguentaria & culinaria videntur esse voluptatis artes. Quod verò ajunt, temperantem fugere voluptates, & prudentem sequi vitam à dolore vacuam, pueros autem ac bestias voluptates consectari, solvitur eadem ratione qua superiora: nempe ex distinctione voluptatis. Nam quoniam exposuimus, quemadmodum sint absolutè bonæ voluptates, & quemadmodum non omnes bonæ: has tales pueri & & bestiæ persequuntur, harumque indolentiam vir prudens. eas, inquam, quæ cum cupiditate & dolore conjunctæ sunt, & quæ ad corpus pertinent (sunt enim hæ hujusmodi) earumque immoderationes ex quibus intemperans & di-

citur, & est intemperans. quo fit, ut has
31 fugiat temperans. Nam sunt & temperantis propriæ quædam voluptates.

ἂς ὁ ἀκόλαστος ἀκόλαστος· διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας· ἔστι εἰσὶν ἡδοναὶ καὶ σώφρονος.

CAPVT XIII.

Voluptatem esse bonum, & aliquam Voluptatem esse summum bonum, aut non sine eo esse, probatur.

1 QVin etiam de dolore constat inter
omnes, malum eum esse ac fugien-
2 dum. alius enim absolutè malum est,
alius aliquo modo, nempe quod impe-
3 dit. Porro quodcumque rei fugiendæ
contrarium est, quâ ea fugienda & ma-
4 la: bonum est. Necessario igitur bonum
5 quiddam est voluptas. Neque enim ea,
qua utebatur Speusippus, dissolutio rei
congruit: majus minori & æquali contrarium est: sic voluptati duo esse contraria: & dolorem, & id, quod medi-
6 um est. Non enim dixerit, voluptates
idem ipsum esse, quod aliquod malum.
7 Jam verò nihil prohibet, si maximè non-
nullæ voluptates malæ sunt, quominus
aliqua voluptas sit summum bonum:
8 quemadmodum & scientia aliqua est o-
9 ptima, etiamsi aliquæ sunt malæ. immò
vero etiam fortasse & necesse est, si quidem uniuscujusque habitus functiones,
quæ sunt, eæ possunt esse liberæ, non
10 impeditæ. Necesse, inquam, est, sive omnium habituum functio beatitudo est,
sive alicujus eorum, ut ea functio non
impedita, sit omnium maximè expeten-
11 da. Atqui hoc ipsum est voluptas. Itaque erit aliqua voluptas summum bonum, si vel maximè verum sit, voluptates multas esse absolutè malas. Atque
12 ob hanc causam vitam beatam, jucun-

Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη κακὸν, ὁμολογεῖται, καὶ φευκτέον· ἡ μὲν γὰρ, ἁπλῶς κακόν· ἡ δ', πῇ τοῦ ἐμποδιστικὴ τοῦ δ' φευκτῆς τὸ ἐναντίον, ἢ φευκτόν τι καὶ κακόν, ἀγαθόν. ἀνάγκη ἄρ' τινὰ ἡδονὴν ἀγαθόν τι εἶναι. ὡς γὰρ Σπεύσιππος ἔλυεν, ἡ συμβαίνει ἡ λύσις· ὥσπερ τὸ μεῖζον τῷ ἐλάττονι, καὶ τῷ ἴσῳ ἐναντίον· ἡ γὰρ ἂν φαίη ὅτι κακόν τι εἶναι τινὰ ἡδονήν. ἆρα δὲ δεῖ κωλύει ἡδονήν τινα εἶναι, εἰ ἔνιαι φαῦλαι ἡδοναί, ὥσπερ καὶ ἐπιστήμην τινά, ἐνίαν φαύλην ἴσως· ἴσως δὲ καὶ ἀναγκαῖον, εἴπερ ἑκάστης ἕξεώς εἰσιν ἐνέργειαι ἀνεμπόδιστοι, εἴθ' ἡ πασῶν ἐνέργεια δεῖ εὐδαιμονίαν· εἴτε ἡ τινὸς αὐτῶν, ἂν ἡ ἀνεμπόδιστος, αἱρετὴ τέλειον εἶναι. τοῦτο δ' ἔστιν ἡδονή· ὥστε εἴη ἂν τις ἡδονή τ' ἄριστον, τῶν πολλῶν ἡδέων φαύλων ἴσως, εἰ ἔτυχεν ἁπλῶς· καὶ διὰ τοῦτο πάντες τὸν εὐδαίμονα, ἡδὺν εἶναι

βιὸν

βίον εἶναι, καὶ ἐμπλέκουσι τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, εὐλόγως· ἀδύνατα γὰρ τελεία, ἐμποδιζομένη· ἡ δὲ εὐδαιμονία, τῶν τελείων· διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τοῦ ἐν σώματι ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται τούτοις. οἱ δὲ τὸν τροχιζόμενον καὶ τὰν δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα, εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ἦ ἀγαθὸς, ἢ ἐπιεικὴς, ἢ ἄκοντες, κενὸν λέγουσι. Διὰ δὲ τὸ προσδεῖσθαι τῆς τύχης, δοκεῖ τισι ταὐτὸν εἶναι ἡ εὐτυχία τῇ εὐδαιμονίᾳ, οὐκ ὀρθῶς· ἐπεὶ καὶ αὐτῆς ὑπερβάλλουσα, ἐμποδίζει ἴσως. καὶ ἴσως οὐκέτι εὐτυχίαν καλεῖν δίκαιον· οὐδὲ γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ἔρως αὐτῆς. καὶ τὸ ἐνδέχεσθαι δὲ ἅπαντα καὶ θηρία καὶ ἀνθρώπους τὴν ἡδονὴν, σημεῖόν τι εἶναι πως ἄρα τοῦ αὐτήν.

Φήμη δ' ἔπι τοι πάμπαν ἀπόλλυται, ἣν πολλοὶ λαοὶ
Πολλοὶ φημίζωσιν.

ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ ἡ αὐτὴ, οὔτε φύσις, οὔθ' ἕξις ἡ ἀρίστη, οὔτ' ἔστιν, οὔτε δοκεῖ, οὐθ' ἡδονὴν ἐνδέχεται τὴν αὐτὴν πάντες· ἡδονὴν μὴν τι πάντες· ἴσως δὲ καὶ ἐνδέχεται οὐκ ἦν οἴονται, οὐδ' ἣν ἂν φαῖεν, ἀλλὰ τὴν αὐτήν· πάντα γὰρ φύσιν ἔχει τινὰ θεῖον· ἀλλ' εἰλήφασί γε τὴν τοῦ ὀνόματος κλη-

dam esse omnes existimant, beatitudinem cum voluptate connectentes. neque id sine ratione. Nulla enim energia 13
seu functio, si impediatur, perfecta esse potest. Porro beatitudo in rebus per- 14
fectis numeratur. atque ob hanc rem corporis externa bona, fortunamque item, ne hæc impediantur, desiderat beatus. Illi verò, qui etiam ei, qui in ro- 15
ta crucietur, & maximis calamitatibus afficiatur, beato esse licere dicunt, modo vir bonus sit. nihil dicunt, sive volentes, sive non volentes. Iam quod 16
fortunam desiderat beatitudo, propterea quibusdam idem esse videtur vita beata, atque etiam ipsa fortuna, si sit immoderata, impedimento est vitæ beatæ: nec eadem fortasse secunda fortuna jure nominabitur. ea enim circum- 17
scribitur ac definitur ex ipsius cum vita beata comparatione. Iam & illud, quod 18
omnes & bestiæ & homines persequuntur voluptatē, argumento est eam quodam modo esse summum bonum. 1 Rhet. 5.

Fama autem haud dubie non frustra diditur illa,
Quam multi celebrant.

Sed quoniam neque eadem natura optima, neque item habitus optimus vel est, 19
vel videtur: non etiam eandem sequuntur omnes voluptatem: sed omnes tamen voluptatem. Fortasse vero etiam 20
sequuntur, non illam, quam putant, neque quam dixerint, sed unam & eandem. In omnibus enim divinum quid- 21
dam inest naturâ. Sed nominis hæredi- 22
tas venit ad corporis voluptates, pro-

pterea, quod plerumque sese ad eas homines applicant, earumque sunt omnes
23 participes. Quia igitur hæ solæ notæ sunt, iccirco has solas putant esse volu-
24 ptates. Est vero idem hoc perspicuum etiam ex illo, quòd si non est bonum voluptas, non erit quoq; bonum ipsa energia, quæ est, quod beatus vivit jucundè. Quamobrem enim eam desideret ille, si non sit bonum? quin immo victurus etiam est ille in dolore ac molestia. quippe cum neque malum sit dolor ac molestia, nec bonum: si quidem
26 neque voluptas bonum est. Quod si ita est, quid erit causæ, quod dolorem fu-
27 giat? Ita verè nihilo quoque erit jucundior viri boni vita vitæ contrariæ, quippe cum talis vitæ energia jam negata sit esse jucundior. (itaque etiam per hæc assumtum illud *Voluptatem non esse bonum*, falsum est.)

ευημερίαι αἱ συμπλικαὶ ἡδοναί, διὸ τ' πλῆθός τι συμβάλλ ἡδ εἰς αὐτὰς, ἢ πάντας μετέχειν αὐτῶν. διὰ τὸ μόνας οὖν νομίζειν εἶναι ταύτας μόνας οἴονται εἶναι. Φανερὸν δὲ ἢ ὅτι, εἰ μὴ ἡδονὴ ἀγαθὸν, ἢ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἔσται ζῆν ἡδέως τὸν εὐδαιμονοῦντα· τί γὰρ ἕνεκα δέοι ἂν αὐτῆς, εἰ μὴ ἀγαθὸν; ἀλλὰ ἢ λυπηρῶς εὐδιάγ ζῆν; ὅτε κακὸν γὰρ, ὅτ' ἀγαθὸν, ἡ λύπη, οὐδ' μηδ' ἡδονή· ὥστε διὰ τί ἂν φεύγοι; ἀδὲ δὴ ἡδίων ὁ βίος ὁ ἀσπούδου, εἰ μὴ ἢ αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ.

CAPUT XIV.

De Voluptatibus corporis.

I Am verò de corporis voluptatibus, iis, qui dicunt, nonnullas voluptates magnopere esse expetendas (illas nimirum honestas, non autem eas, quæ ad corpus pertinent, & in quibus versatur intemperans) iis ergo etiam atque etiam videndum est, quinam ergo fiat, ut contrarius his voluptatibus dolor sit in
5 malis: cum quod malo est contrarium, in bonis esse oporteat. numnam dicendum, corporeas voluptates, quas supra necessarias diximus, ad illum modum esse bonas, quo bona sunt illa, quæ non
4 sunt propriè mala: An potius dicendum, eas aliquo usque esse bonas? Nam in quem cum q; cum habitu, tum motum illud non cadit, ut quod bo-

Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν ἡδονῶν σκεπτέον τοῖς λέγουσι, ὅτι ἔνιαι ἡδοναὶ αἱρεταὶ σφόδρα. οἷον αἱ καλαὶ, ἀλλ' οὐχ αἱ σωματικαὶ, καὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος. Διὰ τί οὖν αἱ ἐναντίαι λύπαι μοχθηραί; κακῶν δ' ἀγαθὸν ἐναντίον. ἢ ὅτως ἀγαθαὶ αἱ ἀναγκαῖαι, ὅτι καὶ τὸ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστι, ἢ μέχρί τινος ἀγαθαί; τῶν μὲν γὰρ ἕξεων καὶ κινήσεων ὅσον μὴ ἔστι βέλτιο-

num erat, fiat nimium, in eo nec voluptas est nimia. At in quæ prius hoc cadit, 5
eorum voluptas quoque nimia esse potest. Corporis autem bonorum aliquod 6
est nimium, & improbus aliquis in hoc genere ex eo est, quod immoderatas voluptates sequatur. non quod necessarias percipiat. Delectantur enim omnes 7
quodammodo obsoniis, vino, & rebus venereis. Sed non omnes ita, ut oportet. Contra fit in dolore. Fugit enim 8
quisque non modo immoderatum dolorem: sed omnino dolorem. Non enim nimius dolor est aliquid contrarium 9
dolori (quemadmodum nimia corporis voluptas voluptati corporis modicæ) præterquam si quis fortè ita fit comparatus, ut doloris nimium sequatur & expetat. Is enim dolorem mediocrem, 10
ut aliquid sibi & suis rationibus contrarium, aversabitur. Quoniam autem 11
non solum quod verum est exponi debet, verum etiam causa erroris aperiri (hoc enim ad fidem faciendam valet. nam cum intelligimus illud, quod est, 12
CAUSA PER QUAM VISUM EST VERUM, quod verum non esset, tum magis adducimur, ut vero fidem habeamus) iccirco exponenda ratio est, per quam fit, ut voluptates corporis magis expetendæ videantur. Primum igitur, quia voluptatis 13
est proprium excutere dolorem: adversus exsuperantes dolores (veluti medicina iis hoc pacto quæratur) voluptatem quærunt exsuperantem, planè corporis voluptatem. Medicina autem o- 14
mnis est vehemens, eoque studiosè quæritur, quia videtur cum suo contrario pugnare (Atque è di- 15
verso non esse bonum voluptas, hisce iisdem de causis videtur,

ἀλλ' ὑπερβολή, οὐδὲ τῆς ἡδονῆς. ἔσται δ' ἐξ, καὶ τῆς ἡδονῆς οὖσι, τῶν δὲ σωματικῶν ἐναχθῶν ἔστιν ὑπερβολή· καὶ ὁ φαῦλος, τῷ διώκειν τὴν ὑπερβολὴν ἔστιν, ἀλλ' οὐ τὰς ἀναγκαίας· πάντες γὰρ χαίρουσί πως καὶ ὄψοις, καὶ οἴνοις, καὶ ἀφροδισίοις, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ· ἐναντίως δὲ ἔστι τῇ λύπῃ. οὐ γὰρ τὸν ὑπερβολὴν φεύγει, ἀλλ' ὅλως. οὐ γὰρ ἔστι τῇ ὑπερβολῇ λύπη ἐναντία, ἀλλ' ἢ τῷ διώκοντι τὸν ὑπερβολήν· ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ πιθήκους εἶπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ αἴτια & ψευδῆ· τὰ γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὴν πίστιν. ὅταν γὰρ εὔλογον φανῇ τὸ λεγόμενον φαίνεσθαι, ἐκεῖνο ἀληθὲς, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον. ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ, αἱρετώτεραι. * πρῶτον μὲν οὖν ὅτι ἐκκρούει τὴν λύπην, καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς λύπης, ὡς ὅσης ἰατρείας, τὴν ἡδονὴν διώκουσι τὴν ὑπερβάλλουσαν, καὶ ὅλως τὴν σωματικήν. φθαρτὰ δὲ γίνεσθαι) αἰ ἰατρεῖαι λυπηραὶ καὶ διώκονται διὰ τὸ σφοδρὸν τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι. (καὶ ἀσπουδαίου δὲ δοκεῖ ἡ ἡδονὴ διὰ δύο ἕξεσθαι, ὥσπερ εἴρηται. ἔτι, αἱ

quas diximus, partim, quia curationes sunt ejus, quod aliquid desiderat: possidere vero præstat, quam acquirere: partim denique percipiuntur, cum explentur cupiditates, & cum ii, qui illas percipiunt, in perfectam naturam restituuntur. Ex eventu igitur bonæ sunt.) Præterea corporis voluptates, ob id, quia sunt vehementes consectantur homines ii, quibus aliæ oblectationes non suppetunt. Qui quidem proinde etiam sitim earum quandam sibi ipsi quærunt atque arcessunt (illas subinde repetentes) non male quidem, cum res caret noxia: ubi vero res damnosa & pernicioſa, malè. Nam neque alia habent, quibus delectentur, & neuter quoque status plerisque est molestus natura. Perpetuo enim labore defatigatur animal, ut etiam libri de natura scripti testantur, quibus affirmatur videre & audire laboriosum & molestum esse; sed quotidiana consuetudine fieri, ut minus sentiamus. ita enim illi ajunt. eademque etiam adolescentiæ ratio est: propterea, quod ea ætate corpus magnitudinem & vires colligit, ex eoque sic afficiuntur homines, ut vinolenti: & ætas illa jucundum quiddam est. Qui autem atra bile vexantur naturâ, semper egent medicina. corpus enim eorum assiduè vellicatur & mordetur, propter temperamentum, semperque in vehementi appetitione ipsi versantur. Porro voluptas dolorem eiicit ac propulsat, tum ea quæ contraria est, tum quælibet alia, si valida sit & vehemens. Et propter has causas efficiuntur intemperantes & vitiosi. Quæ autem

μὸν, φαύλης φύσεως εἶσι πρόσ-
ξεις, ἢ ἀκηλγησίας, ὥσπερ ἡ μέ-
ν δι ἕξις· οἷον αἱ τῶν φαύλων
ἀνθρώπων· αἱ δ', ἰατρείαι,
ὅπ ἐνδεοῦς, καὶ ἔχειν βέλτιον ἢ
γίνεσθ· αἱ δὲ, συμβαίνουσι πλεο-
νεμιῶν. καὶ συμβεβηκὸς οὖν
ἀγαθαί.) ἔτι, διώκονται διὰ
τὸ σφοδραὶ εἶναι. ὑπὸ τῶν ἀλ-
λων μὴ δυναμένων χαίρειν.
αὐτοὶ γοῦν αἵτινες δίψας τινὰς
ἐμποιοῦσιν (ὅταν μὲν οὖν
ἀβλαβεῖς, ἀνεπιμέμπτως· ὅταν δὲ
βλαβερὰς, φαῦλοι) ὅτι γὰρ ἔ-
χουσιν ἕπερα, ἐφ' οἷς χαίρου-
σι, τὸ μηδέτερον πολλοῖς λυπη-
ρὸν, διὰ τὴν φύσιν. ἀεὶ γὰρ πο-
νεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ
λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν, τὸ
ἀκούειν, φάσκοντες εἶναι λυπη-
ρόν· ἀλλ' ἤδη συνήθης ἐσμὲν,
ὡς φασιν. ὁμοίως δ', ἐν μὲν τῇ
νεότητι, διὰ τὴν αὔξησιν, ὥσπερ
οἱ οἰνωμένοι διάκεινται, καὶ ἡδὺ
ἡ νεότης· οἱ δὲ μελαγχολικοὶ
τὴν φύσιν, ἀεὶ δέονται ἰατρεί-
ας· καὶ γὰρ τὸ σῶμα δακτόμε-
νον διατελεῖ διὰ τὴν κρᾶσιν. καὶ
ἀεὶ ἐν ἐπιτάσει σφοδρᾷ εἰσὶν·
ἐξελαύνει δ' ἡδονὴ λύπην, ἥ τε
ἐναντία, καὶ ἡ τυχοῦσα, ἐὰν ᾖ ἰ-
σχυρά· καὶ διὰ ταῦτα ἀκόλα-
στοι καὶ φαῦλοι γίνονται. αἱ δ'

ἀνὴρ λύπης, οὐκ ἔχουσι ὑπερβολήν. αὗται δ' αἱ τῶν φύσει ἡδέων, καὶ μὴ πᾶσι συμβεβηκός. λέγω δὲ πᾶσι συμβεβηκὸς ἡδέα ᾧ ἰατρεύοντος· ὅτι γὰρ ὑγιαίνει ἰατρευθεὶς καὶ ὑποπεσόντος τῷ ὑγιᾶς πεπεῖσθαι τι, διὰ τοῦτο ἡδὺ δοκεῖ εἶναι· φύσει δὲ ἡδέα, ἃ ποιεῖ πρᾶξιν τὴ διασῴζουσαν φύσιν. ὧν ἀεὶ δ' ἥδιον ἡδὺ τὸ αὐτό, διὰ τὸ μὴ ἁπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναί τι καὶ ἕτερον, καθὸ φθαρτά· ὥστε ἂν τι θάτερον πράττῃ, τοῦτο τῇ ἑτέρᾳ φύσει ἔοικε φύσιν· ὅταν δὲ ἰσάζῃ, οὔτε λυπηρὸν δοκεῖ, οὔτε ἡδύ· τὸ γὰρ ἁπλοῦν ἐπὶ οὐδέτερα ἡ φύσις ἁπλῆ εἴη, ἀεὶ δὲ αὐτὴ πρᾶξις ἡδίστη ἔσται. διὸ ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν. ἔστι γὰρ οὐ μόνον κινήσεώς τις ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκινησίας· καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἡρεμίᾳ ἐστὶν, ἢ ἐν κινήσει. μεταβολὴ δὲ πάντων γλυκύτατον, διὰ τὴν πονηρίαν, διὰ πονηρίαν τινά. ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος εὐμετάβολος, ὁ πονηρός· καὶ ἡ φύσις, ἡ δεομένη μεταβολῆς· οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδ' ἐπιεικής. περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης εἴρηται, καὶ τί ἕκαστον, καὶ πῶς τὰ μὲν, ἀγαθὰ αὐτῶν

autem doloris sunt expertes voluptates, ex nihil habent nimiũ, nihil immoderatum. Atque ex sunt, quæex rebus natura non eventu jucundis proficiscuntur. Ea autẽ eventu jucunda appello, quæ curationis causa adhibentur. Nam quia evenit, ut medicamento curetur aliquis, parte ea, quæ sana atque integra subest, aliquid agente, iccirco medicamentum videtur esse aliquid jucundum. Natura autem jucunda ea dico, quæ talis naturæ actionem eliciunt, atque expromunt. Iam verò quod nihil idem nobis semper est jucundum, ejus rei hæc est causa, Quod simplex non est nostra natura; sed inest in ea etiam aliquid alterum ac dispar, ex quo intereat necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri naturæ præter naturam est. Quod si vero æquabili tenore ad utramque partem se hãbeat aliquid, neque molestum, quod agitur, neque jucundum videtur. Enimverò si cujus natura simplex foret, eadem actio semper ei esset jucundissima. Et ob id una semper & simplici Deus voluptate potitur. non enim motionis tantum functio est aliqua: sed etiam immotionis sive quietis: magisque est in quiete, quam in motu voluptas. Postremo mutatio in rebus omnibus dulcissima est, ut ait poeta, propter improbitatem quandam hominum. Quemadmodum enim homo vitiosus ingenio mobili ac mutabili est: sic ea natura, quæ mutationem desiderat, mala ac vitiosa est. Non enim simplex est, neque sibi usquequaque consentiens. De continentia igitur & incontinentia, 43

de voluptate item ac dolore, quid siteorum uuumquodque, quo-

que

que modo eorum alia bona, alia mala
44 sint, dictum est. Restat, ut de amicitia dicamus.

περὶ δὲ, καθ' ὅλου λοιπὸν ἢ καὶ περὶ Φιλίας ἐρῶμεν.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. IIX.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Θ.

CAPUT I.

De Amicitia. Sitne Similitudo an Dissimilitudo.

1 HIs autem expositis deinceps nobis de amicitia est disse-
2 M.M.c.11. 3 Eu.c.1.2 rendum. Etenim aut virtus quædam est amicitia, aut cum virtute conjuncta. Præterea res est ad vitam degendam maximè necessaria. Nemo enim est, qui sine
4 amicis vitam sibi optabilem esse ducat, etiamsi cæterorum bonorum omnium
5 copia circumfluat. nam etiam ii, qui divitiis, imperiis & potentia instructi atque ornati sunt, maxime videntur a-
6 micis opus habere. Quem enim fructum afferat hujusmodi rerum prosperitas, sublata beneficentia? quæ & in amicos confertur maxime, & summis laudibus cum in amicos usurpatur, affi-
7 ci solet: aut quonam modo res lauta sine amicis custodiri incolumisque servari
8 possit. Nam quanto major est opulentia, tanto pluribus casibus & periculis
9 proposita est. Iam in paupertate cæterisque rebus adversis unicum perfugium amicos esse putant. Atque etiam a-
10 dolescentibus opitulatur amicitia, ne
11 quid peccent: & senibus opportuna est,

Μετὰ δὲ ταῦτα, περὶ Φιλίας ἔστιν ἂν διελθεῖν· ἔστι γάρ τις ἢ μετ' ἀρετῆς· ἔπειθ' ἅμα ἀναγκαῖόν ἐστιν εἰς τὸν βίον· οὐδεὶς γὰρ Φίλων ἄνευ ἕλοιτ' ἂν ζῆν, ἔχων τἄλλα πάντα ἀγαθά. καὶ γὰρ πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς καὶ δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα Φίλων εἶναι χρεία. τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐπορίας, ἀφαιρεθείσης εὐεργεσίας, ἣ γίγνεται μάλιστα καὶ ἐπαινετωτάτη πρὸς Φίλους; ἢ πῶς ἂν τηρηθείη καὶ σώζοιτ' ἄνευ Φίλων; ὅσῳ γὰρ τελειοτέρα, τοσούτῳ ἐπισφαλεστέρα. ἐν πενίᾳ γὲ καὶ ταῖς ἄλλαις δυστυχίαις, μόνιμα οἴονται καταφυγὴν εἶναι τοὺς Φίλους· καὶ νέοις δὲ πρὸς τὰ ἁμαρτήματα, καὶ πρεσβυτέροις πρὸς θεραπείαν, καὶ τὰ δέον-

τὴ ἐλλεῖπον τῆς πεάξεως δι ἀσθένειαν * βοηθείας· τοῖς τ' ἐν ἀκμῇ, πρὸς τὰς καλὰς πράξεις.

Συώ τε δὺ' ἐρχομένω.

καὶ γὰ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι. Φύσει τ' ἐνυπάρχειν ἔοικε πρὸς τὸ γεγεννηκὸς τὸ γεννήσαντι * καὶ ὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀρνέοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, καὶ τοῖς ὁμοεθνέσι πρὸς ἄλληλα· καὶ μάλιστα τοῖς ἀνθρώποις. ὅθεν τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν. ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις. ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. ἔοικε δ' ἡ τὰς πόλεις συνέχειν ἡ φιλία· καὶ οἱ νομοθέται μᾶλλον περὶ αὐτὴν σπουδάζειν, ἢ τὴν δικαιοσύνην· ἡ γὰ ὁμόνοια, ὁμοίόν τι τῇ φιλίᾳ ἔοικεν εἶναι. ταύτης δὲ μάλιστα ἐφίενται). καὶ τὴν στάσιν ἐχθρὰν ὄσιν, μάλιστα ἐξελαύνουσι· καὶ φίλων μὲ ὄντων, οὐδὲν δεῖ δικαιοσύνης δίκαιοι εἶναι τοῖς, προσδέονται τῆς φιλίας· καὶ τὴν δικαίων τὸ μάλιστα φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. οὐ μόνον δ' ἀναγκαῖόν ἐστι, ἀλλὰ καὶ καλόν. τοὺς γὰ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν· ἢ τὸ * φιλοφιλεῖσθαι

ut colantur, utque quibus ipsi in rebus 12
egendis interesse non possunt (propter
ætatis infirmitatem) ea ab amicis confi-
ciantur ac transigantur: Et ii denique, 13
quorum ætas floret, ut res magnas &
præclaras gerant, amicitiis opus ha-
bent,

Duobus scilicet pariter euntibus.

Ita enim & ad intelligendum, & ad a- 14
gendum erunt paratiores. Quin etiam 15
hæc affectio videtur naturâ inesse iis, 1 Pol. 2.
qui procrearunt aliquid, adversus ge-
nitum. neque id solum in hominibus, 16
verum etiam in avibus plurimisque ani-
malibus. inest præterea & in iis, quæ 17
sunt ejusdem generis ac gentis inter se,
inque hominibus maximè. Ex quo eos, 18
qui apud Græcos ab hominum amore
nomen traxerunt, humanique à nobis,
φιλάνθρωποι ab illis appellantur, laudare
consuevimus. Cernere etiam licet in er- 19
roribus quam sit omnis homo homini
accommodatum quiddam atque ami-
cum. Videtur autem amicitia etiam ci- 1 Pol. 2.
vitates continere, majorique quam ju-
stitia latoribus legum curæ esse. Nam
& concordiam quæ amicitiæ simillima
ac gemina est, summopere expetunt, &
seditionem, ei inimicam omni studio
ejiciunt, atque exterminant. Et si cives 20
inter se amicitiam colant, nihil sit
quamobrem justitiam desiderent. At si 21
justi sint, tamen amicitiæ accessionem
requirant. & id quod ex omnibus ju- 22
ribus maximè jus est, ad amicitiam vi-
detur pertinere. Neque vero necessaria 23
solum res est, verum etiam honesta.
Nam & eos laudamus, qui amicos a- 24
mant, & amicorum multitudo in rebus

25 pulcris atque honestis numeratur. Præterea nonnulli eosdem viros bonos, &
26 amicos, esse putant. Sed de ea magna
27 multis in rebus controversia est. Alii e-
y Eu. l. & 8. Rhe. 11. sub f. nim eam esse similitudinem quandã faciunt, & qui similes sunt eosdem amicos: ex quo proverbia nata sunt: Semper similem ad similem: Et Graculus
z Rhet. 10. cum graculo: & cætera hujus generis.
28 Alii contrà, hos tales, figulos inter se
29 dicunt omnes esse. Ac de his ipsis disputationem altius, & magis à natura re-
30 petunt: Euripides quidem ita loquens: Tellus quidem imbrem amat, ubi campus aridus, Ob siccitatem sterilis humore indiget: Cælum at beatum cum refertum est imbribus, ardet cadendi mi-
31 ra in humum libidine. Itemque Heraclitus, contrarium identidem utile esse ajens, ex rebus dissimilibus pulcerrimum concentum existere: Et ex discordia nasci omnia. Adversantur autem
32 his cum alii multi, tum Empedocles: simile enim ejus, quod simile est, desi-
33 derio teneri. Atque dubitationes quæ eas, quæ sunt rerum naturalium, missas faciamus, non enim huic disputationi
34 conveniunt. Eas autem quæ ad homines, eorumque mores, & perturbationes pertinent, videamus: quales sunt
35 hæ: Vtrum inter omnes possit esse ami-
36 citia: an inter malos non possit. Et utrum sit unum genus amicitiæ: an plura. Qui enim ob eam causam unum esse putant, quia amplificationem & deminutionem recipit, non satis firmo ni-

δοκεῖ τὴν καλῶν εἶ πεῖναι. ἔτι, καὶ ἔνιοι τὰς αὐτὰς ἀνέρας οἴονται ἀγαθὰς εἶναι καὶ φίλους. Ἀμφισβητοῦσι δ' οὐκ ὀλίγοι· οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητά τινα ποιοῦσιν αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους· ὅθεν τὸν ὅμοιον φασὶν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸς πρὸς κολοιὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δ' ἐξ ἐναντίας, κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλους φασὶν εἶναι· καὶ περὶ αὐτῶν τούτων ἀνώτερον ζητοῦσι καὶ φυσικώτερον. Εὐριπίδης μὲν φάσκων, ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖα ξηρὰν θιγοῦσα· ἐρᾷ δ' ἡμῖν ἱερὸς οὐρανὸς πλησθεὶς ὑδρωπὸς εἰς γαῖαν· καὶ Ἡράκλειτος, τὸ ἀντίξουν συμφέρον, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι. ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις, ἄλλοί τε καὶ Ἐμπεδοκλῆς· τὸ γὰρ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ ἐφίεσθαι. τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τῶν ἀπορημάτων ἀφεθήτω· οὐ γὰρ οἰκεῖα τῆς παρούσης σκέψεως· ὅσα δ' ἤθη ἀνθρωπικὰ, καὶ συμβαίνει εἰς τὰ πάθη καὶ τὰ πάθη, ταῦτ' ἐπισκεψώμεθα· οἷον, πότερον ἐν πᾶσιν γίνεται ἡ φιλία, ἢ οὐκ οἷόν τε μοχθηροὺς εἶναι φίλους εἶναι, καὶ πόσα ἐστὶ τὰ εἴδη τῆς φιλίας ἐστίν, ἢ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον,

οὐκ

οὐχ ἱκανῶ πεπιστεύκασι σημείῳ δέχεσθαι γὰρ τὰ μᾶλλον καὶ τὰ ἧττον. καὶ τὰ ὑπερβάλλοντα τῇ εἴδει. εἴρηται δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἔμπροσθεν.

tuntur argumento recipiunt enim amplificationem & deminutionem multa, quæ tamen specie & forma differunt, de quibus supra dictum est. 37

CAPVT II.

De Amabili. Quorum Amicitia non sit. In Amicitia requiri Amorem mutuum & apertum.

Τάχα δὲ ἂν ἡμῖν φανερὸν γένοιτο περὶ αὐτῶν, γνωρισθέντος τοῦ φιλητοῦ. δόξειε γὰρ ἂν οὐ πᾶσι φιλεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ φιλητόν. τοῦτο δ' εἶναι ἀγαθὸν, ἢ ἡδύ, ἢ χρήσιμον. δόξειε δ' ἂν χρήσιμον εἶναι ὃ δι' ὃ γίνεται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή. ὥστε φιλητὰ ἂν εἴη τἀγαθὸν τε καὶ τὸ ἡδύ, ὡς τέλη. πότερον οὖν τἀγαθὸν φιλοῦσιν, ἢ τὸ αὑτοῖς ἀγαθόν; διαφωνεῖ γὰρ ἐνίοις τοῦτο. ὁμοίως δὴ καὶ περὶ τὸ ἡδύ αὐτό. δοκεῖ δὴ καὶ τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν, φιλεῖν ἕκαστον· καὶ εἶναι, ἁπλῶς μὲν τἀγαθὸν, φιλητόν. ἑκάστῳ δὲ, τὸ ἑκάστῳ. φιλεῖ δὲ ἕκαστον, οὐ τὸ ὂν αὐτῷ ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον. (διοίσει δ' οὐδέν. ἔσται γὰρ τὸ φιλητὸν φαινόμενον.) τοιοῦτον δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, ἐν οἷς τὴν τῶν ἀψύχων φιλήσεις, οὐ λέγεται φιλία. οὐ γὰρ ἔστιν ἀντιφίλησις, οὐδὲ βούλησις ἐκείνων ἀγαθῶν· γελοῖον γὰρ ἴσως τῷ οἴνῳ βούλεσθαι τἀγαθὰ ἀλλ' εἴπερ,

Hæc autem fortasse plana fient, si, quid sit amabile, fuerit cognitum. Non enim omnia videntur amari, sed id dumtaxat, quod amabile est. atque hoc videtur esse vel bonum vel jucundum, vel utile. Vtile vero videtur definiri posse, quo ad aliquod bonum aut voluptas comparatur. Itaque bonum & jucundū ambabilia erunt tanquam fines. Vtrumnam verò id quisque diligit, quod absolute bonum est, An quod sibi est bonum? non enim numquam hæc inter se dissentiunt. Itemque de ipso jucundo ambigi potest. atque videtur amare unusquisque quod sibi bonum est: essequè absolute quidem amabile ipsum bonum: cuique verò amabile id, quod cuique bonum est. Quod autem amat unusquisque non quod sibi reapse bonum est, sed quod videtur, in eo nihil est nunc quidem discriminis. Erit enim utrumque istud amabile, quod bonum esse videbitur. Cum sint autem tria, in quibus ineſt causa, cur amentur, in inanimorum amatione amicitiæ nomen non usurpatur. Nam neque mutuò amant, neque illis quisquam vult bene evenire. Rideatur enim fortasse, si quis dicat se vino bene evenire velle. 1 Eud. 2. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

nisi si conservari illud velit eo, ut ipse
33 illo fruatur. Atqui amico bene cupere
ejus causa, non sua ajunt oportere.
34 Qui autem ita amico volunt bene evenire, eos benevolos appellant, dummodo non idem etiam ab illo referatur. benevolentiam enim inter aliquos
35 mutuam amicitiam esse perhibent. Addendumne verò est & illud? quod est non occultam neque incognitam. Multi enim eos, quos nunquam viderunt, benevolentia complectuntur, quia viros bonos esse, aut sibi utiles fore existimant. Quod si eodem modo illorum
37 aliquis in priorem sit affectus, benevolentia quidem inter eos intercedere videtur: sed amicos quamobrem quispiam eos dicat, quorum alter de alterius
38 in se animo nihil explorati habet? Ergo ut sint amici & eos oportet se mutuò benevolentia comprehendere, velleque alterum alteri bona evenire: ita, ut hoc utrique perspectum sit & cognitum, propter unum aliquod eorum quæ dicta sunt.

ζοιτο βούλεσθαι αὐτὸν ἵνα αὐτὸς ἔχῃ τοῦ δὲ φίλου φασὶ δεῖν βούλεσθαι τἀγαθὰ, εἰκότως ἕνεκα τούτου δὲ βουλομένους ὅπως τἀγαθὰ, εὐνοεῖν λέγουσιν, ἂν μὴ τὸ αὐτὸ καὶ παρ' ἐκείνου γίγνηται. εὔνοιαι γὰρ ἐν ἀντιπεπονθόσι φιλίαι εἶναι, ἢ προσθετέον τὸ μὴ λανθάνειν; πολλοὶ γάρ εἰσιν εὔνοι οὓς οὐχ ἑωράκασιν, ὑπολαμβάνουσι δὲ σπουδαίους εἶναι ἢ χρησίμους· τοῦτο δ' αὖ τὸν, καὶ ἐκείνου τὸν αὐτὸν τρόπον. εὔνοι μὲν οὖν ἂν φαίνοιντ' ἀλλήλοις· φίλους δὲ πῶς ἄν τις εἴποι, λανθάνοντας ὡς ἔχουσιν ἑαυτοῖς; δεῖ ἄρα εὐνοεῖν ἀλλήλοις, καὶ βούλεσθαι τἀγαθὰ μὴ λανθάνοντας δι' ἃ τῶν εἰρημένων.

CAPVT III.

De Amicitiæ speciebus.

1 SEd cum hæc tria, quæ amari solere
2 Ita, c. 2. dicimus, genere inter se differant: amationes quoque differunt, & amicitiæ.
2 Sunt enim tria amicitiæ genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent: est enim sua cujusque generis amatio & mutua, & eadem non obscura
4 neque incognita. Jam verò qui inter se amant, alter alteri omnia bene evenire
5 volunt, quâ amant. Atque ii quidem, qui utilitatis causa amant inter se, non

Διαφέρει δὲ τὰ εἴδη ταῦτα ἀλλήλων ὧδε. καὶ αἱ φιλήσεις ἄλλαι καὶ αἱ φιλίαι. τρία γάρ ἐστιν εἴδη τῆς φιλίας, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καθ' ἕκαστον γὰρ ἐστὶν ἀντιφίλησις ἡ λανθάνουσα, οἱ δὲ φιλοῦντες ἀλλήλους, βούλονται τἀγαθὰ ἀλλήλοις ταύτῃ ᾗ φιλοῦσιν. οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμοι φιλοῦντες ἀλλήλους,

ε iij

ἀ καθ'

ἢ καθ' αὑτὰς φιλῶσιν, ἀλλ' propter se, neque sua causa inter se amant: sed quâ quippiam boni alteri ab
ἢ γίγνεταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλ- altero proficiscitur. Eorum deinde, 6
λήλων ἀγαθόν· ὁμοίως δὴ καὶ οἱ qui propter voluptatem amicitiam inter se comparârunt, similis ratio est: Nó 7
διὰ ἡδονὴν· οὐ γὰρ τῷ ποίους τινὰς enim facetos & urbanos propterea diligimus, quia cujusdam modi sunt: sed
εἶναι ἀγαπῶσι τοὺς εὐτραπέλους, ἀλλ' ὅτι ἡδεῖς αὐτοῖς. οἵτινες δὴ quia nos delectant. Itaque & qui utili- 8
διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, διὰ τὸ αὐτοῖς ἀγαθοὶ εἶναι συνῆλθον· καὶ οἱ δι' ἡδονὴν, διὰ τὸ tatis causa amicitia inter se juncti sunt propter id, quod ipsis bonum est, diligunt: & illi quoque quos voluptas ad 9
αὐτοῖς ἡδύ. καὶ οὐχ ἡ ὁ φιλούμενός ἐστιν, ἀλλ' ἡ χρήσιμος, amandum excitat, amicitiam jucundo metiuntur: nec is, qui amatur, quâ est, 10
ἢ ἡδύς. καὶ συμβεβηκότες τε ἐν amatur: sed quâ utilis aut jucundus est.
αἱ φιλίαι αὗται εἰσιν· οὐ γὰρ ἦν ὅτι, ὃς ποτέ ἐστιν ὁ φιλούμενος, Denique ex eventu propterea constant 11
τοῦτο φιλεῖται, ἀλλ' ἢ παρέζυσιν· οἱ μὲν ἀγαθόν τι, οἱ δὲ, hæ amicitiæ. Non enim quâ est is, qui
ἡδύ. διαλύονται δὴ αἱ τοιαῦται εἰσὶν, diligitur, quicunque sit, amatur: sed
ἂν μὴ ὦσι τοιοῦτοι οἱ φιλούμενοι quâ alteri utilitatem aliquam præbent
ἀπ' ἀλλήλων· οὐ γὰρ ἐπιζητοῦσιν ac suppeditant, alteri voluptatem. quo- 12
ἀλλήλους, ἐὰν μὴ ἀπὸ circa facilè tales amicitiæ dirimuntur,
τοιαύτης ὁμιλίας, ἐὰν μὴ ὦσιν cum ii, inter quos sunt, similes non
φίλοι ἀλλήλοις· ἀλλ' οὐδὲ permaneant. Nam si non amplius sint 13
φιλοῦσιν. τὸ δὲ χρήσιμον οὐ jucundi aut utiles, desinunt amari. Vti- 14
διαμένει, ἀλλ' ἄλλοτε γίγνεται ἄλλο. le porro non idem permanet, sed aliud
διαλυθέντος οὖν τοῦ φίλους aliàs efficitur. Itaque eo, quod amici- 15
εἶναι, διαλύεται καὶ ἡ φιλία, tiam contraxerat, dissoluto, amicitia
ὡς οὔσης τῆς φιλίας περὶ ἐκεῖνα quoque dissolvitur, quippe cum amici-
μάλιστα δὲ ἐν τῇ πρεσβύτητι tiæ tales ab istis dependeant. Atque hu- 16
καὶ ἐν τοῖς πρεσβύταις ἡ τοιαύτη φιλία δοκεῖ jus generis amicitia maximè in senibus
γίνεσθαι· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τελικοῦτοι διώκουσιν, ἀλλὰ τὸ ὠφέ- cernitur. Non enim qui hac ætate sunt,
λιμον· καὶ τῶν ἐν ἀκμῇ καὶ νέων, in amicitiis jucundum sequuntur, sed
ὅσοι τὸ συμφέρον διώκουσιν· utile: ex juvenibus quoque & ætate pro- 17
οὐ πάνυ δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐθέλουσι vectis hujusmodi sunt, qui emolumento ducuntur. Non etiam admodum ta-
συζῆν μετ' ἀλλήλων· ἐνίοτε γὰρ οὐδὲ les societate vitæ inter se conjunguntur.
εἰσὶν ἡδεῖς· οὐδὲ δὴ προσδέονται Nam ne jucundi quidem sunt aliquan-
τῆς τοιαύτης ὁμιλίας, ἐὰν μὴ ὦσι do: Et vero si commoda nulla conciliet
συνήθεις· ἐκ γὰρ τοῦ consuetudo talis, nihil illa est ipsis o-

18 pus. Nihil enim jucundi habet, nisi
1 Rhe. 11. quod speratur ex eis aliquid boni. Atque
19 que in hoc genere hospitalis quoque a-
20 micitia locatur. Iuvenum autem amicitia voluptatis causa comparari vide-
21 tur. Nam cum affectibus & perturbationibus animi in vita obtemperent, quod sibi jucundum, quodque præsens
22 est, id sequuntur maximè. Quia autem mutata ætate mutantur & ea, quæ sunt jucunda, ipsorum celeriter & amici fi-
23 unt, & amare desinunt. Nam eorum amicitia unà cum eo, quod eis jucundum est, immutatur atque evanescit.
24 Talis autem voluptas conversionem
25 celerem habet. Ad amores quoque proclives & propensi sunt adolescentes. nam magna ex parte amorum conjunctio perturbatione sive affectu contine-
26 tur, & causam habet voluptatem. Amant igitur, citoque amandi finem faciunt, ita ut sæpe uno & eodem die vo-
27 luntatem mutent. Volunt autem hi totos dies unà traducere, vitæque societate conjungi. Ejusmodi enim illorum amicitiæ natura atque conditio est.
28 Perfecta verò amicitia est virorum bonorum & virtute similium. Hi enim se mutuo similiter bonis affici volunt, quâ sunt boni. boni autem sunt per se.
29 Iam qui bona amicis optant, maximè sunt amici. Sunt enim hoc animo per
30 se, non ex eventu. Manet igitur horum amicitia tamdiu, quamdiu boni sunt (virtus autem diuturna quædam res est, & maxime stabilis) estque uterque & simpliciter absoluteque bonus, & ami-

φίλιμοι ὦσιν· ὀπτῶσι γὰρ εἰσὶν ἡδεῖς, ἐφ' ὅσον ἐλπίδας ἔχουσιν ἀγαθοῦ. εἰς ἡδονὰς δὴ καὶ τὰς ξενικὰς πίπτουσιν. ἡ δὲ τῶν νέων φιλία δοκεῖ ἡδονῆς εἶναι ἕνεκεν· διὰ πάθος γὰρ ἔστι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδὺ αὑτοῖς καὶ τὸ παρόν· τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης, καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα· διὸ ταχέως γίγνονται φίλοι καὶ παύονται· ἅμα γὰρ τῷ ἡδεῖ ἡ φιλία μεταπίπτει. τῆς δὲ τοιαύτης ἡδονῆς ταχεῖα ἡ μεταβολή· καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι. διὰ πάθος γὰρ καὶ δι' ἡδονὴν τὸ πολὺ τῆς ἐρωτικῆς. διὸ ταχὺ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες. συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν ἔστι βούλονται· γίνεται γὰρ αὐτοῖς τὸ κατὰ φιλίαν ἔτος. τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· ἔστι γὰρ τἀγαθὰ ὁμοίως ἀλλήλοις βούλονται, ᾗ ἀγαθοί· ἀγαθοὶ δ' εἰσὶ καθ' αὑτούς· οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις, ἐκείνων ἕνεκα, μάλιστα φίλοι. διὰ αὑτὸ γὰρ ἔστως ἔχουσι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός. διαμένει δὴ ἡ τούτων φιλία ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν. ἡ δ' ἀρετὴ μόνιμον. καὶ ἔστιν ἑκάτερος ἁπλῶς ἀγαθὸς, καὶ τοῖς φίλοις· οἱ γὰρ ἀγα-

ἀγαθοὶ, καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ, καὶ ἀλλήλοις ὠφέλιμοι. ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς· οἱ ἀγαθοὶ γὰρ, καὶ ἁπλῶς ἡδεῖς, καὶ ἀλλήλοις. ἑκάστῳ γὰρ καθ' ἡδονὴν εἰσὶν αἱ οἰκεῖαι πράξεις καὶ αἱ βίαιοι· τοῖς ἀγαθοῖς δὲ, βίαιοι ἢ ὁμοίως. ἡ τοιαύτη δὲ φιλία, μόνιμος· εὐλόγως ἐστί· σωμάπασι γὰρ ἐν αὐτῇ ταῦθ' ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν· πᾶσα γὰρ φιλία δι' ἀγαθόν τινα, ἢ δι' ἡδονὴν, ἢ ἁπλῶς, ἢ τῷ φιλοῦντι, καὶ καθ' ὁμοιότητά τινα. ταύτῃ δ' ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καθ' αὑτούς. ταύτη γὰρ ὅμοια καὶ τὰ λοιπὰ, τό, τε ἁπλῶς ἀγαθοὶ, καὶ ἡδὺ ἁπλῶς τούτοις μάλιστα * δὲ ταῦτα φιλητά· καὶ τὸ φιλεῖν δὲ καὶ ἡ φιλία ἐν τούτοις μάλιστα· καὶ θαυμαστὰ ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα εἶναι. ὀλίγοι γὰρ οἱ τοιοῦτοι. ἔτι δὲ, πρόσδεῖται χρόνου καὶ συνηθείας· κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ οὐκ ἔστιν εἰδῆται ἀλλήλους, πρὶν τὰς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι· οὐδ' ἀποδέξασθαι δὴ πρὸς ἄλληλον, οὐδ' εἶναι φίλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητὸς, καὶ πιστευθῇ. οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ πρὸς ἀλλήλους ποιοῦντες, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ καὶ φιλητοὶ, καὶ

co. Nam viri boni & absolutè boni 31
sunt, & inter se utiles itemque jucundi quandoquidem boni, & absolutè jucundi, & inter se jucundi sunt. Voluptati enim sunt suæ cuique actiones, 32
& quæcumque sunt ejusdem modi. bonorum autem tales, aut talium similes 33
sunt actiones. Talis porro amicitia merito firma ac stabilis est. Omnia enim 34
concurrunt in ea, quæ in amicis esse debent. Nam omnem amicitiam bonum 35
aliquod contrahit, vel voluptas & utrumque horum vel absolutè vel ei, qui amat, spectaturque similitudine quadam. In hac autem ea insunt omnia, 36
quæ jam dicta sunt per se. Nam hujus similitudine, etiam cæteræ amicitiæ censentur, atqi etiam quod absolutè bonum 37
est, id absolute quoque est jucundum. Maximè itaque amabilia sunt hæc, & 38
amare ipsum, ipsaque amicitia, quæ inter tales est, maximè omnium amicitia, eademque optima. cæterum fieri 39
aliter non potest, quàm ut ratæ sint tales amicitiæ. magna est enim talium virorum paucitas. Præterea tempore & 40
consuetudine vitæ opus est. Verum enim illud proverbium est, Multos modios salis unà edendos, ut homines inter se norint: neque quemquam in ami- 41
citiam recipere, probareque oportet, neque ullos inter se amicos esse, priusquam alter alteri dignus, qui ametur, 42
digmusque, cui fides habeatur, visus fuerit. Qui verò citò ea, quæ amicitiæ 43
propria sunt, inter se faciunt, amici illi quidem esse volunt. sed non sunt tamen, nisi etiam digni sint, qui amentur. id-

que

44 que habeant exploratum. Atque amicitiæ conciliandæ voluntas repente existere sanè potest: at non ipsa etiam amicitia. Hæc igitur & tempore & reliquis
45 rebus perfecta est, & omnibus in rebus eadem contingunt atque similia uni amicorum ab altero: id quod in amicis esse debet.

ἢ τῶτ' ἴσασι, βάλησις μὲν οὖν ταχέα γίνε) φιλίας, φιλία δὲ ὄ. αὕτη μὲν οὖν ἢ κῇ τὸν χρόνον, ἢ κῇ τἆλοιπὰ τελεία ἐστί, * ἢ κῇ πάντα ταῦτα γίνε), καὶ ὁμοία ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου ὅσῃ δεῖ τῆς φίλας ὑπάρχειν.

CAPVT IV.

Tres Amicitiæ ſpecies inter ſe contenduntur, ſolaq; Honeſta proprie Amicitia eſſe judicatur.

1 AT verò illa, quæ jucundi cauſa com-
paratur amicitia, huic ſimilis eſt.
Nam etiam boni viri inter ſe jucundi
2 ſunt. Itemque ea, quam utilitas emolumentumque conflavit. Tales enim
3 ſunt inter ſe boni viri. Maximè autem etiam in his amicitiæ permanent, cum par pari inter ſe referunt, verbi gratia voluptatem: immo cum non hoc modo ſed voluptatem etiam ex uno eodemque genere, ut fit inter urbanos ac facetos: & ut minimè fit inter amatorem,
4 eumque, qui amatur. Non enim iiſdem rebus hi delectantur: ſed amator illius amore: is verò, qui amatur, amatoris
5 erga ſe ſtudio & obſervantia. Porrò ætate defloreſcente interdum evaneſcit
6 quoque amicitia. Illi enim ejus qui amatur, facies deſinit eſſe jucunda: hic ab illo non amplius colitur, neque ob-
7 ſervatur. at multi tamen horũ in amicitia permanent; ſi conſuetudine vitæ adhibita mores dilexerint, cum ſint vi-
8 delicet inter ſe moribus ſimiles. Qui autem in amoribus non pro jucunditate recipiunt mutuam jucunditatem, ſed jucundum utili permutant, cum

Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδὺ, ὁμοίωμα ταύτης ἔχει. καὶ γὰρ οἱ ἀγαθοὶ ἡδεῖς ἀλλήλοις. ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον· καὶ γὰρ ὠφελοῦντι ἀλλήλους οἱ ἀγαθοί· μάλιστα δὲ καὶ ἐν τούτοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ ἴσον γίνη) παρ' ἀλλήλων, οἷον ἡδονή· καὶ μὴ μόνον ὅτως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, οἷον τοῖς εὐτραπέλοις, καὶ μὴ ὡς ἐραστὴ καὶ ἐρωμένῳ· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἡδονῆ) ἔτοι, ἀλλ' ὁμὲν ἐρῶν ἐκείνε, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ ἐρασθ· λήγοσης δὲ τῆς ὥρας, ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει· τῷ μὲν γὰρ, οὐκ ἔστιν ἡ ὄψις ἡδεῖα· τῷ δὲ, οὐ γίνε) ἡ θεραπεία. πολλοὶ δ' αὖ διαμένουσιν, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη σέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες· οἱ δὲ μὴ τὸ ἡδὺ ἀντὶ χρησίμου ἀλλάττόμενοι, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, καί εἰσιν

ἧττον

ἧττον φίλοι, καὶ διαμένουσιν· οἱ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, ἅμα τῷ συμφέροντι διαλύονται. οὐ γὰρ ἀλλήλοις ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. οἷς δ' ἡδονὴν μὴ αὐτὴν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλοις ἐνδέχεται φίλοις ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ὀπιεικέσι φαύλοις, καὶ μηδέτερον ὁποιωοῦν· δῆλον δὲ ὅτι μόνοις τοῖς ἀγαθοῖς· οἱ γὰρ κακοὶ οὐ χαίρουσιν ἑαυτοῖς, εἰ μή τις ὠφέλεια γίγνοιτο. καὶ μόνη δὴ τῶν ἀγαθῶν φιλία ἀδιάβλητός ἐστιν· οὐ γὰρ ῥᾴδιον οὐδενὶ πιστεῦσαι περὶ τοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ καὶ αὐτῶν δεδοκιμασμένου, καὶ τὸ πιστεύειν ἐν τούτοις, καὶ τὸ μηδὲ ποτ' ἂν ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς φιλίᾳ ἀξιοῦται. ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις * ὁδὸν κωλύει γίνεσθαι τὰ τοιαῦτα· ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λέγουσι φίλους καὶ τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, ὥσπερ αἱ πόλεις. δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι * χρείας ἕνεκα ξυμφέρουσθαι· καὶ τοὺς δι' ἡδονὴν ἀλλήλους ἐραστὰς, ὥσπερ οἱ παῖδες, ἴσως μὲν δεῖ λέγειν καὶ ἡμᾶς φίλους τοὺς τοιούτους. εἰσὶ γὰρ καὶ τῆς φιλίας πλείω, καὶ πρώτως μὲν καὶ κυρίως τὴν τῶν ἀγαθῶν ἢ ἀγαθοί· τὰς δὲ λοιπὰς, καθ' ὁμοιότητα· ἢ γὰρ ἀγαθὸν

minus amici sunt, tum minus diu in eadem inter se voluptate permanent. Qui 9
vero utilitatis causa sunt amici, utilitate sublata dirimuntur. Non enim se
mutuo amabant, sed emolumentum.
Propter voluptatem ergo atque utilita- 10
tem & malis inter se, & bonis cum malis, & neutris cum qualibuscumq; amicitia intercedere potest. Sed propter 11
se nimirum amici sunt inter se soli viri
boni. Mali enim familiaritate mutua 12
non delectantur, nisi aliquam utilitatem alter ab altero percipiat. Ad hæc 13
vero sola bonorum virorum amicitia
criminationibus & calumniis vacat.
Non enim facile est quicquam alicui 14
credere de eo, quem ipse diu probaris
ac spectaris. Præterea fides habetur 15
horum alteri ab altero maximè: summaque ab utroque diligentia adhibetur,
ne alteri ab altero injuria inferatur: cæteraque omnia in his insunt, quæ vera
amicitia postulat. In aliis autem soda- 16
litatibus ac societatibus nihil prohibet
quominus hujusmodi mala incidant.
Quoniam enim homines amicos appel- 17
lant etiam eos, qui utilitate ad amandum ducuntur, ut civitates (inter civitates enim utilitatis causa societates
bellicæ contrahi videntur) & eos item,
qui voluptate eodem invitantur, ut pueri: fortasse cum amicos dici oportuerit etiam à nobis tales, tum plura poni
amicitiæ genera. Ac primo sane loco & 18
proprie amicitiam nominare oportuerit eam, quæ est inter bonos quâ boni
sunt: reliquas vero ex similitudine. A- 19

mici enim sunt ea ratione, qua est in eis
20 boni quippiam, & aliquid simile. Iucundum enim bona quædam res est, iis,
21 qui rebus jucundis ducuntur. Non autem facile fit, ut hæ amicitiæ copulatæ reperiantur: neque inter eosdem amici-
22 tia utilitate & voluptate jungitur. Nam non admodum copulantur neque unà
23 cohærent, quæ sunt per accidens. Cum sit autem in hæc genera amicitia distributa, mali quidem propter voluptatem aut utilitatem inter se erunt amici, quando sunt hac ratione inter se similes: boni autem propter se amici futuri sunt. quâ enim boni sunt, ea ratio-
24 ne sunt similes. Itaque hi quidem absolutè sunt amici: illi verò ex eventu & eo, quod his sunt assimiles.

πῇ ὅμοιόν τι, ταύτῃ φίλοι. καὶ γὰρ τὸ ἡδὺ, ἀγαθόν τι τοῖς φιλήδεσιν· ἐπεὶ τὰ αὐτὰ συναρπῶσι, καὶ γίνονται οἱ αὐτοὶ φίλοι. ἀλλὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ. οὐ γὰρ πάνυ συνδυάζεται οὐδὲ συμβεβηκός. εἰς ταῦτα δὴ τὰ εἴδη τῆς φιλίας διανεμηθείσης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὁμοιοι ὄντες. οἱ δὲ ἀγαθοὶ, δι' αὐτοὺς φίλοι· ἦ γὰρ ἀγαθοί. ὅτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι, ἐκεῖνοι δὲ κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ τῷ ὁμοιωθῆναι τούτοις.

CAPVT V.

Amicos ex mutua conversatione ipso actu amicitiam colere. Quid item Amicitia ab Amatione differat.

1 QVemadmodum autem in virtutibus alij habitu, alii re & energia boni nominantur, sic res habet & in amici-
2 tia. alii enim cum mutua vitæ consuetudine & victu sese oblectant, tum
3 utilitates alter alteri suppeditant: alii vero aut dormientes: aut locorum intervallo disjuncti amicitiæ muneribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint.
4 Non enim locorum intervalla amicitias simpliciter dirimunt, sed muneris
5 functionem. Quod si tamen diuturna fuerit absentia, efficere videtur, ut amicitiam quoque inobscuret oblivio. Ex quo dici solet:

Ὥσπερ δὲ δοκεῖ τοῖς ἀρεταῖς, οἱ μὲν, καθ' ἕξιν· οἱ δὲ, κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται. ὅτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας· οἱ μὲν γὰρ συζῶντες, χαίρουσιν ἀλλήλοις, καὶ παρέχουσι τἀγαθά· οἱ δὲ καθεύδοντες, ἢ χωρισμοῖς τοῖς τόποις, οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν, ὅτω δ' ἔχουσιν, ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς· οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. ἐὰν δὲ χρόνιος ἡ ἀπουσία γίνηται, καὶ τῆς φιλίας δοκεῖ λήθην ποιεῖν· ὅθεν εἴρηται,

Πολ-

Πολλὰς δὴ φιλίας ἀνέσχηκε διέλυσεν.

Fœdus amicitiæ diuturna silentia solvunt.

οὐ φαίνονται δ' ἄθ' οἱ πρεσβύται, ἄθ' οἱ τρυφεροὶ, φιλικοὶ εἶναι. βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τῆς ἡδονῆς. ἀδεὶς γὰρ δύναται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ, ἀδὲ τῷ μὴ ἡδεῖ· μάλιστα γὰρ ἡ φύσις φαίνεται, τὸ μὲν λυπηρὸν φεύγειν, ἐφίεσθαι δὲ τοῦ ἡδέος. οἱ δ' ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δὲ, ἔοικασι μᾶλλον ἢ φίλοις· ἡδὺ γὰρ ἂν τοῦτο εἴη φίλων, ὡς τὸ συζῆν· ὠφελείας μὲν γὰρ οἱ ἐνδεεῖς ὀρέγονται· συνημερεύειν δὲ καὶ οἱ μακάριοι· μονώτατοι μὲν γὰρ εἶναι τούτοις ἥκιστα πρέπει, συνδιάγειν δὲ μετ' ἀλλήλων οὐκ ἔστι, μὴ ἡδεῖς ὄντας, μηδὲ χαίροντας τοῖς αὐτοῖς, ὅπερ ἡ ἑταιρικὴ δοκεῖ ἔχειν· μάλιστα μὲν οὖν εἶναι φιλίαν, ἡ τ' ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται· δοκεῖ γὰρ φίλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ ἡδύ· ἑκάστῳ δὲ τὸ αὐτῷ τοιοῦτον· ὁ δ' ἀγαθὸς, τῷ ἀγαθῷ, εἰ ἀμφω ταῦτα. ἔοικε δὴ, ἡ μὲν φίλησις, πάθει· ἡ δὲ φιλία, ἕξει· ἡ γὰρ φίλησις, οὐκ ἧττον ἐπὶ τὰ ἄψυχά ἐστιν. ἀντιφιλεῖται δὲ μετὰ προαιρέσεως· ἡ δὲ προαίρεσις

Cæterum videntur nec senes, nec austeri ad amicitiam esse idonei. Nam apud eos non multum loci voluptati relictum est. Nemo autem neque cum eo, qui gravis ac molestus est: neque cum eo, in quo nihil est jucundi, quotidianæ vitæ usu conjungi solet. Et dolorem enim maxime fugere, & jucunditatem expetere videtur natura. Qui verò cum inter se neutiquam abhorreant, sed probentur alter alteri, non tamen vitæ consuetudine & usu devinciuntur, benevolis, quam amicis sunt similiores. Nihil est enim amicorum tam proprium, quàm vitæ societate conjungi. Nam utilitatem quidem egentes expetunt: vitæ autem consuetudinem etiam divites ac beati. Solitaria enim vita his minimè omnium convenit. Atqui unà vivere non possunt, qui nec jucundi inter se sunt, nec iisdem rebus delectantur. Hoc enim certè sodalitas videtur habere proprium. Hæc cum ab aliis ita disputentur, nos humaniorem sententiam sequentes ira censemus, esse quidem amicitiam maximè omnium illam, quæ bonorum est, quemadmodum sæpius jam dictum est. Nam cum id amabile & optabile videatur, quod absolute bonum aut jucundum est; & vero cum id cuique amabile sit, quod ei tale est; vir bonus viro bono propter horum utrumque amabilis est. Videtur autem amatio perturbationi similis esse: habitui amicitia. Amatio enim non minus res inanimes complectitur, quam

6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

alias: redamatæ autẽ conjunctũ est cũ consilio, quod ab habitu proficiscitur

19 scitur. Præterea tales bonis affici volunt eos, quos amant, illorum causa, non perturbatione aliqua incitati, sed ex 20 habitu. Ad hæc qui amicum diligunt, 21 id, quod sibi bono est, diligunt. Nam vir bonus amicus alicui factus, ei ipsi, 22 cui amicus est, bonum est. Vterque igi- § Pol. 1. 2. & alibi. tur cum id, quod sibi bono est, diligit, tum par pari etiam refert, & voluntate 23 & genere. Nam vulgò dici solet, Æqua- 24 litatem amicitiam esse. Maximè verò in amicitia virorum bonorum hæc insunt.

ἀφ' ἕξεως· καὶ τὰ ἀγαθὰ βούλονται τοῖς φιλουμένοις ἐκείνων ἕνεκα, ἀ κ᾽ πάθος, ἀλλὰ καθ' ἕξιν· καὶ φιλοῦσιν τὸν φίλον, τὸ αὑτοῖς ἀγαθὸν φιλοῦσιν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γιγνόμενος, ἀγαθὸν γίνεται ᾧ φίλος. ἑκάτερος δὴ φιλεῖται τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν κ᾽ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βουλήσει κ᾽ τῷ εἴδει· λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. μάλιστα δὴ τῇ τ᾽ ἀγαθῶν ταῦτα ὑπάρχει.

CAPVT VI.

Quinam ad Amicitiam apti aut inepti. Perfectam amicitiam esse inter perpaucos. Iucundam Amicitiam Honestæ esse affinem magis. Quæ in Amicitia sit æqualitas. Iucundam & Vtilem Amicitiam ex parte esse & non esse Amicitiam.

1 CÆterum cum hoc ita statuamus esse, inter austeros tamen & senes fatemur eò minus amicitiam conciliari, quo ipsi sunt difficiliores, minusque hominum congressu & sermone 2 delectantur. Hæc enim & propria sunt amicitiæ maximè, & ad eam conglutinandam plurimum valent. Itaque citò 3 fiunt juvenes amici: senes non item. 4 Non enim fieri solemus iis amici, qui- 5 bus non delectamur. Similiter neque 6 acerbi tristesque natura. Sed tales homines sanè benevoli inter se esse possunt (bene enim alter alteri volunt omnia evenire, præstoque adsunt sibi, adeoque occurrunt in rebus dubiis, & temporibus difficilibus) sed non admodum sunt amici: quod neq; intercedat vitæ quotidianæ consuetudo, ne-

ΕΝ δὲ τῆς τρυφοῖς κ᾽ πεισβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσι· τοῦτο γὰρ δοκεῖ μάλιστ᾽ εἶναι φιλικὰ, καὶ ποιητικὰ φιλίας· ἔτι δὲ, νέοι μὲν γίνονται φίλοι ταχύ· πεισβύται δ᾽ οὔ. ἃ γὰρ γίνονται φίλοι, οἷς ἂν μὴ χαίρωσιν· ὁμοίως δ᾽ οὐδ᾽ οἱ τρυφοί· ἀλλ᾽ οἱ τοιοῦτοι, ἴσως μέν εἰσιν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ τἀγαθὰ, καὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὰς χρείας· φίλοι δ᾽ οὐ πάνυ εἰσὶ, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μετὰ

μηδὲ χαίρῃ ἀλλήλοις· ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικά. πολλοῖς δ' εἶναι φίλος καὶ τῷ πολλὰ φιλίαν οὐκ ἐνδέχεσθαι, ὥσπερ οὐδ' ἐρᾶν πολλῶν ἅμα· ἔοικε γὰρ ὑπερβολή τις εἶναι τοῦτο καὶ πρός ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. πολλοὺς δ' ἅμα τὰ αὐτὰ δρέπεσθαι σφόδρα, ἢ ῥᾴδιον, ἴσως δ' οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι. δεῖ δὲ καὶ ἐμπειρίαν λαβεῖν, καὶ συνηθείᾳ χρῆσθαι, ἃ παγχάλεπον· πρὸς τὸ χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἡδύ, πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται· πολλοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ οὐκ ὀλίγον χρόνον αἱ ὑπηρεσίαι. τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε * φιλία ἡ πρὸς τὸ ἡδύ, ὅταν ταὐτὰ ὑπ' ἀμφοῖν γίγνηται, καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις. ἢ τοῖς αὐτοῖς. οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι· μᾶλλον γὰρ ἐν ταύταις τὸ ἐλευθέριον. ἡ δὲ πρὸς τὸ χρήσιμον, ἀγοραίων καὶ οἱ μακάριοι δέ, χρησίμων μὲν ἡδέως δέονται, ἡδέων δέ· συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι· τὸ δὲ λυπηρὸν, ὀλίγον μὲν χρόνον φέρουσι, συνεχῶς δ' οὐδεὶς ἂν ὑπομείναι, οὐδ' αὐτὸ * ἀγαθὸν, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη· διὸ τοὺς φίλους ἡδεῖς ζητοῦσι. δεῖ δὲ ἴσως καὶ τοὺς ἀγαθοὺς τοιούτους εἶναι, καὶ ἐπ' αὐτοῖς· ἅπασι γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει

que alter alterius moribus delectetur, quæ maximè videntur amicitiæ convenire. Jam quod ad perfectam amicitiam attinet, ea uni cum multis intercedere non potest. Nam illa perfecta amicitia naturam sapit ejus, quod est ὑπερβολὴ sive excellentia. Hujus autem rei natura est talis, ut sit unius dumtaxat. Ad hæc multos uno tempore uni vehementer placere haud facile est: ac fortasse neque bonos multos facile reperias. Denique periculum facere, & consuetudine sermonis & vitæ cum eis conjungi oportet, quod est omnium difficilimum. At verò propter utilitatem & jucunditatem ut quis multis placeat, fieri potest. Nam & hujus generis hominum magna copia est: & obsequia illa non desiderant longum tempus. Harum autem duarum ea magis amicitiæ similitudinem gerit, quæ jucundi causa instituta est, cum eadem ab altero alteri præstantur, & alter altero delectatur, aut uterque eisdem: quales amicitiæ juvenum sunt. Magis enim elucet in his ingenium quoddam liberale. At ea, quæ propter utile comparatur, fori est, & eorum, qui in eo versantur. Jam & illud constat, divites ac beatos non inutiles, sed jucundos amicos desiderare. Vivere enim cum aliquibus volunt. Ad hæc dolorem ac molestiam, etiamsi modico tempore ferunt, perpetuo tamen minimè sustinent: immo ne ipsum quidem bonum, si eis molestum sit. Itaque jucundos amicos quærunt: sed oportebat nimirum quæri, qui & boni essent insuper: quod ii demum sint & per se tales, atq; etiam amicis. Sic enim eis illa

1 Rhet. 5.
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

ſuppetent, quibus amici inſtructi atq;
19 ornati eſſe debent. Qui vero potentia
præſtant cæteris, diſtinctis ac diviſis
20 amicis uti videntur. Alii enim ſunt eis
21 utiles: alii ſuaves ac jucundi. Iam in uno ambo iſta ineſſe haud facile contin-
22 git. Neque enim quærunt jucundos cum virtute: neque utiles cum honeſtate. ſed quâ jucundum ſpectatur, eos quærunt, qui ſint faceti atque urbani: quâ vero utile, eos, qui ſint ſolertes, & habiles ad id, quod imperatum ſit, efficiendum: quæ vere nunquam in uno &
23 eodem reperiuntur. Quod autem jucundum ſimul & utilem eſſe eum diximus, qui ſit vir bonus, ſciendum & illud eſt, homini dignitate ac potétia præſtanti talem, non facile fieri amicum, niſi etiam ille potentia præſtans alte-
24 rum virtute ſuperet. Nam ſi id non fiat, non æquatur proportione cum illo præſtantiore, is, qui ſuperatur potentia. Admodum autem rarò tales homi-
25 26 nes reperiri ſolent. Atque illæ ſanè amicitiæ, quas proximo loco diximus,
27 in æqualitate poſitæ ſunt. Eadem enim ab utroque præſtantur, eſtque mutua inter ipſos voluntas. aut certè aliud alio commutatur: verbi gratia, utilitate
28 voluptas. Interea tamen & minus eſſe has amicitias, minuſque diu permanere ſciendum (ut dictum eſt) & videntur etiam propter ſimilitudinem ſimul ac diſſimilitudinem cum re quadam certa
29 & eſſe amicitiæ & non eſſe. Ex ſimilitudine enim ejus amicitiæ, quæ virtute conſtat, amicitiæ ſimilitudinem gerunt. Ineſt enim in altera jucun-
30 dum, utile in altera: quæ ipſa inſunt

ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις. οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς εἰσι χρήσιμοι καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἱ αὐτὸ ἐν πάνυ· ὅτι γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν, ὅτι χρησίμους εἰς τὰ καλὰ, ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους ἕνεκα ἡδονῆς ἐφίενται· τοὺς δὲ δεινοὺς, πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν. * ταῦτα δ' ἐν πάνυ γίνεται ἐν τῷ αὐτῷ. ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται ὅτι ὁ σπουδαῖος· ἀλλ' ὑπερέχοντι μὲν γένει ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται· εἰ δὲ μή, οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον * ὑπερεχόμενος. ἐν πάνυ δ' εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι· εἰσὶ δὲ οὐδ' αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ γίγνεται ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ βέλτιον ἄλληλοις, ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαλλάττηται, οἷον τὸ ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας. ὅτι δὲ καὶ ἧττον εἰσὶν αὗται αἱ φιλίαι καὶ μένουσιν, εἴρηται· συμβαίνει δ' ἐκ δὲ ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος ταὐτὸ εἶναί τι καὶ οὐκ εἶναι φιλίαν· καθ' ὁμοιότητα μὲν τὴν κατ' ἀρετὴν φαίνονται φιλίαι· ἡ μὲν γὰρ, τὸ ἡδὺ ἔχει. ἡ δὲ, τὸ χρήσιμον· ταῦτα δὲ ὑπάρχει κἀκείνῃ.

etiam in illa. Eo autem,

quod

καὶ ἡ τοιὰυ μὲν * ἀλάβλητον εἶναι καὶ μόνιμον, ταύτας δὲ ταχέως διαπίπτειν, ἄλλος τε διαφέρειν πολλοῖς, καὶ φαίνονται φιλίαι διὰ ἀνομοιότητα ἐκείνης.

quod illa criminationum & calumniarum expers est & firma penè ad perpetuitatem: hæ autem celeriter intercidunt, aliisque multis rebus differunt, non habent speciem amicitiæ, propter hanc ab illa dissimilitudinem.

CAPVT VII.

De Amicitia καθ' ὑπεροχήν, seu Personarum Inæqualium.

Ἕτερον δὲ τῆς φιλίας εἶδος, τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν. καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον. διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχομένους· ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱὸν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα· οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα· ἑτέρα γὰρ ἑκάστῳ τούτων ἀρετὴ, καὶ τὸ ἔργον· ἕτερα δ' καὶ ἃ φιλοῦσιν. ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι. τὰ αὐτὰ μὲν δὴ ὅτι γίγνεται ἑκατέρῳ πρὸς θατέρον, ὅτε δεῖ ζητεῖν· ὅταν δὲ γονεῦσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ ἃ δεῖ τοῖς γεννήσασι· γονεῖς δὲ υἱέσιν ἃ δεῖ τοῖς τέκνοις, μένιμος ἡ τούτων καὶ ἀτρεπτὸς ἔσται φιλία. ἀναλόγων δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις καὶ τὸ φίλησιν δεῖ γίνεσθαι· οἷον τὸν ἀμείνω

ALiud autem amicitiæ genus est, in quo excellunt & excelluntur: veluti quæ patri intercedit cum filio, seni cum juvene, viro cum uxore, omni denique qui præest, cum eo, qui imperio parere debet. quæ quidem inter seipsas quoque differunt. Non est enim eadem parentum cum liberis, atque eorum, qui præsunt, cum iis, qui sub imperio sunt. sed neque eadem patris cum filio, quæ filii cum patre: neque eadem viri cum uxore, quæ uxoris cum viro est amicitia. Alia enim cujusque horum virtus est, aliud opus, alia denique quæ ad amandum incitant. Ex quo sequitur, diversas quoque esse tam amationes quam amicitias. Sanè eadem ut horum utrique ab altero præstentur, id neque accidit, neque est postulandum. Cum verò iis, qui procrearunt, ea quæ parentibus debentur, liberi tribuunt, vicissimque filiis parentes quæ debentur liberis: tum firma & æquabilis talis amicitia futura est. Cæterum in omnibus iis amicitiis, quæ in excellentia positæ sunt, amatio debet esse æqualitas proportionis: ut scilicet is, qui potior est

1 Eudem. & 4.

2

3

4

5

6

7

8 7 Eud. 10.

ame-

ſuppetent, quibus amici inſtructi atq;
19 ornati eſſe debent. Qui vero potentia
præſtant cæteris, diſtinctis ac diviſis
20 amicis uti videntur. Alii enim ſunt eis
21 utiles: alii ſuaves ac jucundi. Iam in u-
no ambo iſta ineſſe haud facile contin-
22 git. Neque enim quærunt jucundos
cum virtute: neque utiles cum honeſta-
te. ſed quâ jucundum ſpectatur, eos
quærunt, qui ſint faceti atque urbani:
quâ vero utile, eos, qui ſint ſolertes, &
habiles ad id, quod imperatum ſit, effi-
ciendum: quæ vere nunquam in uno &
23 eodem reperiuntur. Quod autem ju-
cundum ſimul & utilem eſſe eum dixi-
mus, qui ſit vir bonus, ſciendum & il-
lud eſt, homini dignitate ac potétia præ-
ſtanti talem, non facile fieri amicum,
niſi etiam ille potentia præſtans alte-
24 rum virtute ſuperet. Nam ſi id non fi-
at, non æquatur proportione cum illo
præſtantiore, is, qui ſuperatur poten-
25 tia. Admodum autem rarò tales homi-
26 nes reperiri ſolent. Atque illæ ſanè a-
micitiæ, quas proximo loco diximus,
27 in æqualitate poſitæ ſunt. Eadem enim
ab utroque præſtantur, eſtque mutua
inter ipſos voluntas. aut certè aliud a-
lio commutatur: verbi gratia, utilitate
28 voluptas. Interea tamen & minus eſſe
has amicitias, minuſque diu permane-
re ſciendum (ut dictum eſt) & videntur
etiam propter ſimilitudinem ſimul ac
diſſimilitudinem cum re quadam certa
29 & eſſe amicitiæ & non eſſe. Ex ſimiliu-
dine enim ejus amicitiæ, quæ virtute
conſtat, amicitiæ ſimilitudinem ge-
runt. Ineſt enim in altera jucun-
30 dum, utile in altera: quæ ipſa inſunt

ὅσα δεῖ τοῖς φίλοις. οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις διῃρημένοις φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλαι γὰρ αὐτοῖς εἰσι χρήσιμοι καὶ ἕτεροι ἡδεῖς, ἄμφω δ' οἰ αὐτὸ ὑπάνευ· ὅτι γὰρ ἡδεῖς μετ' ἀρετῆς ζητοῦσιν, ὅτι χρησίμους εἰς τὰ καλὰ, ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐτραπέλους ζητοῦσι ἡδέως· ἐφιέμενοι· τοὺς δὲ δεινοὺς, πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν. * ταῦτα δ' οὐ πάνυ γίνεται ἐν τῷ αὐτῷ. ἡδὺς δὲ καὶ χρήσιμος ἅμα εἴρηται ὅτι ὁ σπουδαῖος· ἀλλ' ὑπερέχοντι οὐ γίνεται ὁ τοιοῦτος φίλος, ἂν μὴ καὶ τῇ ἀρετῇ ὑπερέχηται· εἰ δὲ μὴ, οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον * ὑπερεχόμενος. οὐ πάνυ δ' εἰώθασι τοιοῦτοι γίνεσθαι· εἰσὶ δὲ οὐδ' αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητι τὸ γὰρ αὐτὸ γίνεται ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ βέλτιον ἀλλήλοις, ἢ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀνταποδιδόναι, οἷον ἡδονὴν ἀντ' ὠφελείας. ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσιν αὗται αἱ φιλίαι καὶ μένουσιν, εἴρηται· διῴκισται δ' ἐκ τοῦ δι' ὁμοιότητα καὶ ἀνομοιότητα ταὐτὸ εἶναί τι καὶ οὐκ εἶναι φιλίαν· καθ' ὁμοιότητα μὲν τὰς κατ' ἀρετὴν φαίνονται φιλίαι· ἡ μὲν γὰρ, τὸ ἡδὺ ἔχει. ἡ δὲ, τὸ χρήσιμον· ταῦτα δὲ ὑπάρχει καὶ ἐκείνῃ.

etiam in illa. Eo autem,
quod

καὶ ἡ τῷ μὲν * ἀληθέλησι εἶναι καὶ μόνιμοι, ταύτας δ' ταχέως μεταπίπτειν, ἄλλοις τε διαφέρειν πολλοῖς, καὶ φαίνονται φιλίαι δι' ἀνομοιότητα ἐκείνης.

quod illa criminationum & calumniarum expers est & firma penè ad perpetuitatem: hæ autem celeriter intercidunt, aliisque multis rebus differunt, non habent speciem amicitiæ, propter hanc ab illa dissimilitudinem.

CAPVT VII.

De Amicitia καθ' ὑπεροχήν, seu Personarum Inæqualium.

Ἔτερον δέ ἐστι φιλίας εἶδος, τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν. καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον. διαφέρουσι δ' αὗται καὶ ἀλλήλων· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους· οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα· οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα· ἑτέρα γὰρ ἑκάστῳ τούτων ἀρετή, καὶ τὸ ἔργον· ἕτερα δ' καὶ δι' ἃ φιλοῦσιν. ἕτεραι οὖν καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι. τὰ αὐτὰ μὲν δὴ ὅτι γίγνεται ἑκατέρῳ τοῦ ἑτέρου, ὅτε δεῖ ζητεῖν· ὅταν δὲ γονεῖσι μὲν τέκνα ἀπονέμῃ ἃ δεῖ τῆς ὑμότητος· γονεῖς δὲ υἱέσιν ἃ δεῖ τῆς τέκνοις, μένιμος ἡ τ' τοιούτων καὶ ἀπεικὴς ἔσται φιλία. ἀνάλογον δ' ἐν ἀπάσαις ταῖς καθ' ὑπεροχὴν οὔσαις φιλίαις καὶ τῷ φίλησιν δεῖ γίνεσθαι· οἷον τὴν ἀμείνονα

A Liud autem amicitiæ genus est, in quo excellunt & excelluntur: veluti quæ patri intercedit cum filio, seni cum juvene, viro cum uxore, omni denique qui præest, cum eo, qui imperio parere debet. quæ quidem inter seipsas quoque differunt. Non est enim eadem parentum cum liberis, atque eorum, qui præsunt, cum iis, qui sub imperio sunt. sed neque eadem patris cum filio, quæ filii cum patre: neque eadem viri cum uxore, quæ uxoris cum viro est amicitia. Alia enim cujusque horum virtus est, aliud opus, alia denique quæ ad amandum incitant. Ex quo sequitur, diversas quoque esse tam amationes quam amicitias. Sanè eadem ut horum utrique ab altero præstentur, id neque accidit, neque est postulandum. Cum verò iis, qui procrearunt, ea quæ parentibus debentur, liberi tribuunt, vicissimque filiis parentes quæ debentur liberis: tum firma & æquabilis talis amicitia futura est. Cæterum in omnibus iis amicitiis, quæ in excellentia positæ sunt, amatio debet esse æqualitas proportionis: ut scilicet is, qui potior est

1 Eud. 6 & 7

2

3

4

5

6

7

8 Eud. 10.

amo-

ametur magis, quam amet: & is qui plus utilitatis affert. idemque de ceteris singulatim similiter dici poterit.
9 Cum enim amatio fit pro dignitate, tum quodammodo existit æqualitas: id quod amicitiæ proprium esse existimatur. Non ita porrò se habet in rebus justis, ut in amicitia æqualitas. Etenim in rebus justis primo loco ponitur æqualitas ea, quæ censetur dignitatis ac meriti comparatione: secundo ea, quæ æqualitate quantitatis definitur. in amicitia contra primo loco statuitur id æquale, quod est magnitudinis: secundo id, quod est dignitatis seu meriti.
7 Eu. c. 9. 4 Pol. 21. 13 Idque ex eo perspici potest, quod est, si magna sit virtutis, aut vitii, aut copiæ, aut alius alicujus rei distantia. Non enim jam tum amici sunt. immo ne debere quidem se amicos esse judicant alterorum. idque in diis maximè appareret. Omnibus enim bonis ii longè antecellunt. Perspicuum idem est etiam in regibus. Nam ne ad eorum quidem etiam amicitiam aspirare audent ii, qui multò sunt inferiores: ut neque præstantissimorum aut sapientissimorum virorum amicitiam expetunt contemptissimi, nulliusque pretii homines. Sa-
9 Eu. c. 10. f. nè constitui in his subtiliter certus terminus non potest, quatenus progredi amicitia possit. Nam si vel multa ab altero detrahantur, manet tamen etiam tum amicitia. At verò si penitus etiam separentur, & intervallo inter se disjuncta sint magno (ut homo à Deo) non jam manet. Ex quo etiam quæri solet, velintne amicos amici bonis quam maximis affici (verbi gratia deos esse,) non enim jam amicos eis futuros

μᾶλλον φιλεῖσθαι, ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν εὐφιλιμώτερον, καὶ τὴν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως. ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίγνηται, τότε γίγνεταί πως ἰσότης. ὃ δὴ τῆς φιλίας εἶναι δοκεῖ· οὐχ ὁμοίως τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ φαίνεται ἔχειν· ἔστι γὰρ, ἐν μὲν τοῖς δικαίοις, ἴσον πρώτως τὸ κατ' ἀξίαν· τὸ δὲ κατὰ ποσὸν, δευτέρως· ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ, τὸ μὲν κατὰ ποσὸν, πρώτως· τὸ δὲ κατ' ἀξίαν, δευτέρως. δῆλον δή, ἐὰν πολὺ διάστημα γίγνηται ἀρετῆς, ἢ κακίας, ἢ εὐπορίας ἢ τινος ἄλλου. οὐ γὰρ ἔτι φίλοι εἰσὶν, οὐδ' ἀξιοῦσιν. ἐμφαίνεται δὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν θεῶν· πλεῖστον γὰρ ὑπερέχουσι πάντων τῶν ἀγαθῶν. δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. ὅταν γὰρ τούτους ἀξιῶσιν εἶναι φίλους οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τῶν ἀρίστων, ἢ σοφωτάτων οἱ μηδενὸς ἄξιοι. ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν * τισὶν οὐκ ἔστιν ὁρισμὸς, ἕως τινος οἱ φίλοι· πολλῶν γὰρ ἀφαιρουμένων, ἔτι μένει· πολὺ δὲ * χωρισθείσης, οἷον ἐκ θεοῦ, οὐκ ἔτι. ὅθεν καὶ ζητοῦσιν, μὴ ποτ' οὐ βέλτιον οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, οἷον θεοὺς εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἔτι φίλοι ἔσονται αὐτοῖς· οὐδὲ δὴ

δεῖ δὴ ἀγαθὰ εἶ γὰρ φίλοι πᾶσι ἀγαθοί, εἶ δὴ καλῶς ἔιρηται, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ βούλεται τἀγαθὰ ὁκείνου ἕνεκα, μένει ἂν εἶεν, οἷος περ ὅτι ὁκεῖνος· ἀνθρώπῳ δ' ὅτι βουλήσεται τὰ μέγιστα εἶναι ἀγαθά· ἴσως δ' οὐ πάντα· αὐτῷ γὰρ μάλιστ' ἕκαστος βούλεται τἀγαθά.

esse tales. ac ne bonum quidem cum amici; sint bona. Quod si rectè dicitur, suo quemque amico bona optare illius causa, profectò talis ut maneat oportet, qualis est alter ille. Sanè ut homini, maxima bona optare ac velle poterit: sed fortasse ne sic quidem omnia. Sibi enim maxime vult quisque bona evenire.

CAPVT IIX.

Amicitiam magis consistere in eo, ut amet quis, quam ut ametur.

Οἱ πολλοὶ δ' ὀρέγονται καὶ φιλοτιμίας βούλεται φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί. ὑπερέχομένου γὰρ φίλος, ὁ κόλαξ, ἢ ὑπολαμβάνεται τιμίου εἶναι, καὶ μᾶλλον φιλεῖν ἢ φιλεῖσθαι· τὸ δ' φιλεῖσθαι, ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, ὃ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται. ὑ δὲ αὐτὸ δὲ ἐοίκασιν αἱρετὸς τὼ τιμὼ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· χαίρουσι γὰρ οἱ μὲν πολλοὶ, ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐξουσίαις ἡδυόμενοι διὰ τὼ ἐλπίδα· οἴονται γὰρ τύχοις παρ' αὐτῶν, ἂν τοῦ δέωνται· ὡς δὴ σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ· οἱ δ' ὑπὸ τῶν σπουδαίων καὶ εἰδότων ὀρεγόμενοι τιμῆς, βεβαιοῦσι τὼ οἰκείαν δόξαν περὶ αὐτῶν ἐφίενται· χαίρουσι δὲ, ὅτι εἰσὶν ἀγαθοὶ, πειθόμενοι

Vulgus verò hominum honoris studio malle videtur amari, quam amare. Itaque multo maximæ parti hominum assentatores placent. Est enim assentator amicus inferior, seu, qui ab altero superatur, aut certè, qui præ se fert putare, se talem esse amareque magis, quam amari. Cæterum amare videtur finitimum esse ei, quod est honore affici, cujus rei plerique sunt cupidissimi. Verum honor non propter se expeti videtur, sed ex eventu. Nam vulgus quidem cum ab iis, qui potestate & imperio præditi sunt, honore afficitur, lætatur, ea spe atque opinione, quod existimat futurum, ut si qua re egeat, ab illis consequatur. Vt ita honore delectentur quasi argumento & pignore ejus eventus, quem volunt. Illi verò, qui à viris probis & rerum intelligentibus honorem expetunt opinionem eam stabilire & confirmare gestiunt; quam probi illi viri de ipsis habent. Bonos igitur se esse gaudent, eorum judi-

1 Eud. c. 6.
2 Rhet. 11.

cio, qui id dicunt, fidem habentes: ipso verò amore sui gaudent per se. Quo fit, ut amor honore potior, amicitiaque per se esse optabilis & expetenda videatur. Magis autem ea consistere videtur in eo, ut quis amet, quam in eo, ut ametur. Atque hoc ipsum matres indicant, quibus ipsum amare est voluptati. Nonnullæ enim filios suos dant alendos, eosque scientes ex se natos, amant, nec ut ab eis redamentur, magnopere laborant, si fieri utrumque non possit: sed satis habent, si videant, eos frui secunda fortuna. Denique nihilominus eos diligunt, quamvis illi non possint matri (quod tam non norunt) quæ convenit, tribuere. Cum autem in eo, ut amemus, magis, quam in eo ut amemur, amicitia consistat, laudenturque ii, qui amicorum amantes perhibentur, hoc est φιλόφιλοι, probabile est, amicorum vim ac virtutem, in eo, ut ament, esse positam. itaque in quibus hoc fit pro dignitate, ii stabiles ac firmi permanent amici: taliumque amicitia stabilis est ac permanens. Atque hoc modo etiam homines inter se inæquales maximè fieri queant amici. Nam & hi possint æquari. æqualitas autem & similitudo amicitia est: maximeque eorum, qui virtute similes sunt, similitudo amicitia est. Nam cum hi maneant ex seipsis firmi ac stabiles, tum alter quoque ad alterum manet is, qui erat, ac neque res malas desiderant, neque se talium rerum ministros præbent: immo vero etiam prohibent (pene dicam) eas ac reprimunt. Virorum enim bonorum est neque peccare, neque a-

τῇ τῶν λεγόντων κρίσει. τῷ φιλεῖσθαι δὴ καθ' αὑτὸ χαίρουσι· διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία * καθ' αὑτὴν αἱρετὴ εἶναι. δοκεῖ δὲ ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι εἶναι. σημεῖον δέ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι. ἔνιαι γὰρ διδόασι τὰ ἑαυτῶν τρέφεσθαι, καὶ φιλοῦσιν ὡς εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δὲ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται, ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὐπαθοῦσας· καὶ ἐνίαι φιλοῦσιν αὐτοὺς κἂν ἐκεῖνοι μὴ δῶσιν τῇ μητρὶ ἃ προσήκει διὰ τὸ ἄγνοιαν. μᾶλλον δὴ τῆς φιλίας ἔοικε τοῦ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ὄντων, τὸ φιλεῖν ἔοικεν· ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, ἔστι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία. ἔστω δὴ ἂν καὶ οἱ ἄνισοι μάλιστ' εἶεν φίλοι· ἰσάζοιντο γὰρ ἄν· ἡ δὲ ἰσότης καὶ ὁμοιότης, φιλότης, καὶ μάλιστα μὲν ἡ τῶν κατ' ἀρετὴν ὁμοιότης· μένουσι γὰρ ὄντες καθ' αὑτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους μένουσι, καὶ ἔστε δίκαιοι φαύλων, οὐδ' ὑπομένουσι ταῦτα, ἀλλ' οὐκ εἰσὶν, οὐδ' ἀλλοιοῦσι. τὸν ἀγαθὸν γὰρ μήτ' αὐτὸν ἁμαρτάνειν, μήτε

τοῦ

τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν * ὑπηρετεῖν· οἱ δὲ μοχθηροὶ, τὸ ὅλῳ βέβαιοι οὐκ ἔχουσιν· οὐδὲ γὰρ αὑτοῖς διαμένουσιν ὅμοιοι ὄντες· ἐπ' ὀλίγον δὴ χρόνον γίγνονται φίλοι, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ. οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς, οὗτοι πλείων διαμένουσιν· ἕως γὰρ ἂν παρέχωσιν ἡδονὰς * καὶ ὠφελείας ἀλλήλοις. ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστα μὲν δοκεῖ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον γίγνεσθαι φιλία· οἷον πένης πλουσίῳ, ἀμαθὴς σοφῷ. ὃ γὰρ τυγχάνει ἕις ἐνδεὴς ὢν, τοῦτο ἐφίεται λαμβάνων, ἀντιδωρεῖται ἄλλο. ἐνταῦθα δ' ἂν τις ἄλλοι καὶ ἐρασθῇ καὶ ἐρώμενον, καὶ καλὸν ᾖ οὐχρόν. διὸ φαίνονται καὶ οἱ ἐρασταὶ γελοῖοι ἐνίοτε, ἀξιοῦντες φιλεῖσθαι ὡς φιλοῦσιν. ὁμοίως δὲ φιλητὸς ὄντας ἴσως ἀξιωτέον· μηδὲν δὲ τοιοῦτον ἔχοντας, γελοῖον. ἴσως δὲ οὐδὲ ἐφίεται τὸ ἐναντίον τοῦ ἐναντίου καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἡ δ' ὄρεξις, τοῦ μέσου ἐστί. τοῦτο γὰρ ἀγαθόν, οἷον τοῦ ξηρῷ, οὐ τὸ ὑγρῷ γενέσθαι, ἀλλ' οὐδὲ τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ τοῦ θερμῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ ἔξω ἀλλοτριώτερα.

micis permittere, ut peccatorum ac flagitiorum sint administri. Mali verò cum 21
stabile nihil habeant (quippe qui ne sui
quidem similes permaneant) tum ad
perexiguum tempus amicitiam inter se
tuentur, mutua improbitate delectati.
Vtiles autem ac jucundi diutius amici 22
permanent. Tamdiu enim manent,
quoad utilitates ac voluptates sibi mu-
tuo suppeditant. Quæ autem ex con- 23
trariis constare videntur, maxime qui-
dem illæ sunt, quas utilitas jungit: ut
cum pauper diviti, doctus indocto fit
amicus. Nam qua quisque re fortè e- 24
get, eam ab altero expetens alio genere
illum muneratur. Deinde verò ad hunc 25
numerum etiam amatorem & eum, qui
amatur, formosum item ac deformem
licet aggregare. Quocirca videntur in- 26
terdum & amatores ridiculi, cum eos,
quos amant, pari mensura ipsos reda-
mare volunt. Sanè si æque digni sint, 27
qui amentur, jure hoc & volunt & po-
stulant. sin nihil tale habeant, ridicu-
lum sit istud postulare. Fortasse vero e- 28
tiam totum hoc aliter habet, neque res
contraria contrariam per se desiderat,
sed ex eventu: appetitio autem medii 29
est. hoc enim bonum est. verbi gratia
rei aridæ bonum est, non ut humida fi-
at, sed ut ad mediocritatem redigatur.
Item rei calidæ & cæteris: Sed hæc o- 30
mittantur sanè. Sunt enim ab institu-
to nostro alieniora.

CAPVT IX.

De Amicitia Civili.

1 VIdentur autem, quemadmodum
f Ba. 6, 1. principio dictum est, tum ad eadem pertinere, jus & amicitia, tum in
2 iisdem versari. Nam in omni societate aliquod jus reperitur, & verò etiam
3 aliqua amicitia. Itaque pro amicis compellant & eos, quibus cum navigant, & commilitones, itemque alios, quibus cum aliquam inierunt societatem.
4 Quanta porro communio est, tam latè patet & amicitia. Nam tam latè quo-
5 que jus patet. Et proverbium jactatur, Amicorum res sunt communes, rectè
6 admodum. In societate enim & com-
7 munione posita amicitia est. Sunt autem fratribus quidem & sodalibus omnia inter ipsos communia: reliquis autem certa quædam ac distincta: ali-
8 isque plura, aliis pauciora. Nam & amicitiæ aliæ magis, aliæ minus sunt amicitiæ.
9 Differunt autem & jura. non enim eadem sunt patribus cum liberis, quæ fratribus inter ipsos: neque sodalibus & civibus: similiterque se res habet
10 in aliis amicitiis. Differunt igitur & injuriæ horum singulorum inter se: quæ hoc sunt graviores, quo amicioribus inferuntur: exempli gratia, sodalem pecunia fraudare gravius est, quàm civem: & fratri non succurrere, quam alieno: & parentem verberare, quàm
11 quemlibet alium. Solet autem unà cum amicitia etiam jus amplificari naturâ

Ἔοικε δ', καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, περὶ ταὐτὰ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον· ἐν ἁπάσῃ γὰρ κοινωνίᾳ δοκεῖ τι δίκαιον εἶναι, καὶ φιλία δέ. προσαγορεύουσι γοῦν ὡς φίλους, τοὺς σύμπλους, καὶ τοὺς συστρατιώτας· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις κοινωνίαις. καθ' ὅσον δὲ καὶ κοινωνοῦσιν, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ φιλίαι· καὶ γὰρ καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἡ παροιμία, κοινὰ τὰ φίλων, ὀρθῶς· ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. ἔστι δὲ, ἀδελφοῖς μὲν καὶ ἑταίροις, πάντα κοινά. τοῖς δὲ ἄλλοις ἀφωρισμέναι· καὶ τοῖς μὲν, πλείω· τοῖς δὲ, ἐλάττω· καὶ γὰρ τῶν φιλιῶν, αἱ μὲν μᾶλλον· αἱ δὲ, ἧττον. διαφέρει δὴ καὶ τὰ δίκαια. οὐ γὰρ ταὐτὰ γονεῦσι πρὸς τέκνα, καὶ ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, οὐδ' ἑταίροις καὶ πολίταις· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν. ἕτερα δὴ καὶ τὰ ἀδικα πρὸς ἑκάστους τούτων, καὶ αὔξησιν λαμβάνει τῷ μᾶλλον πρὸς * φίλους εἶναι. οἷον ἀργύριόν τι ἁπαρνῆσαι ἑταίρου, ἀνιαρότερον ἢ πολίτου· καὶ μὴ βοηθῆσαι ἀδελφῷ, ἢ ξένῳ· καὶ πατέρα πατάξαι, ἢ ἑτέρου τινὸς ἄλλου· αὔξεσθαι δὲ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ

λία καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τῇς
αὐτῇς ὄντα, καὶ ἐν' ἴσον διήκοντα.
αἱ δὲ κοινωνίαι * τῶν μορίων
ἔοίκασι τῇς πολιτικῇς· συμπο-
ρεύονται γὰρ ἕνεκά τινὸ συμφέρον-
τος, καὶ παραζώσωσί τι τῶν εἰς
τὸν βίον. καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοι-
νωνία, ἕνεκα συμφέροντος χάριν
δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν,
καὶ μένειν· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ
νομοθέται σπουδάζουσι, καὶ δίκαιόν
φασιν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον.
αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κοινωνίαι κατὰ
μέρη ἕνεκα συμφέροντος. ἔοικε δὲ
εἶναι πλωτῆρες μὲν, ἕνεκα τοῦ
πλεῖν, ἢ πρὸς ἐργασίαν χρη-
μάτων, ἢ τι τοιοῦτον. * στρα-
τιῶται δὲ, τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον, εἴτε τι
χρημάτων εἴτε τοῦ νίκης, ἢ πόλεως
ἐρασθέντες· ὁμοίως δὲ καὶ φυ-
λέται καὶ δημόται, ἕνιαι δὲ τῶν
κοινωνιῶν διὰ τιμὴν δοκοῦσιν γί-
νεσθαι πᾶσιν καὶ ἑορτῶν·
αὗται γὰρ θυσίας ἕνεκα καὶ συν-
ουσίας. αἱ γὰρ ἀρχαῖαι θυσίαι
καὶ σύνοδοι φαίνονται γίνεσθαι
κατὰ τὰς τῶν καρπῶν συγκομι-
δάς, οἷον ἀπαρχαί. μάλιστα
γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιρο-
ῖς * θυσίας τε ποιοῦντες, καὶ
αὐτοὶ ταύτας σπουδὰς τιμὰς τε
ἀπονέμοντες τοῖς θεοῖς, καὶ ἑαυ-

quippe cum ambo in iisdem rebus con-
sistant, & æque latè pateant. Omnes 12
autem societates sunt tanquam quæ- * Pol. 1.
dam civilis societatis partes ac mem-
bra. Conveniunt enim homines 13
cùm emolumenti alicujus gratia, tum
ut aliquid quærant ac parent eorum,
quæ ad victum cultumque pertinent:
Eodemque modo etiam societas civilis 14
& ab initio utilitatis causa constituta
videtur esse, & permanere. Hoc enim 15
legumlatores sibi tamquam scopum
proponunt, ac jus esse dicunt, quod
communiter reique publicæ utile est.
Cæteræ igitur societates pro sua quæ- 16
que parte utile expetunt: verbi gratia,
nautæ id, quod ex navigatione quæri-
tur, ut pecuniam conficiant, aut ali-
quid tale consequantur: commilito-
nes id, quod bello paratur, sive pecu-
niam concupiscant, sive victoria potiri,
sive urbem aliquam expugnare cupiant:
itemque tribules ac populares. Cæte- 17
rum sunt societates, quæ propter volu-
ptatem comparari videntur: ut sodali-
tia eorum, qui ad cultum alicujus nu-
minis unâ epulantur ac saltant: & co-
rum qui pro rata cujusque parte sym-
bolas in convivium conferunt. Hæ enim
partim sacrificii, partim & conventus
& convictus causa comparantur. Nam 18
etiam quod attinet ad prisca sacrificia,
cœtusque & conventus, qui sacrificio-
rum causa habebantur, ea constat col-
lectis jam fructibus, ut primitias quas-
dam fuisse institutas. His enim tempori- 19
bus maximè erant otiosi: & sacra scili-
cet una facientes, & ad ea celebranda
convenientes, & cum honores diis immortalibus tribuentes, tũ sibi re-

quiem, cum voluptate conjunctam præ-
20 bentes. Verumtamen omnes etiam tales κοινωνίας civili societati subjectæ esse videntur. Non enim præsentem utili-
21 tatem, sed eam, quæ ad omnem vitam pertinet, civilis societas expetit. Apparet igitur, societates omnes civilis so-
22 cietatis esse membra Quales autem fuerint ipsæ illæ societates, tales etiam amicitiæ consequentur.

τῆς ἀναπαύσεως περίζωντες ὑπ' ἡδονῆς· πᾶσαι δ' αὗται ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἴοικασιν εἶναι. ὁ γὰρ τοῦ παρόντος συμφέροντος ἡ πολιτικὴ ἐφίεται, ἀλλ' εἰς ἅπαντα τὸν βίον. πᾶσαι δὴ φαίνονται αἱ κοινωνίαι, μόρια τῆς πολιτικῆς εἶναι· ἀκολουθήσουσι δ' αἱ τοιαῦται φιλίαι ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις.

CAPVT X.

De tribus Reip. formis earumq; cum simplicibus societatibus similitudine.

1 ADministrandæ porrò Reipublicæ
3 Pol. 4. & 5. tria sunt genera, totidemque ab illis
3 Rhet. 1. sive digressiones sive declinationes,
2 & veluti vitia. Sunt autem Reipublicæ administrandæ formæ, Regnum, Optimatum principatus, & potestas ex censu, quam Timocraticam non ineptè appellaverimus: sed eam ut plurimum solemus Politiam sive rempublicam nominare. Harum autem formarum o-
3 mnium Regnum est optima, Timocra-
4 tia deterrima. Declinatio autem à Regno Tyrannis est. In utraque enim penes unum summa rerum est potestas.
5 Sed plurimum tamen inter se differunt. Tyrannus enim suam, Rex eorum, qui-
6 bus imperat utilitatem spectat. Etenim Rex non est, cui sua non sunt satis, quique non omnium bonorum copia antecellit. At qui talis est, nihil præterea
7 desiderat: ideoque non sua, sed eorum, quibus præest, commoda sibi propo-

Πολιτείας δὲ ὄντων εἰδῶν τριῶν, ἴσαι δὲ καὶ παρεκβάσεις, οἷον φθοραὶ τούτων· εἰσὶ δ', αἱ μὲν πολιτεῖαι, βασιλεία τε καὶ ἀριστοκρατία· τρίτη δ', ἡ ὑπὸ τιμημάτων, ὧι τιμοκρατικῶι λέγειν οἰκεῖον φαίνεται· πολιτείαν δ' αὐτὴν εἰώθασιν εἰ πλείστοι καλεῖν. τούτων δ', βελτίστη μὲν, ἡ βασιλεία· χειρίστη δ', ἡ τιμοκρατία. παρέκβασις δ', βασιλείας μὲν, τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι· διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος, * τὸ ἑαυτῶι συμφέρον σκοπεῖ. ὁ δὲ βασιλεὺς, τὸ τῶν ἀρχομένων· ὁ γὰρ ὄντως βασιλεύς, ὁ μὴ αὐτάρκης, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος, ἐνδεὴς οὐδενὸς προσεῖναι δεῖ· τὰ ὠφέλιμα οὖν, αὐτῶι μὲν οὐκ ἂν σκοπεῖν,

τοῖς

τὸς δὲ ἀρχομένους· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος, κληρωτὸς ἂν τις εἴη βασιλεύς· ἡ δὲ τυραννὶς, ἐξ ἑκατέρας ταύτης· τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει. καὶ φανερώτερον δὴ ταύτης, ὅτι χείρης· κάκιστον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. μεταβαίνει δ', ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα· φαυλότης γὰρ ἐστὶ μοναρχίας ἡ τυραννίς· ὁ δ' μοχθηρὸς βασιλεὺς, τύραννος γίνεται. ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ, εἰς ὀλιγαρχίαν, κακία τῶν ἀρχόντων, οἱ νέμουσι τὰ τῆς πόλεως ἀφ' τῷ ἀξίας, καὶ πάντα. ἢ γὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτοῖς, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, ὡς πλείστῳ πεισθῶσι τὸ πλουτεῖν. ὀλίγοι δὴ ἄρχουσι καὶ μοχθηροὶ ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. ἐκ δὲ δὴ τιμοκρατίας εἰς δημοκρατίαν· σωόρρει γὰρ εἶναι αὕτας· πλήθει γὰ βάλεται καὶ ἡ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι· ἥκιστα δ' μοχθηρὸν ἔστιν ἡ δημοκρατία· ἐπὶ μικρὸν γὰ * καὶ παρεκβαίνει τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. μεταβάλλουσι μὲν οὖν μάλιστ' ἅπασαι αἱ πολιτεῖαι· ἐλάχιστα γὰρ ἄττα καὶ ῥᾷστα μεταβαίνουσιν· ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ ἄλλα ἀφορίσειεν ἂν καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις· ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱεῖς κοινωνία βασιλείας ἔχει

net. Nam qui talis non fuerit, is sorte ductus quispiam potius, quam Rex, videatur. Huic adversatur Tyrannis. nam 8
quod sibi expedit, sequitur. Atque hanc vel magis perspicuum est esse deterrimam. Quod enim optimo est contrarium, pessimum. Ex regno autem in 9 10
tyrannidem degenerat imperium. Nam monarchiæ vitium tyrannis est: Rex malus autem Tyrannus efficitur. Ex optimatum verò potestate in Paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præsunt, culpa, qui res civitatis tribuunt indignis: omnia bona, aut multò maximam eorum partem vendicant sibi: magistratus iisdem semper deferunt, divitias rebus ferè omnibus anteponentes: quo fit, ut pauci magistratum gerant, iique improbi ac vitiosi loco virorum bonorum ac virtute præstantium. Ex Timocratia autem in po- 11 12
pularem statum fit conversio. Sunt enim hæ Reipublicæ administrandæ formæ inter se finitimæ. Nam etiam hæc 13
ex censu potestas natura sua multorum videtur esse: omnesque qui habent censum, inter se sunt pares. Minimè vero 14
omnium vitiosa Popularis potestas est: quia paululum admodum ab ea Reipublicæ forma, quæ in hoc gradu laudabilis est, deflexit. Ac civilis quidem sta- 15
tus formæ his ferè modis commutari solent. hujusmodi namque minima est & facilima mutatio. Cæterum statuum 16
horum similitudines & velut exempla deprehendat aliquis in privatis quoque domibus. Patris enim cum filiis socie- 17 3 Pol. 4.

tas re-

tas regni ſpeciem quandam præ ſe fert. nam filii patri curæ ſunt. Ex quo & Homerus Iovem patrem appellat. Patriam enim poteſtatem Regnum videtur proximè referre. Sed apud Perſas patria poteſtas eſt tyrannica. Vtuntur enim liberis ſuis ut ſervis. Eſt & domini in ſervos imperium tyrannicum. In eo enim negotium domini agitur, ejuſque utilitati conſulitur. Atque hoc ſane rectum eſt. Perſicum tamen illud depravatum ac perverſum. eorum enim, qui inter ſe differunt, imperia quoque differre debent. Iam viri & uxoris ſocietas ad optimatium principatum proxime videtur accedere. Nam pro eo, ut ipſo dignum eſt, vir imperat, in iiſque adeò rebus, in quibus virum oportet imperare: & quæ mulieri conveniunt, ei permittit. Quod ſi vir in omnibus dominetur, res traducitur in poteſtatis illius, quæ paucorum eſt, ſpeciem. Id enim faciet præter dignitatem: non ea ratione, quâ vir melior eſt. Interdum verò fit, ut mulieres imperent, ex ſcilcet quibus ampliſſimæ venerunt hæreditates. Non igitur tum ex virtute, ſed propter divitias & potentiam imperatur, quemadmodum in paucorum principatu. Denique poteſtati illi, quæ cenſus ratione conſtat, fraterna ſocietas eſt ſimilis. Sunt enim ii pares: niſi fortè ætatis ratione inter ſe differunt. Quocirca ſi multum inter ſe diſtent ætatibus, jam amicitia fraterna conſtare non poteſt. At vero popularis poteſtas eſt cum in iis familiis maximè,

18 19 20 21 22 23 24 25 26 27

χήματα. τῶν τέκνων γὰρ τὸ πατρὶ μέλει. ἐντεῦθεν ἡ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει· πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι· ἐν Πέρσαις δὲ ἡ τῶν πατέρων τυραννική· χρῶνται γὰρ ὡς δούλοις, τοῖς υἱέσι. τυραννικὴ δὲ καὶ ἡ δεσπότου πρὸς δούλους· τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον, ἐν αὐτῇ πράττεται. αὕτη μὲν οὖν, ὀρθὴ φαίνεται· ἡ Περσικὴ δὲ, ἡμαρτημένη· τῶν διαφερόντων γὰρ, αἱ ἀρχαὶ διαφέρουσι. οἰκεῖος δὲ καὶ γυναικὸς, ἀριστοκρατικὴ φαίνεται. κατ' ἀξίαν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ οἷς ταῦτα δεῖ τὸν ἄνδρα· ὅσα δὲ γυναικὶ ἁρμόζει, ἐκείνῃ ἀποδίδωσιν. ἅπαντων δὲ κυριεύει ὁ ἀνὴρ εἰς ὀλιγαρχίαν μεθίστησι· παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες ἐπίκληροι οὖσαι. ἃ δὴ γίνονται κατ' ἀρετὴν αἱ ἀρχαὶ, ἀλλὰ διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν, καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· τιμοκρατικὴ δ' ἔοικεν ἡ τῶν ἀδελφῶν· ἴσοι γάρ· πλὴν ὅσῳ ἂν ὦσιν ταῖς ἡλικίαις διαλλάττωσι. διὸπερ ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκέτι ἡ ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία. δημοκρατία δὲ, μάλιστα μὲν ἐν

ταῖς

ταῖς ἀδιαφόροις τῶν οἰκήσεων· ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου, καὶ ἐν αἷς ἀσθενὴς ὁ ἄρχων, καὶ ἑκάστῳ ἐξουσία.

quæ domino carent (hic enim ex æquo omnes imperant) tum & in quibus imbecillus est is, qui imperat: ideoque suo quisque arbitratu agit omnia.

CAPVT XI.

De ea, quæ in singulis Rebusp. est, amicitia.

Καθ' ἑκάστην δὲ τῶν πολιτειῶν, φιλία φαίνεται, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον. βασιλεῖ μὲν, πρὸς τοὺς βασιλευομένους ἐν ὑπεροχῇ εὐεργεσίας· εὖ γὰρ ποιεῖ τοὺς βασιλευομένους, ἐπεὶ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων· ὅθεν καὶ Ὁμήρῳ τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν εἶπε. τοιαύτη δὴ καὶ ἡ πατρική. διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δεκτικώτατον μεγίστου εἶναι, καὶ τροφῆς, καὶ παιδείας. καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται· φύσει τε γὰρ ἀρχικὸν πατὴρ υἱῶν, καὶ πρόγονοι ἐκγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. ἐν ὑπεροχῇ δὴ καὶ ἡ φιλία αὕτη· διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς. καὶ τὸ δίκαιον ἐν τούτοις, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ φιλία. καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἡ αὐτὴ φιλία, ἥ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ. κατ' ἀρετὴν γὰρ καὶ τῷ ἀμείνονι πλέον ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἁρμόζον ἑκάστῳ.

IN unaquaque autem Reipublicæ administrandæ forma Amicitiæ ratio esse videtur secundum rationem juris. Ac 2 quæ regi sane cum iis, qui in regno vivunt, intercedit, in quadam beneficii excellentia est posita. Bene enim 3 meretur is de iis, quibus imperat: si cum sit bonus, curam eorum habeat velut pastor ovium, ut sint fortunati ac beati. Vnde & Homerus Agamemnonem pa- 4 storem populorum appellavit. Talis est 5 autem & paterna amicitia: nisi quod magnitudine beneficiorum præstat. Est enim pater filio causa ut sit: quæ videtur esse res omnium maxima. idemque alendum & erudiendum curavit. Atque 6 hæc eadem avis & majoribus tribuuntur. Ad imperandum enim apti paratique sunt naturâ pater liberis, avi nepotibus, rex iis qui sub regno sunt. In 7 excellentiæ verò genere & amicitiæ istæ positæ sunt (ideoque etiam parentibus tribuitur honos) & vero non idem jus in iis versatur: sed id, quod pro dignitate est, cujusmodi est scilicet amicitia eorum. Jam viri & uxoris amicitia eadem 8 est, atque ea, quæ in optimatum principatu. Ex virtute enim res tota penditur, & plus boni meliori tribuitur, & quod cuique aptum & accommodatum

1 Pol. 8.

1 Pol. 5.

est. Idemque etiam de jure sentiendum.
9 Fratrum autem amicitia sodalium amicitiæ similis est. Sunt enim pares inter se & æquales ætate: quales qui sunt, ii plurimum iisdem studiis ac disciplinis dediti, consimilibusque moribus præ-
10 diti sunt. Atque similis etiam ea amicitia videtur, quæ in Timocratia reperitur. Postulat enim ratio & natura talium civium, ut inter se sint pares & æquabiles ac moderati bonique viri. Singulatim ergo & ex æquo solent imperare: talisque proinde & eorum amicitia
11 est. In declinationibus autem à recto quemadmodum juris perparum est, sic & amicitiæ: minimumque adeo in de-
12 terrima. In tyrannide enim aut nihil, aut
13 parùm est amicitiæ. Inter quos enim nihil est commune illi, qui imperat, cum eo, qui paret, nec ulla prorsus amicitia est:
14 quoniam neque jus. Sed tantum ita sunt
3 Pol. 4. inter se affecti, ut est artifex ad instrumentum, animus ad corpus, dominus
15 ad servum. His enim prosunt quidem
Pol. c. 2. & consulunt qui utuntur: Verum nec amicitia, nec jus est nobis cum rebus inanimis: immo ne cum equo quidem aut bove, sed neque cum servo, quâ servus est. nihil enim domino cum servo
16 commune est. Nam servus instrumen-
2 Pol. c. 3. tum est animatum: instrumentum au-
6 Pol. 2. tem servus inanimus. Qua igitur servus est id, quod est, nulla cum eo amicitia intercedit domino: sed quâ homo
17 est, aliqua. Nam omni homini cum eo, cum quo pactionum & rerum contrahendarum ratio nobis esse potest, jus aliquod intercedere videtur. Ergo &

ὅτου ἐστὶ καὶ τὸ δίκαιον. ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἑταιρικῇ ἔοικεν· ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιῶται. οἱ τοιοῦτοι δέ, * ὁμοπαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. ἔοικε * δὲ ταύτῃ καὶ ἡ κατὰ τὴν τιμοκρατικὴν· ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· ἐν μέρει * δὲ τὸ ἄρχειν, καὶ ἐξ ἴσου. ὅτου δὲ καὶ ἡ φιλία. ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσεσιν, ὥσπερ γὰρ τὸ δίκαιον ὀλίγον ἐστίν, ὅτου καὶ ἡ φιλία ἐστί, καὶ ἧττον ἐν τῇ χειρίστῃ· ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδέν, ἢ μικρὸν φιλίας. ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινόν ἐστι τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία· οὐδὲ γὰρ δίκαιον· ἀλλ' οἷον τεχνίτῃ πρὸς ὄργανον, καὶ ψυχῇ πρὸς σῶμα, καὶ δεσπότῃ πρὸς δοῦλον· ὠφελεῖται μὲν γὰρ πάντα ὑπὸ τῶν χρωμένων. φιλία δ' οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἄψυχα, οὐδὲ δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἵππον ἢ βοῦν, οὐδὲ πρὸς δοῦλον ᾗ δοῦλον. οὐδὲν γὰρ κοινόν ἐστιν. ὁ γὰρ δοῦλος, ἔμψυχον ὄργανον. τὸ δ' ὄργανον, ἄψυχος δοῦλος. ᾗ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν, ᾗ δ' ἄνθρωπος· ἔοικε γάρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης· καὶ φιλίας ἄρ', καθ' ὅσον ἄν-

σιν ἀνθρωπος. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς τυραννίσιν αἱ φιλίαι καὶ τὸ δίκαιον. αἱ δὲ ἐν ταῖς δημοκρατίαις, ὅτι πλείους· πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἔσοις ἐστίν.

amicitia, quoad homo est. In tyranni- 18
ca ergo dominatione neque amicitiæ 4 Polit. 10.
multum esse potest, neque juris. at in 19
popularibus potestatibus plurimum. Multa enim inter eos, qui sunt pares, 20
communia sunt.

CAPUT XII.

De Amicitia Sodalitia, Consanguinea & Oeconomica.

Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πάσα φιλία ἐστί, καθάπερ εἴρηται· ἀφορίσειε δ' ἂν τις τήν τε συγγενικὴν καὶ τὴν ἑταιρικήν· αἱ δὲ πολιτικαὶ, καὶ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται, κοινωνικαῖς ἔοικασι μᾶλλον. οἷον γὰρ καθ' ὁμολογίαν τινὰ φαίνονται εἶναι. εἰς ταύτας ἂν τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν· καὶ ἡ συγγενικὴ δὴ φαίνεται πολυειδὴς εἶναι, καὶ ἠρτῆσθαι πᾶσα ἐκ τῆς πατρικῆς· οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα, ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα· τὰ δὲ τέκνα, τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων τι ὄντα. μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων· καὶ μᾶλλον συνηκείωται τὸ ἀφ' ἑαυτῷ γεννήσαντι, ἢ τὸ γεννώμενον τῷ τεκόντι· τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ, οἰκεῖον τῷ ἀφ' οὗ, οἷον ὀδὰξ, ἢ θρὶξ, ἢ ὁτιοῦν τῷ ἔχοντι· ἐκείνων δὲ οὐδενὶ τὸ ἀφ' οὗ ἢ οὐδὲν, ἢ σμικρόν. καὶ *

IN communitate igitur quadam o- 1 7 Eud. 10.
mnis amicitia versatur, quemadmo- 2 Rhe. 4.
dum diximus. Possit tamen aliquis for- 2
te & cognatorum & sodalium amiciti-
am ab his secernere. Civium namque 3
& tribulium & eorum, qui unà navi-
gant, & quæcumque sunt hujus generis
amicitiæ, apertius præ se ferunt com-
munionem, quam istæ prius dictæ. Con-
sensu enim & pacto quodam videntur 3
constare. Atque in eodem numero & 4
ordine etiam hospitalem collocaveris.
Iam & cognatorum amicitia multiplex 5
videtur esse, toraque à paterna pende- 2 M.M.c.ult.
re. Parentes enim liberos diligunt, ut 6
aliquid sui: liberi autem parentes, ut 2 Rhe.11.
aliquid ab eis profectum. Melius autem 7
noverunt liberos suos parentes, quam
sciunt liberi se ex his esse procreatos.
Majore quoque necessitudine conjun- 8 2 Polit.c.
ctum est ei, quod generatum est, id à sub f.
quo generatū est, quam id, quod natum
est, ei, quod generavit. Nam quod ab 9
aliquo profectum est, ejus est proprium, à quo profectum est: ut dens, aut pilus, aut quidlibet, ejus, cui inhæret. Id autem à quo aliqua orta sunt, illorum nullius proprium est, aut certe mi-

nus. Præterea temporis longinquitate
10 patris amor in filium superior est. Parentes enim liberos statim ut nati sunt, diligunt: liberi parentes ætate progressi, & tum denique, cum intelligere aut
11 scire cœperunt. Atque ex his perspicuum etiam est, quamobrem matribus
12 liberi sint cariores. Ergo parentes quidem liberos ut seipsos diligunt (nam qui ex eis nati sunt, eo ipso, quod separati sunt, tanquam alteri ipsi sunt) liberi autem parentes, ut qui ex illis sunt
13 nati: Fratres vero inter se amant, quod ex iisdem sint nati. Nam eo ipso, quod idem sunt atque illi, fit ut inter se quo-
14 que sint idem. Iccirco de fratribus ita loqui solemus: idem sanguis: Stirps ea-
15 dem, cæteraque ejusdem generis. Sunt ergo quodammodo unum & idem etiam in corporibus divisis ac separatis.
16 Magnum etiam ad amicitiam momentum habet educationis communitas &
17 ætatis æqualitas. Nam æqualem æqualis, inquit ille: & qui familiaritate consuetudineque mutua delectantur, sodales sunt. Itaque amicitia fraterna sodalium amicitiæ similima est. Patrueles
18
19 autem reliquique cognati per hos ipsi quoque inter se devinciuntur, ex eo scilicet, quod ex iisdem orti sunt. Atque
20 horum alii sunt inter se propinquiores, alij distantiores, quòd vel propius vel longius ab eis abest auctor ac princeps
21 generis. Amicitia porrò quæ liberis cum parentibus, itemque illa, quæ hominibus cum diis immortalibus intercedit, ita est comparata, ut & cum
22 bona quadã re atque excellente intercedat (beneficiis enim nos maximis afficerunt, sunt enim causa cum ut filii nascantur & alantur, tũ ut

iam

πλήθη δὲ ἔχόντα· οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς γεγάμασι τὰ δὲ, προελθούσῃ τῇ χρόνοις, τὰς γονεῖς, σώσιν ἢ αἰσθησιν λαβόντα. ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ διὰ τί φιλοῦσι μᾶλλον αἱ μητέρες. γονεῖς μὲν οὖν τέκνα φιλοῦσιν ὡς ἑαυτούς· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἕτερα αὐτοὶ τῷ χεχωρίσθαι. τέκνα δὲ, γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα· ἀδελφοὶ δ', ἀλλήλους, τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι· ἡ γὰρ πρὸς ἐκείνα ταὐτότης, ἀλλήλοις * ταὐτὸ ποιεῖ· διό φασι ταὐτὸν αἷμα, καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. εἰσὶ δὴ τὸ αὐτό πως καὶ ἐν διῃρημένοις. μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ σώτροφον καὶ τὸ καθ' ἡλικίαν. ἥλιξ γὰρ ἥλικα. καὶ οἱ συνήθεις, ἑταῖροι· διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ, τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται, ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς, ἐκ τούτων συνῳκείωνται· τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι· γίγνονται δ', οἱ μὲν, οἰκειότεροι· οἱ δ', ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύεγγυς ἢ πόῤῥω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι. ἔστι δ', ἡ μὲν πρὸς γονεῖς φιλία τέκνοις, καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεὸς, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον. εὖ γὰρ πεποιήκασι τὰ μέγιστα· τὸ γὰρ εἶναι καὶ τραφῆναι αἴ-

ποι, καὶ γνωρίμοις ἔ παιδόθηναι. ἔχει ἢ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον τῶν ἀθνείων, ὅσῳ καὶ κοινότερον ὁ βίῳ αὐτοῖς ἐστιν. ἔστι ἢ καὶ * ἐν ἀδελφικῇ ἅπᾳ καὶ ἐν τῇ ἑταιρικῇ· καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ὅλως τοῖς ὁμοίοις, ὅσῳ οἰκειότεροι. καὶ ἐκ παίδων ὑπάρχοντες, τέρπονται ἀλλήλοις· καὶ ὅσῳ ὁμοηθέστεροι οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν, καὶ σώφρονες καὶ παιδόθέντες ὁμοίως· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία, πλείστη καὶ βεβαιοτάτη· ἀνάλογον ἢ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν συγγενῶν τὰ φιλικά. ἀνδρὶ ἢ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν· ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, * καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζώοις. τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν· οἱ δὲ ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον· εὐθὺς γὰρ διῄρηται τὰ ἔργα, καὶ ἕτερα ἀνδρὸς καὶ γυναικός. ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις, εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. διὸ δοκεῖ καὶ τὸ χρήσιμον εἶναι

jam conformati instituantur) & vero ut insit in tali amicitia eò quoque plus jucunditatis & utilitatis, quã in alienorũ, quòd etiam vitæ communitate magis inter se devincti sunt. Insunt tamen etiam in fraterna eadem omnia, quæ in sodalium amicitia: ac multò quidem magis in probis & æquis, in universum denique in iis, qui sunt similes: eò quidem magis etiam quo magis illi inter se familiares sunt, quantoque magis ab eo tempore, quo primum in lucem editi sunt, se mutuò diligunt. quanto denique similioribus præditi sunt qui ex iisdem nati & unâ educati, & simili cura ac diligentia eruditi sunt. Postremo probatio ea, quæ tempore constat in hac & valèt plurimum, & firmissima res est. Peræquè autem ad fratres proportione in cæteris quoque cognatis ea, quæ amicitiæ propria sunt, reperiuntur. Iam verò quæ inter virum & uxorem amicitia est, maximè secundum naturam videtur esse. Homo enim magis ad conjugium factus est à naturâ, quàm ad societatem civilem: & tantò quidem magis quanto prior magisque necessaria est domus, quam civitas, quantoque filiorum procreatio animantium omni generi communior est. Atque in cæteris quidem hactenus progreditur communitas, quod procreationis causa conjunguntur: homines autem non solum ad procreandos liberos communi domo utuntur, sed etiam, ut eorum quæ ad vitam pertinent, majorem habeant facultatem. Statim enim descripta ac divisa sunt eorum officia, aliæque sunt viri, aliæ uxoris partes. Inserviunt igitur alter alteri, sua uterque in commune

36 conferentes. eamque ob rem in hac amicitia & utilitas ineſſe videtur, &
37 voluptas. Poterunt etiam iſta ineſſe de honeſtate ſive virtute, ſi probus fuerit utorque (eſt enim ſua utriuſque virtus) ac ſi item illa re uterque lætabun-
38 tur. Liberi autem communes vinculi
39 cujuſdam inſtar obtinent. Itaque citi-
40 us dirimuntur, qui liberis carent. Liberi enim commune amborum ſunt bo-
41 num. at id omne, quod commune eſt,
42 ad continendum valet. Viro autem
2 Pol. 7. cum uxore, & omnino amico cum amico quomodo ſit vivendum, ſi quæratur, nihil aliud hoc ſit, quam quærere, quid
43 inter eos juris intercedat. Non enim idem, quod eſt amico cum amico, jus, eſt etiam cum peregrino, aut cum ſocio, aut cum condiſcipulo.

δοκεῖ, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ. εἰη δ' ἂν καὶ δι' ἀρετὴν, εἰ σπουδαίας εἶεν· ἔστι γὰρ ἑκατέρᾳ ἀρετή. καὶ χαίροιεν ἂν τῇ τοιούτῳ. συνδέσμῳ δ' ἂν τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι. διὸ θᾶττον διαπίπτουσι διαλυόμεναι· τὰ γὰρ τέκνα, κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν. σωίσχει δ' τὸ κοινόν. τὸ δὲ, πῶς συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητοῦντι, ἢ πῶς δίκαιον. οὐ γὰρ ταὐτὸ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον, οὐδὲ πρὸς τὸν οἰκεῖον, καὶ τὸν ἑταῖρον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

CAPVT XIII.

De iis quæ in Amicitia Vtili orinntur querelis. Amicitia Vtilis ſecundum duplex luſtrum dividitur. Menſura retributionis à quo ſit facienda.

1 SAnè cum ſint tria amicitiæ genera,
2 M. M. c. ult. quemadmodum initio diximus & in unaquaque alii ſint pares amici, alii præſtantia quadam inter ſe differant (nam & æque boni inter ſe fiunt amici, & melior deteriori: ſimiliterque & jucundi, & ii, qui utilitatem ſequuntur, tum utilitatibus præbendis ſunt æquales, tum inæquales & differentes) eos quidem, qui inter ſe ſunt pares, etiam amando, & reliquis rebus oportet exæquari: illos autem, qui ſunt diſpares,

Τριῶν δὴ ὄντων φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ' ἑκάστην, τὰν μὲν, ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων. τὰν δ', καθ' ὑπεροχήν. καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ, γίνονται φίλοι, καὶ ἀμείνων χείρονι. ἐμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον ἰσάζοντες ταῖς ὠφελείαις καὶ διαφέρουσες. τὰς ἴσας μὲν, κατ' ἰσότητα δεῖ τὰ φιλεῖν καὶ τοῖς λοιποῖς ἰσάζειν· τὰς δ' ἀνίσους,

σις, * τὸ ἀνάλογον ταῖς ὑ-
περοχαῖς ἀποδιδόναι. γίγνεται
δὲ τὰ ἐγκλήματα καὶ αἱ μέμψεις
ἐν τῇ κατ' τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἧττον,
καὶ μάλιστα εὐλόγως· οἱ
μὲν γὰρ διὰ ἀρετὴν φίλοι ὄντες,
εὖ ἀλλήλους βουλόμενοι
ποιεῖν. τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας.
πρὸς τοῦτο δὲ ἀμφιλοιδορούντων τὸ
ἔστιν ἐγκλήματα, οὐδὲ μάχαι.
τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα
οὐδεὶς δυσχεραίνει· ἀλλ'
ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμείβεται τὸ
δρᾶν· ὁ δὲ ὑπερβάλλων, τυγ-
χάνων ὧν ἐφίεται, τοῦτ' ἂν ἐγ-
καλοίη τῷ φίλῳ· ἑκάτερος
γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται. οὐ πάνυ
δὲ οἷοί τε τοῖς αὐτοῖς ἡδονήν. ἅμα
γὰρ ἀμφοῖν γίνεται ἢ ὁρίγνον),
εἰ τῷ σωβλάκκῃ χαίρουσι· γε-
λοῖος δὲ ἂν φαίνοιτο καὶ ὁ ἐγ-
καλῶν τῷ μὴ τέρπειν, ἐξὸν μὴ
συνδιημερεύειν. ἡ δὲ διὰ τὸ
χρήσιμον, ἐγκληματικὴ· ἐπ'
ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλή-
λοις, αἰεὶ τοῦ πλείονος δέονται,
καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσ-
ήκοντος· καὶ μέμφονται ὅτι οὐχ
ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχά-
νουσιν, ἄξιοι ὄντες· οἱ δὲ εὖ ποιοῦν-
τες, ἀδύνατα ἐπαρκεῖν τοσαῦτα
ὅσων οἱ πάσχοντες δέονται).
ἔοικε δὲ καθάπερ τὸ δίκαιον εἶ-

id perfolvere præstantioribus, quod est proportione consentaneum. Oriuntur autem criminationes & querelæ in ea amicitia sola, quam constituit utilitas aut certè in ea maximè. neque id fine ratione. Nam qui ob virtutem sunt amici, studet alter de altero bene mereri. Hoc enim virtutis & amicitiæ proprium est. in tali porrò contentione neque criminationes existunt, neque pugnæ. In eum enim, qui amat, & bene meretur, nemo offenso est animo: immò verò si non sit alienus ab omni humanitate, bene faciendo refert gratiam. Iam qui beneficiis alterum superat, cum id, quod cupit, assequatur, non facile queratur de amico. uterque enim bonum expetit. ne in amicitiis quidem propter voluptatem conciliatis admodum sæpe querelæ incidunt. Simul enim id, quod expetunt, contingit pariter ambobus, siquidem consuetudine mutua delectantur. Si id aliter habeat, ridiculus fuerit, qui alterum criminetur, eo nomine, quod ab eo non percipiat delectationem. cum ab ejus consuetudine discedere liceat. Amicitia autem ob utilitatem constituta criminationum & querelarum plena est. Nam quia tales emoluments causa utuntur opera & consuetudine mutua, semper plura desiderant, & minus, quàm conveniat, tribui sibi existimant, & queruntur, se tantum non consequi, quantum merito suo ipsis debeatur. Illi autem, qui beneficium conferunt, tam multa suppeditare non possunt, quàm multa requirunt ii, in quos beneficia conferuntur. Porrò, ut jus est duplex: u-

num 7 Eu. c 13.

num non ſcriptum: alterum ſcriptum & legitimum: ſic & commodationes illæ, quæ uſui & utilitatibus noſtris comparatæ ſunt, duûm generum eſſe videntur: una in moribus poſita: altera le-
13 gitima. Naſcuntur igitur criminationes maximè, ubi non ex eadem, qua ſocietatem contraxerunt, ratione fit ſolu-
14 tio. Eſt autem legitima ſive lege conſtituta ratio commodationis ea, quæ lege dicta, certaque mercede præſtituta
15 conſtat: eſtque hæc duplex: altera prorſus mercaturæ ſimilis, in qua de manu in manum merces aut precium numeratur: altera liberalior: in qua in diem confertur utilitas, non tamen ſine pacto & conſenſu aliquid pro aliquo præ-
16 ſtandi. Neque verò in hac obſcurum eſt neque dubium, id, quod debetur: ſed amicam quandam dilationem ha-
17 bet. Itaque apud nonnullos non dantur de his judicia aut actiones, neque jus dicitur: ſed putant, eos, qui fidem alterius ſecuti cum eo aliquid contraxerunt, æquibonique facere oportere.
18 Illa verò, quæ in moribus poſita eſt, certis præſcriptiſque conditionibus non conſtat: ſed alter alteri, tamquam amico, donat, aut quid aliquid præſtat: intereaque æquum eſſe cenſet, tantumdem, aut Plus etiam, ad ſe redire; proinde quaſi non donaverit, ſed utendum
19 dederit & commodarit. Ac ſi hic aliter ſolvetur, quàm quis contraxerit, alte-
20 rum accuſabit. Idque propterea accidit, quia volunt omnes aut quamplurimi, res honeſtas, ſed honeſtis utiles
21 anteponunt. Honeſtum autem eſt, bene de altero mereri, nulla vi-
22 ciſſim utilitate ſperata: Vtile, beneficium accipere. Debet igitur, qui poteſt ſeu qui facultatem habet, reddere, quod tanti ſit, quanti id

3 Pol. 12.
6 Pol. 5.
1 Rhet. 10.

διτλέν· τὸ μὲν γὰρ, ἄγραφον. τὸ δὲ, κεῖ νόμον. καὶ τὸ κεῖ τὸ χρήσιμον * Φιλίας ἢ μᾶλλον, ἢ ἠθικὴ· ἡ δὲ, νομικὴ εἶναι· γίγνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα μάλιστ', ὅταν μὴ κεῖ τὸν αὐτὸν συναλλάξωσι καὶ διαλύωνται. ἔστι δ', ἡ νομικὴ μὲν, * ἡ ὡρισμένης, ἡ μὲν, πάμπαν ἀγοραία, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρας· ἡ δὲ, ἐλευθεριωτέρα, εἰς χρόνον. καθ' ὁμολογίαν δὲ, τὰ ἀντὶ τινός. δῆλον δὲ ἐκ τούτου τὸ ὠφέλημα. καὶ οὐκ ἀμφίλογον. φιλικὸν δὲ τὸ ἀναβολὴν ἔχειν· διὸ παρ' ἐνίοις, τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν σέβειν τὰς κεῖ πίστιν συναλλάξαντας. ἡ δ' ἠθικὴ, οὐκ ὡρισμένης, ἀλλ' ὡς φίλῳ δοθείσης, ἢ ὅ, τι δή ποτε * ἄλλο. νομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον, ἢ πλέον, ὡς ὑ δεδωκὼς, ἀλλὰ χρήσας, οὐκ ὁμοίως δὲ κεῖ συναλλάξας κεῖ διαλυσάμενον ἐγκαλέσει, τυγχάνει δὲ τὸ, βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους, τὰ καλὰ προαιρεῖσθαι δὲ, τὰ ὠφέλιμα· καλὸν δὲ τὸ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ· ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι· δυναμένῳ δὲ ἀνταποδοῦναι τὴν ἀξίαν ὧν ἔπαθε, * πρὸ

ἐκεντί. ἄκουσα γὰρ φίλου ἁπαντάσιν· ὡς δὴ ἁμαρτάνοντα ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ εὖ παθόντα ὑφ' ἅ οὐκ ἔδει ἃ γὰρ οὐκ ἐδει φίλου, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτ' ἐρῶντος· καθάπερ εἰρῆσθαι πρότερον ἀλλαχοῦ· καὶ ὁμολόγησε δ' ἂν, δυνάμενος ἀποδοῦναι· ἀδυνατοῦντα δὲ, οὐδὲ ὁ δοὺς ἠξίωσεν ἄν· ὥς γε εἰ δυνατὸς, ἀποδοτέον. ἐν ἀρχῇ δ' ὁπωσποτέον, ὑφ' ἅ εὐεργετεῖται καὶ ὅτι τίνι, ὅπως ὅτι τούτοις ὑπομένῃ, ἢ μή. ἀμφισβήτησιν δὲ ἔχει, πότερα δεῖ τῇ τοῦ παθόντος ὠφελείᾳ μετρεῖν, καὶ πρὸς ταύτην ποιεῖσθαι τὴν ἀντιπόδοσιν, ἢ τῇ τοῦ δεήσαντος εὐεργεσίᾳ· οἱ μὲν γὰρ παθόντες, τοιαύτα φασὶ λαβεῖν ἄξια τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις· καὶ ἐξὸν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, * καταμικρύζοντες· οἱ δ', ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα τῶν παρ' αὐτῆς, καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις, ἢ τοιαύταις χρείαις. ἆρ' οὖν, ὅταν μὲν τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας ᾖσης, ἡ δὲ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ᾖ; ἔστι γὰρ ὁ δεόμενος, καὶ ἐπαρκεῖ αὐτῷ ὡς κομιούμενος τὴν ἴσην. τοιαύτην οὖν χαρὰν

quod accepit: idque libenter. nam si id nolles, amicum te facere alter non debebat. quippe qui tum pecca- 23
res in ipso principio, quod amici beneficium accipiendo ab eo, à quo non debebas accipere neque enim ab amico accepisti, neque ab eo, qui amicitiæ causa istud faceret. Itaque talis a- 24
liquis perinde quasi beneficium acceperit legitima illa ratione, sic debet dissolvere. Ac profiteri quoque solent 25
(si quidem referre possint) sese parem gratiam relaturos. Quod si non pos- 26
sint, ne is quidem, qui dedit, sibi reddi postulet. Quocirca si facultatem ha- 27
bet, referendum beneficium est: viden- 28
dum autem statim à principio est, à quo beneficium accipiat, & quam beneficii mercedem ille expectet: ut hac conditione se beneficio affici aut patiatur, aut recuset. Sed ambigi potest, utrum ejus 29
utilitate, qui accepit, beneficium sit 7 Eu. c. 10.
ponderandum, ad eandemque mensuram referenda gratia: an ejus, qui dedit, liberalitate metiendum. Nam qui 30
acceperunt, ea se à bene meritis extenuantes accepisse dicunt, quæ & illis erant parva, & ab aliis sumi potuissent. Illi contra se quam maxima potuerint contulisse: quæ hi ab aliis non tulissent. item, dedisse se periculosis alterorum temporibus, aut in alia aliqua hujusmodi necessitate. Quid? si ita hic pro- 31
nunciemus, quod amicitiam istam utilitas constituerit ea re illius, qui accepit, utilitate, omnia esse metienda. Hic 32
enim est, qui eget, & ille huic opitulatur, tanquam parem gratiam acceptu-
rus. Tantam igitur ille huic opem tu-

33 lit, quantam hic utilitatem cepit. Et reddendum igitur illi tantundem est, quantum est consecutus, & verò etiam amplius: hoc enim futurum est hone-
34 stius. In iis autem amicitiis quæ virtute constant, nullæ criminationes exi-
35 stunt. ejus tamen qui bene meritus est consilio beneficium videtur esse metien-
36 dum. Virtutis enim & morum ratio atque vis omnis in consilio est atque proposito.

τα ἡ ἐπιχορηγία, ἴσον ἴστω ὠφελεῖται. καὶ ἀποδοτέον δὴ αὐτῷ ἴσον εὑρομένῳ, ἢ καὶ πλέον· κάλλιον γάρ. ἐν δὲ ταῖς κατ' ἀρετὴν, ἐγκλήματα μὴ ἔστι· μέτρῳ δ' ἔοικεν ἡ τοῦ δράσαντος προαίρεσις· τῆς γὰρ καὶ τὸ ἦθος ἐν τῇ προαιρέσει τὸ κύριον.

CAPVT XIV.

De querelis, quæ in Amicitia impari oriri solent.

1 IAm vero in iis quoque amicitiis, quæ in excellentia quadam consistunt, dif-
2 sensiones existere solent. postulat enim uterque plus sibi tribui. quod cum fit,
3 dirimitur amicitia. Existimat enim & is qui melior est, sibi plus tribuendum esse (bono enim viro plus tribui solere) & similiter is quoque, qui utilitatum
4 auctor est majorum. negant enim, eum, qui sit inutilis, æquam partem percipere oportere. omnino enim muneratius quidam constitueretur amicus superior alteri, si non merito operum re-
5 spondeat ab amico fructus. Arbitrantur enim, ut in societate pecuniaria plura auferunt, qui plura in societatem attulerunt, sic & in amicitia fieri oportere. Egentis autem & deterioris con-
7 traria est opinio. Esse enim boni amici, egentibus opitulari, eaque quæ desiderant, suppeditare. Quid enim juvat (inquiunt) virum bonum aut potentem amicum

Διαφέρονται δὲ καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις. ἀξιοῖ γὰρ ἑκάτερος πλέον ἔχειν. ὅταν δὲ τοῦτο γίγνηται, διαλύεται ἡ φιλία. οἴεται γὰρ ὁ, τι βελτίων πεφυκέναι αὐτῷ πλέον ἔχειν· τῷ γὰρ ἀγαθῷ νέμεσθαι πλέον· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· ἀξιοῦσι γὰρ ὄντα ἃ φασι δεῖν ἴσου ἔχειν. λειτουργίαν τε γὰρ γίνεσθαι, καὶ φιλίαν, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἔσται τὰ ἐκ τῆς φιλίας· οἴονται γὰρ καθάπερ ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνειν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω, οὕτω δεῖν καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ· ὁ δ' ἐνδεὴς, καὶ ὁ χείρων, ἀνάπαλιν· φίλῳ γὰρ ἀγαθῷ εἶναι, τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδέουσι. τί γὰρ φασιν, ὄφελος ἀγαθοῦ ἢ δυνάστου φίλου

φίλον εἶναι, μηδὲν γε μέλλοντα ἀπολαύειν· ἔοικε δ' ἑκάτερον, ὀρθῶς ἀξιοῦν, καὶ δεῖν ἑκατέρῳ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας· ἀ τὰ αὐτὰ δὲ, ἀλλὰ τὰ μὲν ὑπάρχοντι, τιμῆς· τῷ δὲ εὐδεεῖ, κέρδους· τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ, γέρας· τῆς δ' εὐδείας ὠφελεία, τὸ κέρδος. οὕτω δ' ἔχειν τοῦτ' ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται. ἀ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ προέμενος· τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι. ἡ τιμὴ δὲ κοινόν· ἀ γὰρ ἔστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τιμᾶσθαι· ἐν πᾶσι γὰρ τὸ ἔλαττον ἀδεὲς ὑπομένει. τῷ δὲ μὴ χρήματα ἐλαττωμένῳ, τιμὴ ἀπονέμεται. καὶ τῷ ὠφεῤῥόκῳ, χρήματα· τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἑστανιεῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. οὕτω δὴ καὶ τοῖς ἀνίσοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελημένῳ ἢ εἰς ἀρετὴν, τιμὴν ἀντιποδοτέον, ἀντιποδιδόντα τὸ ἐνδεχόμενον· τὸ γὰρ δυνατὸν ζητεῖ ἡ φιλία, ἀ τὸ κατ' ἀξίαν· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐν πᾶσι καθάπερ ἐν τοῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς, καὶ γονεῖς· ἀδεὲς γὰρ τὴν ἀξίαν κατ' ἂν ἀπο-

esse, si nullum ex eo fructum sis consecuturus? Ac videtur æqua utriusque esse postulatio, & utrique ex amicitia plus tribui oportere: sed non ejusdem rei: verum meliori quidem & ei, qui virtute præstat, plus honoris: egenti verò plus quæstus & emolumenti. Virtutis enim & beneficentiæ præmium est honos: egestatis autem & inopiæ subsidium, lucrum. Atque etiam in omni Reipublicæ administrandæ forma ita sese res habere videtur. Non enim honore afficitur is qui nihil boni confert in Rempublicam. Nam quod publicum est, ceu commune, ei tribuitur: qui de re communi & publica bene meretur. honos autem res communis est. non enim quæstum facere ex Republica & honore simul affici licet. Nemo enim omnibus in rebus suam conditionem deteriorem esse patitur. Itaque illis, qui pecuniam non accipientes per id sunt deteriore loco, honorem tribuunt: contraque iis, qui lucro capiuntur, pecuniam. Dignitatis enim & meriti ratio amicitiam exæquat, & conservat, quemadmodum diximus. Sic igitur etiam eos, qui non sunt æquales, alterum cum altero communicare & agere par est. & qui vel pecunia vel virtute auctus & ornatus est, is alterum honore remunerari debet, id saltem referens, cujus reddendi facultatem habet. Id enim, quod præstari potest, amicitia desiderat ac requirit, non quo quisque dignus sit. Nam hoc ne potest quidem in rebus omnibus effici, quemadmodum in honoribus iis, quos diis immortalib. & parentibus habere solemus. nemo est enim, qui honorem iis dignum tribuere possit:

sed qui eos pro viribus & facultate co-
23 lat, is probus & pius esse putatur. Eam-
que ob rem videtur patrem abdicare fi-
lio non licere: sed patri filium maximè.
24 æquum est enim, ut qui debet reddat.
25 Quicquid autem fecerit filius, nihil be-
neficiis à patre acceptis dignum fecerit.
26 semper igitur debebit. Iis vero, quibus
debetur, dimittendi ac liberandi debi-
toris datur potestas. Ergo in patris
27 hoc est potestate. Est vero & illud per-
pendendum, quod nemo pater fortasse
discedere à filio velle videatur, nisi ab
28 eo, qui improbitate sit nimia. Nam
præter amicitiam naturalem humanum
quoque est, auxilium non aspernari.
29 At vero filius is, qui sit improbus, aut
fugiet maximè, ne patri cogatur opitu-
lari, aut certè non admodum, ut id fa-
30 ciat, laborabit. Plerique enim omnes
beneficium accipere volunt: dare non
volunt: quod id sit utilitatibus contra-
31 rium. Ac de his quidem hactenus.

δοίη· εἰς δύναμιν γὰρ ὁ σπουδαῖος ἔοικε δοτικὸς εἶναι δεῖν· διὸ καὶ δόξειεν, οὐκ ἐξεῖναι τῷ πατέρα ἀπειπασθαι, πατρὶ δὲ υἱόν· * ὀφείλοντα γὰρ ἀποδοτέον. αὐτὸν δὲ πονηρὸν, ἄξιον τοῦ ὑπηργμένου δόξειεν ὡς αἰεὶ ὀφείλει. οἷς δὲ ὀφείλεται, ἐξουσία ἀφιέναι· καὶ τῷ πατρὶ ἐπ' ἄμα δὲ ἴσως οὐδεὶς ποτ' ἂν δοκεῖ μὴ ὑπερβάλλοντες μοχθηρίᾳ· χωρὶς γὰρ τῆς φυσικῆς φιλίας, τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι· τῷ δὲ, ἐπιφθονώτατον, ἢ ἀσυδοσίᾳ, τὸ ἐπαρκεῖν, μοχθηρῷ ὄντι. εὐπάρκειαι γὰρ οἱ πολλοὶ βέλτιστα· τὸ δὲ ποιεῖν φεύγουσιν, ὡς ἀλυσιτελές. περὶ μὲν οὖν τούτων, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. IX.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Ι.

CAPVT I.

Amicitiam quæ conservent. Quomodo in illa oriantur querelæ. Cujus sit pretium ponere beneficio sine pacto collatis.

1 2 Rhet. 4. 2

IN omnibus autem dissimilium amicorum amicitiis rationum similitudo amicitiam exæquat & conservat, ut diximus: quomodo etiam in

ΕΝ ἀπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις τὸ ἀνάλογον ἰσάζει καὶ σώζει τὴν φιλίαν· καθάπερ εἴρηται· οἷον ἐν

καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ, τῷ σκυτοτόμῳ ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων, ἀμοιβὴ γίνεται κατ' ἀξίαν, καὶ τῷ ὑφάντῃ, καὶ τῖς λοιπῖς ἐνταῦθα μὲν οὖν πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα· πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται· ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ, ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, ἤδη ἔχων φιλητόν, εἰ ἄντως ἔτυχε· πολλάκις δὲ ὁ ἐρώμενος, ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ. συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ὅταν ὁ μὲν, διὰ ἡδονὴν φιλῇ τὸν ἐρώμενον· ὁ δὲ, διὰ τὸ χρήσιμον, τὸν ἐραστήν· ταῦτα δὲ μὴ ἀμφοῖν ὑπάρχῃ. διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, διαλύσις γίνεται, ὅταν μὴ γίνεται ἃν ἕνεκα ἐφίλουν· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ὑπάρχοντα· οὐ μόνιμα ὄντα. διὸ τοιαῦται καὶ αἱ φιλίαι. ἡ δὲ τῶν ἠθῶν καθ' αὐτὰ ὅσα μένει, καθάπερ εἴρηται. διαφέρονται δὲ, καὶ ὅταν ἕτερα γίγνηται αὐτῖς, καὶ μὴ ὧν ὀρέγονται· ὅμοιον γὰρ τῷ μηθὲν γίγνεσθαι, ὅταν ἃ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ· οἷον καὶ τῷ κιθαρῳδῷ ὁ ἐπαγγελλόμενος, καὶ ὅσῳ ἄμεινον ᾖδε, τοσούτῳ πλείω. εἰς ἓν δὴ ἀπαντῶντι τὰς ὑποχύσεις, οὐκ

re civili, sutori pro calceis retribuitur quod convenit, pro eorum ratione: & & similiter textori & cæteris item artificibus atque opificibus. Estque ad hæc mensura communis comparata nummus: atque ad hunc omnia referuntur, & hic omnia metitur. In amatoria vero amicitia queritur interdum amator de eo, quem amat, quod cum eum ipse deamet, ille sibi mutuo non respondeat in amore, non is fortè existens, qui in se habeat quicquam amabile. Sæpe autem etiam is, qui amatur de amatore queritur, quod cum antea omnia promitteret, nunc nihil præstet. atque accidere talia tum solent cum amator eum, qui colitur, propter voluptatem amat: ille amatorem propter utilitatem: & hæc utrique non congruunt. Nam cum istorum causa amicitiam illi coierint, dirimitur hæc tum, cum ea non præstantur, quæ ipsis erant causæ diligendi. Non enim alter alterum diligebat, sed bona certa alterius alter, eaque illorum ex genere quæ stabilia non sunt. Quamobrem tales quales dictum est, sunt & amicitiæ istæ. At vero ea, quæ ex morum virtute proficiscitur amicitia, cum per se sit, manet ut diximus. Dissident autem inter se amici etiam, cum alia & non ea, quæ expetebant, consequuntur: perinde enim est, ac si quis nihil consequatur, id quod cupiebat, non consequi. quale illud est, quod de citharœdo jactatur, cui is, qui promiserat, quanto melius caneret, tanto se plura daturum, manè promissam mer-

3 vid. sup. l. 5. c. 5.
4
5
6
7
8
9
10
11
12 7 Eud. mo.
13

cedem exigenti, voluptatem se pro voluptate reddidisse respondit. Sane si hoc volebat uterque, satis illi factum esset. Sin hic oblectationem, & ille quæstum atque utilitatem petebat: & hic habet quod voluit, ille non habet: non
14 fuerit ritè satisfactum. Nam quibus quisque eget ad hæc animum refert, illorumque gratia hæc, quæ habet, datu-
15 rus est. sed æstimatio ejus, quod convenit, utrius est? ejusne, qui antè dedit, an ejus, qui ante accepit? Nam qui dat prior, rem permittere illi alteri vi-
16 detur. quod ajunt & Protagoram facere solitum. Cum enim docuisset quod ei fortè visum esset: eum qui didicerat, jubebat postmodò æstimare, quanti esse judicaret ea, quæ didicisset: & tantum
17 auferebat. In talibus autem placet illud nonnullis, *Dicta viro merces ab amico.*
18 Qui autem præcepta pecunia nihil eorum, quæ promiserunt, præstant, propter immoderatam scilicet promissorum magnitudinem, meritò accusantur. Non enim persolvunt ea, quæ pro-
19 miserunt. Atque hoc sophistas fortasse facere necesse est, propterea quod nemo in ea, quæ illi sciunt, pecuniam im-
20 pensurus sit. Hi igitur, quia ea, quorum causa mercedem acceperunt, non
21 faciunt, non immerito accusantur. Inter quos autem nulla intercedit pro opera atque officio mercedis pactio, ex his illi, qui de altero propter ipsum priores bene merentur, non solent criminationibus esse obnoxii, ut ante dictum
22 est. Talis enim (hoc est, criminatio-

ἡδοιῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος τοῦτο ἐβούλετο, ἱκανῶς ἂν εἶχεν· εἰ δ' ὁ μὲν, τέρψιν· ὁ δὲ, κέρδος· καὶ ὁ μὲν, ἔχει· ὁ δὲ μὴ, οὐκ ἂν εἴη τὸ κῦρος τῆς κοινωνίας καλῶς. ὧν γὰρ δεόμενος τυγχάνει, τούτοις καὶ προσέχει. κἀκείνου χάριν, ταῦτα δώσοι. τὴν ἀξίαν δὲ πότερα τάξαι δεῖ, τὸ προεμένου, ἢ τὸ προλαβόντος· ὁ γὰρ προέμενος, ἔοικεν ἀπηρῆσθαι ἐκείνῳ. ὅθεν φασί τινες προλαγόραν ποιεῖν. ὅτε γὰρ διδάξειέν ἃ δή ποτε, τιμῆσαι τὸν μαθόντα ἐκέλευεν ὅσου δοκεῖ ἄξια εἶναι, καὶ ἐλάμβανε τοσοῦτον. ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις οἷς ἐνίοις ἁρμόττει τὸ, Μισθὸς δ' ἀνδρὶ· οἱ δὲ προλαβόντες τὸ ἀργύριον, εἶτα μηδὲν ποιοῦντες ὧν ἔφασαν, διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασι γίνονται· ὁ γὰρ ἀποτυγχάνουσι ἃ ὡμολόγησαν, τοῦτο δ' ἴσως ποιεῖν οἱ σοφισταὶ ἀναγκάζονται, διὰ τὸ μηδένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν ἐπίστανται. ὅπου μὲν οὖν ὧν ἔλαττον τὸ μισθὸν, μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν· ἐν οἷς δὲ μὴ γίγνεται ὁμολογία τῆς ὠφελείας, οἱ μὲν εἰς αὐτὸν προεμένου φιλίας·

τὸν

τὴν ἀμοιβὴν τε ποιητὸν καὶ τὴν προαίρεσιν· αὕτη γὰρ τῆς φιλίας καὶ τῆς ἕξεως· ἔστω δ' ἔοικε καὶ τῆς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν· ὑ γὰρ πρὸς χρήματ' ἡ ἀξία μετρεῖται, τιμὴ τ' ἰσόρροπον οὐκ ἂν γένοιτο. ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν καθάπαξ καὶ πρὸς θεὸς, καὶ πρὸς γονεῖς, τὸ ἐνδεχόμενον. μὴ τοιαύτης δ' ὄσης τῆς δόσεως, ἀλλ' ὅτι τιμή, μάλιστα μὲν ἴσως δεῖ τὴν ἀντιπόδοσιν γίγνεσθαι, ἀμφοῖν δοκοῦσαν κατ' ἀξίαν εἶναι. εἰ δὲ τοῦτο μὴ συμβαίνοι, ὑ μόνον ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν τὸν προέχοντα τάττειν, ἀλλὰ καὶ δίκαιον· ὅσον γὰρ ἂν ἕτερον ὠφεληθῇ, ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἵλετ' ἄν, τοσοῦτον ἀπολαβὼν ἔχειν τὴν πρὸς τοῦτο ἀξίαν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὠνίοις ἕτερον φαίνεται γινόμενον· ἐναχθῆναι τ' εἰσὶ νόμοι, τὸν ἑκουσίων συμβολαίων, δίκας μὴ εἶναι· ὡς δέον, ᾧ ἐπίστευσε, ταύτην πρὸς τοῦτον, καθάπερ ἐκοινώνησεν. ᾧ γὰρ ἐπιτρέψαι, ὅτου οἴεται δικαιότερον εἶναι τάξαι ἢ ἐπιτρέψαντα. τὰ πολλὰ γὰρ ἐν ἴσῳ ἰωσῶσιν οἱ ἔχοντες, καὶ οἱ βουλόμενοι λαβεῖν. τὰ γὰρ οἰκεῖα, καὶ ἃ διδόασιν ἑκάστοις,

num expers) est ea, quæ virtute constituitur amicitia: atque hic ita est facienda remuneratio, ut est hac proæresi, sive hoc instituto dignum. hoc enim & amici & virtutis est. eademque ratio 23
videtur eorum esse, qui philosophiam communicarunt cum aliis. Neque e- 24
nim sapientiæ æstimationem pecunia metiri potest: neque ullum precium paris momenti reperiri queat: ac for- 25
tasse satis esse debeat. id quod vires & facultates patiuntur referre: quemadmodum & in diis & parentibus colendis res habet. Vbi vero non hoc modo, 26
neque hoc animo beneficium confertur, sed remunerationis & mercedis alicujus spe: nihil æquius, quam ut mensura remunerationis statuatur secundum id quod utrique parti videatur. Quod 27
si id locum non habere contingat, non modo necessarium, verum etiam justum videatur, ut is, qui prior acceperit, quantum sit reddendum, præfiniat. Quanta enim utilitas huic allata est, 28
aut quanti voluptatem emisset, si tantum vicissim acceperit alter, justum precium videbitur ab hoc esse consecutus. Nam etiam in rebus venalibus hoc 29
idem videmus factitari: & quibusdam in locis leges & vetant; contractum voluntariorum judicia aut actiones dari, quasi oporteat, cujusquis fidem secutus est, cum eo sic, ut contraxerat, decidere. Nam cui creditum ac permissum est, 30
eum justius esse arbitrantur, quantum sit reddendum, præstituere, quam illum, qui permiserit: cum ita compa- 31
ratum sit, ut pleraq; non tantidem æstiment ii, qui habent, quanti, qui ea accipere volunt. Sua enim cuiq; & quæ quisq; dat, cara habet, ma- 32
gnoq;

33 que æstimat. Verum eo non obstante remuneratio fieri debet ad æstimationem
34 ejus, qui acceperit. intereaque & illud tenendum, videri rectum, ut res æstimetur ab illo non exsensu ipsius eo qui est, cum jam rem habet, sed ex illo, qui erat, priusquam eam adipisceretur.

φαίνεται πολλῶ ἄξια. ἀλλ' ὅμως ἡ ἀμοιβὴ γίνεται πρὸς τοσοῦτον, ὅσον ἂν πάθωσιν οἱ λαβόντες· δεῖ δ' ἴσως ἐκ τοσούτου λιμᾶν, ὅσου ἔχοντι φαίνεται ἄξιον, ἀλλ' ὅσου πρὶν ἔχειν, ἐτίμα.

CAPVT II.

Quæ quibus sint tribuenda.

1 SEd hujusmodi quoque quæstiones in
2 controversia versantur: Omniane patri sint tribuenda ei; in omnibus sit ob-
3 temperandum: An morbo laborans
4 quis medico potius parere debeat; In imperatore item creando viro bellicoso reique militaris perito potius suum da-
5 re suffragium. Itemque, amicone po-
7 Eu. 11. tius, quam viro bono opera danda &
6 mos gerendus sit: &, Eine qui bene meritus est, gratia sit ferenda potius, quam sodali donandum, si utrique satisfieri non possit? Nunquid igitur res
7 ita habet? ut hæc omnia subtiliter & enucleatè distinguere difficile sit (multum enim varieque differunt inter se ista & magnitudine & parvitate, & honestate, & necessitate) Et interim tamen pro
8 certo habendum, non omnia uni eidemque esse præstanda, beneficiaque potius iis, à quibus acceperis, esse referenda, quam sodalibus gratificandum:
9 quemadmodum mutuum ei, cui debetur, reddendum est potius, quam so-
10 dali donandum. Atqui fortasse ne hoc quidem etiam sequendum sit semper verbi gratia, utrummam qui à prædoni-

Ἀπορίαι δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε, οἷον πότερα δεῖ πάντα τῷ πατρὶ ἀπειθεῖν καὶ πείθεσθαι, ἢ κάμνοντι μὲν, ἰατρῷ πιστέον· στρατηγὸν δ', χειροτονητέον τὸν πολεμικόν·]* ὁμοίως δ' φίλῳ μᾶλλον, ἢ σπουδαίῳ, ὑπηρετητέον, καὶ εὐεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται· ἆρ' οὖν πάντα τὰ τοιαῦτα, ἀκριβῶς μὲν διορίσαι ῥᾴδιον; πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς, καὶ μεγέθη καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ, καὶ ἀναγκαίῳ. ὅτι δ' οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον, οὐκ ἄδηλον, δ' τὰς μὲν διαιρέσεις ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτροπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις· καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. ἴσως δ' ἐν τούτοις ἀεί. οἷον τῷ λυτρωθῆναι ἀφ' ληστῶν, πότερον τὸν λυσά-

λυτέλλοντα ἁπλῶς τοιοῦτον, καὶ ὁτιοῦν ᾖ, ἢ ἐὰν μὴ ἐλαττοῖτο, ἀπαιτοῦντα ἢ ἀποδοτέον, ἢ τὸν πατέρα λυτρωτέον· δῆλον γὰρ καὶ ἑαυτὸν μᾶλλον τὸν πατέρα. ὅσῳ δ' ἂν εἴρηται, καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερβάλλῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, οὐχὶ ταῦτ' ἀποκριτέον. ἐνίοτε γὰρ μᾶλλον δεῖ ἴσον τὸ τιμῶντα ἑτέρου προϋπαρχῆσαι ἀμείψασθαι· ἐπαινοῦμεν, ὁ μὲν, ἀγαθὸν εἰδὼς, ὁ δὲ πιστὸν. τῷ δὲ, ἢ ἀντιποιήσεται γίγνεται, οὐ δεῖπερ μοχθηρὸν εἶναι· πολλοῖς γὰρ τῇ διανοίᾳ ἐνίοτε ἀντιδανειστέον· ὁ μὲν γὰρ, οἰόμενος κομιεῖσθαι βελτίονα ποιήσει ἐπιστρέψαντα· ὁ δὲ οὐκ ἐλπίζων κομιεῖσθαι οὐδὲ ποιήσει· εἴπερ δίκαιον τῇ ἀληθείᾳ ὅπερ ἔχει, οὐκ ἴσον τὸ ἀξίωμα· εἴτ' ἔχει μὲν μὴ ὄντως, οἴονται δ', οὐκ ἂν δέξειεν ἄτοπα πεπονθέναι. ὅσῳ σοῦ πολλάκις εἴρηται, οἱ περὶ τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις λόγοι ὁμοίως ἔχουσι τοῖς ὁρισμένοις τοῖς περὶ ἃ εἰσιν. ἔτι μὲν οὖν οὐ ταὐτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διὶ θύεται, οὐκ ἄδηλον. ἑκάστοις δ' ἕτερα γονεῦσι, καὶ τέκνοις καὶ ἀδελφοῖς, καὶ τοῖς φιλοῦσι τοῖς ἀξίοις καὶ τοῖς δημοτικοῖς καὶ συμπολίταις καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως τὰ προσήκοντα ἀπονεμητέον· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ πρέποντα ἑκάστοις ἀπονέμοιμεν.

bus redemtus ſit, illum, qui redemerit, captum viciſſim, redimere debebit, quiſquis ſit: aut non capto etiam illi, ſed repetenti, quod impenderit, reddet: an patrem captivum redimere potius debebit? Nam patrem potius, 11
quam vel ſeipſum redimere debere videatur. Quapropter univerſè quidem 12
ſanciendo, dicendum: id, quod debetur, reddendum eſſe, ut diximus: Verumtamen ſi plus vel honeſtatis vel neceſſitatis habeat, dare alii, quam illi reddere, unde acceperis, ad hæc oportet eſſe propenſiorem. Interdum enim 13
ne æquum quidem ſit, ei qui alteri priori dederit beneficium gratiam alterum referre, ubi videlicet ille ſciens hunc eſſe virum bonum, beneficium in eum contulerit: illi autem gratiam referens hic alter, hominem improbum ornaturus eſſe videatur. Nam ne ei quidem inter- 14
dum, qui mutuum dederit, mutuum viciſſim dandum eſt. Ille enim exiſtimans, ſe ſuum recuperaturum, mutuum dedit bono viro: hic autem ab improbo ſeſe recuperaturum eſſe non poteſt ſperare. Sive autem revera ita ſe res 15
habet, minimè æqua fit poſtulatio: ſive aliter eſt, & exiſtimatur tamen ita eſſe, non fieri illud abſurde videatur. Quod igitur ſæpenumero à nobis di- 16
ctum eſt, omnis quæ in perturbationibus & actionibus explicandis verſatur conſideratio, nihilo magis certa aut definita eſt, quam illa in quibus verſatur. Non eadem igitur omnibus eſſe 17
tribuenda, neque patri omnia (quemadmodum neque Iovi omnia immolantur) non obſcurum eſt. Quoniam autem alia atque alia parentibus, & 18

7 Eu. c. III.

fratribus, & sodalibus, & bene meritis debentur: sua cuique & accommodata
19 sunt tribuenda. Atque ita sanè homines facere videntur. Ad nuptias enim cognatos vocant. Nam cum hi genus habeant cum ipsis commune, erunt quoque, quæ in hoc versantur actiones
20 communes. Atque ob eandem causam existimant, cognatos maximè funeribus & parentalibus interesse oportere.
21 Cæterum filii parentibus maximè res ad victum necessarias suppeditare debere videntur, tanquam debitores: & cum pulcrius adeo sit, iis per quos sunt, quam sibimetipsis, hujusmodi rebus
22 suppeditare. Præterea honos parentibus ut diis immortalibus est habendus: Sed non quivis honos parentibus. Nam nec patri idem, qui matri: sicuti non etiam sapiente aut imperatore dignus eidem patri: sed paternus, itemque
23 matri maternus. Omni autem ætate grandiori pro ætate honos tribuendus est, ut ei assurgamus, ut de sede & accubatione honoratiore decedamus, &
24 cætera hujusmodi præstemus. Sodalibus autem & fratribus inter ipsos orationis libertas, omniumque rerum
25 communitas esse debet. Postremo ut cognatis, tribulibus, civibus ceterisque omnibus suum cuique jus suumque honorem tribuamus, danda opera est: conferendo inter se & perpendendo, quæ cuique insunt ratione necessitudi-
26 nis, & virtutis, vel usus. Ac de iis quidem, qui ejusdem generis & sanguinis
27 sunt, facilius judicari potest: De iis autem quibus nulla inter ipsos est san-
28 guinis communio, difficilius. Non tamen iccirco desistendum est,

καὶ ἀδελφοῖς, καὶ ἑταίροις, καὶ δεσπόταις, ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα καὶ τῷ ἀρμόττοντα ἀποτεμπτέον. ὅτι δὴ καὶ πιθανὸν φαίνονται. εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσι τοὺς συγγενεῖς. τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτ' ἀν πράξεις. καὶ εἰς τὰς κήδας δὴ μάλιστ' οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν διὰ ταῦτά. δόξειε δ' ἄν, τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις εἶναι, κάλλιον ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταὐτὸ ἐπαρκεῖν. καὶ τιμὴν δὴ καθάπερ θεοῖς· ἀ πᾶσι δὲ, γονεῦσιν· οὐδὲ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί. οὐδ' αὖ τὴν τοῦ σοφοῦ, ἢ δ' στρατηγῷ. ἀλλὰ τὴν πατρικὴν, ὁμοίως δὲ καὶ μητρικήν. καὶ παντὶ δὴ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἡμῖν τὴν καθ' ἡλικίαν, ὑπαναστάσει, καὶ καθεδρίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις. τοῖς ἑταίροις δὲ αὖ καὶ ἀδελφοῖς, παῤῥησίαν καὶ ἁπάντων κοινότητα, καὶ συγγενέσι δὲ, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἀεὶ πειρατέον τὰ οἰκεῖα ἀποδιδόναι, καὶ συγκρίνειν τὰ ἑκάστοις ὑπάρχοντα κατ' οἰκειότητα καὶ ἀρετὴν ἢ χρῆσιν. τῶν μὲν οὖν ὁμογνώμων, ῥᾴων ἡ κρίσις· τῶν δὲ ἀγενεστέρων, ἐργωδεστέρα. ἀ μὴν διὰ γε τοῦτ'

ἀποστα-

ἀποστατέον, ἀλλ' ὡς ἂν ἐνδέχηται, ἕως ἂν διορισθέν.

sed inter se, quoad ejus fieri potest, distinguendi ac discernendi sunt.

CAPVT III.

De Amicitia dirimenda, vel non.

Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τῶν διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή, πρὸς τοὺς μὴ διαμένοντας· ἢ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδὺ φίλους ὄντας, ὅταν μηκέτι τοῦτ' ἔχωσιν ἡδὺν ἀτοπον διαλύεσθαι· ἐκείνων γὰρ ἦσαν φίλοι· ὧν ἀπολιπόντων, εὔλογον τὸ μὴ φιλεῖν, ἐγκαλέσεις δ' ἂν τις, εἰ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ διὰ τὸ ἡδὺ ἀγαπῶν, προσεποιεῖτο διὰ τὸ ἦθος· ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, πλεῖσαι διαφοραὶ γίγνονται τοῖς φίλοις, ὅταν μὴ ὁμοίως οἴωνται εἶναι φίλοι· ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις ὑπολαβὼν φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος μηθὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἑαυτὸν αἰτιᾶται· ἂν δ' ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῇ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύσασιν, ὅσῳ περὶ ἐντιμότερον ἡ κακουργία· ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθὸν, γνῶται δ' μοχθηρὸς ἢ δοκῇ, ἆρ' ἔτι φιλητέον, ἢ οὐ δυνατὸν; οὐ γὰρ μὴ πᾶν φιλητόν, ἀλλὰ τἀγαθόν, ὅπερ

Est autem & de distrahendis ac dirimendis amicitiis quæstio ac dubitatio subdifficilis: Sitne an non alienatio disjunctioque ab iis, qui idem non permanent qui fuerant, facienda? Atque inter eos sanè, quorum amicitiam utilitas aut jucunditas contraxit cum utiles aut jucundi esse desierint, discessionem & dissidium nasci non sit absurdum. Illarum enim rerum erant amici quibus deficientibus si jam desinant amare non sit mirum. Meritò autem quis eum accuset qui cum utili aut jucundo ad amandum ducatur, simulet, se moribus & virtute ad id excitari. Nam quod initio diximus, plurimæ inter amicos dissensiones oriuntur, cum non ita, ut existimarunt alteri, sunt ipsorum amici. Cum igitur aliquem sua fefellerit opinio, existimaritque, se propter mores diligi: alter autem nihil agat ejusmodi, de seipso queratur. Cum verò illius simulatione in errorem inductus ac deceptus fuerit, meritò jam is accusandus est, qui fefellit: tantoque magis, iis, qui nummos adulterant, quanto preciosiore & cariore in re hoc maleficium versatur. Sed si quis in amicitiâ receperit aliquem ut virum bonum, & is malus avaserit, aut evasisse videatur, utrum etiam nunc amandus est? An hoc fieri non potest? si quidem non omnis res amabilis est, sed ea

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

demum, quæ bona est. Neque verò quisquam vitiosus est diligendus. (Non enim oportet rerum malarum studio atque amore teneri) neque item improbi hominis similis effici aliquis debet.
Suprà autem dictum est, simili amicum esse simile. Vtrumnam ergo statim discindendæ sunt istæ amicitiæ: An non cum omnibus, sed cum iis demum quorum improbitas insanabilis est? Iis autem, qui corrigi possunt, succurrendum est, multo magis ad mores, quam ad fortunas & facultates: idque eo magis, quanto hoc melius amicitiæque convenientius est. Videtur autem qui sese à tali amico disjungit nihil absurdi facere. non enim huic, aut tali, amicus erat. Illud quidem certum est, qui talem immutatum restituere ac servare non potest, sese ab eo merito segregare. Iam si uno manente qui fuit, alter longè melior fiat multoque virtute superior, etiamne tum eo amico utendum est? an hoc fieri non potest? cæterum in magna distantia id maximè perspicere licet: ut in iis amicitiis, quæ à puritia constitutæ sunt. Si enim alter cogitatione & animo puer maneat, alter vir evadat quàm optimus & præstantissimus, qui fieri potest, ut sint amici, qui neque eadem probent, neque iisdem aut delectentur aut offendantur? nam neque hæc in eorum altero erga alterum inerunt. At sine his fieri non posse, ut sint amici dicebamus. Vnà enim vivere non possunt. Sed de his jam dictum est. Erga talem verò numquid non alio animo esse debet, quàm si nunquam ei amicus fuisset? An potius [illegible] consuetudinis memoria

δὴ φιλητέον πανηχῶν, ὥστε δεῖ φιλοπονηρεῖν γὰρ ἀρχὴν εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ· εἴρηται δ' ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον. ἆρ' οὖν οὐδὲ χρηστοῖς, ἢ οὐ πᾶσι, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ τὴν μοχθηρίαν; ἐπανορθοῦσιν δ' ἔχοντι, μᾶλλον βοηθητέον εἰς τὸ ἦθος, ἢ τὴν οὐσίαν, ὅσῳ βέλτιον καὶ τῆς φιλίας οἰκειότερον. δόξειε δ' ἂν ὁ μᾶλλον μεμφόμενος, μᾶλλον ἄτοπον ποιεῖν· ἀναγκαῖον γὰρ τοῦτον ἢ τοιοῦτον φίλον εἶναι. ἀλλοιωθέντος γοῦν ἀδυνατεῖ ἀνασῶσαι, ἀ φίσταται. εἰ δ', ὁ μὲν μεμφόμενος ὑπερέχει τῷ ἤθει, καὶ πολὺ μᾶλλον τῇ ἕξει, ἆρα χρηστὸν φίλον, ἢ οὔ; ἐνδέχεται; ἐν μεγάλῃ γὰρ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται, οἷον ἐν ταῖς ἐκ παιδιᾶς φιλίαις, εἰ γάρ, ὁ μὲν μεμένοι τὴν μείονα παῖς δ', ἀνὴρ εἴη οἷος κρατίστους, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτ' ἀρεσκόμενοι τοῖς αὐτοῖς, μήτε χαίροντες ἢ λυπούμενοι· οὐδὲ γὰρ πρὸς ἀλλήλους ταῦθ' ὑπάρξει αὐτοῖς· ἄνευ δὲ τούτων οὐκ ἦν φίλους εἶναι· συμβιωτὸν γὰρ οὐκ οἷόν τε. εἴρηται δὲ περὶ τούτων. ἆρ' οὖν ἦθος ἀλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἐκτέον, ἢ εἰ μὴ ἐγγένοιτο φίλον μηδέποτε, ἢ εἰ μείωσιν ἔχοι τῆς

ἡδομέ-

ἡμερώτης σωτηρίας; καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς ἡμῶν δεομένοις ἐπιμητέον ἦν, διὸ τὴν προγεγενημένην φιλίαν, ὅταν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἢ διάλυσις ἦ ἡρτημένη.

conservanda est? Et quemadmodũ amicis potius, quã alienis gratificari putamus oportere: ita & iis quibuscum multus aliquando nobis usus intercessit, aliquid concedendum est propter amicitiam pristinam, cum præsertim insignis aut immoderata improbitas dissidii causam non præbuerit? 11

CAPVT IV.

De officiis Amicorum. Verum Amicum eodem modo erga se & amicum: Improbum autem neque erga se neque amicum esse animo amico.

Τὰ φιλικὰ δὲ πρὸς τοὺς φίλους, καθ' οὓς αἱ φιλίαι ἐρίζονται, ἔοικεν ὅτι τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἐληλυθέναι· ὁρίσασι γὰρ φίλον, τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα ἀγαθά, ἢ φαινόμενα, ἐκείνου ἕνεκα· ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν· ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι καὶ τῶν φίλων οἱ πρωτεκρεκτοί· οἱ δέ, τὸν συνδιάγοντα καὶ τὰ αὐτὰ αἱρούμενον, ἢ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ· μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. ἅμα δέ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὁρίζονται. πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ὑπάρχει· τοῖς δὲ λοιποῖς, ᾧ τινὶ ὑπολαμβάνουσιν εἶναι· ἔοικε γὰρ, καθάπερ εἴρηται, μέ-

Officia porrò amicitiarum & ea, quibus amicitiæ definiri solent, ex iis, quæ sibi ipsi quisque exoptat ac tribuit, videntur fluxisse. Eum enim amicum esse ponunt, qui amicum illius ipsius causa bonis ornatum esse cupit, & ornat ipse quamplurimis, vel iis, quæ sunt revera talia, vel iis quæ bonorum speciem quandam præ se ferunt. Item: Eum qui amicum vult esse & vivere ipsius causa: quemadmodum matres erga filios affectæ sunt, & amici ii, inter quos aliqua offensiuncula nata est. Alij amicum eum esse volunt, qui una ætatem agit, eandemque vitæ degendæ rationem instituit. Item, illum, qui eadem studia sequitur. Item, eum, qui pari dolore parique lætitia, atque amicus afficitur. Quod quidem & matribus accidit maximè. Atque horum etiam aliquo ipsam amicitiam definiunt. Porrò unumquodque horum in viro bono inest erga seipsum: atque in cæteris etiam, qua sese tales esse existimant. Consentaneum est enim, virtutem & virum bonum uni- 1 2 3 4 5 6 7 8 9

cuique rei esse mensuram quemadmodum supra diximus. Hic enim secum ipse concordat, eademque non una aliqua animi parte, sed toto animo totoque pectore expetit. Vult item talis ea sibi evenire, quæ & verè bona sunt, & quæ talia videntur. Eaque agit. Viri enim boni est, in eò quod verè bonum est, omni contentione elaborare, idque sua ipsius causa: nimirum ejus partis animi gratia, in qua cogitandi vis inest, quæ unusquisque nostrum videtur esse. Vult præterea sese vivere & salvum esse, maximeque hanc partem, qua sapit, & in qua prudentia inest. Viro bono enim bonum est esse. Sibi autem quisque quod est bonum vult contingere. Nemo autem sibi optarit, ut, si alius, quam prius erat, sit effectus, in eo quoque statu, in quem transierit, eadem, quæ prius habuerit, tum quoque habere. Obtinet enim nunc quoque Deus bonum: diversum id quidem à nostro bono quodcumque tandem est illud Dei bonum. Non immeritò autem id, quod in nobis intelligit, unusquisque nostrum esse videatur, aut quàm maximè. Iam verò is, qui talis est, secum vult habitare secumque vivere. Id enim libenter facit. Nam & rerum actarum memoria est ei jucunda, & spes futurarum bona: quæ quidem etiam est jucunda. Præterea rerum plurimarum perceptione & cognitione mens ejus abundat: doletque & lætatur unà secum maximè. Nam omni ex parte idem ei molestum est, idemque jucundum, neque aliàs aliud: cum, pene dicam, nihil agat cujus cum pœnitere possit. Quoniam igitur hæc singula viro bono insunt erga seipsum,

τρον ἑκάστῳ ἡ δεῖλη καὶ ὁ σπεύδειν ἐστὶν ὀρθῶς. ὅτῳ γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεσθαι κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχήν. καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ πρᾶξαι δ' ὁ ἀγαθὸν τἀγαθὸν διαπονεῖν, καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· δ' ὁ διανοητικὸν χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ. καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα τὸ, ᾧ φρονεῖ. ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. ἕκαστος δὴ ἑαυτῷ βούλεται τἀγαθά. γνώμῃ δ' ἄλλος, οὐδεὶς αἱρεῖται ἂν πάντ' ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γνώμιμον· ἔχει γὰρ καὶ νῦν ὁ θεὸς τἀγαθόν, ἀλλ' ὅν ὅ, τί ποτ' ἔστι. δόξειε δ' ἂν τὸ νοοῦν ἕκαστον εἶναι, ἢ μάλιστα. σωζόμενον τὸ πιστὸν ἑαυτῷ βούλεται. ἡδέως γὰρ αὐτὸ πράττει· τῶν τὸ γὰρ πεπραγμένων οὐδεπώποτε αἱ μνῆμαι, καὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδες ἀγαθαί. αἱ τίαδται ἡδεῖαι. καὶ θεωρημάτων δ' εὐπορεῖ τῇ διανοίᾳ, σωαλγεῖται καὶ συνήδεται μάλιθ' ἑαυτῷ· πάντῃ γὰρ ἅμα τὸ αὐτὸ λυπηρὸν καὶ ἡδύ, καὶ οὐκ ἄλλοτ' ἄλλο. ἀμεταμέλητον γὰρ, ὡς εἰπεῖν· τῷ δὲ φίλῳ αὐτὸν ἕκαστα τούτων ὑπάρχειν

τῷ ὄντι

τῷ ὁπωσοῦν. ἔχειν δὲ τὸν φίλον ἔχει, ὥσπερ καὶ πρὸς ἑαυτόν. ἐστι γὰρ ὁ φίλος, ἄλλος αὐτός· καὶ ἡ φιλία, τούτων εἶναί τι δοκεῖ, καὶ φίλοι, οἷς ταὐτὸ ὑπάρχει. περὶ αὐτὸν δὲ πότερον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστι φιλία, ἀφείσθω νῦν· δεῖ δ' ἴσως. δόξειε δ' ἂν ταύτη εἶναι ἡ φιλία, ᾗ ἔστι δύο ἢ πλείω ἐκ τῶν εἰρημένων. καὶ ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιοῦται· φαίνεται δὲ τὰ εἰρημένα καὶ τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν, καίτοι ὄντα φαύλοις. ἆρ' οὖν ἢ χρίσασιν ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβάνουσιν ὁπωσοῦν εἶναι, ταύτῃ μετέχουσιν αὐτῶν; ἐπὶ τοσοῦτόν γε κομιδῇ φαύλων καὶ ἀνοσιουργῶν, οὐδὲ ταῦτ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. σχεδὸν γὰρ οὐδὲ τοῖς φαύλοις· διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς, καὶ ἑτέρων ὑπ' ὀρέξεων, ἃ βέλτιστα, οἷον οἱ ἀκρατεῖς· αἱρετῶν γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα βλαβερὰ ὄντα· οἱ δ' αὖ, διὰ δειλίαν καὶ ὀκνίαν ἀφίστανται καὶ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι· οἱ δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ πεπραχότες, καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισούμενοι, * φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. ζητοῦσι τε οἱ μοχθηροὶ μεθ' ὧν συμπερινόστωσι, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσι· ἀναμιμνήσκονται γὰρ πολλῶν

est; idem sic animatus in amicum, ut in seipsum (amicus enim alter ipse) efficitur ex his, ut amicitia quoq; aliquid horum esse, iique, in quibus hæc insunt, amici esse videantur. Vtrum autem cuique erga seipsum amicitia intercedere possit, necne, in præsenti quærere omittamus. Illud quidem ambigi fortasse non potest, Amicitiam esse quatenus in aliquibus insunt duo aut plura ex iis, quæ suprà diximus: itemque amicitiam insignem ei amicitiæ, quæ cuique secum est, esse similem. Videntur autem ea, quæ à nobis dicta sunt, etiam in vulgo inesse, quamvis id sit futile ac pravum. Ac fortasse qua sibi ipsi placent, & arbitrantur, se bonos esse, eatenus sunt illorum participes. Nam in eorum profecto, qui penitus vitiosi & scelerati sunt, nemine ista insunt: quin etiam ne inesse quidem videntur. ac ferè vix etiam in ullo vitioso. Semper enim secum pugnant ac diffident tales, aliaque concupiscunt, alia volunt, perinde ut incontinentes. Iis enim spretis ac rejectis, quæ sibi bona esse opinantur, jucunda sequuntur, & quæ sunt damnosa, sumunt. Alii propter ignaviam, ac desidiam ab earum rerum, quas sibi optimas esse ducunt, actione, longè se removent. Iam qui multa & atrocia facinora admiserunt, propter improbitatem vitam oderunt ac fugiunt, sibique manus afferunt. Et vitiosi homines atque improbi quærunt, quibuscum dies totos traducant: seipsos autem fugiunt. Multa enim gravia atque

horrem-

horrenda recordantur, taliaque altera, cum soli sunt, expectant: tantisper autem, dum cum aliis sunt, oblivisc-
32 untur. & cum nihil sit in eis amabile, nullo erga se amoris affectu commoventur.
33 Non igitur, qui tales sunt, secum ipsi aut lætantur, aut dolent. In eorum enim animo discordiæ & seditiones con-
34 citantur: & interdum homo improbus propter pravitatem dolore afficitur, abstinens à quibusdam rebus: interdum lætatur: & una pars huc ipsum trahit, altera illuc, tanquam ipsum divellendo
35 ac distrahendo. Quod si fieri non potest, vt quis simul doleat ac lætetur, at certe paulo post, quòd lætatus sit mœrore conficitur, nolitque hæc sibi voluptatem attulisse. malos enim assidue a-
36 ctionum suarum pœnitet. Non videtur igitur homo malus ne in seipsum quidem amico esse animo: quia nihil habet
37 amabile. Quod si ita affectum esse, valde est miserum: acerrima contentione fugienda improbitas est, operaque unicuique danda, vt sit probus. Sic enim
38 & amico in seipsum erit animo, & aliis poterit amicus esse.

καὶ δυχερῶν, καὶ ἅμα δ' ἄτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες· μεθ' ἑτέρων δ' ὄντες, ἐπιλανθάνονται, οὐθὲν τὸ φιλητὸν ἔχοντες, οὐδὲν φιλικὲν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. οὐδὲ δὴ συγχαίρουσι, οὐδὲ συναλγοῦσι σὺν τινὶ ἑαυτοῖς· στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχή. * καὶ τὸ μὲν, λύπης μοχθηρίας ἀλγεῖ, ἀπεχόμενον πολλῶν. * τὸ δ', ἥδεται· καὶ τὸ μὲν, ἕλκει· τὸ δ', ἐκεῖσε ἕλκει ὥσπερ διασπῶντα. εἰ δὲ μὴ εἴη τε ἅμα λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν γε λυπεῖται ὅτι ἥδετο, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ· μεταμέλειας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσι. οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακεῖσθαι, διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν φιλητόν. εἰ δὲ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διαβεβαιωτέον, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι· οὕτω γὰρ ἂν καὶ πρὸς αὐτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι, καὶ ἑτέρων φίλος γένοιτο.

CAPVT V.

De Benevolentia.

3 M.M.II. 1 7 Eud. 7. 1

BEnevolentia autem similis est illa quidem amicitiæ: non tamen amici-
2 tia est. Existit enim benevolentia etiam erga ignotos, essleque potest obscura & occulta: amicitia non item. Atque hæc
3 suprà à nobis explicata sunt. Sed nec a-

Ἡ δὲ εὔνοια, φιλία μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἔστι γε φιλία. γίνεται γὰρ εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτας, καὶ λανθάνουσα· φιλία δέ, οὔ. καὶ πρότερον * ἐπὶ ταῦτ' εἴρηται· οὐδὲ φιλητός ἐστιν· οὐ

τὸν· ἡ γὰρ ἄχει ἀφέσεως ἐδὲ ὄρεξιν. τῇ φιλίᾳ δ' ταῦτ' ἀκολουθεῖ. καὶ ἡ μὲν φίλησις, μὴ συνηθείας· ἡ δὲ εὔνοια, καὶ ἐπ' ὀλίγον, οἷον καὶ πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς συμβαίνει· εὔνοι γὰρ αὐτοῖς γίγνονται, καὶ συλλήψονται συμπράξαιεν δ' ἂν οὐθέν, ὅσον γὰρ ἐπόμεθα, περιπαίουσι εὔνοι γίνονται καὶ ἐπιπολαίως στέργουσι. ἔοικε δὲ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τὸν ἐρᾶν, ἡ ἀφὸ τῆς ὄψεως ἡδονή· μὴ γὰρ ἐρασθεὶς τῆ ἰδέᾳ, οὐθεὶς ἐρᾷ· ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει, οὐθὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπὼν ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμεῖ. οὕτω δὲ καὶ φίλους οὐκ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὐνοῦς γενομένους· οἱ δὲ εὔνοι οὐθὲν μᾶλλον φιλοῦσι· βούλονται γὰρ μόνον τἀγαθὰ, οἷς εἰσὶν εὔνοι· συμπράξαιεν δ' ἂν, οὐδὲ ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν· ὥστε μεταφέρων φαίη τις ἂν αὐτοὺς ἀρχὴν εἶναι φιλίας· χρονιζομένων δὲ καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένων, γίνεται φιλία, οὐ τὴν ἀφὸ τὸ χρήσιμον, οὐδὲ τὴν ἀφὸ τὸ ἡδύ. οὐδὲ γὰρ ἡ εὐνοια ὅπερ τούτοις γίνεται. ὁ μὲν γὰρ εὐεργετηθεὶς, ἀνθ' ὧν πέπονθεν, ἀποδίδωσι τὴν εὐνοιαν, τὰ δίκαια ἀρῶν· ὁ δὲ βουλόμενός τινα εὐπραγεῖν, ἵλ-

matio est. Nam neque contentionem habet, neque appetitionem: quæ duo amationem consequuntur. Præterea amatio cum vitæ consuetudine conjuncta est: benevolentia autem vel subito conciliari potest. quemadmodum in pugilibus aut gladiatoribus usuvenit. Benevoli enim eis fieri homines solent, & voluntate illos adjuvant: actionis tamen socii ipsis esse nolint. Nam quemadmodum diximus, repentino quodam animi motu benevoli efficiuntur, & leviter modo ipsos diligunt. Itaque principium amicitiæ videtur istud esse, quemadmodum & amoris, ea, quæ aspectu gignitur voluptas. Nemo enim amore capitur, qui non fuerit ante formæ specieque delectatus. nec tamen is, qui specie delectatur, continuo amat, sed tum, cum absentem desiderat, & præsentiam concupiscit. Sic igitur nec fieri potest, ut inter se sint ulli amici, nisi ante fuerint inter se benevoli: at benevoli non continuo inter se amant. Bona enim contingere dumtaxat illis volunt, quibus sunt benevoli: sed eos opera sua adjuvare, nec quicquam laboris aut molestiæ eorum causa suscipere velint. Itaque rectè quis verbi translatione eam dixerit esse amicitiam otiosam: accessione temporis autem & consuetudine adhibita fieri amicitiam, non eam, quæ utilitatis, non etiam illam, quæ jucunditatis causa constituatur. Nam ne benevolentia quidem propter hæc conciliatur (is enim qui beneficium ab altero accepit, si ob illius erga se liberalitatem ei benevolentiam præstat, jure & merito præstat. Qui verò alicui res secundas exoptat, sperans, se il-

se illius beneficio locupletem & copiosum futurum: non in illum, sed in seipsum potius benevolo esse animo videtur. quemadmodum nec amicus dicendus est, si propter utilitatem aliquam eum colat. in summa propter virtutem & bonitatem quandam conciliatur benevolentia, cum præ se fert, aliquis aut honestatis, aut fortitudinis aut alicujus hujusmodi virtutis speciem: quemadmodum & in pugilibus aut cursoribus, & aliis hujusmodi fieri solere diximus.

πίδα ἔχων εὐπορίας δι' ἐκείνην· οὐκ ἔοικεν εὖνους ἐκείνῳ εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον ἑαυτῷ· καθάπερ οὐδὲ φίλῳ, εἰ θεραπεύει δι' ὄνον, διὰ ταῦτα χρῆσιν· ὅλως δὲ ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειάν τινα γίνεται, ὅταν τῳ φαίνῃ καλός τις, ἢ ἀνδρεῖος, ἢ τι τοιοῦτον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγωνιστῶν εἰπομεν.

CAPVT VI.

De Concordia.

1 AD amicitiæ porrò rationem ac naturam & concordia videtur pertinere. Ideoque non est opinionum consensio. hoc enim etiam in iis inesse potest, qui inter se sunt ignoti. Neque concordes eos esse dicimus, qui de re aliqua, quæcumque ea sit, idem sentiunt: ut eos, quorum una est de rebus cœlestibus sententia. Neque enim quicquam habet de natura amicitiæ, his de rebus convenire sententiis. Sed civitates concordes esse dicuntur, cum de iis, quæ sibi conducunt unum sentiunt, eademque consilia capiunt, & quæ communi consensu fuerint approbata, exequuntur ac transigunt. In rebus igitur agendis concordia versatur, atque harum in iis, quæ magnitudine excellunt, & quæ contingere possunt, vel utrisque, vel omnibus. Exempli gratia, concordes sunt civitates, cum placet civibus omnibus ut magistratus per suffragia conferantur, aut belli societas cum Lacedæmo-

2 M. M. c. 11.
7 End. 7.

Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται, διὸ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία· τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους ὑπάρξειεν ἄν. οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασίν, οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων· ὁ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν· ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ τὰ αὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινὴ δοξαντα. περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσι, καὶ τούτων περὶ τὰ ἐν μεγέθει, καὶ ἐνδεχόμενα ἀμφοῖν ὑπάρχειν, ἢ πᾶσιν, οἷον αἱ πόλεις, ὅταν πᾶσι δοκῇ τὰς ἀρχὰς αἱρεταὶς εἶναι, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄρ-

χειν

χειν πιττακὸν, ὅτι καὶ ἀυτὸς ἤθελεν. ὅταν δ' ἑκάτερος ἑαυτὸν βούληται, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς Φοινίσσαις, ταραράζουσι· ὁ γὰρ ἐστὶ ὁμονοεῖν, τὸ αὐτὸ ἑκάτερον γινοώσκειν ὃ δή πού ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ, οἷον ὅταν καὶ ὁ δῆμος, καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τὰς πόλεις ἄρχειν. ὅτω γὰρ πᾶσι γίγνεται ἃ ἐφίενται. πολιτικὴ δὴ φιλία φαίνεται ἡ ὁμόνοια, καθάπερ καὶ λέγεται· περὶ τὰ συμφέροντα γάρ ἐστι, καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον αἱρετὰ· ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν· ἐσταὶ γὰρ καὶ πρὸς αὑτοὺς ὁμονοοῦσι, καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ τὰ αὐτὰ ὄντες, ὡς εἰπεῖν· τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταῤῥεῖ, ὥσπερ εὔριπος· βουλοῦταί τε τὰ δίκαια, καὶ τὰ συμφέροντα. τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, πλὴν ἐπὶ μικρόν. καθάπερ καὶ φίλους εἶναι, πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις· ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις ἐλλείποντας· ἑαυτῷ δ' ἕκαστος βουλόμενος τἀγαθὰ, τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει· μὴ γὰρ περιῴτων, τὸ κοινὸν ἀπόλλυται. συμβαίνει οὖν αὐτοῖς ταράττειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας· αὐτοὺς δὲ μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.

niis ineatur, aut ut Pittacus præsit civitati, quod idem tamen etiam ipse velit. Cum verò seipsum uterque vult præfici (ut illi in Phœnissis) seditionem inter se concitant. Non est enim concordia, duos unum, & idem sentire, quicquid illud sit: sed idem in eodem. Exempli causa, cum & populus & viri boni optimates præesse civitati volunt. Sic enim omnes id, quod expetunt, consequuntur. Concordia autem civilis amicitia videtur esse, itaque etiam appellatur. versatur enim in iis, quæ reipublicæ conducunt, quæque ad usum vitæ pertinent. Inest autem concordia talis in viris bonis; hi enim & secum ipsi concordant, & inter se, cum in iisdem, pene dicam, consiliis & factis versentur ac perseverent. Talium enim virorum eædem manent voluntates, nec instar Euripi fluunt & refluunt. Idem tum ea, quæ justa, tum ea, quæ utilia sunt, volunt: quæ ipsa illi etiam communiter sequuntur & concupiscunt. Mali autem concordes esse non possunt, nisi parum admodum: quemadmodum nec facilè amici esse possunt, cum in rebus utilibus superiora omnia habere velint, in sumtibus autem faciendis, muneribusque publicis obeundis ac sustinendis vinci se facilè patiantur. at ubi sibi ipsi quisque illa concupiscit, in eum, qui sibi proximus est, eumque ab illis rebus arcet & prohibet. respublica enim illorum interit, dum illam ipsorum nemo tuetur, neque conservat. accidit ergo eis, ut discordiis & seditionibus inter se confligentur, dum alter alteri necessitatem imponit; ipsi autem, quæ justa sunt, pro sua virili parte facere nolunt.

CAPVT VII.

Vtrum ament magis qui beneficia contulerunt, an qui acceperunt.

1 IAm qui beneficia in aliquos contulerunt, eos de quibus bene meriti sunt, vehementius amare videntur quam ii, qui beneficium acceperunt, bene de se meritos: ejusque rei quasi rationi contrariæ causa quæritur. Atque plurimis ex eo illud fieri videtur, quod alteri debent, alteris debetur. Quemadmodum itaque pecunia mutuò data & accepta debitores suis creditoribus interitum exoptant: at iis qui mutuum dederunt, debitorum salus etiam curæ est: Sic & eos, qui de aliquibus bene meriti sunt, eorum, qui beneficium acceperunt incolumitatis studiosos esse, tanquam beneficii gratiam confecturos: illos autem de gratia referenda non magnopere laborare. Atque hæc fortassis Epicharmus eos perhibeat dicere, ex deteriore parte sententiam pronuncians. veruntamen ab humano ingenio ista res non abhorret. Nam magna pars hominum beneficii immemor est, mavultque beneficium accipere, quàm dare. Verum hujus rei causa natura potius contineri videatur, neque magnopere huc facere similitudinem fœnoris ac mutui. Non enim amant hi suos debitores: sed salvos esse volunt, ut suum recuperent. Qui autem beneficium contulerunt, amant & diligunt eos, quos beneficio affecerunt, neque etiam si neque in præsenti nulla in re sibi

7. Eu. 1.

Οἱ δ' εὐεργέται τὺς εὐεργετηθέντας δοκῦσι μᾶλλον φιλεῖν, ἢ οἱ εὖ παθόντες τὺς δεήσαντας, καὶ ὡς ἐπὶ λόγου γινόμενον, ἀπορῆται· τῖς μὲν οὖν πλείοσις φαίνε), ὅτι, οἱ μὲν, ὀφείλεσι· τῖς δὲ, ὀφείλε). καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δανείων, οἱ μὲν ὀφειλόμενοι, βύλον) μὴ εἶναι οἷς ὀφείλεσι· οἱ δὲ δανείσαντες, καὶ ἐπιμέλονται τῆς τῶν ὀφειλόντων σωτηρίας· ἕτω καὶ τὺς εὐεργετήσαντας ἐύλεσθαι εἶναι τὺς παθόντας, ἵνα κομιεῖσθαι τὰς χάριτας. τῖς δ', ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον ἐπιμελὲς τ' ἀντιποδοῦναι. Ἐπίχαρμο μὲν οὖ τάχ' ἂν φαίη ταῦτα λέγειν αὐλῖς· ἐκ πονηρᾶ γεωμέτρυ· ἔοικε δ' ἀνθρωπικᾷ ἀμήμοσις εἶ οἱ πολλοὶ, ἢ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐθέλειν. δόξειε δ' ἂν φυσικώτερόν τι εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τὺς δανείσαντας· οὐ γὰρ δεῖ φίλους περὶ ἐκείνυς· ἀλλὰ τί σώζεσθαι βύλοντο, τῆς κομιδῆς ἕνεκεν· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες, φιλῦσι καὶ ἀγαπῶσι τὺς εὖ πεποιθότας, κἂν μηδὲν ὦσι χρήσιμοι, μηδ' εἰς

ὡς ὕστερον ῥηθήσεται. ἔτι δοκεῖ καὶ ὁ τῶν τεχνῶν συνιδρυκὼς πᾶς μᾶλλον ἀγαπᾶν τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπητὸν ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμψύχων γινομένων. μάλιστα δ' ἴσως τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει. ὑπερφιλοῦσι γὰρ ἑαυτῶν τὰ οἰκεῖα ποιήματα, τεκνοποιοῦσι γὰρ ὥσπερ τέκνα. δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ τὸν τῶν εὐεργετῶν τὸ γὰρ εὖ πεποιηκὸς, ἔργον ἐστὶν αὐτοῦ. τοῦτο δὲ ἀγαπῶσι μᾶλλον, ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι τὸ εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δ' ἐνεργείᾳ τῷ ζῆν καὶ πράττειν. ἐνεργείᾳ δὲ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἔστι πως. ἐν ἔργῳ δὲ τὸ ἔργον, διότι καὶ τὸ εἶναι. τοῦτο δὲ φυσικόν· ὃ γὰρ ἔστι δυνάμει, τοῦτον ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον μηνύει· ἅμα ἦ καὶ, τῷ μὲν εὐεργέτῃ καλὸν, τὸ κατὰ τὸ πρᾶξιν, ὥστε χαίρειν ἐν ᾧ τοῦτο· τῷ δὲ παθόντι οὐδὲν καλὸν ἐν τῷ δεξαμένῳ· ἀλλ' εἴπερ, συμφέρει· τοῦτο δ' ἧττον ἡδὺ καὶ φιλητόν. ἡδεῖα δ' ἔστι, ἃ μὲν παρόντα, ἡ ἐνέργεια. ἃ δὲ μέλλοντα, ἡ ἐλπίς. ἃ δ' ἦ γεγενημένα ἡ μνήμη. ἥδιστον δὲ τὸ κατὰ τὸ ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως· τῷ μὲν οὖν πεποιηκότι, μένει τὸ ἔργον· τὸ καλὸν γὰρ πολυχρόνιον. τῷ δὲ παθόντι τὸ χρή-

sint utiles, neque sint postmodo futuri. quod & in artificibus usu venit. Amat enim suum quisque opus vehementius, quam ab opere suo amaretur, si ex inanimo fieret animatum. Atque hoc in poetis fortasse maximè contingit. Hi enim sua poëmata supra modum amant, estque talis affectio erga ea ipsorum, qualis erga liberos: eique admodum similis est eorum, qui beneficia dederunt, ratio. Id enim quod beneficio affectum est, eorum qui beneficium dederunt, opus est. Hoc igitur illis carius est, quam operi is, qui opus effecit. Hujus rei causa est, quod esse omnibus optabile & amabile est. Quod sumus autem, id efficacitate cernitur, quippe vivendo & aliquid agendo. per efficacitatem igitur ipse operis effector quodammodo est. Suum itaque opus ipsi carum est. Atque hoc accidit naturaliter. Quod enim potestate est, hoc esse ipsum energia atque actu opus indicat ac declarat. Præterea homini bene de altero merito pulchrum & honestum est ita fecisse: ideoque delectatur eo, per quem hoc contingit ei. At illi, qui beneficium accepit, nihil honesti in eo, qui bene meritus est, inest: sed si quid est, emolumentum est. hoc vero minus jucundum, minusque amabile est. Affert porro præsentis quidem rei usus five energia voluptatem, futuræ autem spes, præteritæ autem memoria. Omnium autem rerum ea jucundissima est, quæ usu & energia est, eademque amabilis maximè. Ei igitur, qui beneficium contulit, manet opus suum. honestum enim diuturna res est. Ei autem,

1 Rhe. 11

9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

qui accepit, utilitas celeriter evanescit.
20 Et rerum quidem honestarum est memoria jucunda, utilium autem non admodum, aut certè minus: cujus contrarium esse videtur in spe seu expectati-
21 one. Præterea amatio effectioni similis
22 est: amari autem perpessioni. Porrò qui ratione actionis sunt alteris superiores, iis & amare ipsum, & ea, quæ amicitiæ propria sunt, conveniunt. Præterea ab omnibus illa magis diliguntur,
23 quæ magno labore parta sunt, quemadmodum & pecunias cariores habent qui ipsi eas acquisiverunt, quam qui hæreditate eas acceperunt. Existimatur autem accipere beneficium minime esse
24 laboriosum: conferre verò difficile atque
25 operosum. Et hanc quoque ob causam matres ardentius complectuntur liberos, quàm patres, quia partus laboriosior res est, & certius sciunt suos
26 esse. Atque hoc ipsum etiam beneficiorum auctoribus congruere consentaneum est.

σημον παρέχει). ἥπτε μνήμη, τῶν μὲν καλῶν, ἡδεῖα· τῶν δὲ χρησίμων, οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. ἡ προσδοκία δ' ἀνάπαλιν ἔχειν ἔοικε. καὶ ἡ μὲν φίλησις, πεισθῆ ἔοικε· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, τῷ πάσχειν. τῆς ἐπιεικείας δὲ οὔσης τὸ πρᾶξαι ἔπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλικά. ἔτι ἅ, τὰ ἀπροσδιόνυσα γενόμενα, πάντες μᾶλλον ἀγαπῶσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν παραλαβόντων. δοκεῖ δὴ, τὸ μὲν, εὖ πάσχειν, ἄπονον εἶναι. τὸ δ' εὖ ποιεῖν, ἐργώδες. διὸ καὶ δόξαι δὲ καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι· ἐπιπονωτέρα γὰρ ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν. δόξειε δ' ἂν τοῦτο καὶ τοῖς εὐεργέταις εἰκεῖοι εἶναι.

CAPVT IIX.

De Amore sui.

2 M.M.13. & 14. 7 Eu.c.6. 1 Rhe. 11.

1 QVæritur etiam: An quis debeat seipsum præ cæteris amare; An alium
2 potius. Solent namque reprehendi, qui sui sunt amatores, & probri atque contumeliæ causa fere philautos appella-
3 mus, videturque improbus quidem ad suam utilitatem referre omnia; & eo sane magis, quo est ipse deterior. (ex
4 quo fit, ut in tales bujusmodi quædam vulgo dici soleant: Nihil iste, nisi suum
5 commodum curat) E diverso vero vir

Ἀπορεῖται δὲ, πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινα· ὀνειδίζονται γὰρ οἱ ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶντες· καὶ ὡς ἐπὶ αἰσχρῷ, φιλαύτους ἀποκαλοῦσί τινες, ὁ μὲν φαῦλος, ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾖ, τοσούτῳ μᾶλλον· ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ, οἷον ὅτι οὐδὲν ἀφ' αὑτοῦ πράττει, ὁ δὲ ἐπιεικὴς, * διὰ τὸ καλὸν,

καλὸν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾖ, μᾶλλον * Διὰ τὸ καλὸν, καὶ Φίλῳ ἕνεκα. τὸ δ' αὐτὸ, καὶ περὶσι. τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα Διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως· Φασὶ γὰρ δεῖν Φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα Φίλον· Φίλος δὲ μάλιστα, ὁ βουλόμενος, ᾧ βούλεται τἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἰσεται· ταῦτα δὴ ὑπάρχει μάλιστα αὐτὸς πρὸς αὑτὸν, καὶ τἄλλα δὴ πάντα, οἷς ὁ Φίλος ὡρίσθη· εἴρηται γὰρ, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ Φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμολογοῦνται, οἷον τὸ μία ψυχή· καὶ κοινὰ τὰ τῶν Φίλων. καὶ ἰσότης Φιλότης· καὶ, γόνυ κνήμης ἔγγιον. πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὐτὸν μάλιστ' ὑπάρχει· μάλιστα γὰρ Φίλος ἑαυτῷ· καὶ Φιλητέον δὴ μάλιστα ἑαυτόν. ἀπορεῖται δὲ εἰκότως, πότερον χρεὼν ἕπεσθαι, ἀμφοῖν ἐχόντοιν τὸ πιθανόν. * ἴσως δὴ τοὺς πιθανοὺς δεῖ τῶν λόγων διαιρεῖν καὶ διορίζειν ἐφ' ὅσον ἑκάτεροι καὶ τῇ ἀληθείᾳ· ἐὰν δὲ λάβωμεν τὸ Φίλαυτον, πῶς ἑκάτεροι λέγουσι, τάχ' ἂν γνοῖεν τὸ δῆλον. οἱ μὲν οὖν εἰς ὀνειδος ἄγοντες αὐτὸ, Φιλαύτους

bonus omnia honestatis causa agit, & quo melior ipse est, eo id facit studiosius. Et quidem propter honestum, & amici gratia, posthabita suæ utilitatis cura. Ex quo videtur certè philautia in vitio esse. Atqui veritas adeoque res ipsa huic assertioni reclamat: & quidem non immerito. Etenim vulgo ajunt: maxime eum amare oportere, qui maxime sit amicus. talis porro is est, qui quem vult bonis ornatum esse, ipsius causa bonis ornatum cupit, etiam si nemo idipsum rescisturus esse videatur. Jam hoc erga seipsum maxime facit unusquisque: sicut & cætera φιλικὰ quibus amicus definitur, unicuique adversum semetipsum maxime insunt. Etenim in præcedentibus diximus, omnia amicitiæ propria, à nobismet ipsis profecta, ita posteà etiam in amicos promanare: & omnia item vulgi proverbia idem probant, verbi gratia illud: Vnus amicorum animus: item, Amicorum omnia communia: Et, Æqualitas est amicitia: Et illud; Genu sura propius. Hæc etenim omnia unicuilibet erga seipsum maxime insunt. Sibi enim quilibet maxime amicus est. Ex quo sequitur, ut quilibet à sese maxime diligendus esse videatur. Dubitatur autem, utra harum duarum amplectenda sit opinio, cum utraque quadam probabilitate nitatur. Iudicamus autem distinguendum esse in hujuscemodi quæstionibus, definiendumque, quid & quatenus utraque pars verum dicat. Quod si intelligamus, quid utrique vocent, sui amantem esse, res fortasse erit plana. Qui igitur in vitio ac probro habent φιλαυτίαν, illi nominant sui amantem

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

1 Pol. 2.

amantes, qui ubique sibi potiorē lucri, voluptatis corporeæ, & honoris attribu-
17 unt partem. Quid ita? Quoniam vulgus ista ut præcipua hominis bona appetit in iisq; præcipuum studium ponit: ideoque de iis vehementer dimicare ho-
18 mines inter sese solent. Iam qui his præ cæteris abundare volunt, illi scilicet suis cupiditatibus indulgent, adeoque in universum, affectibus, brutæque animæ parti.
19 Hujusmodi porrò quia est vulgus & multitudo hominum multò maxima, factum scilicet est, ut ab hac vitiosa vulgi affectione φιλαυτίας occupata sit appellatio. Et rectè sanè, qui hoc
20 modo sunt φίλαυτοι, vituperantur. Quod autem plus dictorum bonorum sibi, quam aliis tribuentes vulgo φίλαυτοι nominentur, non est obscurum. siquidem
21 nemo est cum, qui præ cæteris honestis rebus gaudeat, temperateque agere velit, aliisque animi bonis sese exornare, sui amantem dixerit, sicuti neque vituperaverit illum unquam; cum quidem ejusmodi virtutis cultor maximè sit φί-
22 λαυτος: quippe qui sibi res pulcerrimas atque optimas tribuat. menti namque, præstantissimæ sui parti, obsequitur, &
23 in omnibus obtemperat. Porro quemadmodum præcipua pars civitatis, vel cujusvis alterius cœtus ipsum totum esse videtur: ita & homo à præcipua sui parte, nempe mente, denominari solet. Ex quo maximè φίλαυτος erit, qui
24 hanc amat, eidemque gratificatur.
25 Continens præterea & incontinens di-

καλῶσι τὰς ἑαυτοῖς ἀπονέμοντας τὸ πλεῖον ἐν χρήμασι, καὶ τιμαῖς, καὶ ἡδοναῖς ταῖς σωματικαῖς· τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ, ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεονέκται, χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τῇ παθητικῇ, καὶ τῇ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί· διὸ καὶ ἡ περιποιητικὴ γεγένηται ἀπὸ τῶν πολλῶν φαύλη ἕξις· δικαίως δὴ τῆς ἐπὶ φιλαύτοις ἐπιτιμίζεται, ὅτι δὲ τὰς τὰ τοιαῦθ' αὑτοῖς ἀπονέμοντας, εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοὶ φιλαύτους, οὐκ ἄδηλον· εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζει τὰ δίκαια πράττειν, αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν καλῶν τὰς ἕξεις, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιεῖται, οὐδεὶς ἐρεῖ φίλαυτον τοῦτον, οὐδὲ ψέξει. δόξειε δ' ἂν ὁ τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος· ἀπονέμει γὰρ ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ, καὶ χαρίζεται ἑαυτοῦ τῷ κυριωτάτῳ, καὶ πάσῃ τούτῳ πείθεται· ὥσπερ ἥ καὶ πόλις τὸ κυριώτατον μάλιστ' εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος. καὶ φίλαυτος δὴ μάλιστα ὁ τὸν ἀγαπῶν, καὶ τούτῳ χαριζόμενος· καὶ ἐγκρατὴς * δὴ καὶ ἀκρατὴς λέγεται

τῷ κρα-

τῷ κρατῆν τὸν νοῦν, ἢ μὴ, ὡς τύτῳ ἑκάστῳ ἔστιν. καὶ πεπραγμέναι δοκοῦσιν αὐτοὶ, καὶ ἑκουσίως, τὰ μὲν λόγῳ μάλιστα. ὅτι μὲν οὖν τοῦθ' ἕκαστός ἐστι μάλιστα, οὐκ ἄδηλον, καὶ ὅτι ὁ σπουδαῖος μάλιστα τοῦτο ἀγαπᾷ. ἀφ' οὗ φίλαυτος μάλιστ' ἂν εἴη, καθ' ἕτερον εἶδος τὸν ὀνειδιζομένου· καὶ διαφέρει πολλοῦ, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν, ἢ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι τοῦ καλοῦ, ἢ ὧν δοκοῦντος συμφέρειν. τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας, πάντες ἐπαινοῦσι καὶ ἐπαινοῦσι· πάντων δὲ ἀμιλλωμένων ὡς τὸ καλὸν, καὶ διατεινομένων ἐν τοῖς καλλίστοις πράττειν, κοινῇ τ' ἂν πάντα εἴη τὰ δέοντα, καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, εἴπερ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτον. ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν, δεῖ φίλαυτον εἶναι, καὶ γὰρ αὐτὸς ὠφεληθήσεται τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν, οὐ δεῖ. βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενον. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ, ἃ δεῖ πράττειν, καὶ ἃ πράττει· ὁ δ' σπουδαῖος, ἃ δεῖ, πάντα καὶ πράττει· πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ· ὁ δ'

ea quæ facere oportet, facit.

cuntur ex eo, quod in ipsis penes mentem potestas sit aut non sit: quasi scilicet quilibet nostrûm nihil aliud sit, quam sua mens: Denique existimantur homines ipsi maximè egisse illa, quæ cum ratione egerunt. Quod igitur unusquisque illud sit maximè, quod jam diximus, perspicuum est: sicut etiam illud quod hæc pars optimo cuique sit carissima. Itaque qui meritissimè φίλαυτος dicatur, erit quidam longe alius, quàm ille superius notatus. Et tantum ab illo differt, quantum discrepant, rectæ rationis dictamini congruenter vivere; & affectibus parere: item honestum verum appetere, & illa, quæ utilitatis speciem habent, sequi. Jam illud certum est, eos homines, qui præ cæteris honestis actionibus incumbunt, ab omnibus probari, laudarique omnium ore: Quippe omnibus ad honestum certatim connitentibus, pulcerrimaque contentione pergere in eo cupientibus, tam publicè omnibus, quam privatim unicuilibet maxima bona proventura videntur. Quid ita? Quoniam ea est vis ac potestas, hoc proprium, virtutis & actionum cum virtute consentientium. Ex quo sequitur, optimum quemque oportere sui amantem esse. quando & ipse honestis actionibus, in hoc proposito incumbens, juvatur, idemque aliis simul prodest: Improbum contra sese amare minime debere. Nocebit enim hic & sibiipsi, & proximis, affectibus pravis indulgendo. Sane improbi hominis facta, ab iis, quæ facienda erant, plurimum discrepant: Vir autem bonus, etenim omnis mens quod sibi est optimum

mum eligit. At verò menti per omnia
37 obtemperat vir bonus. Insuperque verum etiam illud est, quod de bono viro dici solet, eum multa amicorum, & patriæ causa agere: Atque etiam si usus postulet, eorumdem gratia mortem
38 minime gravate oppetere. Etenim negligit ille opes, honores cæteraque bona, vulgo magna contentione quæri solita. Cæterum ita ac non aliter illa negligit, ut sibi honestatem per id paret.
39 mavult enim paulisper voluptate magna perfrui, quam diu remissa: unum annum honeste vivere, quàm multos temere & absque insigni dignitate. Vnam
40 denique actionem magnam, & honestam anteponit multis & iisdem parvis.
41 Atqui omnibus his ille fortasse potitur, qui pro patria vel amicis occumbit: eligitque sibi talis, quod est apprime ho-
42 nestum. Porro etiam opes profundens talis, illud utique agit, ut amicos locupletiores reddendo illis quidem pecunias acquirat, sibi vero ipsi honestatem: atque ita sibi certè majus bonum attri-
43 buit. De honoribus & magistratibus idem judicandũ. Omnia enim hæc amico relinquens, id sibi sumit, quod est
44 honestum ac laudabile: Summa certe ratione. Nihil enim magis convenit viro probo quàm rebus omnibus antepo-
45 nere virtutem. Postremo etiam cum functiones honestas amico permittit,
46 eadem est ratio cum antedictis. Videtur namque honestius esse, auctorem talium agendorum fuisse amico, quàm ipsum egisse. In omnibus igitur speciebus rerum laudabilium virum bonum

ὀπαδικὴς στοχάζεται τῷ νῷ. ἀληθὲς δὴ τὸ σπουδαῖον, καὶ τὸ τοῖς φίλοις ἕνεκα πολλὰ πράττειν καὶ τῆς πατρίδος, κἂν δέῃ ὑπεραποθνήσκειν. περιόψεται γὰρ καὶ χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθὰ, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν· ἐλίττει γὰρ χρόνου ἡδῆναι σφόδρα, μᾶλλον ἤ λοιτ' ἂν, ἢ πολλῷ ῥήμα· καὶ βιῶσαι καλῶς ἑαυτὸν, ἢ πολλὰ ἔτη τυχόντως. καὶ μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς· τοῖς δὲ ὑπὲρ φίλων ἀποθνήσκουσι τοῦτ' ἴσως συμβαίνει. αἱρεῖται γὰρ μέγα καλὸν ἑαυτῷ, καὶ χρήματα περίοιντ' ἄν, ἐφ' ᾧ πλείω λήψονται οἱ φίλοι. γίγνεται γὰρ, τῷ μὲν φίλῳ χρήματα· αὐτῷ δὲ, τὸ καλόν· τὸ δὲ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. καὶ περὶ τὰς τιμὰς δὲ καὶ ἀρχὰς, ὁ αὐτὸς τρόπος· πάντα γὰρ τῷ φίλῳ παύτα περήσεται· καλὸν γὰρ αὐτῷ τοῦτο καὶ ἐπαινετόν. εἰκότως δὲ δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλόν. ἐνδέχεται δὲ τὴν πρᾶξιν τῷ φίλῳ περῆσθαι, καὶ εἶναι καλλίονα αὐτὸν πρᾶξαι, τὸ ἄπρον τῷ φίλῳ ἡμῖσυ. ἐν ἅπασι δὲ τοῖς ἐπαινετοῖς, ὁ σπουδαῖος φαίνεται

ἑαυτῷ

ἑαυτῷ δ' καλῶ πλέον νέμων. ὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται· ὡς δ' οἱ πολλοὶ, δ χείρω.

veriorem & meliorem partem boni sibi tribuere videmus. Dicto igitur modo φίλαυτον esse oportet, non autem vulgi more. 48

CAPVT IX.

Beatum opus habere amicis honestis.

Ἀμφισβήτηται δὲ κ πρὸ τὸν εὐδαίμονα εἰ δεήσει φίλων, ἢ μή· οἱ γάρ φασι φίλων δεῖν τοῖς μακαρίοις κ) αὐτάρκεσιν· τὸ γὰρ αὐτοῖς τἀγαθά. αὐτάρκεις ὄντας, ἀδενὸς προσδεῖσθαι· τὸν δὲ φίλον, ἕτερον αὐτὸν ὄντα, πορίζειν, ἃ δι αὑτῷ ἀδυνατεῖ ὄφειν τό.

Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

δοικε δ' ἄτοπον, τ' πάντα ἀπονέμοντας τἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι· ὃ δοκεῖ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον εἶναι. εἰ δὲ φίλους δεῖ μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ πάσχειν· κ) ἔστι τ' ἀγαθοῦ κ) τῆς ἀρετῆς, τὸ εὐεργετεῖν· κάλλιον δ' εὖ ποιεῖν φίλους ἐθνείων· τὸν εὖ πεπονθόν δεήσει ὁ σπουδαῖος. διὸ κ) ζητεῖται, πότερον ἐν ἀτυχίαις μᾶλλον δεῖ φίλων, ἢ ἐν εὐτυχίαις· ὡς κ) ἀτυχοῦντες δεόμενοι τῶν εὐεργετησόντων· κ) τῶν εὐτυχοῦντων, ὡς εὖ ποιή-

IAm & de beato quæri disputariq; solet, Anne ille egeat aliquando amicis: An nunquam? felicibus enim nullaque re egentibus ajunt minimè opus esse amicis, cum suppetant ipsis bona omnia. Porro cum sint semetipsis contenti, amicorum illos præsidio minimè egere. Atqui amici, cum sit alter idem, proprium esse, ea supplere quæ quis à seipso habere non potest. Ex quo illud est factum, 1 a M.M.ij. 7 Eu. c.ij & 12

Cui sunt secunda res, quid amicis ei est opus?

Atqui perabsurdum videtur, beatis tribuere omnia bona, & interim negare amicos eis esse, cum hi sint in bonis externis pars præcipua. Quod si amici proprium est conferre potius in alterum quam ab altero accipere beneficium; Si item viri boni & virtutis benefacere; Si denique pulcrius est benefacere amicis, quam peregrinis; amicis profecto vir bonus egebit. Atque hoc ita esse vel ex illo quoque liquet. Quod quæri etiam solet, Magisne, fortuna adversante, an favente, amicis egeamus: nimirum, quod & in adversitatibus requiruntur, qui nos sublevent? Et vero in rebus secundis desideramus aliquos habere, in quos conferantur officia. 2 3 4 5 6 7

8 Quin & illud absurdum est, Beatum velle solitarium facere. Nemo enim velit vel omnibus bonis affluere, hac condi-
vid. sup. l. 1. c. 7. §. 21. 9 tione, ut solitariè vivat. est enim animal civile homo, naturaque ita factus,
10 ut in societate vivat. Porro beatus bonis affluit. Possidet enim ille cuncta na-
11 turæ bona. Est verò illud quoque perspicuum, melius esse, cum amicis, & viris bonis, quàm cum peregrinis, & forte fortuna oblatis consuetudinem
12 habere. Omnino ergo beato amicis est
13 opus. Quid igitur dicunt priores illi, & quo sensu assertio eorum consistere potest, quæ est, beato amicis non esse
14 opus? An non ita res habet quod cum vulgus eos modo censeat esse amicos, à quibus utilitas exspectatur ac percipitur; isti, quod intelligant, talium amicorum beatum non egere (ut qui bonis abundet) quemadmodum ne illis quidem etiam eget, in quibus voluptas spectatur, aut parum certe eget (tota enim ejus vita cum jucunda sit, non eget ille certe adventitia voluptate) hoc inquam cum intelligant, consequens esse putant, eum, qui talibus non egeat
15 amicis, absolute non egere amicis. At hoc fortasse verum non est; in primo enim libro ostendimus, quod beatitudo sit energia; hæc autem assidue fit, seu nascitur (id est, continua in actione consistit) non autem ut possessio quæ-
16 dam obtinetur. Quod si beatum esse consistit in vivendo, & in muneris fun-
17 ctione; Sique boni viri actio bona & jucunda est per se, (sicut initio dictum
18 est.) Si item jucundum est id, quod cu-
3 Pol. 6. que proprium est, cum quidem illud, quod in altero existit, illo quod

σιν. ἄτοπον δ' ἴσως καὶ τὸ μονότλον ποιεῖν τὸν μακάριον· ἐθέλοις γὰρ ἂν καθ' αὑτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθά. πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκώς· καὶ τῷ εὐδαίμονι δὴ τοῦθ' ὑπάρχει. τὰ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὰ ἔχει· δῆλον δ' ὡς μετὰ φίλων καὶ ἀστείων κρεῖττον, ἢ μετ' ἀθνείων καὶ τῶν τυχόντων συνημερεύειν. δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων. τί οὖν λέγουσιν οἱ πρῶτοι, καὶ πῇ ἀληθεύουσιν; ἢ ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τὰς χρησίμους εἶναι, τούτων μὲν οὖν οὐθὲν δεήσει ὁ μακάριος, ἐπεὶ τἀγαθὰ ὑπάρχει αὐτῷ. οὐδὲ δὴ τῶν ἡδέων τὸ ἡδύ, ἢ ὅλως μικρόν· ἡδὺς γὰρ ὁ βίος ἂν οὐθὲν δέοιτο ἐπεισάκτου ἡδονῆς. ὑ δεόμενος δ' τούτων φίλων, ὑ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων. τὸ δ', οὕτως ἔστιν ἴσως ἀληθές· οὐ γὰρ ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά τίς ἐστιν· ἡ δ' ἐνέργεια, δῆλον ὅτι γίνεται, καὶ οὐχ ὑπάρχει, ὥσπερ κτῆμά τι. εἰ δ' τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστὶν ἐν τῷ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, τοῦ ἀγαθοῦ δ' ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα καθ' αὑτήν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται· ἔστι δ' καὶ τὸ οἰκεῖον, τῶν ἡδέων θεωρεῖν δ' μᾶλλον τὰς πόλεις ἐνοά-

nostrum

μᾶλλον ἢ ἑαυτὸν, καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς οἰκείας· αἱ τῶν σπουδαίων δὲ πράξεις, φίλων ὄντων, ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς· ἄμφω γὰρ ἔχειν τῇ φύσει ἡδέα. ὁ μακάριος δὴ φίλων τινῶν δεήσεται, ὅσῳ θεωρεῖν σπουδαίους πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας. τοιαῦται δ' αἱ τῶν ἀγαθῶν, φίλων ὄντων. οἴεσθαι δὲ δεῖν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα· μονώτῃ μὲν οὖν χαλεπὸς ὁ βίος· οὐ ῥᾴδιον γὰρ καθ' αὑτὸν ἐνεργεῖν συνεχῶς· μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ῥᾷον. ἔσται οὖν ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα ἡδεῖα οὖσα καθ' αὑτήν, ὃ δεῖ εἶναι τὸν μακάριον· ὁ γὰρ σπουδαῖος, ᾗ σπουδαῖος, ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι χαίρει, ταῖς δὲ ἀπὸ κακίας δυχεραίνει. καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ὁπὸ ἢ τοῖς φαύλοις λυπεῖται. γένοιτο δ' ἂν καὶ ἄσκησίς τις τῆς ἀρετῆς ἐκ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, * καθάπερ καὶ Θέογνίς φησιν. φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν. ἔοικεν ὁ σπουδαῖος φίλος τῷ σπουδαίῳ, τῇ φύσει αἱρετὸς εἶναι· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὸν, εἴρηται ὅτι τῷ σπουδαίῳ ἀγαθὸν καὶ ἡδύ ἐστι καθ' αὑτό· τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται, τοῖς ζώοις, * δυνάμει αἰσθήσεως· ἀνθρώποις δὲ, αἰσθήσεως, ἢ νοήσεως· ἡ

nostrum est, conspectius nobis esse soleat; honestæ item actiones illorum quam nostræ; Denique si actiones honestorum hominum, qui sint ipsis amici, jucundas esse bonis necesse est, (quando utraque pars talium habet, quæ sunt jucunda natura) Beatus sane eget ejusmodi amicis. Quippe cum velit contemplari actiones honestas, & propriας: Et verò cum tales actiones sint boni viri ejusque amici actiones. Ad hæc omnes existimant, Beatum suaviter & jucunde vivere oportere. Solitariam porro vitam viventi difficilis & acerba est vita. non potest enim perpetua esse actio, quam quis exercet ad sese: sed cum aliis, & erga alios facilius ea perpetuatur. erit verò perpetua illa potius energia, quæ per se jucunda est: quod is sanè beato convenit. Vir enim bonus, quâ bonus, delectatur actionibus secundum virtutem, & harum contrariis offenditur, perinde ut Musicus delectatur decente Symphonia, absonis & futilibus cantionibus offenditur. Præterea beato amicis opus est, quia ex assiduo cum bonis convictu exercitatio quædam virtutis existere solet. (in cujus energia consistit beatitudo.) Sed iis, qui in hac disquisitione etiam ex Physicis petitas considerationes adhibent, videtur omnino, bono viro bonus amicus expetendus esse. Dictum enim est, quod natura bonum est, id bono viro per se jucundum, ac bonum esse: Vivere autem (quod in animantibus sentiendi, in hominibus sentiendi aut intelligendi

facultate definitur: facultate quidem ad energiam pertinente; in energiaque consistente vitæ principatu. Denique cum plane videatur vivere esse propriè sentire aut intelligere.) Vivere inquam
29 est aliquid natura bonum. Vivere igitur de numero rerum per se bonarum & jucundarum est. quia finitum ac termi-
30 natum quiddam est. quod autem finitum, id ex ordine bonorum est. Porrò
31 quod natura bonum, etiam viro bono tale existit. quocirca vivere omnibus
32 videtur jucundum esse. non tamen pravam hic vitam intelligimus, aut corru-
33 ptam seu exercitam doloribus. talis enim vita nullis terminis finita est. sicut nec illa, quæ eidem insunt. quod deinceps ex disputatione de voluptate & do-
34 lore erit evidentius. Quod si vivere bo-
35 num est, sanè & jucundum erit. Idq; eo
3 Pol. 4. quoq; apparet, quòd omnes homines vitæ cupiditate ducuntur, maximeq; o-
36 mnium boni & beati viri. his enim maximè vita expetenda est, horumque vi-
37 tæ ratio universa beatissima est. Porrò qui videt, sentit se videre; qui audit, sentit se audire, qui ambulat, sentit se ambulare: atque sic etiam in cæteris aliquid est, quod sentit, nos actione qua-
38 piam fungi. similiterque & sentire etiam possumus, quod sentiamus, item intel-
39 ligere, quod intelligamus. Et hæc ipsa (cum sentimus, inquam, & intelligimus) sunt certè, intelligere nos esse. nam modo ostendebamus, vivere esse
40 sentire aut intelligere. Porro sentire se vivere annumeratur rebus per se ju-
41 cundis. Vita enim bonum est natura, &

δὲ δυάμις, εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀνάγκαι. τὸ δὲ κύριον, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἔοικε· ἢ τὸ ζῆν εἶναι κυρίως τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δὲ ζῆν, τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν καὶ ἡδέων· ὡρισμένον γάρ· τὸ δὲ ὡρισμένον, τῆς τάξεως τῶν ἀγαθῶν· τὸ δὲ τῇ φύσει ἀγαθὸν, καὶ τῷ σπουδαίῳ. διὸ καὶ ἔοικε πᾶσιν ἡδὺ εἶναι. οὐ δεῖ δὲ λαμβάνειν μοχθηρὸν ζωὴν καὶ διεφθαρμένην, οὐδὲ ὀδυνηράς· ἀόριστον γὰρ ἡ τοιαύτη, καθάπερ καὶ τὰ ὑποδεχόμενα αὐτήν· ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ περὶ τῆς λύπης ἔσται φανερώτερον. εἰ δὲ αὐτὸ τὸ ζῆν, ἀγαθὸν καὶ ἡδύ. ἔοικε δὴ καὶ ὑπ' ἅπάντων ὀρέγεσθαι αὐτοῦ, μάλιστα τῶν σπουδαίων καὶ μακαρίων· τούτοις γὰρ ὁ βίος αἱρετώτατος, καὶ ἡ τούτων μακαριωτάτη ζωή· ὁ γὰρ ὁρῶν, ὅτι ὁρᾷ, αἰσθάνεται· καὶ ὁ ἀκούων, ὅτι ἀκούει· καὶ ὁ βαδίζων, ὅτι βαδίζει· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, ἔστι τι τὸ αἰσθανόμενον, ὅτι ἐνεργοῦμεν. αἰσθανόμεθα δ' ἂν, ὅτι αἰσθανόμεθα· καὶ νοοῦμεν, ὅτι νοοῦμεν. τὸ δ', ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ νοοῦμεν, ὅτι ἐσμέν· τὸ γὰρ εἶναι ἦν τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι, ὅτι ζῇ, τῶν ἡδέων καθ' αὑτό· φύσει γὰρ ἀγαθὸν ἡ ζωή.

τὸ δ'

τ' δ' ἀγαθὸν ὑπάρχειν ἑαυτῷ αἱρετὸν, ἡδύ. * αἱρετὸν δὲ τὸ ζῆν, καὶ μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς, ὅτι τὸ εἶναι ἀγαθὸν ὄφελος καὶ ἡδύ· συναισθανόμενοι γὰρ ἐφ' αὑτῷ ἀγαθῷ ἥδονται. ὡς δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἔχει ὁ σπουδαῖος, καὶ πρὸς τὸν φίλον· ἕτερος γὰρ αὐτὸς, ὁ φίλος ὄφελος καθάπερ αὐτὸ τὸ αὐτὸν εἶναι, αἱρετὸν ὄφελος ἑκάστῳ, ὅπερ καὶ τὸ τοῦ φίλου, ἢ σχεδὸν πλησίως. τὸ δ' εἶναι, διὰ αἱρετὸν, διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος· ἡ δὲ τοιαύτη αἴσθησις ἡδεῖαν καθ' αὑτήν. συναισθάνεσθαι ἄρα δεῖ καὶ τοῦ φίλου ὅτι ἔστι. ἔσται δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ συζῆν, καὶ ποιητέον λέγομεν τὰς διανοίας. οὕτω γὰρ ἂν δόξειε τὸ συζῆν ὄφελος τοῦ ἀνθρώπου λέγεσθαι, καὶ ἔχ τῶν ἐστι ὄφελος τοῦ βοσκημάτων, τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι· εἰ δὲ τοῦτο μακαρίου τὸ εἶναι αἱρετὸν ὄφελος καθ' αὑτὸ, ἀγαθὸν τῇ φύσει ὂν καὶ ἡδύ· σχεδὸν πλήσιον ἢ καὶ τὸ τοῦ φίλου ὄφελος. καὶ ὁ φίλος, τῶν αἱρετῶν ἂν εἴη. ὃ δὲ δεῖ αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ. ἢ ταύτῃ ἐνδεὴς ἔσται· δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

sentire quod nobis insit bonum est jucundum. Iam ipsum vivere optabile est, maximè bonis. quoniam ipsum esse talibus est & bonum & jucundum. Quippe cum ipsi boni etiam sensu percipiunt id, quod per se bonum est, voluptate perfunduntur. Vt autem vir bonus erga seipsum, ita etiam erga amicum affectus est. quia hic alter ipse est. Itaque ut unicuilibet expetendum est, ipsum existere, ita & amicisse esse, eidem est expetendum, aut non multò certè aliter. Suum autem esse, cuique optabile dicebamus esse, quia id sentiat esse bonum. cujusmodi sensus magna voluptate per se afficit. Igitur una secum sentire oportet amicum existere. quod contingit in societate vitæ, & sermonum atque cogitationum communicatione. sic enim societatem & convictum hominibus proprium definiri debere videtur: non, ut in pecudibus, pascuorum & pabuli communitate. Si igitur viro beato expetendum per se est, ut sit: cum id sit bonum, atque jucundum natura, sique idem ipsi est de amico sentiendum: profectò amicus ipsi in rebus expetendis erit habendus. Porrò quod beato expetendum est, idipsum ut eidem etiam suppetat oportet. Alioqui ab hac parte indigentia laborabit. Concludimus igitur, qui beatus futurus sit, ei amicis opus esse virtute præditis.

CAPVT X.

De numero Amicorum.

Ἆρ' οὖν ὡς πλείστους φίλους πρακτέον, ἢ καθάπερ ὄφελος

NVnquid igitur quam plurimi amici nobis adsciscendi sunt? An illud, quod

1 M.M.16. 1 Rhe. 5.

quod est in hospitalitate apte dictum, etiam in amicitia valere debet:

Ne sis multorum, ne sis quoque nullius hospes?

2 Respondetur, quod de amicitia utilitatis gratia instituta, verissimum hoc esse dictu, neque inopem oportere ab amicis esse, neque item nimium illis abun-
3 dare. multis namque vicissim deservire difficile ac laboriosum est: neque muneri ei vitæ nostræ rationes sufficiunt.
4 Plures igitur quàm conditio cujusque admittit amici, supervacanei sunt, &
5 beatæ vitæ cursum impediunt. Tum etjam in iis amicitiis, quæ voluptatis causa quæruntur, pauci sufficiunt amici, sicut cibo modicum sufficit condimen-
6 tum. Sed de viris bonis quæritur, utrumne hos quam plurimos in amicitiam assumi oporteat; an verò ut civitatis, ita & amicorum numero modus a-
7 liquis ponendus sit. Nam neque ex decem hominibus constare possit civitas, neque centum hominum millia civitas
8 etiam adhuc fuerint. Cæterum quantitas definiri certa fortasse non potest, nec est hoc unius, sed est illud univer-
9 sum, quod inter aliqua definita inter-
10 jectum est. Atque etiam amicorum est aliqua definita copia. Ac fortasse maximus numerus fuerint ii, cum quibus commode convictum habere quispiam
11 potest. Convictus namque amicitiæ maximè proprius esse suprà docebatur.
12 Porrò ut cum multis quispiam vivat, & iis sese impertiat, id fieri non posse per-
13 spicuum est. Præterea illos ipsos inter se quoque amicos esse necesse est, siqui-

7 Eu. c. 11.

τῆς ξενίας ἠμελῶς εἰρῆσθαι δοκεῖ, τὸ,

Μήτε πολύξεινος, μητ' ἄξεινος;

καὶ ὅτι τῆς φιλίας ἁρμόττει μήτ' ἄφιλον εἶναι, μήτ' αὖ πολύφιλον καθ' ὑπερβολήν. τῆς μὲν δὴ πρὸς χρῆσιν, καὶ πάνυ δόξειεν ἂν ἁρμόζειν τὸ λεχθέν. πολλοῖς γὰρ ἀνθυπηρετεῖν ἐπίπονον, καὶ οὐκ ἱκανὸς ὁ βίος ἅπασι τοῦτο πράττειν, οἷς πλείους δὴ τοῦ πρὸς τὸν οἰκεῖον βίον ἱκανῶν ἐμποδίζει καὶ ἐμπόδιος πρὸς τὸ καλῶς ζῆν. ἀφετέον οὖν δὴ τούτων. καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δέ, δόξειεν ὀλίγοι, καθάπερ ὀ τῇ τρυφῇ τὸ ἥδυσμα. τοὺς δὲ σπουδαίους, πότερον πλείστους κατ' ἀριθμόν, ἢ ἕως τινὸς μέτρου καὶ φιλικοῦ πλήθους, ὥσπερ πόλεως· ἔστι γὰρ οὐκ ἐπὶ δέκα ἀνθρώπων ἡ πόλις, οὐδ' ἐὰν ἐπὶ μυρίοις ἐστὶν ἡ πόλις δῆλον· τὸ δὲ πόσον οὐκ ἔστιν ἴσως ἕν τι, ἀλλὰ πᾶν τὸ μεταξύ τινων ὡρισμένων. καὶ φίλων δὴ ἔστι τι πλῆθος ὡρισμένων. καὶ ἴσως οἱ πλεῖστοι, μεθ' ὧν δυνατὸς τις συζῆν· τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. ὅτι δ' οὐκ οἷόν τε πολλοῖς συζῆν καὶ διαιρεῖσθαι αὐτὸν, οὐκ ἄδηλον. ἔτι δὲ, καὶ καθ' αὑτοὺς δεῖ ἀλλήλους φίλους εἶναι, εἰ μάλ-

οἱ μέλλουσι πάντες μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν, ἔστω ἢ ἐργῶδες ἐν πολλοῖς ὑπάρχειν. χαλεπὸν δὲ γέλασαι καὶ τὸ συγχαίρειν καὶ τὸ συναλγεῖν οἰκείως πολλοῖς· εἰκὸς γὰρ συμπίπτειν ἅμα, τῷ μὲν, συνήδεσθαι, τῷ δὲ, συνάχθεσθαι. ἴσως οὖν εὖ ἔχει, μὴ ζητεῖν ὡς πολυφιλούντθαι εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους, ὅσοι εἰς τὸ συζῆν ἱκανοί· ἐδὲ γὰρ ἐνδέχεσθαι δέξασθαι ἂν πολλοῖς εἶναι φίλον σφόδρα· δηλοῦσθαι δὲ ἐοικεν οὐδὲ ἐφ' ἑαυτῶν πλειόνων· ὑπερβολὴ γάρ τις εἶναι βούλεται φιλίας· τοῦτο δὴ πρὸς ἕνα· καὶ τὸ σφόδρα δὴ πρὸς ὀλίγους· ὅτῳ δ' ἔοικεν ἔχειν καὶ δεῖ τῶν πραγμάτων ἐγγενέσθαι γὰρ φίλοι πολλοὶ καὶ τὴν ὑπερβολὴν φιλίαν· αἱ δ' ὑμώνυμοι, ἐν ἐνσὶ λέγονται· οἱ δ' πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἀπηγχάνοντες, οὐδενὶ δοκοῦσιν εἶναι φίλοι, πλὴν πολιτικῶς, ὡς καὶ καλοῦσιν ἀρέσκους. πολιτικῶς μὲν οὖν ἔστι πολλοῖς εἶναι φίλον καὶ μὴ ἄρεσκον ὄντα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἐπιεικῆ. δι' ἀρετὴν δὲ καὶ δι' αὐτὸν, οὐκ ἔστι πρὸς πολλοὺς· ἀγαπητὸν ἢ καὶ ὀλίγους εὑρεῖν τοιούτους.

dem usu & consuetudine vitæ cum altero illo conjungi debent. hoc autem in multis inveniri operosum est: Est & illud perdifficile, ut cum multis & condoleas, & læteris, ad cujusque affectum accommodatè. Etenim subinde coincidet, ut dolendum sit cum uno, lætandum cum altero amicorum. Fortasse igitur rectum est, nolle implicari complurium amicitia, sed tot amicos adscisscere, quot ad vitæ societatem videntur nobis esse commodi. Etenim nec natura ferre videtur, ut quispiam multis fiat excellenter amicus. (unde nec amor quidem etiam esse potest plurium.) Etenim in eo genere, quo de hic agimus, videtur spectari excellentia quædam amicitiæ. At excellentia tantum in uno spectatur. Ergo etiam vehementer amare tantum inter paucos locum habet. Atque hanc assertionem nostram etiam res ipsa comprobat. non enim multos reperias sodalitia illa amicitia conjunctos: Et quæ hujus generis vulgo celebratæ sunt, binorum sunt omnes: Qui verò multis sunt amici omnibusque familiariter utuntur nulli videntur amici esse, præter quàm civili more, vocanturque blandi, seu placendi studiosi. Civili sanè modo potest quispiam multis esse amicus, ita ut vitiosè blandus non sit, sed præstet se virum bonum & honestum; At virtutis nomine propterque ipsos ut quis multos amet. id plane fieri nequit; ac præclare rem cecidisse putandum est, si vel paucos tali amore dignos nacti fuerimus.

CAPVT XI.

Vtra in fortuna Amicos maximè desideremus.

VTrumnam vero in rebus secundis potius, an in adversis egemus amicis? Vtroque enim tempore requiruntur. Et infelices enim egent amicis auxilii causa: Et felices item, ut habeant convictores, & quibus benefaciant. Proprium enim horum est benefacere. Itaque adverso quidem tempore magis sunt necessarii amici: ideoque hic utilibus amicis opus est. Cæterum rebus secundis honestior est eorundem possessio. Ex quo illud est, quod amici quæruntur boni viri: quod expetibilius sit talibus benefacere, & cum iis conjunctum esse. Est scilicet ipsa præsentia amicorum tam in secunda, quam in adversa fortuna suavis. Etenim mœrentes alevantur amicorum condolentia. Ex quo etiam addubitari queat, utrumne amici quasi oneris aliquam partem in sese derivent: An vero nihil hujus: sed ipsa potius præsentia, suavis existens, & persuasio, quod condolere eos putamus, minuat dolorem? Sed num propter has, an ob alias causas dolore leventur tales, omittatur in præsentia: cæterum rem ipsam evenire experientia docet. Videtur autem amicorum præsentia mixtum aliquid esse. Etenim ipse quidem illorum conspectus (præsertim calamitoso) jucundus est, existitque inde levatio quædam doloris. ineest enim amico vis quædam consolan-

Πότερον δὲ ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ, ἢ ἐν ἀτυχίαις; ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐπιζητοῦνται· οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες, δέονται ἐπικουρίας, οἵ τ' εὐτυχοῦντες, συμβίων, καὶ ὧς εὖ ποιήσουσι· βέλτιον γὰρ εὖ ἐρᾶν. ἀναγκαιότερον μὲν δὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις. διὸ τῶν χρησίμων ἐνδεῖσθαι δεῖ. κάλλιον δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις· διὸ καὶ τοὺς ἐπιεικεῖς ζητοῦσι. τούτους γὰρ αἱρετώτερον εὐεργετεῖν, καὶ μετ' τούτων διάγειν· * ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις, καὶ ἀτυχίαις· κουφίζοιεν γὰρ ἂν λυπούμενοι, συναλγοῦντων τῶν φίλων· διὸ καὶ ἀπορήσειέ τις, πότερον ὥσπερ βάρος μεταλαμβάνουσι, ἢ τοῦτο μέν, ὅτι ἡ παρουσία δι' αὐτῶν, ἡδεῖα ἐστι, καὶ ἡ ἔννοια ἡ συναλγεῖν ἐλάττω τὰν λύπην ποιεῖ. εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, ἢ διὰ ἄλλό τι κουφίζονται, ἀφείσθω· συμβαίνει δ' οὖν, φαίνεται τὸ λεχθέν. ἔοικε δὲ ἡ παρουσία μικτή τις αὐτῶν εἶναι. αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους, ἡδύ, ἄλλως καὶ ἀτυχοῦσιν. καὶ παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος ᾧ τῇ

παρουσία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι.

τῇ ὄψει, καὶ τῷ λόγῳ, ἐὰν ᾖ
ἐπιδέξιος· οἶδε γὰρ τὸ ἦθος
καὶ ἐφ' οἷς ἥδεται καὶ λυπεῖται.
τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι ἐπὶ
ταῖς αὐτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρόν·
πᾶς γὰρ φεύγει λύπης αἴτιον
εἶναι τοῖς φίλοις. διόπερ οἱ μὲν
ἀνδρώδεις τῇ φύσει, σύνεσιν ἔχουσι
συλλυπεῖσθαι τοῖς
φίλοις αὐτοῖς. καὶ μὴ ὑπερβολὴν
τῇ ἀλυπίᾳ τοῦ ἑτέρου ὁμοιοπαθῶν λύπαν,
ἐκ ὑπομένει.
ὅλως τε σωθρόνων ἐ θρηνητικὸν
εἶναι, ἀλλ' τὸ μηδ' αὐτὸς εἶναι
θρηνητικός. γυναῖα δὲ καὶ οἱ
τοῦτο ἄνδρες, τοῖς συνηδέσι
χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους
καὶ συναλγοῦντας. μιμεῖσθαι
δ' ἐν ἅπασι δεῖ, δηλονότι τὸν
βελτίω· ἢ δ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις
τοῖς φίλων παρουσία, τῷ τὸ
ἀναγωγὸν ἡδὺ ἔχειν, καὶ τῷ
εὔνοιαν, ὅτι ἥδονται ἐπὶ τοῖς
αὐτοῦ ἀγαθοῖς, διὸ δόξειεν ἂν
δεῖν, ὡς ἐμοὶ πρὸς εὐτυχίας καλεῖν
τοὺς φίλους προθύμως· εὐεργετικὸν γὰρ εἶναι, καλόν· εἰς δὲ
τὰς ἀτυχίας, ἐκουσίως· μεταδιδόναι γὰρ ὡς ἥκιστα δεῖ τῶν
κακῶν. ὅθεν τὸ,

Ἄλλοις ἐγὼ δυσχῶν.

μάλιστα δὲ προσκλητέον, ὅταν
μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες,
μεγάλα αὐτὸν ὠφελήσειν· ἴσον
δὲ ἀνάπαλιν ἴσως ἀξιοῦσι,

di tum aspectu tum sermone, qui quidem fuerit accommodatus. novit namque talis amicus ingenium alterius, & scit, quibus gaudeat, & quibus contristetur: Rursum autem eundem molestia affectum sentire ex tuis rebus adversis, id vero ægritudinem affert. Omnis porro amicus cavet, ne amico causam dolendi præbeat. Itaque fortes quidem & magnanimi natura viri nolunt committere, ut ipsis amici condoleant, neque fert amicum hujusmodi aliquis, nisi is potest talem se præbere, qui indolentia sua longo intervallo superet dolorem prioris. In summa collacrimantes non admittit vir talis, quia nec ipse est querulus aut lamentator. At vero mulierculæ, & his similiter affecti viri, quærunt lamentorum socios. porrò omnibus in rebus meliorem imitari scilicet æquum est. Iam porro in rebus prosperis præsentia amicorum tum consuetudinem habet jucunditatis plenam, tum etiam cogitationem: nimirum cum utrique iisdem bonis suaviter afficiantur. Quocirca faciendum videtur, ut advocemus amicos studiose ad res secundas (de aliis etenim bene mereri res pulcra est) contrà vero ad minus secundas lente. quia malorum participem facere amicum quam minime oportet. Ex quo illud factum:

Satis est me esse miserum.

Atque accersendi sunt tum potissimum, cum quo possunt parva fuscepta molestia maximis amicum incommodis liberare. At vero accessus ad amicos nostri contraria est ratio: ad infelices scilicet

ultro eundum est, neque dum voceris
24 exspectandum. Amici enim est benefacere, & maxime duris amicorum temporibus. Atque iis etiam, qui id minime postularint. utrisque enim hoc &
25 honestius & jucundius est. At vero ad res amicorum secundas, adjutorii quidem gratia promtè eundum est: huic enim rei usui sunt amici. At verò ad beneficij participationem, est non nisi lente accedendum. Non enim honestum est,
26 cupidum esse beneficii accipiendi: Est tamen & hic fortasse suspicio acerbitatis fugienda, in repudiando inquam oblato beneficio: qua in re nonnunquam
27 peccari consuevit. præsentia igitur amicorum quolibet tempore expetenda est.

πρὸς μὲν τὰς ἀτυχοῦντας, ἕτοιμος εἶναι καὶ προθύμως· φίλου γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ μᾶλλον τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ τὸν μὴ αἰτήσαντα· ἀμφοῖν γὰρ κάλλιον καὶ ἥδιον· εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας, συνεργοῦντα μὲν, προθύμως· καὶ γὰρ ἐν ταῖς χρείαις φίλοι· πρὸς εὐπάθειαν δὲ, χολαίνοντα. οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ἀφελεῖσθαι. δόξειε δ' ἀνδρὸς εἶναι τὸ διωθεῖσθαι ἴσως εὐλαβητέον. ἐνίοτε γὰρ συμβαίνει. ἡ παρουσία δὲ τῶν φίλων ἐν ἅπασιν αἱρετὴ φαίνεται.

CAPVT XII.

De præcipuo munere Amicorum sive bonorum sive Improborum.

7 Eud. 6. & 12. 1 NVmnam autem amicitia conversationem & convictum requirit? perinde ut amantibus rei amatæ aspectus est jucundissimus cæterisque sensibus anteponitur, utpote ex quo constet ori-
3 aturque maxime amor; ut scilicet quemadmodum his aspectus amasij, sic etiam amicis vitæ societas optabilissima sit. Amicitia quippe societas quæ-
4 dam est: & sicut erga seipsum animatus quispiam est, ita etiam est erga amicum.
5 de seipso autem sentire se esse, amabile
6 est. proindeque & de amico. Sensio porro illa consistit in vitæ societate.
7 Merito igitur illa gaudent amici. Ad

Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι τὸ ὁρᾶν ἀγαπητόν ἐστιν, ἢ καὶ μᾶλλον αἱροῦνται διὰ τοῦτο τὴν αἴσθησιν, ἢ τὰς ἄλλας, ἐν ᾧ ταύτην μάλιστα τοῦ ἔρωτός ἐστιν· καὶ γνωριζόμενοι ὅτι τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν. κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. καὶ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἔχει, οὕτω καὶ πρὸς τὸν φίλον. ἐκ δὲ τούτου δὴ ἡ αἴσθησις ὅτι ἐστὶν, αἱρετή· καὶ ἐκ τοῦ φίλου δή. ἡ δὲ ἐνέργεια γίνεται αὐτοῖς ἐν τῷ συζῆν· οὗ εἰκότως τούτου ἐφίενται. * ἡ

ὃ πε-

ἢ τοῦτ' ἔστιν ἑκάστοις τὸ εἶναι, ἢ ἕνεκά γε αἱρετῶν τὸ ζῆν· ἐν τούτῳ δὲ τῷ τῶν φίλων θέλουσι μάλιστα μετ' ἀλλήλων διάγειν· οἱ μὲν, συμπίνουσιν· οἱ δὲ, συγκυβεύουσιν· ἄλλοι δὲ καὶ συγγυμνάζονται καὶ συγκυνηγετοῦσιν, ἢ συμφιλοσοφοῦσιν· ἕκαστοι δ' ἐν τούτῳ συμπαρεύονται, ἃ τί περ μάλιστα ἀγαπῶσι τὸν ἐν τῷ βίῳ συζῆν· γὰρ βιλόμενοι μετὰ τῶν φίλων, τοῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσι, οἷς οἴονται συζῆν. γίνεται δὴ κἀνταῦθα, ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία, μοχθηρά· κοινωνοῦσι γὰρ φαύλων, ἀβέβαιοι ὄντες. καὶ μοχθηροὶ δὲ γίνονται, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις· ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν, ἐπιεικὴς, συναυξανομένη ταῖς ὁμιλίαις. δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίονες γίνεσθαι ἐνεργοῦντες, καὶ διορθοῦντες ἀλλήλους· ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων, οἷς χρῶνται· ὅθεν τὸ,

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ', ἐσθλά.

hæc quacunque in re cuique sunum esse, & sunum vivere situm est, seu cujus rei gratia exoptat quis vivere, in ea re vult cum amicis vitam traducere, quocirca alii unà potant, alii unà ludunt, alii unà exercentur, aut unà venantur, aut philosophantur, his in rebus tempus unà exigentes, quas res præ omnibus in vita rebus maximè adamarunt. Amicis enim conjuncti esse volentes hæc faciunt, illarumque rerum eis participant, quibus contineri putant illud *una vivere*. Malorum quidem igitur amicitia est vitiosa; malas enim res invicem communicant, cum & ipsi sint instabiles: corrumpunturque insuper, dum similes invicem fiunt. contra verò, Bonorum amicitia bona est, aucta indies conversationibus: videnturque etiam ipsi meliores indies fieri, agendo nimirum operandoque, & mutuo errata corrigendo. Exprimit enim ac deformat sibi quisque eorum ab altero, quæ in eo probat. Vnde illud factum:

Namque bona addisces ex his, qui sunt boni & ipsi.

De amicitia tantum dictum sit, sequitur ut de voluptate dicamus.

περὶ μὲν οὖν φιλίας, ὅσα ἔχομεν εἰρῆσθαι· ἐπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

ARISTOTELIS ETHICORUM Nicomachiorum Lib. X.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΩΝ Νικομαχείων τὸ Κ.

CAPVT I.

De Voluptate.

2 M.M. 7. 1
3 Rhet. 10. f. & c. 11.

DEHINC fortasse de voluptate ut dicamus ordo postulat. maximè namque hæc naturæ hominis propria esse videtur. ideoque puerorum informatores, voluptatis & doloris veluti gubernaculo ad officium eos adducunt. Videtur verò etiam ad moralem virtutem plurimum referre, ut & gaudeant rebus iis, quibus oportet gaudere; & oderint ea, quæ odisse oportet. duo enim hæc per totam vitam, extenduntur, momentum præcipuum habentia ad virtutem, adeoq; ad vitam beatam. quandoquidem omnes jucunda sequuntur, fugiuntque contraria. ejusmodi porrò quæ sunt, de iis minimè videtur tacendum: præsertim, cum de eorundem natura opiniones varient. Quidam enim voluptatem bonum dicunt; nonnulli contra magnum malum eam asserunt esse, atque id quidem partim eorum quod fortasse verè ita se rem habere existimant: partim verò quod utilius ad bene vivendi rationem esse existimant, repudiare voluptatem, ac in numero malorum eam habere, etiamsi malum ipsa non sit. Vltro enim ad eam ferri homines plerosque omnes, eique

ΜΕΤΑ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἴσως ἐπὶ διελθεῖν μάλιστα δοκεῖ σαφηνιεῖσθαι τὸ ἦθος ἡμῶν. δύο παιδεύουσι τοὺς νέους, οἰακίζοντες τὴν δυσὶ καὶ λύπῃ. δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν τὸ ἦθος δεῖσθαι μέγιστον εἶναι τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δεῖ. διατείνει γὰρ ταῦτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, ῥοπὴν ἔχοντα καὶ δυνάμεως πρὸς ἀρετήν τε καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον· τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν. ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα, ἴσως ἂν δόξειε περιεῖναι ἄλογα τὰ περὶ αὐτὰ ἔχοντα ἀμφισβήτησιν. οἱ μὲν γὰρ τἀγαθὸν, ἡδονὴν λέγουσιν· οἱ δὲ, ἐξ ἐναντίας, κακὸν φασίν. οἱ μὲν, ἴσως πεπεισμένοι ὅτω καὶ ἔχειν· οἱ δὲ εἰδότες βέλτιον εἶναι πρὸς τὸν βίον ἡμῶν, λοιδοφαίνειν τὴν ἡδονὴν τὴν φαύλων, καὶ εἰ μὴ ἔστι· ῥᾴστην χάριν τοὺς πολλοὺς πρὸς αὐτὴν καὶ δου-

λεύειν

λεύειν ταῖς ἡδοναῖς. διὸ δεῖν εἰς τοὐναντίον ἀνάγειν· ἐλθεῖν γὰρ ἂν οὕτως οὗ τὸ μέσον μάλιστα ἢ ὡς καλῶς τοῦτο λέγεται. οἱ γὰρ περὶ τὰ ἐν τοῖς παθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι, ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων. ὅταν οὖν ἀλλοφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ ταληθὲς παραπαίουσιν· ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν, ὁποτὲ μὲν ὡς φαύλην ἐφίεται αὐτῆς, δοκεῖ δὲ πολλάκις δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, ὡς τι τοιοῦτον ὂν οἷον ἄπασιν. τὸ διορίζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν· ἐοίκασιν οὖν οἱ ἀληθῆ τὸν λόγον, ἃ μόνον πρὸς τὸ εἰδέναι χρησιμώτατα εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον· συμφωνοῦντες γὰρ τοῖς ἔργοις, πιστεύονται, διὸ προτρέπονται τοὺς ξυνιέντας ζῆν κατ' αὐτούς. τὸν μὲν οὖν τοιοῦτον ἄλις, τὰ δὲ εἰρημένα περὶ τῆς ἡδονῆς ἐπιλθωμεν.

servire. ideoque oportere ipsos in contrarium reflecti. Sic enim solere, quæ incurvata sunt, rectificari & ad mediocritatis statum redigi. Sed fortasse non 10
satis rectè ob id asseritur, voluptatem esse malum. Nam quod attinet ad per- 11
suadendum hominibus ea, quæ sunt in affectibus, & actionibus, multo minus valet oratio quàm ipsi eventus atque res ipsæ. Itaque cum usurpata dehis oratio 12
diserepat ab opere sensibus comperto, primum ipsa ut falsa repudiatur; deinde si quid etiam veri complectebatur, id una evertitur. Reprehendens enim vo- 13
luptatem. si forsan contrà quam docuerat, eandem appetere videatur, facere id existimabitur eo, quia ostendat, omnem voluptatem alius esse modi, quam docendo ipse statuerat. vulgus 14
enim rem confusam distinguere nescit. E diverso igitur veri de talibus sermo- 15
nes videntur non tantum ad cognitionem prodesse, sed ad vitam quoque bene transigendam vim habere præcipuam. Quia enim factis consentanei sunt, 16
ob id facile creduntur; ac proinde exstimulant auditores, ut rebus intellectis ad vitæ modum ineundum præceptis consentaneum incumbant. Sed 17
disputationem de voluptate & dolore Ethici philosophi propriam esse, hunc in modum probasse sufficiat. Examinemus deinceps quæ 18
ab aliis sunt de voluptate dicta.

CAPVT II.

Eudoxi & aliorum de Voluptate opinio proponitur.

Εὔδοξος μὲν οὖν τὰγαθὸν οὐκ εἶναι, ἀλλὰ πάντων ἐφίεσθαι αὐτῆς, καὶ εἶλ-

EVdoxus igitur existimabat summum 1
bonum esse voluptatem: Quoniam 2
videmus omnia, tam bruta quàm rati-

one-

one prædita animantia, expetere voluptatem. Et verò cum omnibus in rebus id, quod expetendum sit, esse quoque bonum oporteat: Et quidem quod maximè sit expetendum, id maximum quoque bonum esse oporteat: Denique, cum ad quod unum omnia feruntur, id jam evidenter constet esse quiddam ipsis optimum. Vnumquodque enim illud, quod ipsi sit bonum natura duce invenire, sicut & cibum: Quod igitur omnibus bonum est, & ab omnibus expetitur, id vere bonum esse. Atque huic assertioni magis propter mores atque virtutem illius viri credebatur, quam ipsa propter sese, fidem inveniret. singularis enim ille temperantiæ videbatur esse. Itaque non tanquam patronus voluptatis existimabatur hæc dicere: sed potius & res sic sese habere, & ipse ita sentire judicabatur. Atque hoc idem ille etiam ex voluptatis contrario, dolore scilicet, probari putabat. quem constat omnibus esse declinandum per se: sicut ejus contrarium è diverso cunctis expetendum. Maximè præterea expetendum esse, quod non alterius gratia, sed per sese tale est: Quod constanter omnium ore de voluptate affirmatur, cum nemo interrogare soleat alterum, cur voluptatem quis sectetur: Quod scilicet per se expetenda illa sit: & non sit aliquod alterius bonum, quod per voluptatem captetur. Eandem quoque adjunctam rei alicui alteri bonæ, efficere eam magis expetendam; quales res sunt, justè agere, temperanter vivere. Porro bonum crescere & augeri non nisi à bono. Atqui hoc ultimum quidem argumentum probare videtur, voluptá-

καὶ ἴδιόν τι, καὶ ἄλλο. ἐοικὲ δὲ εἶναι τὸ αἱρετὸν, οὗπερ καὶ τὸ μᾶλλον αἱρετὸν κρίνουσι. τὸ δὲ πάντ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ φέρεσθαι, ὡς πᾶσιν ἄρεκτόν μιν ὄν· ἔκαστον γὰρ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν εὑρίσκειν, ὥσπερ καὶ τροφήν· τὸ δὲ πᾶσιν ἀγαθὸν, οὗ πάντ' ἐφίεται, τοῦτο ἀγαθὸν εἶναι. ἐπιστεύετο δ' οἱ λόγοι, διὰ τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι' αὑτούς· διαφερόντως γὰρ ἐδόκει σώφρων εἶναι· ἃ δὴ ὡς φίλῳ τὰ ἡδονῆς ἐδόκει λέγειν, ἀλλ' ὄντως ἔχειν κατ' ἀλήθειαν· ἐχθρὸν δ' οὐδὲν εἶναι φανερὸν ὂν ἑαυτῷ. τὸ γὰρ λυπεῖν καθ' αὑτὸ πᾶσι φευκτὸν εἶναι ὁμοίως τῷ ἐναντίῳ, αἱρετὸν· μάλιστα δὲ εἶναι αἱρετὸν, ὃ μὴ διὰ ἕτερον, μηδ' ἑτέρου χάριν αἱρούμεθα. τοιοῦτον δ', ὁμολογουμένως εἶναι τὴν ἡδονήν· οὐδένα γὰρ ἐπερωτᾶν, τίνος ἕνεκα ἥδεται ὡς καθ' αὑτὸν ὄντα αἱρετὸν τὸν ἡδόμενον. προσλαμβανόντων τι ἑτέρων τῶν ἀγαθῶν, αἱρετώτερον πᾶσιν· οἷον τὸ δικαιοπραγεῖν ἡδὺ καὶ σωφρονεῖν καὶ αὔξεσθαι δὴ τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ ἑαυτῶν. ἔοικε δὴ ὄντως γε ὁ λόγος τὰ ἀγαθῶν αὐτὰ

efficere eam magis expetendam; quales res sunt, justè agere, temperanter vivere. Porro bonum crescere & augeri non nisi à bono. Atqui hoc ultimum quidem argumentum probare videtur, voluptá-

δηλοῦ φαί-

δοκοῦσιν φαίνειν, καὶ ἡδὺν μᾶλλον ἑτέρου. καὶ γὰρ μετὰ ἑτέρου ἀγαθοῦ, αἱρετώτερον, ἢ μονούμενον. τιθεὶς δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων ἀναιρεῖ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡδονὴ τἀγαθόν. αἱρετώτερον γὰρ εἶναι μετὰ φρονήσεως τὸν ἡδὺν βίον, ἢ χωρίς· εἰ δὲ τὸ μᾶλλον κρεῖττον, οὐκ εἶναι τὴν ἡδονὴν τἀγαθόν, ἡδεῖος γὰρ προσγενόμενος αὐτῷ, τἀγαθὸν αἱρετώτερον γίνεσθαι. δῆλον δὴ ὡς μηδὲ ἄλλο, ἡδὺ τἀγαθὸν ἂν εἴη, ὃ μετά τινος τῶν καθ' αὑτὸ ἀγαθῶν αἱρετώτερον γίνεται. τί δὴ οὖν τοῦτο, ὃ ζητοῦμεν κοινωνοῦμεν; τοῦτο γὰρ ἐπιζητεῖται· οἱ δ' εἰσάμενοι ὡς οὐκ ἀγαθὸν, ἃ πάντ' ἐφίεται, μὴ ἡδὺ λέγωσιν· ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ, τοῦτο εἶναί φαμεν· ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν, ἧττον πιστὸν ἐρεῖ· εἰ μὲν γὰρ τὰ αἰσθητὰ ὠφέλητο αὐτῶν, λέγοι ἂν τι τὸ λεγόμενον· εἰ δὲ καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγοιεν ἂν τι; ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φαύλοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν κρεῖττον ἢ καθ' αὑτὰ, ὃ ἐφίεται ἡ οἰκείου ἀγαθοῦ. οὐκ ἔοικε δὲ ἡδὺ εἶναι ἕκαστος καλῶς λέγεσθαι. οὐ γὰρ φασιν, εἰ ἡ λύπη κακὸν ἐστι, καὶ

tem esse de numero rerum bonarum; at non etiam meliorem re qualibet alia, licet eam meliorem suo accessu faciat; siquidem omne bonum alteri junctum, optabilius est, quam ipsum separatum atque solum relictum. Quinimo tali argumento Plato efficere vult, voluptatem non esse summum bonum. Expetibilior enim (inquit) est vita jucunda cum prudentia conjuncta, quam sine hac illa. Quod si voluptas alteri bono adjuncta melior evadat, non potte eam dici summum bonum. quia hoc non potest ullius additione effici magis expetendum. Sed si vera esset hæc Platonis ratiocinatio, sequeretur, nec aliud ullum genus rei esse summum bonum, quod altero aliquo per se bonorum addito ad ipsum melius redderetur. Quodnam igitur tandem est illud summum bonum? illud quidem, cujus homo particeps existit: Tale namq; inquiritur. Qui verò Eudoxo ita resistunt, ut id, quod ab omnibus rebus expetitur, esse summum bonũ inficientur, vereor ne nihil dicant. Quod enim omnibus videtur, ita esse statuitur. nec qui communem illam persuasionem tollit, probabiliora allaturus est. Si enim illa sola, quæ ratione ac mente carent, appeterent illam, foret alicujus ponderis, id quod dicunt. Sed cum non minus eam sequantur, ratione recta utentes, quam ipsa bruta, quomodo potest assertio illa existimari alia, quam nihili? Ac fortassis inest etiam in vilibus despectisque animalibus quoddam naturale bonum, & id ipsam illorum naturam superans dignitate, quod ipsis conveniens ac familiare bonum expetit. Sed nec de contrario Eudoxi argumentum satis perite redarguunt, ut videtur. (quo scilicet voluptatem bonum

esse ille arguebat ab ejus contrario, nempe dolore, qui malum esset.)
28 nimirum cum dicunt, non recte concludi ex eo, quod dolor malum sit, voluptatem bonum esse: propterea, quod malum malo opponatur, & utrumque horum ei, quod est neutrum (quasi dolor malum existens voluptati, itidem malum existenti, opponatur iisque interjiciatur unum quod neutrius sit .natu-
29 turæ, scil. ἀλυπία.) Hæc quidem non omnino malè dicuntur; at non tamen in præsenti disputatione verè ea dicuntur.
30 Etenim si opponerentur dolor, & voluptas, ut excessus & defectus, & ita mala ambo forent, ambo etiam fugienda erant, quia scilicet mala.
31 vel si neutrum essent, nec bonum scilicet nec malum, neutrum quoque foret vel fugiendum, vel aliquo simili affectu prosequendum.
32 Atqui experimur, voluptatem homines ut bonum expetere, dolo-
33 rem ut malum devitare. Ex eo igitur contrariè opponi inter se illa perspicuum est.

ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ἀνῃρεῖτο γὰρ κακὸν κακῷ * καὶ ἀμφοτέρων μηδέτερα, λέγοντες ἔστιν ὅτε καὶ ὑ κακῶς· ὑ μὴν ὀρθῶς γε τῶν εἰρημένων ἁπτόμενοι. ἀμφοῖν μὲν γὰρ ὄντων κακῶν, καὶ φευκτὰ ἂν εἴη ἄμφω· τῶν μηδετέρων δ', μηδέτερον, ἢ ὁμοίως· νῦν δὲ φαίνεται δ', ἢ μὲν φεύγοντες ὡς κακόν· ἢ δ' αἱρούμενοι ὡς ἀγαθόν· ἔτι ἐπὶ καὶ ἀτόπιον δ'.

CAPVT III.

Dicentium Voluptatem non esse bonum confutatio; nec tamen quamlibet esse eligendam.

1 NOn subsistit etiam argumentum illud, Quod ideo, quia non est qualitas, non sit etiam in bonis voluptas.
2 non enim virtutis energiæ qualitates
3 sunt, neque beatitudo. Dicunt etiam, bonum esse finitum, voluptatem verò, quia recipit magis & minus, indeterminatum. Ob id non esse hanc in bonis. Atqui si ex voluptatis percipiendæ consideratione istud censent; respondemus ipsis, eodem modo rem habere in justitia & aliis virtutibus, quarum respectu scilicet dicitur, magis & minus esse ta-
4

Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ τῶν ποιοτήτων ἐστὶν ἡ ἡδονή, διὰ τοῦτ' οὐδὲ τῶν ἀγαθῶν· οὐδὲ γὰρ αἱ τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαι, ποιότητές εἰσιν· οὐδ' ἡ εὐδαιμονία. λέγουσι δὲ, τὸ μὲν ἀγαθὸν, ἀόριστον εἶναι· τὴν δ' ἡδονὴν ὁρίσασθαι, ὅτι δέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. εἰ μὲν οὖν ἐκ τῆς ἐπιδοχῆς τοῦτο λέγουσι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην ἐροῦμεν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καὶ ἃς ἐνεργοῦς φασι μᾶλλον καὶ ἧτ-

καὶ ἥδιον * τὰς πλείους ὑπάρχειν καὶ καθ' ἃς λέγεται ἕξεις τὰ αὐτά· δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἀνδρεῖοι· ἔστι δὲ καὶ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττον· εἰ δ' ἐν ταῖς ἡδοναῖς, μή τις ἀλλήγοι τὸ ἄπειρον, ἐὰν ᾖσι, αἱ μὲν ἀμιγεῖς, αἱ δὲ μικταί; τί κωλύει ἢ, καθάπερ ἡ ὑγίεια, ἀσύμμετρόν ἐστι, δέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἔστιν ὅτε καὶ τὴν ἡδονήν; ἀλλὰ ἡ αὐτὴ συμμετρία οὐ πᾶσιν ἡδύ· οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ μία τις αἰεί· ἀλλὰ λανθάνει ἕως τινός· καὶ διαφέρει τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον. τισὶ δὲ καὶ τὸ οὕτω τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεσθαι εἶναι τέλειόν τε πάγαθον πηγνύντες, τὰς μὲν κινήσεις καὶ τὰς γενέσεις, ἀτελεῖς, τὴν ἡδονὴν κίνησιν καὶ γένεσιν ἀποφαίνειν πειρῶνται. ἀ καλῶς δ' ἐοίκασι λέγειν, οὐδ' εἶναι κίνησιν· πᾶσα γὰρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής· καὶ εἰ μὴ καθ' αὑτήν, * οἷον τὸ ἐν κόσμῳ, πρὸς ἄλλο· τῇ δὲ ἡδονῇ τούτων οὐδέτερον ὑπάρχει· ἡδέως μὲν γὰρ ὅτι ταχέως, ὥσπερ ἐργασθῆναι· ἥδεται δ' οὐ· οὐδὲ πρὸς ἕτερον·

les, eos, in quibus illæ insunt. Etenim alius alio justior ac fortior est; itemque alius alio vel illustriores energias edit: justitiæ (verbi gratia) & temperantiæ: vel minus illustres. Sin autem ipsius voluptatis ratione dicunt indefinitam hanc esse, fortasse id afferunt, quo suam sententiam minimè probent: cum sint voluptates aliæ puræ, aliæ mixtæ. Et quid obstat, quo minus, perinde ut sanitas & definita est, & nihilominus tamen recipit magis & minus; etiam voluptas quamvis definita sit, intendi tamen remittique possit nihilominus. Nam quod ad sanitatem attinet, non eadem omnibus est temperatura, ac neque illa uni & eidem eadem semper manet, sed nonnihil indies remittendo, ita aliquatenus permanet: differtque ipsa à seipsa certis gradibus. Hujusmodi ergo aliquid & circa voluptatem accidit. Quando porro summum bonum perfectum quiddam esse arguunt, cum motiones atque ortus constet esse res imperfectas (ex quo scilicet consequens esse putant, voluptatem non esse summum bonum) in eo argumento posse doceri putant, voluptatem esse motum & ortum. Non recte autem id affirmare videntur: neque motus esse videtur voluptas. Omni namque motioni tarditas & celeritas competit; si non absolutè seu ad sese (ut motioni cœli) at respectu saltem, comparatione, inquam, cum alia motione. Sed voluptati neutrum horum competit. Nam tametsi contingit, ut repente quispiam voluptate perfundatur aut perfusus sit, sicut & ira quispiam citò exarserit: tamen citò ineſse actu voluptatē non dicimus, neque ad se, neque in comparatione. iis enim tantum hæc conveni-

unt; quæ sunt (verbi gratia) Vt ambulet quis, ut augeatur, & quæ sunt hujus-
24 modi. Traduci igitur ad voluptatem tarde aut celeriter possumus: sed voluptatis energias, celeriter, aut tardè nemo exercet, si autem voco id, quod est,
25 voluptate affici. Huic enim convenire non potest, ut repentè aut tardè esse dicatur. Iam quod voluptas dicitur esse
26 ortus, quæso, quid habet rationis? Non fit res quælibet, ajunt, ex qualibet ali-
28 quo fortuito motu: Sed ex qua re nascitur quippiam, in eandem quoque re-
29 solvitur. & cujus rei voluptas est generatio, ejusdem dolor est corruptio.
30 Addunt verò deinde voluptatem esse expletionem ejus quod natura desiderabat: Dolorem contra ejusdem indi-
31 gentiam: Atqui expletio hæc atque penuria sunt affectiones corporis. Quod
32 si ergo voluptas est ejus quod secundum naturam est, suppletio; utique id, quod expletur, voluptate affici dicetur. Ni-
33 mirum corpus. Ad id quidem falsum, quando potius anima lætari & dolere, videtur, (illud expletione, hoc penuria corporis. hac etenim demta, non magis quàm stipes aliquis vel lætatur
34 vel dolet corpus.) Non igitur voluptas indigentiæ est expletio. verum cum fit expletio, potest aliquis voluptate affici: Sicut contra dolorem ac molestiam
35 percipere, cum secatur. Erronea porrò hæc Platonicorum opinio (voluptatem esse expletionem, &c.) inde orta est, quod solummodo voluptatem & dolorem intuiti sunt illum, qui ex alimentis percipitur.
Nimirum quod homines his destituti, & dolore exinde affecti ipsa
36 postmodum expletione delectantur. Atqui hic illud fuit ipsis consi-
37 randum, quod hoc non in omnibus voluptatibus accidit. Multæ enim

βαδίζειν ἢ καὶ αὔξεσθαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. μεταβάλλειν μὲν οὖν εἰς τὴν ἡδονὴν τάχέως καὶ βραδέως, ὅτιν· ἐνεργεῖν δὲ κατ' αὐτὴν τάχέως, οὐκ ἔστι· λέγω δὲ ἡδεσθαι. πῶς τε ἂν εἴη; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τυχόντος τὸ τυχὸν γίγνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίγνεται, εἰς ὅτι λύεσθαι· καὶ ἧ γένεσις ἡ ἡδονὴ τούτου ἡ λύπη φθορά· καὶ λέγουσι δὴ τὴν * λύπην, ἔνδειαν εἶναι ἢ κατὰ φύσιν· τὴν δὲ ἡδονὴν, ἀναπλήρωσιν· τοῦτο δὲ σωματικά ἐστι πάθη. εἰ δὴ ἔστι ἢ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις, * ἡδονὴ ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, τότ' ἂν καὶ ἥδοιτο τὸ σῶμα ἄρα. ἀ δοκεῖ εἶ· οὐκ ἔστιν ἄρα ἀναπλήρωσις, ἡ ἡδονή· ἀλλὰ γιγνομένης μὲν ἀναπληρώσεως, ἥδοιτ' ἄν τις, καὶ τεμνόμενος λυποῖτο. ἡ δόξα δ' αὕτη δοκεῖ γεγενῆσθαι ἐκ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν. ἐνδεεῖς γὰρ γιγνομένους καὶ προλυπουμένους, ἥδεσθαι τῇ ἀναπληρώσει. τοῦτο δ' ἐπὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς· ἄλυποι γάρ εἰσιν αἱ τε

voluptа-

μαθηματικαὶ, καὶ τῶν μὴ τὰς αἰσθήσεις * καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφρήσεως· καὶ ἀνεργάμαθα ἢ καὶ ὀ-
ργάμαθα. πολλαὶ ἢ καὶ μνῆμαι, καὶ ἐλπίδες. τῶν δὲ σὺν αὐταῖς ἡδύ τις ἔσται; ὑδενὸς γὰρ ἔνδεια
γενήσεται, ὃ ἡδὺ εἶναι ἂν ἀναπλήρωσις. ἔτι ἢ τὰς ἀνωφύρους τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡ-
δονῶν, λέγει τις ἂν ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτ' ἡδέα. ὑ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις, ἡδέα ταῦτ' ἔσ-
τιν, οὐκοῦν ἀπλῶς γε ἡδέα εἶναι ἀ-
πλῶς, πλὴν τούτοις, καθάπερ ὑδὲ * τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιει-
νὰ, ἢ γλυκέα, ἢ πικρά. ὑδ' αὖ λευκὰ, τὰ φαινόμενα τοῖς
ὀφθαλμιῶσιν. ἢ ἄτοπα δὴ λέγοιτ' ἂν, ὅτι, αἱ μὲν ἡδοναὶ, αἱρεταί εἰσιν. ὑ μὴν διό γε τοῦτον· ὥσπερ γὰρ τὸ πλουτεῖν, σπουδαῖον δέ· καὶ τὸ ὑγιαίνειν. ὑ μὴν ὁτῳοῦν φαγόντι· * ἢ ὅτι τῷ εὖδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί; ἴσως γὰρ αἱ διὰ τῶν καλῶν, τῶν διὰ τῶν αἰσχρῶν, ὥ οὐκ ἔστιν ἡδῆναι τὸν τὰ δίκαια, μὴ ἴντα δίκαιον· μηδὲ τὸν τὰ μουσικὰ, μὴ ὄντα μουσικόν· ὁμοίως ἢ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. ἐμφαίζειν ἢ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, ἕτερος ὢν ἢ κόλα-
κος, οὐκ ὄντι ἀγαθὸν τινὶ ἡ-
δονικῷ, ἢ διαφέρειν εἶδει ὁ μὲν

voluptates omnis doloris expertes sunt, ut Mathematicæ, itemque ex sensuum voluptatibus ex quæ odoratu percipiuntur, & auditu & visu: item doloris 28
expertes voluptates sunt permultæ in iis, quas reminiscendo vel sperando percipimus. quæ sane non possunt alicujus 29
rei ortus esse, cum nullius rei penuria antegressa sit, cujus ipsæ essent expletio. Illis denique qui turpes ac pro- 30
brosas voluptates obijciendo tollere nituntur Eudoxi sententiam, opponimus hoc, quod tales voluptates ne quidem sint jucundæ. non enim si qua homini- 31
bus malè affectis jucunda sunt, absolutè & sua natura etiam sunt talia. sicuti 32
nec ægrotis salubria, dulcia, vel amara, absolutè talia sunt: neque etiam lippientibus alba putata, verè talia sunt: Atqui vel sic iisdem respondere 33
posse videmur, voluptates esse quidem expetendas, sed non tamen & illas, quæ sunt ab his rebus profectæ: sicut & di- 34
vitiæ quærendæ, sed non tamen ex proditione; item valetudini consulendum, sed non ita, ut quolibet cibo vesca velis. Quid autem, si ita respondeamus, ut 35
distinctione utamur, dicendo alias voluptates à rebus honestis, alias à turpibus percipi? plurimum enim differunt, 36
quas capimus à rebus honestis, &, quas ex turpibus; neque potest fieri, ut quis justi hominis voluptate fruatur, qui non sit justus; aut ut musica voluptate fruatur, qui musicus non sit; quod idem est & in cæteris. Declarat hoc ipsum e- 37
tiã amicus, plurimũ discrepans ab assentatore; indicat, inquam, etiam hic illud, quod docemus. Aut non esse voluptatem bonum, Aut certe differen-

38 tes esse voluptatis species: ille enim cum amico conversatur, ut ei sit bono; hic autem, ut voluptati: quorum illud laudant omnes, hoc vituperant; qua re id indicant, amicum alio fine, quam assentatorem cum altero conversari.

39 Quemadmodum & illud, quod nemo sibi exoptaturus sit voluptates eas, quæ sunt ætatis puerilis: ita quidem, ut mentem quoque semper habeat ejus ætatis. nemo item reperietur, qui voluptate perfundatur ex perpetrato scelere,

40 si nullum sit ex eo dolorem percepturus, hoc est, impunitate ipsi proposita.

41 Postremò multæ sunt res, quibus studeremus propter ipsas solas, citra omnem etiam voluptatis adjunctionem, ut sunt videre, scire, recordari, virtutes habere, qualia per se expeteremus,

42 etiam omni voluptate exutas. Quod autem actionibus modo dictis & earum similibus adjunctæ sunt voluptates, id nihil obstat jamdictis. quandoquidem etiam prorsus orbatæ ejusmodi voluptatibus, nihilominus expeterentur.

43 quod igitur voluptas non sit summum bonum, quod item non sit omnis voluptas expetenda, apparet ex hisce argumentis: item & hoc, nonnullas esse per

44 se expetendas differentes specie, vel iis

45 rebus, ex quibus oriuntur. Et sic ea, quæ de voluptate & dolore ab aliis dicuntur, sunt nobis explicata.

πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμιλοῦν δοκεῖ· ὁ δὲ, πρὸς ἡδονήν. καὶ τὸ μὲν, ἐπαινεῖσθαι· τὸ δὲ, ἐπιτιμῶσιν, ὡς πρὸς ὅπερ ὁμιλοῦντα ἡδεῖς τ' ἂν ἕλοιθ' ζῆν παιδίαν ἀφροσύνας ἔχων ἀεὶ βίον, ἡδόμενος· ἐφ' οἷς τὰ παιδία, ὡς οἷόν τε μάλιστα· ἡδὲ χαίρειν ποιῶν τὸν αἰσχίστων. μηδένα τε μέλλειν λυπήσειν ἑαυτὸν πολλά τε σπουδῆ ποιησόμεθα ἄν, καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονὴν, οἷον ὁρᾶν, μνημονεύειν, εἰδέναι, τὰς ἀρίστας ἕξειν. εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει· ἑλοίμεθα γὰρ ἂν τοῦτο, καὶ εἰ μὴ γένοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή, ὅτι μὲν οὖν οὔτε τἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ οὔτε πᾶσα αἱρετὴ, δῆλον ἔοικεν εἶναι, καὶ ὅτι εἰσὶν αἱρεταί τινες καθ' αὑτὰς, διαφέρουσαι τῇ εἴδει, ἢ τῇ ἀφ' ὧν. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης, ἱκανῶς εἰρήσθω.

CAPUT IV.

Voluptatem non esse motum, nec generationem. Quamlibet sunctionem à voluptate perfici. Illam non esse continuam: Naturaliter appetendam.

1 QVid autem, aut qualis res sit voluptas, clarius apparebit, si ab initio

Τί δ' ἐστὶν ἡ ποία τις, καθαρώτερον φανήσεται ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς

δεχῆς ἀναλαβεῖν. δοκεῖ γὰρ ἡ μὲν ἔρασις, καθ' ὁτιοῦν χρόνου τελεία εἶναι· ὃ γὰρ ἂν ἐνδεὴς ἡδονὲς, ὧν εἰς ὕστερον γιγνόμενον τελειοῦται αὐτῆς τὸ εἶδος· τοιαύτη δ' ἔοικε καὶ ἡ ἡδονή· ὅλον γάρ τί ἐστι, καὶ κατ' οὐδένα χρόνον λαβεῖν τῆς ἀνθρωπίνης, ἧς ἔστι πλείω χρόνον γενομένης, τελειωθῆσαι τὸ εἶδος· διόπερ οὐδὲ κίνησίς ἐστιν· ἐν χρόνῳ γὰρ πᾶσα κίνησις, καὶ τέλος τινός, οἷον ἡ οἰκοδομικὴ τελεία ὅταν ποιήσῃ τὸ εἶδος, ἢ ὅσα ἄπαντα δὴ τῷ χρόνῳ, ἢ ἐν τούτῳ. ἐν δὲ τοῖς μέρεσι τοῦ χρόνου πᾶσαι ἀτελεῖς, καὶ ἕτεραι τῷ εἴδει τῆς ὅλης καὶ ἀλλήλων· ἡ γὰρ τῶν λίθων συνθῆσις ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος βαθμώσεως. καὶ αὗται τῆς τοῦ ναοῦ ποιήσεως. καὶ ἡ μὲν τοῦ ναοῦ, τελεία· οὐδενὸς γὰρ ἐνδεὴς πρὸς τὸ προκείμενον· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής. μέρους γὰρ ἑκατέρα τῷ εἴδει· οὐ διαφέρουσι δὲ οὐκ ὀλίγον ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ λαβεῖν κίνησιν τελείαν τῷ εἴδει· ἀλλ' ἐνίοις, ἐν τῷ παντὶ· ὁμοίως δὲ καὶ ὅπου βαδίσεως καὶ τῶν λοιπῶν· εἰ γάρ ἐστιν ἡ φορὰ, κίνησις πόθεν ποῖ, καὶ ταύτης διαφοραὶ κατ' εἶδος, πῆσις, βάδισις, ἅλσις, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἃ μόνοι δὲ ὄντες, ἀλλὰ καὶ ἐν διῇ τῇ βαδίσει· τὸ γὰρ πόθεν

rem repetemus. Videtur enim & aſpectus, quolibet tempore perfectus eſſe (nullius enim rei indigentia laborat, cujus rei acquiſitione poſtmodum ille perficiatur.) Et aſpectui in hoc ſimilis eſt voluptas Eſt namque ea totum quiddam, neque voluptatem percipimus aliquo tempore talem, cujus forma productione temporis perficiatur. Ideoque ne motus quidem illa eſt. Fit enim omnis motus in tempore, & finis alicujus gratia ſuſcipitur. Verbi gratia, motus is, qui in ædificando conſiſtit, tunc demum perfectus eſſe putatur, cum id, quod deſiderat, effecerit. Aut igitur in toto tempore motus omnis eſt; aut in aliquo certo tempore. in ejus vero temporis partibus quicunque ſunt, ii omnes imperfecti ſunt, ac ſpecie cum ab invicem diſcrepantes, tum & à toto motu. Lapidum enim compoſitio alia eſt, à columnæ ſtratione; & horum motuum uterque à templi perfectione. Et templi quidem fabrica perfectum aliquid eſt: nihil etenim deſideratur ad id quod inſtitutum erat: Fundamenti vero & triglyphi elaboratio, imperfecta. Vtraque enim partis eſt. ideo ſpecie diſcrepant, & non poteſt in nullo aliquo tempore motus in ſua ſpecie perfectus ſumi, præterquam in toto tantum illius rei tempore. idem & de inceſſu ac reliquis moribus exiſtimandum. Si enim latio ſeu loci mutatio eſt motus alicunde aliquo, ſane ejus ſpecies (ut volatus, ſaltus, inceſſus) diſcrepant ſpecie & ipſæ; Immo vero & ſin-

gulæ

gulæ hæ ſpeciès à ſeſe invicé differunt; inceſſus enim alicunde aliquo, alius eſt in ſtadio, atque in parte ejus: & quidem alius in alia atque alia parte. Similiter alius etiam inceſſus eſt, conſideratus in hac vel illa linea. Siquidem non modo linea tranſitur, ſed certo in loco conſiderata linea. Atqui hæc linea in loco eſt alio, quam illa. proinde diſcrepat etiam illius tranſitus à tranſitu alterius.

16 Ac de motu accurate diſputatur alio in
17 loco. Cæterum illud videtur verum eſſe, Non in omni tempore motum perfectum eſſe, ſed pleroſque eſſe imperfe-
18 ctos, ſpecieque differentes. Si quidem id quod diximus alicunde aliquo, hoc eſt terminorum differentia inter quos fit motus) Speciem illius certam
19 conſtituit. Sed voluptatis ſpecies in quolibet temporis puncto perfecta eſt. igitur longe aliud quippiam eſt voluptas, quam motus: perfectus nimirum,
20 ac totum quiddam. Hoc ipſum etiam inde intelligi poteſt, quod nemo niſi in tempore moveri poſſit; ſed voluptatem aliter, quam in tempore, percipere
21 poſſumus: nimirum in momento. Porro quod in temporis momento conſi-
22 ſtit, id certe totum aliquid eſt. Ex quo perſpicuum eſt, voluptatem non eſſe
23 motum vel γένεσιν. Duo enim hæc non ſunt omnium rerum, ſed tantum illarum quæ partitionem recipiunt. nec
24 ſunt quædam tota. Non enim viſionis eſt generatio, neque puncti neque uni-
25 tatis: Sicuti neque de horum aliquo di-
26 ci poteſt aut ortus aut motus. Ergo cer-
27 te neq; voluptatis. quia, totum quiddā ea eſt. Cum vero omnis ſenſus agat in ſuum ſenſile, & perfecte quidem is, qui eſt optimè affectus erga

πῆ, ἢ ταὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ ᾗ τῷ μέρει, καὶ ἐν ἑτέρῳ καὶ ἑτέρῳ μέρει· ἅδε τε διεξίναι τ γραμμὴν τήνδε κἀκείνην· ἢ μέσην γὰρ γραμμὴν διαπερᾶσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τόπῳ ὅσην· ἐν ἑτέρᾳ δ' αὖτη ἐκείνης. διὸ ἀκριβείας μὲν οὖν περὶ κινήσεως ἐν ἄλλοις εἴρηται. ἔοικε δ' οὐκ ἐν ἅπασι χρόνοις τελεία εἶναι, ἀλλ' αἱ πολλαὶ ἀτελεῖς καὶ διαφέρεσθαι τῷ εἴδει, ὅσῳ τ' ἐπὶ πλεῖ καὶ εἰδοποιόν. τῆς ἡδονῆς δ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειόν τ εἰδος. δῆλον ἂν ὡς ἕτεραί τε ἂν εἶεν ἀλλήλων, καὶ τὴν ὅλην τ καὶ τελείαν ἡ ἡδονή. δόξειε δ' ἂν τὸ τ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖσθαι μὴ ἐν χρόνῳ, ἡδεῖσθαι δέ· τ γὰρ ἐν τῷ νῦν, ὅλον τι. ἐκ τούτων δὲ δῆλον, καὶ ὅτι οὐ καλῶς λέγουσι κίνησιν ἢ γένεσιν εἶναι τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ πάντων ταῦτα λέγεται, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων· οὐδὲ γὰρ ὁράσεώς ἐστι γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος, οὐδὲ τούτων οὐδὲν κίνησις, * οὐδὲ γένεσις. οὐδὲ δὴ ἡδονῆς· ὅλον γάρ τι. αἰσθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνεργούσης, τελείως δὲ τῆς εὖ διακειμένης πρὸς τὸ

κάλλι-

κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν
κειμένων· τιθῶμεν γὰρ μάλιστ' εἶ-
ναι δοκεῖ ἡ τελεία ἐνέργεια· διω-
τικὴ δὲ λέγεται ἐνεργεῖν, ἢ ἐν ᾧ
ἔστι, μηδὲν ἀφορίστου· καθ'
ἕκαστον * δὲ βελτίστη ἔστιν ἡ ἐνέρ-
γεια ἧς ἄρτια ἀφικνεῖται πρὸς
τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὑτῷ· οὕτω
δ' ἂν τελειοτάτη εἴη καὶ ἡδίστη· καὶ
πᾶσαι γὰρ αἴσθησιν ἔχειν
ἡδονή· ὁμοίως δὲ καὶ διάνοιαν καὶ
θεωρίαν· ἡδίστη δὲ ἡ τελειοτάτη· τελειοτάτη δὲ, ἡ ἧς εὖ ἔ-
χοντι πρὸς τὸ καλλιστον τῶν
ὑφ' αὑτῷ· τελειοῖ * δὲ
τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή· ἐκ τῶν δ'
αὐτῶν δὲ τρόπον ἔστι ἡδονὴ τελειοῖ
καὶ τὸ αἰσθητόν τι καὶ ἡ αἴσθη-
σις, καλλία ὄντα· ὥσπερ καὶ
ἡ ὑγίεια καὶ ὁ ἰατρὸς ὁμοίως
πάντα ἔστιν ὑγιαίνειν. καθ' ἑ-
κάστην δ' αἴσθησιν ὅπου γίνεται ἡ
ἡδονή, δῆλον· φαμὲν γὰρ ὁρᾶ-
μα εἶναι ἡδύ, καὶ ἀκούσματα εἶναι ἡ-
δέα. δῆλον δὴ καὶ ὅτι μάλιστα,
ὑπάρχει ἅτε αἴσθησις ἡ κρατίστη,
καὶ πρὸς τοιοῦτον ἐνεργεῖ. τοιού-
των δ' ὄντων, τό τε αἰσθητὸν καὶ
τὸ αἰσθανόμενον, ἀεὶ ἔσται ἡδο-
νή, ὑπαρχόντος γὰρ ποιοῦντος καὶ τοῦ πάσχοντος. τελειοῖ
δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ, οὐχ
ὡς * ἕξις ἐνυπάρχουσα, ἀλλ'
ὡς ἐπιγιγνόμενόν τι τέλος,

suum objectũ, ipsum quoq; bene habens: cum item tale quid esse videatur perfecta operatio: denique cum (quod jam ponere licet) perinde sit, dicere, ipsum sensum agere, & illi actionem tribuere, in quo sensus hæret: sequitur certe, ut in quolibet genere actionum, illa præstantissima sit, quæ editur ab eo, quod habet facultatem præstantissimam erga suum objectum item optimum: Itemque, ut hæc actio seu functio perfectissima sit atque jucundissima. In omni namque sensu ineſt voluptas. Similiterque & in omni cogitatione & contemplatione: & quidem jucundissima illa; quæ & perfectissima. Perfectissima denique ea quæ erga suum objectum, optime affectum, est bene affecta & ipsa. Voluptas igitur perficit energiam. Sed non ita voluptas energiam, ut eam perficit res sensui subjecta, & sensus ipse, cum integra sunt utraque: Sicut nec simili modo sanitas & medicus causæ sunt ut valeat quispiam (illa etenim hoc efficit essentialiter; hic effective) sed tanquam finale quoddam accidens. Porrò in omni sensu voluptatem exiſtere, perspicuum certe est. dicimus enim spectacula & acroamata jucunda esse: & quidem jucundissima esse tum dicimus, cum & sensus fuerit optime affectus, & is objectum quoque habuerit hujusmodi, in quod agat. & quamdiu talia erunt, cum id quod sentitur, tum id quod sentit, semper erit voluptas: quippe, cum præsto sit & quod agere vult, & quod pati. Perficit autem voluptas energiam, non ut habitus insitus, sed ut extrinsecus accedens finis quidam, per-

inde ut ætatis florem adeptis pulcritudo
42 accedit. Quamdiu autem ſenſile, aut intelligibile fuerit quale eſſe debet, atque ipſe etiam ſenſus aut ratio ſimiliter talia fuerint, erit etiam actu voluptas.
43 cum enim illic adſint agens & patiens, inter ſe conſentanea, debitaque ambo ratione affecta, unum & eundem effe-
44 ctum produci neceſſe eſt. Cur igitur nemo continenter voluptate afficitur, aut
45 ſi id fiat, langueſcit? Quia nullæ res humanæ aſſiduam operationem perferre poſſunt. ideoque nec perpetua voluptas exſiſtit: quia muneris functionem
46 ſequitur. Propter hanc vero cauſam res quædam quamdiu ſunt novæ delectant:
47 poſtmodum non item. principio enim cogitatio in eas converſa eſt, obnixeque circa eas operatur: ſed poſtea non adhibetur talis energia, ſed alia remiſſior, quare & voluptas elangueſcit.
48 Quod autem omnes voluptatis cupidos eſſe videmus, id ex eo fieri exiſtimare poſſumus, quia vivere nemo non expe-
49 tit. Porro ipſum vivere conſiſtit in ener-
50 gia ſeu muneris functione: & unuſquiſque in iis maximè operationibus verſari vult, quas præcipuè amat, ut Muſicus in auditione harmoniarum: Diſciplinarum ſtudioſus in cogitatione theorematum: & ſimiliter alii aliis in re-
51 bus. Operationum porro omnium perfectio quædam voluptas eſt. Ergo eadem & vitæ energiam (cujus omnes cu-
52 pidos eſſe diximus) abſolvit. Itaque non ſine cauſa voluptas ab omnibus expetitur. quia unicuique vitam, quæ naturâ

οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα. * ἕως δ' ἂν πέλε τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ἢ οἷον δεῖ, καὶ τὸ κρῖνον * ἢ θεωρεῖν, ἔσται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή· ὁμοίων γὰρ ὄντων, καὶ πρὸς ἄλληλα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων, ἅ τε παθητικὰ καὶ ἃ ποιητικά, τὸ αὐτὸ πέφυκε γίνεσθαι. πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται, ἢ κάμνει; πάντα γὰρ ταῦτα ἀνθρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν· ὥστε γίνεται οὐδ' ἡδονὴ ἕπεται γὰρ τῇ ἐνεργείᾳ. διὰ δὲ τέρπει καινὰ ὄντα· ὕστερον γὰρ οὐκ ὁμοίως ἅμα ταῦτα. τὸ μὲν γὰρ πρῶτον προσβάλλει ἡ διάνοια, καὶ διατεταμένως ἔτι δυνατὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ πρὸς τοὺς ὄψει ἐπιβλέποντες. μετέπεσεν δ' οὐ γίνεται τοιαύτη ἐνέργεια· ἀλλὰ παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. ἐρίζειε δὲ τὰς ἡδονὰς οἰκθείη τις ἂν ἅπασας, ὅτι καὶ τὸ ζῆν ἅπασι φίλον· ἡ δὲ ζωὴ, ἐνέργειά τίς ἐστι· καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ, ἃ καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ. οἷον, ὁ μὲν μουσικὸς, τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη· ὁ δὲ φιλομαθὴς, τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα· ὅτω δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἕκαστος. ἡ γὰρ ἡδονὴ πλησιοῖ τὰς ἐνεργείας. καὶ τὸ ζῆν δὲ, ἁ ὁρίζει). εὐλόγως οὖν καὶ τῆς ἡδονῆς ἐφίενται· πλησιοῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ζῆν, αἱρε-

τί ὄν. πότερον δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν τὸ ζῆν αἱρούμεθα, ἢ διὰ τὸ ζῆν τὴν ἡδονὴν, ἀφείσθω ἐν τῷ παρόντι. συνεζεύχθαι μὲν γὰρ ταῦτα φαίνεται, καὶ χωρισμὸν οὐ δέχεσθαι· ἄνευ τε γὰρ ἐνεργείας, οὐ γίνεται ἡδονὴ πᾶσάν τε ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

optabilis est, perficit. Vtrum porro voluptatis gratia vitam; An illam huius gratia expetamus, id in præsentia omittatur. Videntur enim hæc connexa esse, neque separationem admittere. Nulla namque voluptas est absque energia: neque ulli energiæ aliunde, quàm à voluptate, sua est perfectio. 53 54

CAPVT V.

Voluptates specie differre: tum honestate, improbitate & sinceritate. Aliorum animalium alias esse: quæ sit vera.

Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει διαφέρειν. τὰ γὰρ ἕτερα τῷ εἴδει, ὑφ' ἑτέρων οἰόμεθα τελειοῦσθαι· ὥσπερ γὰρ φαίνεται καὶ τὰ φυσικὰ, καὶ τὰ ἀπὸ τέχνης, οἷον ζῶα, καὶ δένδρα, καὶ γραφὴ καὶ ἀγάλματα, καὶ οἰκία, καὶ σκεῦος. ὁμοίως δὴ καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς διαφερούσας τῷ εἴδει ἀπὸ διαφερόντων τῷ εἴδει τελειοῦσθαι· διαφέρουσι δ' αἱ τῆς διανοίας τῶν κατ' αἴσθησις καὶ αὐταὶ ἀλλήλων κατ' εἶδος. καὶ αἱ τελειοῦσαι δὴ ἡδοναί. φαίειν δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ συμβαίνειν τῶν ἡδονῶν ἑκάστῃ τὴν ἐνέργειαν ἣν τελειοῖ. συναύξει γὰρ τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡδονή· μᾶλλον γὰρ ἕκαστα κρίνουσι καὶ ἀκριβέστερον οἱ μετ' ἡδονῆς ἐνεργοῦντες· οἷον γεωμετρικοὶ γίνονται, οἱ χαίροντες τῷ γεωμε-

ATque hinc etiam sequi videtur, voluptates specie differre. Quæ enim specie discrepant, non nisi à specie discrepantibus perfici existimantur. cujus rei tam illa, quæ natura, quàm quæ arte constant, exemplum esse possunt: verbi gratia, animalia, arbores, item tabulæ, domus, vasa. Simili igitur modo & actiones specie discrepantes perfici videntur à specie differentibus voluptatibus. Porro differunt specie cogitationis & sensionis energiæ: & utræque item inter sese. Ergo certè & voluptates, quæ perficiunt easdem. Atque hoc ipsum etiam ex eo probari videtur, quod unicuilibet actioni quædam propria atque sua, atque ipsam perficiens voluptas esse reperiuntur. Auget enim & amplificat energiam sua quamque voluptas. Et judicant enim diligentius singula, & accuratius administrant eadem, qui cum voluptate agunt. (Sic Geometræ evadunt excellentes, qui delectantur Geometricis studiis, singu- 1 2 3 4 5 6 7 8 9

laque exactius intelligunt; item in Musicis, in Architectonica, peritiores evadunt, qui ejusmodi exercitiis delectantur.) Augent igitur & amplificant
20 actionem voluptates. Porrò, quæ adjuvant & augent rem, sunt illi certè pro-
21 pria ac sua: Quæ verò specie differentibus propria sunt, eadem specie quoque
22 discrepare necesse est. Hujus autem rei evidentius etiam adhuc argumentum est, quod voluptates ortæ ab aliis actionibus impediant quaslibet actiones.
23 Vt tibiæ cantu gaudentes, si tibia canentem aliquem fortè audiverint, non possunt attendere orationi, quæ forte tum habeatur: magis scilicet gaudentes tibiæ cantu, quam eo quod agitur negocio. Voluptas igitur ea, quæ ex tibiæ cantu percipitur, eam actionem impedit, quæ est orationis auscultan-
24 dæ. Idemque in aliis contingit, cum
25 quis duabus simul energiis vacat. jucundior enim energia alteram elidit: idque tanto magis, quanto ejus voluptas major fuerit. adeo, ut tum plane nihil, quod ad alteram energiam attinet, præstare ille possit. Ex quo illud
26 accidit, ut vehementem lætitiam capientes ex re quapiam, nihil fere aliud agere possimus: Contraque, ut re aliqua capti, remissius ac levius alia atque peregrina tractare soleamus. Quemadmodum & in Theatris, cum malifutilesque aliqui in scena versantur, tum ex
27 spectatoribus illi, qui solent ibi nuces
28 mandere, maxime id agunt. Quoniam autem propria & sua actionis alicujus voluptas actionem eam elaboratam limatamque efficit, firmiorem item &

τρεῖν, καὶ καθαιροῦσιν ἕκαστα μᾶλλον· ὁμοίως δὴ καὶ φιλόμουσοι καὶ φιλοικοδόμοι, καὶ τὴν ἄλλην ἕκαστοι, ἐπιδιδόασιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἔργον, χαίροντες αὐτὴν συναύξουσι δὴ αἱ ἡδοναί. τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα τῆς ἐνεργείας ἢ τῷ εἴδει, καὶ τὰ οἰκεῖα, ἕτερα τοῦ εἴδει. ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτ' ἂν φανείη ἐκ τοῦ τὰς ἀφ' ἑτέρων ἡδονὰς ἐμποδίους ταῖς ἐνεργείαις εἶναι· οἱ γὰρ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι τοῖς λόγοις προσέχειν, ἐὰν καθ' ἑκάστους αὐλῶσι, μᾶλλον χαίροντες αὐλητικῇ, τῆς παρούσης ἐνεργείας. ἡ γὰρ τοῦ αὐλητικοῦ οἰκεία ἡδονὴ, τοῦ περὶ τὸν λόγον ἐνεργοῦντος φθείρει. ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν ἅμα περὶ δύο ἐνεργῇ· ἡ γὰρ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει. καὶ ἐὰν πολὺ διαφέρῃ τῷ ἡδονῇ, μᾶλλον, ὥστε μηδὲ ἐνεργεῖν τὸ ἕτερον· διὸ χαίροντες ὀψωνοῦσι σφόδρα, ὅταν πάνυ δρῶμεν ἕτερον, καὶ ἄλλα ποιοῦμεν, ἄλλοις ἡδέσι προσπίπτομεν, οἷον καὶ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τραγῳδοποιοὶ, ὅταν φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, τότε μάλιστα ἀυτὸ δρῶσιν. ἐπεὶ δ', ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ ἐξακριβοῖ τὰς ἐνεργείας, καὶ χρηστοτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ· αἱ δὲ μ

δ' ἀλλότριαι λυμαίνονται, δῆλον ὡς πολὺ διεστᾶσι· σχεδὸν γὰρ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναὶ ποιοῦσιν ὅπερ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι· φθείρουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας αἱ οἰκεῖαι λῦπαι, οἷον εἴ τῳ τὸ γράφειν ἀηδὲς καὶ ἐπίλυπον, ἢ τὸ λογίζεσθαι, ὁ μὲν, οὐ γράφει· ὁ δὲ, οὐ λογίζεται, λυπηρᾶς οὔσης τῆς ἐνεργείας. συμβαίνει δὴ περὶ τὰς ἐνεργείας τοὐναντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν· οἰκεῖαι δ' εἰσὶν, αἱ ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ καθ' αὐτὴν γινόμεναι· αἱ δ' ἀλλότριαι ἡδοναὶ, εἴρηται, ὅτι παραπλήσιόν τι τῇ λύπῃ ποιοῦσι· φθείρουσι γὰρ, πλὴν οὐχ ὁμοίως. διαφερουσῶν δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ τῶν μὲν, αἱρετῶν οὐσῶν· τῶν δὲ, φευκτῶν· τῶν δὲ, οὐδετέρων, ὁμοίως ἔχουσι καὶ αἱ ἡδοναί· καθ' ἑκάστην γὰρ ἐνέργειαν οἰκεία ἡδονή ἐστιν. ἡ μὲν οὖν τῇ σπουδαίᾳ οἰκεία, ἐπιεικής. ἡ δὲ τῇ φαύλῃ, μοχθηρά. καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι, τῶν μὲν καλῶν, ἐπαινεταί. τῶν δ' αἰσχρῶν, ψεκταί· οἰκειότεραι δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἐν αὐταῖς ἡδοναὶ, τῶν ὀρέξεων· αἱ μὲν γὰρ, διωρισμέναι εἰσὶ καὶ τοῖς χρόνοις, καὶ τῇ φύσει· αἱ δὲ σύνεγγυς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ ἀδιόριστοι οὕτως, ὥστ' ἔχειν ἀμ-

meliorem; & contra, alienæ voluptates
corrumpunt actiones non suas: patet ex
eo, multum voluptates inter se differre.
Propemodum enim idem quod proprii 19
dolores efficiunt, alienæ quoque voluptates faciunt. Illi namque proprias a-
ctiones impediunt: verbi gratia, si cui 20
scribere, aut si alteri ratiocinari sit injucundum & molestum; ille non scribit,
hic non ratiocinatur, quia molesta est ei
hujusce muneris functio. Contrarium i- 21
gitur in munerum functionibus evenit à propriis ac suis voluptatibus; atq; à pro-
priis & suis doloribꝰ. Sunt autē ii proprii 22
& dolores & sui, eæq; propriæ voluptates ac suæ, quæ energiam per se comitantur.
Porro de alienis voluptatibus diximus, 23
eas simile quiddam dolori facere. Corrumpunt enim. Sed dissimili modo. Iam 24
cum energiæ bonitate, & pravitate inter se differant, aliæque sint expetendæ, aliæ verò fugiendæ, nonnullæ neutrius modi (puta, intelligendi, & sentiendi voluptates) voluptates quoque similis
sunt conditionis. Pro cujuslibet enim 25
natura energiæ, sua quoque est ejus ac
propria voluptas. Itaque illa quidem 26
voluptas, quæ honestæ actioni propria
est, bona erit; quæ pravæ, mala. Nam 27
& ipsæ cupiditates, bonarum rerum quidem laudabiles sunt, malarum vero vituperabiles. Porro multò propi- 28
us conjunctæ cum actionibus sunt suæ & cum ipsis conjunctæ voluptates, quàm
appetitiones. hæ enim ab operationi- 29
bus suis tempore pariter, & natura distinctæ sunt: illæ vero proximæ sunt iis- 30
dem, adeoque ab iis indistinctæ, & confusæ cum iisdem, ut actio & voluptas

actionis fermè ταὐτὸν, seu unum & idem
31 esse videantur. Verumtamen non potest certè cogitationis aut sensionis energia ipsa voluptas videri. Id enim planè absurdum fuerit: sed propterea quod non separantur, videntur aliqui-
32 bus esse idem. Quemadmodum igitur operationes differunt, ita & ipsis impli-
33 citæ voluptates. Differt autem visus à tactu, puritate: & auditus similiter at-
34 que odoratus à gustu. Igitur ad eundem modum & voluptates illis propriæ differunt: Et ab hisce ipsis eæ, quæ sunt cogitationis: & utræque istæ inter sese.
35 Videtur autem & uniuscujusq; animalis esse, ut munus proprium ac suum, ita &
36 voluptas. Etenim ea voluptas hujusmodi est, quæ est consentanea actioni: idque etiam inductione ostendi potest. alia enim equo, alia cani, alia homini
37 voluptas est. Sicut etiam Heraclitus inquit, Asino culmos & paleas auro jucundiores esse. pabulum enim jucun-
38 dius est asinis, quàm aurum. Quæ igitur disparis sunt speciei animalia, eo-
39 rum sunt etiam diversæ voluptates: quæ contra ejusdem speciei, eorum & voluptates, easdem esse specie consentane-
40 um est. Porro in hominum genere ma-
41 gna est illarum varietas. Etenim eædem res alios quidem molestia afficiunt, alios verò delectant: his odiosa & intoleranda sunt, illis amabilia & jucunda.
42 Atque hoc ita & in rebus dulcibus usu venit, non enim eadem dulcia sunt febricitanti, & valenti: neque idem calidum videtur debili, & corpus firmum beneque constitutum habenti. Idem

φισξήτησιν, εἰ ταὐτὸν ἡδονὴ ἐνέργεια τῇ ἡδονῇ. ἢ μὴν ἔοικέ γε ἡδονὴ διάνοια εἶναι, ἢ αἴσθησις· ἄτοπον γάρ. ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ χωρίζεσθαι. φαίνεται ταὐτόν τισιν. ὥσπερ οὖν αἱ ἐνέργειαι ἕτεραι, καὶ αἱ ἡδοναί· διαφέρει δὲ ἡ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις χυμοῦ· ὁμοίως δὴ διαφέρουσι καὶ αἱ ἡδοναί, καὶ τούτων αἱ περὶ τὴν διάνοιαν, καὶ ἑκάτεραι ἀλλήλων. δοκεῖ δ' εἶναι ἑκάστῳ ζῴῳ καὶ ἡδονὴ οἰκεία, ὥσπερ καὶ ἔργον· ἡ δ' ἐκ τῶν οἰκείων. καὶ ἐφ' ἑκάστῳ δὲ θεωροῦντι, τοῦτ' ἂν φανείη· ἕτερα γὰρ ἵππῳ ἡδονὴ καὶ κυνὶ καὶ ἀνθρώπῳ, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὄνοι σύρμασι ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσίον· ἡδίον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. αἱ μὲν οὖν τῶν ἑτέρων τῷ εἴδει, διαφέρουσιν εἴδει. τὰς δὲ τῶν αὐτῶν, οὐ διαφορὰς εὔλογον εἶναι. διαλλάττουσι δὲ καὶ μικρὸν ἔτι γε τῶν ἀνθρώπων· τὰ γὰρ αὐτὰ, τοῖς μὲν, λυπεῖ· τοῖς δὲ, τέρπει καὶ τοῖς μὲν, λυπηρὰ καὶ μισητά ἐστι· τοῖς δὲ, ἡδέα καὶ φίλητά. καὶ ἔστι γλυκέων δὲ τοῦτο συμβαίνει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῷ πυρέττοντι δοκεῖ, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὸν εἶναι τῷ ἀσθενεῖ καὶ τῷ εὐεκτικῷ· ὁμοίως δὲ καὶ

δὲ καὶ ἐφ' ἑτέρων τοῦτο συμβαίνει. δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τιμίοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. εἰ δὲ τοῦτ' καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς, ἢ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ εἶεν ἂν αἱ τούτῳ φαινόμεναι· καὶ ἡδέα, οἷς οὗτος χαίρει. τὰ δὲ τούτῳ δυσχερῆ, εἴ τῳ φαίνεται ἡδέα, οὐδὲν θαυμαστόν· πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λύμαι ἀνθρώπων γίνονται· ἡδέα δ' οὐκ ἔστι, ἀλλὰ τούτοις, καὶ οὕτω διακειμένοις. ὡς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρά. δῆλον ὡς οὐ φατέον ἡδονὰς εἶναι, πλὴν τοῖς διεφθαρμένοις. τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκούντων εἶναι, ποίαν ἢ τίνα φατέον ἢ ἀνθρώπου εἶναι; ἢ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον; ταύταις γὰρ ἕπονται αἱ ἡδοναί. εἷς οὖν μία ἐστὶν, εἰ τι πλείους, αἱ δὲ τελείαι καὶ μακαρίου ἀνδρὸς αἱ ταύτας τελειοῦσαι ἡδοναὶ, κυρίως λέγοιντ' ἂν ἀνθρώπου ἡδοναὶ εἶναι· αἱ δὲ λοιπαὶ, δευτέρως καὶ πόρρωθεν, ὥσπερ αἱ ἐνέργειαι.

verò etiam in aliis usu venit. Sed in hiſce omnibus id videtur verum esse, quod viro bono esse videtur. Quod si hoc recte dicitur, ut certe videtur, sique virtus est rei cujusque mensura, itemque vir bonus, quâ bonus: sane & voluptates æstimandæ sunt quæ huic videntur, illaque item vere jucunda, quibus hic delectatur: illa autem, quæ huic molesta sunt, si cui alteri suavia videantur, non est mirum. Multæ enim sunt hominum pestes & corruptelæ. Vere tamen talia jucunda non sunt: sed his solummodo, atque sic affectis. Quæ igitur communi omnium hominum consensu turpes habentur, non debent voluptates vocari, nisi hominibus corruptis. illarum autem quæ videntur honestæ esse, quænam hominis propria dicenda sit, hoc fortasse indicant energiæ hominis. has enim sequuntur suæ voluptates. Sive igitur hæc una, sive plures fuerint, perfecti & beati viri, quæ has perficiunt voluptates, eas proprias & solas esse hominis rectè statuitur; reliquas secundo loco & ita modo, ut aliarum socias. prout ipsæ quoque energiæ sunt comparatæ.

43 44 45 46 47 48 49 50

CAPVT VI.

De Felicitate.

Ἐξηρημένων δὲ τῶν περὶ τὰς ἕξεις τε καὶ φιλίας καὶ ἡδονὰς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐπειδὴ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων.

EXplicatis autem iis, quæ ad virtutes, ad amicitias, ad voluptates pertinent, restat, ut de beatitudine pingui & plano quodam modo dicamus: quandoquidem statuebamus, illam rerum humanarum finem esse. Ac repetitis

1 2

quæ

quæ ſuperius dicta ſunt, brevior erit
3 diſputatio. Diximus vero eam non eſſe habitum. alioqui enim ineſſet illa etiam tota vita dormienti, ſtirpiſque modo vitam viventi: ei item, qui in maximis
4 verſaretur calamitatibus. Quod ſi hæc non probantur, potiuſque energia quædam eſſe videtur (ut eſt ſupra dictum) ſuntque energiæ omnes aut neceſſariæ ac propter aliud expetendæ, aut expetendæ propter ſeipſas: perſpicuum eſt, beatitudinem eſſe aliquid ex illarum numero, quæ per ſe expetuntur, & non
5 propter aliud. quippe quæ rei nullius indiget, ſed in ſemetipſa bonis omni-
6 bus affluit. Sunt autem per ſeſe expetibiles energiæ illæ, ex quibus nihil præter ipſam muneris functionem quæri-
7 tur. quales videntur eſſe primum actiones virtutis (nam honeſta, bonaque agere de numero illarum eſt, quæ per
8 ſe expetuntur) deinde etiam ex ludicris actionibus illæ, quæ jucunditatis, ac recreationis gratia ſuſcipiuntur. hæ e-
9 nim non propter alia expetuntur. Quippe cum inde multi nocumentis potius afficiantur, quàm commodis, qui præ his corporis, & rei familiaris curam ne-
10 gligunt. Item cum fere ad hanc rationem vitæ confugiunt, qui vulgò beati
11 exiſtimantur. Ex quo & illud evenit, ut apud proceres in precio & honore ſint illi, qui in tali vitæ conſuetudine feſtivi & urbani ſunt. Nam quæ ab illis expetuntur, in iis ſeſe hi ſuaves exhibent & jucundos: cujus generis hominibus

ἀναλαβεῖν δὴ τὰ περιεχόμενα σωτμώτερον ἂν εἴη ὁ λόγος. εἴποιμι δ', ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις. καὶ γὰρ τῷ καθεύδοντι ἂν βίος ὑπάρχοι ἂν, φυτῷ ζωὴν εἶσι, καὶ τῷ δυστυχεῖν τὰ μέγιστα. εἰ δὴ ταῦτα μὴ δέοικεν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ἐνέργειάν τινα ἥξειν, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται· τῶν δ' ἐνεργειῶν, αἱ μὲν, εἰσὶν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἱρεταί· αἱ δὲ, καθ' αὑτάς. δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν καθ' αὑτὰς αἱρετῶν τινα θετέον, καὶ οὐ τῶν δι' ἄλλο· ἐνδεὴς γὰρ ἐνδεὴς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' αὐτάρκης, καθ' αὑτὰς δ' εἰσὶν αἱρεταὶ, ἀφ' ὧν μηδὲν ἐπιζητεῖται παρὰ τὴν ἐνέργειαν. τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις· τὰ γὰρ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν. τῶν δὲ αὐτὰ αἱρετῶν· καὶ τῶν παιδιῶν δὲ, αἱ ἡδεῖαι· οὐ γὰρ δι' ἕτερα αὐλὰς αἱρεῖται· βλάπτονται γὰρ ἀπ' αὐτῶν μᾶλλον ἢ ὠφελεῖνται, ἀμελοῦντες τ' σωμάτων καὶ τῆς κτήσεως. καταφεύγουσι δ' ἐπὶ τὰς τοιαύτας διαγωγὰς τ' εὐδαιμονιζομένων οἱ πολλοί· διὸ καὶ τοῖς τυράννοις εὐδοκιμοῦσιν οἱ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς εὐτράπελοι· ὧν γὰρ ἐφίενται, ἐν τούτοις παρέχουσι σφᾶς αὐτοὺς ἡδεῖς· δίονται δὲ τοιούτων

δοκοῦ

δοκεῖ μὲν οὖν εὐδαιμονικὰ ταῦτα εἶναι, διὰ * τὰς ἐν ταῖς δυναστείαις ἐν τούτοις ἀποχολάζειν. ἴσως δ' οὐδὲν ἴσως σημεῖον οἱ τυραννοῦντες εἰσιν. οὐ γὰρ ἐν τῷ δυνασθαι ἡ ἀρετὴ, οὐδ' ὁ νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι, οὐδ' εἰ ἄρχουσι μὲν ἔστι ἄνευ ἡδονῆς οὐκ ἐλευθερίου, δεῖ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσι διὰ τούτων οἰητέον αἱρετωτέρας εἶναι· καὶ γὰρ οἱ παῖδες, τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα, σπουδαῖα εἶναι. εὔλογον δὴ, ὥσπερ ἄλλοις καὶ ἀνθρώποις ἕτερα φαίνεται τίμια, ἔτι καὶ φαύλοις καὶ σπουδαίοις· καθάπερ οὖν πολλάκις εἴρηται, καὶ τίμια καὶ ἡδέα δεῖ τὰ τῷ σπουδαίῳ ταῦτα εἶναι· ἑκάστῳ δὲ ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν, αἱρετωτάτη ἐνέργεια· καὶ τῷ σπουδαίῳ * δὲ ἡ κατὰ τὴν ἀρετὴν· ὥστε ἐν παιδιᾷ ἄρα ἡ εὐδαιμονία· καὶ γὰρ ἄτοπον τὸ τέλος, εἶναι παιδιὰν, καὶ πεφυμπόνθαι καὶ κακοπαθεῖν τὸν βίον ἅπαντα ἵνα παίζειν χάριν· ἅπαντα γὰρ ὡς εἰπεῖν, ἕτερα χάριν αἱρούμεθα, πλὴν τῆς εὐδαιμονίας· τέλος γὰρ αὕτη. σπουδάζειν δὴ καὶ πονεῖν παιδιᾶς χάριν, ἠλίθιον φαίνεται καὶ λίαν παιδικόν. παίζειν δ' ὅπως σπουδάζῃ κατ' Ἀνάχαρ-

magnates illi indigent. Quanquam verò talia vulgo videntur ad beatam vitam pertinere, propterea; quod imperio potestateque præditi talibus in rebus otium suum consumunt. Tamen ab hujusmodi hominum exemplo veritatis argumentum forsan capi non debet. Non enim consistit in principatu, aut potentia vel virtus vel mens, à quibus honestæ & laudabiles actiones perficiuntur. Non enim si veræ ac sinceræ voluptatis ignari ad corporis voluptates confugiunt, idcirco has liberalibus anteponendas esse existimandum est. Nam & pueri, quæ apud ipsos preciosa habentur, putant optima esse. Nihil ergo absurdi est, si, quemadmodum alia pueris, alia adultis in precio sunt, ita etiam bonis alia & moderatis, alia futilibus ac malis probantur. Quocirca, ut sæpe jam est dictum, & preciosa sunt, & jucundæa, quæ viro bono talia videntur. Iam cum unicuique energia illa suavis sit, cujus habitu præditus est; atque ita viro bono maximè expetenda illa, quæ est secundum virtutem, energia: non potest certè fieri, ut in ludicris actionibus beatitudo consistat. (Etenim absurdum est, finem hominis statuere rem ludicram, negotiisque tota vita distringi, & difficiles labores perpeti ludi, jocique causa. Cætera namque pene dixerim omnia, alterius alicujus gratia, expetimus; sola beatitudo secus est. Hæc enim finis omnium. Porro vehementer niti, defatigarique rei ludicræ gratia, stultum videtur, & admodum puerile: Ludere verò, ut seria postmodum studiose agas, secundum Anachar-

23 fin, rectum est. Ludus enim quasi re-
24 quies est. Atque iccirco homines requietione egent, quod non sufficiant
25 continuis laboribus. Non est igitur requies illa finis. quippe qui admittatur
26 non nisi operationis causa.) At vero beata vita videtur esse in actionibus virtutis (qualis vita seria est: neutiquam vero in
27 joco & ludo posita.) Sed & meliora illa vocamus, quæ seria sunt, quàm quæ ridicula, & cum joco ludoque conjuncta. (Sicuti tum partis in homine melioris, tum hominis item melioris actionem σπουδαιοτέραν, tamquam seriam, dici-
28 mus.) Porrò quod melius, idem jam præstantius quoque & pollentius est ad
29 beatam vitam efficiendam. Postremò, ludis corporeisque voluptatibus etiam unusquisque ac vel mancipium etiam quodlibet, non minus quam vir opti-
30 mus, potiri poterit. In beatitudinis porro participationem nemo mancipium admittet. nisi fortè virtutem quoque concedere velimus: quo nihil pos-
31 sit fieri absurdius. Constat enim, non in hujusmodi vitæ conditione beatitudinem consistere, sed in virtutum actionibus, ut dictum est in præcedentibus.

σιν, ὀρθῶς ἔχειν δοκεῖ· ἀναπαύσις γὰρ δοκεῖ ἡ παιδιά. ἀδυνατοῦμεν γὰρ συνεχῶς πονεῖν, ἀναπαύσεως δέονται· ἡ δὴ τέλος ἡ ἀνάπαυσις· γίνεται γὰρ ἕνεκα τῆς ἐνεργείας· δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι· ἔστι δὲ σπουδαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐν παιδιᾷ· βελτίω τε λέγομεν τὰ σπουδαῖα, τῶν γελοίων καὶ μετὰ παιδιᾶς, καὶ τὸ βελτίονος ἀεὶ καὶ μορίου καὶ ἀνθρώπου σπουδαιοτέραν τὴν ἐνέργειαν· ἡ δὲ ἧττον βελτίονος, κρείττων καὶ εὐδαιμονικωτέρα ἐστί. δοπολαύσῃ τ' ἂν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν ὁ τυχὼν καὶ ἀνδραποδώδους, οὐχ ἧττον ἢ ἀρίστου. εὐδαιμονίας δ' οὐδεὶς ἀνδραπόδῳ μεταδίδωσιν, εἰ μὴ καὶ βίου· οὐ γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις διαγωγαῖς ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

CAPVT VII.

De contemplativa felicitate: quodq; hæc Humana sit præstantior.

1 QVod si beatitudo est actio virtutis,
2 consentaneum est, ejus, quæ optima est, virtutis eam esse. Ea porro virtus erit scilicet præstantissimæ partis in
3 homine. Sive igitur mens illud sit, sive aliud quiddam, quod videatur imperare ac principatum obtinere debere

Εἰ δὴ ὅδε ἡ εὐδαιμονία, κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον καὶ τὴν κρατίστην αὐτῆς εἶναι ἕξιν. εἴτε δὴ νοῦς τοῦτ', εἴτε ἄλλό τι, ὃ δὴ κατὰ φύσιν δοκεῖ ἄρχειν καὶ ἡγεῖσθαι, καὶ ἔννοιαν

ἔπειται ἔχειν περὶ καλῶν καὶ θείων. εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτὸ, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον, ἡ τούτου ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία. ὅτι δὲ θεωρητική, εἴρηται. ὁμολογούμενον δὲ τοῦτ' ἂν δόξειεν εἶναι, καὶ τοῖς πρόσθεν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ· κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἂν εἴη ἐνέργεια. καὶ γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τῶν γνωστῶν, περὶ ἃ ὁ νοῦς. ἔτι καὶ συνεχεστάτη· θεωρεῖν τε γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ πράττειν ὁτιοῦν. οἰόμεθά τε δεῖν ἡδονὴν ἐνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ. ἡδίστη δὴ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν, ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ὁμολογουμένως δοκεῖ. δοκεῖ γοῦν ἡ σοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι καὶ τῷ βεβαίῳ. εὔλογον δὲ τοῖς εἰδόσι τῶν ζητουμένων ἥδιον τὸν ἀγωνᾶν εἶναι· ἢ τε λεγομένη αὐτάρκεια, μάλιστα ἂν εἴη τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, καὶ σοφὸς, καὶ δίκαιος, καὶ οἱ λοιποὶ δέονται· τοῖς δὲ τοιούτοις ἱκανῶς κεχορηγημένοις, ὁ μὲν δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς, καὶ καθ'

natura, rerumque honestarum & divinarum notionem in sese continere (sive divinum hoc ipsum sit: sive eorum quæ in nobis sunt, diviniſſimum) hujus sane energia illa, quæ à propria virtute proficiſcitur, perfecta beatitudo erit. In contemplando porro eam esse positam superius diximus. Et hoc quidem cum superius expositis, tum ipsi veritati consentaneum est. Præstantissima enim primum est hæc energia. nam cum eorum omnium, quæ sunt in nobis, Mens præstantissima est: tum omnium cognoscibilium illa optima sunt, quæ mente comprehenduntur. Deinde mentis energia etiam maximè est continua. contemplari namque assiduè facilius poterimus, quam agere, quodcumque etiam illud fit. Et verò cum beatitudini voluptatem admixtam esse debere communis omnium sit opinio, omnium virtutis actionum jucundissimam esse sapientiæ energiam, omnium item communi consensu certum est. Et videtur quidem certè sapientia mirabiles quasdam, cum sinceritate tum stabilitate voluptates continere. ad hæc probabile est, eos, qui jam sciunt, vitam agere jucundiorem illis, qui adhuc scire quærunt. Præterea illud quod dicitur αὐτάρκεια, magis existit in vita ea, quæ in contemplando versatur. Et res enim ad vitæ cultum necessarias sapiens, & justus, & reliqui item desiderant: Et verò cum iis bonis jam sufficienter instructi sunt, requirunt tamen, justus quidem erga quos & cum quibus exerceat justas actiones, similiterque & fortis & temperans, & cæteri omnes. At verò sapi-

ens ad suam energiam obeundam per se valet, ac quanto est sapientior, tanto
16 magis ad illud valet. fortasse sane melius id efficiet, si adjutores habeat; At nihilominus tamen etiam seipso contentus
17 esse potest. Ad hæc merito fortasse videatur sola propter seipsam diligi illa energia, qua de agimus, quod nihil ex ea existat, præter ipsam contemplationem (cum e diverso ex practica vita sem-
18 per aliquid, præter ipsam actionem, comparemus, sive plus illud sit, sive mi-
19 nus) Quodque insuper beatitudo videatur in quiete atque otio consistere.
7 Pol. 14. 20 & 15. 21 Rebus enim agendis occupamur ob id, ut in otio & quiete vivere possimus: bel-
22 la gerimus, ut pace fruamur. Practicæ porro virtutes (quarum energiæ in negotiis aut politicis, aut bellicis versantur) earumque expromtæ actiones scilicet
23 omnes irrequietæ sunt. Bellicæ quidem omnino: Nemo enim expetit vel ut bellum gerat belli inveniendi cau-
24 sa, vel ut ferere bellum liceat: Videretur enim esse plane quispiam sanguinarius, qui etiam amicis bellum faceret,
25 ut pugnæ atque cædes fierent. Porro est etiam politica administratio altera (togata videlicet) negotiosa, & irrequieta, parans scilicet præter ipsam, quæ navatur, operam, potestates, & honores,
26 aut certe beatitudinem: vel sibi vel civibus suis, quæ alia sane existit à civili scientia: quam etiam nos, ut ab illa diversam, quærimus. Si itaque actionem virtutis tam bellicæ, quam politicæ seu togatæ & honestate & magnitudine præ-

αὐτὴν ὢν, δυνάσθαι θεωρεῖν· καὶ ὅσῳ ἂν * σοφὸς ᾖ μᾶλλον, βέλτιον δ' ἴσως, συνεργὸς ἔχων· ἀλλ' ὅμως αὐτάρκεστάτην. δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι· ἀπὸ δὲ τῶν πρακτῶν, ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον πρὸ πάντων ὑπολαμβάνομεν εἶναι τοῖς πράξει, δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι· ἀσχολούμεθα γάρ, ἵνα σχολάζωμεν· καὶ πολεμοῦμεν, ἵνα εἰρήνην ἄγωμεν. τῶν μὲν οὖν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἢ τοῖς πολεμικοῖς αἱ πράξεις θεωροῦνται· αἱ δὲ τοιαῦται πράξεις δοκοῦσιν ἀσχολοι εἶναι. αἱ μὲν οὖν πολεμικαὶ, καὶ παντελῶς· οὐδεὶς γὰρ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν, τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα· οὐδὲ σπουδάζειν πόλεμον. δόξειε γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίγνοιντο. ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ, ἀσχολος, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν πολιτευομένη, ἀπορεῖται δυνατείας καὶ τιμάς· ἢ τὴν γε εὐδαιμονίαν αὐτῷ καὶ τοῖς πολίταις, ἑτέραν ὄσαν τῆς πολιτικῆς, ἣν καὶ ζητοῦμεν· δῆλον ὡς ἑτέραν ὄσαν. εἰ δὴ, τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ, κάλλει

καὶ μεγάλη ἀσχόλησιν· αὗται γὰρ ἢ ἀσχολοι καὶ πᾶσαι πρὸς ἑφίενται, καὶ δ' δεῖ αὐτὰς εἶναι αἱρεταί· ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ, θεωρητικὴ ὤσα, καὶ περὶ ἁγνῆς ὑδονὰς ἑφικέσθαι πᾶσας, ἔχειν τε ἡδονὴν οἰκείαν· αὕτη δὲ συναύξειεν ἂν ἐνέργειαν, καὶ τὸ αὐτάρκες δὲ καὶ σχολαστικὸν, καὶ ἄτρυτον, ὡς ἀνθρώπινον, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀποδίδοται, καὶ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὅλα. ἡ τελεία δὴ εὐδαιμονία αὐτὴ ἂν εἴη ἀνθρώπου, λαχοῦσι μῆκος βίου τέλειον· οὐδὲν γὰρ ἀτελὲς δεῖ τῶν τῆς εὐδαιμονίας. ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος, ἢ καθ' ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω βιώσεται, ἀλλ' ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει. ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τοῦ συνόλου, τοσούτῳ καὶ ἡ ἐνέργεια, τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. εἰ δὴ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τοῦτον βίος, θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας, ἀνθρώπινα φρονεῖν, ἀνθρώπου ὄντα, οὐδὲ θνητὰ τοῦ θνητοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἀθανατίζειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ· εἰ γὰρ

cellunt, eædemque irrequietæ sunt, & finis alicujus gratia suscipiuntur, nec propter se sunt expetendæ: At vero 27
mentis actio videtur & studii gravitate præstare (cum sit contemplationis) & præter se nullum finem expetere & solidam voluptatem habere (ea porro actionem promovet & amplificat) habetque illa insuper etiam id quod est à seipso dependere, & quietam otiosamque esse, & defatigationis item esse expertem, quantum quidem res humanæ ferunt: cætera denique omnia ei adsunt, 28 29
quæ beato tribui solent: profectò perfecta hominis beatitudo hac actione continetur: Siquidem perfectam vitæ longitudinem etiam sit nacta. Nihil nam- 30
que quod beatum dicatur, imperfectum est. Talis autem vita præstantior 31
fuerit, quam humana. Non enim qua homo est, ita vivet; sed qua divinum quiddam ei inest. Quantum porro ista 32
(divina) differunt à concretis, sive compositis, tantum etiam energia hæc præstat ei, quæ est aliarum virtutum. Quod 33
si igitur mens comparata cum homine divinum quiddam est, sane vita quoque, quæ secundum mentem agitur, divina erit; respectu ejus, quæ degitur secundum aliarum virtutum actiones. Cæterum oportet nos non, ut quidam 34
hortantur, facere, qui ajunt, humana sapere oportere eum qui homo sit natus; non autem immortalia sectanda esse mortali. Quin potius sum- 35
ma ope nitendum est, ut quantum licet mortalitatis conditioni nos eximamus, omniaq; agenda, ut secundum eam partem nostri, quæ melior est, vivamus: Hæc enim etsi mole exigua est, 36

a Rhet. 21.

facultate tamen, & honore longissime
37 cæteris partibus antecellit. Immo vero videri possit quisque nostrum illud esse: Si quidem pars ea principatum obtinet, ac melior est. Quam ob rem absurdum certe foret, aliquem non suam, sed alienam quandam vitam expe-
39 tere. Atque illud quod diximus, hic etiam valebit: illud, quod cuique natura proprium est, optimum quoque eidem ac jucundissimum esse. Ergo homi-
40 ni etiam ea vita, quæ secundum mentem degitur, optima est & jucundissima: siquidem hæc pars maximè homo
41 est. hæc igitur vita est etiam beatissima.

καὶ τῷ ὄγκῳ μικρὸν ὄν; * δυνάμει καὶ τιμιότητι πολὺ μᾶλλον ὑπερέχει πάντων. δόξειε δ' ἂν καὶ ἕκαστον εἶναι τοῦτο, εἴπερ τὸ κύριον καὶ ἄμεινον· ἄτοπον οὖν γένοιτ' ἄν, εἰ μὴ τὸν αὑτοῦ βίον αἱρεῖτο, ἀλλά τινος ἄλλου τὸ λεχθὲν τε πρότερον ἁρμόσει καὶ νῦν· τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει, κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ. καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δὴ ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος, εἴπερ μάλιστα τοῦτ' ἀνθρωπός· ὁ τοίνυν ἄρα εὐδαιμονίστατος.

CAPVT IIX.

De Felicitate Practica: ejusq; cum Theoretica contentione.

1 SEcundo loco beata habenda illa vita,
* Pol. 7. & 3. quæ per alias virtutes degitur. Harum namque actiones, humanæ sunt.
2 Iustitiæ enim & fortitudinis & aliarum virtutum actiones exercemus inter nos in contractibus, necessitatibus, actionibus omnis generis, in perturbationibus item, cuique competens decorum
3 attribuentes: Hæc vero omnia videntur humanæ imbecillitati propria esse.
4 Secundum nonnulla etiam à corpore videtur proficisci virtus moralis: multisque in rebus eadem videtur conjuncta esse cum perturbationibus. Quin e-
vid. sup. l. 6. c. 12. §. 16. tiam prudentia conjuncta est cum morum virtutibus, & vicissim hæ cum il-
6 la. Siquidem principia quidem pruden-

Δευτέρως δ', ὁ καὶ τὴν ἄλλην λεκτέον· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι, ἀνθρωπικαί· δίκαια γάρ, καὶ ἀνδρεῖα, καὶ τἆλλα τὰ κατὰ τὰς ἕξεις, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν ὲν συναλλάγμασι καὶ χρείαις καὶ πράξεσι παντοίαις, ἔν τε τοῖς πάθεσι τὸ πρέπον ἑκάστῳ ἀπονέμοντες. ἔοικε δ' εἶναι φαίνεσθαι πάντα ἀνθρωπικά· ἔνια δὲ καὶ συμβαίνειν δοκεῖ, καὶ πολλὰ σωματικῶς τοῖς πάθεσιν ἡ δ' ἠθικὴ ἀρετὴ. συνέζευκται δὴ καὶ ἡ φρόνησις τῇ δ' ἠθικῇ ἀρετῇ, καὶ αὕτη τῇ φρονήσει, αἷς, αἱ μὲν τὰ φρονήσιμα λέγουσαι,

καὶ

καὶ τὰς ἠθικὰς εἶσι ἀρετάς· τὸ δὲ ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν, καὶ τὴν φρόνησιν. * συμπερπλέκεται δὲ αὕτα καὶ τοῖς παθεσι καὶ ταῖς τὸ συνθέτοις αἰσὶν. αἱ δὲ τοιαῦται συνθέτοι λέγονται, ἀνθρωπικαί. καὶ ὁ βίος δὴ ὁ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ εὐδαιμονία. ἡ δὲ ἐκ τοῦ, κεχωρισμένη· ἔστω γὰρ περὶ αὐτῆς εἰρήσθω. διακεκρίσθω γὰρ μεῖζον ἐστὶ πραγματείας ἢ δόξειε δ' ἂν καὶ τῆς ἐκτὸς χορηγίας δεῖσθαι μικρὸν, ἢ ὑπ' ἔλαττον δεῖται τῆς ἠθικῆς· τοῦ μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀμφοῖν χρεία καὶ ἐξ ἴσου ἔστω· εἰ καὶ μᾶλλον διαφέρει περὶ τὸ σῶμα ὁ πολιτικὸς, καὶ ὅσα τοιαῦτα· μικρὸν γὰρ ἄν τι διαφέροι· πρὸς δὲ τὰς ἐνεργείας, πολὺ διοίσει· τῷ μὲν γὰρ ἐλευθερίῳ, δεήσει χρημάτων, πρὸς τὸ πράξειν τὰ ἐλευθέρια· καὶ τῷ δικαίῳ δὲ, εἰς τὰς ἀντιδόσεις· αἱ γὰρ βουλήσεις, ἄδηλοι πεφύκασιν εἶναι καὶ οἱ μὴ δίκαιοι βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν· τῷ ἀνδρείῳ δὲ, δυνάμεως, εἴπερ ἔσται τοιοῦτός τις τῶν κατ' ἀρετήν· καὶ τῷ σώφρονι, ἐξουσίας· πῶς γὰρ δῆλον ἔσται, ἢ ὅστις, ἢ τῶν ἄλλων τις; ζητοῦσι δὲ πότερον κυριώτερον τῆς ἀρετῆς ἡ

tiæ habent se perinde, ut virtutes, quæ dicuntur morales: quod autem rectum 7
in moribus est, à prudentia descendit. Porro cum & inter sese hæc sint compli- 8
cata, & utraque perturbationibus insuper implicata; utique versabuntur in quodam composito. Quæ autem sunt 9
virtutes compositi, verè sunt humanæ. Ergo & vita secundum eas virtutes & 10
beatitudo, humana est. Mentis vero 11
beatitudo primum separata est (ab actionibus totius compositi) & quodammodo abstracta. Tantum enim est de ea dictum. Subtilior namque de his dis- 12
putatio non est hujus loci. Ad hæc vi- 13
detur etiam hæc beatitudo externis bonis parum, aut certè longè minus, indigere, quam Ethica beatitudo. Etenim 14
ut rebus ad usum necessariis ponatur ambas egere, & quidem æqualiter egere. Nam si maximè politicus magis la- 15
borat circa corpori necessaria, & circa totum hoc genus: id tamen parum momenti habet ad muneris functio- 16
nem certè quod attinet, multo alia est in politico, quam in contemplatore, bonorum externorum ratio. li- 17
berali enim opes ad liberalitatis officia exercenda necessariæ sunt: Et justo certè itidem, ad facultatem remunerandi beneficia reddendæq: gratiæ (nudæ etenim voluntates in obscuro sunt, multique nec justi simulant voluntatem res justas agendi.) Similiter & forti viro potentia est opus, siquidem effecturus quippiam sit, virtuti suæ conveniens: & temperanti facultate & copia pec- 18
candi: alioqui sciri non potest, sitne talis an alius quispiam. (Iam cum quæri soleat, utrum ad virtutem plus in consilio & electione

ctione, an in actione positum sit. Nempe quod in hisce duobus consistat virtus: cumque id, quod perfectum esse debeat, ex utroque consistere perspicuum fit: ad actiones certum est multa requiri, & quo sunt majores ac pulcriores, eò plura.) At verò illi, qui in contemplatione versatur, nihil talium rerum necessarium est ad suas quidem energias obeundas: quinimò talia pene dixerim, obsunt potius contemplationi. Quamquam interea tamen qua homo est, cumque aliis vitæ societate conjungitur, statuet scilicet etiam, quæ virtuti consentanea sunt, agere. ac proinde indigebit jam dictis rebus, ad humanitatis vitam colendam. Præterea quod perfecta beatitudo contemplativa quædam sit energia, inde etiam perspicuum est, quod deos felicissimos ac beatissimos existimamus. Diis porrò qualesnam actiones tribuemus? Num justitiæ? Ac ridiculum est, asserere, eos invicem contrahere, depositaque reddere, & his similia virtutis officia colere. An ergo fortitudinis illis tribuemus actiones? Vt res formidolosas subeant, & periculis se obijciant propter virtutem. An liberalitatis? Sed cuinam dabunt, obsecro? Absurdum vero dictu & illud fit, si statuatur, esse illis nomisma, ejusque generis similia alia. Eruntne igitur temperantes: Atqui gravis & onerosa fuerit eis hæc laus, quod careant vitiosis cupiditatibus. Quod si omnium actionum genera persequamur, abjecta esse deprehenduntur &

7 Pol. c. 1.

σπουδαίους, ἢ αἱ πράξεις, ὡς ἐν ἀμφοῖν ὄσης. τὸ δὴ τέλειον, δῆλον ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. περὶ δὲ τὰς πράξεις πολλῶν δεῖται καὶ ὅσῳ ἂν μείζως ὦσι καὶ καλλίους, πλειόνων· τῷ δὲ θεωροῦντι, οὐδενὸς τοῦ τοιούτου πρὸς τὴν ἐνέργειαν, χρεία, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμποδία ὄντα πρός γε τὴν θεωρίαν· ἢ δ' ἄνθρωπός ἐστι, καὶ πλείοσι συζῇ, αἱρεῖται καὶ τὰ κατ' ἀρετὴν πράττειν· δεήσεται οὖν τοῦ τοιούτου πρὸς τὸ ἀνθρωπεύεσθαι· ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, ὅτι θεωρητική τις ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἐκ τούτου ἂν φανείη· τοὺς θεοὺς γὰρ μάλιστα μακαρίους καὶ εὐδαίμονας εἶναι. πράξεις δὴ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν αὐτοῖς· πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες, καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείας; ὑπομενοῦντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύσοντας, ὅτι καλόν· ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δή, εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἢ τι τοιοῦτον. εἰ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἴεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας· διεξιὼν ἢ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις, μικρὰ, καὶ ἀνάξια θεῶν.

θεῶν. ἀλλὰ μὴν ζῆν τε πάντες ὑπειλήφασιν ἀνθρώπους· καὶ ἐνεργεῖν ἄρα· οὐ γὰρ δὴ καθεύδειν, ὥσπερ τὸν Ενδυμίωνα. τῷ δὲ ζῶντι καὶ πράττειν ἀφῃρημένῳ, ἢ πῶς δὲ μᾶλλον καὶ ποιεῖν, τί λείπεται πλὴν θεωρίας; ὥστε ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια, μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη· καὶ τὴν ἀνθρωπίνων δὴ ἡ ταύτῃ συγγενεστάτη, εὐδαιμονικωτάτη. σημεῖον δὲ, καὶ τὸ μὴ μετέχειν τἄλοιπὰ ζῶα εὐδαιμονίας, τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἐστερημένα πάμπαν. τοῖς μὲν γὰρ θεοῖς πᾶς ὁ βίος μακάριος· τοῖς δ' ἀνθρώποις, ἐφ' ὅσον ὁμοίωμά τι τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπάρχει. τῶν δ' ἄλλων ζώων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ· ἐπεὶδὴ οὐδαμῇ κοινωνεῖ θεωρίας. ἐφ' ὅσον δὲ διατείνει ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οἷς μᾶλλον ὑπάρχει τὸ θεωρεῖν, καὶ εὐδαιμονεῖν, οὐ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν· αὐτὴ γὰρ καθ' αὑτὴν τιμία. ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις. δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐπορίας, ἀνθρώπῳ ὄντι. οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιαίνειν, καὶ τροφὴν, καὶ τἄλλα λοιπὰ θεραπείαν ὑπάρχειν. οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν

diis indigna. Atqui nemo non existimat 26
vivere eos, & proinde etiam agere aliquid. non enim certè instar Endymionis dormiendo ætatem eos transigere fingendum est. Viventi igitur si actio 27
adimatur, multoque etiam magis effectio; quid restat aliud, quàm ut contemplatio ei tribuatur? Quocirca & Dei 28
actio, beatitudine illa antecellens, in contemplatione consistit: Et vero humanarum actionum illa, quæ huic familiarissima est, maximè beatam vitam 29
constituit. Et verò hujus rei indicium 30
illud quoque, quod bruta, quia non participant cum homine theoreticis actionibus ulla ex parte, felicitatis quoque proinde participia minimè censentur. Diis enim tota vita beata est; sed 31
hominibus quatenus talis actionis simulacrum quoddam ipsi quoque habent. Reliquorum verò animalium nullum beatè vivit: quoniam omnia ea 32
contemplationis actu carent. Quam la- 33
tè igitur patet contemplatio, tam longè etiam beatitudo sese extendit: & quibus inest theoria, iidem sunt etiam beatiores. neque hoc per accidens, sed 34
exipsa contemplationis natura. hæc enim per se res honore dignissima est, 35
maximique pretii. Ex quo jam intelligi datur, quod beatitudo erit contemplatio quædam. Etsi autem opus etiam 36
futurum est beato externorum quoque bonorum copia. Quippe qui homo sit. (non enim natura hominis in semetipsa 37
instructa est bonis omnibus ad contemplandum necessariis; sed indiget præterea corpore sano, item victu, & reliquo vitæ cultu.) Existimare tamen non o- 38

portet, cum beatus absque externis bonis esse non possit, idcirco etiam magnis, atque affluentibus ipsum in-
39 digere. quippe non est in excessu positum τὸ αὔταρκες (id est, quod satis est) Si-
40 cuti neque usus etiam neque actio. Fieri namque potest ut præclaras res etiam illi agant, qui non sint domini terræ
41 atque maris. Possunt enim etiam mediocria sufficere, ad edendas virtutis
42 actiones. Ejusque rei documentum ex eo capi potest, quod etiam privatos nihilo impeditius videmus res laude dignas agere, quam qui sunt cum potestate; quin etiam expeditius sæpenume-
43 ro. Satisitaque fuerit tantam copiam
44 supperere, quantam diximus. Beata namque erit illius vita, qui potest vir-
45 tutis muneribus fungi. Et fortasse *Solon* beatos non absurdè pronunciavit
7. Pol. 1. illos, qui mediocriter bonis externis instructi essent, & qui vitam exegissent defuncti honestissimis (quemadmodum ipsi videbatur) actionibus in perpetuo
46 cultu temperantiæ. Nihil enim obstat, quo minus mediocrium facultatũ possessoribus in promtu sit honesta face-
47 re. Videtur etiam Anaxagoras non divitem aliquem, neque potentem existimasse esse virum beatum, quando dixit, minimè se mirari, si ineptus homo
48 videatur vulgo. Multitudo enim ex rebus externis ita iudicat, quandoqui-
49 dem has solum percipit. Congruere verò videntur hisce rationibus etiam sa-
50 pientum opiniones. Et certe hæ quoque ad fidem faciendam pondus aliquod
51 habent. Veritas tamen practicorum dogmatum ex factis & vita judicatur.

καὶ μεγάλων δεήσεσθαι τὸν εὐδαίμονήσοντα, εἰ μὴ ἐνδέχεται ἄνευ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν, μακάριον εἶναι· οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὸ αὐτάρκες, * οὐδ' ἡ κρίσις, οὐδ' ἡ πρᾶξις. δυνατὸν γὰρ καὶ μὴ ἄρχοντας γῆς καὶ θαλάττης πράττειν τὰ καλά· καὶ γὰρ ἀπὸ μετρίων δυνάμεων ἄν τις πράττειν κατὰ τὴν ἀρετήν. τοῦτο δ' ἔστιν ἰδεῖν ἐναργῶς· οἱ γὰρ ἰδιῶται, τῶν δυναστῶν οὐκ ἧττον δοκοῦσι κατὰ τὴν ἀρετὴν πράττειν, ἀλλὰ κρείττονι· ἱκανὸν * ἢ τοιαύτην ὑπάρχειν. ἔστι γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων, τούτου κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπηρεσίαν. καὶ Σόλων δ' τοὺς εὐδαίμονας ἴσως ἀπεφαίνετο, καλῶς οἰόμενος, μετρίους τοὺς ἀκτὰς κεκοσμημένους· πεπραγότας δὲ τὰ κάλλιστα, ὡς ῥᾴστ. καὶ βιώσιμόν τὸν σωφρόνως. ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους, πράττειν ἃ δεῖ. ἔοικε δ' καὶ Ἀναξαγόρας, οὐ πλούσιον, οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα, οἰόμενος, οὐκ ἂν θαυμάσαι, εἴ τις ἄφρων φαίνοιτο τοῖς πολλοῖς· ὅτι γὰρ κρίνουσι τοῖς ἐκτὸς, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον. συμφωνεῖ δ' τοῖς λόγοις ἔοικασι καὶ τῶν σοφῶν δόξαι. πίστιν μὲν οὖν τὸ βιαστὸν ἔχει πρός. τὸ δ' ἀληθὲς ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐκ τῶν ἔργων καὶ

τοῦ βίου.

τῇ βίᾳ κρίνεται· ἐν τούτοις γὰρ τὸ κύριον. σκοπεῖν δὲ τὰ ὑπειλημμένα χρὴ, ὅπη τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον συμφέρουσιν. καὶ συμφωνοῦντων μὲν τοῖς ἔργοις, ἀποδεκτέον· διαφωνούντων δὲ λόγους εἰκαιολογητέον. ὁ δὲ κατὰ νοῦν ζῶν, καὶ τούτοις διαπονούμενος, καὶ διαμελόμενος ἄριστα, καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν εἶναι· εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἰκὸς ἂν εὐλόγως χαίρειν τὸ ἄριστον τῇ φύσει καὶ τῷ συγγενεστάτῳ· τοῦτο δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς· καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶντας, ἀντευποιεῖν, ὡς τῶν φίλων ἀνοῖς ἐπιμελουμένους· καὶ ὀρθῶς τε καὶ καλῶς πράττοντας. ὅτι δὴ ἅπαντα ταῦτα τῷ σοφῷ μάλιστα ὑπάρχει, σαφὲς ἄδηλον. θεοφιλέστατος ἄρα. τὸν αὐτὸν δὴ εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον εἶναι. ὥστε καὶ οὕτως ἂν εἴη ὁ σοφὸς μάλιστ' εὐδαίμων.

In his enim vis eorum præcipue ſpectatur: Superius igitur dicta ita conſideranda ſunt, ut ad facta atque vitam hominum referantur. his ſi conſentiant acceptanda; ſin diſſonent, fabulæ & verba inania exiſtimanda ſunt. Qui vero in fungendis vitæ muneribus gerit ſe conſentaneè menti, & hanc colit & reveretur; & rectiſſimè affectus videtur eſſe, & eum probabile eſt Deo eſſe amiciſſimum. Etenim ſi dii aliquam curam habent rerum humanarum (ut eos habere certe veriſimile eſt) illud etiam probabile erit, delectari eos parte hominis longe optima, ſibique cognatiſſima (hæc utique mens fuerit) & hanc maxime diligentibus & honorantibus. Viciſſimque & benefacere his tanquam cultoribus earum rerum, quæ ipſis caræ ſunt, & alioqui etiam recte & honeſte vitam agentibus. Quod autem hæc omnia maxime in ſapiente inſint, non eſt obſcurum. Igitur hic Deo cariſſimus eſt: qualem veriſimile eſt etiam beatiſſimum eſſe. Quare vel hac quoque ratione Sapiens erit omnium beatiſſimus.

CAPVT IX.

Non ſufficere ſcire ea quæ ad virtutem ſpectant, ſed actionibus eſſe exprimenda. Vt vero bonus quis evadat, Lege opus eſſe. Obiter perſtringuntur Sophiſtæ, & connectuntur hi libri Politicis.

Ἀρ' οὖν εἰ περὶ τῶν τοιούτων καὶ τῶν ἀρετῶν, ἢ περὶ φιλίας καὶ ἡδονῆς, ἱκανῶς εἰρῆσθαι τοῖς τύποις, τέλος ἔχειν εἰπεῖν

NVmquid igitur ſi & de his, & de virtutibus, & de amicitia, & de voluptate ſatis eſt diſputatum, formis eorum omnium univerſe adumbratis, inſtitu-

stituti nostri finem consecuti videmur?
2 An potius, sicuti dicitur, In practicis
disciplinis non esse finem, cernere ac
3 nosse singula, sed illa agere: sic porrò
etiam virtutis non sola notio sufficit,
sed actionem usumque accedere opor-
tet, aut aliquid aliud, si quid est tale,
4 cujus ratione boni evadamus? Sane qui-
dem si nihil præter disputationes atque
verba requireretur ad bonitatem virtu-
temque comparandam, magnam ea
merito multamque mercedem reporta-
rent, secundum Theognidem: oporte-
5 retque hæc sibi quemque parare. Nunc
vero ita comparatum est, ut verba, do-
ctrina; ac præcepta possint illa quidem
liberalia ingenia cohortari & excitare,
& bene nata & amantia honestatis inge-
nia admirabili quodam amore virtutis
6 inflammare. At reliquos qui sunt mul-
to plurimi, non possunt ad virtutem
7 impellere. Horum enim natura est, ut
non pudore pareant legibus, sed metu;
neque à pravis abstineant propter dede-
8 cus, sed metu pœnarum. Perturbatio-
nibus enim cum regantur, sibi notas
voluptates sequuntur, & illa, quibus
hæ parantur: fugiunt vero contrarias
9 his molestias. Verè honestarum autem,
vereque jucundarum rerum ne cogita-
tio quidem ipsis ulla subit: utpote quod
10 carũ nunquam quicquam gustarint. Ta-
les igitur homines quæ ratio possit cor-
rigere, & à vitiis ad virtutis respectum
11 traducere? Nunquam fit enim, aut fit
certe difficilime, ut longo tempore in-
veterati mores oratione exstirpentur,

πίον τὴν προαίρεσιν, ἢ καθάπερ λέγεται, οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς πρακτοῖς τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γνῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά; οὐδὲ δὴ περὶ ἀρετῆς ἱκανὸν τὸ εἰδέναι· ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον ἢ εἴ πως ἄλλως ἀγαθοὶ γινόμεθα; εἰ μὲν οὖν ἦσαν οἱ λόγοι αὐτάρκεις πρὸς τὸ ποιῆσαι ἐπιεικεῖς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως ἔφερεν κατὰ τὸν Θέογνιν, καὶ ἔδει ἂν τούτους πορίσασθαι· νῦν δὲ φαίνονται, προτρέψαι μὲν καὶ παρορμῆσαι τῶν νέων τοὺς ἐλευθερίους ἰσχύειν, ἦθός τε εὐγενὲς, καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι ἂν κατακώχιμον ἐκ τῆς ἀρετῆς· τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν πρὸς καλοκἀγαθίαν προτρέψασθαι· οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας· πάθει γὰρ ζῶντες, τὰς οἰκείας ἡδονὰς διώκουσι, καὶ δι' ὧν αὗται ἔσονται. φεύγουσι δὲ τὰς ἀντικειμένας λύπας· τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἡδέος, οὐδ' ἔννοιαν ἔχουσιν, ἄγευστοι ὄντες. τοὺς δὴ τοιούτους, τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; οὐ γὰρ οἷόν τε, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ ἐκ παλαιοῦ τοῖς ἤθεσι κατειλημμένα, λόγῳ μεταστῆσαι. ἀγαπητὸν

πετὸν δ' ἴσως ὄφελον, εἰ πάντων ὑπαρχόντων, δι' ὧν δικαίως δοκοῦμεν γίνεσθαι, μεταλάβοιμεν τῆς ἀρετῆς· γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς εἴοντας. οἱ μὲν, φύσει· οἱ δὲ, ἔθει· οἱ δὲ, διδαχῇ. τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινα θείαν αἰτίαν· τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν ὑπάρχει· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδαχὴ μὴ πανταχοῦ ἄπασιν ἰσχύει, ἀλλὰ δεῖ προδιειργάσθαι τοῖς ἤθεσι τὸν ἀκροατὴν ψυχὴν πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ὥσπερ γῆν τὸν θρέψοντα τὸ σπέρμα. ὁ γὰρ ἂν ἀκούσῃ λόγου ὀρθοτέρου, οὐδὲ ἂν συνείη ὁ μὴ πάθος ζῶν. τὸν δ' ὕπως ἔχοντα, πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι; ὅλως δ' ὁ δοκεῖ λόγῳ ὑπείκειν τὸ πάθος, ἀλλὰ βίᾳ. δεῖ δὴ τὸ ἦθος πως ὑπάρχειν πρὸ οἰκείαν τῆς ἀρετῆς, στέργοντά τὸ καλὸν, καὶ δυσχεραίνοντα τὸ αἰσχρόν. ἓν νέᾳ ἦ, ἀγωγὴς ὀρθῆς τυχεῖν πρὸς ἀρετὴν, χαλεπὸν, μὴ ὑπὸ τοιούτοις τραφέντα νόμοις. τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς, οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς, ἄλλως τε καὶ νέοις· διὸ νόμοις δεῖ πυθάχθαι τὸν τροφὸν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα· ἔσται γὰρ λυ-

& præclare navata est opera, bonique consulendum est, si vel omnibus adhibitis, quibus existimamus bonos nos fieri posse, virtutis participes evadamus. Bonos autem fieri putant alii natura, nonnulli consuetudine, quidam doctrina. Quod ad naturæ donum attinet, non est id penes nos, sed divina quadam ex causa inest vere felicibus. Ratio autem, & doctrina fortasse non satis validæ sunt ad virtutem inducendam causæ, oportetque prius animum auditoris excoli moribus, ut recte gaudere, ac dolere possit: non aliter, quam terram, quæ proferendi seminis facultatem habitura sit, prius probe excultam esse oportet. Nam qui affectibus ducitur, numquam auditurus est dehortantem à vitiis, neque etiam rationum ac præceptorum momenta intelliget. Talis porro habitus in quo est, eum quomodo à proposito suo abducere nullis rationibus valeas? In summa, perturbatio non paret rationi, sed vi coercenda est. Quocirca moribus accommodatis virtuti, imbuendus animus prius est: iis, inquam, moribus, quibus amplectatur honestum, & turpitudinem aversetur. A teneris porro recta ad virtutem institutionem adipisci difficile est, nisi quis illic, ubi sub hujusmodi legibus vivitur, fuerit educatus. temperanter enim, & patienter vivere insuave est vulgo hominum, præsertim juvenibus. Ideoque educationem, & exercitationes legibus ordinatas esse necesse est. Usu enim & consue-

12 Pol. 8. c. 1.
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23

tudine id assequentur, ut talia sint eis
24 minimè molesta. Ac fortasse non satis est pueros rectè educari: sed quod adultos etiam oporteat exerceri & corroborari in ijs, quæ didicerunt; cum ob hæc, tum præterea per totam adeo vi-
25 tam legum opus est adminiculis. Vulgus namque hominum necessitati potius paret, quàm rationibus & verbis, item damnis & pœnis citius, quam respectu honesti in officio continetur.
26 Proinde sunt qui existimant, legumlatores primum quidem oportere homines ad virtutem cohortari atque im-
27 pellere argumento honesti: Quod sit futurum, ut boni viri obtemperent moribus ad id faciendum provecti: in obedientibus deinde & natura ineptis ad virtutem, animadversiones & pœnas esse constituendas: insanabiles verò penitus
28 exterminandos. Virum enim bonum & virtuti consentaneam vitam amplec-
29 tentem, verbis obtemperaturum. malum verò voluptatis cupidum dolore inflicto veluti jumentum cohercitum
30 iri. Quocirca iidem & hoc censent, dolorem illum debere ejusmodi esse, ut maxime sit voluptatibus, quibus isti capiuntur, contrarius. Iam si, ut dictum
31 est, qui sit in bonum virum evasurus, eum oportet bene educatum esse, bonisque moribus imbutum: Si item rectæ vitæ studiis sedulo esse occupatum: si præterea neque sponte, neque invite ad suscipiendum flagitium prolabi: Denique si hæc con-
33 gingere illis solum possint, qui men-

πεφ σωφ ἡδομένα. ἐχ ἱκανὸν δ' ἴσως, τέως ἴσως τρεφῆς καὶ ἐπιμελείας τυχεῖν ὀρθῆς, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἀνδρωθέντας δεῖ ἐπιτηδεύειν αὐτὰ, καὶ ἐθίζεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα ἐσόμεθ' ἐν νόμοις· καὶ ὅλως δὲ περὶ πάντα τὸν βίον· οἱ γὰρ πολλοὶ, ἀναγκῃ μᾶλλον ἢ λόγῳ πείθαρχοῦσι· καὶ ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ. διόπερ οἴονταί τινες τοὺς νομοθετοῦντας, δεῖν μὲν προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὸν ἄριστον, καὶ προτρέπεσθαι ἕνεκα καλοῦ χάριν, ὡς ἐπακουσομένων τῶν ἐθικῶν τοῖς ἤθεσι πεπαιδευμένων· ἀπειθοῦσι δὲ καὶ ἀφυέστερον ὄντι, κολάσεις τινὰς καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι· τοὺς δὲ ἀνιάτους, ὅλως ἐξορίζειν· τὸν μὲν γὰρ ἐπιεικῆ, καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα, τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ἐφιέμενον, λύπῃ κολάζεσθαι, ὥσπερ ὑποζύγιον. διὸ καί φασι δεῖν τὰς τοιαύτας λύπας εἶναι, αἳ μάλιστα ἐναντιοῦνται ταῖς ἀγαπωμέναις ἡδοναῖς. εἰ δ' οὖν, καθάπερ εἴρηται, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν τραφῆναι καλῶς δεῖ, καὶ ἐθισθῆναι εἶθ' ἅπτεσθαι ὀρθῶς ἐπιτηδευμάτων ἐπιεικῶν ζῆν, καὶ μήτε ἀκόντα, μήτε ἑκόντα πράττειν τὰ φαῦλα· ταῦτα δὲ γίγνεται ἂν βιώμενοις καθ'

νοις

πᾶσι νοεῖν καὶ τάξιν ὀρθὴν, ἔχουσι ἰσχύν. ἡ μὲν οὖν πατρικὴ προστακτικὴ, οὐκ ἔχει τὴν ἰσχύν, οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον· οὐδὲ δὴ ὅλως ἡ ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ βασιλέως ὄντος, ἢ τινος τοιούτου· ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν, λόγον ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ· καὶ τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἐχθραίνουσι τοῖς ἐναντιουμένοις ταῖς ὁρμαῖς, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσιν· ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐπαχθὴς, τοῖς τὸ ἐπιεικὲς. ἐν μόνῃ δὴ τῇ Λακεδαιμονίων πόλει μετ' ὀλίγων ὁ νομοθέτης ἐπιμέλειαν δοκεῖ ποιεῖσθαι τροφῆς καὶ ἐπιτηδευμάτων. ἐν δὲ ταῖς πλείσταις τὼν πόλεων ἐξημέληται περὶ τῶν τοιούτων, καὶ ζῇ ἕκαστος ὡς βούλεται, κυκλωπικῶς θεμιστεύων παίδων, ἠδ' ἀλόχου. κράτιστον μὲν οὖν γίγνεσθαι κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν· καὶ διὰ νόμων ἄρα αὐτὸ δύναται· κοινὴ δὲ ἐξαμελουμένων, ἑκάστῳ δόξειεν ἂν προσήκειν τοῖς σφετέροις τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν συμβάλλεσθαι, ἢ προαιρεῖσθαί γε μάλιστα δ' ἂν τὴν δύναται δόξειεν ἐκ τῶν εἰρημένων, νομοθετικὸς γενόμενος· αἱ μὲν γὰρ κοιναὶ ἐπιμέλειαι δηλονότι διὰ νόμων γίγνονται· ἐπιτυχεῖς δὲ, αἱ διὰ τοῦ πατρὸς γιγνόμεναι δ', ἢ ἀ-

tem aliquam atque ordinem sequuntur, præscriptum cum aliqua authoritate cogendi: illud jam porrò est nobis con- 34
fiderandum, quod patriæ quidem potestati non ineſt aliqua vis, aut necesitas, neque omnino viri unius præcepto ullius, nisi rex ille fuerit, aut regi similis quispiam. Lex verò habet vim ad co- 35 Polit. 6. 7 & 12.
gendum valentem, cum sit ratio à prudentia & mente profecta. præterea il- 36 7 Pol. 4.
lud, quod homines quidem illos, qui cupiditatibus ipsorum (quantumvis id recte fiat) resistunt, graviter odisse solent improbi. Lex autem, quæ ordi- 37
nat quod æquum est, gravis esse non solet. In sola autem Laconum civitate 38
paululum videtur nomothetes rationem habuisse educationis, & studiorum: in longè plurimis autem civitatibus hæc neglecta sunt, ubi vivit quisque pro libidine, Cyclopum more *liberis & uxori imperando*. Sanè consultissimum erat, 39
ut communiter hujus rei procuratio susciperetur, eaque recta: atque ut ea perfici quoque posset. Cæterum cum 40
publicè ratio ea negligatur, existimari scilicet possit uniuscujusque privatim esse, ut liberis atque amicis suis ad virtutem consequendam adjumentum hac in parte afferat, aut afferre certè velit. Porrò ut præstare istud possit aliquis, 41
oportet ipsum scientia ferendarum legum pollere, idque ex ijs, quæ proposita sunt, intelligitur. Quippe institutio- 42
nes quidem publicæ planum est quod per leges fiant, & quidem bonæ, quæ ex bonis legibus fiunt. Neque refert, scri- 43

præte-

ptæ sint, necne: ut neque illud refert, utrum ijsdem privatim instituantur singuli, an publice multi. sicut nec in Musica, & Gymnastica quicquam interest, pluresne præceptis informentur, an
144 pauci. Quemadmodum enim in civitatibus leges, & instituta valent, ita in privatis domibus verba moresque paterni & quidem magis valent, cum propter cognationem, tum ob varia in fili-
145 os collata beneficia. Parentes enim filij per naturam jam antè & diligunt & eorundem auctoritate facile moven-
146 tur. Est verò & aliud, quo privata institutio superat publicam & communem, illud scilicet, quod de artis mediæ comparatione intelligitur. Vni-
147 versè namque febricitanti prodest inedia: sed huic aut illi forsan obest. Item pugil non omnes discipulos eodem ge-
148 nere pugnæ exercet. Etsi vero exactius videtur effici aliquod singulare, in quod specialiter incumbitur (ita namque magis unaquæque res consequitur illud,
149 quod ipsi convenit.) Accuratius autem privata institutio adhibetur quam publica, quia videtur ad propriam
150 commoditatem conferre. Verumtamen & medicus, & gymnastes & quivis alius melius curabit & intelliget, quid vel omnibus vel huic aut illi prosit, si sit universalium dogmatum peritus.
151 Scientiæ enim & dicuntur esse & sunt
152 universalium. Veruntamen nihil fortasse obstat, quo minus uni alicui rectè consulat is, qui inscius quidem sit; cæterum qui experiendo accurate perspexerit illa, quæ singulatim uni illi eveni-

γράφων, ὑδὲν ἂν δόξειε διαφέρειν, ὑδὲ δι ὧν εἷς ἢ πολλοὶ παιδεύσονται, ὥσπερ ὑδ' ἐπὶ μουσικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων παιδευμάτων· ὥσπερ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύει τὰ τόμιμα καὶ τὰ ἤθη, ὕτω καὶ ἐν οἰκίαις οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἤθη· καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς εὐεργεσίας. εὐεργετοῦσι γὰρ φύσει τε καὶ εὐπειθεῖς τῇ φύσει. ἔτι δὲ καὶ διαφέρουσι αἱ καθ' ἕκαστα παιδεῖαι τῶν κοινῶν, ὥσπερ ἐπὶ ἰατρικῆς· καθόλε μὲν γὰρ, τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία· τινὶ ἢ ἴσως οὔ· ὁ, τε πυκτικὸς ἴσως ὁ πᾶσι τὴν αὐτὴν μάχην προτίθησι. ἐξακριβῶσαι δὲ δόξειεν ἂν μᾶλλον τὸ καθ' ἕκαστον, ἰδίας τῆς ἐπιμελείας γινομένης. μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρε τυγχάνει ἕκαστος· ἀλλ' ἐπιμεληθήσεται μὲν ὀρθῶς ἕ καθ' ἕνα, καὶ ἰατρὸς, ἢ γυμναστὴς, καὶ πᾶς ἄλλος ὁ τὸ καθόλε εἰδὼς, ὅτι πᾶσι, ἢ τοῖς τοιοῖσδε· τὰ κοινὰ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσὶν. ὑμῶν ἀλλὰ καὶ ἑνός τινος ὑδὲν ἴσως κωλύει καλῶς ἐπιμεληθῆναι ἢ ἀνεπιστήμονα ὄντα· τηρήσαντα ἢ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἐφ' ἑκάστῳ δι ἐμπειρίαν, καθ-

καθάπερ καὶ ἰατροὶ ἔνιοι δοκοῦσιν ἑαυτοῖς ἄριστοι εἶναι, ἑτέρῳ δ' οὐδὲν ἂν δυνάμενοι ἐπαρκέσαι. δοτέον δ' ἥπερ ἴσως τῷ γε βουλομένῳ τεχνικῷ γνῶσθαι καὶ θεωρητικῷ, ἐπὶ τὸ καθόλου βαδιστέον εἶναι δόξειεν ἄν· κἀκεῖνο γνωριστέον ὡς ἐνδέχεται· εἴρηται γὰρ ὅτι περὶ πάθη αἱ ἐπιστῆμαι. τάχα δ' ἂν καὶ τῷ βουλομένῳ δημιουργίας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλοὺς, εἴτε ὀλίγους, νομοθετικῷ πραγματευτέον γνῶσθαι· εἰ δὴ νόμων ἀγαθοὶ γνωσόμεθ' ἄν. ἔστιν γὰρ πως καὶ τὸν οἱονδηποτοῦν καλῶς θεῖναι καλῶς, οὐκ ἐπὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλ' εἴπερ πάντων, τοῦ εἰδότος, ὥσπερ ἐπ' ἰατρικῆς καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐστιν ἐπιμέλειά τις καὶ φρόνησις. ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο ἐπισκεπτέον πόθεν ἢ πῶς νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις· ἢ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων; σοφοῦ τῶν πολιτικῶν; μόριον γὰρ ἐδόκει τῆς πολιτικῆς εἶναι. ἢ οὐχ ὅμοιον φαίνεται ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν τε καὶ δυνάμεων; ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις, οἱ αὐτὰ φαίνονται τὰς τε δυνάμεις παραδιδόντες, καὶ ἐνεργοῦντες ἀπ' αὐτῶν· οἷον ἰατροὶ, γραφεῖς· τὰ δὲ πολιτικὰ, ὑπαγορεύουσι μὲν διδάσκειν οἱ σοφισταί. πράττειν

unt, perinde ut & medici nonnulli videntur ſibiipſis peritiſſime conſulere, cum alteri opitulari nequeant. Sed nihilominus tamen ſi velit artificis ac ſcientis nomen tueri, ad univerſalium theorematum conſiderationem progrediendum eſt, eorumque, quantum conceditur, gnarum eſſe oportet. Nam ut dictum eſt, ſcientia circa ſola univerſalia verſatur. Fortaſſe verò etiam conanti aliquos ſive paucos ſive plures inſtitutione meliores reddere, danda erit opera, ut habitu hoc nomothetico ſeſe inſtruat, ſi quidem facultas ineſt legibus ea, ut ab ijs meliores cives efficiantur. Quippe non cujuslibet eſt, oblatum aliquem recte inſtituere: Sed, ſi alicujus, illud eſt, tantum illius eſt, quem vocamus ſcientem. Sicut in Medicina & alijs artibus, quæ conſtant diligentia & prudentia, contingit. Nunquid igitur deinceps videndum, unde & quomodo facultas illa nomothetica paranda ſit? An inquam ex illis diſcenda, qui perhibentur politici, ſicut accidit in alijs diſciplinis. Conficiebatur enim (paulo ſuperius) in nomothetica politicæ partem quandam eſſe? An potius diverſa ratio ſit politicæ & aliarum ſcientiarum ac facultatum? Nam in cæteris quidem videmus eoſdem ſcientias ac facultates & tradere & exercere, juxta ejuſdem artis decreta: ut medicos & pictores. Doctrinam vero rerum civilium profitentur quidem illam ij qui vocantur Sophiſtæ, adminiſtrat vero Remp. nemo illorum: Sed ij modo, qui

versantur in Rep. qui existimari possint facultate potius quadam id agere, & experientia atque usu, quam scientia aut
64 artis lege. Non enim comperiuntur vel scribere, vel differere de ratione re-
65 gendi rem communem (cum utique multo præclarius esset de hac re præcepta dare, quam forensibus concionibus & orationibus scribendis occupari)
66 Non etiam unquam compertum est, quod vel filios suos vel ullos alios ex amicis suis effecerint politicos viros: quod utique eos facturos fuisse, si potu-
67 issent, probabile est: Nihil enim hac facultate melius civitatibus reliquis-
68 sent: Nihil item nec sibiipsis, neque sane amicis etiam suis potius contin-
69 gere vellent aut studerent. Haud parum tamen etiam usus, & experientia con-
70 fert ad hanc rem. Alioqui enim non efficientur homines aptiores societatum
71 rectores usu politico. Quam ob rem videtur politicæ scientiæ cupido, con-
72 suetudine agendi insuper opus esse. Iam vero ex Sophistis ii, qui politicam se docturos profitentur, longissimè ab eo præstando absunt, quod promittunt.
73 In universum enim illi, quidnam ista scientia sit, aut quibus in rebus occu-
74 petur, ignorant. Alioqui enim non dicerent modo, esse eam idem cum Rhetorica, modo, aliquid ea deterius: Non item opinarentur leges condere facile esse ei, qui optimas leges ei collegerit, quod scilicet inde præcipue con-
75 ducibiles desumere liceat. Quasi vero ipsa electio non sit intelligentiæ res magnæ, quasi item rectè de hujusmodi rebus judicare non sit opus longe maxi-

δόξαιεν ἂν δυνάμει τινὶ ξυν πράξεων, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ· ὅτε γὰρ γράφοντας, ὅτι λέγοντες περὶ τῶν τοιούτων φαίνονται· καί τοι κάλλιον ἴσως, ἢ λόγους δικανικοὺς τε καὶ δημηγορικούς· ὅλῳ αὖ πολιτικοὺς ποιοῦντας, τοὺς σφετέρους υἱεῖς, ἢ τινας ἄλλους τῶν φίλων· εὔλογον δ' ἴσως, εἴπερ ἐδυήθησαν· ὅτε γὰρ τοῖς πόλεσιν ἄμεινον ἂν καταλιπεῖν ἄν· ὅτ' αὐτοῖς ὑπάρξαι προσῆκεν· ἀν μᾶλλον τῆς τοιαύτης δυνάμεως, ἢ δὲ τοῖς φιλτάτοις. ἐ μὰν μικρόν γε ἔοικεν ἡ ἐμπειρία συμβάλλεσθαι· ἐ γὰρ ἂν γίγνοιτο ἂν ἄλλως τῆς πολιτικῆς συνηθέστερον μᾶλλον πολιτικοί· διὸ τοῖς ἐφιεμένοις περὶ πολιτικῆς εὐεξίας προσδεῖν ἔοικεν ἐμπειρίας. τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι, λίαν φαίνονται πόρρω ὄντες τοῦ διδάσκειν· ὅλως γὰρ οὐδὲ πιόν τί ἐστιν, οὐδὲ περὶ ποῖα ἔστιν· ἐ γὰρ ἂν τὸν αὐτὸν τὴν ῥητορικὴν, οὐδὲ χεῖρον ἐνόησαν· οὐδ' ἂν οἴονται ῥᾴδιον εἶναι τὸ νομοθετῆσαι συναγαγόντι τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῶν νόμων. ἐκλέξασθαι γὰρ οἴονται τοὺς ἀρίστους, ὥσπερ οὐδὲ τὴν ἐκλογὴν οὖσαν συνέσεως· καὶ τὸ κρῖναι ὀρθῶς μέγιστον, ὥσ-

περ ἐν

ως ἐν τοῖς κιθαρῳδικοῖς· οἱ γὰρ ἔμπειροι ταῦτ' ἔκαστα κρίνουσιν ὀρθῶς καὶ ἔργα, καὶ δι' ὧν ἢ πῶς συντελεῖται, συνιᾶσιν· καὶ τοῖα τοῖοις, συνᾴδει· τοῖς δ', ἀπείροις, ἀγανακτητὸν τὸ μὴ ἀρκεῖσθαι, εἰ εὖ ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὅσπερ ὅτι γραφικῆς· οἱ δὲ νόμοι τοῖς ποιητικοῖς ἔργοις ἐοίκασι. πῶς οὖν ἐκ τούτων νομοθετικὸς γένοιτ' ἄν τις, ἢ τοὺς ἀρίστους κρίναι; οὐ γὰρ φαίνονται οὐδ' ἰατρικοὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων γίνεσθαι. καίτοι πειρῶνταί γε λέγειν, οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰαθεῖεν ἄν, καὶ ὡς δεῖ θεραπεύειν, διελόμενοι τὰς ἕξεις. ὥστε δή, τοῖς μὲν ἐμπείροις, ὠφέλιμα εἶναι δοκεῖ· τοῖς δ' ἀπείροις, ἄχρεῖα. ἴσως οὖν καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτειῶν, αἱ συναγωγαὶ, τοῖς μὲν δυναμένοις θεωρῆσαι, καὶ κρῖναι τί καλῶς, ἢ τοὐναντίον, ἢ ποῖα ποίοις ἁρμόττει. εὔχρηστα ἂν εἴη· τοῖς δ' ἄνευ ἕξεως τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσι, τὸ μὲν κρῖναι καλῶς, οὐκ ἂν ὑπάρχοι, εἰ μὴ ἄρα αὐτόματον· εὐσυνετώτερον δ' εἰς ἕκαστα ἴσως ἂν γένοιντο. σχεδὸν δὲ λειπόντων ἂν τῶν παρόντων, ἀναζητῆσαι τὲ περὶ τὴν νομοθεσίαν, αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι μᾶλλον βέλ-

mum. ficut de Muſicis intelligitur. Peritienim illius quodcunque opus ejus artis rectè dijudicant, & inſuper per quæ quibuſque modis efficiantur quæ debent effici tenent. ſciunt item quæ quibuſque congruant. Imperitis vero boni ſatis eſt, ſi judicare norint, rectumne, an pravum opus ſit: ut fit in pictura. Leges porro videntur eſſe opera quædam civilis facultatis. Tales ergo cum ſint iſti Sophiſtæ, quomodo quæſo ipſorum opera poteſt efficere virum ad leges ſcribendas, aut ad optimas ex aliorum legibus ſibi deligendas idoneum. Nam ne medici quidem efficiuntur de commentariis, eorúque lectione. quantumvis commemorare tradereque conatur curationum genera, itemque rationem & modum curandi, inſuper & quomodo medicina ſit facienda, de cujuslibet corporis habitudine diſtincte diſſerendo. quæ quidem videtur peritis prodeſſe: inutilia vero eſſe ſcientia deſtitutis. Similiter fortaſſe legum ac rerumpublicarum formæ collectæ, peritis ac dijudicare valentibus, quid rectè aut ſecus habeat, item quæ quibus apta ſint, aliquid proderunt: Tali vero facultate deſtitutis nunquam continget ut recte dijudicare poſſint leges: niſi forte caſu & temere. Interim ad hoc tamen fortaſſe conferent tales collectiones, ut ſi aliquando ad Rempublicam acceſſerint, omnia facilius apprehendant, quam ſi ne quidem in talium collectionum obſervatione eſſent verſati. Cum igitur veteres legum ferendarum rationem non tradiderint, non ab re fuerit fortaſſe, nos ipſos de ea re, & de

76 77 78 79 80 81 82 83

omni adeo Reipublicæ forma attentius commentari: ut quantum in nobis est, philosophiæ pars ea, quæ pertinet ad
84 res humanas, perfecta sit. Conabimur ergo si quid hac de re singulatim dictum
85 est, id persequi. deinde ex collectis undique rerumpublicarum formis, videre, quid singulis societatibus interitum attrahat, quid salutem iisdem pa-
86 riat. Denique quibus de causis aliæ civitates bene aliæ male administrentur,
87 attendere. His enim omnibus discussis, fortasse optime omnium cognoverimus, quænam forma Reipublicæ sit optima: & quibus institutis legibus ac
88 moribus utentes maxime floreant. Exordiamur igitur de his dicere.

ποιον ἴσως, καὶ ὅλως δὴ περὶ πολιτείας ὅπως εἰς δύναμιν ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπινα φιλοσοφία τελεωθῇ. πρῶτον μὲν οὖν εἴ τι κῇ μέρεσι, εἴρηται καλῶς ὑπὸ τῶν προγεγενεστέρων, πειρατέον ἐπελθεῖν· εἶτα ἐκ τῶν συναγηγερμένων πολιτειῶν θεωρῆσαι τὰ ποῖα σώζει καὶ φθείρει τὰς πόλεις, καὶ τὰ ποῖα ἑκάστας τῶν πολιτειῶν, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, αἱ μὲν καλῶς, αἱ δ' ἐναντίως πολιτεύονται· θεωρηθέντων γὰρ τούτων, τάχα ἂν μᾶλλον συνίδοιμεν, καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη. λέγωμεν ἤδη πρῶτον περὶ τῶν προγεγενημένων.

Syllabus Variarum Lectionum & Notarum maximè neceſſariarum, ad Græci contextus expeditam conſiderationem,

Partim ex P. Victorii,
Partim ex Fr. Sylburgii
notis excerptarum:
partim denique aliunde depromptarum:

Opera & ſtudio
M. Bergii Brunſwic. collectus.

Pag. 2. v. pen. ταιαύτη δὴ καὶ ἡ πολιτικὴ. *Libri quidam MSS. habent* ταιαύτη δ' ἡ πολιτικὴ. *quæ lectio vulgatæ minimè eſt poſtponenda: probata etiam Argyropylo.*

P. 3. v. 20. τάττε ἐφίεται *legunt aliqui. Et ita vet. Int. eodem ſenſu cum expreſſa.*

P. 8. v. 5. diſtinguendum poſt ἀνδρεσπεδώδεις.

P. ead. v. 26. pro αὐτὴ *quidam legunt* αὕτη. *quomodo & vet. Int.*

P. 10. v. 21. pro illo καὶ ἐν τούτῳ *P. Victorius indicat, in quodam veteri libro lectum eſſe,* καὶ ἐν τῷ πᾶ. *Et ita Euſtrat. eodem ſenſu cum vulgata.*

P. 11. v. 19. μὴ πᾶσι παῖδες. *ſenſus reſpuit particulam* μὴ.

P. 12. v. 19. Hub. Giphan. in veteri libro invenit σωστέον, *pro* σωστέον. *prius haut dubiè melius.*

P. 14. v. 8. Veteres libri quidam pro εἴη, εἰ ἔη τι *legunt.*

P. ead. v. 11. μεταξαίνων δὴ. *ita P. Victorius, & Vetus Interp. melius vulgata, quæ δὲ habet.*

P. 16. v. 26. Sunt qui omittant δὴ *poſt* ἐν: *ſed eodem ferè modo loquitur lib. 3. c. 8. ad fin. niſi fortè ibi quoque altera vox ſpuria eſt.*

P. ead. v. 31. vox ζωὴν *gloſſema eſt indubium.*

P. 17. v. 19. ἀνθρώπῳ δὲ τὸ θεῷ. *Aliqui* μὲν *legunt ex conjectura. Vet. Int.* δὲ. *Gracus Scholiaſtes* δὴ, *melius aliis, quia ſenſui aptius.*

P. 20. v. 11. pro εὐτυχίαν *aliqui* εὐπορίαν *legunt, cum Vet. Int.*

P. 21. v. 19. ἐδὲν προσδεῖται. *ita Vet. Int sensu commodo.*

P. 22. v. 19 *frustra aliqui post* καθάπερ *addiderunt* εἴρηται. *Et pro illo,* καὶ ἀφ' Φίλων, *lectum est &* ἢ ἀφ' Φίλων. *sed frustra id quoque, ut videtur.*

P. *ead.* v. 28. παῖδες εἶεν, ἢ Φίλοι, ἢ ἀγαθοὶ ἔντες τεθνᾶσι. *ita interpunge.*

P. 23. v. 9. *alii* ἴσως βελτίων *legunt; sed minus aptè ad sensum: cum phrasis Graeca utrumque admittat.*

P. 27. v. 6. ἀφ' τὸ μάλιστα συνεχὲς. *Vet. Interp. perspicuè ostendit, lectum esse in Graeco ejus libro* ἀφ' τὸ μάλιστα ἀφεῖσθαι, καὶ συνεχόμενον καθ' ζῆν. *qua lectione nihil huic loco aptius.*

P. 29. v. 4. πάντη πάντως. *geminatio ipsa elegantiam habet. Similiter supra p.* 27 *v.* 16. *& alibi passim. Plato quoque Phileb.* μυρίων πασῶν πάντων κεκλημένων. *Sympos.* ὡσὲρ δέξης εὐκλεὴς πάντες πάντα πανταχοῦ. *Et* 8. *de Rep. atque alibi passim.*

P. *ead* v. 22. τοὺς αὐτοὺς *aliqui, cum quibus facit Vet. Interp.*

P. 30. v. 5. *Sensus videtur poscere, ut legatur* μᾶλλον δ' ἴσως τῷ ἀφαιρεῖσθαι.

P. 32. v. 9. *pro* ἔχειν *quidam vet. liber habet* ἔχειν: *quod non displiceret P. Victor.*

P. *ead.* v. 17. *vulgata lectio* τάχα δ' ἄτως ἂν, *melior est, quam illa,* τάχα γὰρ ἄτως.

P. 34. v. 22. *pro* εἶναι *alii habent* ἄρξαι. *Sed illud sententiae congruit, & adgnoscitur à Vet. Int.*

P. *ead.* v. 29. ἔοικε δὲ *melius: quia respondet illi praecedenti* τὸ μὲν ἴσως κοινῷ καὶ Φ.

P. *ead.* v. 32. τὸν καὶ τῆς ψυχῆς. *spuria verba, & sensu arguente, & Vet. Int.*

P. 36. v. 5. *inepte suppositum in aliquibus libris pro verbo vera spurium, &* ἀπειρόκαλον ἀνάπτικον. Ἀκουστικοὶ *vero olim vocati discipuli Pythagorae, per id tempus, quo tacebant.*

P. 37. v. 2. *quidam* παρικλῶσι, *rectius haut dubiè.*

P. 38. v. 28. *aliquibus* ἢ *ante* Φοβᾶσθαι *omittitur. melius fortasse.*

P. 39. v. 18. *pro* ὑπερεκείσθω *quadam lect. habent* ὑποκείσθω *sed frustra.*

P. *ead.* v. 22. *quadam lect.* ὁμολογείσθω. *sed praeteritum sensui aptius, & vet. Int. lectum,* ὡμολογήσθω.

P. 41. v. 28. *quadam lect.* ἡδόμενοι, *aoristo, melius fortasse.*

P. 42. v. 19. *q. l.* ἡδονὴ ἢ λύπη.

P. 43. v. 3. καὶ ὡς ἐ δεῖ, *superfluum mem-*

membrum: testis sensus loci, & Vet. int.

P. ead. v. 22. τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον alii. haut temere.

P. 44. v. 1. μάχεσθαι, ἢ θυμῷ καθάπερ Ἡράκλ. Dixerat Heraclitus: Ira difficulter resistitur. Id quasi corrigit Aristot.

P. 45. v. 28. quasi dicit ὁ δίκαιος ἢ ἐ σώφρων.

P. 47. v. 2. q. l. τὰς ἡδονὰς ἢ τὰς καρδίας. repetito articulo.

P. ead. v. 18. Δι' αὐτὰ. fortè melius.

P. ead. v. 21. pro πάσχειν q. l. πάσειν. idque aptius ad sensum.

P. 48. v. 12. καὶ ἡ τοῦ ἀνδρός. alii melius fortè.

P. 50. v. 5. pro illo, ἢ ἢ δρεπὴ, legendum videtur, ἢ δὴ δρεπὴ, disputationis ratione id exigente, quæ alioqui hiat. Ex quo factum est, ut in mox sequentibus aliqui legendum putarint, ἐπὶ δὲ οἷς ἢ μᾶλλον &c. perperam illi quidem: sed tamen nisi superius δὴ legemus pro illo δὲ, non coharet ratio disputationis.

P. 51. v. 20. pro ἢ δεῖ q. l. ἢ δεῖ. & sic Vet. Int.

P. 52. v. 10. pro κεκώλυκεν (aut potius κεκώλυκε) habent q. l. κεκώλυκεν. sed minus bene.

P. ead. v. 23. Vera lectio & distinctio hujus loci haut dubie ista, τοῦτ' ἦν δοιὰς δὲ καὶ λύπας (ἐ πάσας [τοῦτ' ἦν καὶ τὰς σωματικὰς, καὶ τότων τὰς περὶ ἁφὴν, μάλιστα] ἦσθαι δὲ περὶ τὰς λύπας) μεσότης μ.

P. 53. v. 4. melior lectio κατ' ἀνάγκας ὑπάρχειν. sensui illud arguente.

P. 59. v. 17. ὅπερ δεῖ τὸ εὖ &c. loco huic id accidisse videtur, quod sæpe in autoribus bonis factum est: ut videlicet duabus similibus syllabis concurrentibus in diversis dictionibus intercideret per librarii indiligentiam altera: quod etiam lib. 5. c. 3. evenit. Hic locus ita videtur restituendus, ut post πάντων reponatur vox perdita, ὄν: ut integrum sit, ὅπερ δεῖ τὸ εὖ, ἢ πάντων ὂν καὶ &c.

P. ead. v. 23. q. l. ὡς δ' μὲν. sed part. ὡς spuria indubiè.

P. 63. v. 5. sensus postulare videtur ἐνίοτε ὠφ', cum deinceps in antithesi sit δὲ.

P. ead. v. 28. pro ἀναγκάζοντες q. l. habent ἀναγκαζόμενα. At Camerar. præter Turneb. testatur, in vet. l. lectum esse, ἃ ἐστὶ ἀναγκάζοντα. id sensui aptissimum. nec abhorret à Vet. Int.

P. 64 v. 19. q. l. ante μετ' ἡδονῆς addunt τὰ καλὰ, non necessarium, ac fortasse natum ex præcedente illo καλὰ huc relato primum interpretandi causa: mox etiam de-

prava-

pravato. præcedens verò λυπηρὸν videri possit simile quid passum esse illi, quod est paulo ante notatum, p. 59. v. 17. & inf. lib. 5. c. 3. legendumque proinde λυπηρὸν ὄν.

P. ead. v. 30. q. l. ἂν habent, post μεταμέλεια. sed id glossema merum. melius foret ὄν.

P. 65. v. 15. δὴ abest in vet. Int. neque opus est eo in hujus loci sensu.

P. 66. v. 14. ἕξει melius convenire videtur sensui, quam ἐᾶν ἕξει.

P. 67. v. 14. τὶ διαφέρει τοῦ ἀκύσαι. lectio hæc vera, & sententia loci aptissima: à qua qui aberrant, aliam lectionem commenti sunt.

P. ead. v. 28. q. l. pro δὲ habent δὴ: idq; cum Vet. int.

P. 68. v. 17. Valde placet quod retulit P. Vict. in q. l. lectum esse, καὶ ἐπίλυπος ἡ προαίρεσις δέ τι λυπηρόν.

P. ead. v. 22. σ ὠὲγλυς Φαινομένη.

P. 70. v. 10. ἀλλ' ἄρά γε scribendum videtur. problematicè enim loquitur, ut alias sæpe.

P. ead. v. 21. sensus videtur postulare. περὶ δὲ τῶν αἰδίων.

P. 71. v. 11. q. l. pro πεπεισμαι legunt πέπεισται: & pro πεποίωται, πεπέισται: sine dubio male utrumque.

P. 76. v. 15. particulam καὶ post ὧν habent græca exemplaria omnia, ut opinor, & legit illam etiã Vet. Int. negligunt Interpretes reliqui fere omnes, & est sane supervacanea ad sensum.

P. ead. v. 17. q. l. pro τινὸς legunt τοῦτος: quod ut convenientius sensui in interpretatione Latina expressimus.

P. 77. v. 10. q. l. pro ὅσα habent οἱ δὲ.

P. 78. v. 8. q. l. habent λαβεῖν. non absurde; penes nos enim & prehendere lapidem, & deinde conjicere.

P. 79. v. ult. q. l. παρ' αὐτὸ. idque expressit Vet. Int. ac fortasse melius est altero.

P. 80. v. 2. pro ᾧ δὲ q. l. legunt τῷ δὲ. quod melius videtur etiam ipsum.

P. 83. v. 1. pro ἡ ἀλκὴ non displiceret ἡ ἀλκή: quod sensui videtur magis convenire.

P. ead. v. 5. q. l. omittunt καὶ post δὲ π.

P. ead. v. 20. & sensus & vet. Int. ostendit legendum, ὅπως ἂ δεῖ, pro illo, ὅτι ἃ δεῖ.

P. ead. v. 26. q. l. pro κατ' ἀξίαν legunt καθ' ἕξιν.

P. 84. v. 1. articulo τὸ à sensu respuitur.

P. ead. v. 3. τινὸς δὴ καὶ τοῦ τέλους ita q. l. ad sensum, ut videtur accommodatius.

P. 86. v. 30. προτάττοντες sensui aptius, quam προστάττοντες.

P. 87. v. 31. quæ addita sunt post τῷ ἑρμαίῳ, nempe τῷ ἐν Κορώνῃ Βοιωτίας, glossemation esse videntur: In versibus Mimnermi apud Stobæum,

baum; καὶ ἀνδρίας, legitur Ἕρμιον ἀμπέδιον: quod tamen aliò pertinere videtur.

P. 88. v. 8. pro ἐπιλιπώτατον habent ὀρμηλιπώτατον. quod alterius est interpretamentum.

P. 88. v. 31 q. l. melius ἃ δὴ ἔστιν ἀνδρεῖα, ἢ τὰ ἀπ' ἄλγ.

P. 89. v. 12. q. l. post ἔχουσί τι, addunt, οἱ κατ' εὐελπιστίαν, quæ spuria esse videntur.

P. 91. v. 17. P. Victorii liber antiq. & fidel. habet λύπη ἔσται. Vet. Int. cum illo est.

P. 94. v. 1. In carmine Homeri allegando epitheton, quo ornarat cervum poëta, omisit Philosophus: quod verò naturam capræ sylvestris indicat, retinuit.

P. ead. v. 18. pro ἠυξαῦ q. l. εὔξαῦ. Item omittunt q. l. φιλέξυ καὶ ἐμέξι, ut spurium.

P. ead. v. 22. q. l. ἠδόωρ τῇ ἀφῇ, ἡ δὲ ἀφὴ κοινοτάτη ἐπὶ τοῖς ἄλλ. Consentit Vet. Int. nisi quod δὴ omittit. Et rectè sanè, si sententiam spectes.

P. 95. v. 13. q. l. ἕνια πᾶσιν ἡδίω.

P. 96. ἢ μὴ ᾧ δεῖ. res quæ indicatur obscœnitatem habet flagitiosam. Ideo interpretes plerique aut omittunt hanc clausulam, aut dissimulant, se intelligere, quid dicatur.

P. ead. q. l. ante καὶ ὡς, addunt ἢ.

P. 98. v. 3. μᾶλλον δὴ ἐκάστ. ita Lamb. sensu id postulante.

P. ead. v. 20. q. l. omittit καὶ post τῆς ἀχολασίας.

P. 100. v. 14. q. l. omittunt τοῖς ἀχολάστοις. rectè, ut videtur.

P. ead. v. 22. q. l. τὸ φθεγγ.

P. 101. v. 19. q. l. pro δίναι habent διὰ δίναι. melius.

P. ead. v. 20. q. l. sine negativa habent ἢ λαμβάνειν, male, quia præter sensum.

P. 102. v. 1. q. l. pro τἄλλα legunt τοῖς ἄλλοις, eod. sensu.

P. ead. v. 4. q. l. sine δὲ legunt ἤκιστα λυπεῖ, sed malè, ex sensu, & Vet. Int. cogitari tamen possit legendũ potius esse, ἢ ἤκιστα λυπεῖ. particula enim ἢ facilè absorberi potuit in primum elementum vocis sequentis ἤκιστα. Vid. sup. p. 59. v. 17.

P. 103. v. 14. q. l. δι' ἀῶν. sed verior lectio δι' ἀῶ.

P. 104. v. 30. q. l. ἔστι δὲ περὶ.

P. 105. v. 9. q. l. pro σωδυάζεσθαι habent σωάυξεσθαι, ut & Vet. Int. rectè. significatur enim, minimè utrumque istud augescere.

P. 107. v. 3. pro δὲ sensus postulat δὴ. Conficitur enim è præcedentibus aliquid: non autem aliquid novũ ac discrepans prioribus nectitur.

P. 108. v. 2. q. l. post ἔστι πολλῷ addunt,

dunt, ἢ ὅτι μεγάλοις τόκοις δανείζοντες. quod totum abest Vet. Int. & videtur esse glossema.

P. ead. v. 9. q. l. ὃ λέγομεν ἀνελεύθερος, sine dì, idq; melius.

P. 109. v. 1. q. l. δόξαι. sed & δόξεις Atticis usitatum.

P. ead. v. 16. q. l. ἐν ᾧ καὶ ᾗ ἂ. Consentit Vet. Int.

P. 110. v. 8. εὖ. τρέπον legit Lamb. quod sensui optimè convenit.

P. ead. v. 12. q. l. pro δὴ habent δὲ. melius, & cum Vet. Int.

P. ead. v. 20. q. l. pro δὴ habent δὲ. malè, si sensum spectes. tametsi cum Vet. Int.

P. ead. v. 25. Mureti & Lambini molitiones super hoc loco sunt in medio. Sed quid si legendum sit. οἷον μέγεθος τῆς περὶ ταῦτα ἕξεως ἀνελευθερότης. ad sensum certè nihil his concinnius.

P. ead. v. ult. ἔστιν ἔργα, omisso nomine δεστὴ, quæ vox sensum corrumpit.

P. 111. v. 30. q. l. cum articulo ἐν τῇς τοιούτοις ἔστιν.

P. 113. v. 25. q. l. τὴν πόλας. malè.

P. 114. v. 10. ὁ δὲ μικρῶν. malè.

P. 115. v. 2. μάλιστα ἄξιον ἂν εἴη. spuria vox ἄξιον. Et mox totum illud, τί δ' ἂν τοῦτ' ἔστιν ἐν τῆς ἀξίας ληπτέον.

P. ead. v. 30. q. l. ἐναντιάσασιν. sed alteram lectionem confirmat, quod in Probl. dicit, οἱ θήλεις θᾶττον θήλεσι ἐναντιούσας τὰς χεῖρας.

P. 116. v. 15. καὶ ταῖς ὑπὸ τῶν ἐν.

P. 117. v. 5. q. l. pro δὴ habent δὲ.

P. ead. v. 17. q. l. pro τιμητὸς legunt τιμητέον.

P. ead. v. 25. hac clausula, καὶ τὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντες, καλοὶ, vel, ut in aliquibus, καλὰ, spuria est haut dubie. Itaque istis omissis legendum, ὑπερβάλλει δὲ καὶ ὑβρισταὶ γίνονται.

P. 118. v. 6. libri M. S. pro μικροψύχων habent πυκνοκίνδυνον. P. Victorio teste: quod posterius, idem ferme valet, cum seq. φιλοκίνδυνον, cui ἔ μικροκίνδυνον significatio repugnat. ut proinde rectè fortasse statuatur, πυκνοκίνδυνον veram lectionem esse. Nam & vox μεγαλοκίνδυνον (quæ paulò pòst adhibetur in ἐναντιώσει) non minus adversatur τῷ πυκνοκίνδυνον, quàm τῷ μικροκίνδυνον. ac dum illi opponitur, huic quoque simul adversatur, ut illius consequenti. Periculà enim illa, quæ frequenter accidunt, levia esse solent ac minuta.

P. 119. v. 14. Pessimè acceptus est hic locus iam olim etiam, quod apparet ex Vet. Int. apud quem superflua hoc loco perquàm multa, notis (ut videtur) marginalibus, quæ memoriæ causa adscriptæ fuerant, in contextum relatis: qualis corruptelæ passim exempla invenias. Sublatis iis, quæ superflua sunt,

lectio

lectio vera, aut vere certè proxima videtur hæc: καὶ μᾶλλον τῆς ἀληθείας μᾶλλον. ἢ τῆς δόξης, καὶ λέγω καὶ πεάτ]ειν φανερῶς (καθ]φρονητικὸς γὰρ, διὸ παῤῥησιαστικὸς καὶ ἀληθ]ικὸς [πλὴν ὅσον δι' εἰρωνείας] εἶναι δὲ πρὸς τὰς πολλὰς) καὶ πρὸς ἄλλους μ. δ. ζ. *Possit tamen etiam legi* ὅσον μὴ δι' εἰρωνείας, *omisso* πλὴν. *Cæterum ut utraque particula,* πλὴν & μὴ *retineatur, sed non finit sententia.*

P.120.v.8.q.l. omittunt δὲ.

P.ead. v. 29. q. l. pro ὀκνηρὸν *habent* τοιοῦτον. *quidam etiam vir doctus* τοιοῦτον *legendum putavit, & Sciolum interpretatus est. Non probo. Cunctator enim est Magnanimus potius quàm sciolus.*

P.122.v.1.q.l. sine τὸ *legunt,* καὶ ὅθεν δεῖ. *minùs bene.*

P.123. v.4.q.l. legunt ἀπὸ τοῦ μέσου.

P.ead.v.31.q.l. omittunt τι *post* ὀργιζόμενον. *malè.*

P.124.v.8. lectio sanior καθ' ἑαυτὸν ἀπόλυσι *cum Vet. Int. & ex sententiæ tenore.*

P.ead.v.24.q.l. ἀντ]αποδιδόασιν.

P.125.v.7.q.l. ἢ καὶ κολάσεως.

P.126.v.16. pro ἀντυπτόντας. *q. l. habent & hic* ἀντ]εύοντας. *sed malè: etsi cum V. Int.*

P.ead.v.28.q.l. φιλικῆ καὶ φίλον. *sed nostra lectio melior. Sunt enim etiam alii amici, quàm* φιλικοῖς.

P.127.v.1.q.l. ὁ γὰρ τοῦ. *non bene.*

P.128.v.28.q.l. pro δὴ *habent* δὲ. *non bene.*

P.129. v.30.q.l. ἀλλ' ὃν οἷς μηθενὸς τ. *sic & Vet. Int.*

P.130.v.29.q.l. ὧν καὶ ἀπόλαυσις. *melius.*

P.ead.v. uls. ἢ σοφὸν *q.l.*

P.131. v.30.q.l. τῆς τοιαύτης.

P.133. v.14.q.l. post ἀκούσῃ *addunt* ἥδιον. *præter sententiam loci & contra Vet. Int. Locus totus obscurus est, ac fortasse mutilus. Videriq; possit in loco illius mendosi* ἥδιον *scriptum fuisse primitùs aliquid tale,* καὶ πεάτ]εσθαι δέξει. *Nec frustra hæsit in illo* ὁ δὴ πᾶν πειθῆ *Zingerus. ubi* ὁ εὖ σκώπτων. *intelligend.*

P.ead.v.32.q.l. δοκεῖ δὲ ἡ ἀναπ. *bene.*

P.136.v.6. ὀρῶμεν δὴ *q.l. & sic V. Int.*

P. ead. v. 21. οἷον ὑπὸ τῆς ὑγ. *ita in Eudem.*

P.ead.v.23. λέγομεν γὰρ ὡς ὑγιεινῶς βαδίζει. *sic Eudem. eodem sensu.*

P.137 v 8. εἰ τὸ ἄδικον καὶ ἡ ἀδικία. *sic Eudem. optimè ad sensum.*

P.ead.v.26. pro ἐπὶ δὲ καὶ πλεονεκ. *in Eudem, ita,* ἐπὶ δὲ πλεονέκτης ὁ ἄδικος. *quo modo Vet. Int. Lectio Vulg.* ἐπὶ γὰρ πλ. *Aliqui etiam,* ἐπὶ γὰρ καὶ πλ. *Sed verissima videtur quam nos expressimus.*

P.138. v.10. Mira lectionis hoc in loco varietas, glossematis insertis aliis atque aliis, ac labefactatis per id etiam quibusdam partibus germani

textus: qualis illa, τὸ γὰρ ἄνισον ἔχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον: quam partem sunt qui omittant: non rectè ut videtur. Latina nostra interpretatio ita est conformata, ut supervacanea glossemata nō exprimat, sed Græcam lectionem hujusmodi sequatur: ἔτι δὲ ἄνισον. τοῦτο γὰρ φαίνεται καὶ κοινόν ἐστι. τὸ γὰρ ἄνισον ἔχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, prætermissis reliquis, quæ adjiciuntur, usque ad ἐπὶ δ' ὁ φάνομεν. quæ lectio nobis videtur verissima, consentiens Muretianæ in omnibus, nisi quod clausulam illam retinet, τὸ γὰρ ἄνισον ἔχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον, quam non rectè videtur prætermittere Mureti lectio: item quod abjicimus illa, καὶ φάνομεν, à Mureto retenta; non rectè, ut videtur. Non disputat enim hic de injusto omni, ut sit addendum illud καὶ φάνομεν sed agit tantùm de pleonectè, posteà acturus de φάνόμεν.

P. 140. v. 4. ὁ καὶ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς τ. Φ. ita Vet. Int. & P. Victorius. Optimè.

P. ead. v. 9. ἔρχον χαλεπὸν. Hoc χαλεπὸν glossematicum esse videtur, per ignorantiam græcæ phraseos adsutum. Eadem phrasis est etiam c. 9. l. 2.

P. 141. v. 4. partic. καὶ ante κατ' ἀδικίαν omittunt q. l. Rectè, ut videtur.

P. 142. v. 2. αἱ δικαιοσύναι πλ. sic Eadem.

P. ead. v. 11. q. l. pro τὸ πλέον habent τὸ φάνομεν. idq; verum videtur.

P. ead. versib. proximè seqq. Locum hunc quoque alii aliter conformant: diligenter autem considerata Vet. Int. deprehenditur, Græcum exemplar, quod is interpres secutus est, mendosum fuisse, ex eo, quod duæ diversæ lectiones hujus loci, proba una, mendosa altera, à Librario instar coqui insulsi, diversa jura miscentis, in unam lectionem conflatæ essent. Mendosa lectio sic erat: ἐπὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον οὐ ταὐτὸν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον: τὸ μὲν γὰρ πλέον ἅπαν ἄνισον, τὸ δὲ ἄνισον οὐ πᾶν πλέον καὶ τὸ α. κ. η. α. Lectio proba hæc: ἐπὶ δὲ τὸ ἄνισον, καὶ τὸ φάνομεν οὐ ταὐτὸν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος πρὸς ὅλον. τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἅπαν φάνομεν, τὸ δὲ φάνομεν οὐκ ἅπαν ἄνισον, καὶ τὸ ἄδικ. κ. η. α. Hic librarius primæ clausulæ prioris lectionis annexuit primam alterius, probæ videlicet lectionis: additq; hujus ejusdem probæ lectionis partem alteram, mox recurrit ad mendosæ lectionis clausulam reliquam. Salus loci, mendosæ lectionis omnia vesti-

vestigia abolere: idq. Latina interpretatio nostra fecit: rectéq. legetur posthac, ἐπὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ παράνομον ὁ ταὐτὸν ἀλλ' ἐπεγνώς μέρος πρὸς ὅλον. (τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἅπαν παράνομον. τὸ δὲ παράνομον οὐχ ἅπαν ἄνισον) καὶ τὸ ἄδικ. &c.

P.143. v. ult. In Eudem. legitur πλεονεξία, συλλαπατία. posterius optimè, meo judicio.

P.144. v.16. post καὶ ἴσον sensus omnino requirit particip. ὄν, cui hoc quoque in loco id accidisse videtur, quod l.2. c.9. Neq. vero distinguendum post εἶναι.

P.ead. v.26. q.l. post ἔχειν addunt τὰ εἰς, quod & Vet. Int. in suo exemplari videtur habuisse. Glossula tamen videri possit: ut & illud v.24. τὰ πράγματα: & τὰ ἐν οἷς v.26.

P. ead v.27. scribe, εἰ γὰρ μὴ, ἴσοι οὐκ ἴσα ἔξουσι.

P. 145. v.9. q.l. omittunt οἱ μὲν, & mox inserto δὲ legunt, οἱ δὲ λέγουσιν. cum Vet. Int.

P.ead v.17. apud Ephesium duobus locis numero multitudinis est λόγων. Quæ lectio planior est Argyropylo etiam probata.

P. ead. v.23. ὥστε ἰὰν Eudem. haut temerè.

P.ead. v.29. q.l. . οἷς τε νέμεται καὶ ἃ νέμεται. glossula utrobiq. adjecta.

P.146. v.6. his quoque locus sordibus glossematum contaminatus est. iis sublatis legend. δίκαιόν ἐστι καὶ μέσον. τὸ γὰρ ἀνάλογον μέσον. τὸ δὲ δίκαιον ἀνάλογον.

P.147. v. 12. τὸ παρὰ τὸ ἀναλ. sic in Eudem. Bene. & paulò antè p.146. v.17. τοῦτ', τὸ ἀνάλογον.

P.ead. v. 25. pro βέλαπλαι q.l. habent βλάπτειαι.

P.ead. v. ult. pro εἶη Eudem. melius ᾖ.

P.148. v.21. q.l. habent μισοδίκης. temere. Poeticum enim vocabulum Aristot. ut alias quoq., adsumpsit. Μισοδίκους dicunt Poëta, pro μίσους: sicut χρυσοδίους, ῥοδίους pro χρυσοῦς & ῥᾶους. & alia similiter.

P.149. v.23. Totum hoc ex Cap. 5. huc est traductum. Imperitè. Nihil enim loci est hic. isti sententiæ, cum nondum agatur de causa, cur in contractibus valeat arithmetica æqualitas. Proinde interpretari istud negleximus.

P.150. v.2. Locus hic ita legendus, ut in Eudem. præscribitur: ἀλλ' αὐτὰ δὲ αὐτοῖς ῥήτα, τὰ αὐτοῖς φασὶν &c.

P.ead. v.6. deletis aliis sic in hoc loco scribendum: q.l. παρὰ τὸ ἐναντίον. optimè ad sensum: Et mox: τὸ ἴσον ἔχειν, ut in Eudem: melius id quoque, quàm τὸ ἴσον ἔχειν.

P. ead. v. 12. vocem ἄλλῳ removendam putant ex doctis aliqui. mihi nō videtur. facit enim illa ad rem: ut in definitione juris, quam quidam Pythagorei sic formabant, τὸ ἀνυπευθύνως ἄλλῳ.

P. 151. v. 4. κατ' ἀναλογίαν δὲ, libentius legerem.

P. ead. v. 17. q. l. antiq. P. Victor. τῆς ἀναλογίας.

P. ead. v. 27. τὸ λεγόμενον. forte illud, quod præcessit, τῷ ἀνυπευθύνῳ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις.

P. 152. v. 2. fort. legend. εἰ μὴ ὁ ἐπιλοιπεῖ τὸ ποιῆν, καὶ ὅσον, καὶ οἷον. Idque ostendit partim Vet. Int. partim sensus ἀνάγκη.

P. ead. v. 12. q. l. pro μέτρον legunt μεῖον, frustra.

P. 153. v. 29. q. l. habent ὃ ante δίκαιον. temere.

P. 154. v. 4. q. l. pro μέτρον legunt μεῖον. frustra, ut docuit Victor.

P. ead. v. 19. certo mendosus locus: in quo istud ἢ ἴσον Vet. Int. non habet, & est illud in sensu supervacaneum, & aliter atque aliter legitur. Spurium meo judicio. Ex Lambini interpretatione vetere intelligitur, post illud spurium assumentum legi debere, ἡ δὲ κλίνη ἐὰν μιᾶς ὀξία ἢ δέκ. μ. &c.

P. 156. v. 26. q. l. omittit præpositionem ὃν ante οἷς, cum Vet. Int. Sed Muretо totum hoc membrum glossema sapit: haud temere si sensum spectes.

P. 157. v. 10. Totum hoc etiam in 5. cap. totidem verbis lectum, scioli alicujus assumentum videtur. Neutro enim loco quidquam facit ad Aristotelica disputationis contextum.

P. ead. v. 15. q. l. pro ποιῆ habent ποιεῖ, cum sententia & Vet. Int.

P. 158. v. 16. fort. legend. αἰγας δὲ ζῆν, ἀλλὰ μὴ σῴζεσθαι.

P. 159. v. 9. q. l. post ἐκείνῃ omittunt πάντες cum Vet. Int.

P. ead. vers. ult. q. l. post ἀλλ' ἄδικον addunt, ὅτι ὅταν πάσχῃ, ἀδίκημά ἐστιν. sed Vet. Int. stat à nostra lectione.

P. 161. v. 1. Joach. Camerarius censet, si locus non sit mutilus, extrinsecus assumenda esse quædam, quibus expleatur sententia, ad hunc modum: ἔστω μὲν. οὐκ ἴσως δὲ ἔστω. quid si particula δὲ, in illo, οὐκ ἴσως δὲ, irrepsisse statuatur? certè ea omissa cohæret oratio, qua alioqui est impeditissima. Nisi forte pro ἴσως δὲ legend. ἐκὼν, in quam vocem ex altera facilis est lapsus.

P. ead. v. 31. pro δὲ sensus poscit δὴ.

P. ead. v. penult. ἁμαρτήματα ἄν. prior vox spuria videtur, ab inepto glossatore adjecta, contra Aristotelis hoc ipso in loco doctrinam, cui non ἁμάρτημα modo, sed & ἀτύ-

χημα

χημα præsupponit ἀγνοιαν circumstantiarum. Declarat autem hic in genere, non quid sit ἁμάρτημα, sed quid sit ratio κατ' ἄγνοιαν. Et quod formulæ τὰ μὲν, nulla respondet in antidosi conveniens formula, id exemplo non caret: cum videlicet ea antidosis per se nota facilè intelligitur. Simile est exemplum lib. 5. c. 6. v. 6. & alibi similiter.

P. ead. v. ult. q. l. pro μήτε ὡς legunt μήτε ὃ, cum Vet. Int. & melius. Factum enim notatur, puta τὸ βάλλειν, quod ipse Arist. paulò pòst exponit.

P. 164. v. 3. Græc. Scholiast. legit ἢ ἀκουσιον ἢ ἐκών. ut ratione voluntatis idem spectetur in matre & filio. quæ sententia etiam resultat, legendo pro ἢ θέλουσιν, ἃ θέλουσιν. quæ fort. vera est lectio.

P. ead. v. 24. ὥσπερ δὴ τ. ita Vet. Int. melius, ut videtur. Veruntamen etiam pleonasmus ille vocis καὶ non est insolens Aristoteli.

P. ead. v. ult. particula ἔτι hic locum non relinquit sententia tenor. Itaq; Zwingerus rectè, ut videtur, eam omittit.

P. 166. v. 12. q. l. ἀχ ὁ ἔχων melius.

P. 168. v. penult. pro Διὰ τὰτ' videtur legend. καὶ τῦτ' ex Vet. Int. & sensu.

P. 169. v. 16. post δικαιοις q. l. rectè omittunt ἃ δίκαιον ex sententiæ consideratione & Vet. Int.

P. 170. v. 19. pro Διὰ τὸ ἁπλῶς. Petr. Faber emendat (Comment. ad Tit. de divers. Reg. Iur.) Διὰ τὸ καθόλου, optimè. sic enim & in Rhetor. & l. 4. Eudem. & l. 2. Magn. M.

P. 171. v. 18. q. l. omittunt καὶ ᾧ ut & Vet. Int.

P. ead. v. 21. pro ἐρῶν νόμον q. l. habent, ἐρῶν λόγον. Non temerè.

P. 172. v. 4. parenthesi claude ista, τῦτο γὰ ἄλλο, usque ad ὧς' ἁδὲ.

P. ead. v. 31. q. l. & Vet. Int. καὶ ὥσπερ ὑγιεινῦ, & mox εὐεξιαῦ. Dicuntur autem hic ὑγιειὰ & εὐεξιὰ, quæ assumimus, ut sani simus & bene habiti.

P. 173. v. 9. q. l. post κωλύει, inserunt εἶναι: quidam vero post μᾶζον. Neutri malè, quod ad sensum.

P. 174. v. 16. Prius μὲν tantùm exprimit Vet. Int. Rectè, ut videtur.

P. 175. v. 6. q. l. pro δὴ habent δὲ cum Vet. Int.

P. 176. v. 23. καὶ τ' ψεῦδος. Eudem.

P. 177. v. 7. q. l. Διόπερ δ' αὐτὴ. cum Vet. Int.

P. 178. v. 20. q. l. habent ἀγέννητα, non generata. Rectè, & cum V. Int.

P. ead. v. 27. q. l. habent, ἐχεῖνος δὴ.

P. ead. v. 30. ante ἐχεῖνοι, q. l. addunt artic. οἱ.

P. 179. v. 3. προεῖλόμεθα cum V. Int. & sic paulò superius εἰλόμεθα, eodem tempore.

P. 180.

P. 180. v. 23. q. l. pro δὴ habent δὲ, & ita Vet. Int.

P. 181. v. 22. q. l. οὐκ ἂν εἴη. Melius forte, supplendo videlicet ὑπεῖναι τὸ τέλος.

P. 183. v. 17. q. l. cum articulo, τούτων δὲ τῶν τριῶν.

P. ead. v. 30. q. l. omittunt ἡ ante σοφὸς, idque rectè.

P. 184. v. 21. q. l. τὸ γὰρ πρὸς αὐτὸ ἕκαστα τὸ εὖ θεωρεῖν.

P. ead. v. 27. q. l. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι. Eudem. quoque.

P. 185. v. 28. χρὴ τὴν λογισμὸν. sic Eudem.

P. 187. v. 1. q. l. habent ὡς τὸ αὐτὸν εἰδέναι. Quidam etiam ὡς τὰ αὐτῷ εἰδ. denique quidam ὡς τὸ αὐτῷ εἰδ. Et sic Vet. Int. Indicet erudītus Lector, quid melius.

P. ead. v. 10. q. l. ἠλθμηνέω melius.

P. ead. v. 12. Euripidis locum Aristot. non recitat integrum, sed eatenus modo, quatenus ad rem propositam faciebat. Omittit enim in tertio versu hemistichium istud, τῷ σοφωτάτῳ τύχης. Omittit & quintum versum totum, nempe hunc, πρῶτόν, ἀνδρὸς τ' ἐν πόλει νομίζομεν. Nempe quia is ad rem præsentem nihil faciebat, ad quam rem unusquisque facile suppleturus videbatur aliquid aptum, quale vel illud, Ζεὺς μισεῖ (quod in Eudemiis additum Lambinus huc quoque traduxit) vel etiam tale aliquid, μισθὸν ἁρπάσας.

P. ead. v. 21. q. l. ἐπὶ δὲ τὰ αὐτῶν. cum Vet. Int.

P. 188. v. 23. q. l. ἡ Φρόνησις. sed totum istud forte glossema est, ab explicatore adjectum ad αὐτὴ, & post inculcatum textui.

P. 195. v. 22. q. l. post ὑγίεια addunt τὰ εὐεκτικά, cum sensus requirat ὑγιεινά. quod expressit nostra interpretatio.

P. 196. v. 28. q. l. omittunt negativam ἡ ante παιδεραστάς. & sic vet. Int.

P. 201. v. 4. post Φασὶν abesse debere videtur distinctio, & ἅτα corruptum ex ἅτ', quod ad præcedentia referendum esse res ipsa docet. Nam illud καὶ ὁ Θηλιάδ. antidosis est ad ὅπη δὲ κ. τ. λ. ac fieri potest, ut post ὅταν excideri particula γὰρ, quæ si illic legatur, optima, nisi fallor, lectio habebitur illa: ἐπεὶ δὲ κάπιον τὸ θεῖον ἄνδρα εἶναι, καθάπερ οἱ λάκωνες εἰώθασι προσαγορεύειν (ὅταν γὰρ ἀγαθῶν σφόδρα τις, θεῖος ἀνὴρ Φασὶν ἅτ') καὶ ὁ Θηλιάδης ἐν τοῖς ἀνθρώποις κάπις. Vox καὶ post κάπιον supposititia esse videtur, addita ab aliquo, qui putaret distributionem esse in sententia, in qua est comparatio: cui distributioni cum putaret duo καὶ esse necessaria, alterum adjecit, istud,

istud, quod modo notavimus.

P. ead. v. 18. placet Canteri lectio ὡσπερεὶ τὸν αὐτὸν.

P. ead. v. 25. q. l. omittunt δὲ *cum Vet. Int.*

P. 203. v. 9. q. l. post ὅλατά γε *inserunt* πράξεσι, *glossema certum.*

P. 204. v. 26. voces spuriæ duæ ψυδόμενοι ἀποφάσεις, *unde in contextum venerint, facile est conjicere. Tollendam confirmo utramque, idque ex re ipsa, h. e. ex ἀνάγκῃ disputationis.* λόγοι σοφιστικὲς *enim hic est* παραλογισμὸς *quilibet. Ac supplendum est adea verba tale aliquid: habet, ubi vitiosa sit permansio in sententia, atque ita & continentia: itemque ubi probetur à sententia discessio; proindeque & ipsa continentia.*

P. 205. v. 18. q. l. inserunt τὸν φάρυγγα *ante* πίνειν. *Spurium indubiè. Et mox pro* πιπίνειν *habent* ἔτι πίνειν. *Cogitare quis posset, Aristotelem scripsisse,* ὅταν τὸ ὕδωρ πίνῃ, *nihil amplius eique proverbio inculcata post esse à literatore aliquo spuria ista verba, (nisi forte vera lectio est)* τί δεῖ ἔτι πίνειν; *quæ lectio mihi quidem videtur sententiæ loci hujus admodum consentanea.*

P. ead. v. 22. spuria videntur esse verba, ἃ πράττει. *Iis verè stantibus, nunquam recto tulo stabit loci sententia.*

P. 207. v. 14. καὶ γὰρ ὁ ἐχ. *sic Eudem. & rectè ut videtur.*

P. ead. v. 16. Variè legitur hic locus, sed lectio quam expressimus confirmatur à Vet. Int.

P. ead. v. 26. q. l. πρακτικὰ γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα. *non male.*

P. ead. v. 31. spurium omnino videtur esse istud καὶ ὅτι ὅτῳ ἀνθρώπῳ. *Aliter certè, quam illo rejecto, sententia constans expediri hoc in loco non potest: ita olim putavi. sed omnino indiget locus hic ulteriore consideratione: ac potius ita est conformanda lectio,* τὰ ξηρά. καὶ ὅτι τινὶ ἀνθρώπῳ, ἢ ὅτι ξηρ. *Major difficultas in sequentibus: ubi periisse videtur totum membrum, cui in* ἐναντίοις *respondet illud,* ἀλλ' εἰ τόδε τινὸς. *Cui membro præmitti oportebat aliquid ejusmodi:* πολλαχοῦ γὰρ ἐκείνῳ πιστεύομεν τῷ ἔχειν ἢ ἐφ' ἑαυτῷ. ἀλλ' εἰ &c. *Denique postrema clausula sic videtur legenda:* ὥστε δοκεῖν, ἐκείνως μὲν εἰδέναι, ὅτως δ' οὐ, μηδὲν ἄτοπον, ἀλλως δὲ θαυμαστόν.

P. 209. v. 11. q. l. pro τούτῳ *habent* ἕτ. *melius fortasse.*

P. ead. v. 31. ex Vet. Int. & sententia legendum videtur, καὶ ὁ μὲν οἰνωφόρος.

P.210. v.2. videtur δὲ legendum post τούτων.

P.ead.v.29. ἀναγκαῖα δὲ τὰ σωμ. posscere videtur sententia: quæ est hoc loco difficilior propter ὑπέρβασιν orationis. Protasis extenditur usque ad τὰς ψυχὰς ἀν. in qua partitionis duo membra sunt: prius perspicuum: posterius illud, τὰ δ' ἀναγκαῖα μὲν. in priore membro exegeticæ epembolæ sive parentheses sunt plures. Antidosis deinde ipsa quoque ἀναστρώφησιν habet, cujus pars posterior illic τὰν δὲ φρ. Verba illa, ἀναγκαῖα μὲν τὰ σωματικὰ q. l. sic legunt, ἀναγκαῖα δὲ τὰ σωμ. melius ut videtur.

P.212. v.2. q. l. pro μαλακοὶ habent ἀκόλαστοι. Quam lectionem imprudenter P. Victorius alteri postposuit, sensu illam exigente. Agitur enim de eo, qui in eadem materia versatur cum incontinente: ut probetur, incontinentem absolutè sineq. adjectione dici eum, qui circa corporeas voluptates & earum ὑπερβολὴν versatur. Illud porro non in μαλακὸν, sed in ἀκόλαστον convenit.

P.ead.v.16. q. l pro τῶτο habent τοῦτον. melius.

P. ead.v.23.q.l. ἀεὶ τὰν γένει. melius.

P.ead.v.29. pro δὴ melius legitur δὲ. quod Lambinus in δὴ mutavit perperam.

P. ead.v.ult. διὸ ὅσοι μὴν. Lectio haut dubiè vitiata, quia nullius boni sensus. Μὴν omnino superfluum. Legend. fort. εἰσὶν, ὅσοι &c. Quod si διὸ retineatur, durè prorsus subaudiendus est totus præcedens sensus, ὃ τὸ πάσχειν, καὶ ἐπιθυμεῖν ἢ φιλεῖν ψέγονται. Nisi forte post διὸ subaudiendum verbum, ἀπὸ κοινῦ repetitum, ψέγονται. atq. hoc verum puto.

P.213. v. 26. q. l. post ὥσπερ inserunt ἂν, cum Vet. Int.

P.ead. v. 30. q. l. μᾶλλον ἀκρασίαν. id confirmari videtur eo, quod est cap.5. ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπικὴν ἀκρασίαν μόνη.

P.216.v.10.q. l. ante πρέπει inserunt δὴ, cum Vet. Int.

P. ead. v. 25. fieri vix potest, ut non particula καὶ vel τὸ huic loco alicubi perierit. ac fortasse τὸ erat post ὥσπερ mox subsequens. Et sic interpretatio nostra.

P.219. v.1. q. l pro ἀκολασία habent ἀκρασία. malè.

P.ead. v.15. q. l. αἰεὶ ἡμάρτηται ἢ οὐκ ἴχει.

P.220. v.7. q. l. μεταξὺ δὲ ἡ τῶν.

P.ead.v.20 q l. post αἰτίαι addunt: ἐγὼ δὲ μὴ μεταμελητικὸς αἰτίαι, quorum nullum in V. Int. vestigium.

P.ead. v.22. ὁ σώφρων alicubi.

P.221.v.8. pro ὁ δ' ἀκόλαστος legit

Scho-

Scholiast. gr. ὁ δ' ἀκρατὴς. parum bene: sicut nec illi recte, qui pro τὸν δὲ λεχθέντων, fecerunt, τῶν δὴ λ. Omnino enim ista respiciunt ad præcedentem illam periodum, πάντῃ δ' ἀν δέξαι. Vbi de impotenti (quem hic mollem dicit) & Intemperante agit. & ita hic quoque reponendum. Itaque pro, ὁ δ' ἀκρατὴς, sit, ὁ δ' ἀκόλαστος. bene haut dubiè.

P. ead. v. 22. negativam οὐκ ante ἔλκει V. Int omittit, sensu probante.

P. 222. v. 19. συγαρχαλιθέντες est in q. l. P. Victor & v. 21. συναιθόμενοι quod cum antecedentibus & sequentibus melius congruit.

P. 223. v. 7. q. l. ἀλλ' ὁ μὲν ἐνίκα, ὁ δὲ ἀνίκα. sensu eodem: referendo videlicet ad ὁ μὲν propinquius, patiente id græca phrasis.

P. ead. v. 21. pro ἔτυχε q. l. habent ἄτυχε, id est, οἱ ἔτυχε.

P. 224. v. 10. q. l. omittunt ἁ, & mox ὁ δ' habent ὅτος δ'.

P. ead. v. 18. q. l. pro ἠθικὴ ἐθικὴ habent, cum V. Int.

P. ead. v. 21. q. l. cum articulo, ἀλλὰ τὸ πάθος. melius.

P. ead. v. 27. ὅτος δὲ ἦν. legitur in Eudem. & sic V. Int. & mox post βελτίων q. l. inserunt ἀν.

P. 225. v. 8. in q. l. locus hic transpositâ negatione corruptus est. legend. ἢ ὁ τῇ ψευδεῖ λόγῳ καὶ τῇ συναιρέσει τῇ μὴ ὀρθῇ.

P. ead. v. 10. q. l. εἰ κῦ μὲν συμβαίνει.

P. ead. v. 17. q. l. melius cum articulo τὸ συμπερ.

P. ead. v. 21. ὁ τῇ ἀληθεῖ. melius.

P. 226, v. 2. leg. videtur ἔπεσθαι, non ἑπεὶ. Duo enim duobus respondent. Prior ille voluptati resistit, & cedit rationi: posterior ratione non movetur, affectui vero sese accommodat & ejus suggestionē sequitur.

P. ead. v. 29. istud ὁ τοιοῦτος sensui superfluum est. Legit tamen V. Int. verum ad præcedentia relatum: idque melius.

P. 227. v. 23. ὁμοίως δὲ in Eudem. ad sensum aptius.

P. 228. v. 14. melius videtur ὅδε δὲ ὡς. de scientia enim agit illius impotentis: qui putatur esse prudens cum sit δεινὸς, qualis videlicet sit ea scientia.

P. 229. v. 15. vix crediderim, versibus istis Eveni contineri plenam sententiam: ac fortasse ad antecedens aliquid tale referebatur oratio: Sapientia Vlyssea causam si quaris. Adid inferebat poëta, Φημὶ &c.

P. 230. v. 18. q. l. ἐδεμία γὰρ φύσις.

P. 231. v. 13. q. l. omittunt αἱ μὲν, idq; melius.

P. ead. v. 26. pro ὑπολύπτω q. l. habent

ὑπολοίπῳ & sic V. Int. videtur legisse: estque id sensui accommodatius.

P. 233. v. 19 q. l. ante τῆς δυνάμεως, inserunt ἀλλὰ cum V. Int.

P. 237. v. 22. πρῶτον μὲν ἴσως δεῖ, subaudi αἱρετώτερα φάσκοντας.

P. 241. v. 2. q. l. pro βοηθείας habent βοηθεῖ, subaudiendo ἡ φιλία.

P. ead. v. 8. q. l. post τῷ γνώσεσθαι addunt καὶ πρὸς τὸ γνώσεσθαι τῷ γνωσθήσεσθαι, quæ spuria sunt haut dubiè.

P. ead. v. ult. q. l. pro φιλοφιλία, habent πολυφιλία.

P. 245. v. 18. μὴ διαιρῶντων αὐτῶν ὁμωνύμων. ambigue dictum. Nam & conditionaliter potest accipi: & ἀποδεικτικῶς seu definitivè, ut interpretatio Latina accipit.

P. 246. v. 8. pro illo, καὶ τὸ παρὸν, lectum est, καὶ τὸ παρὸν optimè, ut videtur.

P. ead. v. 17. leg. φιλοῦσι παχέως καὶ πάνυ.

P. ead. v. 31. q. l. post διαμένει δὲ, addunt μάλιστα.

P. 247. v. 19. μάλιστα δὲ, postulat sensus: & adstipulatur V. Int. & Victor. quoque edit. ult.

P. 248. v. 5. variat lectio. Forte optima illa est, καὶ πάντα ταὐτὰ γίνεται. Non male tamen lectio superius in contextu expressa retinetur, si intelligatur illud, καὶ καθ' πάντα ταῦτα γίνεσθαι de tribus supra dictis, quæ sunt, τὸ ἡδὺ, τὸ χρήσιμον καὶ ἀγαθὸν. Et tempore quoque. Verum tamen non ὁμοίως tum legendum, sed ὅμοια.

P. 249. v. 21. post ταῖς ἄλλαις addunt, ἰσοτιμίαις, quod glossema videtur. Quod si retinendum vocabulum id putamus, tum vero v. 23 δὲ admodum dure ponitur. ac ut σωτηρία consistet, necesse est praetermorem Aristotelis καὶ σωτηρίαν subaudiri orationem integram, hanc: pro qua vocabulo ἰσοτιμίας ego hucusque φιλίαν semper dixi. & rectè ac meritò dixi. Ad quem sensum jam rectè additur, ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἀνθρωποι. Quod si amittatur ἰσοτιμίας, tum verò respicitur ad objectionem Platonicam. Si (quod verè jam dixisti) calumniæ, diffidentiæ, iniuriæ, & alia huiusmodi, quæ a vera illa & perfecta amicitia absunt, in alteras illas cadunt, atque ita hæ illi sunt dissimillimæ: quod est causa, ut tu ob illam levem inter eas similitudinem, nomen φιλίας omnibus ex aequo tribuas: ac non potius illud asseras perfectæ, reliquis ἰσοτιμίας vocabulo, unà cum Platone, attributo.

P. ead. v. 26. q. l. pro γνώσεσθαι habent γνῶναι.

P. 253. v. 9. q. l. ἀεὶ ἀγαθὸς ὤν.

P. ead. v. 17. ἴσως φιλία rectius.

P. ead. v. 29. αὐτὸ τἀγαθὸν, ita Victor. edit. ult.

P.254. v. 11. *Mirum, nisi huic loco periit* ἢ χρησίμῳ, *post* τὸ διπλασιάζειν. *Occasio illius fuit error, putantium, particulas,* τὰς μὲν ; & τὰς δὲ, ἀναφορικῶς *poni, cum ponantur* διαζευκτικῶς *seu* ἀναλυματικῶς.

P.ead.v.17.q.l. ἀ ὑπερεχόμενον. *male & praeter sententiam. Legendum verò sine distinctione,* οὐκ ἰσάζει ἀνάλογον ὑπερεχόμενον. *Si Plato, parum potens, & mediocri praeditus virtute Dionysio amicus esse debet; habeat sic secundùm magnam potentiam magnam quoque virtutem; à qua tantundem superetur virtus Platonis, quantum hujus potentia superatur à potentia Dionysii. Id si sit, tum Plato ἰσάζει ἀνάλογον ὑπερεχόμενον. i.e. est analoga aqualitas inter ipsum & Dionysium.*

P.255. v. 1.q.l. *pro* ἀδιάλειπτον *habent* ἀμεταμέλητον, *cum Vet. Int.*

P.256.v.26.q.l. ἐν τύτις. *aliqui etiam* ἐν τῆς τιύτις.

P.ead. v.29.q.l. χωρισθέν, *supplendo* αὐτὸ. *idq; rectius.*

P.258..v.4. q.l. *inserunt* καὶ, *ante* καθ' αὑτὸν. *non male.*

P.259.v.1. διπτερίπτερα ὑπερπῦν. *posterius verbum glossema purũ putũ.*

P.ead. v.9.q.l. ἡδονὰς ἢ ὠφελείας, *cum Vet. Int.*

P.260,v.27.q.l. πρὸς τὸ φίλυς εἶναι,

P.261.v.3.q.l. *pro* πᾶσι *melius* πᾶσαι.

P.ead.v.17.q.l. συσφαλῶται. *Rectè, & cum V. Int.*

P.ead.v.30. *Vix potest fieri, ut textus hoc loco in vulgatis libris non sit vitiatus, dislocatione partis unius, quae est totum illud,* ἰσότητας τε πεπύντες, *usque ad* παρίζονται μεθ' ἡδονῆς. *Quae pars si relicto alieno loco, in quem est malè inculcata, referatur post verba* ἐν τύτις ἐχόλαζον τῆς κακίαις. *insuperq; illud membrum,* πᾶσαι δ' αὗται, *legatur ante illa, quae sunt,* πᾶσαι δὴ. *nihil erit toto loco planius: atque ita eum imprimi curavimus.*

P.262.v.25.q.l. τὸ ἑαυτὸ συμφέρον, *non malè: quia etiam post,* τὸ τῶν δεχομένων (συμφέρον) & τὸ τὸ δεσπότου συμφέρον.

P.263. v.27. q.l. *omittunt* καὶ *ante* περιεκαίετο.

P.265.v.20. *pro* ταὐτὰ *rectius* ταὐτὸ: *quomodo & P. Vict. ult. edit.*

P.ead. v.24. q.l. *omittunt* καὶ *ante* αἱ φιλίαι, *cum V. Int.*

P.266.v.4.q.l. ὁμοιόθεις καὶ ὁμοιοπαθεῖς. *minimè male. Intelligitur enim similitudo & morum &* παθῶν.

P.ead.v.5. q.l. *pro* δὴ *habent* δὲ. *ut & v.8.*

P.267. v. ult. q.l. τὸ πλῆθος.

P.268.v.14. ταυθαπαῦ *legendum putat Muretus.*

P. 269. v. 6. q. l. ὲν τῇ ἀδελφικῇ. ut mox ὲν τῇ ἑταιρικῇ.

P. ead. v. 20. legend. videtur, ὅσῳ καὶ πόῤῥω. Aliena est enim ab Aristotelici stylielegantia, inepta collocatio particularum syllepticarum, quæ generis ratione habent: qualis particula hic est ὅσῳ, non autem καὶ. Nam si hæc præcederet, alia foret sententia.

P. 271. v. 1. q. l. τὸ ἀνάλογον. melius: ut liquet ex sententia cap. 6. Neque est eadem ratio istius τὸ ἀνάλογον, cum illo, quod præcessit, τῇ φιλίᾳ: ut ob id utrobique idem casus esse debeat.

P. 272. v. 3. q. l. pro φιλίας habent ὠφελείας, quod idem V. Int. Et certè tenor ac vis disputationis ὠφελείας postulat, non φιλίας. Commodationum enim, quæ usibus & indigentiæ humanæ comparatæ sunt, non amicitiarum distinctionem hoc loco proponit.

P. ead. v. 8. q. l. omittunt ἡ ante δὲ ῥητὸς. non male.

P. ead. v. 20 ἢ ὅ, τι δή ποτ' ἄλλο, poscit sensus; & ita P. Vict. edit. ult.

P. ead. v. ult. ἐκόντι haut dubiè rectius, quam ἑκόντι. Nomen enim sensui aptius, quam adverbium.

P. 273. v. 7. q. l. ὁμολογῆσαι, infinitum modo: sed certe optandi modum sensus poscit. Scribendum ergo ὁμολογήσαι.

P. ead. v. 22. q. l. καὶ σμικρύνοντες, melius.

P. 276. v. 5. glossemata insulsa hic quoque inculcant q. l. lectio puta, ἀφιλοτιμῶ δοκοῦντι: V. Int. testis. fortasse ὁ φίλοντι verius sit.

P. 278. v. 6. q. l. κῆ κοινωνίαι absq; articulo.

P. 280. v. 13. q. l. ὁμοίως δὲ καὶ.

P. 281. v. 11. q. l. ἑταίρῳ habent pro ἑτέρῳ ExV. Int. intelligitur, vocem hanc glossema esse, & rectius omitti.

P. 284. v. 1. q. l. pro δὴ habent δὲ.

P. 286. v. 15. q. l. αἱρεῖται πάντ' ἔχειν. aliqui αἱρεῖται πάντας ἔχ. Cum sensus omnino postulet αἱρεῖτ' ἂν ταὐτὰ ἔχειν: aut potius πάντα ταὐτὰ ἔχειν.

P. ead. v. 17. q. l. ἄλλο ὢν. aliqui et il ἄλλο ὄν: quod interpretatio nostra exprimit cum Ioach. Camerario; cum quidem etiam illud ἄλλο ὢν commodum sensum habeat.

P. ead. v. 29. q. l. ἄλλοτ' ἄλλο. minus bene.

P. 287. v. 31. q. l. μισῆσαι τι καὶ φεύγειν. melius.

P. 288. v. 9. q. l. pro τὸ μὲν & τὸ δὲ habent τότε μὲν. & τότε δὲ. & ἀπεχόμενός τι ὢν. Quæ lectio subaudit ὁ μοχθηρὸς ad verbum ἀλγῶ. Rectè omnia, ut videtur. Nam nisi hic subaudias illud ὁ μοχθηρὸς, non cohærent sequentia.

P. ead.

P.ead.v.30. q.l. περίτρεμε δὲ σῦ V. Int.
P.294. v. ult. istud διὰ τὸ καλὸν explicatiuncula causa adjectum videtur.
P.295. v. 25. q.l. ἴσως δ' ἂν. melius.
P.296. v. ult. q.l. ἐγκρατὴς δὲ καὶ ἀκρατὴς. forte melius.
P.301. v.26. Theognidis versus adjecti sunt ab explicatore.
P.ead.v. ult.q.l. δύναμιν habent.
P.302. v.3.q.l. ἔοικε δὴ.
P. 303. v.2. αἱρετὸν δὴ τὸ ζῆν. ita legi postulat series disputationis.
P. 304. v. 18. τρόφῃ legendum ex V. Int. & sententia ipsa.
P.306.v 14. parum bene q. l. omittũt ἢ post ἔστι γὰρ & hocipsum ἢ series disputationis isto loco non fert, existimarim, posse, ob vicinitatẽ characterum ex ἢ factum, errore librarij. q.l. etiam pro αὐτὴ legunt αὕτη.
P.307.v.23.q.l. ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγαθοῖς, sensu bono, hoc, quia unis & iisdem bonis suaviter adficiuntur.
P.308.v ult.q.l. καὶ ὅπου δ' ἐστὶν ἑκάστοις. cum V. Int.
P.311.v.13. q.l ὡς ἐ τοιαύτην ἕξιν. cum V. Int.
P.312.v. 28. q.l. οἷον τὸ δικαιοπρ. cum V. Int.
P.314.v.2.q.l. καὶ ἄμφω τῷ μηδετέρῳ λεγοῦσι ταῦτα ἐ κακῶς.
P.ead. v.8. artic. τῶν ante μηδετέρων est superfluus.
P.315.v.1 q.l. μᾶλλον καὶ ἧττον ποιεῖ ὑπάρχειν τὰς κ τὰς ἡδονάς, ἔστω τ.α. Optimè, ut videtur.
P.ead.v.26.q.l. οἷον τῇ τοῦ κόσμ. melio.
P.316.v.12.q.l. τὴν μὲν λύπην, cũ V. Int.
P. ead. v.16. q.l. ἡ ἡδονὴ, ἐν ᾧ ἀναπλήρωσις.
P.317.v.2.q.l. αἱ διὰ τῆς ὁσφρήσεως.
P.ead.v.15. q.l. omittunt τὰ post ἡδέ, rectè.
P.ead.v.23.q.l. ἢ τῷ εἶδει, omissa ὅτι.
P.318.v.15.q.l. cum artic. legunt αἱ ἡδοναὶ.
P.320. v. 28. q.l. ἡδὲ τούτων ἡδονὴς κίνησις. non bene: & quod mox sequitur ἡδὲ ῥῦσις sensus respuit, nec legit V. Int.
P.321.v. 6. q.l. καθ' ἕκαστον δὴ, cum Græco Scholiaste, bene. Est enim istud membrum ἀντίθεσις ad superius istud, αἰσθήσεως δὲ πάσης. Possit tamen putari, particulam neutram requiri ad sensum.
P.ead.v.15.q.l. post τελειοῖ, δὴ habent, non δὲ. Prius sensui aptum.
P. ead. v. pen q.l. ἀχ ὡς ἕξις.
P.322.v.1. ἕως δ' ἄν ποτε. quid si, ἕως δ' ἄν τ', τι αἰσθητὸν ἢ νοητὸν, &c.
P.ead.v.3. q l, κρῖνον καὶ θεωρ.
P.329. v. 2. articulum poscit oratio διὰ τὸ τὰς, qui tamen desideratur in omnibus, quas vidi editionibus.
P.ead v. 22. καὶ τῷ ἀναδαίῳ δὲ ἡ. pro δὲ sensus videtur magis requirere δὴ.

re, δὴ, & articulum ὃ ante χῆ omittunt q.l.

P.332.v.2.q.l. vet. pro σοφὸς habent in margine σοφώτερος. sed & σοφὸς rectum.

P.334.v.1.q.l. ante δυνάμει inserunt ἀλλὰ. non male.

P.335.v.3. Græc. Scholiast. legit συνηδύναι δὲ αὐταῖς καὶ τῆς πάθεσι.

P.338.v.5.q.l. omittunt ἵστασθαι κρίσις, sed male. fortasse autem pro κρίσις legend. χρῆσις.

P.ead.v.14. ἴκανὸν δὲ. sensui magis convenire videtur δὴ.

P.342.v.16. πεφηγυίως quod in omnibus editionibus legitur, mendosum est absq; dubio, legendumq; est πεφηγμένως, sensu tantum non id clamante.

P.343.v.23.q.l. inserunt articulum τὸ ante γίνεσθαι. bene ut videtur.

P.347.v.18.q.l. ἑκάστης διὸλόμφοι, cum Vet. Int.

Emendanda in textu Græco.

P.13.v.28. pro παρέξει l. παρέξει. p.36.v.19. del. μὲν. p.38.v.29. εἰ δὲ δικαί. p.39.v.15. χῆ δ' ποιᾶς. p.47.v.23. post φύσει. add. ἀγαθοὶ δὲ, ἢ κακοὶ, γινόμεθα φύσει, v.24. τιεὶ τούτου. p.52.v.21. τῷ δὲ διαφέρειν. p.55.v.29. τῆς αὖθ. p.58.v.pen. χῆ διὰ τοῦτο. p.59.v.6. pro τὰν l. δ'. p.60.v.22. ταῦτ' ὄν. p.61.v.13. δ' εὖ. p.62.v.20. αὖθ. p.65.v.9 ἀγνοοῦντα. v.27. δ'. p.73.v.20. αὐτὸν. v.21. αὖθ. p.75.v.12. αἱρεῖται ἐν τὸ ἡδὺ, v.13. τὴν δὲ. p.77.v.17. ἀδίκως. p.79.v.19. μὴ p.81.v.17. τὸ δὲ. p.82.v.24. post καλὸν δάκτον, add. ἀδεὲς, χῆ ὅσα δάκτον. &c. p.84.v.20. ὅτας ὅτ⊙. p.86.v.24. ἀναγκάζου. p.89.v.29. εἶναι, ἢ ἐν &c. p.91.v.19. χῆ ὅτ⊙. p.94.v.33. ὁ γαρ. p.113.v.21. post χῆ ταῦτ' add. ὀδυσσεύ⊙, χῆ πάντ' &c. p.115.v.24. βελτίων. p.116.v.26. αὐτὸν. p.117.v.15. τιμῶντει v.32. παρέτινει. p.118.v.10. χῆ οἶ⊙. v.11. pro γαρ scr. δὲ. v.28. ἀξιώματ. p.119.v.29. αὖθ. p.124.v.8. ἀπόλλυσι. p.133.v.21. ἑαυτῷ. p.138.v.15. post ὁ παρέτομ⊙, add. ἀδικ⊙ ὢν. ὁ δὲ νόμιμ⊙, &c. p.140.v.5. αὐτὸν. p.141.v.11. ὅτ⊙. p.145.v.18. διαμένη. p.148.v.15. τὸν. p.149.v.5. δυσὶ. p.170.v.31. pro τὶ l. τὸ. p.178.v.ult. ὧν. p.184.v.28. ἡ πολιτικὴ. p.190.v.21. βεβουλεῦσθαι p.198.v.20. τῶν ἕξιν. p.202.v.15. εἶναι. p.220.v.4. ὁ δὲ. v.6. ὑπὸ τῶν. v.13. αὐτῶν. p.228.v.23. βουλεύσεται. p.232.v.2. ἐπέργεται. p.238.v.16. λυπεῖν. p.253.v.3. φίλον. p.255.v.22. ὅτι. p.256.v.7. post ὁμοίως add. δὲ. v.22. οὐδὲ. p.280.v.25. pro δὲ post ἄδικον scr. χῆ. Reliqua minutiora παρεσφάλματα Lector pro sua æquitate ipsemet facili negotio emendabit.

FINIS.

Digitized by Google